

ISSN 2522-4077 (Print)
ISSN 2522-4085 (Online)
DOI: 10.32782/2522-4077-2025-212

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА**

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**Серія:
ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ**

Випуск 1 (212)

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

УДК 08(477.65):80
НЗ4

Наукові записки. Серія: Філологічні науки. Випуск 1 (212). Кропивницький: Видавничий дім «Гельветика», 2025. 268 с.

До Наукових записок увійшли статті, присвячені дослідженню актуальних питань історії української та світової літератури, теорії літератури, компаративістики, проблемам українського та зарубіжного мовознавства в аспекті лінгвокультурології, лінгвокогнітивістики, етнолінгвістики, дискурсології й психолінгвістики, теорії та практики перекладу й прикладної лінгвістики, розвитку та функціонування мов у поліетнічному та полікультурному просторі, значущих аспектів фахової підготовки сучасного вчителя-філолога, перекладача та фахівця з прикладної лінгвістики. Збірник розрахований на наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів факультетів української філології, іноземних мов, учителів-словесників, перекладачів.

Збірник зареєстровано в міжнародних наукометричних базах Index COPERNICUS, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat та Index NSD (the Norwegian Register for Scientific Journals, Series and Publishers).

РЕДКОЛЕГІЯ:

Михида Сергій Павлович (головний редактор), доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української філології та журналістики, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Білоус Олександр Миколайович, кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Громко Тетяна Василівна, доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології та журналістики, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Ніца Давидовіч (Nitzza Davidovitch), доктор наук, професор, професор, завідувач кафедри освіти, завідувач відділу оцінювання якості освіти та академічного навчання, керівник програми підготовки викладачів, Аріельський університет (Ariel University), Ізраїль;

Залужна Ольга Олексіївна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови Навчально-наукового інституту філології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна;

Кирилюк Ольга Леонідівна, доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української філології та журналістики, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Клочек Григорій Дмитрович, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української філології та журналістики, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Лелека Тетяна Олександрівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна;

Поліщук Володимир Трохимович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна;

Фока Марія Володимирівна, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри лінгводидактики та іноземних мов, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, Україна.

Ухвалено до друку Вченою радою Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 12 від 10.04.2025 року).

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1396 від 25.04.2024 року.

Ідентифікатор медіа: R30-03957. Періодичність: 4 рази на рік.

Офіційний сайт видання: journals.cusu.in.ua/index.php/philology

Видання «Наукові записки. Серія: Філологічні науки» включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук (В11 Філологія (за спеціалізаціями)) відповідно до Наказу МОН України № 491 від 27 квітня 2023 року (додаток 3).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

ISSN 2522-4077 (Print)
ISSN 2522-4085 (Online)

© Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, 2025
© Оформлення «Видавничий дім «Гельветика», 2025

ISSN 2522-4077 (Print)
ISSN 2522-4085 (Online)
DOI: 10.32782/2522-4077-2025-212

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
VOLODYMYR VYNNYCHENKO CENTRAL UKRAINIAN
STATE UNIVERSITY**

RESEARCH BULLETIN

**Series:
PHILOLOGICAL SCIENCES**

Issue 1 (212)

Publishing house
“Helvetica”
2025

УДК 08(477.65):80
H34

Research Bulletin. Series: Philological Sciences. Issue 1 (212). Kropyvnytskyi: Publishing House “Helvetica”, 2025. 268 p.

Research Bulletin. Series: Philological Sciences publishes articles devoted to current issues of history of Ukrainian and world literature, theory of literature, comparative studies, Ukrainian and foreign linguistics in terms of cultural linguistics, cognitive linguistics, ethnolinguistics, discourse studies and psycholinguistics, theory and practice of translation and applied linguistics, development and functioning of languages in a multicultural space, significant aspects of professional training of a modern philology teacher, translator, and specialist in applied linguistics. The journal is intended for academic and research staff, postgraduate and undergraduate students of the faculties of Ukrainian philology and foreign languages, philology teachers, and translators.

The Collection is registered in international catalogues of periodical and database INDEX COPERNICUS, Academic Journals, Reserch Bible, WordCut and Index NSD (the Norwegian Register for Scientific Journals, Series and Publishers).

EDITORIAL BOARD:

Mykhyda Serhii Pavlovych (Chief Editor), Doctor of Philology, Professor, Professor at the Department of Ukrainian Philology and Journalism, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Bilous Oleksandr Mykolaiovych, PhD in Philology, Professor, Professor at the Department of Translation, Applied and General Linguistics, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Hromko Tetiana Vasylivna, Doctor of Philology, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Philology and Journalism, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Nitza Davidovitch, DSc, Professor, Head of the Department of Education, Head of the Department of Education Quality Assessment and Academic Instruction, Manager of the Teacher Training Program, Ariel University, Israel;

Zaluzhna Olha Oleksiivna, PhD in Philology, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Theory and Practice of Translation from English of the Educational-Scientific Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine;

Kyryliuk Olha Leonidivna, Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Ukrainian Philology and Journalism, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Klochek Hryhorii Dmytrovych, Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor at the Department of Ukrainian Philology and Journalism, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Leleka Tetiana Oleksandrivna, PhD in Philology, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Translation, Applied and General Linguistics, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine;

Polishchuk Volodymyr Trokhymovych, Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Ukrainian Literature and Comparative Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine;

Foka Mariia Volodymyrivna, Doctor of Philology, Associate Professor, Professor at the Department of Linguodidactics and Foreign Languages, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Ukraine.

Recommended for printing by the Academic Council of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University (Minutes № 12 dated April 10, 2025).

Registration of Print media entity: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine: Decision No. 1396 as of 25.04.2024. Media identifier: R30-03957.

Periodicity: 4 times a year.

Official web-site: journals.cusu.in.ua/index.php/philology

According to the Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 491 (Annex 3) dated April 27, 2023, the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (category “B”) on philological sciences (B11 Philology (with specializations)).

Articles are checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl

ISSN 2522-4077 (Print)
ISSN 2522-4085 (Online)

© Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, 2025
© Design “Publishing House “Helvetica”, 2025

ЗМІСТ

AMELINA S. M., TYMOFIEIEV V. A. DER PHONEMATISCHE STATUS DER HALBVOKALE <W> UND <J> IM KLASSISCHEN MITTELHOCHDEUTSCHEN (ANHAND DER GEDICHTE WALTHERS VON DER VOGELWEIDE).....	11
LELEKA T. O. LINGUISTIC AND CULTURAL ASPECTS OF ENGLISH-SPEAKING COMMUNICATION.....	17
SLYVKA L. Z. FUNCTIONAL-SEMANTIC ANALYSIS OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN BUSINESS ENGLISH.....	23
TARNAVSKA M. M. COMPILATION OF A CORE VOCABULARY FOR SPECIALISED PROFESSIONAL TEXTS USING THE SKETCH ENGINE SOFTWARE FUNCTIONALITIES.....	31
АЛЕКСЕНКО С. Ф., ХИЛЬКО Н. О. КАТЕГОРІЯ ЕКСПРЕСИВНОСТІ ЯК ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ ФЕНОМЕН В АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ БОРИСА ДЖОНСОНА ТА РІШІ СУНАКА).....	38
БАЗОВА В. І. ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: СЕМАНТИЧНА ТА ЕКСПРЕСИВНО-СТИЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ.....	44
БЕРЕГОВЕНКО Н. С., РЕЗНИК В. Г. СИНОНІМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИКМЕТНИКІВ, ЩО ВХОДЯТЬ ДО МІКРОПОЛЯ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВЕЛИКОГО ЗАГАЛЬНОГО РОЗМІРУ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	49
БЕРЕГСАСІ А. Ф., ЧОНКА Т. С. ДИДАКТИЧНЕ СПРЯМУВАННЯ РОМАНУ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «КРИНИЧАР. ДІЯРЮШ НАЙБАГАТШОГО ЧОЛОВІКА МУКАЧІВСЬКОЇ ДОМНІЇ»	56
БОНДАРЕНКО О. С., БОНДАРЕНКО К. Л. КОРПУСНІ ТА ІІІ-ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ ТЕРМІНОЛОГІЄЮ В ЛОКАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЄКТАХ.....	63
БОРИСОВ О. О. ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ МОВЛЕННЄВОГО ЖАНРУ <i>АНЕКДОТ</i> У ЛЕКСИКОГРАФІЧНОМУ ПРЕДСТАВЛЕННІ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ.....	70
БУГАЙЧУК О. В. ДИСКУРС І ТЕКСТ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТА ВІДМІННОСТІ	76
ВЕЧІРКО О. Л. МОТИВ САМОДЕСТРУКЦІЇ У НОВЕЛІСТИЦІ ЕДГАРА ПО	84
ВОЛОШУК В. І. ЗООНІМИ ТА ФІТОНІМИ В ОНОМАСТИЧНОМУ ПРОСТОРІ НІМЕЦЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ КАЗОК.....	90
ВОРОНЮК І. О. УКРАЇНСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ СФЕРИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ: ВИТОКИ, СТАНОВЛЕННЯ, ОСОБЛИВОСТІ	96
ГАЛЯН О. В., ГУЗ О. П. ПОНЯТТЯ ТЕРМІНА ТА ЙОГО МІСЦЕ В МОВНІЙ СИСТЕМІ.....	104
ГОЛОВЕНКО К. В. ВІДТВОРЕННЯ РЕАЛІЙ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ АНГЛОМОВНОЇ АНІМАЦІЇ.....	110
ДРЕБЕТ В. В. ІМЕННИКОВІ КОМПОЗИТИ-НОВОТВОРИ ТА ЇХ СКЛАДНИК-ДОМІНАНТА ПОЛІСЕМІЧНОЇ МОДЕЛІ З ДВОМА ЗНАЧЕННЯМИ У СТРУКТУРІ РЕЧЕННЯ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ПРЕСИ: СИНЕРГЕТИЧНИЙ ВИМІР	117

ДЮКАР К. В. СЛОВОТВІРНА СПЕЦИФІКА НЕУЗУАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙ ГІБРИДНИХ СПОСОБІВ ТВОРЕННЯ В СУЧАСНОМУ МІЛІТАРИДИСКУРСІ.....	126
ІВАНИЦЬКА Н. Б., ІВАНИЦЬКА Н. Л. ВТОРИННА ПРЕДИКАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ЕКОНОМІЇ МОВНИХ РЕСУРСІВ В АНАЛІТИКО-ІНФОРМАЦІЙНОМУ ЖАНРІ АНГЛОМОВНИХ БІЗНЕСОВИХ МЕДІАВИДАНЬ.....	133
КИРИКИЛИЦЯ В. В., ШЕВЧУК Т. Р., ЯСІНСЬКА О. В. ОПИС ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ СИНОНІМІЧНИХ ТА АНТОНІМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У СФЕРІ КОМП'ЮТЕРНИХ НЕОЛОГІЗМІВ НА ПРИКЛАДІ ТЕЗАУРУСНОГО МЕТОДУ ТА МЕТОДУ КІЛЬКІСНОГО АНАЛІЗУ.....	142
КОВАЛЬЧУК О. Я. СПОСОБИ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ ГАЛУЗІ ЕНЕРГЕТИКИ.....	149
КУПІНА І. О. МОВНИЙ СКЛАДНИК ПРОФЕСІОГРАМИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ (ЛЕКСИЧНИЙ АСПЕКТ).....	155
КУШНІР І. Б. ОСОБЛИВОСТІ КОНСТРУЮВАННЯ ПРОСТОРУ ПІДЛІТКОВОСТІ У ЗБІРЦІ Ж. М. Г. ЛЕ КЛЕЗІО «ВЕСНА ТА ІНШІ ПОРИ РОКУ».....	161
КУЩ Е. О., ШОВКОПЛЯС Ю. О. АНГЛІЙСЬКОМОВІ ПРИЗВИСЬКА ПРЕЗИДЕНТІВ США: СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА МОТИВИ ПОЯВИ.....	168
ЛІПНИЦЬКА І. М., САВЧЕНКО І. В. ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ РЕТРОДЕТЕКТИВУ «ВІЛЛА ДЕККЕРА» ЮРІЯ ВИННИЧУКА.....	174
МАКОВІЙЧУК Л. В. ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА МОВНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ	180
МУНТЯН О. О. МОВНА КРЕАТИВНІСТЬ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДИТЯЧІЙ АУДІОВІЗУАЛЬНІЙ ПРОДУКЦІЇ: НА ПРИКЛАДІ АНІМАЦІЙНОГО ФІЛЬМУ «МАВКА. ЛІСОВА ПІСНЯ».....	186
НЕСТЕРЕНКО Т. А., КРИЧУН Л. П. МІЖРІВНЕВИЙ ХАРАКТЕР КАТЕГОРІЇ ОСОБИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	192
НЕЧИПОРЕНКО В. О. ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕКСПРЕСИВНОСТІ В КОРПОРАТИВНИХ ВИДАННЯХ ФОРМАТУ В2Р.....	198
НІКОНОВА В. Г. ПОЕТИКА ТОПОСІВ ПРИРОДИ В ЛІРИЧНОМУ ЦИКЛІ «КОХАННЯ ПО-ЛЮДСЬКОМУ» АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО.....	206
ПЕТРОЧУК О. В. ВПЛИВ КУЛЬТУРНИХ КОНТЕКСТІВ НА ФОРМУВАННЯ АКСІОЛОГІЧНОЇ СЕМАНТИКИ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	213
ПОЧИНОК Л. І., КОМПАНІЄЦЬ В. О. ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МІСТИЧНОЇ ПРОЗИ.....	218
РЯБОКУЧМА Т. О., ГОРБАЧЕНКО А. Л. АБРЕВІАЦІЯ ЯК ПРОДУКТИВНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ В ГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ).....	225
СІБРУК А. В., ДУБИК Х. М. ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ.....	230
СУХОМЛИН В. В. МОДАЛЬНІСТЬ НІМЕЦЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ДІЄСЛІВ. ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ.....	236
ТИМОЩУК Н. М. ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ РІШЕННЯ В АНІМАЦІЙНОМУ ФІЛЬМІ «МАВКА. ЛІСОВА ПІСНЯ».....	242

ФЕЦКО І. М. МІЖКУЛЬТУРНІ ПАРАЛЕЛІ НЕВЕРБАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ: ШЛЯХИ ДО ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ.....	247
ЦВИД-ГРОМ О. П., ЗЕЛІНСЬКА В. А. ЛІНГВОЕКОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ.....	254
ЮР'ЄВА Ж. А. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ОБРАЗУ ШЕВЧЕНКА В ЛІРИЦІ ДМИТРА КРЕМЕНЯ.....	260

CONTENTS

AMELINA S. M., TYMOFIEIEV V. A. THE PHONEMIC STATUS OF SEMIVOWELS <W> AND <J> IN CLASSICAL MIDDLE HIGH GERMAN (THE CASE OF POEMS BY WALTHER VON DER VOGELWEIDE).....	11
LELEKA T. O. LINGUISTIC AND CULTURAL ASPECTS OF ENGLISH-SPEAKING COMMUNICATION.....	17
SLYVKA L. Z. FUNCTIONAL-SEMANTIC ANALYSIS OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN BUSINESS ENGLISH.....	23
TARNAVSKA M. M. COMPILATION OF A CORE VOCABULARY FOR SPECIALISED PROFESSIONAL TEXTS USING THE SKETCH ENGINE SOFTWARE FUNCTIONALITIES.....	31
ALEKSENKO S. F., KHYLKO N. O. THE CATEGORY OF EXPRESSIVENESS AS A LEXICO-SEMANTIC PHENOMENON IN THE ENGLISH POLITICAL DISCOURSE (BASED ON B. JOHNSON’S AND R. SUNAK’S POLITICAL SPEECHES)	38
BAZOVA V. I. PHRASEOLOGICAL UNITS IN ENGLISH: SEMANTIC AND EXPRESSIVE AND STYLISTIC CLASSIFICATION.....	44
BEREHOVENKO N. S., RIEZNIK V. H. PECULIARITIES OF ADJECTIVES OF DIMENSION AND THEIR SYNONYMOUS ROWS WITH THE MEANING OF LARGE SIZE IN ENGLISH.....	49
BEREHSASI A. F., CHONKA T. S. DIDACTIC FOCUS OF MYROSLAV DOCHYNETS’ NOVEL “KRYNYCHAR. THE DIARY OF THE RICHEST MAN IN THE MUKACHEVO DOMINION”.....	56
BONDARENKO O. S., BONDARENKO K. L. CORPUS AND AI TECHNOLOGIES FOR TERMINOLOGY MANAGEMENT IN LOCALISATION PROJECTS.....	63
BORYSOV O. O. CONTRASTIVE ANALYSIS OF THE SPEECH GENRE <i>ANECDOTE</i> IN LEXICOGRAPHIC REPRESENTATION: LINGUOCOGNITIVE ASPECT.....	70
BUHAICHUK O. V. DISCOURSE AND TEXT: INTERCONNECTION AND DIFFERENCES	76
VECHIRKO O. L. THE MOTIF OF SELF-DESTRUCTION IN EDGAR POE’S SHORT STORIES	84
VOLOSHUK V. I. ZOONYMS AND PHYTONYMS IN THE ONOMASTIC SPACE OF GERMAN LITERARY FAIRY TALES.....	90
VORONIUK I. O. UKRAINIAN TERMINOLOGY IN THE FIELD OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS: ORIGINS, FORMATION, FEATURES.....	96
HALIAN O. V., HUZ O. P. CONCEPT OF TERM AND ITS PLACE IN THE LANGUAGE SYSTEM.....	104
HOLOVENKO K. V. REPRODUCTION OF REALIA IN UKRAINIAN TRANSLATIONS OF ENGLISH ANIMATION.....	110
DREBET V. V. NOUN COMPOSITES-NEOLOGISM AND THEIR COMPONENT-DOMINANT OF THE POLYSEMIC MODEL WITH TWO MEANINGS IN THE SENTENCE STRUCTURE OF THE GERMAN PRESS: SYNERGISTIC DIMENSION.....	117

DIUKAR K. V. WORD-FORMATION SPECIFICITY OF NON-USUAL INNOVATIONS PRODUCED BY HYBRID MODELS OF CREATING MODERN MILITARISTIC DISCOURSE.....	126
IVANYTSKA N. B., IVANYTSKA N. L. SECONDARY PREDICATION AS A MEANS OF LANGUAGE ECONOMY IN THE ANALYTICAL AND INFORMATIONAL GENRE OF ENGLISH-LANGUAGE BUSINESS MEDIA.....	133
KYRYKLYTSIA V. V., SHEVCHUK T. R., YASINSKA O. V. DESCRIPTION OF THE LINGUISTIC ANALYSIS OF SYNONYMOUS AND ANTONYMIC CONNECTIONS IN THE SPHERE OF COMPUTER NEOLOGISMS USING THE THESAURUS METHOD AND THE METHOD OF QUANTITATIVE ANALYSIS.....	142
KOVALCHUK O. YA. METHODS OF TERM FORMATION IN THE UKRAINIAN TERMINOLOGICAL SYSTEM OF THE ENERGY SECTOR.....	149
KUPINA I. O. LANGUAGE COMPONENT OF THE FUTURE TEACHER'S PROFESSIONAL PROGRAM (LEXICAL ASPECT).....	155
KUSHNIR I. B. PECULIARITIES OF CONSTRUCTING THE SPACE OF ADOLESCENCE IN J. M. G. LE CLEZIO'S COLLECTION 'SPRING AND OTHER SEASONS'.....	161
KUSCH E. O., SHOVKOPLIAS YU. O. ENGLISH NICKNAMES OF THE USA PRESIDENTS: SEMANTIC PECULIARITIES AND MOTIVES OF EMERGING	168
LIPNYTSKA I. M., SAVCHENKO I. V. GENRE FEATURES OF THE RETRO DETECTIVE "DEKKER'S VILLA" BY YURI VYNNYCHUK.....	174
MAKOVIIICHUK L. V. GENDER STEREOTYPES AND THEIR IMPACT ON LANGUAGE IDENTITY	180
MUNTIAN O. O. LANGUAGE CREATIVITY IN MODERN UKRAINIAN AUDIOVISUAL PRODUCTION FOR CHILDREN: BASED ON THE ANIMATED FILM «MAVKA. THE FOREST SONG».....	186
NESTERENKO T. A., KRYCHUN L. P. INTERLEVEL NATURE OF GRAMMATICAL PERSON IN UKRAINIAN LANGUAGE.....	192
NECHYPORENKO V. O. LINGUISTIC MEANS OF EXPRESSIVENESS IN CORPORATE MEDIA OF B2P FORMAT	198
NIKONOVA V. H. POETICS OF NATURE TOPOSES IN THE LYRIC CYCLE "LOVE IN THE HUMAN WAY" BY AGATHANGEL KRYMSKY.....	206
PETROCHUK O. V. THE INFLUENCE OF CULTURAL CONTEXTS ON THE FORMATION OF AXIOLOGICAL SEMANTICS IN MODERN GERMAN.....	213
POCHYNOK L. I., KOMPANIETS V. O. PECULIARITIES OF POETICS OF UKRAINIAN MYSTICAL PROSE.....	218
RIABOKUCHMA T. O., HORBACHENKO A. L. ABBREVIATION AS A PRODUCTIVE WAY OF CREATION OF LEXICAL UNITS IN GERMANIC LANGUAGES (BASED ON ENGLISH AND GERMAN).....	225
SIBRUK A. V., DUBYK KH. M. LEXICAL FEATURES OF ADVERTISING TEXTS.....	230
SUKHOMLYN V. V. THE MODALITY OF GERMAN AND UKRAINIAN VERBS. A COMPARATIVE ANALYSIS.....	236

TYMOSCHUK N. M. TRANSLATION SOLUTIONS IN THE ANIMATED FILM «MAVKA. THE FOREST SONG».....	242
FETSKO I. M. INTERCULTURAL PARALLELS OF NON-VERBAL COMMUNICATION: PATHS TO MUTUAL UNDERSTANDING.....	247
TSVYD-HROM O. P., ZELINSKA V. A. LINGUECOLOGICAL APPROACH IN THE EDUCATIONAL PROCESS IN THE CONDITIONS OF MODERN CHALLENGES...	254
YURIEVA ZH. A. CONCEPTUALIZATION OF SHEVCHENKO IMAGE IN THE LYRICS OF DMYTRO KREMIN.....	260

UDC 811.112.2'342.415

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-1>

DER PHONEMATISCHE STATUS DER HALBVOKALE <W> UND <J> IM KLASSISCHEN MITTELHOCHDEUTSCHEN (ANHAND DER GEDICHTE WALTHERS VON DER VOGELWEIDE)

ФОНЕМАТИЧНИЙ СТАТУС НАПІВГОЛОСНИХ <W> ТА <J> У КЛАСИЧНІЙ СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ (НА ПРИКЛАДІ ВІРШІВ ВАЛЬТЕРА ФОН ДЕР ФОГЕЛЬВАЙДЕ)

THE PHONEMIC STATUS OF SEMIVOWELS <W> AND <J> IN CLASSICAL MIDDLE HIGH GERMAN (THE CASE OF POEMS BY WALTHER VON DER VOGELWEIDE)

Amelina S. M.,

orcid.org/0000-0002-6008-3122

*Doktor pädagogischer Wissenschaften, Professor,
Professor des Lehrstuhls für fremdsprachliche Philologie und Übersetzung
Nationale Universität für Lebens- und Umweltwissenschaften der Ukraine*

Tymofieiev V. A.,

orcid.org/0000-0001-6977-6454

*Oberlehrer,
Lehrstuhl für fremdsprachliche Philologie und Übersetzung
Nationale Universität für Lebens- und Umweltwissenschaften der Ukraine*

Das Ziel der Studie ist es, die phonematischen Eigenheiten der Halbvokale <w> und <j> im klassischen Mittelhochdeutschen anhand der normalisierten wissenschaftlichen Ausgaben von poetischen Werken Walters von der Vogelweide festzulegen und zu rekonstruieren. Die Untersuchung erfolgt sowohl auf diachroner Ebene – die Entstehung dieser Halbvokale und ihre Wiedergabe im Neuhochdeutschen – als auch auf synchroner Ebene, d.h. ihre schriftliche und artikulatorische Wiedergabe in mittelhochdeutscher Zeit. Die philologischen Fakten umfassen sowohl historische Veränderungen in der Artikulation der betreffenden Halbvokale als auch dialektische Belege (alemannische Mundart). Die Analyse beginnt mit einer Betrachtung der Besonderheiten dieser Diphthonge in althochdeutschen Handschriften. Danach werden Rückschlüsse gezogen auf eine phonetische Unterscheidung zwischen dem althochdeutschen und dem mittelhochdeutschen Halbvokal. Anhand der gesammelten synchronen und diachronen Tatsachen kommen die Autoren zu dem Schluss, dass der Halbvokal <w> im Althochdeutschen bilabial, im Mittelhochdeutschen hingegen labiovelar war. Während der Halbvokal <j> einen vokalischen Einsatz im Mittelhochdeutschen hatte, ist er im Neuhochdeutschen ein palataler Reibelaut. Zu ihren Schlüssen fügen die Autoren auch ein reichliches Bildmaterial hinzu, das die schriftliche Wiedergabe als auch die Artikulationsstelle der mhd. Halbvokale veranschaulicht. Der phonematische Status der mhd. Halbvokale ist auch nach prosodischen Merkmalen in der Metrik zu beurteilen. Analysiert sind sowohl klassische Quellen als auch zeitgemäße sprachwissenschaftliche Erforschungen. Unsere nächsten phonetisch-phonologischen Forschungen werden auf den mhd. Konsonanten <s> im Anlaut gezielt und diesen als Lispelton behandeln, der zum Zischlaut <sch> im Neuhochdeutschen geworden ist.

Stichwörter: Phonematik, Althochdeutsch, Mittelhochdeutsch, Halbvokale, Walther von der Vogelweide.

Метою дослідження є визначення та реконструкція фонематичних характеристик напівголосних <w> та <j> у класичній середньовірхньонімецькій мові на матеріалі нормалізованих наукових видань поетичних творів Вальтера фон дер Фогельвайде. Дослідження проводиться як на діахронічному рівні – поява цих напівголосних та їх передача в сучасній верхньонімецькій мові, – так і на синхронічному рівні, тобто їх письмове та артикуляційне відтворення в середньовірхньонімецькій період. Філологічні факти включають як історичні зміни в артикуляції досліджуваних напівголосних, так і діалектні свідчення (алеманський діалект). Аналіз починається з вивчення особливостей цих дифтонгів у давньовірхньонімецьких рукопи-

сах. Потім зроблено висновки щодо фонетичної відмінності між давньоверхньонімецькими та середньоверхньонімецькими напівголосними. На основі зібраних фактів синхронії та діякронії автори приходять до висновку, що напівголосний <w> був білабіальним у давньоверхньонімецькій мові, але лабіовелярним у середньоверхньонімецькій мові. У той час як у середньоверхньонімецькій мові напівголосний <j> мав властивості голосного звуку, у сучасній верхньонімецькій мові він є палатальним фрикативним приголосним. На додаток до своїх висновків, автори також складають багатий візуальний матеріал, який ілюструє письмове відтворення, а також місце артикуляції середньоверхньонімецьких напівголосних. Фонематичний статус середньоверхньонімецьких напівголосних також розглядається відповідно до просодичних особливостей у метриці. Проаналізовано як класичні джерела, так і сучасні лінгвістичні дослідження. У нашому наступному фонетико-фонологічному дослідженні увага буде приділена середньоверхньонімецькому приголосному <s> у початковій позиції. Він розглядатиметься як шиплячий звук, який у сучасній верхньонімецькій мові перетворився на сибілянт <sch>.

Ключові слова: фонематика, давньоверхньонімецька мова, середньоверхньонімецька мова, напівголосні, Вальтер фон дер Фогельвайде.

The aim of the study is to identify and reconstruct the phonemic characteristics of the semivowels <w> and <j> in Classical Middle High German, using normalized scientific editions of Walter von der Vogelweide's poetry. The study is conducted both on the diachronic level – the emergence of these semivowels and their evolution in modern High German – and on the synchronic level, i.e. their written and articulatory development in the Middle High German period. The philological evidence includes both historical changes in the articulation of the studied semivowels and dialectal evidence (Alemannic dialect). The analysis begins with a study of the features of these diphthongs in Old High German manuscripts. Then conclusions are drawn regarding the phonetic difference between Old High German and Middle High German semivowels. On the basis of the collected synchronic and diachronic evidence, the authors conclude that the semivowel <w> was bilabial in Old High German but labial in Middle High German. While in Middle High German the semivowel <j> had the properties of a vowel sound, in Modern High German it is a palatal fricative consonant. In addition to their conclusions, the authors also compile rich visual material that illustrates the written reproduction as well as the place of articulation of Middle High German semivowels. The phonemic status of Middle High German semivowels is also considered in accordance with prosodic features in the metric. Both classical sources and modern linguistic research are analyzed. Our next phonetic-phonological study will focus on the Middle High German consonant <s> in initial position and will treat it as a hissing sound that has evolved into the sibilant <sch> in modern High German.

Key words: phonemics, Old High German, Middle High German, semivowels, Walter von der Vogelweide.

Problemstellung. In der modernen Germanistik bleibt der phonematische Status vieler mittelhochdeutscher (im weiteren mhd.) Vokale und Konsonanten strittig. Immerhin gestatten die neuen Errungenschaften auf dem Gebiet der Sprachwissenschaft, manche Verkehrsauffassungen nachzuprüfen und zu berichtigen.

Analyse der neuesten Forschungsergebnisse und Veröffentlichungen. Zu <w> schreibt V. Lewizkij: «In mhd. Zeit hat sich auch die Aussprache des Lautes w verändert: im Ahd. war dieser ein bilabialer Halbvokal, in mhd. Zeit wird er zu einem labiovelaren Konsonanten» [1, s. 148]. *Labiovelar* wird das mhd. [ʋ] bezeichnet, weil es «sowohl mit gerundeten Lippen als auch mit gleichzeitig gehobenem Dorsum artikuliert wird» [2, s. 16]. Deshalb werden labiovelare Konsonanten deutsch auch als *Lippengaumenlaute* definiert.

Th. Hennings Interpretation lautet: «Im klassischen Mittelhochdeutschen bezeichnet /w/ eigentlich einen bilabialen Reibelaut, d.h., dass bei der Artikulation Ober- und Unterlippe beteiligt sind, wie z. B. in engl. *water*» [3, S. 100]. «Laute, die durch eine Enge zwischen Unterlippe und Oberlippe gebildet werden, werden als bilabial bezeichnet» [2, s. 6]. Im Weiteren veranschaulichen wir die Unterscheidung zwischen diesen zwei Bezeichnungen – labiovelares [ʋ] und bilabiales [ʋ] – anhand einer diachronen Analyse.

Das Ziel der Studie ist es, die phonematischen Eigenheiten der Halbvokale <w> und <j> im klassischen Mittelhochdeutschen anhand der normalisierten wissenschaftlichen Ausgaben von poetischen Werken Walters von der Vogelweide festzulegen und zu rekonstruieren [4]. Die Ergebnisse unserer Forschung werden ermöglichen, die Aussprache der neuhochdeutschen Halbvokale deutlicher darzustellen und zu begreifen.

Präsentation des Hauptmaterials. Neben den eben geschriebenen Vokalen und Konsonanten werden <w> [ʍ] und <j> [j] als Typen von Sonorlauten ausgegliedert. Sie werden als *Halbvokale* oder *Gleitlaute* bezeichnet, da sie je nach ihrer Stellung entweder eine vokalische oder eine konsonantische Funktion ausüben können ([ʍ] – [u]; [j] – [i]). Deswegen heißen diese Laute zentrale „Approximanten“ und werden von den Vokalen und Konsonanten strikt unterschieden. Bei deren Realisierung wird die Luft relativ gleichmäßig und ungehindert durch den Mundraum ausgeatmet. Im Gegensatz zu Vokalen sind Halbvokale vor Ausfall oder beträchtlichem Wandel dadurch „geschützt“, dass sie nicht betont werden und somit keine Silbe bilden können.

Der phonematische Status des ahd. Halbvokals [ʍ] wird durch folgende phonetisch-phonologische Merkmale realisiert.

1. Er wird durch ein neues angepasstes Doppelgraphem bezeichnet: ahd. <uu> (u+u). Das im lateinischen Alphabet fehlende Graphem <w> entstand erst im 12. -13. Jh. Darüber hinaus gebrauchten frühere Abschreiber zwar inkonsequent mittlerweile auch das alte Runenzeichen <p> für <uu> (s. Abb. 1).

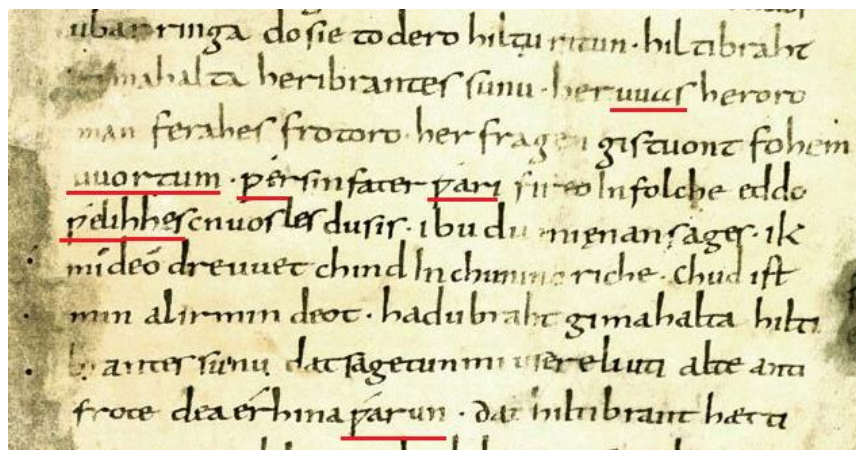

Abb. 1. Ausschnitt des ersten Blattes des Hildebrandsliedes

2. Hauptsächlich trat er im Anlaut und in zwischenvokalischen Stellungen auf, z. B. *uuortum* (Hildebrandslied), *haupan* (ibid.) (s. Abb. 2).

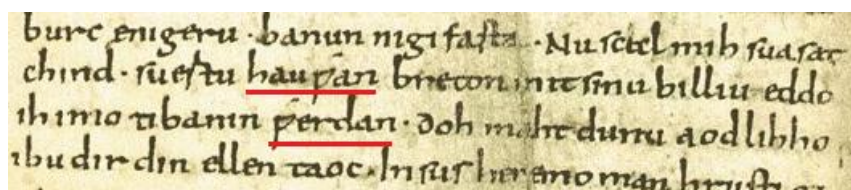

Abb. 2. Ausschnitt des zweiten Blattes des Hildebrandsliedes

3. Der ahd. Laut [ʍ] besaß eine eigenartige Artikulationsweise, die in mhd. Zeit eine Modifikation erlitt (s. Abb. 3). «[ʍ] wurde mit Artikulation an zwei Stellen des Mundraumes gebildet: w-Stellung des Zungenrückens und Vorstülpung der Lippen» [5, s. 93]. Nach der Qualität war das ahd. [ʍ] gerundet und ungespannt. Nach der Artikulationsstelle muss dieses *bilabial* gewesen sein.

Nach unseren spekulativen Betrachtungen wurden im klassischen Mittelhochdeutschen die Lippen nicht vorgestülpt, sondern bildeten sie eine Engstellung, aber ohne Bildung eines Verschlusses wie beim [b]. Nach der Qualität war das mhd. [ʍ] entrundet und gespannt. Nach der Artikulationsstelle muss dieses *labiovelar* gewesen sein.

Althochdeutsch

Mittelhochdeutsch

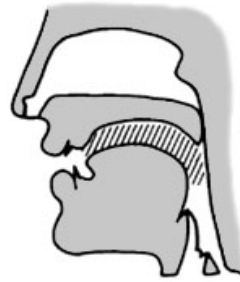

Abb. 3. Artikulationsstelle des ahd. und des mhd. Halbvokals [ʊ]

«[ʊ] und [i] weisen viele artikulatorische Ähnlichkeiten mit den zwei Vokalen [u] bzw. [i] auf. Daher werden <u> und <i> in vielen Sprachen in bestimmten Kontexten als [ʊ] und [i] realisiert» [2, S. 13]. In diesem Zusammenhang fallen die folgenden Schreibungen in mhd. Texten wie, z. B. *schouwen* (5, 2) und *showen* (70, 7) auf. Die Schreibschwankungen zwischen *frouwen* (35, 6) und *frowen* (89, V, 12), *liljen* (31, 7) und *lilien* (80, III, 4) verweisen darauf, dass sowohl <w> und <u>, als auch <j> und <i> phonematisch einander jeweils gleichgesetzt wurden, und beweisen eine *vokalische* Qualität dieser Halbvokale. Die alten [i] und [ʊ] «sind im Althochdeutsch und z. T. im Mhd. nicht wie im Nhd. als Reibelaute zu sprechen, sondern mit vokalischem Einsatz» [6, S. 79].

Das ahd. Graphem <w>, das den bilabialen *Halbvokal* [ʊ] wiedergab, kommt vom indogermanischen Laut [ʷ] ab. Im Indogermanischen hingegen standen [ʷ] und [i] als Allophone neben [u] und [i]. Doch schon im Germanischen sind die konsonantischen [ʷ] und [i] von den vokalischen [u] und [i] streng zu scheiden. Angeblich lautete das <w> in den betreffenden Wörtern im Althochdeutschen und im Mittelhochdeutschen phonologisch gleichartig, phonetisch dagegen verschiedenartig (bilabial vs. labiovelar).

In Folge der mhd. phonetischen Veränderungen schwand der ahd. Halbvokal [ʊ] im An- und Auslaut, z. B. «*frô Unfuoge*» (101, I, 8), wo <w> in *frô* (<*frowe*) fehlt, sowie nach Konsonanten oder wurde zum labiodentalen [v] oder bilabialen [b], z. B. *varwe* (93, I, 5) > nhd. *Farbe* [1, s. 148]. Wahrscheinlich erst in spätmittelhochdeutscher Zeit (um 13. Jh.) ist er zu vollem labiodentalen Reibelaut [v] geworden [3, s. 100; 6, s. 79].

Im Inlaut nach dem Diphthong, z. B. *schouwen*, wurde möglicherweise das [ʊ] zur ersten Silbe gezogen und mit dem [u] zum Diphthong *ou* verbunden bzw. verschmolzen [5, s. 26].

In den „abgekürzten“ Formen wie *frowen*, *showen* usw. ersetzt das Zeichen <w> einfach grafisch den zweiten Bestandteil des Diphthongs <ou>, eine Reminiszenz des ahd. bilabialen Halbvokals [ʊ]. Somit wurde das Zeichen <w> dem Gesetz der Gebrauchsfrequenz entsprechend aufbewahrt, aber die Phonematik des Lautes evolutionierte [7].

Was die Formen wie *frauwen* (85, II, 7) anbetrifft, geben sie je nach den Handschriften den vorgehenden Prozess der Öffnung/Senkung der Diphthonge <ou> und <ei> zu jeweils [ɔu] und [ɛi] wieder.

Der phonematische Status des ahd. Halbvokals [i] wird durch folgende phonetisch-phonologische Merkmale realisiert.

1. Er wird in manchen Handschrift vom Vokal <i> differenziert: ahd. <ı> (ohne Akut ´) > mhd. <j>. Als eindeutiges Zeichen für den Halbvokal bzw. Reibelaut gilt <j> erst seit dem 16. Jh.

2. Hauptsächlich tritt er im Anlaut in vorvokalischen Stellungen auf, z. B. *iar* (Tatian 105, 2), *iôh* (s. Abb. 4).

3. Der Laut [i] genau wie [i] konnte in ahd. Zeit den Umlaut (Primärumlaut) veranlassen, z. B. ahd. *trenken* < germ. **drankjan*.

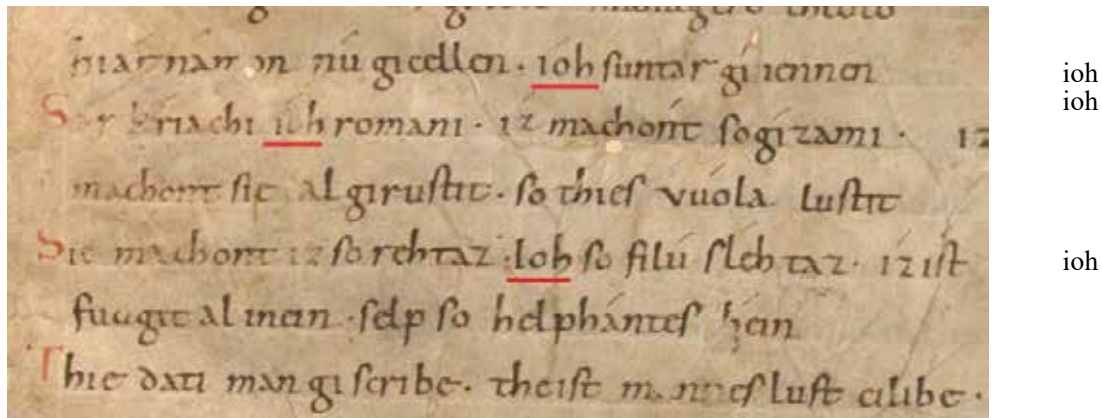

Abb. 4. Ausschnitt des ersten Blattes des Otfrieds Evangelienbuches

Ferner soll man den unsilbischen Halbvokal [i̯], z. B. *liljen* (31, 7) – *lilien* (80, III, 4), *joch* (55, 12), *jugint* (100, I, 1), *jâr* (103, I, 1), *iedoch* (17, 5), *ieglîch* (8, 3) vom nhd. Konsonanten bzw. palatalen Reibelaut [j] in den gleichen Stellungen unterscheiden. Dessen Aussprache wird noch heute in den schweizerischen Dialekten diskutiert: «Das im Althochdeutschen und Mittelhochdeutschen noch als Halbvokal geltende [j] ist im Neuhochdeutschen zum stimmhaften palatalen Reibelaut übergegangen. In der Mundart hat [j] die halbvokalische Qualität beibehalten, was sich auch im Schweizerhochdeutschen zeigt. Im Belegwort *ja* tritt es eher mit vokalischer Qualität auf, in *Jugend* eher in konsonantischer. Dabei sind die Differenzen sehr gering» [8, s. 36–37]. Diese „geringe Differenz“ zwischen dem Halbvokal [i̯] und dem Reibelaut [j] ist durch die schriftliche Divergenzen <j> für <i> [i̯] (mhd. *lilje* < lat. *lilia*) und <i> für <j> (*iedoch*, *ieglîch*) in den mhd. Handschriften nachweisbar. Dabei behält der mhd. Halbvokal [i̯] offensichtlich die vokalische Qualität «mit der Tendenz nach [i]» bei, und wird als unpräziser Vokal von kurzer Dauer artikuliert [9, S. 119]. Vom phonologischen Standpunkt aus kann man sagen, [i̯] ist eine stellungsbedingte Variante des Phonems [i]. Zum konsonantischen/halbvokalischen Merkmal des Phonems berechtigt uns die metrische Analyse des jambischen Verschemas (x x x x): «*der lîesse ich liljen ûnde rôsen ûs ir wêngel schînen*» (31, 7) oder «*hie rôeselôhnt, dort lilien vâre*» (80, III, 4), wo die beiden Graphemen: <j> und <i> als [i̯] ausgesprochen werden und keine Silben bilden.

Was die Schreibabweichungen zwischen *liljen* (31, 7) und *lilien* (80, III, 4) anbetrifft, kann sich um Versuche handeln, die tatsächliche Aussprache des betreffenden Halbvokals wiederzugeben, zumal die beiden Wortformen phonematisch auf gleiche Art und Weise transkribiert werden: [ˈliljə].

Im Neuhochdeutschen kommen die Halbvokale [i̯] und [ʊ] weitgehend in Fremdwörtern vor, z. B. *Nation*, *Situation* u. a. [9, s. 118–119]. Das nhd. Graphem <j> bedeutet einen palatalen Reibelaut [j] [9, s. 128–129], das im Mittelhochdeutschen, nach den Schwankungen in der Schreibung zu urteilen (*jedoh*=*iedoh*), eher vokalische Qualität hatte. Bei der Reproduktion des mhd. <j> im Gegensatz zum Neuhochdeutschen gab es offenbar zwischen dem Zungenrücken und dem Palatum einen längeren Abstand (s. Abb. 5).

Also sind die [ʊ] und [i̯] «die Vorläufer der heutigen [v] und [j], aber sie sind im Ahd. und z. T. im Mhd. nicht wie im Nhd. als Reibelaut zu sprechen, sondern mit vokalischem Einsatz» [6, s. 79].

Im Neuhochdeutschen hat der palatale Reibelaut [j] die Opposition [ç] [9, s. 129], die im Mittelhochdeutschen fehlte, da der mhd. velare Verschlusslaut <g>/<c>, z. B. *künig* (10, 1) / *künic* (31, 1), in der Endstellung nach hellen Vokalen nicht palatalisiert werden soll.

Auf Grund unserer Ergebnisse dürfte die phonetische und die phonologische Transkription des Namens *Walthers von der Vogelweide* in mhd. Zeit wie folgt aussehen: [ˈʊaltʰəRˈfōdərˈfogəlˈʊeɪdə] und /ˈʊalterˈfonderˈfogelˈʊeide/.

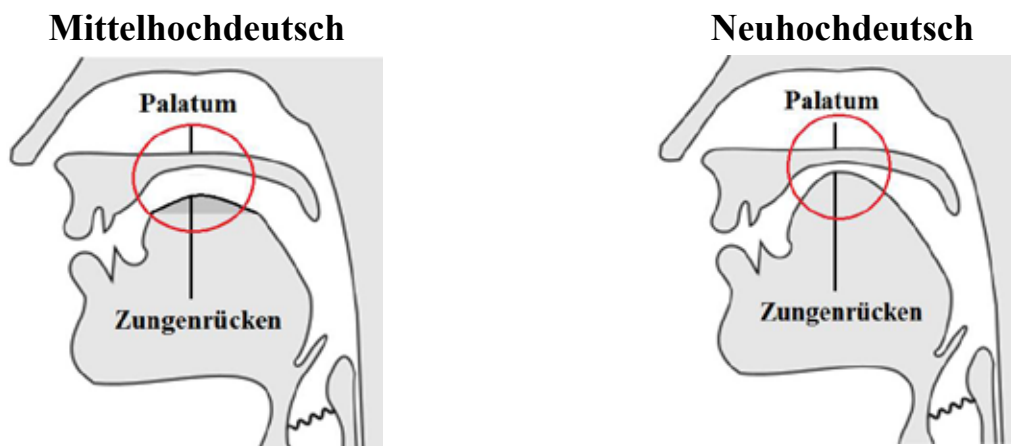

Abb. 5. Zungenstellung bei dem palatalen Approximanten (=Halbvokal) <j> im Mittelhochdeutschen [j] und im Neuhochdeutschen [j]

Fazit. Anhand der gesammelten synchronen und diachronen Tatsachen kommen die Autoren zu dem Schluss, dass der Halbvokal <w> im Althochdeutschen bilabial, im Mittelhochdeutschen hingegen labiovelar war. Während der Halbvokal <j> einen vokalischen Einsatz im Mittelhochdeutschen hatte, ist er im Neuhochdeutschen ein palataler Reibelaut.

Unsere nächsten phonetisch-phonologischen Forschungen werden auf den mhd. Konsonanten <s> im Anlaut gezielt und diesen als Lispelton behandeln, der zum Zischlaut <sch> im Neuhochdeutschen geworden ist.

REFERENZEN:

1. Lewickij V., Heinz-Dieter Pohl. Geschichte der deutschen Sprache. Winnyzia: Nowa Knyha Verlag, 2010. 256 S.
2. Hall T. Alan. Phonologie: Eine Einführung. Berlin, New York: de Gruyter, 2000. 376 S.
3. Hennings Th. Einführung in das Mittelhochdeutsche. Walter de Gruyter GmbH, Berlin/Boston, 2020. 468 S.
4. Walther von der Vogelweide. Gedichte (Mittelhochdeutsch / Neuhochdeutsch). Philipp Reclam, Stuttgart, 2012. 314 S.
5. Schatz J. Altbairische Grammatik. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1907. 198 S.
6. Mettke H. Mittelhochdeutsche Grammatik. Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 2000. 271 S.
7. Bybee J. Frequency effects on French liaison. *Frequency and the Emergence of Linguistic Structure*. Amsterdam: John Benjamins, 2001. S. 337–359.
8. Siebenhaar B. Regionale Varianten des Schweizerhochdeutschen. Zur Aussprache des Schweizerhochdeutschen in Bern, Zürich und St. Gallen. *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*. 1994. № 61. S. 31–65.
9. Стеріополо О. І. Теоретичні засади фонетики німецької мови. Підручник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів. Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. 320 с.

UDC 811.161'378

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-2>

LINGUISTIC AND CULTURAL ASPECTS OF ENGLISH-SPEAKING COMMUNICATION

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АНГЛОМОВНОГО СПІЛКУВАННЯ

Leleka T. O.,

orcid.org/0000-0002-6134-4435

Scopus Author ID: 58286055600

PhD in Philology, Associate Professor,

Senior Lecturer at the Department of Translation, Applied and General Linguistics,

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Globalization processes in society and the development of intercultural contacts have contributed to the study of linguistic and cultural peculiarities of communication. Each culture has its own language picture of the world, which is reflected in the language. There are many national peculiarities of language etiquette. Thus, determining the main aspects of communication in intercultural interaction is an urgent and priority task. The communication between people from different cultures requires familiarization with cultural norms and rules of verbal behavior. The study analyzes the English-language phrases that can be misinterpreted by the Ukrainians because they contain the aspects of mentality and elements of cultural behavior.

Firstly, we analyzed the cultural specifics of the greeting, as the English version can contain not only the words that are not always clear to the Ukrainians, but also the questions that do not require the answer.

Secondly, we dealt with the phrases that have the national and cultural specificity. They cannot be translated literally and their understanding is impossible without the awareness of the language accuracy.

Thirdly, the phrases in the form of invitations that generally do not require any action but are an element of etiquette have been explained. This group is the most difficult, as it does not imply what it names. Intercultural communication may not take place in this situation due to the lack of the information about the national specifics.

The analysis of the research material has shown that intercultural communication is impossible without studying the national aspects and communication etiquette. The elements of communication can often be semantically empty and uninformative, they are nevertheless very revealing in determining the relationship between communicators. In this regard, the knowledge of the basic principles of language and cultural studies will help understand the native English speakers.

Key words: globalization, intercultural communication, language etiquette, language picture of the world, linguocultural studies.

Глобалізаційні процеси у суспільстві та розвиток міжкультурної комунікації сприяли вивченню лінгвокультурологічних особливостей спілкування. У кожній культури існує своє бачення, мовна картина світу, що позначається на мові. Існує багато національних особливостей мовного етикету. Таким чином визначення основних аспектів комунікації в умовах міжкультурної взаємодії є актуальним та пріоритетним завданням. Спілкування людей, які є представниками різних культур, потребує ознайомлення з культурними нормами та правилами вербальної поведінки. У дослідженні було проаналізовано англомовні фрази, які можуть бути неправильно витлумачені українцями, оскільки містять особливості менталітету та елементи культурної поведінки.

По-перше, ми проаналізували культурні особливості привітання, оскільки англійський варіант може містити не завжди зрозумілі українцям слова, але й питання, які не потребують дослівної відповіді.

По-друге, ми виявили фрази, які мають національно-культурну специфіку. Вони не перекладаються дослівно, тому їх розуміння неможливе без усвідомлення мовної специфіки.

По-третє, ми охарактеризували фрази, що існують у формі запрошення, вони не потребують ніяких дій, але є елементом етикету. Ця група є найбільш складною, оскільки не передбачає того, що називає. Міжкультурна комунікація тут може не відбутися через брак інформації щодо національної специфіки.

Аналіз досліджуваного матеріалу показав, що міжкультурна комунікація неможлива без вивчення національних аспектів та етикету спілкування. Елементи комунікації можуть бути семантично неінформативні,

проте дуже показові у визначенні відносин комунікантів. Зважаючи на це, знання основних положень лінгвокультурології допоможе правильно зрозуміти носіїв англійської мови.

Ключові слова: глобалізація, міжкультурна комунікація, мовний етикет, мовна картина світу, лінгвокультурологія.

Statement and substantiation of the problem relevance. The new experience of the worldview associated with the modern processes of globalization and internationalization puts cultural meanings and symbols of the peoples in a state of endless cross-cultural dialogue [1, p. 37].

The global world must be created in the dialogue of civilizations as a common space of multifaceted spirituality – always open and eternally improving in the process of understanding the other [2, p. 265]. Thus, cross-culturalism is the main methodological prerequisites for cognition of the surrounding reality [3].

One of the expressions of the anthropocentric paradigm in linguistics is the emergence of a new direction – linguoculturology, the subject of which is language and culture, which are in dialogue, interaction with each other [4, p. 76].

The complex and multidimensional nature of the relationship between the language and culture, their relationship, interrelation, mutual influence and interaction in the process of human communication have determined the relevance of the study, which is directly related to linguoculturology, which studies a certain selected and organized set of the cultural values, investigates the living communicative processes of speech generation and perception, the experience of the language personality and national mentality, gives a systematic description of the language picture of the world [5, p. 558].

Today, as a result of growing international contacts, the process of interpenetration of the languages and cultures is becoming increasingly important, so the research related to the problems of identifying and analyzing the factors that can contribute to successful intercultural communication, the interaction of language and culture, the reflection of language in national cultures are relevant.

Analysis of recent research and publications. It is known that ethnopsychology uses linguocultural research methods, referring to the important for us concept of cross-culturalism when studying the national specificity of discourses in their uniqueness and interaction [1, p. 54]. Thus, Baker W. and Ishikawa T. draw attention to the fact that the strategies of world building and discourse are conditioned, among other things, by the cognitive picture of the world, and problems in intercultural communication may arise when formal coincidence equivalence of verbal units turns into quasi-equivalence at the content level [6, p. 134].

The study of the language and culture should be carried out not in the separate directions, but in their interrelation. Being a complex and multidimensional phenomenon, language becomes an object of research from various points of view.

The founder of the theory of intercultural communication E. Hall, who was one of the first to convincingly prove the connection between culture and communication, saw an analogy with the study of foreign languages with the help of grammatical categories [1, p. 56]. It was during the adoption and discussion of Hall's ideas by the scientific community that the notions of intercultural, cross-cultural and multicultural emerged, which, having not received an unambiguous strict delineation, coexist in scientific research [1, p. 62]. However, the term intercultural is the most widespread, so that the emerged new direction of scientific knowledge is called exactly the theory of intercultural communication. It should be noted that cross-cultural research can serve as a basis for the further development of the problems of the intercultural interaction at different levels [6, p. 123].

The problems of misunderstanding in intercultural dialogue often arise not because of insufficient knowledge of the language – its vocabulary and grammar – but because of the inability to adequately interpret the communicative behavior of the native speaker, to understand his true intentions and to express own ones. There are many examples of such misunderstanding, leading to communicative failures and even conflicts (Koleski E., 2021; Koval N., Kushka B., Nagachevska O., Smaglii V. &

Uhryn L., 2023; Moran Panero S., 2018). It occurs when foreign cultural speakers communicate in a variety of situations.

There are important linguistic and cultural studies, which emphasize the culturally determined nature of the intercultural communication, focusing on the behavior of the people who faced with the culturally determined differences in the language and the consequences of these differences [3].

The purpose of the article. The purpose of the article is to consider the linguistic and cultural aspects of language interaction in the aspect of intercultural communication.

The purpose involves solving the following tasks:

- to determine the vectors of research on the problem of intercultural communication;
- to study the peculiarities of English-language communication on the basis of the phrases that are not translated literally into Ukrainian and have different meaning;
- to identify the aspects that will help understand the intercultural communication barriers.

The main material of the study. The identification of the close links between the language and culture has given impetus to the study of the particularities of mentality, culture and language through the use of the unified system of instrumental concepts and categories [7, p. 144].

The competencies of communicators include not only the knowledge of the grammar and vocabulary of the language in which communication is carried out, but also the linguistic and cultural competence [8, p. 218].

The native speaker has the specific culture and language patterns, so the language signs acquire the meaning of the cultural signs, helping understand the key attitudes of the culture. Based on this principle, it can be argued that language has the ability to reflect the national-cultural mentality of its speakers [9, p. 212].

Firstly, we need to analyze the phrases of greeting. They are often symbolic and play an important role in establishing and maintaining the contact between people. The form of greeting serves as a marker of the relations between people. The classic English greeting *How are you?* (*Як справи?*) often causes difficulties for non-native English speakers because it diverges from the notions of politeness in the communicative behavior of native speaker's language. Being semantically emptied, this speech formula shows that the speaker notices and recognizes the addressee and its importance. The answer to this phatic question can be positive, neutral or negative. A neutral answer like *OK* does not imply the further discussion.

Without knowing the subtleties of the culture of communication, it is easy to make a mistake because of the wrong understanding of the English phrases. We cannot translate the phrase *Shut up!* (*Замовкни!*). In a friendly, emotional conversation this phrase means the exclamation of surprise *Really?! (Справді?!)* or *No way! (Не може бути!)*.

After the phrase *Get/go away (Йди геть)*, it is not always a good idea to obey and leave. If this phrase is used as an exclamation in normal conversation, it means *I can't believe it (Я не можу в це повірити)*, *unbelievable (неймовірно)*, *that's impossible (це неможливо)*. So this phrase can be translated into Ukrainian as *Та йди ти!*

A slang expression *I don't buy it! (Я не купую це)*, which has nothing to do with shopping or shops. This phrase means *I don't believe it (Я не вірю цьому)* and is used as a response to a statement.

Often the Ukrainians understand an English invitation exactly the other way round. Thus, the phrase *You really must come and see us one of these days (Ви дійсно повинні завітати до нас в один із цих днів)*. This phrase is usually taken as a genuine invitation, while the *Just wondering if you'd like to come and see us one of these days (Просто цікаво, чи не хотіли б ви завітати до нас якось у гості?)* causes surprise, doubt in the truth of speaker's intentions; the phrase *I don't suppose you're free for lunch tomorrow, by any chance? (Я не думаю, що ви вільні на обід завтра випадково?)* – completely baffles.

In fact, it is the last two phrases that are rather the true, or explicit, invitations. The former may refer to so-called false, invitations, which are not made for the purpose of further contact, but have a very different pragmatic orientation.

For example, non-binding expressions in Western society such as *We have got to get together sometimes* (Ми повинні іноді збиратися разом) Arabs may be taken literally, and they will soon expect the invitation from you, and if they don't receive one, they will question your sincerity.

Many Ukrainians are misled by the English phrases such as *Let's have dinner together sometime* (Давай якось повечеряємо разом). An even greater degree of bewilderment arises when the phrase has a sufficient degree of specificity, from the Ukrainian's point of view because it may not be followed by the invitation to dinner.

The ignorance of the English culture, as our examples show, leads to misinterpretation of the communicative intentions of the native speaker and to the perception of his behavior as insincere in representatives of many cultures [10, p. 121].

The false invitations like *Let's have dinner together sometime* are the invitations only by their semantics, they do not imply further contacts and belong to the field of phatic communication, it is a simple expression of politeness, in which the meaning of the words spoken is almost entirely indifferent to their meaning. Nevertheless, they also have their own pragmatic meaning, only different from the one attributed to them by their foreign speakers.

The pragmatic function of such phrases is to demonstrate affection, sympathy to the speaker, it is the manifestation of the politeness of rapprochement. So this kind of invitations can be called etiquette [10, p. 123].

The phrases such as *Drop in before you leave London* (Завітайте до нас перед від'їздом з Лондона) / *Let's go down somewhere at the week-end* (Давай поїдемо кудись на вихідних) / *We should get together sometime* (Треба якось зустрітися) are most often etiquette formulas.

Tell me about it! (Розкажи мені про це!) doesn't mean that someone is asking you to tell more about something, but rather that you're just nodding along, saying, *Yeah, yeah, I know* (Так, так, я знаю).

If you hear *You can say that again!* (Ви можете повторити це ще раз!) do not repeat what you have just said. The meaning of this phrase is *absolutely agree with you* (абсолютно згоден з вами).

In the UK and in the US, the phrase *Let's have lunch together* (Давай пообідаємо разом) is often used not as the invitation to have lunch, but as an everyday farewell formula that means something like *I enjoyed talking to you so much that I wouldn't mind getting together again sometime* (Мені так сподобалося з вами спілкуватися, що я був би не проти зустрітися ще раз.). By inviting to lunch, the speaker does not imply that the meeting will take place. The pragmatic meaning of this invitation is to show the addressee that the conversation was so pleasant to the speaker.

Demonstrating a desire for the further contact is a conventional strategy of both the English and American communicative behavior, which is used not only in the everyday field of communication, but also in business. For example, the phrase *I hope we will have a chance to meet some day* (Сподіваюся, у нас ще буде можливість колись зустрітися) is expression of hope for a meeting in this situation is a sign of attention to the addressee and nothing more.

It is not always easy to distinguish the false invitations from true ones. It is advisable to pay attention to some things. The invitation is usually followed by a negotiation process regarding the choice of time and place of the meeting. If there is no such negotiation, the invitation is likely to be purely etiquette.

The marker of the false invitations can be the indications of the indefinite period of time for their realization, for example: *Let's go out to lunch sometime*.

The false invitations can also be quite specific, which makes them even more difficult to recognize, for example: *Let's get together next week-end* / *I'll give you a call next week, and we can get together* / *Let's have some beers next week*.

As the above examples show, such invitations are mostly made in direct form and contain the imperative, including joint action, modal verbs *must*, *have to*, *should*: *Drop in when you are in town* / *Give me a call and we'll make plans to get together* / *Let's meet up for drinks* / *You must come around to my house sometime* / *You'll have to come by the house some time* / *We should have a drink some time* / *You should come out with us*.

According to the English communication style, inviting somebody the speakers prefer to express their communicative intention indirectly rather than directly, focusing not on their own interests and desires, but on the desires of their communication partner: *Would you like to come to my birthday party?* (Хочеш прийти до мене на день народження?) / *I am just wondering if you would like to come to my birthday party* (Мені просто цікаво, чи не хотіли б ви прийти до мене на день народження).

As a result, the true invitations are most often expressed in the form of a question about speaker's wishes: *Would you like to come out with me one night this week?* (Хочеш піти зі мною кудись ввечері цього тижня?), in the form of a proposal question: *Why don't you come up and see me sometime?* (Чому б вам не зайти до мене якось?) / *Why don't you come to the sitting room? Why don't you take a seat?* (Проходьте до вітальні. Сідайте, будь ласка). The invitations-presumptions are also encountered: *You might like to go through* (Можливо, ви захочете переглянути) / *I was wondering if you'd like to come over* (Я подумав, чи не хотіли б ви зайти до нас). The invitation may be accompanied by an assumption that the interlocutor has other plans and an invitation to ignore it: *If you have other plans, please don't worry* (Якщо у вас інші плани, будь ласка, не хвилюйтеся).

There may be the question of the addressee's ability: *Can you come to dinner this evening?* (Ви можете прийти на вечерю сьогодні ввечері?). A significant number of the invitations are expressed in the form of declarative subject-oriented statements beginning with *I*: *I'd really like you to come* (Я б дуже хотіла, щоб ви прийшли) / *I'd be delighted if you would come!* (Я буду радий, якщо ви прийдете!) / *I would really like it if you could come* (Я був би дуже радий, якби ви змогли прийти) / *I'd like to invite you* (Я хотів би запросити вас), but there are none of them with the verb *invite* в перформативному употребленні (*I invite you*).

When inviting, the Americans use various means of modality with the meaning of doubt, presumption: *can, could, might, do you think, possibly, maybe, probably, perhaps*. For example: *I'm having a picnic this weekend to meet our new neighbors! I'm hoping that Sunday afternoon will work for everyone. Can you and your family make it, do you think?* (Цими вихідними я влаштовую пікнік, щоб познайомитися з нашими новими сусідами! Сподіваюся, що недільний день підійде для всіх. Як ви думаєте, чи зможете ви і ваша сім'я прийти?) / *I'm throwing a little dinner party on Friday and I was wondering if you might be able to join us* (У п'ятницю я влаштовую невелику звану вечерю, і мені було б цікаво, чи зможете ви приєднатися до нас.) / *I was wondering if maybe later, after the ceremony you'd want to come over* (Я подумав, що, можливо, пізніше, після церемонії, ти захочеш зайти до мене.) / *I was kind of wondering if maybe ... oh I don't know, maybe you and me could just go watch a movie or something* (Я тут подумав, може... ой, не знаю, може, ми з тобою могли б піти в кіно чи ще кудись). Thus, the politeness strategy such as doubt the addressee's ability to perform an action is realized. The greater the proportion of doubt of the speaker, the higher the degree of politeness of the statement is.

Such invitations, often perceived by the Ukrainians with distrust, doubt in the true intentions of the interlocutor, correspond to the English communicative values.

The Ukrainian communicators, accustomed to straightforward statements, often find it difficult to perceive such formulas as invitations, where imperative rather than interrogative statements are more typical: *Давай сходим кудись цього тижня. Приходь коли-небудь до мене в гості* (Let's go out this week. Come to my place sometime).

The direct, imperative invitations are in line with the Ukrainian style of communication, the most important features of which are straightforwardness, explicitness, and a focus on content rather than form.

The Ukrainian invitations can be even more categorical, emphasizing not the wishes and possibilities of the invitee, but the wishes of the inviter. As a rule, they do not give the interlocutor a choice: *Буду дуже чекати* (I'm looking forward to it) / *Обов'язково приходь* (Be sure to come) / *Відмови не приймаються* (No refusals will be accepted) / *Не прийдеши – ображуся* (If you don't come, I'll be offended).

The Americans allow more directness in the invitations than the English, and in the American culture, as in the English, the forms of the imperative mood in invitations are very limited. They are possible in informal communication, but they are not as frequent as in the Ukrainian communication. The use of the imperative is allowed, although very slightly, in those cases when the communicators are the close friends or relatives. In the American and English communicative culture insistence is unacceptable and may even be perceived by an English speaker as an emotional blackmail [2, p. 266].

Conclusions and prospects for further researches of directions. The language and cultural behavior has its own logic. It reflects the culture, worldview, politeness. Understanding the intercultural communication has some peculiarities that distinguish it from the interpersonal communication within the same culture. The systems of the concepts existing in person's consciousness and, consequently, the essential features of thinking are determined by the particular language; therefore, the mental representations of the speakers of different languages may not coincide.

The communicative behavior has its national specific features not only because of the differences in means of communication, but also because of the differences in the mechanism of their choice, preference and frequency of use in the certain situations of communication.

The knowledge of the reasons for the differences in communicative behavior allows to overcome the stereotypes, adequately understand the native speaker and build the verbal behavior according to the rules of the specific culture.

The intercultural communication promotes the dialogue between the representatives of different cultures. It is a tool for multicultural interaction, understanding and mutual enrichment. The study of the role of the intercultural communication in the linguistic and cultural aspect is of interest for the further scientific research.

BIBLIOGRAPHY:

1. Baker W. and Ishikawa T. *Transcultural Communication through Global Englishes*. Abingdon: Routledge, 2021. 390 p.
2. Ilie O.-A. The Intercultural Competence. Developing Effective Intercultural Communication Skills. *Sciendo*. 2019. P. 264–268. URL: https://www.researchgate.net/publication/334677436_The_Intercultural_Competence_Developing_Effective_Intercultural_Communication_Skills (accessed: 11.12.2024).
3. Koay J. What is English for Specific Purposes. In *EduMaxi*. 2016. URL: https://www.researchgate.net/publication/308914571_English_for_Specific_Purposes_What_does_it_mean_and_why_is_it_different_from_teaching_General_English (accessed: 21.12.2024).
4. Koleski E. *Intercultural Communication in Management – Needed Skills for Effective Intercultural Communication of Macedonian Managers*. Master's Thesis. University American College Skopje, 2021. 166 p.
5. Moran Panero S. Global Languages and Lingua Franca Communication. In *The Routledge Handbook of English as a Lingua Franca*, edited by J. Jenkins W. Baker and M. Dewey. Abingdon: Routledge, 2018. P. 556–569.
6. Zhu H. *Exploring Intercultural Communication: Language in Action*. 2nd ed. Abingdon: Routledge, 2019. 304 p.
7. Byram M., & Wagner M. Making a difference: Language teaching for intercultural and international dialogue. *Foreign Language Annals*. 2018. 51. P. 140–151. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/flan.12319> (accessed: 12.12.2024).
8. Koval N., Kushka B., Nagachevska O., Smaglii V. & Uhryn L. Changing Nature of English Tourism Discourse: A Linguistic Approach. *Arab World English Journal (AWEJ) Special Issue on Communication and Language in Virtual Spaces*. 2023. P. 215–225. URL: <https://awej.org/wp-content/uploads/2023/01/17.pdf> (accessed: 11.01.2025).
9. McConachy T., Golubeva I., and Wagner M. *Intercultural Learning in Language Education and Beyond: Evolving Concepts, Perspectives and Practices*. Bristol: Multilingual Matters, 2022. 392 p.
10. Romanovska L., Kravchyna T., Nagachevska O. Personal Reflection Personal Reflection Development as Means of Forming Culture of Scientific Text Perception by Humanitarians BRAIN. *Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2020. 11(4)..118–131. URL: <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/brain/article/view/3584> (accessed: 11.01.2025).

UDC 811.111'373.7'276.6

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-3>

FUNCTIONAL-SEMANTIC ANALYSIS OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN BUSINESS ENGLISH

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ДІЛОВІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Slyvka L. Z.,

orcid.org/0000-0002-5556-0203

Candidate of Philological Sciences,

*Senior Lecturer of the Department of the English Language and Translation,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

This research is centered on the dissection of the intricate world of phraseology within the domain of English business communication. A comprehensive functional-semantic analysis of idiomatic expressions, set phrases, and metaphors has been conducted. The pivotal role played by these phraseological units in enhancing clarity, expressiveness, and the overall efficacy of business interactions has been accentuated. It has been demonstrated that the integration of phraseology within business language transcends ornamental functions, serving as a cornerstone for the fostering of mutual understanding, trust, and effective communication.

It has been elucidated that the methodologies for the formation of phraseological neologisms in business language are congruent with those observed in general language processes. These methodologies encompass the rethinking of stable word combinations, the creation of new fixed expressions, the tracking of linguistic patterns, analogy, and borrowing. Structural-semantic grouping based on shared components and intensive meanings provides a systematic approach for the categorization of phraseological units. This approach reveals the diversity and dynamic nature of business communication and illustrates the contextual dependency and adaptability of language in professional settings.

Furthermore, the impact of globalization and the pursuit of novelty on the formation of diverse neologisms, including phraseological ones, within the business sector has been examined. The term *credit crunch* has been scrutinized to demonstrate how central banks, under the stewardship of individuals such as Ben Bernanke, employed innovative financial instruments and international cooperation to mitigate economic crises. This underscores the interconnectedness of global financial systems.

Practical recommendations derived from the study emphasize the integration of phraseology into business communication training programs to enhance linguistic proficiency and the adept use of idiomatic expressions. It is advocated that business professionals cultivate a nuanced comprehension of the contextual subtleties of phraseological units, ensuring their precise application across various sectors. Sustained scholarly investigation into the evolving nature of business phraseology is promoted to remain abreast of emerging trends and developments.

Additionally, the development of detailed practical guides that exemplify the application of phraseological units in real-world business scenarios is called for. The importance of fostering cross-cultural competence is stressed, highlighting the distinctions and commonalities in phraseological usage across different linguistic and cultural contexts, thus facilitating more effective global business operations.

By bridging the gap between theoretical insights and practical implementation, it is aspired that business professionals will be equipped with the requisite tools and knowledge to enhance their communicative effectiveness and achieve greater success in their professional endeavors.

Key words: phraseology, business communication, functional aspect, semantic aspect, set expressions, communicative strategies, business context.

Дане дослідження зосереджене на розборі складного світу фразеології в області англійської ділової комунікації. Проводиться всебічний функціонально-семантичний аналіз ідіоматичних виразів, сталих фраз і метафор. Акцентується увага на ключовій ролі, яку відіграють ці фразеологічні одиниці у підвищенні ясності, виразності та загальної ефективності ділових взаємодій. Продемонстровано, що інтеграція фразеології в ділову мову перевищує декоративні функції, слугуючи основою для зміцнення взаєморозуміння, довіри та ефективної комунікації.

Було з'ясовано, що методології формування фразеологічних неологізмів у діловій мові співпадають з тими, що спостерігаються в загальних мовних процесах. Ці методології охоплюють переосмислення стійких словосполучень, створення нових сталих виразів, відстеження лінгвістичних патернів, аналогію та запозичення. Структурно-семантичне групування на основі спільних компонентів і інтенсивних значень забезпечує систематичний підхід до класифікації фразеологічних одиниць. Такий підхід відображає різноманітність і динамічну природу ділової комунікації та ілюструє контекстну залежність і адаптивність мови в професійних умовах.

Досліджено вплив глобалізації та прагнення до новизни на формування різних неологізмів, зокрема фразеологічних, у бізнес-секторі. Термін *credit crunch* був підданий аналізу для демонстрації того, як центральні банки, під керівництвом таких осіб, як Бен Бернанке, використовували інноваційні фінансові інструменти та міжнародну співпрацю для пом'якшення економічних криз. Це підкреслює взаємопов'язаність глобальних фінансових систем.

Практичні рекомендації, отримані з дослідження, підкреслюють інтеграцію фразеології в програми навчання діловому спілкуванню для підвищення мовної майстерності та вмілого використання ідіоматичних виразів. Рекомендується, щоб фахівці в сфері бізнесу культивували тонке розуміння контекстуальних нюансів фразеологічних одиниць, забезпечуючи їх точне застосування в різних секторах. Заохочується постійне наукове дослідження змінної природи фразеології бізнесу, щоб залишатися в курсі нових тенденцій і розробок.

Крім того, закликається до розробки детальних практичних посібників, які ілюструють застосування фразеологічних одиниць у реальних бізнес-сценаріях. Підкреслюється важливість сприяння розвитку кроскультурної компетентності, висвітлюючи відмінності та спільні риси у використанні фразеології в різних мовних і культурних контекстах, що сприяє ефективнішій глобальній бізнес-діяльності.

Подолавши розрив між теоретичними знаннями та практичною реалізацією, передбачається, що фахівці в сфері бізнесу будуть оснащені необхідними інструментами та знаннями для підвищення своєї комунікативної ефективності та досягнення більшого успіху в професійній діяльності.

Ключові слова: фразеологія, ділове спілкування, функціональний аспект, семантичний аспект, сталі вирази, комунікаційні стратегії, бізнес-контекст.

Statement of the problem. Despite the significant role that phraseology occupies in augmenting the expressiveness and emotional depth of language, the functional and semantic dimensions of phraseological units within English business communication have not been sufficiently explored. The paucity of research in this domain engenders several challenges. One notable challenge is comprehending the mechanisms by which idioms, set expressions, and metaphors are utilized to facilitate effective communication, foster mutual comprehension, and engender trust in business interactions.

A critical issue is the inadequate documentation of the influence exerted by specific business sectors on the selection and interpretation of phraseological units. This knowledge gap impedes the development of practical guidelines aimed at optimizing communication strategies across diverse professional fields. For instance, idiomatic expressions that are effective within the financial sector may not resonate similarly within the healthcare industry. These sector-specific nuances are imperative for tailoring communication to ensure precision and efficacy.

Furthermore, the underexplored functional and semantic aspects of phraseology in business communication restrict our capacity to fully leverage these linguistic tools. A comprehensive understanding of the functionality of various phraseological units in business contexts could elucidate patterns and strategies that enhance persuasiveness, clarity, and engagement. This understanding is especially vital in multicultural business environments, where misinterpretations can precipitate significant misunderstandings or conflicts.

Therefore, a thorough functional-semantic study of phraseology within English business communication is indispensable. Such an inquiry would address these research lacunae by systematically analyzing the usage and impact of idioms, set expressions, and metaphors across different business sectors. The resultant findings could offer valuable insights and practical recommendations for enhancing the effectiveness of business communication. This could encompass the development of sector-specific phraseological dictionaries, the formulation of training programs for business pro-

professionals, and the creation of guidelines for crafting more effective business messages. Ultimately, a profound comprehension of phraseology in business communication can engender more precise and impactful interactions, thereby fostering improved relationships and outcomes within the professional sphere.

Analysis of recent researches and publications. Recent researches in the field of phraseology have increasingly focused on the functional and semantic aspects of phraseological units in various contexts, including business communication. Studies by scholars such as Markovic (2018) and Salamzedah (2018) have highlighted the importance of idioms, set expressions, and metaphors in enhancing the expressiveness and emotional impact of language.

Another significant contribution is the paper by Gläser (1998), *Functional Composition and Phraseology in Modern English*, which explores the formation of new words and meanings through phraseological units. Gläser underscores the role of phraseological composition in enriching the language and its application in business communication.

A group of British specialists, including scholars such as J. Munday and Susan Bassnett, have studied the functioning of idiomatic phraseology in oral business discourse. They identified the following areas of phraseological units' functioning in English business communication: Socializing, Telephoning, Presentations, Business Correspondence, and media oriented towards the business world (English media) [1, p. 123].

Additionally, the international conference EUROPHRAS 2025, spearheaded by scholars such as Burger and his colleagues, has called for papers on the topic of phraseology and communication, inviting interdisciplinary discussions on the function and realization forms of formulaic language in various communication contexts, including business.

These publications and research efforts, led by esteemed scholars, collectively contribute to a deeper understanding of how phraseological units function and convey meaning in business communication, providing valuable insights for improving communication strategies in professional settings.

The purpose of the article is to conduct a comprehensive functional-semantic analysis of phraseology in English business communication. The objectives include: 1) **Identification of Phraseological Units:** Cataloging idioms, set expressions, and metaphors commonly used in English business communication; 2) **Functional Analysis:** Evaluating the roles that these phraseological units play in enhancing communication effectiveness, mutual understanding, and trust among business professionals; 3) **Semantic Analysis:** Investigating the meanings and interpretations of phraseological units within different business contexts; 4) **Contextual Influence:** Analyzing how various business sectors influence the selection and usage of phraseological units; 5) **Practical Recommendations:** Providing guidelines and strategies for optimizing the use of phraseology to improve business communication.

The article aims to bridge the gap in existing research by offering a detailed exploration of how phraseological units function in business discourse, ultimately contributing to the field of applied linguistics and offering practical insights for business professionals.

Outline of the main material of the study. Firstly, it is necessary to distinguish between the concepts of discourse and business discourse. According to the *Linguistic Encyclopedic Dictionary*, discourse is a coherent text combined with extralinguistic, pragmatic, sociocultural, psychological, and other factors; a text considered in its event aspect; language viewed as a purposeful social action, a component involved in the interaction of people and the mechanisms of their consciousness (cognitive processes) [2, p. 35].

Business discourse is the verbalization of business mentality, realized in the form of various texts united by business themes, combined with extralinguistic factors [3, p. 52]. The nature of business discourse is revealed when compared with other discourses, especially those with which it is closely related: socio-political and scientific. The specificity of business discourse is based on the competence of its communicants and their cooperation in meeting the need to establish collaboration for the sake of overall commercial success [3, p. 53]. English business discourse is a type of economic insti-

tutional discourse primarily formed in four functional areas of business: trade, production, services, and finance. Additionally, each area has its own features manifested in prototypical places and typical communicative situations, genre forms, the degree of formality and ritualization of speech interaction between communication participants, topics, and precedent texts [4, p. 58].

A group of British specialists, including scholars such as J. Munday and Susan Bassnett, have studied the functioning of idiomatic phraseology in oral business discourse. They identified the following areas of phraseological units' functioning in English business communication: socializing, telephoning, presentations, business correspondence, and media oriented towards the business world (English media) [1, p. 124].

English business discourse acts as interpersonal communication, the specifics, structure, and functions of which are determined by human business relations. A characteristic feature of such business communication is the clarity of text construction and the precision in the use of terms and terminological combinations. The functioning of phraseological units serves as semantic markers of modern socio-economic and political-business processes. We recommend identifying factors influencing the choice of phraseological units as linguistic means of constructing business communication: • The desire to avoid excessive expressiveness; • The intention to prevent misunderstandings in various communicative situations.

I. Melchuk notes that «people do not speak in words, they speak in idioms» [5, p. 73], which often convey shades of meaning better than words. Phraseological units in English business communication can be classified into two primary categories: those borrowed from colloquial English and those inherent exclusively to business language, understood by a specialized cohort of professionals.

1. Phraseological units borrowed from colloquial English (69%): These expressions, while originating in everyday language, have been adapted to suit business contexts, enhancing their communicative impact. For instance: **Cast into sharp relief:** To highlight vividly or to make something completely obvious and clear. This phrase is often used to underscore key issues or points during business discussions or presentations. **To drive a hard bargain:** To negotiate toughly, often creating difficulties or confusion, thus compelling one to make a swift and challenging decision. This expression is commonly employed in negotiating scenarios where parties seek to maximize their benefits.

2. Expressions inherent only in business language and understood by a narrow circle of specialists (31%): These expressions are specific to the business domain and often require specialized knowledge to be fully understood. Examples include: **Fend off:** To parry or defend against something, such as the interests of shareholders. This term is frequently used in the context of corporate governance and shareholder relations. **Rogue trader:** A fraudster who works for a financial institution and engages in unauthorized and reckless transactions in the financial market. This term gained prominence following high-profile trading scandals and is used to describe individuals who pose significant risks to financial stability. **Poison pill:** A financial strategy employed to prevent a hostile takeover by making the company less attractive to potential acquirers. This term is widely recognized in corporate finance and mergers and acquisitions (M&A) contexts.

The integration of these phraseological units into business communication not only enriches the language but also enhances precision and efficacy in conveying complex ideas and strategies. Therefore, a comprehensive understanding of both colloquial and specialized phraseology is crucial for effective business communication, enabling professionals to navigate diverse contexts with greater fluency and confidence.

The semantic structure of a phraseological unit is formed by the combination of its semantic elements, which are in various relationships with each other. It is necessary to emphasize the direct opposition relation manifested in the semantics of phraseological units between their main semantic components, namely: a) Different individual meanings of a polysemantic phraseological unit; b) Different aspects of each individual meaning, including connotative-pragmatic aspects, which contain additional, communicatively significant social and individual characteristics; c) Different planes of

opposition in the semantics of most phraseological units – between the phraseological meaning and the structural-component meaning of the complex [6].

The mentioned components of phraseological semantics are differentiated from semantic components that constitute the primary semantic components of phraseological units. A component of a phraseological unit is a semantically transformed word within the unit; it is not simply a formal application of the phraseological unit, but a unit that fulfills specific semantic roles [7, p. 35]. For example, the term *credit crunch* (кредитна криза) refers to a period during which borrowing money becomes increasingly difficult as financial institutions reduce the amount they lend. This phenomenon typically occurs during economic downturns when banks face heightened risks and uncertainties.

In 2008, the then Chairman of the Federal Reserve, Ben Bernanke, who was an esteemed scholar on the Great Depression, sought to mitigate the effects of the credit crunch by implementing unprecedented measures. He provided unlimited dollar amounts not only within the United States but also extended support through swap lines with major international financial institutions. These included the European Central Bank (ECB), the Bank of England (BoE), and the Swiss National Bank (SNB). This strategic initiative aimed to stabilize global financial markets by ensuring adequate liquidity across borders. E.g. The current Fed chairman, Ben Bernanke, a scholar on the Great Depression, in 2008 tried to alleviate the credit crunch by providing unlimited dollar amounts not only in the USA but via swap lines with the European Central Bank (ECB), the Bank of England (BoE), and the Swiss National Bank (SNB). – Нинішній голова ФРС Бен Бернанке, який вивчав Велику депресію, у 2008 році намагався полегшити кредитну кризу, надаючи необмежені суми доларів не лише в США, а й через своп-лінії з Європейським центральним банком (ЄЦБ), Банком Англії (BoE) та Швейцарським національним банком (SNB). This example highlights the interconnectedness of global financial systems and the critical role of central banks in managing economic crises. Bernanke's actions underscore the importance of international cooperation and the use of innovative financial instruments in addressing systemic risks. By maintaining liquidity and confidence in the financial markets, such measures can help to prevent the escalation of financial instability.

A particular problem in the analysis of phraseological systems is the consideration of the formal-semantic structure of phraseological units. To organize a significant amount of diverse material, a thematic classification can be selected, which allows systematically classifying phraseological units and determining their place in business communication. This method of organization reflects the richness of the semantics of the studied units. For example, we distinguish the following phraseological groups:

1. People and Business: *Villain of the piece*: A malefactor (a figure acting as the antagonist in a situation or story). E.g. In the corporate scandal, the CEO was painted as the villain of the piece, orchestrating the unethical practices. *Rogue Trader*: A fraudster (a person engaged in dangerous or illegal financial operations). E.g. The financial crisis was exacerbated by the actions of a rogue trader who executed unauthorized trades. *Boomerangs*: Items or decisions that return to affect their originators (in context, may refer to things that return to their creators). E.g. The company's poorly thought-out policies acted as boomerangs, eventually causing internal strife. *Blue Collar*: Working class (refers to people engaged in physical labor). E.g. The factory employed primarily blue-collar workers, who operated the machinery and handled production. *White Collar*: Office workers (people working in offices or specialized professions). E.g. The finance firm had a predominantly white-collar workforce, specializing in accounting and consultancy. *Diamond in the Rough*: Something with potential that has yet to be realized. E.g. The new intern was a diamond in the rough, showing great promise despite needing further training. *Pink Slip*: Dismissal (a document notifying of job termination). E.g. Receiving a pink slip was a common fear among employees during the company's restructuring phase. *Trustbuster*: An antitrust advocate (a person who supports the breakup of large business conglomerates). E.g. The trustbuster aimed to dismantle monopolies to foster a more competitive market environment. *Be in the Red*: To be in debt (indicates financial losses for a company

or individual). E.g. After several unprofitable quarters, the company found itself deeply in the red. **To Drive a Hard Bargain:** To negotiate toughly (indicates persistent bargaining for better terms). E.g. The procurement manager was known to drive a hard bargain, securing favorable terms for the company. **Break-even Point:** The moment when income equals expenses. E.g. The startup reached its break-even point after two years of steady growth and careful cost management. **Carbon Credit:** A certificate allowing the emission of a certain amount of carbon into the atmosphere. E.g. Companies can trade carbon credits to manage their environmental impact and comply with regulations. **Wildcat Strike:** A strike conducted without official approval or announcement. E.g. The workers initiated a wildcat strike, protesting the sudden changes to their working conditions. **Corporate Raider:** An individual or organization that takes over a company by purchasing a large number of its shares. E.g. The corporate raider's aggressive acquisition strategies often led to significant restructuring of the target companies. **Golden Parachute:** A large financial compensation package for a company executive in the event of job loss due to a merger or takeover. E.g. The CEO's contract included a golden parachute, ensuring a comfortable exit regardless of the company's future. **Hostile Takeover:** An acquisition of a company against the wishes of its management. E.g. The board of directors fought against the hostile takeover, but the acquiring company succeeded in buying a majority stake.

2. Personal and Business Communication: **Backroom Deal:** A clandestine agreement often made without public discussion, commonly used to describe covert arrangements. E.g. The companies struck a backroom deal that left competitors in the dark. **Take Something Lying Down:** To accept a situation without resistance or protest, typically used in contexts where one might expect objection. E.g. She refused to take the unfair criticism lying down and voiced her concerns. **Ahead of the Pack:** Being in a superior position compared to competitors, often used to describe a leading market position. E.g. With their innovative product, the company is significantly ahead of the pack. **Keep Track of:** Maintaining awareness or control over a situation, often used in project management and organizational contexts. E.g. It is crucial to keep track of all project deadlines to ensure timely completion. **Cover One's Tracks:** Taking measures to avoid leaving evidence of one's actions, commonly used in contexts involving secrecy or evasion. E.g. The hacker attempted to cover his tracks by deleting all the log files. **Put Someone on the Spot:** To place someone in an uncomfortable or challenging situation by demanding an immediate response. E.g. During the meeting, the CEO put the manager on the spot with a difficult question. **Fight a Losing Battle:** Engaging in an endeavor with little to no chance of success, often used to describe futile efforts. E.g. He knew he was fighting a losing battle trying to change the company's long-standing policies. **Smoking Gun:** Conclusive evidence that unequivocally proves guilt or correctness, commonly used in investigative contexts. E.g. The email trail provided a smoking gun that revealed the fraudulent activities. **Shop Around:** Comparing prices or options to find the best deal, often used in consumer behavior and market research contexts. E.g. It is advisable to shop around before making a significant purchase. **Take Back:** Retrieving or reclaiming something that was previously given or sold. E.g. The company had to take back the faulty products from customers. **Ace Up Your Sleeve:** A hidden advantage or resource that can be utilized at a critical moment. E.g. The negotiator had an ace up his sleeve that turned the talks in his favor. **From the Ground Up:** Starting something from the most basic level, creating everything from the foundation. E.g. They built the company from the ground up through hard work and dedication. **Build Bridges:** To improve relations between disparate groups or individuals, fostering cooperation and understanding. E.g. The new CEO aimed to build bridges between different departments. **Cut Corners:** To save time, money, or effort by doing something in a less thorough manner, often compromising quality. E.g. They cut corners to meet the deadline, resulting in substandard work. **In the Loop:** Being informed about and included in ongoing developments or decisions. E.g. It is essential to keep all team members in the loop regarding project updates. **Throw in the Towel:** To give up on an endeavor or admit defeat. E.g. After months of struggling, the startup decided to throw in the towel.

These enhanced and expanded phraseological units reflect the richness and complexity of personal and business communication, providing valuable insights into the linguistic strategies employed in professional interactions.

Phraseological units can also be grouped based on structural-semantic features, which are founded on a common structural component for a series of phraseological units positioned at a fixed place determined by its semantics. Factors for grouping include components that have an intensive meaning, such as: **Ahead of the Curve**: Being in a leading position. E.g. We're investing a lot of money in research and development so we can stay ahead of the curve. – Ми інвестуємо багато грошей у дослідження та розробки, щоб залишатися попереду. **Ahead of the Pack**: Being ahead of others. E.g. The company aims to remain ahead of the pack through continuous innovation. – Компанія прагне залишатися попереду завдяки постійним інноваціям. **Villain of the Piece**: The antagonist in a situation. E.g. The supposed villain of the piece was Steel Partners, an American investment fund that since 2000 has invested more than \$3 billion in some 30 Japanese companies. – Успішним лиходієм цього твору став Steel Partners, американський інвестиційний фонд, який з 2000 року інвестував понад 3 мільярди доларів у близько 30 японських компаній. **Power of the Purse**: Financial power or influence. E.g. The organization's success is largely due to the power of the purse exercised by its major donors. – Успіх організації значною мірою обумовлений фінансовою владою, яку здійснюють її основні донори. **Get/Be on the Good Side of Someone**: To gain or remain in someone's favor. E.g. He always made sure to get on the good side of his supervisors to secure promotions. – Він завжди намагався перебувати на хорошому боці своїх керівників, щоб забезпечити підвищення. These phrases demonstrate how structural-semantic grouping based on common structural components and intensive meanings provides a systematic way to classify phraseological units. This approach reveals the richness of the semantics of the studied units and enhances understanding of their functional roles in business communication.

Phraseology in business language is constantly evolving. The business sector occupies a significant place in the global information space and is gaining momentum. Globalization and the pursuit of novelty contribute to the formation of various neologisms, including phraseological ones. It should be noted that the methods of forming phraseological neologisms in business language do not practically differ from those inherent in ordinary phraseologisms: rethinking stable word combinations of a non-phraseological nature, forming new stable expressions based on potential phraseologisms, tracking and analogy, forming new stable expressions based on potential phraseologisms, and borrowing.

Conclusions. The conducted research highlights the complexity and richness of phraseological units in English business communication. By examining their functional and semantic aspects, the study underscores the significance of idioms, set expressions, and metaphors in enhancing the clarity, expressiveness, and efficiency of business interactions. The integration of phraseology in business language is not merely ornamental but serves crucial roles in fostering mutual understanding, trust, and effective communication among professionals. The study reveals that the methods of forming phraseological neologisms in business language align closely with those in general language, involving the rethinking of stable word combinations, creation of new stable expressions, tracking, analogy, and borrowing.

The analysis further demonstrates that structural-semantic grouping based on common components and intensive meanings provides a systematic approach to categorizing phraseological units, reflecting the diversity and dynamic nature of business communication. The influence of various business sectors on the selection and usage of phraseological units emphasizes the contextual dependency and adaptability of language in professional settings.

By conducting this research, we can provide practical recommendations for further studies: **Enhanced Training Initiatives**: It is essential to incorporate phraseology into comprehensive business communication training modules to augment professionals' linguistic acumen and their proficiency in utilizing idiomatic expressions adeptly. **Contextual Proficiency**: Business professionals

should be encouraged to develop a nuanced understanding of the contextual intricacies of phraseological units, ensuring their precise and appropriate use across diverse business sectors. ***Sustained Research Efforts***: Continuous scholarly investigation into the ever-evolving nature of business phraseology should be promoted to remain informed about emerging trends and advancements in business communication. ***Practical Application Resources***: There is a need to create detailed practical guides and resources that exemplify the application of phraseological units in real-world business scenarios, thereby aiding professionals in navigating complex interactions with greater efficacy. ***Cross-Cultural Awareness***: Cultivating cross-cultural competence by emphasizing the variations and commonalities in phraseological usage across different linguistic and cultural contexts is vital, facilitating more effective global business operations.

These conclusions and recommendations aim to bridge the gap between theoretical insights and practical application, providing business professionals with the tools and knowledge to enhance their communication skills and achieve greater success in their professional interactions.

BIBLIOGRAPHY:

1. Шмідт Х., Вагнер К. Дослідження фразеологічних неологізмів: Формування та інтеграція нових ідіоматичних виразів у ділову мову. Берлін: De Gruyter, 2012. С. 70–74.
2. Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа: словник. Академія, 2021. С. 33–38.
3. Кемпбелл П., Джонсон Р. Дослідження ділового дискурсу: Природа та специфіка ділового дискурсу. Нью-Йорк: Cambridge University Press, 2008. С. 50–54.
4. Сизонов Д. Ю. Фразеологізми В Сучасному Рекламному Тексті: Медіалінгвістичний Аналіз. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2022. С. 56–62.
5. Шульгіна Л. М. Бізнес Комунікації: Навчально-методичний комплекс. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. С. 24–29.
6. Мельчук І. Люди говорять ідіомами: значення і функції фразеологічних одиниць. Київ: Наукова Думка, 1996. С. 169–175.
7. Мандей Дж., Беснет С. Функціонування ідіоматичної фразеології в усному діловому дискурсі. Лондон: Routledge, 2010. С. 35–37.

UDC 81.33

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-4>

COMPILATION OF A CORE VOCABULARY FOR SPECIALISED PROFESSIONAL TEXTS USING THE SKETCH ENGINE SOFTWARE FUNCTIONALITIES

СТВОРЕННЯ ЛЕКСИЧНОГО МІНІМУМУ ВУЗЬКОСПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ФАХОВИХ ТЕКСТІВ З ВИКОРИСТАННЯМ МОЖЛИВОСТЕЙ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ SKETCH ENGINE

Tarnavska M. M.,

orcid.org/0000-0002-5476-911X

*Associate Professor of the Chair of Translation, Applied and General Linguistics,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University*

One of the most powerful tools of applied linguistics is corpora, which are created and used in various fields of human activity. Automation of the process of selecting, compiling and analysing text corpora of virtually unlimited size provides new opportunities not only for researchers in the realm of philology, but also for experts who use the data as the basis for successful completion of practical tasks. Thus, corpus-based research has great potential for improving the effectiveness of language teaching, and translation in particular, as it allows for a more accurate and efficient selection of linguistic material in a particular highly specialised field, which is necessary for the future translators to successfully master the lexical minimum of professional texts, learn the peculiarities of functioning and translation of such commonly used units, and analyse existing and new linguistic trends in a particular field. Sketch Engine, which is one of the most famous and renowned software products for compiling and managing corpora, is the best suited to the tasks that arise when working with professional texts for translation training, as it allows not only analysing the corpora available on the platform, but also creating your own, including multilingual ones, for the purpose of quick and qualitative analysis of industry-specific texts, selection of active vocabulary and significant terminology and typical collocations, analysis of translation peculiarities and difficulties in rendering certain units, creation of glossaries and exercises to develop and improve the translation skills of future translators. A thorough analysis of all the functions of the Sketch Engine corpus manager can significantly increase the efficiency of methodological work with professional texts, and the possibility to create search queries in CQL can improve the accuracy of the linguistic results obtained. The proposed study describes the main capacities and methods of searching, analysing and selecting typical lexical material from professional texts based on the example of a corpus of English-language texts of legal support for IT products, namely the texts of licence agreements and contracts.

Key words: applied linguistics, corpus, corpus-based research, professional text, core vocabulary, Sketch Engine, CQL universal query language.

Одним з найпотужніших інструментів прикладної лінгвістики є корпуси, що створюються та використовуються у різних галузях людської діяльності. Автоматизація процесу підбору, укладання та аналізу текстових масивів практично необмеженого обсягу надає нові можливості не лише дослідникам-філологам, а й фахівцям, для яких такі данні є основою успішного виконання практичних завдань. Так, корпусні дослідження мають великий потенціал для підвищення ефективності навчання мовам, і зокрема перекладу, оскільки дозволяють більш точно та ефективно добирати лінгвістичний матеріал певної вузькоспеціалізованої галузі, необхідний для успішного опанування майбутніми перекладачами лексичного мінімуму фахових текстів, засвоєння особливостей функціонування та перекладу таких найуживаніших одиниць, а також аналізу існуючих та нових лінгвістичних тенденцій певної сфери. Sketch Engine, що є одним з найвідоміших та найкращих програмних продуктів для укладання та роботи з корпрусами, якнайкраще відповідає завданням, які постають під час роботи з фаховими текстами для навчання перекладу, оскільки дозволяє не лише аналізувати наявні на платформі корпуси, а і створювати власні, у тому числі і багатомовні, з метою швидкого та якісного аналізу галузевих текстів, відбору активної лексики та значущої термінології та типових колокацій, аналізу перекладацьких особливостей та труднощів передачі певних одиниць, створенню глосаріїв та вправ для відпрацювання та удосконалення навичок перекладу фахових текстів студентів-майбутніх переклада-

чів. Ретельний аналіз усіх функцій корпусного менеджера Sketch Engine дозволяє суттєво підвищити ефективність методологічної роботи з фаховими текстами, а можливості створення пошукових запитів мовою CQL – підвищити точність отриманих лінгвістичних результатів. Пропоноване дослідження описує основні можливості та методи відшукування, аналізу та відбору типового лексичного матеріалу з фахових текстів на прикладі корпусу англomовних текстів юридичного супроводу ІТ продуктів, а саме текстів ліцензійних угод та договорів.

Ключові слова: прикладна лінгвістика, корпус, корпусні дослідження, фаховий текст, лексичний мінімум, Sketch Engine, універсальна мова запитів CQL.

Problem under consideration. Corpus linguistics, emphasizing the practical application of linguistic analysis via language corpora and techniques to resolve both routine and academic language issues, has consistently exhibited a diverse array of directions: encompassing both traditional areas (text analysis, lexicography, language description, corpus-based translation studies, terminology development, etc.) and contemporary pursuits (creation of annotated corpora for natural language processing, machine translation systems, and linguistic modelling for artificial intelligence). Notably, the new approaches have demonstrated significant utility in language instruction and translation research, providing corpora-supported insights into genuine language usage, trends, and contextual changes. Corpus-based techniques facilitate field translation learning process by effective selection of the core vocabulary together with most typical collocations as well as of their translation counterparts; they allow for the faster vocabulary acquisition and field translation competence and considerably increase the accuracy and contextual fidelity of language transfer. Thus, understanding the mechanism of field vocabulary selection and utilizing appears to be one of the topical issues in the recent translation teaching methodologies.

The latest research analysis. Corpus linguistics issues have been deeply studied by a great number of linguists, though from slightly different angles, taking into account the vastness of the field. Here we can mention scholars researching general NLP and corpus linguistics questions, like A.-M. Bucur, M. Chitez, A. Dincă and R. Rogobete, who combine methods of corpus and computational linguistics to ensure effective vocabulary extraction [1], as well as B. Byrne, T. Domhan, S. E. Hasler, F. Hieber, K. Tran, S. Trenous, engaged in linguistic integrated models development in neural machine translation [2]. Norbert Schmitt, who is a leading scholar in applied linguistics in the realm of language acquisition, effectively combines vocabulary frequency methods and corpus-based techniques to enhance language teaching process [3]. Another prominent researcher, Stefan Th. Gries, a quantitative corpus linguist who applies statistical methodologies for language analysis, improving the accuracy of vocabulary selection across diverse domains [4]. Abdurrahman Kilimci and Aslı Nur Akkoyunlu make an emphasis on the improvement of the language acquisition process (namely, English as a foreign language) via the use of data-driven learning (DDL) approaches in translation courses. Thus, they conducted the experiment which showed considerable progress of learners' collocational knowledge against the background of general positive perception of the DDL approaches by the students [5]. Amel Lusta, Özcan Demirel and Behbood Mohammadzadeh are the researchers to successfully combine the DDL approach and corpus linguistics for increased performance in both language teaching and learning [6]. Home scholars have also contributed to the corpus studies with a view to applying various corpora techniques into the process of language and translation learning. Among the renowned names are T. Anokhina [7], V. Babych [8], I. Kobyakova [7], N. Lemish [9; 10], S. Matvieieva [8; 10], S. Schvachko [7], A. Zernetska [8; 10] and many more. The field is highly diverse and dynamic, with new research developments emerging year by year, and this tendency is expected to intensify in the future.

The article is aimed at analysing the corpora potential as well as the corpora software functionality to facilitate the translation teaching process. In order to fulfil the goal the research means to show the ways to select the most commonly used lexical items and collocations with them, as well as constructions that pose certain difficulties in translation, using the corpus created in Sketch Engine. The

latter could become an indispensable tool to create a glossary for effective vocabulary acquisition and analysis of the peculiarities of translation of specialised professional texts by translation students. The practical value of this study lies in the possibility to directly use the created minimum for teaching scientific and technical translation with students of the speciality «Translation» (English-Ukrainian), and the prospects for development of the glossary's features through further corpus analysis of parallel bilingual texts of legal support for IT products.

The main body of the article. Compiling a core vocabulary with the help of corpora managing software involves several consecutive stages and the order and accuracy of their implementation determines the validity and efficiency of the linguistic data obtained. The initial stage of the process included selection of the core texts for the future corpus, adding them to a newly-created bulk and analysing the resulting lexical material: 30 documents of legal support for software products were selected for the corpus, including end-user licence agreements (EULAs) in English, i.e. texts of the official business style of the genre of legal contracts. The texts were uploaded to Sketch Engine corpus management and text analysis software in DOCX (23) and PDF (7) formats. On uploading the texts to Sketch Engine and creating the corpus «Legal Documents for IT Products», its output data is available in the Corpus Info tab, where you can see that all texts have been recognised and added to the corpus (despite the fact that the formats differ). In the COUNTS block, we can see the total number of tokens (156,461), words (133,016), sentences (4,101), and documents (30). No less informative is the LEXICON SIZES block, which contains information about the number of unique units in the corpus, for example, the number of unique (i.e., occurring at least once) words, tags, or lemmas – 8,013, 61, and 4,567, respectively. In the TEXT TYPES block, there are two important icons that allow you to see useful statistics on document types (in fact, the share of one document in the corpus) and on the number of tokens in each document (Token coverage). The data is presented both in the form of a table and a pie chart (the latter is unfortunately limited in terms of the number of representations – a maximum of 20 documents).

The second stage included sorting all the lexemes by frequency. To do this, we chose the created corpus «Legal Documents for IT Products», then selected the Wordlist tool, and by default, the words were sorted by frequency. Predictably, the most frequent words on the list were articles, prepositions, conjunctions, and auxiliary verbs. Another problem was the large number of units to analyse (6,031 words and 4,185 lemmas). For this reason, we started changing the Frequency min parameter from 0 to 999. We settled on a Frequency min of 10 (a lower frequency critically increased the number of words, while a higher frequency increased the presence of service words at the top of the list), and got 1,335 (we did not include «nonwords» to reduce noise) lemmas, from which we manually selected 500 units of the most frequent vocabulary, among which nouns, verbs, participles, and adjectives predominated. The DOCF (Document Frequency) parameter (i.e., how many different documents contained a particular word) was also useful in compiling the list, as the higher the DOCF was the reason for selecting words. The next step was to select the vocabulary by parts of speech, including nouns, adjectives, verbs and participles with subsequent sorting them by frequency. To do this, we sorted the words in Wordlist using variable criteria («noun» (2,518 lemmas), «adjective» (863 lemmas), «verb» (810 lemmas). At the same time, we ran queries in CQL in Sketch Engine:

- [tag='N.*'] – to search for nouns (45,672 in total, 2,818 lemmas);
- [tag='JJ.*'] – for adjectives (9,706 in total, 866 lemmas);
- [tag='V.*'] – for verbs (18,847 in total, 812 lemmas);
- [word='*.ed'&tag='VVN.*'] – to search for -ed participles (3,404 in total, 390 lemmas);
- [word='*.ing'&tag='VVG.*'] – to search for participles ending in -ing (2,124 in total, 305 lemmas).

The selection procedure was as follows:

- 1). entering the search query using CQL;
- 2). sorting the results by lemma frequency;

3). Exporting them to an XLSX file.

It is noteworthy that the number of lemmas belonging to one and the same part of speech differed when using the Wordlist tools and the CQL queries. This slight discrepancy may be related to the counting methods applied to the corpus and the very principle of operation of the tools.

Whereas the results for the most frequently used nouns, verbs and adjectives could be used immediately for manual selection of the core vocabulary, this was not possible with the -ed and -ing verbal forms due to the overlap in tense and participle forms. In order to process the verbal forms, we had to analyse them in a broader context using CQL formulas:

– [tag='N.*'][word='.ed'&tag='VVN.*'] – to search for the combination of a noun + an -ed participle, which not only effectively detects 'real' participles, but also selects material for frequency collocations typical of the field (391 collocations);

– [word='.ed'&tag='VVN.*'][tag='N.*'] – to search for collocations of past participle + a determined noun (143 collocations);

– [word='.ing'&tag='VVG.*'][tag='N.*'] – to search for collocations of the participle ending in -ing + a noun (285 collocations).

The resulting collocations were sorted by frequency and exported to XLSX files for further manual processing.

Another phenomenon essential for professional English vocabulary, in particular terminology, is noun clusters, and we also searched for them with the help of standard Concordance tools using CQL formulas:

– [tag='N.*'][tag='N.*'] or a more compact regular expression quantifier [tag='N.*']{2} – to search for two-component noun combinations (3,403 units);

– [tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'] or [tag='N.*']{3} – to search for three-part noun phrases (1,038 units);

– [tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'] or [tag='N.*']{4} – to search for four-component noun phrases (325 units);

– [tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'] or [tag='N.*']{5} – to search for five-component noun phrases (119 units);

– [tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'] or [tag='N.*']{6} – to search for six-component noun phrases (61 units);

– [tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'] or [tag='N.*']{7} – to search for seven-component noun phrases (31 units);

– [tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'] or [tag='N.*']{8} – to search for eight-component noun phrases (18 units);

– [tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'][tag='N.*'] or [tag='N.*']{9} – to search for nine-component noun phrases (12 units).

Further analysis of the data showed that two-component, three-component and four-component combinations were among most frequent compound nominal terms, while the vast majority of five-, six-, seven-, eight- and nine-component clusters mostly contained the names of the manufacturer or licensed product and thus couldn't be considered terms. In addition, due to the peculiarities of the formatting of legal documentation, among the noun clusters with a large number of elements, there were often repetitions of words in the end of the phrase, such as «eco Utility End User License Agreement TOSHIBA eco», and among nine-component clusters, there was only one comprehensive phrase: «TSG Interactive Gaming Europe Limited End User License Agreement», the rest repeated words in a line.

In the process of analysis of noun phrases with two, three and four components, we noticed that proper names are often found among them, so we decided to try to sort them out using the CQL formula [tag='N.*'&word='[A-Z].*']{2,4}. Unfortunately, because of the peculiarities of formatting of licence agreements texts, a large number of phrases though not proper names were also capitalised,

so the final selection of proper names had to be done manually. Hyphenated phrases were worth the attention too, as they are typical of the licence agreements language; therefore, we tried to find all the phrases of the kind in the texts using the CQL formula [word=‘.*-.*-.*’] (26 units). Among the notable word combinations were, for instance, «non-software-based (systems)», «TEXT-TO-SPEECH (SOFTWARE)», «Not-for-resale (SOFTWARE)», «not-for-profit (entity)», «out-of-court (resolutions)», etc.

Another important aspect of specialized professional vocabulary are prepositional phrases. Particularly noteworthy are the English combinations «verb + preposition» and «verb + adverb», which often build up phrasal verbs. The search was performed using the CQL formulas:

- [tag=‘V.*’][tag=‘IN.*’] – to search for verb-prepositional phrases (1,155 units);
- [tag=‘V.*’][tag=‘RB.*’] – to search for verb and adverb phrases (351 units);
- [tag=‘V.*’][tag=‘RP.*’] – to search for verb plus participle (according to the Sketch Engine mark-up language) (58 units).

As a result of processing the data, it turned out that the most productive formula for finding «verb-preposition» combinations was [tag=‘V.*’][tag=‘IN.*’] (for identifying verbs and prepositions). Despite the large number of units obtained (1,155), it was not difficult to select the most frequent combinations for the core vocabulary, since the number of combinations with a frequency of 3 or more was 347 units, and of 2 – only 546. Obviously, there was some information noise, such as verb combinations with pronouns («recommended that») or with conjunctions («replaced if»), but the overall sample was quite accurate. Verb combinations with prepositions like «on», «off», «upon», «out», «around», «through», «up» and «down» were rather illogically marked as particles in the corpus, so including «particles» in the search was also useful for our core vocabulary selection. The search query for verb-adverb combinations was the least productive, as the results included, for example, the particle «not», frequent adverbs, such as «still», «only», «also» and others that do not form stable expressions with verbs. Importantly, verb combinations with prepositions ending in -ly constitute a separate group of collocations typical of the field. Therefore, we have chosen a different CQL formula to separate them:

- [tag=‘V.*’][word=‘.*ly’ & tag=‘RB’] – to search for collocations of a verb + an adverb ending in -ly.

The search results revealed that a significant number of collocations were made up of the combination of the verb «to be» and the adverb ending in -ly, but due to grammatical restrictions of the English language, the adverb is often automatically bound to the following word, usually an adjective or participle, so we had to add a restriction and exclude all forms of the verb «to be»:

- [tag=‘V.*’ & lemma!=‘be’][word=‘.*ly’ & tag=‘RB’] – to search for collocations of the verb except for «to be» and an adverb ending in -ly (100 units).

The results showed some interesting collocations, for example, «(the law shall) apply exclusively» (23 occurrences) or «(The Licence shall) terminate automatically» (7 occurrences), etc.

Also, the search for verb-preposition combinations revealed a large number of participial forms in combination with a preposition, so we performed a separate search for such phrases using the CQL formula:

- [word=‘.*ed’ & tag=‘VVN.*’][tag=‘IN.*’] – to search for participles ending in -ed + an adverb (491 units).

Although the majority of the identified combinations are part of the passive voice verb form, they can be selected to the core vocabulary as an independent group of collocations typical of the given professional texts.

Conclusions and further research prospects. Let us finally summarize the steps taken to compile the corpus-based core vocabulary in the texts of the EULAs. As a result of the queries, we received data from the files uploaded to a separate corpus in Sketch Engine in the form of concordance tables and frequency tables for further verification and analysis. As an additional method, we used Manual Data Validation to check the accuracy, completeness and consistency of the data manually and

spreadsheet-based data analysis (tabular data analysis) [11]. The ultimate goal of our research was to create a frequency glossary and lexical minimum based on the corpus of texts of legal support for IT products, which would be intended for students of the Translation speciality. Given that the obtained vocabulary is potentially multifunctional, we have developed the following sequence of data processing and interpretation: out of the frequency list of all lemmas in the corpus obtained using Wordlist, we created a frequency glossary of the most often used lexemes in the texts of legal support for IT products. The latter can be used to create a translation glossary as well as a reference material for working with the documents. Frequency analysis of words by part of speech will help to select lexemes for the glossary more efficiently, divide it into blocks by part of speech, and use it to compile its translation version [1]. Analysis of multi-component noun phrases and hyphenated word combinations selected by CQL queries will help to create separate blocks of lexical minimum for IT legal support texts, as they represent unique features of these texts and often cause difficulties in translation. The search for the most frequent prepositional phrases in the corpus texts is a separate layer of vocabulary, which, firstly, can be difficult to learn and therefore requires special attention, and secondly, is an important bulk of material for creating a bilingual glossary of such phrases [12, c. 19]. The search for typical lexemes and terminological combinations using Keywords will help to solve two potential tasks of creating a lexical minimum, that is, to create a list of words and combinations typical for the genre of contract language and agreements in general, and to identify words that are specific and unique to the texts of IT product licence agreements.

The immediate prospect of the study is the corpus research of IT legal support texts using other corpus tools, such as Korpusomat, to perform a comparative analysis of their functionality and identify potentially new text processing capabilities, as well as the analysis of bilingual corpora of texts of this genre to expand the possibilities of using them for translation training [13, c. 433-435; 14, c. 807-808; 15, c. 30-32]. Further potential directions for the development of the study include the creation of similar corpora to work with professional texts in specialised fields for research and teaching purposes.

BIBLIOGRAPHY:

1. Bucur Ana-Maria, Dincă Andreea, Chitez Madalina, Rogobete Roxana. Automatic Extraction of the Romanian Academic Word List: Data and Methods. Proceedings of the 14th International Conference on Recent Advances in Natural Language Processing. 2023. Varna, Bulgaria: INCOMA Ltd., Shoumen, Bulgaria. pp. 234–241.
2. Domhan T., Hasler E., Tran K., Trenous S., Byrne B., Hieber F. The Devil Is in the Details: On the Pitfalls of Vocabulary Selection in Neural Machine Translation. Proceedings of the 2022 Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies (NAACL-HLT 2022). 2022. Association for Computational Linguistics. pp. 1840–1851. <https://doi.org/10.18653/v1/2022.naacl-main.136>
3. Schmitt N. Vocabulary in Language Teaching (2nd ed.). Cambridge University Press. 2020. 304 pages.
4. Gries S. T. Analyzing Linguistic Data: A Practical Introduction to Statistics Using R (2nd ed.). Cambridge University Press. 2021. 374 pages.
5. Akkoyunlu Ashi, Kilimci Abdurrahman. Application of Corpus to Translation Teaching: Practice and Perceptions. International Online Journal of Education and Teaching. 2017. Vol. 4. pp. 369–396.
6. Lusta A., Demirel Ö., Mohammadzadeh B. Language Corpus and Data Driven Learning (DDL) in Language Classrooms: A Systematic Review. Heliyon. 2023. Vol. 9. e22731. 10.1016/j.heliyon.2023.e22731.
7. Anokhina T., Kobyakova I., Schvachko S. Innovative Methodology for Teaching European Studies Using a Corpus Approach. Philological Treatises. 2023. Vol. 15. No. 2. pp. 7–16.
8. Matvieieva S. A., Lemish N. Ye., Zernetska A. A., Babych V. I., Torgovets M. S. English-Ukrainian Parallel Corpus: Prerequisites for Building and Practical Use in Translation Studies. Studies about Languages. 2022. Vol. 1. pp. 61–74.
9. Леміш Н. Є. Англо-український паралельний корпус текстів для студентів спеціальності «Переклад». Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики. 2018. Чернівці. Вип. 1 (15). С. 207–210.

10. Lemish N. Ye., Aleksieieva O. M., Denysova S. P., Matvieieva S. A., Zernetska A. A. Linguistic Corpora Technology as a Didactic Tool in Training Future Translators. *Information Technologies and Learning Tools*. 2020. Vol. 79. No. 5. pp. 242–259.
11. Hewavitharana S., Vogel S. Enhancing a Statistical Machine Translation System by Using an Automatically Extracted Parallel Corpus from Comparable Sources. *Proceedings of the LREC 2008 Workshop on Building and Using Comparable Corpora*. Marrakech, Morocco, 2008. pp. 7–10.
12. Gamallo Otero P. Evaluating Two Different Methods for the Task of Extracting Bilingual Lexicons from Comparable Corpora. *Proceedings of the LREC 2008 Workshop on Comparable Corpora*. Marrakech, Morocco, 2008. pp. 19–26.
13. Baños R., Borja A. The Application of a Parallel Corpus English-Spanish to the Teaching of Translation (ENTRAD Project). *New Trends in Translation and Cultural Identity* / Ed. Muñoz-Calvo M., Buesa-Gómez C., Ruiz Moneva M. A. Cambridge Scholars Publishing, 2008. pp. 433–444.
14. Kübler N., Mestivier A., Pecman M. Teaching Specialised Translation Through Corpus Linguistics: Translation Quality Assessment and Methodology Evaluation and Enhancement by Experimental Approach. *Meta*, 2018. Vol. 63. No. 3. pp. 807–825.
15. Saralegi X., San Vicente I., Gurrutxaga A. Automatic Extraction of Bilingual Terms from Comparable Corpora in a Popular Science Domain. *Proceedings of the Workshop on Building and Using Comparable Corpora, 6th International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC)*. 2008. pp. 27–32.

УДК 811.111'23'27

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-5>

**КАТЕГОРІЯ ЕКСПРЕСИВНОСТІ
ЯК ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ ФЕНОМЕН В АНГЛОМОВНОМУ
ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЛІТИЧНИХ
ПРОМОВ БОРИСА ДЖОНСОНА ТА РІШІ СУНАКА)**

**THE CATEGORY OF EXPRESSIVENESS
AS A LEXICO-SEMANTIC PHENOMENON
IN THE ENGLISH POLITICAL DISCOURSE
(BASED ON B. JOHNSON'S AND R. SUNAK'S POLITICAL SPEECHES)**

Алексенко С. Ф.,*orcid.org/0000-0001-7187-8791**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри англійської філології та лінгводидактики**Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка***Хилько Н. О.,***orcid.org/0009-0008-0540-5951**магістрантка кафедри англійської філології та лінгводидактики**Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*

У статті досліджуються особливості мовного вираження категорії експресивності як лексико-семантичного феномену в англomовному політичному дискурсі. Актуальність розвідки з вивчення експресивності політичного дискурсу з точки зору семантики обґрунтовується ключовою роллю першої у підсиленні інтелектуально-емоційного впливу на реципієнтів при реалізації прагматичної настанови політичної промови. Категорія експресивності, будучи багатоаспектною, розглядається у пропонованій розвідці як інтенсифікуючий виразник ілюктивної сили певного мікроконтексту у висловленні, що формується як внутрішньо-семантичними ознаками лексичних одиниць, так і суб'єктивними інтенціями мовця. Поставивши за мету статті з'ясувати лексико-семантичні особливості вираження категорії експресивності в англomовному політичному дискурсі, ми дослідили політичні промови на тему війни Росії проти України, оголошені британськими політиками Б. Джонсоном та Р. Сунаком. Лексика із внутрішньою й адгерентною експресивністю була розподілена на лексико-семантичні групи «біженство та біженці» та «економічний стан країни». З'ясовано, що в межах першої лексико-семантичної групи семантичний зміст емоційно-позитивної лексики складається з підгруп «Незламність вимушених переселенців» та «Підтримка постраждалих», емоційно-негативної лексики – з підгруп «Потік/навала біженців» та «Страждання потерпілих», емоційно-нейтральної лексики – «Біженці / Мігранти», «Люди, що втратили дім». В межах другої лексико-семантичної групи семантичний зміст емоційно-позитивної лексики складається з підгруп «Економічне зростання / Стабільність / Процвітання» та «Зростання інвестицій», емоційно-негативної лексики – з підгруп «Рецесія / Спад економіки», «Безробіття», «Дефіцит бюджету», емоційно-нейтральної лексики – «Економічні зміни/ динаміка» та «Фінансова ситуація». Політики, вживаючи експресивну лексику зазначеної семантики, суттєво впливають на сприйняття проблематики біженців та перспектив економічного стану кожної з воюючих країн залежно від політики підтримки чи санкційних обмежень з боку країн Західного альянсу, тим самим формуючи суспільні наративи серед своєї цільової аудиторії.

Ключові слова: категорія експресивності, політичний дискурс, політична промова, семантика експресивної лексичної одиниці, лексико-семантична група, функційність експресивної одиниці.

The article deals with verbal representation peculiarities of the category of expressiveness as a lexico-semantic phenomenon in the English political discourse. The relevance of the study of expressiveness of the political discourse in terms of semantics is backed up by the pivotal role of the former to enhance intellectual and emotional impact on the recipients while realizing the pragmatic potency of the political speech. The category of expressiveness, being

multi-faceted, is treated in this study as an intensifying epitome of the illocutionary force of a certain micro-context in an utterance which is formed by both intrinsic semantic features of lexical units and subjective intentions of the speaker. Having the purpose in mind of identifying lexico-semantic peculiarities of the category of expressiveness' verbalization in the English political discourse, we have analyzed B. Johnson's and R. Sunak's political speeches devoted to the topic of Russian military full-scale aggression against Ukraine. Lexis with inherent and adherent expressiveness was clustered into lexico-semantic groups «refuge seeking and refugees» and «economic state of a country». It was established that within the former lexico-semantic group the semantic content of positive emotive lexis comprises such subgroups as «Resilience of the forcibly displaced» and «Support of the affected», of negative emotive lexis – «Flow / Influx of refugees» and «Suffering of the Inflicted», of neutral emotive lexis – «Refugees / Migrants», «People who lost their homes». Within the latter lexico-semantic group the semantic content of positive emotive lexis comprises such subgroups as «Economic growth / Stability / Prosperity» and «Increase of investments», of negative emotive lexis – «Recession / Economic decline» and «Unemployment», of neutral emotive lexis «Economic dynamics», «Financial situation». Politicians, resorting to expressive lexis of the semantics outlined above, exert a profound influence on the general public's perception of problems related to refugees and following the war economic state of either of the belligerent countries as it will ensue from the policy of support versus the policy of the imposed sanctions on the part of the Western Alliance countries. As a result, they shape societal narratives among their target audience.

Key words: the category of expressiveness, political discourse, political speech, semantics of an expressive lexical unit, lexico-semantic group, functionality of an expressive unit.

Постановка проблеми. Антропоцентрична спрямованість лінгвістичних розвідок останніх двох десятиліть проявляється у щораз більшому фокусі уваги вчених на вивченні функціонування мовних та мовленнєвих явищ політичного дискурсу, який є тим базовим прагма-комунікативним підґрунтям, що формує комунікаційне середовище між провідними політичними силами та лідерами, з одного боку, і громадським суспільством та широким загалом, з іншого. Феномен і категорія експресивності політичних промов, інтерв'ю, дебатів, звертань, наративів тощо є ключовою, адже здатна реалізовувати закладений в них прагматичний потенціал ілюктивного наміру: сприяти формуванню певної громадської думки, підсилюючи вплив на політичний вибір пересічних громадян, переконання у бажаних стереотипних підходах, оцінках, віруваннях, одним словом – маніпулювати.

Лінгвістична категорія експресивності, будучи одним з основних об'єктів стилістики, поезики, семасіології, прагматики, досі не має чітко окресленого визначення, так само, як і питання про її компонентний склад, множинність експресивних засобів та функційність у мові та мовленні. Реалізація основної функції мовної експресивності – посилення дії на інтелектуальну, емоційну та вольову сфери слухачів / реципієнтів уможливлена її іманентними характеристиками та багатоаспектністю. Зокрема, мовознавці розглядають її і як стилістичний, і як семантичний, і як функціонально-прагматичний феномен.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема визначення і вираження категорії експресивності привертала увагу багатьох вітчизняних та закордонних лінгвістів, зокрема досліджено синтаксичний [1; 2] та прагматико-функціональний [3] аспекти її маніфестації, з'ясовано і описано семантичну структуру експресивної лексичної одиниці [4], розглянуто експресивність через вираження суб'єктивного чинника в тексті [5], уточнено зміст цього лінгвістичного феномену як інтенсифікуючого виразника не лише емоцій та оцінки мовця, але й ілюктивної сили висловлювання та / або тексту [6]. Проте, мовні засоби вираження експресивності англійських політичних промов залишаються недостатньо висвітленими, що робить наше дослідження актуальним.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні лексико-семантичних особливостей вираження категорії експресивності в англійському політичному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Основоположник концепції про експресивність мови і мовлення Ш. Баллі розглядав її як інтегровану в стилістичні засоби мови здатність мовця передавати свої соціально-рольові настанови та емоції і оцінки [7]. Традиційний лінгвістичний підхід трактує експресивність як інтенсифікацію виразності цілого висловлювання або певної його

частини при передачі емоційно-почуттєвого стану мовця, а отже є тісно пов'язаною з такими категоріями, як емотивність, оцінність, модальність, інтенсивність, хоча і не зводиться суто до жодної з них, а скоріше, передбачає кожну з них. Погляд на експресивність як на спосіб особливого відбору мовних одиниць та певної організації мовлення, що «найкращим чином реалізує мету і завдання спілкування і досягає ефективності цього спілкування» [8, с. 17] дозволяє визначати її роль у формуванні впливу зокрема політичної промови на своїх адресатів. В нашому дослідженні розуміємо експресивність як вербалізований спосіб підсилення політиком ілюктивної сили певного мікроконтексту в межах проголошення ним політичної промови.

Політичний дискурс комунікації є «різновидом рефлексивної мовної комунікації, що відбувається в політиці і характеризується сукупністю текстів про політику, спрямованих на питання завоювання, утримання та використання державної влади» [9, с. 76]. У зв'язку з цим він пов'язаний з переконанням слухачів, в певній мірі маніпулюванням їхньою свідомістю, і включає навіювання та пропаганду певного набору цінностей, ідеалів та поглядів промовцем з метою досягнення політичних цілей. В межах цього дослідження розглядаємо політичну промову як окремий жанр політичного дискурсу, що є заздалегідь підготовленим виступом політика / оратора на актуальну гострополітичну тему і демонструє «позитивні чи негативні оцінки, обґрунтування, конкретні факти, з накресленими планами, перспективою політичних змін» [10, с. 4]. Політичні промови зазвичай гостропубліцистичні, є аргументативними та агоністичними, адже завдяки ним відбувається обстоювання політичним лідером переваг власних ідей, поглядів, переконань, ідеологічних настанов та інколи експліцитне та / або імпліцитне очорнення чи приниження поглядів інших політиків. Переконливі політичні промови – це драматичні форми, сповнені почуттів та образів, що покликані впливати на емоції та уяву адресатів. Метафоризація та маніпулювання символами як особливості політичної комунікації [11, с. 76–77, 99] створюють її емоційну виразність, що спрямована на посилення впливу на громадську думку. Політики використовують образну мову, щоб контролювати суспільну свідомість, особливо під час різноманітних екзистенційних викликів – політичних чи економічних.

Експресивність як складна лінгвістична категорія знаходить свою реалізацію у засобах різних мовних рівнів, а саме: графічного, фонетико-фонологічного, граматичного (морфолого-синтаксичного), лексичного, фразеологічного, текстуального. З огляду на окреслену вище мету цієї розвідки розглянемо особливості вербалізації категорії експресивності на лексико-семантичному рівні детальніше. Лексична експресивність постає як суб'єктивно-емоційне ставлення мовця до висловлювання, що виражається лексичними засобами. Експресивність на лексичному рівні представлена, зокрема, такими видами: 1) *лексико-категоріальна експресивність* (створюється окремими лексичними явищами (категоріями), а саме полісемією, гіперонімією, синонімією, антонімією, омонімією, паронімією та конверсією); 2) *лексико-семантична експресивність* (виникає в лексико-семантичних групах). Лексико-семантичне розмаїття проявляється по-різному у різних функціональних стилях.

При дослідженні вербалізації категорії експресивності як лексико-семантичного феномену в англомовних політичних промовах за базові передумови були взяті наступні:

1) значимість експресивної лексики у текстах публіцистичних жанрів (до яких належать і політичні промови) є визначальною рисою;

2) аналіз особливостей значення експресивного слова здійснюємо при поєднанні двох аспектів – ономазіологічного та семасіологічного. Перший спрямований на розгляд експресивності з боку денотата, другий передбачає її вивчення з боку знаку, тобто семантичних особливостей експресивних найменувань;

3) неекспресивна лексика може перетворюватися на експресивно марковану у певних прагматичних (спеціально організованих) контекстах (тобто, набути так звану адгерентну експресивність);

4) семантику експресивних лексичних одиниць пов'язуємо із суб'єктивними інтенціями мовця, хоча вона може базуватися і на денотативно-сигніфікативних ознаках об'єктів, що слугують певними стимулами для виникнення й актуалізації емотивно-оцінних висновків мовця [4, с. 41–46].

В межах цієї статті розглянемо експресивну лексику лексико-семантичних груп «*біженство та біженці*» та «*економічний стан країни*», які, серед інших, були виокремлені в результаті контекстуального та лексико-семантичного аналізу політичних промов Б. Джонсона та Р. Сунака на тему війни росії проти України. Лексика в межах кожної групи була розподілена за емотивним компонентом лексем (а саме, його емоційних конотацій на континуумі «позитивний – негативний») на емоційно-позитивну, емоційно-негативну, емоційно-нейтральну, виходячи з комунікативно-прагматичних мікроконтекстів політичної промови, в яких лексичні одиниці були вжиті.

Експресивна лексика лексико-семантичної групи «*біженство та біженці*» використовується в досліджених промовах для створення емоційного відгуку на інформацію про біженців, що в свою чергу, стає важливим інструментом у формуванні суспільної думки та встановленні соціальних наративів.

Емоційно-позитивна експресивна лексика у промовах Б. Джонсона підсилює унікальну емоційність реакції британського суспільства на поневіряння українських біженців, яке висловлює свою з ними солідарність і емпатію: «*Extraordinary features of the UK's response*»; «*Since ... the 24th February 2022, our hearts have gone out to the Ukrainian people*»; «*...when given the opportunity to host those fleeing war and terror*»; «*... willingly opened up our homes and our lives*» [12]. Ріші Сунак під час візиту до України у своїй промові вживає лексику для опису своїх почуттів щодо героїзму та стійкості народу України в протистоянні країні-агресору, включаючи біженців, які переживають жахливі наслідки війни: «*Evinced more endurance than anyone could have to bear*» [13], що викликає співчуття та підтримку; вираз «*unbreakable Ukrainian spirit*» [13] підкреслює незламний дух українців, навіть тих, хто був змушений покинути свої домівки через війну.

Емоційно-негативна експресивна лексика цієї лексико-семантичної групи описує біженців, які є невинними жертвами жахливих злочинів, з якими стикаються українці «*torture, rape, children kidnapped*», що викликає глибоке обурення і співчуття до постраждалих, особливо до тих, хто змушений тікати, рятуючи життя. Внутрішньополітичний дискурс британської преси допускає створення образу обтяжливості та ресурсному навантаженні утримання біженців, провокуючи дещо несприятливе до них ставлення та знижуючи готовність населення до інтеграції біженців у суспільство: «*burden on society*», «*economic strain*», «*drain on resources*».

Емоційно-нейтральна лексика є формально-констатаційною, проте має відтінок стурбованості. Вона виконує функцію передачі об'єктивної інформації, націленої на фактологічне інформування аудиторії без залучення емоційного впливу. Хоча така лексика є формальною, вона також може передавати стурбованість оратора соціальною ситуацією, підкреслюючи серйозність питання.

Експресивну лексику лексико-семантичної групи «*біженство та біженці*» наведено в таблиці 1.

Емоційно-негативна експресивна лексика лексико-семантичної групи «*економічний стан країни*»: використовується при демонстрації знецінення економічного стану росії, підкресленні економічного ослаблення рф внаслідок введених проти неї санкцій. Джонсон вказує на серйозні економічні наслідки для Росії у разі ескалації конфлікту «*The freeze on the Russian economy would be absolutely nothing to what we would do to Putin after he launched a nuclear strike*»; «*Ordinary Russian families would suddenly fear for the consequences for themselves for the long term*»; «*It would be an absolute catastrophe*» [12]. Ріші Сунак знецінює позицію Росії як економічно та політично слабкої країни внаслідок безпрецедентного характеру санкцій проти неї: «*Putin has faced an attempted coup d'état and has been indicted as an international*

war criminal. He presides over an economy **severely weakened by sanctions**»; «Now he is reduced to **begging** Iran and North Korea **for** weapons», «The **strongest set of sanctions** ever to deliberate Russia's economy» [13].

Таблиця 1

Експресивна лексика лексико-семантичної групи «біженство та біженці»

За емоційною конотацією	Семантичні підгрупи	Приклад
Емоційно-позитивна лексика (викликає співчуття, підтримку)	Незламність вимушених переселенців	«an unbreakable spirit of forcibly displaced», «adamant resilience of those compelled to move», «endurance»
	Підтримка постраждалих	«an opportunity to host the affected», «support of victims of conflict», «relief of suffering», «willingly opened up our homes and our lives»
Емоційно-негативна лексика (може викликати страх, неприязнь, упередження)	Потік / навала біженців	«influx of refugees», «surge of migrants», «mass arrival», «invasion of migrants», «swarm of refugees», «flood of newcomers»
	Страждання потерпілих	«Torture victims», «rape», «undergoing verbal and physical abuse», «anguish», «tormenting the innocent», «calculated infliction of utter misery»
	Тягар для суспільства	«burden on society», «economic strain», «drain on resources»
Емоційно-нейтральна лексика (формально-констатаційна, проте з відтінком стурбованості)	Біженці / Мігранти	«refugees», «displaced persons», «migrants», «newcomers», «people on the move»
	Люди, що втратили дім	«people who lost their homes», «homeless due to the conflict», «those seeking shelter», «asylum seekers»

Емоційно-позитивна лексика Р. Сунака допомагає промовцю описати плани післявоєнного економічного відновлення України через нові інвестиції, створення робочих місць та підтримку мовної освіти: «Our partnership is about defense and security, future economic **boost ... attracting new investment in jobs, homes, funding English language training for Ukrainians**» [13], «The path towards a just and **lasting peace and prosperity**» [14], створює сильний емоційний вплив: політик стверджує, що економічні негаразди можуть бути подолані лише після досягнення миру.

Емоційно-нейтральна лексика характеризується відсутністю емоційного забарвлення і часто використовується для надання об'єктивної інформації аудиторії щодо певних економічних реалій чи процесів.

У виступах Бориса Джонсона та Ріші Сунака використовується здебільшого емоційно-негативна лексика для опису перспектив економічного стану держави-терориста, і водночас акцентується увага на економічному відновленні України через інвестиції та міжнародну підтримку. Така риторика дозволяє демонструвати економічні та політичні реалії, впливаючи на громадську думку та формуючи політичні стратегії.

Експресивну лексику лексико-семантичної групи «економічний стан країни» наведено в таблиці 2.

Висновки. Категорія експресивності в англомовному політичному дискурсі є складною лінгвістичною категорією, що реалізується через передачу емотивного компоненту (емоційно-почуттєвого стану оратора) як лексико-семантична експресивність (тобто, виникає в лексико-семантичних групах). У певних прагмаконтекстах політичних промов неекспресивна лексика може набувати адгерентної експресивності – ставати експресивно маркованою. Під час політичних промов, присвячених темі війни росії проти України та задля реалізації комунікативного впливу на адресатів і досягнення ефективності спілкування політики Б. Джонсон та Р. Сунак демонструють риторичну солідарності і підтримки українського суспільства, з одного боку, та засудження і зневаги до невинуватеної агресії росії проти України, з іншого, вико-

ристовуючи емоційно-позитивну, емоційно-негативну чи емоційно-нейтральну лексику таких лексико-семантичних груп, як «біженство та біженці» та «економічний стан країни».

Таблиця 2

Експресивна лексика лексико-семантичної групи «економічний стан країни»

За емоційною конотацією	Семантичні підгрупи	Приклад
Емоційно-позитивна лексика	Економічне зростання / Стабільність / Процвітання	«growth», «economic boost», «progress», «prosperity» «upswing», «stability», «security», «reliability», «flourishing», «well-being», «affluence»
	Зростання інвестицій	«increased investment», «investor trust», «investor attractiveness», «agrarian enterprises»
Емоційно-негативна лексика	Рецесія / Спад економіки	«recession», «downturn», «economic decline», «economic slowdown», «the strongest set of sanctions», «absolute catastrophe», «freeze on the economy», «crisis», «instability», «turmoil»
	Безробіття	«unemployment», «job losses», «layoffs»
	Дефіцит бюджету	«budget deficit», «weakened by sanctions», «fiscal gap»
Емоційно-нейтральна лексика	Економічна динаміка	«economic change», «expansion», «transformation», «economic trends», «movement», «fluctuation»
	Фінансова ситуація	«financial status», «economic conditions»

Перспективою подальшої розвідки вважаємо дослідження експресивності у політичних промовах як стилістичного феномену, зокрема вивчення експресивних засобів та прийомів публічного стилістичного синтаксису, що сприяють посиленню комунікативного наміру оратора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Івкова Н.М. Фігури експресивного синтаксису в сучасній публіцистичній літературі: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Горлівка, 2007. 218 с.
- Леонова Н.В. Експресивність як функціональна властивість номінативних синтаксичних конструкцій малих жанрових форм інформації. *Структура і семантика мовних одиниць*. 2013. Вип. 9. С. 253–260.
- Коваль Т.Л. Експресиви як безпосередній засіб репрезентації експресивної функції мови. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2011. Вип. XXIV. Ч. 2. С. 468–476.
- Бойко Н.І. Семантична основа лексичної експресивності. *Лінгвостилістичні студії*. 2016. Вип. 4. С. 39–54.
- Ковальська Н. А. Експресивність як вираження суб'єктивного чинника в тексті. *Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства*. 2019. № 31. С. 11–15.
- Apresyan M. On the Concept of “Expressiveness” In Modern Linguistics. *Annals of Language and Literature*. 2018. № 2 (4). pp. 8–12.
- Bally Ch. *Traité de stylistique française*. Heidelberg, C. Winter. Volume 1. 1909. 360 p.
- Чабаненко В. А. Основи мовної експресії: монографія. З. : ЗДУ, 1984. 167 с.
- Лукіна Л.В. Політичний дискурс: сутність та особливості застосування. *Politicus*. 2021. № 2. С. 75–80.
- Мацько Л. І. Лінгвістична риторика. *Наука і сучасність*: зб. наук. праць. Ч.4. К.: Логос, 1999. С. 3–16.
- Нагорна Л. П. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики. К.: Світогляд, 2015. 315 с.
- Boris Johnson: I Believe That Ukraine Will Retake Crimea and Donbas, but Russia Will Not Dissolve. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/eng/interview/2023/01/18/7154388/> (дата звернення 06.01.2025).
- The speech by the Prime Minister of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland Rishi Sunak in the Verkhovna Rada of Ukraine, January 12, 2024. URL: https://www.rada.gov.ua/en/news/News/top_news/245558.html (дата звернення 06.01.2025).
- The Prime Minister's remarks at the Summit on Peace in Ukraine: 15 June 2024. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/the-prime-ministers-remarks-at-the-summit-on-peace-in-ukraine-15-june-2024> (дата звернення 06.01.2025).

УДК 811.111'373.7

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-6>

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: СЕМАНТИЧНА ТА ЕКСПРЕСИВНО-СТИЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ

PHRASEOLOGICAL UNITS IN ENGLISH: SEMANTIC AND EXPRESSIVE AND STYLISTIC CLASSIFICATION

Базова В. І.,

orcid.org/0000-0002-0156-4196

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов і перекладу

Державного некомерційного підприємства

«Державний університет «Київський авіаційний інститут»

У статті досліджено семантичну та експресивно-стилістичну класифікації фразеологізмів. Визначено, що в англійській мові фразеологічні одиниці виконують не лише номінативну, а й емоційно-експресивну функцію, що дозволяє мові бути більш образною та динамічною. Встановлено, що семантична класифікація ґрунтується на семантичних зв'язках між структурними компонентами фразеологічної одиниці. Слова, з яких складається фразеологічна одиниця, можуть бути більш або менш самостійними. У залежності від цього за семантичною класифікацією фразеологізми поділяються на фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразеологічні сполучення. Схарактеризовано вищезазначені види фразеологізмів та описано особливості кожного з них. Встановлено, що фразеологічні зрощення – це цілісні фразеологічні одиниці, які неможливо роз'єднати на компоненти, і які виражають значення, що неможливо визначити зі значень їхніх складових частин. Фразеологічні єдності схарактеризовано як семантично цілісні словосполучення, які передають єдиний смисл, що впливає із значень їх складових частин. Фразеологічні сполучення дефініційовано як стійкі і семантично обмежені звороти та використовуються в живому спілкуванні як готові фразеологічні одиниці, а не як створені в процесі мовлення. Розглянуто поняття фразеологічних виразів, що характеризуються стійкими поєднаннями слів, однак вони не мають цілісного значення, тобто створюються з лексичних одиниць з вільним значенням. Вони використовуються як готові мовні одиниці з постійним лексичним складом і певною семантикою. До фразеологічних виразів відносять численні англійські прислів'я і приказки, крилаті вислови, що вживаються в прямому значенні і не мають образного алегоричного змісту.

Встановлено, що відповідно до експресивно-стилістичної класифікації розрізняють ідіоми та фразеологічні одиниці. Фразеологічні одиниці широкоживані в щоденному спілкуванні носіїв мови і складають основу мови. Вони позбавлені образності та метафоричності. Ідіоми мають яскраве стилістичне забарвлення та емоційна насиченість. Усі вищезазначені види фразеологізмів проілюстровано прикладами з англійських та українських джерел.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, ідіоми, фразеологічні сполучення, фразеологічні вирази.

The article studies the semantic and expressive and stylistic classification of phraseological units. It is determined that in English phraseological units perform not only a nominative, but also an emotional and expressive function, which allows the language to be more imaginative and dynamic. It is established that the semantic classification is based on the semantic connections between the components of a phraseological unit. The words that make up such a unit can be more or less independent. Depending on this, according to the semantic classification, phraseological units are divided into phraseological concretions, phraseological unities and phraseological collocations. The above-mentioned types of phraseological units are characterized and the features of each of them are described in the article. It is established that phraseological concretions are integral phraseological units that cannot be separated into components that express a meaning that cannot be determined from the meanings of their constituent parts. Phraseological unities are characterized as semantically integral word combinations that convey a single meaning that follows from the meanings of their constituent parts. Phraseological collocations are defined as stable and semantically limited phrases and are used in live communication as ready-made phraseological units, and not as created in the process of speech. The concept of phraseological expressions that are characterized by stable combinations of words, but they do not have an integral meaning, that is, they are created from lexical units with a

free meaning, is considered. They are used as ready-made language units with a constant lexical composition and a certain semantics. Phraseological expressions include numerous English proverbs and sayings that are used in a direct meaning and do not have a figurative allegorical content.

It has been established that according to the expressive and stylistic classification, phraseological units and idioms are distinguished. Phraseological units are used in everyday speech of native speakers and form the basis of language. They are devoid of imagery and metaphor. Idioms, on the contrary, are characterized by bright stylistic coloring, emotional richness, and they are not associated with the usual neutral style. All the above types of phraseological units are illustrated with examples from English and Ukrainian sources.

Key words: phraseological units, phraseological concretions, phraseological unities, idioms, phraseological collocations, phraseological expressions.

Постановка проблеми. Фразеологізми є важливою складовою будь-якої мови, оскільки вони збагачують її експресивність та стилістичну виразність. В англійській мові фразеологічні одиниці виконують не лише номінативну, а й емоційно-експресивну функцію, що дозволяє мові бути більш образною та динамічною. Дослідження фразеологізмів має значення не лише для лінгвістики, а й для міжкультурної комунікації, оскільки багато з них відображають національно-культурний колорит і можуть бути складними для перекладу. Фразеологічні одиниці в англійській мові відзначаються різноманітністю форм та значень, що зумовлює необхідність їх систематизації та класифікування. Класифікація – це система розподілу предметів, явищ або понять на класи, групи тощо за спільними ознаками, властивостями [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні вітчизняні науковці активно досліджують різні аспекти фразеологізмів англійської мови. Дослідники студіюють проблему визначення та класифікування фразеологічних одиниць [2]; семантичні характеристики фразеологізмів [3]; особливості перекладу англійських фразеологізмів українською мовою [4; 5; 6; 7; 8]; а також фразеологізми з окремими компонентами, як-от: антропонімами [9; 10]; колоронімами [11; 12] тощо.

Мета статті полягає у вивченні та детальному аналізі класифікації фразеологічних одиниць англійської мови.

Виклад основного матеріалу. За визначенням А. П. Гищенко, фразеологізм є семантично цілісним словосполученням, яке відрізняється від інших сполучень слів та речень тим, що утворюється не за загальноприйнятими граматичними правилами поєднання слів у мовленні, а має фіксовану будову з притаманним йому лексичним складом і закладеним у ньому смислом [13, с. 203]. Фразеологізми бувають різноманітними за будовою і числом компонентів, з яких вони можуть складатися, не є фіксованим чи обмеженим. Нерідко фразеологізми описують прості поняття і тому можуть бути замінені одним словом, що виражає ту саму ідею. Лексичні одиниці, які складають фразеологізм, можуть бути семантично самостійними, або, навпаки, втрачати своє смислове значення у будові фразеологізму. Саме на цій ознаці ґрунтується класифікація для сучасного мовознавства класифікація фразеологічних одиниць, яку здебільшого використовують у своїх працях сучасні дослідники [7, с. 61–67]. Відповідно до неї, виокремлюють три типи фразеологічних одиниць: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення.

Фразеологічні зрощення – це цілісні фразеологічні одиниці, які неможливо роз'єднати на компоненти, і які виражають значення, що неможливо визначити зі значень їхніх складових частин. Такі фразеологізми є синтаксично і граматично одноцільними. Для прикладу: *to have a finger in something* – брати участь у чомусь [14, с. 457]; *one is too few, three too many* – і так біда, і так біда [14, с. 723]; *the old man of the sea* – надокучлива людина, людина, якої важко позбутися [14, с. 719]; *milk for babes* – щось легке для розуміння [14, с. 673]; *milk and water* – пуста, безглузда розмова [14, с. 673]. Фразеологічні зрощення також називають ідіомами. Іноді вони містять у своєму складі лексичні одиниці, що уже вийшли із вжитку, наприклад: *to cry havoc* – сіяти паніку, спустошення [14, с. 291] (*havoc* – застаріле слово, що означало «спустошення,

хаос»); *to run amok* – вийти з-під контролю, шаленіти [14, с. 852] (*amok* – старе запозичене слово, що означало «несамовитий напад»); *to be in apple-pie order* – бути в ідеальному порядку [14, с. 119] (*apple-pie order* – архаїчний вислів, значення якого не очевидно з окремих слів).

Фразеологічні єдності – це семантично цілісні словосполучення, які передають єдиний смисл, що випливає із значень їх складових частин. Розуміння змісту фразеологічної єдності пов'язане з розумінням сенсу її компонентів. Для прикладу: *to have a free hand* – мати повну свободу дії [14, с. 457]; *to have one's brains on ice* – зберігати льодяний спокій [14, с. 457]; *read people's hearts* – читати приховані, потаємні думки людей [14, с. 810]; *to recover one's spirits* – освоїтися, оправитися від ніяковості, знову розвеселитися [14, с. 813]; *one fool makes many* – дурість заразлива [14, с. 723]. Значення складових частин фразеологічної єдності підпорядковуються образному смислу усієї фразеологічної одиниці. Нерідко фразеологічні єдності отримують ознаки художньої образності, метафоричних та переносних значень. Так, можемо простежити метафоричність значення фразеологічної єдності *make one's blood boil* (дратувати, розлючувати когось) [14, с. 652], адже стан, коли закипає кров асоціюється з надзвичайним гнівом та обуренням.

До головних характерних рис фразеологічних єдностей належать наступні:

- образність значення (*to make oneself cheap* – знецінювати себе і не поважати себе, припускати фамільярне ставлення до себе [14, с. 653]; *more than meets the eye* – більше, ніж бачать очі і більш, ніж здається на перший погляд) [14, с. 679];

- складові частини фразеологічної єдності не можуть бути замінені синонімами (*milk is spilled* – нічого вже не зробиш [14, с. 678]; *to face the music* – відповідати за свої вчинки, зустріти критику [14, с. 673];

- емоційно-експресивне забарвлення (*to have a bee in one's bonnet* – мати нав'язливу ідею, бути одержимим думкою [14, с. 302]; *to make a mountain out of a molehill* – робити з мухи слона [14, с. 670]; *to have one's heart in one's mouth* – серце в п'яти пішло (дуже злякатися) [14, с. 304]; *to tear one's hair* – рвати на собі волосся (від розпачу, люті, хвилювання) [14, с. 830].

- наявність синонімів серед інших фразеологічних одиниць (*to kick the bucket* – віддати Богу душу, померти = *to pass away* (відійти у вічність); *to pull someone's leg* – жартувати, обманювати жартома = *to lead someone up the garden path* (вводити в оману); *to turn over a new leaf* – почати з чистого аркуша, змінитися на краще = *to make a fresh start* (почати все заново) [15].

Фразеологічні сполучення – фразеологічні сполучення це стійкі і семантично обмежені звороти та використовуються в живому спілкуванні як готові фразеологічні одиниці, а не як створені в процесі мовлення [16]. Складові частини фразеологічних сполучень зберігають своє значення, його можливо простежити у фразеологізмі. Смисл фразеологічної одиниці породжується зі значень його складових частин, що наближує цей тип фразеологізмів до звичайних словосполучень [10, с. 28].

На приклад фразеологічне сполучення *Pandora's box* – «скринька Пандори». “Pandora” – персонаж давньогрецької міфології, яка відкрила скриньку, випустивши у світ нещастя, “box” – скринька. Сполучення означає джерело великих проблем, наслідки якого важко передбачити. Значення зрозуміле через міфологічну історію, що дає основу для переносного сенсу. Сполучення *a dark horse* – «темна конячка» (людина з прихованими можливостями, несподіваний претендент). “Dark” – «темний, невідомий», “horse” – «кінь» (натяк на змагання, перегони). Вираз означає людину, про яку мало що відомо, але яка може здивувати своїми здібностями. Значення впливає із значень слів, але є сталим у мові [17].

Серед рис, притаманних фразеологічним сполученням виокремлюємо такі:

- варіативність фразеологічних сполучень [18, с. 113]: *to take a look at something* – кинути погляд на щось [15] або *to have a look at something* – подивитися на щось [15]; *to make a mistake* – зробити помилку [15] або *to commit a mistake* – зробити серйозну помилку [15];

– можливість заміни складових частин фразеологізму на синоніми: *to keep a secret* = *to hold a secret* – зберігати таємницю [15]; *to give permission* = *to grant permission* – дати дозвіл [15];

– можливість зміни позиції складових частин: *to pay careful attention to something* = *to pay attention carefully to something* – уважно звертати увагу на щось [15]; *to take great interest in something* = *to take an interest in something greatly* – дуже цікавитися чимось [15];

– відсутність синонімів серед інших фразеологічних одиниць: *to break silence* – порушити тишу [15]; *to bear responsibility* – нести відповідальність [15];

– обов'язковим є вільне вживання одного з компонентів і зв'язане вживання іншого: *to come to an agreement* – дійти згоди [15]: *come* (приходити) може вживатися вільно, а *to an agreement* має сталу форму; *to run a risk* – ризикувати: *run* (бігти, керувати) – вільне слово, а *a risk* – стійкий компонент фразеологізму.

Відтак, зміст складових частин фразеологічного сполучення можливо виокремити – отожд такі сполучення можуть бути розкладені на компоненти.

У мовознавчій науці також виокремлюють інший вид фразеологізмів, а саме фразеологічні вирази.

Фразеологічні вирази є стійкими поєднаннями слів, однак вони не мають цілісного значення, тобто створюються з лексичних одиниць з вільним значенням. Фразеологічні вирази слугують готовими мовними одиницями зі стійким складом і конкретним семантичним навантаженням. Іншою важливою особливістю фразеологічних виразів є те, що багато з них вважаються завершеними реченнями, а не сполученнями слів. [18, с. 113].

Фразеологічні вирази включають до свого складу приказки, прислів'я, крилаті вирази, які використовуються не у переносному, а у прямому значенні: *once or twice* – декілька разів [14, с. 722]; *one cannot make a silk purse out of a sow's ear* – батога з піску не сплетеш [14, с. 723]; *one law for the rich, and another for the poor* – для багатих один закон, а для бідних – інший [14, с. 723]; *one lie makes many* – одна брехня тягне за собою другу [14, с. 723]; *fool when he is silent is counted wise* – дурний як мовчить, то за мудрого сходить [14, с. 348].

На додаток до семантичної класифікації у мовознавстві ще зустрічається експресивно-стилістична типологія фразеологізмів. Відповідно до неї розрізняють ідіоми і фразеологічні одиниці.

Фразеологічні одиниці є висловлюваннями, які використовуються у щоденному спілкуванні носіїв мови, вони є важливою частиною лексичного складу кожної мови. Наприклад: *natural law* – закон природи [14, с. 687]; *never fear* – не хвилюйтеся [14, с. 690]; *news of the town* – міські плітки [14, с. 692]; *not worth a bean* – нічого не вартий [14, с. 708]; *off and on* – час від часу [14, с. 712]; Для таких одиниць не характерні метафоричні чи образні значення. Фразеологічні одиниці регулярно повторюються у певних контекстах та ситуаціях спілкування.

До іншої групи належать саме ідіоми, або ідіоматичні словосполучення. Варто зазначити, що ідіоматичність – це рівень пов'язаності смислу фразеологізму зі значеннями її складових частин [19, с. 19].

Ідіомам притаманне виразне стилістичне забарвлення, емоційна насиченість. Значення ідіоми неможливо буквально зрозуміти зі значень її складових частин. Зазвичай у мові присутні синонімічні способи вираження значення ідіоми, але у нейтральному стилі без емоційно-стилістичного забарвлення. Поєднання компонентів в ідіомі часто буває особливим, незвичним, непритаманним для звичайного спілкування [20, с. 225]. Наприклад: *foremost dog catches the hare* – хто пізно ходить, той сам собі шкодить; *ранні пташки росу п'ють* [14, с. 351]; *from the tender nail* – з юнацьких років, з ранньої молодості [14, с. 364]; *to hit the nail on the head* – потрапити в точку [14, с. 390]; *to burn the midnight oil* – працювати до пізньої ночі [14, с. 211]; *to cry over spilled milk* – плакати над розлитим молоком (жалкувати за тим, що сталося, але вже не можна виправити) [14, с. 303]; *to let the cat out of the bag* – викрити секрет [14, с. 560]. Іноді для розуміння ідіоми необхідно знати історію її походження, наприклад: *as old as Adam's rib* – дуже старий; старий, як світ [14, с. 716].

Висновки. Отже, фразеологізми зазвичай складаються з декількох компонентів, але синтаксично утворюють один член речення. У сучасній лінгвістичній науці присутні різноманітні підходи до класифікації фразеологічних одиниць, зважаючи на їхню складну природу. Найпоширенішими серед учених-мовознавців вважаються семантична та експресивно-стилістична типології. За семантичною класифікацією, фразеологізми поділяють на фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразеологічні сполучення. Відповідно до експресивно-стилістичної класифікації, фразеологізми диференціюються на фразеологічні одиниці та ідіоми. Перспективи подальших розвідок у даному напрямку вбачаємо у дослідженні вживання фразеологічних одиниць в художній літературі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Класифікація. *Словник української мови*. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?sword=Класифікація> (дата звернення: 15.01.2025).
2. Кравцова І. І. Фразеологізми в сучасній англійській мові: визначення, підходи, класифікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2016. № 20 (2). С. 29–32.
3. Нагорна О. О. Етнокультурні особливості семантики англійських фразеологізмів (на матеріалі британського варіанту англійської мови) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2008.
4. Дуброва А. С., Трофімчук В. М. Дослідження особливостей перекладу англійських фразеологізмів. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2014. № 74. С. 209–212.
5. Смаглій В. М. Аналіз особливостей англійських фразеологізмів і їхнього перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2015. № 17 (2). С. 76–78.
6. Зубрик А. Р. Особливості та труднощі перекладу англійських фразеологізмів. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Сер.: Філологічна*. 2013. № 36. С. 317–318.
7. Хайдарі Н. І. Шляхи відтворення фразеологічних одиниць роману О. С. Забужко «Музей покинутих секретів» в англійському перекладі. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2020. №. 41. С. 61–67.
8. Хайдарі Н. І., Мірошник С. О., Грицан А. А. Необразний переклад ідіом (на матеріалі книг із циклу «Хроніки Нарнії»). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2022. № 57. С. 211–214.
9. Єрмоменко С. В., Раєвська І. В. Переклад англійських фразеологізмів з антропонімічним компонентом українською мовою у фразеологічному словнику. *Innovative Pathway for the Development of Modern Philological Sciences in Ukraine and EU Countries: Collective monograph*. Т. 1. С. 156–172.
10. Щербакова Н. В. Фразеологізми з назвами людей у лексичному наповненні: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2002. 195 с.
11. Базова В. І. Фразеологічні одиниці з компонентом-колонімом в англійській мові: лінгвокультурний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2024. № 68. С. 8–11.
12. Давидович М. С., Ковальчук І. С. Значення та роль колоніміїв у фразеологічному фонді англійської мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2017. № 31 (3). С. 35–37.
13. Грищенко А. П. Фразеологія. Сучасна українська літературна мова. Київ, 2002. С. 203.
14. Англо-український фразеологічний словник / уклад. К. Т. Баранцев. 2-ге вид., випр. Київ, 2005. 1056 с.
15. Common English Idioms. URL: <http://www.eslcafe.com/idioms/id-mngs.html> (дата звернення: 24.01.2025).
16. Федорова Ю. М. Фразеологізація значень присвійних прикметників у сучасній українській мові. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. 255 с. URL: http://enpuir.npu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/43431/Fedorova_dis.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 31.01.2025).
17. Електронний словник англійської мови URL: <http://dictionary.cambridge.org> (дата звернення: 23.01.2025).
18. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної англійської мови: навч. посібник. Київ : Знання, 2007. 494 с.
19. Фещенко Ю. І. Ідіоматичний простір “Homo Socialis” у сучасній англійській мові: лінгвокогнітивний та комунікативно-функціональний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2007. 20 с.
20. Correlli L. Idioms: Piece of Cake or Hard Nut to Crack? URL: <http://www.omniglot.com/language/articles/idioms.htm> (дата звернення: 30.01.2025).

УДК 811'367.623:791

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-7>

СИНОНІМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИКМЕТНИКІВ, ЩО ВХОДЯТЬ ДО МІКРОПОЛЯ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВЕЛИКОГО ЗАГАЛЬНОГО РОЗМІРУ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

PECULIARITIES OF ADJECTIVES OF DIMENSION AND THEIR SYNONYMOUS ROWS WITH THE MEANING OF LARGE SIZE IN ENGLISH

Береговенко Н. С.,

orcid.org/0000-0001-8279-0613

асистент кафедри романо-германської філології та перекладу

Білоцерківського національного аграрного університету

Резнік В. Г.,

orcid.org/0000-0001-6007-152X

старший викладач кафедри романо-германської філології та перекладу

Білоцерківського національного аграрного університету

Наукова розвідка має на меті сформувати корпус англійських прикметників зі значенням розміру «велика величина» та визначити лексико-семантичні особливості цього пласта лексики шляхом поділу на синонімічні ряди на основі диференційних ознак. Матеріалом дослідження послуговували дані, отримані з тлумачних, синонімічних і частотних словників. Приклади, що ілюструють основні принципи сполучуваності лексем, узяті з The Oxford English Dictionary. У роботі використано семасіологічний підхід до аналізу одиниць дослідження. Найоптимальнішою для вивчення він визнає лексико-семантичну групу слів, що об'єднує в своєму складі семантично однорідні слова однієї частини мови. Критерієм виокремлення лексико-семантичної групи є семантичний, що передбачає наявність смислових зв'язків по лінії з погляду лексичних значень слів. Наукова новизна дослідження полягає в розробленні загальної структури функціонально-семантичних характеристик цих прикметників, що мають значення просторової орієнтації в довжину, ширину, висоту, глибину, товщину, та у встановленні їхньої ролі в побудові системи семантичних груп прикметників сучасної англійської мови. Результатом дослідження є об'єднання англійських прикметників у тематичні групи та визначення диференційних ознак синонімічних рядів цих прикметників. Виділено етимологічні паралелі прикметників *great* (великий), *large* (великий), *big* (великий) та встановлено їхню належність до найдавнішого пласта англійської лексики. Встановлено, що прикметник *large* використовуваний переважно для позначення великого об'єму предмета; *great* – окрім передачі великого розміру об'єктів, часто має за супровідне яєсь із емпатичних значень: здивування, захоплення тощо; *big* уживано на позначення великої маси та ваги предмета. Визначено експресивність прикметників аналізованих синонімічних рядів. Окреслено перспективи дослідження інших мікрополей категорії параметричності, особливо середнього та однакового розмірів, особливостей вживання лексичних одиниць усіх мовних рівнів поля параметричності.

Ключові слова: параметр, прикметник, синонім, семантика, синонімічний ряд, лексико-семантична група.

This research aims to form a corpus of English adjectives with the meaning of size “large” and to determine the lexical and semantic features of this layer of vocabulary by dividing it into synonymous series based on differential features. The research material was based on data obtained from explanatory, synonymous and frequency dictionaries. Examples illustrating the basic principles of lexical compatibility were taken from The Oxford English Dictionary. To analyze lexical units, the semasiological method of research is used in this work. According to the semasiological approach, the most successful for studying is a lexical-semantic group of words that semantically unites homogeneous groups of words (parts of speech). The criterion for distinguishing a lexical-semantic group is linguistic, which implies the presence of semantic relations along the line of lexical meanings of words. The scientific novelty is that, although individual adjectives of size with the meaning “large size” have been the subject of research, the authors have developed a general structure of the functional and semantic characteristics

of these adjectives that have the meaning of spatial orientation in length, width, height, depth, thickness, and their participation in the construction of a system of semantic groups of adjectives in modern English. The result of the study is the grouping of English adjectives into thematic groups and the identification of differential features of synonymous series of these adjectives. The etymological parallels of the adjectives great, large, big are highlighted and their lexical belonging to the oldest layer of the English vocabulary is established. It has been established that the adjective large is used mainly to denote a large volume of an object, great – in addition to the meaning of large size is often accompanied by some emphatic meaning: surprise, admiration, big is used to denote a large mass and weight of an object. The expressiveness of the adjectives in the analyzed synonymic series is determined.

Key words: dimension, adjective, synonym, semantics, synonymous rows, lexical and semantic group.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена проблемою незрозумілості ступеня схожості та відмінності прикметників зі значенням «велика величина» і завданням вибору того чи того синоніма відповідно до контексту. Неможливо опанувати й використувати все багатство іноземної, у нашому випадку англійської, мови без досконалого вивчення властивостей слова, його значень, здатності вступати у поєднання зв'язки з іншими словами й утворювати синонімічні ряди. Важливою в цьому контексті видається проблема диференціації ознак лексико-семантичної групи прикметників розміру зі значенням «велика величина». *Матеріалом дослідження* послуговували дані, отримані з тлумачних, синонімічних і частотних словників. Приклади, що ілюструють основні принципи сполучуваності лексем, узяті з The Oxford English Dictionary [1]. Для аналізу лексичних одиниць у роботі використано *семасіологічний* підхід до аналізу одиниць дослідження. Найоптимальнішою для вивчення він визнає лексико-семантичну групу слів, що об'єднує в своєму складі семантично однорідні слова однієї частини мови. Критерієм виокремлення ЛСГ є семантичний, що передбачає наявність смислових зв'язків з погляду лексичних значень слів. *Практична значущість* дослідження полягає в тому, що воно дає змогу використати результати дослідження в курсах лекцій і на семінарських заняттях із лексикології та стилістики, під час написання студентських курсових і дипломних робіт. Крім того, викладений матеріал слугуватиме довідником щодо вживання наведених у роботі прикметників у тих чи тих контекстах. *Теоретична значущість* дослідження полягає в тому, що воно робить є суттєвим внеском у вивчення прикметників розміру, зокрема, у розробленні проблем як творення прикметників, так і виокремлення найпродуктивніших способів їх творення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прикметникам розміру присвячена низка праць у вітчизняних мовознавчих студіях. Дослідження параметричних прикметників розміру здійснювалося не тільки на матеріалі різних мов, але й у різних аспектах. Вчені досліджували прикметники розміру та їхні структурно-семантичні особливості (В. В. Архелюк, Г. Н. Гумовська, Н. І. Дзеньдзюра, В. В. Жукова, О. В. Соловійова, Т. Гівон), парадигматичні та синтагматичні особливості (В. В. Архелюк, В. В. Левицький, Д. Болінджер), особливості сполучуваності (А. Ф. Андрусь, В. В. Архелюк, Г. М. Пахолок), синонімію та антонімію (Г. В. Аксьонова-Пашковська, О. В. Бублик, С. П. Денисова). Незважаючи на значні досягнення вітчизняної та зарубіжної лінгвістики у вивченні параметричних прикметників та неослабний інтерес учених до них, низка пов'язаних з ними проблем й досі не розв'язані. Так, актуальною є проблема польової семантики прикметників із їхнім широким діапазоном лексичної сполучуваності, проблема диференціації ознак лексико-семантичної групи прикметників розміру зі значенням «велика величина». Для досягнення зазначеної мети дослідження необхідно розв'язати такі завдання: по-перше, об'єднати лексичні одиниці в тематичні групи та визначити диференційні ознаки синонімічного ряду (далі – СР) прикметників розміру зі значенням «велика величина»; по-друге, довести, що прикметники аналізованої лексико-семантичної групи (далі – ЛСГ) унаслідок того, що позначають дещо, що має сильне відхилення від норми, передають значення експресивніше за інші прикметники; по-третє, виокремити та дослідити периферійні ряди параметричних прикметників та описати їхні синонімічні розбіжності.

Виклад основного матеріалу. Поняття розміру, що лежить в основі досліджуваної ЛСГ параметричних прикметників, відноситься до числа найважливіших категорій буття, що характеризує явища та предмети реальної дійсності. Будь-яка діяльність людини, її існування здійснюється в рамках певного простору і часу. Тому не викликає подиву той факт, що пізнавальна категоризація цих понять є досить важливою і спрямована на систематизацію даних про навколишнє середовище. Перш ніж перейти до класифікацій досліджуваних прикметників, варто розібратись, що ж таке розмір та як ми визначаємо розмір предметів. Розмір кожного предмету описується через наступні параметри: його висоту, глибину, довжину та широту. Окрім загального розміру, якому відповідають прикметники із двома основними семами "великий, величезний, здоровий та інші" або "маленький, невеликий та інші" та "розмір", існує можливість описати розмір предмета за одним із параметрів, виділяючи певну окрему характеристику предмета. Кожен із даних параметрів так само має два значення: "великий за висотою / глибиною / довжиною" та "маленький". Цим значенням відповідають антонімічні пари, в яких представлені три семи "розмір", "великий / маленький" та "висота / ширина / довжина": *високий – низький, глибокий – мілкий, довгий – короткий, широкий – вузький* [2, с. 4]. У мовознавстві існує безліч класифікацій параметричних прикметників. Ми ж, у свою чергу, найбільше схилиємось до класифікації, яку запропонувала Тетяна Линник у своїй монографії «Параметричні прикметники та їх становлення» [3, с. 6]. Її класифікація є, на нашу думку, набагато точнішою, оскільки дослідниця виходить із понять центру або ядра та периферії. Периферійні слова ототожнюються з центральними семантично, групуючись навколо них і формуючи в лексико-семантичній групі розміру відповідно конфронтовані за значенням величини мікрополя: 1) загального розміру: а) великого; б) малого; 2) висоти: а) великої; б) малої; 3) товщини: а) великої; б) малої; 4) ширини: а) великої; б) малої; 5) довжини: а) великої; б) малої ; 6) глибини: а) великої; б) малої [3, с. 10].

У нашому дослідженні ми виділяємо чотири групи синонімічних рядів (далі СР) параметричних прикметників. Як вже було зазначено, лексичне значення слова має польову структуру, у ньому виокремлюються ядро і периферія. До ядра належать постійні, до периферії – ймовірнісні компоненти. Однак ядерні та периферійні семи можуть мінятися в різних СР. Загальне значення великого розміру в прикметнику *great* (великий), як зазначалося раніше, виникло на основі значення *thick* (товстий), *coarse* (великий), *big* (великий), перше з яких нині є застарілим. Однак це значення збереглося і розвинулося в прикметниках *massive* (масивний), *massy* (масивний), *bulky* (громіздкий), *monumental* (монументальний, масивний), *heavy* (важкий), *substantial* (солідний), *weighty* (важкий), *ponderous* (важко-ваговий), *cumbrous* (громіздкий), *cumbersome* (громіздкий), *hefty* (здоровенний), *hulky* (громіздкий), *lumpish* (великоваговий, брилоподібний), *lumbering* (неповороткий, незграбний), *stodgy* (великоваговий). Ці прикметники можна об'єднати в перший периферійний СР на підставі присутньої в них ядерної семи великої ваги, а також твердості й пружності, які поєднуються із семою великого розміру. Прикметник *massive* (масивний) поряд зі значним зовнішнім виглядом підкреслює твердість і міцність споруди, наприклад *massive beams* (масивні балки). У прикметника *massy* сема тяжкості виражена сильніше, ніж у *massive*, а семи міцності та твердості приблизно збігаються. У прикметника *bulky* (громіздкий) набагато ясніше виражена сема величезного розміру, ніж великої ваги, а значення великого простору, займаного об'єктом, виражене сильніше, ніж його твердість і міцність, наприклад, *a bulky parcel*, *bulky objects* (громіздка посылка, громіздкі предмети).

Monumental (монументальний, масивний) передбачає як величезний розмір, так і значну масу, наприклад *monumental oak* (масивний дуб). У цьому лексико-семантичному варіанті (ЛСВ) *substantial* (солідний) підкреслює твердість і міцність предмета, що визначається, поряд з його значним розміром, наприклад *substantial buildings* (солідні будівлі). *Heavy* (важкий) передбачає щось більше за розміром порівняно зі звичайним розміром і тому – більшої ваги. Таку сему передає прикметник *weighty* (важкий) у випадку, якщо воно має велику вагу саме

по собі, а в порівнянні з чимось іншим. У цьому значенні близьким є прикметник *overweight* (той, що важить більше за норму). *Ponderous* (великоваговий) позначає щось, що є винятково важким через великий розмір і масивність; унаслідок цих якостей створюється неможливість пересувати об'єкти, що визначаються цими прикметниками. *Cumbrous* (грогрозидкий) і *cumbersome* (громоздкий) у даному СР позначають предмети настільки важкі й такі, що займають так багато місця, а отже, мають великий розмір, що доставляють чимало незручностей через труднощі переміщення і перенесення їх. *Nefty* (здоровенний) у власне номінативному значенні позначає предмети, які людина сама для себе визначає як важкі. Прикметники *hulky* (громоздкий), *hulking* (величезний, здоровенний), *lumpish* (великоваговий, брилоподібний), *lumbering* (неповороткий, незграбний), *stodgy* (великоваговий) позначають предмети важкі, масивні, внаслідок цих якостей незграбні, ті, що насилу пересуваються. Усі ці прикметники належать до колоквіалізмів. Для колоквіалізмів, знижених лексичних одиниць, розташованих на шкалі естетичних значущостей безпосередньо за нейтральними словами, характерні розмовна закріпленість за сферою неофіційного спілкування та недоречність їхнього вживання в офіційній діловій обстановці. Значення їх суттєве не в концептуальному плані, а як одна з можливостей експресивно-стилістичних засобів мови. Стилiстично маркований знак відображає, по суті, не сам предмет, а узуально закріплене ставлення до нього даної мовної спільноти [4, с. 67]. Колоквіалізми не призначені для впровадження в мовленнєву практику. Вони не нормативні. Важливість виокремлення цих розмовних форм очевидна тільки для людей, які не є носіями даної мови. Колоквіалізми належать до периферії мови. Однак слід зазначити, що колоквіальна (розмовна) специфіка створюється не тільки функціонуванням у мовленні абсолютно специфічних одиниць.

Якщо в першому лексико-семантичному варіанті (ЛСВ) прикметник *great* (великий) має значення *coarse* (великий), *massive* (масивний), *big* (великий), то в другому ЛСВ він має значення *stout* (товстий), *corpulent* (огрядний, корпулентний) щодо людей і тварин, на підставі якого вступає в синонімічні відносини з прикметниками *fleshy* (товстий, огрядний), *fat* (товстий), *stout* (товстий), *portly* (повний), *plump* (округлий), *buخom* (пишний), *sonsy* (повний і добродушний), *jolly* (пухкий), *pudsy* (пухкий), *rotund* (пухкий, круглий), *corpulent* (огрядний), *obese* (огрядний), *pursy* (пухкий), *gross* (товстий), *beefy* (м'язистий, мускулистий), *porcine* (свиноподібний), *burly* (огрядний), *bull* (бичачий). Ці прикметники часто відносяться до опису людської статури і визначають її як товсту, важку через надлишковий жировий шар, а отже, і велику за розміром. Таким чином, ми можемо утворити другий СР, у якому «великий розмір» є периферійною семою. *Fleshy* (товстий, огрядний) і *fat* (товстий) часто використовуються без розмежування. Однак *fleshy* (товстий, огрядний), поряд із надлишком жирової тканини, може визначати й надлишок мускулистої тканини. Крім того, ці прикметники краще використовуються, коли передбачається негативна конотація, тому що мають позначку: *in unfavourable sense* (у несприятливому сенсі). Наприклад, а *fleshy man* (огрядний чоловік) передбачає щільну велику фігуру, проте частіше є лише евфемістичним еквівалентом *fat* (товстий). *Portly* (повний) має те саме значення, що й *stout* (товстий), проте додається ще значення деякої показності, наприклад а *large portly figure* (велика повна фігура). *Plump* (округлий) передбачає приємну повноту й округлі лінії фігури, зазвичай має позитивну конотацію щодо жіночої та дитячої фігури і негативну щодо чоловічої. У цьому ж значенні використовуються прикметники *buخom* (пишний), *sonsy* (повний і добродушний), *jolly* (пухкий) частіше щодо жінок і, крім відповідного зовнішнього вигляду, припускають гарне здоров'я і рівний доброзичливий характер. У дефініціях цих прикметників відображаються фізичні та моральні якості людини. Просторічне *pudsy* (пухкий) позначає не тільки повну фігуру, а й окремі частини тіла, наприклад *pudsy hands* (пухкі руки). *Rotund* (пухкий, круглий) передбачає більшу округлість фігури і, крім того, приземкуватість. *Corpulent* (огрядний), *obese* (огрядний), *pursy* (пухкий) позначають безформну купу плоті або жиру. Близько до них за значенням *gross* (товстий), має позначку *now only dialect* (тепер тільки

діалект). Прикметники *beefy* (м'ясистий, м'язистий), *bull* (бичачий), *porcine* (свиноподібний) утворені від іменників, що позначають тварин, які відрізняються далеко не стрункою фігурою. Мотивація цих прикметників створює додаткову експресивність та емоційність.

Виявлені в Тезаурусі Роже [5] прикметники третього периферійного СР належать до опису людського тіла: *stocky* (кремезний), *fubby* (товстий, присадкуватий), *thickset* (кремезний), *chubby* (пухкий), *chunky* (кремезний), *chumpy* (кремезний), *stubby* (короткий і товстий), *stuggy* (тупий), *squat* (приземкуватий), *squab* (короткий і товстий), *tubby* (коротконогий і товстий, бочкоподібний), *rudgy* (коротенький і товстий), *snub* (обрубаний), *dumpy* (кремезний). Однак у цьому СР надлишковий розвиток тіла в ширину поєднується з недостатнім ширину поєднується з недостатньою висотою. До семи важкості додається сема компактності. Розрізняють просту елементну номінацію, спрямовану на позначення окремих сторін, якостей, ознак, і комплексну, або синкретичну, елементну номінацію, під час якої позначення отримує деяка сукупність властивостей. У результаті комплексної номінації виникає поліпризнаковість, характерна, для імен, що ідентифікують. Для предикатних імен, наприклад прикметників, характерна елементарність, моносемність і гомогенність компонентів [6, с. 7]. Однак у прикметниках *chunky* (кремезний), *chubby* (пухкий), *fubby* (короткий і товстий), *chumpy* (кремезний), *chumpy* (коренастий), *rudgy* (коротенький і товстий) поєднується одночасне позначення двох взаємопов'язаних властивостей: короткий і товстий, тобто здійснюється комплексна номінація. Таким чином, співвідношення між типом лексичної одиниці і типом елементної номінації не є жорстким.

Stocky (кремезний) передбачає невисоку кремезну кремезну присадкувату фігуру та широку або товсту статуру. *Thickset* (кремезний) також може визначати товсте, щільне, огрядне тіло. *Chunky* (кремезний) може вказувати на тіло повне, проте до того ж щільне та тверде. Воно має позначку *colloq.* (розмовн.). Подібне значення мають і такі колоквиалізми – *chumpy* (кремезний), *fubby* (короткий і товстий), *rudgy* (коротенький і товстий), *chubby* (пухкий). Не є компліментом визначення людини як *squat* (приземкуватий) або *dumpy* (кремезний), визначає низьку товсту незграбну фігуру. У прикметниках *tubby* (коротконогий і товстий), *snub* (обрубаний) міститься порівняння. Іменники, що визначаються цими прикметниками, порівнюються за зовнішнім виглядом із бочкою та обрубком. Порівняння є найважливішою мисленнєвою операцією за допомогою якої виявляють кількісні та якісні характеристики предметів, встановлюють відношення між предметами і явищами, створюють підґрунтя для формування понять. Порівняння можливе не тільки між однорідними предметами, а й між представниками різних класів, і в такому разі воно веде до створення образу.

Прикметник *immense* входить до СР з домінантою *big* (великий) у своєму другому ЛСВ – *much beyond the ordinary measure or size; extremely great or large; vast* (набагато перевершує звичайні вимірювання або розміри; надзвичайно великий; обширний). Первісне значення цього прикметника було *unmeasured; so great that it has not been or cannot be measured; immeasurably large; of boundless extent; infinite* (безмірний; настільки великий, що не може бути вимірний; *immeasurably large; of boundless extent; infinite*) (безмірний; настільки великий, що не був або не може бути вимірний; незмірно великий; безмежних розмірів; нескінченний). Це значення в прикметника є застарілим, проте воно знайшло розвиток у прикметників четвертого периферійного СР із домінантою *infinite* (нескінченний, безмежний). Прикметники СР *infinite* (нескінченний, безмежний), *indefinite* (невизначений, необмежений), *boundless* (безмежний, безкрайній), *unbounded* (безмежний, неозорий), *illimitable* (безмежний, неозорий), *unlimited* (необмежений), *interminable* (нескінченний), *endless* (нескінченний, нескінченний), *unmeasured* (невимірний), *immeasurable* (невимірний) об'єднує те, що всі вони позначають об'єкти настільки величезного розміру, що важко або навіть неможливо його визначити. *Infinite* (нескінченний, безмежний) позначає об'єкт, що не має ні початку, ні кінця. Зазвичай вживається при згадці Бога і того, що з ним пов'язано. У цьому випадку відбувається абстрагування від конкретного відчутного до

абстрактного поняття. Значення великого розміру переходить у нескінченність. Воно використовується не тільки щодо простору, а й часу, як у прямому значенні, так і в переносному, гіперболічному. У цьому значенні вживається і прикметник *indefinite* (невизначений, необмежений). Багато загальновживаних слів із часом виявляють здатність до функціонування в якійсь певній термінологічній системі. Так, до семантичної системи прикметника *infinite* (нескінченний, безмежний) увійшло термінологічне значення з математики *having no determined limit; of indefinite length, magnitude* (без установленого ліміту; невизначеної довжини, величини). Подібна термінологізація відбувається внаслідок зрушень у значенні слова.

У прикметнику *infinite* (нескінченний, безмежний) формування нового термінологічного значення відбулося в результаті плавної семантичної зміни – спеціалізації значення, під якою в цьому разі розуміється вживання слова з широкою семантикою в якійсь окремій, спеціальній галузі науки, техніки, виробництва тощо. Нові термінологічні значення беруть участь у збагаченні словника, перетворюючись на самостійний центр словотворення й утворюючи при цьому термінологічну систему. Термінологізацію спричиняють екстралінгвістичні чинники. Прикметники даного СР *boundless* (безмежний, безмежний), *unbounded* (безмежний, неозорий) застосовуються здебільшого щодо простору і, зокрема, поверхні, наприклад *boundless country, boundless sea, unbounded hills* (безмежна країна, безмежне море, *unbounded hills* (безмежна, безмежне море, безмежні пагорби, безмежні пагорби).

Interminable (безмежний) також позначає щось безмежне, проте в сучасному вживанні передбачає нетерпіння, невдоволення з приводу зайвої довжини чого-небудь, наприклад *interminable dispatches* (безкінечні депеші). Прикметники *illimitable* (безмежний, неозорий), *unlimited* (необмежений) також наголошують на відсутності кордонів і всіляких перешкод, проте часто визначають те, що теоретично може бути вимірне за протяжністю, наприклад *illimitable distance between the Earth and the stars* (неозора відстань між планетою Земля і зірками). *Endless* (нескінченний, нескінченний) може бути застосовано не тільки до предметів, що мають протяжність у часі, але й у просторі, наприклад *endless masses of hills* (нескінченні гірські масиви). Внутрішня форма прикметників *unmeasured* (невимірний), *immeasurable* (невимірний) вказує на те, що значення величезного розміру виникло через неможливість охопити й виміряти об'єкт.

Висновки. Проведене дослідження корпусу прикметників розміру зі значенням «велика величина» дало змогу виявити низку специфічних рис цього пласта лексики як кількісного, так і якісного порядку, виявити складність їхньої семантичної структури, що вміщає значне різноманіття укладених у значенні прикметників смислових категорій, що привело до таких висновків. По-перше, поряд із центральним СР у ЛСГ «велика величина» є периферійні СР через існування численних диференційних ознак, супутніх значенню «велика величина». Так, СР із домінантою *massive* (масивний) виник на основі застарілого значення прикметника *great* (великий). СР з домінантою *stout* (товстий) утворено від другого ЛСВ прикметника *great* (великий), а СР з домінантою *infinite* (нескінченний, безмежний) – від другого ЛСВ прикметника *big* (великий). По-друге, у даній групі слів велика кількість колоквіалізмів, які належать до периферії мови і є однією з можливостей експресивно-стилістичних засобів мови. По-третє, аналізовані прикметники позначають сильне відхилення від норми. Одиниці з яскравими семами високого ступеня ознаки через незвичайність, нетривіальність відображених цими семами ознак завжди є експресивними та емоційними. По-четверте, є прикметники, які утворюють самостійні СР і не мають прямого зв'язку з ЛСВ домінантної ланки, наприклад СР з домінантою *stocky* (кремезний). Значення великого розміру в них явно присутнє, хоча не є домінантним. Дані прикметники були виявлені в Тезаурусі Роже. Це свідчить про те, що синонімічні словники враховують далеко не всі одиниці, що мають інтелектуальну ознаку великого розміру. По-п'яте, одним зі способів збагачення аналізованої групи прикметників є термінологізація значення – формування нового значення в результаті вживання слова з широкою семантикою в окремій галузі науки, техніки або виробництва.

Багато прикметників периферійних СР розміру зі значенням «велика величина» є запозиченнями, здебільшого з латинської та французької мов. Перспективи подальшого дослідження автори вбачають у вивченні етимологічних основ СР прикметників зі значенням «велика величина» та шляхів їх поповнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. The Oxford English Dictionary: Volume 1-13, (13 Volume Set). Oxford: Oxford University Press, 1977. 22000 p.
2. Соловійова О. В. Семантична еволюція прикметників розміру в англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / О. В. Соловійова. Чернівці, 2010. 20 с.
3. Линник Т. Г. Параметричні прикметники і їх становлення. Київ: Наукова думка. 1982. 198 с.
4. Архелюк В. В. Прикметники розміру в сучасній англійській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / В. В. Архелюк. Чернівці, 1999. 213 с.
5. Roget P. M. Thesaurus of Synonyms and Antonyms. New edition. L.: Ramboro Enterprises, Ltd., 1980. 474 p.
6. Дзеньдзюра Н. І. Словотвірні гнізда параметричних прикметників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Л., 2010. 16 с.

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-8>

ДИДАКТИЧНЕ СПРЯМУВАННЯ РОМАНУ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «КРИНИЧАР. ДІЯРІЮШ НАЙБАГАТШОГО ЧОЛОВІКА МУКАЧІВСЬКОЇ ДОМНІЇ»

DIDACTIC FOCUS OF MYROSLAV DOCHYNETS' NOVEL "KRYNYCHAR. THE DIARY OF THE RICHEST MAN IN THE MUKACHEVO DOMINION"

Бергсасі А. Ф.,

*orcid.org/0000-0001-6860-7579**доктор габілітований, професор кафедри філології**Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II*

Чонка Т. С.,

*orcid.org/0000-0002-5567-813X**кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології**Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II*

Дослідження присвячене творчості сучасного закарпатського письменника, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка 2014 року, Мирослава Дочинця, зокрема його роману «Криничар. Діаріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домнії».

Твори М. Дочинця мають виразно дидактичний характер, на чому наголошують усі дослідники. Багато хто вважає цей дидактизм аж занадто патетичним. У своїй статті маємо намір висвітлити тему виховання та проаналізувати образ вчителя-навчателя у романі автора «Криничар» з метою доведення їх вагомості не лише у контексті усього доробку Дочинця, але й у контексті сучасної української літератури, особливо на тлі нашого сьогодення.

У даній науковій розвідці проаналізовано проблеми виховання як духовного, так і фізичного, шляхи розвитку всебічно розвиненої особистості, розкриті М. Дочинцем, до яких варто дослухатися у сучасному суспільстві. Наголошено на актуальності порушених у творі проблем; проаналізовано концептуально вагомі авторські поради, які стануть у пригоді не лише освітянам і педагогам, а й широкому загалу читачів. Всебічно охарактеризовано образи вчителів-навчателів та їхню методику навчання: розглянуто основні їх світоглядні риси, умови формування характеру, життєвого досвіду.

Акцентовано на широкому інтертекстуальному насиченні твору, який базується на поєднанні релігійних, філософських концепцій, літературних античних, середньовічних та ренесансних надбань із здобутками народної педагогіки та фольклору. Любов, віра, надія, терпіння, людяність, працелюбність, освіта, служіння – саме ці концепти визначають життєві орієнтири автора та його персонажів: служіння Богу й людям – їх сенс життя, а інструментом є слово.

Доведено необхідність уведення творів М. Дочинця для вивчення у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах, оскільки вони спрямовані на гуманістичне виховання свого читача.

Ключові слова: М. Дочинець, «Криничар», гуманістичне виховання, роман-виховання, інтертекстуальність.

The article is devoted to the works by the contemporary Transcarpathian writer, winner of the Taras Shevchenko National Prize of Ukraine in 2014, Myroslav Dochynets, in particular his novel "Krynychar. The diary of the richest man in the Mukachevo dominion."

The works by M. Dochynets have a definitely didactic character, which is highlighted by all researchers. Many of them consider this didacticism to be too pathetic. In this article, we intend to discuss the topic of upbringing and examine the image of the teacher in the author's novel "Krynychar" in order to prove their importance not only in the context of Dochynets's entire literary career but also in the context of contemporary Ukrainian literature, especially in the light of our current situation. This scientific article examines the problems of upbringing, both spiritual and

physical, and the ways of developing a fully developed personality revealed by M. Dochynets, who should be listened to in modern society. Particular emphasis is placed on the actuality of the problems addressed in the novel; the author's conceptually significant advice is examined, which will be useful not only to teachers and educators but also to the general public. A comprehensive description of the images of teachers and their teaching methods is given; their main worldview characteristics, conditions of character formation, and life experience are considered. An emphasis is placed on the wide intertextual content of the work, which is based on a combination of religious and philosophical concepts and literary ancient, medieval, and Renaissance achievements with the merits of folk pedagogy and folklore. Love, faith, hope, patience, humanity, diligence, education, and service – these concepts define the life guidelines of the author and his characters: serving God and people is their meaning of life, and the tool they use is the word. The necessity of introducing works by M. Dochynets for teaching in secondary and higher educational establishments has been proven since they are aimed at educating their readers in a humanistic way.

Key words: M. Dochynets, “Krynchar”, humanistic education, educational novel, intertextuality.

Постановка проблеми. Мирослав Дочинець – яскравий представник сучасної української літератури, що обумовлює актуальність нашого дослідження. Роман «Криничар» М. Дочинця викликав чималий резонанс у колах читачів і критиків – від щирого захвату до сатиричних зауважень. Проте саме за нього й за «Горянина» автор був удостоєний Шевченківської премії.

Мета. У своїй статті маємо намір висвітлити тему виховання та проаналізувати образ вчителя-навчателю у романі «Криничар» з метою доведення їх вагомості не лише у контексті усього доробку Дочинця, але й у контексті сучасної української літератури, особливо на тлі нашого сьогодення. Особливу увагу приділяємо безпосередньо самому тексту, який не потребує додаткових коментарів чи наукових обґрунтувань, адже є прямим зверненням до читача (дозволимо собі поетичну метафору, це метод «істини-гори», яка знаходиться над текстом, доступно, просто і красиво сформульованими життєвими істинами – бери і збагачується).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Олег Коцарев у своїй рецензії на «Криничара» «Як подружитися з грошима, собаками й водою» зазначає, що «феномен Мирослава Дочинця перебуває на тонкій межі розважальності, стилістичної вправності, густоти та дидактики... Місцями, щоправда, «криниця» тексту переповнюється пафосом, що, поза сумнівами, сподобається далеко не кожному читачеві. Та ще із-за оповідачевої спини час від часу визирає то Валерій Шевчук, то Умберто Еко, то Милорад Павич» [1]. Не можемо не погодитися з такою характеристикою, проте мусимо констатувати, що стиль Дочинця є яскравим, впізнаваним та самодостатнім, а інтертекстуальність та повчальність є його характерними рисами. Наклад, яким ідуть у світ романи автора, свідчить про зацікавленість читачів у подібній літературі, оскільки «розважальною» ринок переповнений і природно з'являється потреба у романі-виховання/повчання. Під час презентації «Криничара» у Львові М. Дочинець констатував: «У нас зараз непогана література. Але в нас неякісний читач, ми втратили читача за 20 років... Хоча у цілому світі – читачів на вагу золота. Їх треба цінувати, ними треба дорожити... (а ми додамо – ще й виховувати – А.Б., Т.Ч.). Слово нам дано згори, тому слід намагатися бути хоч тінню подоби того предковичного Слова, і ставитися до цього слід дуже відповідально... І я, пишучи, виправляю сам себе, дотягуюся до недосяжного, до кращого, потужнішого, духовного. Письмо – досягнення до мрії... Письмо насамперед школа для мене самого (а читання має стати школою для читача – А.Б., Т.Ч.)» [2]. Про значення читання у своєму житті автор зізнається: «Коли у мене на душі сум'яття, беру «Старого і море» й з книги в мене сіється слово як вітаміни. Книга має помагати, дотягувати до божистого, бо ж слово нам для того дане...» [2].

Поет Ігор Калинець високо оцінив появу «Криничара»: «У сучасній літературі є багато бруду, чогось недоброго й нечистого. А тут – світле, гарне, глибоке, філософське, чому я дуже подивляю» [2].

Микола Васьків зауважує: «Особливістю творів Мирослава Дочинця є те, що вони переповнені відвертими повчаннями, сентенціями, висновками..., що обумовлено орієнтацією

Дочинця на свого читача підказати йому напрям інтерпретації, можливості отримання безпосередньої корисності для повсякденного існування і буття у світі людей... *Це не тільки як вияв ідіостилі, але і як рух назустріч до не дуже вибагливого читача для донесення до нього простих чи, у крайньому разі, не дуже складних буттєво-філософських істин у сприйнятній формі...* (виділено курсивом нами – А.Б., Т.Ч.). Спостерігаємо цікаве явище: автор здобутки світового і власного досвіду в формі узагальнень, ідіом, крилатих висловів переводить на мову епічного твору, розкриває через подієву канву; читачі, сприймаючи сюжетні перипетії, приходять до осягнення важливих для автора афоризмів, думок, міркувань, якими він уважав за доконечне поділитися з реципієнтами [3, с. 26–27]. Щодо виділеного нами фрагменту доречно процитувати самого автора: у інтерв'ю, даному BBC України, на питання «Як ви самі визначите жанр свого твору?» Дочинець відповів: «Жанр для мене це поняття досить розмите. Підганяти під нього книгу – справа невдячна, але вона ближча до роману духовного розвитку й пізнання речей. Один критик сказав мені, що ця книга є гімном людській мудрості... Це – життєпис простого безрідного хлопця, який піднімається до високих речей. Хлопчина починав помічником криничара, але докопався не тільки до багатств земних, а й духовних...

...Називати роман історичним можна, події відбуваються на тлі 17-18 століть. Але найголовніше, що це – історія розвитку душі, яка не загубилася в тому світі. Люди свіжо сприймають героя, особливо це стосується погляду на гроші, багатство і рівновагу духовного та матеріального» [4]. Тому дозволимо собі висловити думку про те, що свої книги Мирослав Дочинець не розраховує виключно на інтелектуальну наукову еліту, а навпаки – своїм читачем він бачить будь-яку людину, яка потребує джерела «людської мудрості». Саме цей аспект є об'єктом нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Особливістю творчості М. Дочинця є увага до позасюжетних елементів – анотацій, присвят, епіграфів, ліричних і філософських авторських відступів, які у тексті митець виділяє курсивом та жирним шрифтом, щоб і візуально привернути увагу читача до вагомих авторських меседжів. Зупинимось детальніше на їх аналізі, оскільки саме в них розгорнуто основний ідейний зміст твору.

У анотації до роману автор звертається до читача: «...Дорогий читальнику, наберися неспішності, як я зараз. Будь терплячим, як криничар, що довбає колодязь у кременному перелозі. І матимеш відплату. Зчитуючи попасом мої душевні повір'яння, мої життєві зарубки, дійдеши до головного. Я відкрию тобі секрет, як здобути те, чого домагаються всі – Багатство. Я відкрию тобі принаду двох головних свобод – звільнення від страху і від злиднів. Бо лише ці дві свободи владні привести до того, що керує світом і людьми. Ось писемний діярюши про мій світ – хиткий острівцець у морі часу...» [5]. Уже на основі цих рядків можемо констатувати, що основні багатства цієї книги якраз і полягають у тих знаннях, які дарує автор читачеві: людина, яка навчиться вчитися і буде розуміти ціну *свободи*, по-справжньому зможе стати вільною та щасливою. Метафоричність мови митця є прозорою: справді, людину, яка прагне до знань, можна порівняти з криничаром, адже заглиблюватися у пласти науки так само непросто, як копати криницю, проте в обох випадках результат вартий того – добрі знання, як і добра вода, живлять людину, надають сили рости як духовно, так і фізично. Пізнаючи глибину криниці художнього твору, читач насичується багатством досвіду її творця, полегшуючи собі шлях розуміння світу і власного місця в ньому. Підтвердженням цьому є і слова самого автора: «Усі мої романи – метафори. Кожна книжка несе в собі якусь сконцентровану метафору. «Лис у винограднику» – це людина і рід, родина. «Вічник» – це людина і природа, людина і вічність. Вічність це рівень нашої внутрішньої природи на рівні інстинкту. Мисляча людина рано чи пізно приходить до моторошної ситуації із замисленням про те, що далі. Вічник доходить до того, що вмирущості нема. Ми не належимо собі, душа нам подарована і про неї піклуються, і її порятовують. «Криничар» – це людина і справа життя. Як казав Григорій Сковорода – «сродное дело». Це дуже потужний термін, який мені надзвичайно подобається. Це те, що нас тримає,

веде, те, що ми залишаємо після себе, це служіння. Я б просто сказав, це книжка про Служіння з великої букви, про людину, яка служить до кінця свого життя, у цьому подвиг наш – просто служити» [6].

Не менш важливими є присвяти й епіграфи: саме батькам присвячує книгу письменник: «Івану Дочинцю, який відкрив мені світло книги. Емілії Дочинець, яка відкрила вагу грошей» [5]. У контексті нашого дослідження вагомим є нарис М. Дочинця «Уроки батька» зі збірки «Дорога в небо – до людей», який автор присвятив татові – Івану Юрійовичу. Письменник наголошує: для батька головним у житті було виховання в собі Людини, що вимагало активної життєвої позиції, самоосвіти, уміння бути корисним як для рідних, так і для суспільства. Митець констатує, що батько став для нього першим Учителем, який залишив по собі п'ять безцінних уроків: 1) косиця цвіте там, де посіяна (тільки на рідній землі людина може реалізувати себе найповніше, має максимально сприятливі умови для творчості й самовдосконалення, адже енергетичний зв'язок із рідним простором надає сили; за будь-яких обставин не забувати про свою національну ідентичність); 2) кожен чоловік – твій учитель (адже це – шанс збагатити знання про світ, використати чужий досвід); 3) життя дається людині один раз, а щастя, буває, й рідше (потрібно цінувати кожну хвилину і витратити її лише на ті справи, які корисні собі й оточуючим); 4) треба дуже багато працювати; це колись помітять люди, а може, й Бог (кожне діло, сумлінно виконане, неодмінно матиме винагороду); 5) урок свободи («Найвищий дар – бути вільним. Навіть у казематі тоталітарного суспільства. Навіть у вбогій сірятині провінційних буднів. Навіть серед свинцевої тупості поголовної освіченості» [7, с. 20]. Як справедливо висновує Олена Іщенко, дослідниця творчості Дочинця, завдяки цим настановам і власному прикладу Іван Юрійович став для письменника символом незнищенності людського духу і одним із прототипів для художнього моделювання образів непересічних особистостей із його романів, зокрема і Криничара [8].

Не менш вагомими є і епіграфи: Я – крихітний олівчик у руці Господа, який пише лист любові цьому світові (Мати Тереза). Час – це єдина монета нашого життя (Карл Сендбер). Коли стаєш на міст, спробуй палицею – чи надійний (Стара приказка) [5].

«Я – крихітний олівчик у руці Господа, який пише лист любові цьому світові» [5, с. 3] – уже з першого епіграфа можемо виокремити два ключові концепти у ціннісній шкалі Дочинця-письменника та його героїв – Господь і Любов, які є джерелотворчими для ряду інших концептів – віра, надія, терпіння, людяність, працелюбність, освіта, служіння – та багатьох інших, що визначають життєві орієнтири автора та його персонажів. Служіння Богу й людям – їх сенс життя, а інструментом є СЛОВО. Час є найдорогоціннішим скарбом, який не можна марнувати на дрібниці: саме мости, побудовані нами для спілкування з людьми, наша праця і її плоди, переможуть абсурдність людського існування згідно з філософією екзистенціалістів та філософією митця.

Образ вчителя-навчителя є, на нашу думку, головним у більшості творів Дочинця, а процес навчання – є основою наративу: «Вже пізніше я розмислював над словами «вчитель» і «навчитель»... Много тих, що беруться вчити, і мало таких, від яких навчаєшся» [5, с. 201]; «Мудрий мій навчителю, складаючи тобі запізнілу в часі подяку за прищеплені школи, я виокремлюю головну з них – школу нутряної свободи, школу бадьорості й радості духу. Бо все наше щастя – у них самих, і в цьому благодать» [5, с. 196].

У будь-яких життєвих випробуваннях герої знаходять порятунок і стають кращими саме завдяки навчанню. Автор неодноразово наголошує: коли зачиняються одні двері, відчиняються інші, а все, що нас не вбиває, робить нас сильнішими – варто лише навчитися терпінню й уважно придивлятися до світу, відкривши йому своє серце, очі, вуха і свідомість; необхідно помічати приємність і користь навіть у безвихідних (на перший погляд) ситуаціях.

Безмірною жагою до знань характеризуються всі головні герої Дочинця, а самі знання стають шляхом до самореалізації, збагачення, людської поваги. Знання підкріплюються працелюбністю й терпінням.

Щодо прототипа головного героя Криничара автор розповідає у своєму інтерв'ю ВВС Україна: «Так, герой книги реальний, був такий чоловік... З тим русином рахувалися у Відні, Будапешті, Варшаві, Ужгороді та Лемберзі... Він першим почав піднімати русинів у економічному плані й створювати перші цехи. Його, згідно запису у святці, звали Овферій» [4]; «Криничар – найближчий мені персонаж, адже це – герой духу і діла... Він, на противагу Вічнику із попереднього роману, не тільки навчає людей, а й змінює їх, а з ними й навколишній світ. Ідеї із книги я черпав із себе, хоча за Мукачівськими архівами знайшов прототип Криничара. Пишучи цей роман, поїхав в Угорщину, Австрію, був у Синайській пустелі – там, де ступала нога мого героя» [2].

На вагомості образів учителів у романі акцентують більшість літературознавців. Зокрема, Олег Коцарев зазначає: «До свого успіху Криничар (він має також інші імена – наприклад, Кутьо і Овферій) іде поступово, через спілкування з різними вчителями: художником, бізнесменом, гончарем, псарем, ув'язненим чи то вченим, чи то бунтарем-«карбонарієм», монахом, бійцем із Далекого Сходу та турецьким муллою» [1].

Олена Кравчук зазначає, що герой «вчиться малярства у монастирського маляра Жиги, здобуває важкі уроки фізичної праці в пана Мордка, вчиться гончарної майстерності у діда Галаса, тренує гончих псів у пана Лойка, зрештою навчається вчувати під землею воду та виводити її на поверхню. Не минає хлопчину і тюрма, де він знайомиться з Греченом, який передає сиротині всі свої знання, вчить граматики та відкриває світ чисел. Та з особливою увагою Овферій закарбовує у свої пам'яті головні настанови-заповіді, яких дотримуватиметься протягом усього життя. Його девізом стає «працюй, навчаючись; навчайся працюючи» [9].

У тексті роману на цьому наголошено неодноразово, зокрема:

«Все чинне навчало мене чомусь, всі перепутні, чи приязні, чи лукаві, – були вчителями», – стверджує герой [5, с. 88].

Уроки маляра Жиги: «нічого й нікого не копіюй сліпо, вихоплюй лише головні риси, а все інше наповнюй своїм розумінням» [5, с. 83].

Горничар Галас повчав: «Де мудре око і совість руки – там і майстер» [5, с. 90].

Жид Мордко навчав: «Робити на себе. Лише тоді чоловік має волю і спокій, що є найдорожчим у цьому світі. Сам собі пан... Головне не вміти, а любити щось робити» [5, с. 99].

Чимало уваги в романі, як і обіцяв автор в анотації, присвячено повчанням щодо грошей, виділяючи їх курсивом та жирним шрифтом: «Заробляй завтра більше, ніж нині, а позавтра ще більше!

Борги свої віддавай якомога скоріше.

Не купуй те, за що не можеш заплатити.

Навчитися свої пожадання ладити зі своїми потребами, а ті – співміряти із заробітком...

Як мале, так і велике потребує бережливості й розумного розподілу... Працюй, навчаючись; навчайся, працюючи... Вибирай таке діло, яке б тебе перемінювало до ліпшого, вишколювало й розвивало. Так працюй, аби в роботі міг поважати сам себе...

Як ти ступаєш через трясовину життя по камінцях-порадах інших, так у добутому багатстві плекай співчутливість до тих, кого похитнули нещастя й біда, і підпирай їх поміччю в розумних межах» [5, с. 135 – 137].

Гречин навчає математики й філософії, ознайомлюючи Овферія з античними надбаннями, згадуючи Піфагора, Сократа, Платона, Епікура: «Кому не досить малого, тому всього мало... Там, де безділля, робиться млявим дух, а тіло йде до упадку... Хто вміє розумно мовчати, бесідує з Богом... Сам собі не переч, із собою не будь у роздорі... Хвалять тебе – сам собі суддею будь невідкупним...» [5, с. 199–201]. Він відкриває герою й природу грошей [Див. 5, с. 214–219].

Наостанок Гречин залишив хлопцеві життєві напуття: «1. Богові молись. 2. Батьків люби. 3. Родичів шануй. 4. Дароване бережи. 5. З добрими знайся. 6. Не кличуть – не йди. 7. Будь

охайний. 8. На вітання не скупись. 9. Старшому поступися. 10. Вчителеві корися. 11. Живи у скромності. 12. Дбай про майно. 13. Будь ревним у праці. 14. Дбай про дім. 15. Позичати не відмовляй. 16. Кому даруєш, зважай. 17. Гостюю рідко. 18. Не пересипляй. 19. Жону люби. 20. Присяги дотримуй. 21. Вина не перепивай. 22. Воюй за отчизну. 23. Не будь легковірним. 24. Легковажних уникай. 25. Книги читай. 26. Що прочитав, пам'ятай. 27. Дітей навчай. 28. Будь лагідний. 29. Без причини у гнів не впадай. 30. Нікого не висміюй. 31. На людський поклик не запізнюйся. 32. Не відмовляй у порадах. 33. Чесноти вигострюй. 34. Вправляй тіло. 35. Гри в карти і кості уникай. 36. Словесність рідну й чужу вивчай. 37. Доброму плати добром. 38. Порадами не розкидайся. 39. Не лихослов. 40. Суди по правді. 41. Олжі ні в чому не припускайся. 42. Близьких переконую терпеливо. 43. Слабишим не гордуй. 44. Діла силою не верши. 45. Встановив закон – дотримуй його. 46. Добродійство не забувай. 47. З убогого не смійся. 48. Судити не поспішай. 49. Чужого не пожадай. 40. Берися лише за добре діло. 51. Будь люб'язний» [5, с. 262].

Брат Симеон прививає герою християнські чесноти: «Господь думає про нас, але нашими головами. Господь помагає нам – нашими руками» [5, с. 211], «оком і розумом світ сприймати, а духом звир'ятати» [5, с. 243]. І наближає його до Бога, розповівши історію життя Ісуса-людини [Див. 5, с. 241–247]. Мулла Шібаб багато в чому повторив брата Симеона, зокрема й про те, що «Ні багатий над бідним, ні освічений над темним у плоті не вивищується... Аллах допомагає нам нашими ж руками» [5, с. 287–288].

Голоси його вчителів завжди промовляли до нього у важких випробуваннях: «Симковим: *«Бог думає, синашу, про тебе, але не замість тебе. Якими б не були твої труди і прагнення в галасливому безладі життя, живи у мирі з Ним, а отже – і з собою»*. Гречинівим: *«Хай радість приходить до тебе щоранку і залишається на весь день»*. Жиговим: *«Трава вища за наш хист. Бо талант від Бога, слава – від людей. А те, що наше, покриє вреїті-реїт трава»*. Галасовим: *«Ніколи не зрівнюй себе з іншими, бо завжди будуть люди твердіші й розумніші за тебе»*. Мордковим: *«Один гріш – це ніщо. Гріш і роботяща людина – це вже срібний. А гріш, роботяща людина і Бог – це багатство»*. Лойковим: *«Добрый пастух, якщо схоче, то й цапа здоїть»*. Ліневим: *«Держи спину і стережи сон»*. Шібабовим: *«Очі жадібніші за живіт. А язик – хранитель голови»*. Дервішовим: *«Радо пий свою чашу – зцілення на її дні»*. Тимковим: *«Коли стаєш на міст, спробуй палицею – чи міцний»*.... І зрозумів я тоді, що ніщо нікуди не никне, що душевні пережиття близьких людей живими згустками наповнюють небесну баню і в час молитовної тиші серця спускаються до нас. Аби скріпити, напоумити, надихнути. Доки ми носимо в собі їх образи, вони в помітній спілці з нами. Простір і час тут ні до чого. Бо це інший закон – закон Вічності» [5, с. 300].

Його вчили і він вчив, оскільки вважав своїм обов'язком віддавати знання тим, хто їх потребує та здатен їх засвоїти, як свого часу відбувалося і в його житті. Особливо плідним щодо виховання, на нашу думку, є метод «тріади дня», який застосовує Криничар до Йванка: кожного дня хлопчина мав зробити три корисні справи – для інших, для розвитку свого духу й тіла [Див. 5, с. 64–66].

Як бачимо, письменник поєднує мудрість народного виховання (мультикультурного – слов'янського, єврейського, мусульманського й етнічного, русинського) з наукою античних мислителів, християнське й мусульманське вчення. Він свідомо орієнтується на духовне й моральне виховання свого читача, чим пояснює й появу книги «В'язень замку Паланок», адаптованої для дітей версії роману «Криничар»: «Були прохання від педагогів, батьків та різних фондів. Головна ідея – є свій готовий герой, який всього добився завдяки вмінням та розуму, а наші діти вимушені виростати на чужих, та ще й штучних. Цей герой нам близький та зрозумілий за духом. У нього такі ж незбагненні пригоди, як у графа Монте-Крісто» [4].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виховне спрямування є невід'ємною рисою творчості Мирослава Дочинця. Автор, як і його герої, вважає своїм обов'язком донести

до свого читача зерна мудрості. Саме тому в текстах так багато афоризмів, мудрих сентенцій, цитат, приказок та прислів'їв. Проте цей дидактизм не є нав'язливим, адже є невід'ємною частиною життєвих пригод головного героя, навіть більше – є рушійною силою його становлення як особистості, яка здатна ставати переможцем попри всі випробування долі. Вважаємо доречним уведення даного тексту для обов'язкового вивчення у середніх навчальних закладах України, особливо в нелегких умовах нашого сьогодення, адже він вчить любові, стійкості, працелюбності та прагненню до самовдосконалення й самореалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коцарев Олег. Як подружитися з грошима, собаками й водою. URL: <https://web.archive.org/web/20140330061717/http://litakcent.com/2012/06/28/jak-podruzhytysja-z-hroshyma-sobakamy-j-vodoju/>
2. Швед Ольга. Новий роман Мирослав Дочинець написав про найбагатшого чоловіка Мукачево. URL: https://gazeta.ua/articles/culture/_novij-roman-miroslav-dochinec-napisav-pro-najbagatshogo-cholovika-mukachevo/430182
3. Васьків М. Наративні особливості „Криничара” М. Дочинця: повчання через розповідь. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2013. Випуск 1 (29). С. 25–29.
4. Дочинець Мирослав: у мого героя такі ж пригоди, як у Монте-Крісто / Інтерв'ю М. Дочинця з BBC України. З Мирославом Дочинцем розмовляв Віталій Червоненко. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2013/11/131105_book_2013_interview_dochynets_vc
5. Дочинець М. Криничар. Діяріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії. Мукачево: Карпатська вежа, 2016. 332 с.
6. Гартен Марта. Не важливо шукати, важливіше знаходити, – Мирослав Дочинець. URL: <https://web.archive.org/web/20120408053716/http://zik.ua/ua/news/2012/04/05/342777>
7. Дочинець М. Дорога в небо – до людей. Історії чоловіків, які витримали. Мукачево: Карпатська вежа, 2015. 274 с.
8. Іщенко О. А. 2020. *Проза Мирослава Дочинця: проблематика і поетика*. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2020. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Ischenko_Olena/Proza_Myroslava_Dochyntsia_problematyka_i_poetyka/
9. Кравчук О. Закони грошей та людяності – «Криничар» М. Дочинця. URL: <https://www.volynpost.com/blogs/1374-zakony-groshej-ta-lyudianosti-krynychar-m-dochyncia> 31 жовтень, 2014.

УДК 811.161.2'1 (075.8)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-9>

КОРПУСНІ ТА ШІ-ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ ТЕРМІНОЛОГІЄЮ В ЛОКАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЄКТАХ

CORPUS AND AI TECHNOLOGIES FOR TERMINOLOGY MANAGEMENT IN LOCALISATION PROJECTS

Бондаренко О. С.,

orcid.org/0000-0002-3148-8753

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Бондаренко К. Л.,

orcid.org/0000-0002-2964-5123

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Статтю присвячено особливостям управління термінологією в локалізаційних проєктах, зокрема, процесу видобування термінів із фахових текстів за допомогою корпусних технологій та технологій, що передбачають використання ШІ. Враховуючи складність і багатшаровість процесу локалізації, ефективність управління термінологією, починаючи з етапу її видобування, безпосередньо впливає на якість надання локалізаційної послуги.

Розглянуто стратегії і тактики видобування термінів, які застосовуються на ринку лінгвістичних послуг. Уточнено термін «видобування термінів», з'ясовано принципи, які використовуються в сучасних інструментах. Проведено експериментальне дослідження видобування термінів інструментами SketchEngine, OpenAir (Plus) та Fodina TermCatch.

Визначення ефективності видобування передбачало створення корпусу фахових текстів галузі автоматизованого програмного забезпечення загальним обсягом 29374 слів (36912 токенів). Результат видобування оцінювався за критеріями відповідності вимогам до термінів та терміносполук (стійкість, точність, нероздільність, дефінітивність).

За допомогою інструмента SketchEngine було видобуто 400 пропозицій, з яких лише 25% можуть уважатися терміносполуками. Використання продукту OpenAir (Plus) на основі ШІ надало 81 пропозицію, з яких відповідними вимогам виявились 38%. Інструментом Fodina TermCatch tool було видобуто 1460 пропозицій, з яких лише 15.93% виявились відповідними. Виявлена варіативність видобутої термінології може бути корисною задля покращення якості вихідного фахового тексту.

Результати статистичного видобування демонструють більшу точність, однак залишають поза увагою нечастотні терміни. Технології ШІ надають більшу кількість кандидатів у терміни, однак потребують фільтрування нерелевантних результатів. Дослідження доводить ефективність гібридного використання корпусних інструментів на основі статистичних принципів та тих, що використовують ШІ. Автоматизація процесу управління термінологією – важливий крок із оптимізації менеджменту локалізаційних проєктів.

Ключові слова: управління термінологією, локалізаційний проєкт, корпусні технології, автоматизоване видобування термінів, термінна база.

The article explores terminology management for localization projects, with a special focus on extraction technologies, emphasizing corpus-based and AI-driven approaches. Given the complexity of localization, the automation of terminology management plays a crucial role in ensuring high-quality linguistic services.

The study examines various terminology extraction strategies applied in Ukraine's language services market. The research objectives include defining the concept of «terminology extraction» systematizing principles of automated extraction tools, and conducting an experimental extraction process using SketchEngine, OpenAir (Plus), Fodina TermCatch.

To assess the effectiveness of these tools, the authors built a specialized corpus, comprising 29,374 words and 36,912 tokens. The extracted terminology was analyzed based on key criteria: stability, precision, indivisibility, and definitional clarity. SketchEngine tool employs statistical keyword analysis, extracting 400 term candidates. However, only 25% (123) were deemed valid terminological units due to issues with phrase segmentation. Utilizing AI-driven models, OpenAir (Plus) tool extracted 81 term candidates, with 38% (31 terms) meeting the established criteria. However, it tended to overgenerate paraphrased variants. Fodina TermCatch tool extracted 1,460 candidates, but only 15.93% (233 terms) were valid. It identified redundant terms variations, which could be useful for refining source content.

The study underscores the hybrid nature of terminology extraction today, combining statistical, AI-based, and hybrid approaches. While statistical methods provide greater precision, they may miss rare terms, whereas AI-driven tools offer high recall but require filtering.

In conclusion, automated terminology extraction enhances efficiency in localization. However, manual validation remains essential for ensuring accuracy. The research confirms that combining multiple extraction tools yields the best results, making terminology extraction – an essential part of terminology management – a crucial step in localization project management.

Key words: terminology management, localisation project, corpus technologies, automated term extraction, termbase.

Постановка проблеми. Локалізація – це «лінгвістична та культурна адаптація цифрового продукту до вимог та особливостей певної локалі, а також послуги та технології, покликані забезпечити багатомовність світового інформаційного потоку» [1, с. 157]. Комплексність процесу адаптації, динамічність ринку локалізації, великі обсяги і водночас висока конкуренція надавачів лінгвістичних послуг роблять автоматизацію етапів локалізації запорукою успішності на ринку лінгвістичних послуг. Зважаючи на те, що вербальна складова продуктів для локалізації, – це першопочатково фахові мови, згодом адаптовані під масового споживача, термінологія є однією з найважливіших елементів таких мов.

Актуальність дослідження полягає в тому, що завчасно (перед власне виконанням перекладацької частини локалізації) підготовлена, унормована та узгоджена з клієнтом термінологія – запорука якісно виконаної адаптації продукту, підтвердженої безпомилковим розумінням текстової складової продукту споживачами [2; 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Управління термінологією в виробничих процесах локалізації та перекладу не так часто привертає увагу дослідників, оскільки потребує повноцінного занурення в процес, однак широко обговорюється на ключових галузевих подіях, зокрема, Translating Europe Forum 2024, темою якого була *Translators at the Forefront of AI-driven Data, Terminology and Technology*. Деякі вчені розглядають коректність термінології у контексті забезпечення якості та контролю якості кінцевого продукту або виробничого процесу як такого [4; 5]. Розвиток цифрових інструментів, зокрема, автоматизованого опрацювання корпусів або таких, що залучають системи штучного інтелекту в контексті управління термінологією цікавив європейських учених із початку 2000-них, [6], в Україні публікації почали з'являтися дещо пізніше [7; 8].

Поточне дослідження переважно ґрунтується на доробку вчених, які розглядають специфіку роботи з термінологією крізь призму виробничого процесу надання лінгвістичних послуг [2; 9; 10; 11; 12].

Мета нашої розвідки – виокремлення основних стратегій видобування термінів, що застосовуються на сучасному українському ринку лінгвістичних послуг. Серед **завдань**: уточнення форми і змісту терміносполуки «видобування термінів»; систематизація принципів функціонування інструментів, які забезпечують автоматизоване видобування термінів із фахових текстів; власне видобування термінів за допомогою інструментів OpenAir (версія Plus), Fodina TermCatch, SketchEngine із корпусу фахових текстів галузі автоматизованого перекладу задля подальшої локалізації відповідного ПЗ для української локалі.

Для перевірки ефективності кількох систем автоматизованого видобування термінів на основі посібника Trados Studio Level 1 Trados Studio 2022 було створено корпус загальним

обсягом 29374 слів (36912 токенів). До корпусу було застосовано процедуру видобування термінів інструментом SketchEngine (функція Key words/terminology extraction). Це ж джерело було оброблено інструментами OpenAir (версія Plus) та Fodina TermCarch. Згодом видобутий матеріал (потенційні кандидати в терміни) був переглянутий задля визначення відповідності вимогам до термінів та терміносполук, які мають нероздільними, стійкими, точними та дефінітивними [13]. Результатом перегляду стали уточнені списки термінів та терміносполук, які можуть бути рекомендовані для довідкових матеріалів (термінних баз) для подальшої локалізації.

Виконання завдань передбачало використання низки методів: дистрибутивно-статистичний аналіз корпусу [14] застосування аналітичного методу передбачало перегляд і оцінку видобутих термінів на відповідність вимогам до термінів (стійкість, точність, нероздільність, дефінітивність); елементи порівняльного аналізу було використано для зіставлення результатів автоматизованого видобування термінів різними інструментами.

Виклад основного матеріалу. Виконання термінологічної роботи не завжди покладається безпосередньо на лінгвістів-локалізаторів, оскільки великі гравці, як правило, надають готові термінні глосарії, над якими працює команда термінологів та галузеві експерти. У випадку, якщо компанія випускає декілька релізів, продукт набуває нових функцій, супроводжується застосунками тощо, термінологія зазнає впливу і цих процесів: може фіксуватися варіативність, деякі терміни виходять з ужитку тощо [15]. Варіативність термінів в індустрії лінгвістичних послуг, на відміну від усталених фахових спільнот, розглядається як нормальний стан речей, оскільки сама локалізаційна діяльність максимально адаптована до процесу виробництва і поширення цифрових продуктів. У професійних застосунках (наприклад, Multiterm), призначених як для управління термінологією, так і для використання готових термінних глосаріїв, наприклад, передбачені випадні опції для «term candidates» та «validated terms».

Процес ручного добирання термінів із фахових текстів, їхнє стандартизування і гармонізування налічує не одне століття. Цілком очевидно, що розвиток технологій не міг не вплинути і на цей процес. Вчені і практики погоджуються, що процес упорядкування термінології все ще здійснюється переважно здійснюється, однак на етапі добору того, що згодом стає термінними базами, глосаріями, фаховими словниками тощо нехтування цифровими інструментами не раціональне.

Процес автоматизованого видобування термінології розпочато західними дослідниками, тому початковою терміносполукою на позначення процесу слід уважати «term extraction». Незважаючи на те, що одним із вимог до терміну однозначна відповідність поняттю, дотичні публікації містять синоніми «terminology mining» [16], «glossary extraction» [17], «terminology acquisition» [18]. Українські позначення поняття так само варіативні: «видобування термінів» [7], «добування термінів» [8], «вилучення термінів» (у значенні пошуку в тексті), «екстрагування термінів» [19] тощо.

Враховуючи те, що за міжнародними вимогами термін має бути: відповідним позначеному ним поняттю (transparent); системним (consistent); раціонально стислим (linguistic economy); дериваційно здатним (derivability and compoundability); переважно рідною мовою (preference for native language) тощо [20], не вважаємо термін *екстрагування* оптимальним, бо він не є питомим, а відтак достатньо дериваційно здатним (наприклад, утворювати дієслово на позначення процесу або іменник на позначення особи, яка здійснює цю операцію). «Вилучення» не передає специфіки і призначення процесу, бо «вилучено» терміни не назавжди, а щоб згодом «повернути» їх у фаховий текст у вигляді відповідника мовою локалі. Зважаючи на словотвірні особливості вихідного (англійського) терміну (ex+traction), вважаємо термін видобування придатним для опису процесу, оскільки він є відповідним (навіть на рівні афіксу) позначуваному поняттю, питомим, системним; раціонально стислим і дериваційно здатним.

Видобування термінів зазнає стрімких змін: від одномовного статистичного автоматизованого видобування термінології, двомовного автоматизованого видобування до використання ШІ. Можемо констатувати, що є свідками гібридного підходу до цього процесу, коли одночасно можуть використовуватися кілька підходів (спочатку одномовне статистичне (для виявлення найпоширеніших, а відтак значущих для проєкту понять, виражених термінами), згодом – двомовне (для пошуку потенційних відповідників) тощо.

Одномовне автоматизоване видобування (automatic term extraction) – це процес видобування термінів із фахових текстів однієї мови. Від початку цей добір ґрунтувався на припущенні про частотність уживання термінів у фахових текстах. Однак проста вибірка keywords (ключових слів) із фахових текстів надавала хибні результати, оскільки до ключових слів за такою логікою входили артиклі, модальні дієслова, одиниці на кшталт *people, user, client* (для ПЗ) тощо. В подальшому гіпотеза трансформувалась у припущення про перспективність зіставлення статистичної значущості словосполучень у фокусному корпусі (фахових текстів), із тим, наскільки характерними такі сполуки є для загального корпусу національної мови, що обирається як референтний. Насиченість (у порівнянні з загальним корпусом) корпусу фахових текстів термінами, на думку розробників, є ознакою того, що потрібні одиниці будуть сприйматися програмою як типові для фахових, нетипові для загальних, а відтак, з високим ступенем вірогідності, термінні одиниці. Такий підхід активно застосовується SketchEngine – програмним забезпеченням для створення та обробки корпусного матеріалу. Автоматизоване видобування термінів може здійснюватися із застосуванням ШІ (великих мовних моделей) алгоритм дії яких не настільки прозорий, а результат – не настільки передбачуваний, хоча має свої переваги.

У процесі зіставлення фокусного корпусу галузі автоматизованого перекладу з референтним корпусом English Web 2021 (enTenTen21) програмою SketchEngine (функція Key words/terminology extraction) було видобуто 400 словосполучень, які можуть розглядатися як кандидати в терміни (рис. 1).

SINGLE-WORDS ✓ MULTI-WORD TERMS ✓

reference corpus: English Web 2021 (enTenTen21)

Term	Term	Term	Term	Term
1 trados studio ***	11 character format ***	21 following step ***	31 placeholder tag ***	41 segment in the document ***
2 following screenshot ***	12 current segment ***	22 sample file ***	32 concordance search ***	42 right-hand side ***
3 fuzzy match ***	13 language pair ***	23 tm file ***	33 segment number ***	43 sdi xiff ***
4 file for translation ***	14 cloud capability ***	24 project file ***	34 target document ***	44 bilingual file ***
5 target segment ***	15 repealed segment ***	25 editor view ***	35 exact match ***	45 document preview ***
6 source segment ***	16 mouse pointer ***	26 preview window ***	36 project template ***	46 studio for the first time ***
7 project with multiple files ***	17 trados studio editor ***	27 translation engine ***	37 first segment ***	47 target file ***
8 multiple file for translation ***	18 match value ***	28 project creation ***	38 pressing ctrl ***	48 preview tab ***
9 multiple file ***	19 studio editor ***	29 new file ***	39 following segment ***	49 single file ***
10 target language ***	20 machine translation ***	30 target cell ***	40 side-by-side editor ***	50 cloud project ***

Рис. 1. Візуалізація результатів видобування термінів програмою SketchEngine (функція Key words/terminology extraction) (фрагмент)

За нашими підрахунками лише 25% (123) видобутих словосполук можуть уважатися термінними. Аналіз оточення одного з ключових для CAT-інструментів терміну *segment* доводить, що система видобування розглядає модифікатори іменника такими, які слід розглядати частиною терміносполуки, що не завжди так. Сполуки *target segment* та *source segment* у контексті використання CAT-інструментів термінними вважати можна, а *current segment* – ні, оскільки

остання не є ані стійкою, ані нероздільною, ані точною, що доводять інші результати видобування програмою: *same segment*, *remaining segment*, *considered segment* ітп.

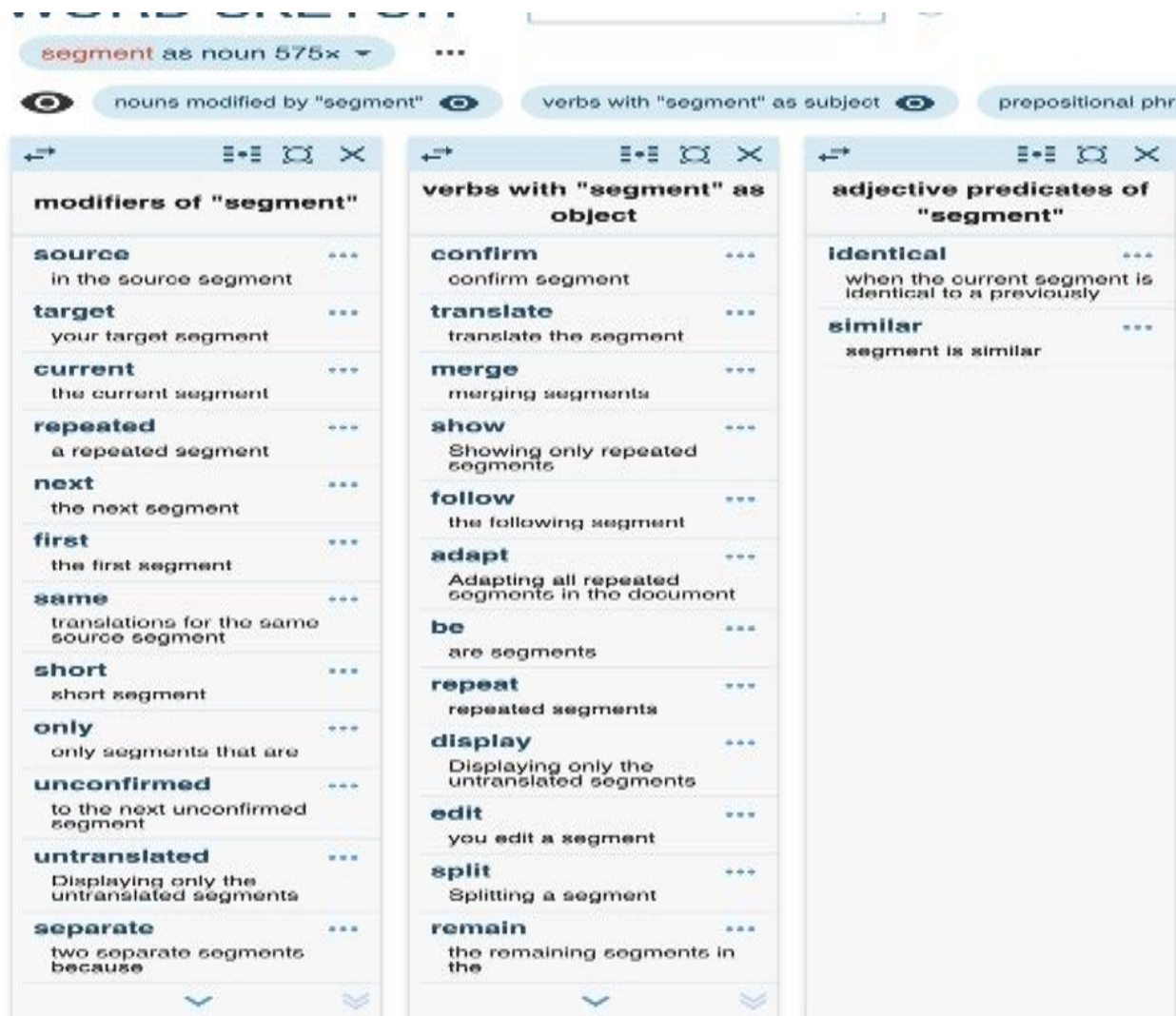

Рис. 2. Візуалізація сполучення терміну *segment* у корпусі галузі автоматизованого перекладу програмою SketchEngine (фрагмент)

Автоматизоване видобування термінів може здійснюватися із застосуванням ШІ (великих мовних моделей) алгоритм дії яких не настільки прозорий, а результат – не настільки передбачуваний, хоча вбачається гравцями ринку доволі значущим [21; 22; 23].

В результаті опрацювання корпусу посібника Trados Studio Level 1 Trados Studio 2022 інструментом OpenAir (версія Plus) було запропоновано 81 сполук, 31 з яких (38%) можна вважати термінними. При цьому, причини того, що решта пропонованих словосполук не є термінними, – інші, ніж в аналізованих вище результатах автоматизованого видобування на основі виключно статистичних даних. У випадку з результатом видобування інструментом, який використовує для генерування великі мовні моделі, обсяг запропонованого може досягатися за рахунок варіацій на кшталт *matched segments/segments matches*, які навіть за формою не можуть уважатися відповідними вимогам до термінів. Доволі частотними є пропозиції уважати терміносполуками терміни з дескрипторами, як-от *Translation Toolbar*, *Editor Ribbon*, *Preview Button*, *Confirmation Buttons*. Останнє може бути корисним для локалізації програмного забезпечення, максимально орієнтованого на кінцевого споживача, оскільки, згідно з Настановами зі стилю провідних компаній, дескриптори рекомендується додавати навіть якщо це суперечить вимогам лаконіч-

ності, як-от: *Report tool bar* ‘the tool bar at the top of the Report section, used to create and edit reports’ (панель “Звіт” і панель інструментів для звітів (рекомендований)); *Business Contact Manager tool bar* ‘the tool bar at the top of an item where you can view existing links or create new links to Account, Business Contact, Opportunity, or Business Project records)’ (панель Диспетчера контактів і панель інструментів Диспетчера бізнес-контактів (рекомендований)) [9].

В результаті опрацювання корпусу посібника Trados Studio Level 1 Trados Studio 2022 інструментом Fodina TermCarch, який, за словами розробників, визначає та видобуває термінологію, використовуючи III та великі мовні моделі [24] видобуто 1460 одиниць та сполук, які програма пропонує вважати термінними. З них лише 233 (15,93%) можуть уважатися такими, що відповідають вимогам до термінів. Хибно позитивними вважаємо однослівні пропозиції на кшталт *tip, chapter, opportunity, possibility, people, task* тощо які, хоча й є статистично значущими, однак не можуть уважатися такими, що описують поняття, ключові для даного фрагменту дійсності. До пропозицій потрапляють словосполучення, що позначають одне поняття, однак у вихідному тексті помилково номіновані по-різному: *terminology database / termbase, drop-down list dropdown list; upper right corner / upper-right corner; white-space character / whitespace character; upper-case letter / uppercase letter; top right corner / top-right corner*. Виявлення такої варіативності може бути корисним для покращення якості вихідного продукту ще на етапі інтернаціоналізації, який передувє процесу власне локалізації – адаптації для конкретних локалей.

Зауважимо, що незважаючи на різні підходи до видобування термінів, всі три інструменти видобули достатню кількість ідентичних словосполучень, значна частина яких відповідає вимогам до терміносполук. Це такі одиниці, як *Translation Memory, User Interface, Source Segment, Target Segment, Project Settings, Editor View, Ribbon Tab, Sample File, Fuzzy Match, Exact Match, QuickPlace List, Auto-Propagation, Document Layout, Translation Results, Target Language, Source Language, Translation Suggestions, Exact Repetition, Translation Unit* тощо. У відсотковому співвідношенні ця кількість становить 10% від загальної кількості сполук, видобутих статистичним інструментом SketchEngine, 38% від таких, що було видобуто інструментом OpenAir, та 4,1% здобутку інструментом Fodina TermCarch. Зауважимо, що зазначені відсотки не є універсальним показником ефективності інструментів, оскільки: 1) SketchEngine «вважає» термінними тільки сполуки слів; 2) OpenAir, вірогідніше за все «не помічає» важливі для ПЗ, але не настільки частотні терміни, а у відповідь на інструкції (промптинг) щодо збільшення кількості реагує повторами; 3) Fodina TermCarch містить найбільшу кількість видобутих варіантів, частина з яких є нерелевантними, однак загальний обсяг дозволяє вибрати, в тому числі, й однослівні терміни, чого не пропонував SketchEngine. Великі обсяги видобутих кандидатів у терміни, з одного боку, є вадою, оскільки потребують зусиль лінгвіста із «очищення» бази, але з іншого – очищення потребує меншої кількості зусиль і часу, аніж пошук термінів, яких бракує.

Звісно процес удосконалення термінології для локалізаційних проєктів відрізняється від класичної термінографійної роботи: те, що часто йдеться про фахові тексти, призначені не для фахівців (наприклад, користувачів ПЗ), безумовно, впливає на суворість дотримання вимог до термінів чи терміносполук. Обмежений час релізу продуктів (у тому числі, й локалізованих версій), впливає, в тому числі, й на час, який можна приділяти управлінню термінологією.

Висновки. Станом на початок 2025 року можемо констатувати, що автоматизоване видобування термінології є достатньо ефективним етапом, який зменшує кількість часу та зусиль у процесі виконання локалізаційних проєктів. Виключно статистичний метод виявляє значну кількість результатів-потенційних кандидатів у терміни, однак потребує додаткових навичок із налаштування фільтрів для хибно позитивних результатів. Використання OpenAir наразі виглядає ефективнішим, однак кількість видобутих кандидатів у терміни – менша, а половина запропонованого – перефразування найбільш очевидних варіантів. Використання Fodina TermCarch надає найбільшу кількість кандидатів у терміни, однак потребує зусиль із фільтрування зайвого. Зіставлення релевантних результатів трьох систем автоматизованого видобу-

вання дозволило виявити спільні варіанти, які, як правило, відповідні вимогам до термінів та терміносполук, відтак можуть рекомендуватися для термінологічних глосаріїв, придатних для подальшого використання автоматизованими системами перекладу в процесі локалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Schäler R. Translators and localization: Education and training in the context of the Global Initiative for Local Computing (GILC). *The Interpreter and Translator Trainer*. 2007. P. 119–135.
2. Warburton K. Managing terminology in commercial environments. *Handbook of Terminology*. 2015. № 1. P. 359–391.
3. Kageura K., Marshman E. Terminology extraction and management. *The Routledge Handbook of Translation and Technology*. Routledge, 2019. P. 61–77.
4. Popiolek M. Terminology management within a translation quality assurance process. *Handbook of Terminology*. 2015. № 1. P. 341–359.
5. Seljan S. Quality Assurance (QA) of Terminology in a Translation Quality Management System (QMS) in the business environment. *European Parliament: Translation Services in the Digital World*. 2018. P. 92–145.
6. Fulford H. Exploring terms and their linguistic environment in text: A domain-independent approach to automated term extraction. *Terminology. International Journal of Theoretical and Applied Issues in Specialized Communication*. 2001. № 7(2). P. 259–279.
7. Борисова Н. В., Решетило С. С. Автоматизоване видобування термінологічних одиниць з науково-технічних текстів. *Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Інтелектуальні системи та прикладна лінгвістика»*. Харків, 2014. С. 43–45.
8. Бармак В. Виявлення використань графової бази даних GraphDB за допомогою автоматичного добування термінів. *Запоріжжя: ЗНУ*, 2023. 50с.
9. Бондаренко К. Л., Булгакова К. В. Розвиток української ІТ-термінології в процесі локалізації (на прикладі поштових клієнтів Microsoft Office Outlook та Google Gmail). *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. Вип. 210. С. 58–65.
10. Бодюл Д. Структурні особливості термінів ІТ на прикладі вебпереглядачів Google Chrome і Microsoft Edge. *Студентський науковий вісник*. 2024. Вип. 31. Кропивницький : РВВ ЦДУ ім. В. Винниченка. С. 231–234.
11. Folaron D. Technology, technical translation and localization. *The Routledge Handbook of Translation and Technology*. 2019. P. 203–219.
12. Bowker L. Terminology management. *The Bloomsbury Companion to Language Industry Studies*. 2020. С. 261–284.
13. Туркевич О. Семантична структура терміносполук методики викладання української мови як іноземної. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2011. № 709. С. 121–124.
14. Bilyk K. M., Makhachashvili R. K. The analysis of the corpus of texts «Covid-19» using the software «Sketch Engine». *Scientific Trends in Basic and Applied Materials Research of the International Scientific and Practical Conference*. October 30, 2020. Strasbourg : ЛОГОΣ. 2020. Vol. 3. P. 59–65.
15. Бондаренко К. Л., Булгакова К. В. Варіативність термінології програмного забезпечення в контексті локалізації. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. Вип. 211. С. 14–19.
16. Kovačević A., Konjović Z., Milosavljević B., Nenadić G. Mining methodologies from NLP publications: A case study in automatic terminology recognition. *Computer Speech & Language*. 2012. № 26(2). P. 105–126.
17. Arora C., Sabetzadeh M., Briand L., Zimmer F. Automated extraction and clustering of requirements glossary terms. *IEEE Transactions on Software Engineering*. 2016. № 43(10). С. 918–945.
18. Dagan I., Church K. Termight: Coordinating humans and machines in bilingual terminology acquisition. *Machine Translation*. 1997. № 12. С. 89–107.
19. Амеліна С. М., Тарасенко Р. О. Вивчення технологій створення електронних термінологічних баз у процесі професійної підготовки перекладачів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. № 60(4). С. 105–115.
20. ISO 704:2009. Terminology work – Principles and methods. Geneva : ISO, 2009.
21. Russo M. ASK THE EXPERTS' 2 – Introduction to prompting. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8bLVcmEX55I>. (дата звернення: 29 січня 2025 р.)
22. Bhaskar B., Braşoveanu C., Rausch I. Contributing to better multilingual AI in Europe. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=yOjdEQntOhs&t=8s>. (дата звернення: 29 січня 2025 р.)
23. Goldsmith J. AI-powered terminology extraction: A hands-on guide for translators. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=5Y5PhzyeMGI>. (дата звернення: 29 січня 2025 р.)
24. Kaleidoscope. URL: <https://kaleidoscope.at/en/products/fodina-termcatch>.

УДК 81'27(811.111+811.161.2):81'373:81'37:81'42

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-10>

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ МОВЛЕННЄВОГО ЖАНРУ АНЕКДОТ У ЛЕКСИКОГРАФІЧНОМУ ПРЕДСТАВЛЕННІ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

CONTRASTIVE ANALYSIS OF THE SPEECH GENRE *ANECDOTE* IN LEXICOGRAPHIC REPRESENTATION: LINGUOCOGNITIVE ASPECT

Борисов О. О.,

orcid.org/0000-0001-6159-199X

Scopus-Author ID: 57979563400

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов
Пенітенціарної академії України

Стаття присвячена зіставному дослідженню семантики ключових одиниць сучасної англійської та української мов на позначення мовленнєвого жанру *анекдот*. Жанр як когнітивно-дискурсивний феномен є тематично, композиційно та стилістично відокремленою інваріантною когнітивною моделлю побудови тексту, яка задає параметри перебігу комунікативної взаємодії в межах певного лінгвокультурного простору. Анекдот є малим мовленнєвим жанром, що вибудовується навколо концепту *АНЕКДОТ*, який висвітлюється в площині макроконцепту *ЖАНР* та реалізується в низці мезоконцептів *ЖАНРОВІ РІЗНОВИДИ* (*РОЗМОВА*, *БЕСІДА* тощо). Він містить інформацію про комічну історію, в якій, на фоні ціннісних стереотипів, що разом поділяють / не поділяють партнери, висвітлюється деякий життєвий конфлікт. В дискурсивному плані *анекдот* розуміємо як короткий зв'язний емоційно-оцінний наративний текст (у динаміці та статичності), який в один із доречних моментів розгортання іншого жанру навмисно вимовляється адресантом з метою розсмішити адресата, сприяючи оптимізації сумісної діяльності. Концепт *АНЕКДОТ* в британському та українському етнічних колективах отримує номінації *anecdote* ("a short funny story about a real person or event") та *анекдот* ("коротке жартівливе (здебільшого вигадане) оповідання про яку-небудь смішну подію"). Ізоморфність семантики базується на спільних семах 'story' та 'оповідання', 'short' та 'короткий', 'funny' та 'жартівливий', 'event' та 'подія'. Аломорфність актуалізується додатковим компонентом 'person', у той час як в українській дефініції наявним є елемент 'вигаданий'. Обидва значення виформовуються навколо спільної когнітивної моделі, структурованої акціонально-посесивним фреймом. Спільність полягає й в тому, що головні суб'єкти представлені імпліцитно слотами ДЕХТО 1 (оповідач) та ДЕХТО 2 (слухач), а також слотом ДЕХТО 3 (суб'єкт оповідання), який активується на вербальному рівні лише в англійській дефініції. Аломорфним є компонент української фреймової структури (не) *діє* ТАК, що реалізується семою 'вигаданий', уточнений семою 'здебільшого'. Ізоморфною є пропозиція фрейму, яка відображує те, що оповідач створює текст з необхідними для впливу якостями (ТАКИЙ 1: якість). В результаті чого бенефіціант *сміється*, що зафіксовано імпліцитно представленою посесивною частиною фрейму.

Ключові слова: анекдот, мовленнєвий жанр, семантика, значення, концепт, фрейм.

The article is devoted to the contrastive research of the semantics of the key lexical units of modern English and Ukrainian languages, which denote the speech genre of *anecdote*. The genre as a cognitive-discursive phenomenon is a thematically, compositionally and stylistically separate, invariant, cognitive model of the text construction that sets the parameters of the communicative interaction within a particular linguistic and cultural space. The anecdote is a small speech genre that is built around the concept of *ANECDOTE*, highlighted on the background of the macro-concept *GENRE* and implemented in some meso-concepts of *GENRE VARIETIES* (*CONVERSATION*, *TALK*, etc.). It contains information about a comic story in which a specific life conflict is projected on some value stereotypes shared or not shared by partners. In discursive terms, an anecdote is understood as a short, coherent, emotional and evaluative narrative text (in dynamics and statics), which at one of the appropriate moments of the deployment of another genre is deliberately uttered by the addressee to make the addressee laugh, contributing to the optimisation of their common activity. The concept of *ANECDOTE* in the British and Ukrainian linguistic environment acquires

the nominations of *anecdote* ('a short funny story about a real person or event') and *анекдот* ('a short humorous (primarily fictional) story about a funny event'). The isomorphic features are based on the common semes 'story' and 'оповідання', 'short' and 'короткий', 'funny' and 'жартівливий', 'event' and 'подія'. Allomorphy is actualised by an additional component 'person', whereas the Ukrainian definition contains the element 'вигаданий'. Both meanings are formed around the common cognitive model structured by the action and possession frame. The common feature is that the main subjects are represented implicitly by the slots SOMEBODY 1 (the narrator) and SOMEBODY 2 (the listener) as well as by the slot SOMEBODY 3 (the subject of the story), which is activated on the verbal level only in the English definition. The allomorphic component of the Ukrainian frame structure (*not*) ACTS, realised by the seme 'вигаданий' and clarified by the component 'здебільшого'. Isomorphic is the frame proposition that reflects that the narrator creates a text with the qualities necessary for the planned impact (SUCH 1-quality). As a result, the beneficiary *laughs*, the fact fixed by the implicitly represented possessive part of the frame.

Key words: anecdote, speech genre, semantics, meaning, concept, frame.

Постановка проблеми. Антропоцентричний підхід до розгляду мовних та мовленнєвих явищ, який панує в сучасній лінгвістиці [1; 2; 3; 4; 5 та ін.], передбачає їхній розгляд у тісному взаємозв'язку з тими процесами та феноменами, якими визначаються індивід та суспільство, а саме: свідомість, мислення, емоції, культура тощо. Когнітивно-дискурсивний погляд на існуючі проблеми є логічним продовженням структурно-семантичного осягнення мовної субстанції як автономно існуючої "речі у собі" (І. Кант). За новим підходом, мова в різних її іпостасях (структура, субстанція, культурний продукт, мовлення) існує як "річ для нас", невід'ємно від всіх процесів свідомості, якостей індивідуума та етнокультурної спільноти, до якої він належить, а також феноменів соціального життя, які є унікальними або відтворюються повсякденно.

Погляд на комунікацію теж суттєво збагатився через такі "світоглядні" зміни. Вона стала розглядатися в широкому контексті [3; 4; 6] із врахуванням того, що, насамперед, вона є одним із видів діяльності, який є психічною та соціально розвинутою здатністю та властивістю індивіда вступати в контакт з іншою особою. Така діяльність передбачає використання тих мовних та мовленнєвих одиниць, вибір яких залежить від існуючої потреби, поставленої цілі, співрозмовника, ситуації взаємодії, сфери спілкування, динаміки перебігу інтеракції, її раціональної та емоційної категоризації. Відповідно обирається той чи інший мовленнєвий жанр, чи їхнє поєднання в процесі розгортання комунікації, що відбиває стратегічний напрямок спілкування, його тактичну реалізацію, реєстр взаємодії, тональність обраних одиниць тощо [2].

Мовленнєвий жанр (МЖ) розуміємо як тематично, композиційно та стилістично специфічний інваріантний зразок побудови тексту в типовій ситуації соціальної, психологічної та культурної взаємодії людей в певній сфері життєдіяльності суспільства [7, с. 11; 8, с. 179]. Ця когнітивна структура знання, яка отримуючи етнічного забарвлення в окремому соціокультурному та комунікативному просторах, через процеси соціалізації та виховання, формує глобальну стратегічно-тактичну лінію поведінки мовців в цілому та в конкретній ситуації, скеровуючи їхні комунікативні дії [9, с. 42]. Тож функціональним призначенням жанрової моделі є те, що вона виступає регулюючою системою, яка задає параметри перебігу комунікації. Відповідно, з іншого боку, будь-який МЖ відображає ту чи іншу комунікативну ситуацію інтеракції індивідів, яка, як складний комплекс зовнішніх умов спілкування і внутрішніх станів тих, хто спілкується [6, с. 39], визначає поведінку учасників комунікації, впливаючи на вибір МЖ, на актуалізацію ідеї поєднання в спілкуванні різних жанрових моделей.

Одним із невід'ємних жанрів етнічного комунікативного простору, який водночас є одним із найважливіших елементів сміхової культури, є жанр *анекдоту*. Він реалізує категорію комічного та є одним із видів жарту, як більш широкого МЖ [6; 10; 11]. *Анекдот* розуміємо як короткий зв'язний наративний текст (у динаміці та статично), який в один із доречних моментів розгортання взаємодії (в ідеалі) навмисно вимовляється адресантом з метою розсмішити адресата [1, с. 92; 6, с. 62]. Така динамічна історія про фрагмент повсякденної реальності, відбиваючи певний конфлікт в деякій сфері життя суспільства [12, с. 56], характеризується лаконічним,

цікавим та яскравим сюжетом з акцентом на кульмінацію та несподівану розв'язку, яка спричиняє розрядкою від напруги у вигляді сміху [13, с. 55].

Анекдот є актуальним емоційно-оцінним текстом, який представляє суб'єктивне ставлення індивіда до подій в навколишньому світі, відбиває ціннісні стереотипи, які разом поділяють або не поділяють партнери по комунікації. Зазвичай, вимовлений текст, який позиціонується та ідентифікується як комічний, пов'язаний інтертекстуальними зв'язками з прецедентними феноменами (текстами, іменами, подіями тощо) і стереотипами жарту [6, с. 62].

Анекдот як форма комунікації первісно спрямований на зближення людей, знаходження взаєморозуміння між ними. Будучи поверхнево монологічним за формою, він є глибоко діалогічним за змістом. Зазвичай, цей жанр є складовою частиною іншого МЖ (розмови, бесіди, суперечки, інтерв'ю тощо), тобто більш широкої комунікативної діяльності, сприяючи (в ідеалі) її оптимізації [12, с. 57]. За параметром *генеза*, на нашу думку, він знаходиться на перетині природних (первинних) та соціальних (вторинних) мовленнєвих жанрів. Природні жанри первинні за еволюцією, можуть бути актуалізованими в будь-якій ситуації та характеризуються тим, що людина здатна реалізовувати їх поза попереднім спеціальним навчанням [9]. Однак, розказати анекдот так, щоб було смішно – своєрідне мистецтво, якому треба, все ж таки, деякий час навчатися шляхом споглядання та практикування під час соціалізації та інкультурації.

Актуальність розвідки визначається тим, що вона, разом із багатьма іншими роботами, продовжує дослідження універсального механізму комунікації, для чого використовується один з найбільш ефективних інструментів – зіставний аналіз. Ефективність методу підкреслюється його реалізацією в межах когнітивно-дискурсивної парадигми мовознавства. У фокусі цього дослідження знаходиться проблема виділення семантичних меж МЖ *анекдот*, який як інваріантна когнітивна модель отримує варіантного втілення у вигляді етнічної специфікації (у нашому випадку) в межах британського та українського етнокультурних просторів. **Метою** статті є зіставне дослідження лінгвокогнітивних особливостей ключових одиниць позначення МЖ *анекдот* британським та українським мовними колективами. *Матеріалом* для аналізу слугували провідні британські та українські лексикографічні джерела.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. МЖ має давню традицію вивчення, як у вітчизняному, так і зарубіжному науковому просторі. На сьогоднішній момент буде справедливим твердження, що філологи далеко не завершили цей процес та продовжують активно, в межах різних лінгвістичних напрямів, обговорювати природу МЖ, критерії їхнього виокремлення, типологічні ознаки, таксономічні принципи, намагаються зробити найбільш повну та всеохоплюючу інвентаризацію за параметрами *форми, семантики, функції, інтенції, призначення, стратегії, тактик, стилю* тощо [2; 5; 7; 9 та ін.]. МЖ *анекдот* теж неодноразово виступав об'єктом дослідження в порівняльній, комунікативно-прагматичній, стилістичній, лінгвокультурній перспективах [1; 6; 8; 10; 11; 12; 13]. Однак, цікавим видається співставлення в лінгвокогнітивній площині саме базових речей – семантики лексичних одиниць, які позначають цей МЖ в сучасних англійській та українській мовах. Лінгвокогнітивний погляд на ці одиниці є відтворенням тих параметрів та відносин між ними, які формують та відрізняють “субстанцію” МЖ *анекдот* в двох культурах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Порівняння значень “anecdote”, представлених у британських словниках *Cambridge Dictionary*, *Collins Collins Cobuild English Language Dictionary* та *Oxford Learner's Dictionaries*, відтворює схоже семантичне бачення цього денотата, пор.,

1. a short, interesting or funny story about a real person or event;
2. a short, often funny story, especially about something someone has done;
3. a short, amusing account of something that has happened [14; 15; 16].

Ядерною семою значень лексеми *anecdote* є ‘story’ (пор., *account is a written or spoken description or record of an event* [16]). Найближчі семи, до яких відносяться атрибутивні ком-

поненти ‘short’, ‘funny’, ‘interesting’, ‘amusing’ (=entertaining and funny [14]) характеризують ключову сему ‘story’. Остання отримує подальшої деталізації за рахунок поєднаних з нею прийменниковими семами ‘about’ та ‘of’ додаткових комплексів семантичних елементів, пор., 1. ‘a real person or event’, 2. ‘something someone has done’, 3. ‘something that has happened’. Бачимо, що найбільш узагальненим смислом є ‘a real person or event’, адже йдеться про *особу, яка щось зробила* або про *щось, що трапилося*, що й створило фрейм деякої події.

У свою чергу, у словнику *Longman Dictionary of Contemporary English anecdote* визначається як *a short story based on your personal experience* [17] з акцентом на особистому досвіді реальних (однак, імплікованих) подій. Як бачимо, оцінні конотації в запропонованій дефініції відсутні.

Узагальнення дає змогу змодельовати ідеальну семантичну структуру, яка лежить в основі всіх значень: “**a short funny story about a real person or event**”. Компонент ‘funny’ є комплексною семою та зосереджує в собі смисли привернення уваги, сміху, розваги, фіксовані семами ‘interesting’ та ‘amusing’.

Проаналізовані нами українські лексикографічні джерела, вочевидь, спираються на визначення, представлене в Академічному тлумачному словнику сучасної української мови [18; 19; 20]: **анекдот** – *коротке жартівливе (здебільшого вигадане) оповідання про яку-небудь смішну подію* [21]. Ядерним компонентом дефініції є ‘оповідання’, яке конкретизується атрибутивними компонентами ‘короткий’ та ‘жартівливий’, а також ‘реальний’ та ‘вигаданий’, уточнений семою ‘здебільшого’, що зміщує фокус уваги з реальності в ірреальність. Розповідь вибудовується навколо деякої події, яка викликає сміх (‘смішна’, ‘подія’). Факт того, що словники подають одне й те саме лексикографічне розуміння лексеми *анекдот* дозволяє говорити про інваріантну семантичну модель, яка функціонує в семантиці української мови.

Порівняння двох значень “**a short funny story about a real person or event**” та “**коротке жартівливе (здебільшого вигадане) оповідання про яку-небудь смішну подію**” дозволяє стверджувати наступне. Ізоморфними семами є ядра дефініцій (‘story’ та ‘оповідання’), найближчі до ядерних компонентів семи 1. ‘short’ та ‘короткий’, 2. ‘funny’ (making you laugh [17]) та ‘жартівливий’ (який містить у собі *жарт* (сказане чи зроблене для розваги, сміху)) [20], а також підґрунтя цієї історії – деяка подія (3. ‘event’ / ‘подія’). Інакше кажучи, фіксуємо максимальну схожість двох смислів. Аломорфним є те, що в англійському значенні функціонує рівнозначна за своєю роллю сема ‘person’, в той час як в українській дефініції акцент зміщується в бік *нереальності* події (‘здебільшого вигадане’). Відмічаємо й реалізацію опозиції *реальність* :: *нереальність* [22], навколо якої будується семантика одиниці. Крім того, відмінним є й те, що в українському значенні наявним є “надмірне”, навіть тавтологічне, оцінне маркування причини сміху: безпосередньо те, що викликає сміх (*жартівлива історія*), так і сама *смішна* подія.

На когнітивному рівні обидва значення ізоморфно будуються навколо акціонально-посесивного фрейму (у термінології С.А. Жаботинської) концепту *АНЕКДОТ*, з імплікованими слотами ДЕХТО 1: агент (адресант) та ДЕХТО 2: пацієнт/бенефіціант (адресат). Це пояснюється тим, що в обох мовах спостерігаємо відсутність семантичної експлікації оповідача та слухача, які, існуючи в координатах “тут та зараз” (слоти ТОДІ: час та ТУТ: простір), актуалізують у спільному комунікативному просторі координати “там та тоді”, в яких діяв (слот, актуалізований лише англійською дефініцією) ДЕХТО 3 (суб’єкт повідомлення / діяч).

Схематично (у вигляді лише акціональної структури з подальшим поданням та поясненням посесивної структури нижче) фрейм має такий вигляд:

[[ТОДІ: час (зараз) / ТУТ: простір (тут)] ДЕХТО 1: агент (адресант) з метою / створює ТАКИЙ 1: якість (вербальний/короткий/оцінний) ДЕЩО 1: об’єкт (текст) [[про [ТОДІ: час (минуле) / ТУТ: простір (там)] ДЕХТО 3: агент (не) діє ТАК1: спосіб ((не-)фізично; (не-)правильно) з ТАКИЙ2: якість ДЕЩО 2: результат] впливає на] заради ДЕХТО 2: бенефіціант/агент (адресат) продукує ДЕЩО 3: результат/об’єкт (сміх)].

Етноспецифічна сема ‘вигаданий’ реалізується на рівні заперечення дій суб’єкта ((не) *діє* ТАК (сема ‘здебільшого’)), у той час як спільна сема ‘подія’ представлена цілою пропозицією на чолі зі слотом ДЕХТО 3. Історія про нього (слот ДЕЩО 1: об’єкт) характеризується слотом ТАКИЙ 1: якість (вербальний/короткий/оцінний), який містить інформацію про онтологічні та аксіологічні характеристики тексту анекдоту, мета якого викликати сміх (спільний слот ДЕЩО 3: результат/об’єкт (сміх)). *Сміх як реакція* на щось є результатом вираження задоволення, радості тощо, що полягає в продукуванні характерних звуків. На фреймовому рівні концептуалізації це означає підключення посесивної структури знання: [ТАКИЙ1: якість (веселий, задоволений, радісний) ДЕХТО: агенс/володар (людина) *має* [[ДЕЩО1: ціле (тіло) *має*] СТІЛЬКИ1 [ДЕЩО2: частина (частина тіла/орган (голова, горло, язик тощо))] *продукує* СТІЛЬКИ2 ТАКИЙ2 ДЕЩО3: об’єкт (звук)].

Висновки. *Анекдот* як денотат, когнітивно-дискурсивне та текстове утворення, соціокультурний феномен, малий мовленнєвий жанр в британському та українському мовному середовищі отримує номінації *anecdote* та *анекдот*. Ізоморфність семантики є очевидною та базується на спільних семах ‘story’ та ‘оповідання’, ‘short’ та ‘короткий’, ‘funny’ та ‘жартівливий’, ‘event’ та ‘подія’. Вже на цьому етапі можливо впевнено стверджувати, що обидві семантичні структури (“a short funny story about a real person or event” та “коротке жартівливе (здебільшого вигадане) оповідання про яку-небудь смішну подію”) ґрунтуються на одній когнітивній моделі *АНЕКДОТ*. Аломорфність актуалізується додатковою семою ‘person’, наявною в структурі англійського значення; в українському значенні наявним є семантичний елемент ‘вигаданий’, відсутній в англійській дефініції, та уточнений (акцентований) компонентом ‘здебільшого’. Атрибутивні семи ‘жартівлива’ (‘історія’) та ‘смішна’ (‘подія’) є оцінними елементами значення, які фіксують причини виникнення сміху. На когнітивному рівні обидва значення виформовуються навколо спільної конфігурації знання, структурованої акціонально-посесивним фреймом *АНЕКДОТ* у межах макроконцепту *ЖАНР*. Головні суб’єкти представлені (імпліцитно) слотами ДЕХТО 1 та ДЕХТО 2 (оповідач та слухач), а також слотом ДЕХТО 3 (суб’єкт оповідання). Ізоморфним є й те, що, наприклад, слоти СТІЛЬКИ: кількість та ТАКИЙ: якість, які характеризують суб’єкти ДЕХТО, в усіх випадках є так само не актуалізованими. ДЕХТО 1 створює/відтворює вербальний продукт (ДЕЩО 1: об’єкт (текст)) з необхідними для ефективного впливу якостями (ТАКИЙ 1: якість). В результаті чого бенефіціант *сміється*, що виражається посесивною частиною фрейма, де слоти (ДЕЩО 1: ціле (тіло), ДЕЩО 2: частина (частина тіла/орган), ДЕЩО 3: об’єкт (звук) та ТАКИЙ 1,2: якість, СТІЛЬКИ 1,2: кількість) та зв’язки між ними є лише імплікованими. Аломорфним є наявність в українській когнітивній моделі фреймового елемента (не) *діє* ТАК, що реалізується семою ‘вигаданий’, у той час як в англійській сема ‘person’ активує слот ДЕХТО 3: агенс. Ізоморфним є й те, що в обох структурах не представлені на вербальному рівні *суб’єкти* чи *об’єкти*, з якими взаємодіє герой розповіді, *причина*, за якої розповідається така жартівлива історія. Заповнення терміналів (такого “абстрактного”) фрейму *АНЕКДОТ* конкретною інформацією відбувається вже тільки на рівні дискурсивної взаємодії мовців.

Перспективою подальших розвідок є зіставлення британських та українських анекдотів тієї чи іншої спрямованості з метою виявлення реалізованого в таких жартах компаративного фрагменту фреймової структури концепту *АНЕКДОТ*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гарачковська О. Жанр анекдота на шпальтах газети «Україна Молода». *Український інформаційний простір*. 2019. 2(4). С. 89–98. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.2\(4\).2019.187422](https://doi.org/10.31866/2616-7948.2(4).2019.187422)
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К., 2008. 712 с.
3. Славова Л. Л. Мовна особистість політика: когнітивно-дискурсивний аспект. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 357 с.

4. Шевченко І. С. Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен* : монографія. Харків : Константа, 2005. С. 9–21.
5. Dunmire P. Genre as temporarily situated social action: A Study of Temporality and Genre Activity. *Written Communication*. 2000. Vol. 17. № 1. P. 93–138.
6. Самохіна В. О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США: монографія. Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. 360 с.
7. Боса Т. С. Теоретичні засади дослідження мовленнєвого жанру. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2018. VI (42). Iss. 149. С. 11–14.
8. Компаній О. Мовленнєвий жанр: лінгвостилістичний аспект. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2020. (2). С. 157–164. <https://doi.org/10.31499/2307-4906.2.2016.196096>
9. Борисов О. О. Когнітивно-інформаційна параметризація діалогу у британських та українських різножанрових дискурсивних практиках: монографія. Чернігів : Десна Поліграф, 2016. 376 с.
10. Бассай С. М. Анекдот як мовленнєвий жанр. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2015. Вип. V. С. 6–17.
11. Зубач О. Комунікативно-прагматична специфіка сучасного німецького анекдоту. In *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries: Scientific monograph*. Volume 1. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. P. 575–605. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-196-1-22>
12. Корнєва Л. М. Про деякі типологічні риси українського анекдоту. *Філологічні науки*. 2009. Вип. 1. С. 55–61.
13. Калита О. Типи комічних текстів та особливості їх стилістичного аналізу. *Лінгвостилістичні студії*. 2015. Вип. 2. С. 54–61.
14. Cambridge Dictionary online. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/>
15. Collins Cobuild English Language Dictionary online. URL: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>
16. Oxford Learner's Dictionaries online. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/>
17. Longman Dictionary of Contemporary English online. URL: <https://www.ldoceonline.com/>
18. Словник української мови online. Томи 1-14. URL: <https://sum20ua.com>
19. Словник Укрліт.org. URL: <http://ukrlit.org/slovnyk>
20. Словник.ua. URL: <https://slovnyk.ua>
21. Академічний тлумачний словник сучасної української мови в 11 томах. Київ: Наукова думка, 1970-1980. *Webmezha*. URL: <https://sum.in.ua>.
22. Борисов О. О. Ілюзорний світ у комунікативній самопрезентації Дональда Трампа. *Переяславські студії з лінгвістики та лінгводидактики: Серія «Філологія»*. 2024. Вип. 2(1). С. 52–57.

УДК 811.112.2'42

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-11>

ДИСКУРС І ТЕКСТ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТА ВІДМІННОСТІ

DISCOURSE AND TEXT: INTERCONNECTION AND DIFFERENCES

Бугайчук О. В.,

orcid.org/0000-0002-6500-274X

асистент кафедри німецької філології

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Стаття присвячена аналізу взаємозв'язку та відмінностей між поняттями «дискурс» та «текст» в контексті сучасних лінгвістичних і філософських підходів. Зокрема, здійснюється аналіз еволюції поняття «дискурс» у різних наукових дисциплінах. Автор розглядає дискурс як не тільки комунікативний акт, а й як соціально та культурно обумовлену структуру, що визначає спосіб організації знання та ідеології в суспільстві. У статті підкреслюється, що дискурс не обмежується лише мовленнєвими актами, а й охоплює ширшу епістему, тобто систему знань та уявлень, що формуються в процесі спілкування та взаємодії з реальністю.

Текст, зі свого боку, розглядається як конкретне вираження дискурсу, що має певну форму і структуру, але водночас відображає динамічний процес і змістовний контекст. Оскільки текст завжди є частиною ширшого дискурсивного простору, автор аналізує, як цей зв'язок між текстом і дискурсом визначає можливості інтерпретації та трансформації знання.

Особлива увага приділяється методам дискурс-аналізу, які дозволяють розкривати глибинні взаємозв'язки між текстами та суспільними структурами, виявляючи механізми влади, ідеології та соціальної регуляції, що укорінені в мові. Автор пропонує розглядати корпус текстів як об'єкт дослідження, який дозволяє виявити закономірності дискурсивних практик та змін у соціокультурних контекстах.

У статті також аналізуються відмінності між дискурсом та текстом через призму епістемі, зокрема через те, як зміни в одній сфері (наприклад, в мові або в структурі суспільства) впливають на іншу, і як це змінює процеси комунікації, пізнання та соціалізації. Ключовими аспектами є вивчення взаємозалежності між мовними і соціокультурними змінами, що впливають на структуру та сприйняття як тексту, так і дискурсу.

Ключові слова: дискурс, текст, епістема, дискурс-аналіз, корпус текстів.

The article is devoted to analyzing the interconnection and difference between the concepts of discourse and text in the context of contemporary linguistic and philosophical approaches. In particular, the evolution of the concept of «discourse» in various academic disciplines is analyzed. The author considers discourse not only as a communicative act but also as a socially and culturally conditioned structure that defines the organization of knowledge and ideology in society. It is emphasized that discourse is not limited to verbal acts, but encompasses a broader episteme, i.e., a system of knowledge and representations formed through communication and interaction with reality.

Text, on the other hand, is seen as a specific expression of discourse, which has a certain form and structure, yet simultaneously reflects a dynamic process and meaningful context. Since the text is always part of a broader discursive space, the author analyzes how the relationship between text and discourse determines the possibilities of interpretation and transformation of knowledge.

Special attention is paid to discourse analysis methods, which allow uncovering the deep interconnections between texts and social structures, revealing the mechanisms of power, ideology, and social regulation embedded in language. The author proposes considering a corpus of texts as an object of study, which enables the identification of patterns in discursive practices and changes in socio-cultural contexts.

The article also analyzes the differences between discourse and text through the lens of episteme, specifically how changes in one sphere (such as language or social structure) affect the other, and how this transforms communication, cognition, and socialization processes. Key aspects include the study of the interdependence between linguistic and socio-cultural changes that influence the structure and perception of both text and discourse.

Key words: discourse, text, episteme, discourse analysis, text corpus.

Постановка проблеми. У сучасних лінгвістичних і філософських дослідженнях виникає потреба в глибшому розумінні взаємозв'язку та відмінностей між такими ключовими поняттями, як дискурс і текст. Питання про те, як ці поняття співвідносяться і взаємодіють, зали-

шається актуальним у контексті вивчення мови як соціального та культурного феномену. Дискурс, який розглядається не лише як комунікативний акт, а й як система знань, що формується в процесі взаємодії, потребує аналізу в аспекті епістемі, що відображає спосіб організації ідеології та влади у суспільстві. Текст, в свою чергу, є конкретним вираженням цього дискурсу, і його форма та зміст залежать від більш широких дискурсивних практик. Важливим є також вивчення методів дискурс-аналізу для розкриття глибинних зв'язків між текстами, соціокультурними змінами та впливом на процеси пізнання і комунікації. Таким чином, постає питання про те, як ці два поняття – дискурс і текст – взаємодіють і як зміни в одній сфері можуть трансформувати структуру та сприйняття іншої, що є необхідним для розуміння складних механізмів соціокультурної та лінгвістичної реальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій по темі дослідження показує, що в сучасних лінгвістичних, філософських та соціокультурних науках вивченню ключових понять «дискурс» і «текст» та їхніх взаємозв'язків приділяється значна увага. Підхід до їх аналізу зазнав значних змін із появою нових методологій, таких як дискурс-аналіз, соціолінгвістика та культурні дослідження.

Останні дослідження дискурсу і тексту в сучасній лінгвістиці, зокрема праці таких дослідників, як Мішель Фуко [1], П'єр Бурдьє та Теодор Адорно, акцентують увагу на тому, що дискурс є не лише мовним явищем, а й соціальною та культурною структурою, що впливає на створення і поширення знання та ідеологій у суспільстві. Фуко, наприклад, акцентує на зв'язку дискурсу і влади, що визначає способи контролю та управління знанням. У той час як текст розглядається як конкретне, зафіксоване вираження дискурсу, яке відображає певний соціальний і культурний контекст.

Після виходу праць Вальтера Беніаміна, Юргена Хабермаса та інших філософів, в останні десятиліття активно розвивається метод дискурс-аналізу, який дозволяє вивчати глибинні соціокультурні зв'язки між текстами, мовою та суспільними структурами. Метод дискурс-аналізу сьогодні застосовується для вивчення політичних текстів, медіа, літератури та інших форм комунікації, розкриваючи, як через мову конструюються соціальні реальності та ідеології. Значним є внесок таких дослідників, як Норман Ферлах, Тарафт Макгі та Тімоті Мітчелл, які розглядають дискурс як ключовий елемент у формуванні колективної ідентичності та влади.

Важливим аспектом є також взаємодія дискурсу і тексту через призму епістемі, де текст виступає як відображення епістеміологічних змін у суспільстві. Поняття епістемі, розроблене Фуко, досліджує систему знань, яка визначає спосіб організації та інтерпретації реальності в певній культурній та історичній епосі. Тому аналіз тексту як частини більш широкого дискурсивного поля дозволяє зрозуміти, як зміни в системі знань, ідеологіях чи соціокультурних практиках можуть впливати на структуру тексту.

У багатьох останніх публікаціях підкреслюється важливість вивчення дискурсу в контексті соціокультурних змін, зокрема на прикладі змін у мовних практиках, що відображають зміни у соціальній структурі. Дослідники, як Джудіт Батлер, Роланд Барт, Хелен Лонгінг вказують на те, що дискурс і текст не лише відображають, а й активно конструюють соціальну реальність, включаючи гендерні, расові та культурні ідентичності.

Використання корпусів текстів для аналізу дискурсу стало важливою тенденцією останніх років. Вивчення великих масивів текстів дозволяє виявити дискурсивні практики, типи інтерпретацій та взаємозв'язки між соціальними структурами та мовними практиками. Такі дослідження активно використовуються в соціолінгвістиці, медіа дослідженнях та дослідженнях в галузі критичної теорії. Таким чином, останні публікації і дослідження в області дискурсу і тексту демонструють глибоку інтеграцію лінгвістичних, соціальних та культурних аспектів, що дозволяє гнучко розглядати їх у контексті не лише мовних практик, а й широких соціокультурних процесів. Вивчення взаємозв'язку між дискурсом і текстом через призму епістемі,

соціальних змін та дискурс-аналізу відкриває нові перспективи для дослідження способів, якими мова формує і відображає соціальну реальність.

Мета нашого дослідження полягає в аналізі взаємозв'язку та відмінностей між поняттями «дискурс» і «текст», зокрема в контексті їхнього впливу та організацію знання, ідеології та соціокультурних практик. Дослідження має на меті виявити роль дискурсу як соціально та культурно обумовленої структури, що формується в процесі комунікації, а також дослідити, як текст виступає як конкретне вираження цього дискурсу. Особлива увага буде приділена методам дискурс-аналізу для розкриття глибинних зв'язків між текстами, мовними і соціокультурними змінами та їхнім впливом на процеси пізнання, комунікації та соціалізації.

Виклад основного матеріалу. Одним із центральних понять у комунікативно-когнітивній парадигмі є дискурс. Враховуючи велику і часто по-різному зрозумілу роль у вивченні мови, яку приписують цьому терміну, не дивно, що наразі немає канонічного, загальновизнаного визначення. При найближчому розгляді цю обставину можна навіть пояснити кількома причинами.

Різноманітність визначень пояснюється насамперед широким використанням терміну поза межами лінгвістики – у філософії, літературознавстві, соціології, політології, а також у повсякденній мові (французькій, італійській та англійській) (*discours, discorso, discourse*). Але навіть усередині лінгвістики існує кілька конкуруючих визначень, що пояснюється, по-перше, постійним збагаченням мовознавства новими знахідками, а, по-друге, сильним впливом національно-культурних традицій окремих лінгвістичних шкіл.

Перше лінгвістичне визначення терміну «дискурс» можна знайти у статті «Аналіз дискурсу» американського структураліста З. Харріса у зв'язку з впровадженням однойменного методу структурно-дистрибутивного аналізу. У своїх працях З. Харріс розумів дискурс як послідовність двох або більше речень, пов'язаних між собою. Це визначення, яке відповідає принципам структуралістської парадигми, було потім частково прийнято в інших лінгвістичних працях (пізніше з додаванням семантичного рівня, якого ще немає у З. Харріса). Таким чином, цей термін був введений у лінгвістику ще до появи комунікативно-когнітивної парадигми і спочатку відповідав по суті ідеям та інтересам структуралістського аналізу мови.

Фундаментальна трансформація уявлень про дискурс, яка призвела до швидкої популяризації терміну в наукових колах, відбулася в рамках постструктуралістського повороту в гуманітарних науках і, залежно від регіону, пов'язана з утвердженням теорії мовної гри Л. Віттгенштейна, теорії комунікативної дії Ю. Хабермаса, діяльнісної теорії психолінгвіста А. Н. Леонтьєва, теорії мовного акту Дж. Остіна і Дж. Серла, жанрової теорії літературознавця М. Бахтіна, неомарксистської філософії Л. Альтюссера / М. Пеше та теорії філософського дискурсу М. Фуко. Теорія дискурсу, зокрема у розумінні М. Фуко, дала багато продуктивних імпульсів сучасній лінгвістиці [2, с. 6–10].

В Німеччині визначення дискурсу зазнало подальшого розвитку, зокрема в рамках функціональної прагматики. Метод дискурс-аналізу, розроблений К. Ерліхом і Дж. Ребайном, використовується для дослідження переважно усних (за винятком онлайн-комунікації) форм мовлення [3, с. 203].

Як вважає Петер Зіма, хоча Фуко не використовує поняття епістемі в «L'Archéologie du savoir» (1969) та у своїх пізніших роботах, можна припустити, що епістему як систему знань і всеосяжну структуру слід поставити над дискурсами та їхніми стосунками в дискурсивних утвореннях. З цієї точки зору дискурс представлявся б мовним наповненням або конкретизацією епістемі [4, с. 39].

Генріх Фінк-Ейтель бачить це по-іншому, коли він бере до уваги думку Фуко і пропонує розуміти «дискурс» як заміну «епістемі». Він вважає, що дискурси «самі по собі є практиками» [5, с. 57]. Але ці практики пов'язані й утворюють контекст, який можна було б зрозуміти як систему знань або епістему. Відповідно до систем знань епохи Відродження, класики (Про-

світництва) та сучасної епохи, дискурси як дискурсивні утворення також утворюють цілісності, які виникають із конкретних силових констеляцій у певні історичні періоди.

В «Археології знання» М. Фуко дискурси розуміються як угруповання висловлювань, як «набір висловлювань»: «Дискурс буде називатися набором висловлювань настільки, наскільки вони належать до однієї дискурсивної формації» [1, с. 46]. У нього завжди йдеться про тематично пов'язані висловлювання, і в різних місцях своєї роботи він говорить про «науковий дискурс», «медичний дискурс», «клінічний дискурс», а також «революційний дискурс у Європі».

Ахім Ландвер визначає дискурс та його зв'язність на тематичному рівні: «Висловлювання, які систематично організовані щодо певної теми та записані шляхом рівномірного (не ідентичного) повторення, утворюють дискурс» [6, с. 90]. Дискурс та дискурсивні утворення здійснюють фактичну лінгвістичну владу в системах знань та істини.

Одне з найважливіших питань, якого навряд чи можна уникнути при визначенні дискурсу, можна сформулювати так: яка різниця між величинами *текст* і *дискурс*, які зараз усталені в лінгвістиці?

Відповіді на це запитання варіюються від повного урівнювання термінів, іноді з подальшою відмовою від використання одного на користь іншого, до їх порівняння як двох протилежних явищ [2, с. 13–14].

Перше рішення рідко формулюється експліцитно, але воно представлене порівняно часто, принаймні у підходах сучасної лінгвістики.

В англomовному та франкомовному світі тенденція до ототожнення характеризується насамперед тим, що терміни *discourse/discours/discorso* і *text* в обох мовах у повсякденній мові використовуються як синоніми [7, с. 2].

Проте тенденція до прирівнювання присутня і в лінгвістиці тих країн, де термін *дискурс* однозначно розглядається як запозичення, як, наприклад, у Польщі.

Другий варіант, тобто порівняння тексту та дискурсу як двох пов'язаних, але незалежних феноменів стає все більш популярним протягом останніх тридцяти років. Межа між дискурсом і текстом здійснюється двома різними способами:

1. Перша впливова точка зору сягає аналізу англо-американських розмов, про який уже згадувалося в історичному огляді. Згідно з цією точкою зору дискурс означає усне спілкування, а текст – письмове спілкування. Відповідно, розмови оголошуються об'єктом дослідження в розмові або аналізу дискурсу, а письмові тексти оголошуються об'єктом дослідження в лінгвістиці тексту.

Проте в сучасній лінгвістиці все частіше висловлюється думка, що між усним і письмовим спілкуванням немає непримиренних відмінностей.

2. Інший варіант розмежування між дискурсом і текстом спирається на філософську традицію аналізу дискурсу і, зокрема, на відповідні міркування М. Фуко, і розглядає дискурс як набір тверджень, які утворюють інтертекстуальну «розмову» в комунікаційному суспільстві [8]. Ця точка зору (із прямим посиланням на визначення дискурсу М. Фуко) представлена насамперед у працях Дюссельдорфської школи дискурс-аналізу (Г. Штецель, М. Юнг, М. Венгелер, К. Беке) і ґрунтується на факті, що дискурс розуміється як віртуальний корпус текстів на єдину тему [2, с. 14–17].

У своєму дослідженні «Текст і дискурс» Стефан Хабшайд зазначає, що тексти ґрунтуються на попередніх висловлюваннях, зроблених іншими різними способами. Тому вони пов'язані один з одним у текстових мережах. Оскільки такі текстові мережі стосуються тем загального значення, поширюються на все суспільство та живуть у сьогоденні, можна говорити про дискурси – слідує теоретичній традиції соціально-історичного виміру, запропонованій Мішелем Фуко. За допомогою дискурсу суспільства виробляють знання про відповідні теми. Це знання, у свою чергу, пов'язане з повсякденним сприйняттям, інтерпретаціями та почуттями; воно лежить в основі дій соціальних акторів і, таким чином, має матеріальні наслідки. Знання,

поширення та достовірність яких неминуче підтримується владними відносинами, має консолідуючу дію на ці владні відносини. У цей момент голос критики також може знайти відправну точку [9, с. 71].

У тій мірі, в якій індивіди черпають репертуар своєї комунікації з дискурсів, вони заплутуються в знаннях, способах сприйняття та інтерпретації, нормах, очікуваннях і моделях дій своєї культури через мову та інші медіа, не розуміючи їх. Будь-хто, хто хоче зрозуміти суспільство, рефлексивно діяти в ньому та допомогти у його формуванні, має вміти аналізувати дискурси – на основі текстів.

Хабшайд має справу як з неоднозначним технічним терміном *дискурс*, його науково-історичними традиціями та – на цьому тлі – з поняттям дискурсу, яке, слідом за Фуко, утвердилося в культурології та частинах лінгвістики, так і з співвідношенням між дискурсами або фрагментами дискурсів, текстів і збірок текстів (корпусів текстів), а також з «критичним дискурс-аналізом» та методологічними питаннями, що розуміє такі підходи до науки про текст, які називають критичною соціальною наукою.

Говорячи про дискурс у лінгвістиці, потрібно спочатку з'ясувати, якої професійної традиції дотримується мовець і яке визначення двозначного технічного виразу лежить в основі його чи її способу мовлення. Різні терміни дискурсу більш-менш пов'язані один з одним. Вони також фокусують увагу на сусідніх або взаємозв'язаних об'єктах дослідження. Тому сфера теорій дискурсу часто є особливо заплутаною. Отже, слід розрізняти щонайменше чотири теорії [9, с. 72–73]:

1. Широкі концепції дискурсу походять від англо-американської лінгвістики, яка прагне включити мовні структури, що знаходяться вище рівня речення, одиниці зв'язного мовлення в предметну область лінгвістики. У цій традиції термін «дискурс-аналіз» зараз використовується як синонім «аналізу тексту» [8] у його різноманітних варіаціях – текстово-граматичній, дієво-логічній, орієнтованій на соціально-наукову герменевтику тощо.

2. У деяких частинах літератури поняття дискурсу відрізняється від поняття тексту таким чином, що дискурс розуміється виключно як (усна) взаємодія, в якій мовець і слухач присутні одночасно (наприклад, у традиції функціональної прагматики). Це являє собою особливий випадок спілкування, оскільки учасники постійно координують свою комунікативну діяльність один з одним. Наприклад, актуальний оратор уже може оцінити безпосередні наслідки своїх дій у ситуації мовлення (на основі почутих сигналів або подальших дій іншої особи) і обробити це у своїй поточній чи наступній розмові. У дискурсі, окрім мови, залежно від форми комунікації (наприклад, розмова віч-на-віч, телефонна розмова), вступають у дію інші специфічні типи знаків, які пов'язані з фізичними властивостями присутніх і перцептивним простором, включеним у взаємодію (наприклад, погляди, вираз обличчя, положення тіла, жести, виразні вокалізації, такі як гучність, паузи, інтонація тощо). Навпаки, у письмовій комунікації створення та сприйняття висловлювань розпадаються. Цю «розтягнутість» ситуації мовлення [10] необхідно враховувати при оформленні текстів.

3. У філософській традиції під «дискурсом» розуміється обговорення спірної теми за діалогічним принципом розумних аргументів за і проти. Яке відображення факту (наприклад, актуальної економічної ситуації) зрештою визнається залученими учасниками та ґрунтується на їхньому повсякденному сприйнятті реальності, або який напрямок дій вважається правильним і морально виправданим, має – відповідно до ідеалу дискурсу – залежати виключно від переконливості аргументів.

4. Діалогічний принцип взаємних покликів можна знайти не лише в малому контексті розмови (дискурсу), але й у більш широкому соціальному контексті. Кожен, хто говорить або пише, спирається на попередні висловлювання інших різними способами, згадуючи їх, цитуючи, редагуючи, наслідуючи їх тощо.

Оскільки такі текстові мережі стосуються тем загального значення та поширюються. Так би мовити, на все суспільство та переживають сьогодення, можна також говорити про дискурси

в особливому сенсі – слідуючи теоретичній традиції з соціально-історичними вимірами, запропонованими Мішелем Фуко. Уривки з таких дискурсів являють собою публічні дебати, в яких різні автори вступають у «часову розмову» та обговорюють поточні проблеми, що мають політичну актуальність.

Фактично шанс утвердження позиції в дискурсі залежить також від позадискурсивних, матеріальних умов. І навпаки, вони консолідуються через владу у дискурсі та через дискурс.

Таким чином, суспільство – через дискурс – виробляє спільні знання про соціально значущі теми, або, точніше, передає знання, змінює їх, розвиває далі, коментує, відхиляє або підтверджує тощо. Отже, знання існує залежно від відповідних комунікаційних відносин. Знання, у свою чергу, пов'язані з повсякденними сприйняттями, інтерпретаціями та почуттями, не в останню чергу також із дискурсивними та недискурсивними діями та їхніми матеріальними наслідками [11].

Сьогодні ми живемо в суспільстві знань. Це пов'язано зі специфічною ідеєю знання і науки, а саме ідеєю, що ми можемо пізнати світ таким, яким він є насправді. Місія науки полягає у дослідженні цієї реальності, а науковий прогрес полягає у наближенні до істини. Згідно з Бендель, дослідження дискурсу прихильні до конструктивістської парадигми та припускають, що мова не (тільки) зображує світ, а й реконструює його [12, с. 234–235].

Таким чином, дискурс-аналіз цікавить не тільки те, які знання суспільство вважає, що воно має в певний час, але й те, як ці знання виникають і закріплюються дискурсивно [13, с. 31].

Знання ніколи не буває нейтральним, а скоріше взаємодіє з соціальними структурами, які засновані на знаннях і, навпаки, створили це саме знання. Це про владу. Дослідники дискурсу запитують про взаємозв'язок між дискурсом, знанням і владою. На теоретичному рівні Фуко мав справу з продуктивною силою дискурсів. Згідно з Фуко, дискурс має менший негативний, обмежувальний ефект, ніж продуктивна сила, яка створює об'єкти, сукупність знань і соціальні ідентичності [12, с. 247].

На дуже практичному дослідницькому рівні Фейрклоу розрізняє владу в дискурсі та владу поза дискурсом. Під владою в дискурсі він підсумовує все те, що дає привілеї або ставить у не вигідне становище людей у їхній діяльності в конкретних взаємодіях, тобто там, де влада здійснюється безпосередньо та інтерактивно. До них відноситься, наприклад, нерівний розподіл прав виступу в таких установах, як суди, лікарні чи школи, а також структури засобів масової інформації, які вимагають певних форматів заяв і виключають інші. Під владою, що стоїть за дискурсом, він має на увазі ті ідеології та конвенції, які встановлюють владні відносини за спинами учасників [14, с. 36–56].

Таким чином, аналітичний дискурсивний аналіз знань досліджує не лише дискурс про наукові факти, але також оціночний та нормативний дискурс про добре, прекрасне та бажане та пов'язані з цим уподобання щодо дій.

За словами Торстена Зандера, досі було так, що структуру текстів можна зрозуміти, якщо, з одного боку, брати до уваги мовні правила, а з іншого боку, ставити питання, які мовленнєві дії агента вважає придатними для реалізації мети, яку він переслідує. Якщо агент повинен передбачати свої мовні засоби, тепер можна захистити сильнішу тезу, що тексти в цілому являють собою не що інше, як конденсовані дискурси [15, с. 231].

Прагматично дискурси є більш фундаментальним явищем. Оскільки жодна мета не може бути досягнута через текст, який також не може бути досягнутий через дискурс, і певні структурні властивості текстів можна зрозуміти лише на фоні повних дискурсів.

Орієнтований на текст аналіз дискурсу також широко поширений за межами німецького академічного світу. У Франції, наприклад, французький дослідник дискурсу Д. Менгено в аналізі літературного дискурсу виходить з того, що адресат ніколи не має справу з літературними дискурсами як такими, а лише з текстами певних жанрів як формами їх реалізації [16].

Подібні погляди можна знайти в працях нідерландського мовознавця Т. А. ван Дейка, П. Вердонк, англійських дослідників дискурсу Н. Фейрклоу, Г. Кресс, М. Гоуї, Г. Браун, Г. Юле, іспанського дослідника М. А. Мартінез-Габеза, італійського лінгвіста П. Донаті, польських лінгвістів А. Душак, Б. Бонєцької, Е. Мічка та ін.

Відповідно до Буссе і Тойберта, дискурси являють собою віртуальні набори текстів [17, с. 10]. Проте тексти в ЗМІ, а також розмови в приватному повсякденному житті характеризуються тим, що в них накладаються дискурси, які за своїм генезисом належать до різних областей знання [18, с. 407].

Термін «фрагмент дискурсу» враховує той факт, що часто лише (можливо, невелика) частина тексту належить до конкретного дискурсу [11, с. 83]. Фрагменти з різних контекстів дискурсу семантично та (частково) граматично пов'язані один з одним у тексті та інтертекстуально пов'язані один з одним у нитках дискурсу над окремим текстом. Можна виділити різні рівні дискурсу – від спеціалізованого дискурсу спеціаліста до мас-медіа до приватного повсякденного життя – і в межах рівнів різні сектори (наприклад, регіональна преса тощо).

З огляду на це видається вірогідним розглядати дискурс з методологічної точки зору як корпус текстів (специфікований тематично, часово, просторово, прагматично, типологічно тексту тощо), який дозволяє створити мережу фрагментів дискурсу на тему, емпірично реконструйований на основі інтертекстуальних зв'язків.

Кожен, хто робить традиції дискурсів і текстів предметом лінгвістичного аналізу, припускає використання термінів, розуміння яких не є самоочевидним. Хоча *дискурс* і *текст* протягом деякого часу були лінгвістично термінологізовані, перший з двох термінів, зокрема, пропонує значні можливості для тлумачення з далекосяжними наслідками для дослідницьких пріоритетів і перспектив [19, с. 13].

У першому виданні лексикону з мовознавства [8] *дискурс* спочатку функціонує як «розуміння проблематизованих претензій на обґрунтованість думок і форм, які наївно приймаються в комунікативній дії, живий і нормативно забезпечений обмін досвідом, пов'язаним з діями». По-друге, *дискурс* також визначається як «послідовність актів висловлювання» в контексті аналізу розмови [8].

У другому виданні лексикону *дискурс* трактується переважно як «загальний термін, узятий з англо-американських досліджень для різних аспектів тексту», включаючи тлумачення терміну як «зв'язне мовлення», як «вимовлений текст», зараховується як «текст, створений мовцем для слухача» і як «результат інтерактивного процесу в соціокультурному контексті» [8, с. 189].

У третьому виданні лексикону наступний аспект першого визначення згадується як «дискурс як «процес» на відміну від тексту як «продукту». Відповідно, дискурс називають «набором текстів або висловлювань, пов'язаних разом з точки зору змісту, які не пов'язані – як у дискурсі (тобто дискурс як текст) – у ситуації реальної розмови, а утворюють інтертекстуальну «розмову» у комунікаційній спільноті» [3, с. 141].

Харріс визначає *дискурс* як «зв'язне мовлення (або письмо)», формальний аналіз якого він ілюструє, використовуючи (письмовий) текст – це рекламний текст – щоб отримати уявлення про «структуру тексту» [20]. Можливо, стає зрозумілим, що дискурс і текст є об'єктами конструкціями.

Висновки. Підсумовуючи, можна сказати наступне щодо питання релевантності розміру тексту для лінгвістичного дискурс-аналізу:

1. Текст є центральною мовною одиницею, без якої навряд чи можливий дискурс-аналіз. Дискурс-аналіз, в якому текст залишається поза межами, суперечить усталеній у лінгвістиці ідеї тексту як вихідної мовної одиниці.

2. Дискурс існує до і після створення кожного окремого тексту як комунікативне обмеження соціально-прагматичної установки, яка неодноразово виражається в нових текстах, які відповідають дискурсу.

Зокрема, ми дослідили різноманітність тлумачень цього терміну, починаючи від структурної лінгвістики і закінчуючи постструктуралістськими теоріями. Особлива увага була приділена співвідношенню понять «дискурс» і «текст», а також ролі дискурсу в формуванні знань і соціальної реальності.

Перспективою подальших розвідок вбачаємо у характеристиці дискурс-аналізу як інструменту для дослідження суспільства і культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Foucault M. *L'Archéologie du savoir*, Paris: Gallimard. [dt. *Archäologie des Wissens*, Ulrich Köppen (transl.), Frankfurt am Main : Suhrkamp 1973]. 254 S.
2. Piroshnikov A. Expressivität des deutschen politischen Diskurses. Mittel, Faktoren, Gesetzmäßigkeiten (*Sprache – Politik – Gesellschaft*, Bd. 13). Hempen Verlag, Bremen, 2014. 277 S.
3. Ehrlich K. Diskurs und Konversation. Einleitung. *Sprachwissenschaft: ein Reader*; Hrsg. von L. Hoffmann. 2., verbesserte Aufl. Berlin; New York : de Gruyter, 2000. S. 203–210.
4. Zima P. V. Diskurs und Macht. Einführung in die herrschaftskritische Erzähltheorie. UTB Stuttgart, 2022. 314 S.
5. Fink-Eitel H. Foucault zur Einführung. Hamburg : Junius. 2.Aufl. 1992. 146 S.
6. Landwehr A. Historische Diskursanalyse. 2., aktualisierte Auflage. *Historische Einführungen*. Hrsg. von F. Bösch u.a. Bd. 4. Campus Verlag Frankfurt/New York, 2008. 184 S.
7. Mills S. Discourse. London : Routledge, 2004. 177 p.
8. Lexikon der Sprachwissenschaft. Hrsg. v. Hadumod Bußmann, H. 3., aktual. und erw. Aufl. Stuttgart : Alfred Kröner Verlag, 2002. 783 S.
9. Habscheid S. Text und Diskurs / Stephan Habscheid. Paderborn : Wilhelm Fink GmbH & Co. Verlags-KG, 2009. 122 S.
10. Ehrlich K. Funktion und Struktur schriftlicher Kommunikation. In: Günther, Hartmut & Otto Ludwig (Hrsg.) : *Schrift und Schriftlichkeit*. Bd. I. Berlin/New York: de Gruyter, 1994. S. 18–41.
11. Jäger S. Diskurs und Wissen. Theoretische und methodische Aspekte einer kritischen Diskurs- und Dispositivanalyse. In : Keller u.a. (Hrsg.), 2006. 286 S.
12. Bendel Larcher S. Linguistische Diskursanalyse. Ein Lehr- und Arbeitsbuch. 2., durchgesehene und aktualisierte Auflage. Tübingen : Narr, 2023. 302 S.
13. Hartz R. Vom Ethos zum Verfahren. Diskursanalyse als Element einer kritischen Ontologie der Gegenwart. In : Ronald Hartz/ Matthias Rätzer (Hg.): *Organisationsforschung nach Foucault*. Bielefeld : transcript, 2014. S. 17–38.
14. Fairclough N. Language and power. 2. Auflage. Harlow : Longmann, 2001. 226 p.
15. Sander T. Redesequenzen. Untersuchungen zur Grammatik von Diskursen und Texten. Paderborn, Germany : mentis Verlag, 2002. 323 S.
16. Maingueneau D. Linguistische Grundbegriffe zur Analyse literarischer Texte. Übers. und für deutsche Leser bearbeitet von J. Albrecht. Tübingen : Narr, 2000. 208 S.
17. Busse D., Teubert W. Ist Diskurs ein sprachwissenschaftliches Objekt? Zur Methodenfrage der historischen Semantik. Opladen : Westdeutscher Verlag, 1994. S. 10–28.
18. Link J. Diskursanalyse unter besonderer Berücksichtigung von Interdiskurs und Kollektivsymbolik. In : Keller u.a. (Hrsg.), 2006. S. 407–430.
19. Diskurse, Texte, Traditionen : Modelle und Fachkulturen in der Diskussion / Franz Lebsanft/Angela Schrott (Hg.); Universität Bonn, 2015. 394 S.
20. Harris Zellig S. Discourse Analysis. In : *Language* 28, 1952. S. 1–30.

УДК 821.111(73).09 По

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-12>

МОТИВ САМОДЕСТРУКЦІЇ У НОВЕЛІСТИЦІ ЕДГАРА ПО

THE MOTIF OF SELF-DESTRUCTION
IN EDGAR POE'S SHORT STORIES

Вечірко О. Л.,

orcid.org/0000-0002-7326-167X

кандидат філологічних наук, доцентка,

доцентка кафедри германських мов, зарубіжної літератури та методик їхнього навчання

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Ментальне здоров'я людини – це важливий аспект її життєдіяльності, який визначає особливості світосприйняття і взаємодії особистості із навколишнім світом. Проблеми ментального здоров'я були актуальними у всі часи, але особливої гостроти вони набувають у кризові періоди або у ситуаціях невизначеності. Життя українців в умовах війни, важкопрогнозованість сьогодення сприяють зростанню депресивних, амбівалентних станів та травматичних синдромів, які людині стає все важче пережити і, знаходячись у ситуації безнадії і безвиході, не маючи шансів на оптимістичне майбутнє, вона інколи сама запускає програму власної саморуйнації, зважаючи на такий психоемоційний стан сучасного українця дослідження мотиву самодеструкції в американській новелістиці 19 століття є особливо актуальним сьогодні. Новелістичний жанр активно розвивається у літературі США у цей час, його популярність обумовлена стрімким і динамічним розвитком життя американців. Предметом дослідження стала творчість Едгара По, зокрема його новела «Падіння будинку Ашерів». Аналіз самодеструктивної поведінки головного героя Родеріка визначена декількома факторами, зокрема, особливістю генеалогії його родини, зв'язком із родовим мастком, забобоністю. Знається письменник і на сутності фобій, природа людських страхів різна, вона може відчувати страх самотності, страх старості, страх перед майбутнім або, як герой новели, страх смерті, важливим аспектом дослідження американського митця стає природа страхів людини, яка пов'язана із автобіографічними алюзіями, спираючись на власний духовний і емоційний досвід, письменник мусив вести складну боротьбу за існування у невідомій йому атмосфері комерційної цивілізації, переживаючи так само складні психоемоційні стани. Спосіб життя Едгара По багато у чому сприяв створенню власної програми самодеструкції, яка стала життєвим кредом митця.

Ключові слова: ментальне здоров'я, самодеструктивна поведінка, психологізм, амбівалентність, новелістика.

Mental health of a person is an important aspect of his/her life that determines the peculiarities of the person's worldview and interaction with the world around him/her. Mental health problems have always been relevant, but they become particularly acute in times of crisis or in situations of uncertainty. The life of Ukrainians during the war and the unpredictability of the present contribute to the growth of depressive, ambivalent states and traumatic syndromes, which are becoming increasingly difficult for a person to survive, and, being in a situation of hopelessness and despair, with no chance of the optimistic future, he/she sometimes launches a programme of his/her own self-destruction. Given this psycho-emotional state of the modern Ukrainian, the study of the motif of self-destruction in the 19th-century American short stories is especially relevant today. The novelistic genre is actively developing in the literature of the United States at the present time, its popularity is due to the rapid and dynamic development of American life. The subject of the study is the work of Edgar Poe, in particular his short story "The Fall of the House of Usher". The analysis of the self-destructive behaviour of the protagonist Roderick is determined by several factors, especially the peculiarity of his family genealogy, connection with the family estate, and superstition. The writer is also aware of the nature of phobias, the nature of human fears is different, a person can experience fear of loneliness, fear of old age, fear of the future or, like the main character of the short story, fear of death. An important aspect of the American artist's research is the nature of human fears, which is connected with autobiographical allusions, based on his own spiritual and emotional experience, the writer had to wage a difficult struggle for existence in the atmosphere of commercial civilisation he hated, experiencing similarly complex psycho-emotional states. Edgar Poe's lifestyle contributed to the creation of his own programme of self-destruction that became the artist's life credo.

Key words: mental health, self-destructive behaviour, psychologism, ambivalence, short stories.

Постановка проблеми. Ментальне здоров'я людини – це важливий аспект її життєдіяльності, який визначає особливості світосприйняття і взаємодії особистості із навколишнім світом, воно включає в себе різні аспекти психічного функціонування: емоційну стабільність, задоволеність життям, позитивні емоції. Проблеми ментального здоров'я були актуальними у всі часи, але особливої гостроти вони набувають у кризові періоди або у ситуації невизначеності. Життя українців в умовах війни, важкопрогнозованість сьогодення сприяють зростанню депресивних, амбівалентних станів та травматичних синдромів, які людині стає все важче пережити і, знаходячись у ситуації безнадії і безвиході, не маючи шансів на оптимістичне майбутнє, вона інколи сама запускає програму власної саморуйнації, зважаючи на такий психоемоційний стан сучасної людини дослідження мотиву самодеструкції в американській новелістиці 19 століття є особливо **актуальним** сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема психологічного аналізу у художньому творі у різний час займалися В. Фащенко [1], Н. Зборовська [2], М. Кодак [3], але окремої розвідки щодо психологічних станів та мотивів самодеструкції особистості в американській літературі, зокрема у новелах Едгара Аллана По на сьогодні немає.

Жанр новели має складний шлях розвитку, літературна історія якої сягає часів античності, особливого розквіту вона набуває у часи Ренесансу у творчості Дж. Боккаччо. Новелістичний жанр ніколи не був канонічним і у кожен період переживав певні трансформації. У сучасному українському літературознавстві проблемою поетики новели цікавилися В. Фащенко, автор монографій «Новела і новелісти», «Із студій про новелу», І. Денисюк «Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст». Проблема жанрової специфіки новели активно займалися науковці у різні часи. Проте до сьогодні не існує єдиного погляду на це питання.

Мета роботи – дослідити проблему самодеструктивної поведінки людини на матеріалі новели Едгара По «Падіння будинку Ашерів».

Виклад основного матеріалу. Новелістичний жанр активно розвивається в американській літературі 19 століття саме у цей час відбувалося становлення американської романтичної літератури, яка, на думку Л. Анісімової, «стверджує і зображує велич і славу Нового світу як біблійної Землі обітованої, безмежні можливості, рівність і демократію, віру у нове життя, яке обов'язково буде чистим, досконалим та успішним» [4, с. 11]. Початок Громадянської війни у США став кінцем доби романтизму, на зміну якому приходить доба реалізму. Творам, написаним у цей час, притаманне «викриття гостроактуальних соціальних проблем, прогресивних поглядів щодо расових питань, місця жінки у суспільстві тощо» [4, с. 12]. Американська література йшла своїм особливим шляхом, відмінним від європейського. Серед представників новелістичного жанру цього періоду в літературі США можна відзначити Вашингтона Ірвінга, Едгара Аллана По, Генрі Джеймса, Френсіса Брета Гарта, О. Генрі.

Одна із причин популярності новели у цій країні – це стрімкий і динамічний розвиток американського життя. На думку науковиці Гнатюк О., «швидкий темп росту промислового виробництва, наявність популярних журналів, відсутність інших засобів інформації сприяли широкому поширенню новели. Особливість малої форми, гнучкість, здатність відгукуватися на важливі події часу – також допомагали її утвердженню у літературі США. У новелі раніше і повніше, ніж в інших формах, виявилася національна своєрідність американської прози, особливості національного характеру, місцевого колориту» [5, с. 7].

Новела посідає важливе місце у творчій спадщині Едгара Аллана По. Письменник першим в історії американської літератури намагався теоретично осмислити цю дефініцію як самостійний жанр. Він висловив власну теорію новелістичної композиції, стверджуючи, що новеліста повинен відрізняти бездоганний літературний смак, оригінальність літературної манери, правдивість ситуацій. Цей письменник став одним із перших професійних літературних критиків у себе на батьківщині і спробував зрозуміти природу й призначення мистецтва, вибудовуючи свою систему естетичних принципів. Теоретичні погляди Е. По викладено у статтях «Філосо-

фія обстановки» (1840), «Філософія творчості» (1846), «Поетичний принцип» (1850), нарисах «Marginalia» (1844), численних рецензіях. Його естетичну систему можна назвати «раціоналістичним романтизмом», у центрі її – ідея гармонії й пропорційності всіх елементів художнього твору. Один із важливих меседжей його естетичної програми – це невеликий обсяг художнього тексту, адже мала жанрова форма дає можливість прочитати твір за один раз, не відриваючись від тексту, тому що, якщо читач поринає у буденні справи у нього руйнується цілісність сприйняття та вражень від прочитаного. Е. По вважає, що остаточний обсяг тексту має становити 108 рядків.

У різноманітній літературній спадщині Е. По найважливіше місце посідає новелістика, яку прийнято класифікувати за жанровим принципом і поділяти на 4 групи: детективні (сам Е. По називав їх логічними); психологічні (інша назва – арабески, готичні, страшні); комічні і сатиричні; фантастичні.

Предметом нашого дослідження стане «страшна» новела Е. По «Падіння будинку Ашерів». Про долю головного героя твору, нащадка аристократичного роду Родеріка Ашера ми дізнаємося від оповідача, товариша його дитинства. Родерік живе у давньому похмурому замку з постійним передчуттям тривоги, небезпеки та смерті. Замкнувшись у стінах будівлі зі своєї сестрою-близнючкою Маділейн, Родерік із хворобливою пристрастю віддається заняттям живописом і музикою. Сестра помирає від незрозумілої недуги. Брат ховає її у підземеллі замку, але його усвідомлення, що поховав він її живцем не полишають його впродовж всієї оповіді. У страшну ніч дикої бурі сестра встає із труни, у розірваному савані приходить до брата. Родерік, як і усі члени його родини, помирає. Стіни будинку Ашерів валяться під напором вітру, над його уламками замикаються води лиховісного озера.

Психологічна атмосфера уже на початку оповіді пов'язана з гамою песимістичних настроїв і страхів. П. Александров, досліджуючи мотиви страху і тривоги відзначає, що «філософія та психологія, зокрема фрейдизм і психоаналіз, традиційно розрізняють два види страху – раціональний (перед зовнішнім світом) та ірраціональний (перед самим собою)» [6, с. 4]. При погляді оповідача на будинок Ашерів він відчуває раціональний страх «почуття нестерпного суму увійшло в мою душу» [7, с. 127], я подивився «з отим над усе гнітючим чуттям, яке буває тільки в того, хто прокидається після опійного сну, – гірким падінням у буденне життя – огидним спаданням серпанку. Серце хололо, падало, падало в безодню, мисль плекала непереборний жах, і скільки не цькувала її фантазія, не могла її підійняти в гору» [7, с. 127].

На початку оповіді велике художнє навантаження несе пейзажний малюнок: «хмари гнітючо звисали з низького неба, я їхав сам верхи дивною й жахливою країною» [7, с. 127], який породжує відчуття безвиході. Мотив божевільного, пригніченого і придушеного, котрий йде від пейзажу, продовжується описом замку «меланхолійного дому Ашерів» [7, с. 127], «домівля суму» [7, с. 128], яка нагадувала «стару деревинь, що гнила багато років десь у покинутім склепі, не стурбована подихом вітру із зовні» [7, с. 129]. Оповідач одразу задався питанням, «що ж то... так упливало на мої нерви, коли я дивився на дім Ашерів?» [7, с. 127]. Отже, навіть просте споглядання цієї архітектурної споруди викликають важкі емоційні відчуття. Оповідач поводить себе як справжній психоаналітик (до речі саме його покликав Родерік на допомогу, вони у дитинстві товаришували), він створює аналітичну картинку, де намагається, задовго до Фрейда, пізнати таїну підсвідомості і пояснити свій важкий психоемоційний стан: «це була тайна невіршена, і я не міг боротися з темними образами, що наступали на мене. Я мусив мимоволі визнати, що хоча, *безумовно* існують у природі такі сполучення простих предметів, що мають силу отак на нас упливати, та все ж аналіз отих сил лежить глибше від сфер нашого мислення» [7, с. 127]. Отже, на початку оповіді ми стаємо свідками цілого психологічного дослідження внутрішнього стану оповідача, то б то він, на відміну від головного героя оповідання, здатен цілком раціонально визначити і проаналізувати свій стан, окрім того він виявився емоційно проникливою людиною. Саме йому судилося, говорячи сучасною тер-

мінологією, здійснити психологічну підтримку, покликану надати допомогу у складних життєвих обставинах і ситуаціях, хворому Родеріку Ашеру, який звернувся з листом про допомогу до свого друга дитинства. Герой новели усвідомив, що потребує поміч ззовні, адже сам він не міг упоратися зі своїм нестабільним психоемоційним станом: «письмо його показувало ознаки нервового напруження. Він писав про гостру тілесну хворобу – про розумовий розлад, що гнітив його душу, про серйозну потребу бачити мене, як свого найкращого, ба єдиного друга, щоб у моїм веселім товаристві мати полегкість від недуги» [7, с. 128].

Перша зустріч колишніх друзів виявилася дуже промовистою: «я впізнав у привиді, що був переді мною, товариша моїх ранніх хлоп'ячих розваг», автор одразу наголошує на нематеріальній людській сутності, адже за тлумачним словником «привид – це дух померлого, який привиджується людям забобонним або з хворобливою уявою». [8, с. 571].

Едгар По подає деталізований портрет Родеріка Рошера, акцентуючи увагу на очах, бо дуже часто вони є дзеркалом душі людини, але смерть уже поклала відбиток на лице колишнього товариша: «мертвий колір обличчя – очі великі, вогкі й блискучі над усе;. граційно вирізьблене підборіддя, що промовляло про нестачу моральної енергії,. Та тепер у самім перебільшенні питимого звичайного характеру цих рис і виразу полягала така зміна, що я не знав, до кого я балакаю. Страшно бліде обличчя і дивовижний блиск очей над усе здивували й злякали мене» [7, с. 131]. Про проблеми із психічним здоров'ям свідчить небажання займатися доглядом за зовнішністю і власним тілом, оповідач наголошує, що молода людина зовсім не переймається своїм зовнішнім виглядом: «шовкове волосся його виросло без догляду, і дико прозорі хвилі його радше спливали, ніж спадали на лице, і з зусиллям навіть я не міг знайти нічого людського в його химернім виразі» [7, с. 131]. Байдужість до себе свідчить про повну апатію героя до себе і до світу. Важливою складовою психічного здоров'я є спосіб життя, що веде героя, він уникає контактів із навколишнім світом, веде замкнений спосіб життя, демонструє прагнення до усамітнення і аскетизм. На думку сучасних психологів, «аскетизм – це стиль життя, що характеризується стриманістю від чуттєвих задоволень,... даний вид поведінки може спричинити проблеми зі здоров'ям» [9, с. 88]. У створенні картини амбівалентного психологічного стану Родеріка важливе місце посідає балада з промовистою назвою: «я гадав, що вбачив у перший раз повну свідомість Ашера за те, що його надхнений розум хитається на своєму троні. Вірші, під заголовком «Дім привидів», звучали майже так чи й зовсім точно так» [7, с. 135]. Весь спосіб життя головного героя промовляв про його кризовий амбівалентний психологічний стан: «він дуже страждав від хворобливої гостроти чуттів – тільки зовсім прісну їжу він міг переносити, він міг носити одягу тільки з однієї матерії; запахи усіх квітів його гнітили; очі його мучив навіть слабкий світ, і були лише деякі звуки, а саме звуки струнних інструментів, що не всіяли б у нього жак» [7, с. 132]. Едгар По, як справжній психолог, використовує за сучасною термінологією так звану арт-терапію, адже в'язень будинку Ашерів Родерік читав «один з ваших улюблених романів, я буду читати, а ви слухатимете – і так ми проведемо вдвох оцю страшну ніч» [7, с. 140], займався музикою: «хворобливий стан слухових нервів, що робив для недужного непереносною всяку музику, окрім деяких звуків струнних інструментів»; проживання негативних емоцій супроводжувалося малюванням «спосеред малюнків, над якими працювала його витончена фантазія» [7, с. 134] можна було спостерігати «чисті абстракції, які недужний умів кинути на полотно» [7, с. 134], або «фантазмагоричні концепції» [7, с. 134] на маленькому малюнку «склепіння лежало безмежно глибоко під поверхнею землі» [7, с. 134].

Далі усе більше відчуються автобіографічні мотиви, адже відомо, Едгар По одружився зі своєю 13 річною сестрою Вірджинією Клемм, герой новели Родерік теж зізнається про симпатію до рідної сестри: «покійна і він були близькі і що симпатії, заледве зрозумілі, завжди жили в них» [7, с. 137]. Американський письменник, маючи серйозний душевний розлад, страждаючи від глибокої депресії із власного досвіду мав певні знання про хвороби такого характеру: «недуга, що отак за юних літ звела Маделіну Ашер у гроб, полишила, як звичаєм по всіх

гостро каталептичних хворобах, насмішку слабого рум'янця на грудях і обличчі і отой підозріло застиглий осміх на вустах, що такий страшний буває по смерті» [7, с. 138]. Сучасний тлумачний психологічний словник подає наступне пояснення терміну каталепсія – це «сноподібний стан, що характеризується зниженням чутливості до зовнішніх і внутрішніх стимулів, «восковою гнучкістю» – мимовільним збереженням будь-якої пози без видимих зусиль. Може виникати в гіпнотичному сні, а також при деяких психічних захворюваннях (шизофренія, істерія та ін.)» [10, с. 195]. Місія Едгара По у творі особлива, адже він не тільки письменник, а й лікар, що намагається діагностувати хворобу своєї сестри «безнемірна апатія, повільне умирання людини і часті, хоча й скороминучі, каталептичні припадки – така була незвичайна її діагноза» [7, с. 133]. Знається письменник і на природі фобій, страхи переслідували не тільки героя новели, а й її автора. Природа людських страхів різна, вона може відчувати страх самотності, страх старості, страх перед майбутнім або, як герой новели, страх смерті: «він був рабом у одної аномальної категорії страхів. «Я загину», я муситиму втратити разом життя і розум у якійсь сутичці з лютим привидом Жаху» [7, с. 132]. Останні мешканці будинку Ашерів, а це сестра і брат, стали заручниками свого помешкання, вони не змогли покинути замок і приречені на смерть: «його сковували якісь забобонні враження що до того житла...», що, зрештою, для всієї родини стали фатальними, адже «фамільний замок справляв на психіку, пригнічену довгою недугою» [7, с. 132] виключно негативні і руйнівні впливи. Ідея покласти живою у могилу леді Меділейн глибоко запала у душу її брата, і його свідомість довго перебувала у полоні цієї ідеї, не маючи шансів виходу у реальний світ, обидва мешканці загинули. Дивацтва Родеріка Ашера впливають із його характеру і обумовлені особливостями його психічного стану і способом життя.

Висновки. Отже, самодеструктивна поведінка Родеріка Ашера визначена декількома факторами, зокрема, це особливості генеалогії його родини, зі слів оповідача ми дізнаємося, «вся родина зменшувалася і вмирала і що так було завжди з дуже невеликими змінами й варіаціями» [7, с. 128]. Другим важливим фактором залишається зв'язок із родовим маєм «обмірковуючи те, як оце вмирання ішло в згоді з особливостями самих людей і як воно могло протягом віків упливати на них, я думав, що, може, якраз ця відсутність бокових галузів і послідовна незмінна передача дідизни від отця до сина вкупі з ім'ям нарешті настільки поєднала в уяві селян замок і родину, яка ним володіла, що первісна назва дідизни зовсім стерлася й розчинилася у тій двозначній і староденній назві «Дому Ашерів» [7, с. 129]. У цьому описі автор зосереджує увагу на незворотній руйнації людини і дому, а також намагається зафіксувати наслідки складних відносин між ними.

Серед факторів, що суттєво впливали на характер поведінки героїв новели Едгар По називає забобонність. Сучасні психологи, досліджуючи цю дефініцію, відзначають таку «психологічну особливість особистості, що виявляється як почуття фатальної залежності від надприродного» [11, с. 153], а «переважна реалізація забобонів відбувається в стресогенних умовах» [11, с. 152]. Американський новеліст розглядає цю психологічну особливість, пов'язуючи її з психоемоційним станом страху: «не може бути сумніву в тім, що свідомість швидкого зростання в мене забобонів – чому б мені називати це інакше? – що ця свідомість послужила тільки до того, щоб забобони ще збільшити. Скільки я знаю, такий вже є парадоксальний закон усіх почуттів, що в основі їх лежить страх» [7, с. 129].

Варто зазначити, що у сюжеті новели чільне місце посідають автобіографічні алюзії, Едгар По, спираючись на власний духовний і емоційний досвід, мусив вести складну боротьбу за існування у ненависній йому атмосфері комерційної цивілізації, переживаючи так само складні психоемоційні стани, вживаючи алкоголь і наркотики. Усім способом свого життя він протестував проти моральних суспільних норм, психічні розлади далися взнаки, його власна програма самодеструкції як форма протесту проти суспільства, стала життєвим кредом письменника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фащенко В. «У глибинах людського буття» (Літературознавчі студії). Одеса: Маяк, 2005. 640 с.
2. Зборовська Н. В. Психоаналіз і літературознавство. К.: Академвидав, 2003. 392 с.
3. Кодак М. Психологізм соціальної прози. К.: Наукова думка. 1980. 162 с.
4. Анісімова Л. Американська література: від витоків до доби реалізму. К., 2023. 124 с.
5. Гнатюк О. Жанр новели в українському та американському історико-літературному процесі кінця ХІХ – початку ХХ століть». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2017. № 31. Том 3. С. 7–9.
6. Александров П. Мотиви страху і тривоги у соціальних функціях журналістики. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. 2013. Випуск 37. С. 4–17.
7. По Е. Вибрані твори. К.: Державне видавництво України, 1928.
8. Словник української мови: в 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства. К.: Наукова думка, 1970–1980. За ред. І. К. Білодіда. Т. 7, 1976. URL: <https://sum.in.ua/s/pryvud>
9. Ігумнова О., Михайлов А. Самодеструктивна поведінка як суспільно-культурний феномен. *Науковий журнал «Психологічні травелогі»*. 2021. № 2. С. 84–95.
10. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2007. 640 с.
11. Лашук В. Забобони як психологічний феномен. *Актуальні проблеми психології*. Т. 7. Вип. 28. С. 151–158.

УДК 811.112.2'373.2'373.7:821.112.2-34

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-13>

ЗООНІМИ ТА ФІТОНІМИ В ОНОМАСТИЧНОМУ ПРОСТОРІ НІМЕЦЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ КАЗОК

ZOONYMS AND PHYTONYMS IN THE ONOMASTIC SPACE OF GERMAN LITERARY FAIRY TALES

Волошук В. І.,

orcid.org/0000-0001-5101-0354*кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри іноземної філології та перекладу
Національного університету «Запорізька політехніка»*

Ономастикон займає одну з найважливіших ланок в архітектоніці казкового тексту. Він сприяє актуалізації всіх його потенційних властивостей, а також розумінню історико-філософського і соціокультурного змісту. Ономастикою називають науку, що вивчає власні імена всіх типів. За об'єктами дослідження ономастика поділяється на антропоніміку, топоніміку, етніоніміку, зооніміку та астроніміку. Об'єктом даного дослідження є зооніміка німецьких літературних казок.

У казках головними героями можуть бути як люди, так і тварини, вони завжди займають центральне положення в художньому творі. Тварини – це алегоричне зображення людських типів і характерів. Тому більшість зоонімів представлені реальними антропонімами або створені за антропоморфними моделями. Порівняльний аналіз семантичної структури зоонімів виявив ряд характеристик: зооніми пов'язані з конкретно-особистісними характеристиками, які кваліфікують особисті якісні ознаки людини – риси її характеру і зовнішні особливості. Герої-звірі в більшості випадків не мають ні імен, ні кличок. Вигадані зооніми також часто зустрічаються на сторінках фольклорних творів. Прикладом може слугувати осел-перевертень (нім. «*der Krautesel*»).

Окремо слід виділити такий вид онімів, як фітонім, тобто власну назву рослин, адже вона також досить часто є елементом німецьких літературних казок і несе в собі особливе значення. До фітонімів відносяться у німецьких казках як звичайні квіти: *лілея, троянда*; так і дерева: *дуб, верба, горіх*; і створені авторською фантазією. Приклад вигаданого фітоніма є трава Смачночих (*Niesmitlust*).

Також до категорії казкових зоонімів слід віднести таку ономастичну одиницю, як міфозоонім – власне ім'я тварини, яка фактично не існує, але людина представляє її реальною. Досить частотним міфозоонімом в німецьких казках є «дракон» (*der Drache*). На сторінках літературних творів птахи мають певне символічне значення, вони часто ідентифікуються з божествами, богами грому, вітру, керівниками природних стихій.

Отже образ тварини може вживатися для характеристики об'єкта (людини, предмета). Але не слід забувати про нескінченний і різноманітний світ казки, в якому кожен персонаж може постати перед читачем в поганому і хорошому світлі. Через розгляд казкових онімів можна виявити культурні особливості народу.

Ключові слова: ономастика, антропонім, зоонім, фітонім, міфозоонім, літературна казка.

The onomastikon is one of the most important links in the architectonics of a fairy tale text. It contributes to the actualization of all its potential properties, as well as to the understanding of historical, philosophical and socio-cultural content. Onomastics is the science that studies proper names of all types. According to the objects of study, onomastics is divided into anthroponyms, toponyms, ethnonyms, zoonyms and astrononyms. The object of this study is the zoonyms of German literary fairy tales.

In fairy tales, the main characters can be both humans and animals, and they always occupy a central position in a work of fiction. Animals are an allegorical representation of human types and characters. That is why most zoonyms are represented by real anthroponymy or are created on anthropomorphic models. A comparative analysis of the semantic structure of zoonyms has revealed a number of characteristics: zoonyms are associated with specific personal characteristics that qualify personal qualitative features of a person – his or her character traits and external features. In most cases, animal characters have neither names nor nicknames. Fictional zoonyms are also often found in fairy tales. An example is “*der Krautesel*”. A separate type of onomatopoeia is the phytonym, i.e. the proper name of a plant, because it is also quite often an element of German literary fairy tales and carries a special meaning.

In German fairy tales, phytonyms include both ordinary flowers (lily, rose) and trees (oak, willow, walnut), as well as those created by the author's imagination. An example of a fictional phytonym is the “Niesmitlust” herb.

The category of fairy-tale zoonyms also includes such an onomastic unit as myth zoonym – the proper name of an animal that does not actually exist, but a person imagines it to be real. A frequent myth zoonym in German fairy tales is “der Drache”. In literary works, birds have a certain symbolic meaning; they are often identified with deities, gods of thunder, wind, and rulers of natural elements.

Thus, the image of an animal can be used to characterize an object (person, object). However, we should not forget about the endless and diverse world of fairy tales, in which each character can appear to the reader in a bad and good light. Through the study of fairy tale onyms, one can reveal the cultural characteristics of a people.

Key words: onomastic, anthroponym, zoonym, phytonym, myth zoonym, literary fairy tale.

Постановка проблеми. Мова – це комплексна комунікативна система, яка складається з багатьох частин, кожна з котрих відіграє свою власну функцію. Оніми – це органічна частина словникового складу кожної мови. Ономастикон доповнюється з кожним роком, з’являються нові оніми. Одні імена та назви замінюють іншими. Сьогодні існує багато дослідників, які звертаються до проблем ономастики, публікуються словники та книжки. Оніми зустрічаються майже у всіх творах різних епох. Вивчаючи образи тварин саме в казках, можна виявити, які якості людини цінуються у народі найбільше, які вчинки характеризуються як негативні або позитивні, і, нарешті, які асоціації закріпилися за тим чи іншим зоонімом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування ономастики як самостійної наукової дисципліни про власні імена активізувалося в другій половині XX століття. Були намічені основні закономірності історії розвитку і функціонування власних імен, обґрунтовані засади їх класифікації, визначена роль мовних і соціальних факторів при формуванні ономастичної системи, уточнені методи ономастичних досліджень. Ономастика є одним із розділів лексикології, хоч останнім часом робляться спроби розглядати її як окрему галузь мовознавчої науки [1, с. 110]. Ономастика являє собою дуже цінний розділ сучасного мовознавства, комплексну наукову лінгвістичну дисципліну, оснащену своїм термінологічним апаратом, своїм колом проблем, історією дослідження і власними методами дослідження.

Великий внесок у розвиток ономастичних, а отже і загальномовних проблем внесли і вносять лінгвісти ФРН. Однією з фундаментальних західнонімецьких праць з ономастики є монографія В. Зайбіке [2], присвячена особистим іменам, де, по суті, висвітлюються всі аспекти німецької антропонімії – термінологічний, історичний (ім'я як відображення історії та культури німецького народу), соціологічний і, тісно пов'язані з ним, стилістичний і географічний аспекти (використання і нормативність імен в різних соціумах і територіях, їх суспільна оцінка), логічний (значення власних імен, їх апеллятивізація), а також специфічні ономастичні питання (фонетика, морфологія, словотвір).

В українській філології розвитку літературної ономастики сприяли роботи Ю. Браїлко, Л. Белей, Л. Голуб, В. Калінкін та інші [3–5]. Великий внесок внесли дослідження Карпенко О. присвячені не лише літературній, але й когнітивній ономастиці. В пригоді багатьом дослідникам став «Словник української ономастичної термінології», укладений Д. Бучко [6].

Метою статті є функціональне навантаження одного з видів онімів (зоонімів та фітонімів), які чи не найяскравіше розкриваються саме в казковому просторі, виявити їх семантичне наповнення, що інтерпретується з урахуванням їх контекстуального вживання й шляхом звернення до позатекстової інформації, вибір якої обумовлений жанровими особливостями казки. Матеріалом стали реальні та авторські зооніми та фітоніми літературних німецьких казок братів Грімм, Е. Т. А. Гофмана та В. Гауфа.

Виклад основного матеріалу. За Ю. О. Карпенком ономастика – це розділ мовознавства, який досліджує власні назви, їхню сутність, специфіку, будову, групування, закономірності функціонування, їхнє походження та розвиток [7, с. 13].

Складність і різноманіття об'єкта ономастики (власного імені) багато в чому обумовлює її міждисциплінарний характер. Вона має два основні вектори досліджень – лінгвістичний і істо-

ричний, однак результати ономастичних досліджень використовуються також в етнографії, археології, картографії, логіці і багатьох інших науках. Всі власні імена, якими користується конкретний народ, створюють його ономастичний простір.

За напрямками дослідження ономастику слід розділяти на теоретичну, описову, історичну, прикладну, та ономастику поетичну, а за об'єктами дослідження на:

1. топоніміку – вивчає власні імена географічних об'єктів, наявність яких зумовлює поділ топоніміки на: ойконіміку (населені пункти); гідрохіміку (водні об'єкти); ороніміку (гори та інші об'єкти рельєфу);

2. антропоніміку – досліджує власні імена людей;

3. етніміку – вивчає етнічні назви, тобто назви народів, племен;

4. зооніміку – займається власними іменами (кличками) тварин;

5. астроніміку – вивчає назви небесних тіл космічних об'єктів тощо [8, с. 437].

При цьому слід мати на увазі, що за кожним з розділів ономастики закріпилася термінологічна тріада на зразок: антропонім – особова назва, антропонімія – певна сукупність імен особових, антропоніміка – їх наукове дослідження [8, с. 437]. Зростаючий інтерес до вивчення власних імен у художніх текстах пояснюється розширенням досліджень у сфері загальної та приватної поетики, стилістики, мови художньої літератури, лінгвістики тексту. Проблема вивчення власних імен у художніх текстах актуалізувалася і стала розумітися ширше і глибше прикладних задач.

Але, безсумнівно, більше досліджувалися саме антропоніми. В художній літературі лише зрідка увагу привертають зооніми та фітоніми, які стали предметом цієї статті. Але літературна казка відрізняється від будь-якого іншого виду літературного тексту. Тут оніми відіграють одну з провідних ролей. Адже власне ім'я чи клас тварин часто стають характеристикою казкового персонажу.

Зооніми в різних лінгвокультурах вміщують різні людські якості, що свідчить про індивідуальність образного мислення конкретного народу. Вивчаючи образи тварин, можна виявити, які якості людини цінуються у народі найбільше, які вчинки характеризуються як негативні або позитивні, і, нарешті, які асоціації закріпилися за тим чи іншим зоонімом.

Під зоонімом розуміють «лексико-семантичний варіант слова, який виступає в якості родової назви тварини, й метафоричного іменування при аналізі лексики з погляду характеристики людини» [9, с. 164].

Практично кожен зоонім володіє двома рівнями значень, тісно пов'язаних між собою. Перше значення може бути умовно названо «буденним» – це іменування тієї або іншої тварини, друге – «міфологічним», воно знаходить відображення в традиційній народній культурі, у фольклорних текстах. На підставі цих двох рівнів формується стереотипне значення або стереотипний образ, який і актуалізується при використанні зоонімів.

Чимало зоонімів, спрямованих на алегоричне позначення людини, є продуктом фольклорних традицій і, відповідно, знаходять відображення в літературних казках. Порівняльне вивчення казок різних культур дозволяє виявити загальні і різні закономірності розвитку представників різних країн, їх особливе бачення світу, морально-етичні установки і особливості побуту.

Але окрім власне зоонімів, в залежності від теми нашого дослідження, вважаємо доречним віднести до цієї групи онімів такі підвиди міфонімів, як: міфозоонім – власне ім'я тварини, яка фактично не існує, але людина представляє її реальною; міффітонім – власне ім'я рослини, яка фактично не існує, але людина представляє її реальною [цит за 10, с. 30].

У казках головними героями можуть бути як люди, так і тварини, вони завжди займають центральне положення в художньому творі внаслідок їх абсолютної антропоцентричності. Це обумовлює і шлях інтерпретації художнього тексту, в основі якого завжди лежить антропоцентричний підхід.

Часто автор використовує зооморфні образи для додання зооморфної характеристики людині. Зооніми є особливими одиницями тексту і відносяться до числа тих його складових, національно-культурна обумовленість семантики яких виражена особливо яскраво.

Порівняльний аналіз семантичної структури зоонімів виявив ряд характеристик: зооніми пов'язані з конкретно-особистісними характеристиками, які кваліфікують особисті якісні ознаки людини – риси її характеру і зовнішні особливості. Це свідчить про їх кваліфікативні функції. Образно-асоціативний комплекс зоонімів цього розряду розгорнутий, оскільки в більшості випадків образи, що лежать в основі цих лексичних одиниць, легко пояснити.

Образно-асоціативний комплекс казкових зоонімів ослаблений, так як має відношення до узагальнених проявів властивостей особи, що вказує на його професійну, соціально-групову та національну приналежність, що не пов'язано з емоційністю. Основним складовим компонентом конотативного змісту цих зоонімів є функціонально-стилістична характеристика.

Герой-звірі в німецьких літературних казках в більшості випадків не мають ні імен, ні кличок: *der Esel* «віслик», *der Hund* «собака», *der Hahn* «півень», *die Schlange* «змія» та інші. Специфіка вживання власних назв особливо наглядно проявляється в тих випадках, коли немає явної формальної відмінності між власними і загальними іменами. Якщо і присутні клички то вони, як правило, безпосередньо асоціюються з даною твариною (*лис-рудий, кінь-вороний, собака з промовистим ім'ям «Fassan»* – від дієслова *fassen* – хапати).

Зооморфний образ кішки в різних культурах представляється по-різному. Кішка асоціюється з добротою і ласкою в українській культурі. Зовсім протилежне можна побачити в німецькій казці «*Katze und Maus in Gesellschaft*» [11, с. 35], кішка постає як улеслива і хитра тварина. Вовк постає в різних культурах однаково, вічно голодний, дурний і жадібний («*Der Wolf und die sieben jungen Geißlein*») [11, с. 77]. У багатьох казках за допомогою вигадки, виставляються такі загальнолюдські вади, як лінь, жадібність, заздрість, скупість, втілені в образах тварин. Так, в німецьких казках заєць – гордовитий, кіт – хитрий і спритний, миша – довірлива і добра, а їжак – розумний, азартний і спритний. У казці «*Katze und Maus in Gesellschaft*» кіт таємно з'їдає горщик з маслом, хитро обводячи мишу навколо пальця. Зрештою, він з'їдає і мишу, яка дізнається про підступний обман товариша [11, с. 35]. Отже розрив між «найближчим» і «подалішим» значеннями зооніму, коли він вживається для іменування (екстенсійно), навряд чи може бути значним, але зовсім інша картина в тому випадку, коли це ім'я виступає інтенсійно (конотативно), тобто вживається для характеристики. При інтенсійному вживанні двостороннього імені людина, що оповідає орієнтується не на власне уявлення, а на загальнонаціональний інваріант.

Прикладом вигаданого зооніма може стати такий персонаж, як осел-перевертень (салатний осел) (нім. «*der Krautesel*») однойменної казки братів Грімм [12, с. 580]. Значення власної назви можна легко пояснити, лише переклавши два її компонента. «*das Kraut*» – «зелень, трава», та «*der Esel*» – «осел». Адже за змістом казки головний персонаж перетворився на осла саме після того, як з'їв листя салату. Отже, на українській мові зоонім зберіг своє оригінальне значення.

В казці «Лускунчик і Мишачий король» (нім. «*Nußknacker und Mausekönig*») Е. Т. А. Гофмана одного з головних героїв звать Мишачий король (нім. *Mausekönig*) [13]. Власна назва перекладена лінгвістами за допомогою підбору лексичного еквівалента, тобто є ідентичною. Миша в німецькій культурі з часів середньовіччя є символом злої, руйнівної діяльності, вважалося, що миші знаходяться в тісному зв'язку з відьмами і чаклунами. Таким чином, Мишачий король – Лускунчик утворюють пару протилежностей – «зло-добро».

Також не слід забувати про таку ономастичну одиницю, як міфозоонім. Утворені фантазією автора чи як правило взяті з народних сказань, вони слугують прикрасами, допомагають ідентифікувати стиль та жанр, а також є невичерпним джерелом пізнання культури та звичаїв народу.

Досить частотним міфозоонімом в німецьких казках є «дракон» (*der Drache*). Ця лексична одиниця передається на українську мову за допомогою підбору словникового відповідника. Дракон – крилатий (летючий) змій, міфічна істота, представлена у вигляді сполучення елементів різних тварин; голови (часто декількох голів) і тулуба плазуна (змії, ящера) і крил птаха. Згідно німецької міфології, це хтонічні чудовиська, постійно воюючі з Богами. Дракон поєднує в собі образи різних тварин (змій і птах) і є універсальним міфологічним образом. У казках дракони мають величезну силу, охороняють щось важливе (скарби або молоду дівчину). Прикладом цьому може слугувати персонаж у казці братів Грімм «Диявол і його бабуса» («*Der Teufel und seine Großmutter*») [12, с. 593]. Тут міфологічний дракон символізує собою випробування, яке потрібно пройти, щоб отримати скарб.

На сторінках літературних творів птахи мають певне символічне значення, вони часто ідентифікуються з солярними божествами, богами грому, вітру, керівниками природних стихій. Іноді птиці виступають в ролі «вторинного» деміурга або як помічники людини. У багатьох міфах і легендах вони вважаються розумними союзниками і порадиниками людей, культурними героями, як у казці «Золотий птах» (нім. «*Der goldene Vogel*») братів Грімм [11, с. 175]. Для передачі цього зооніма на українську мову, велика кількість перекладачів використовують лексичний словниковий еквівалент. Але цікавим є той факт, що деякі перекладачі відображали цей зоонім українською мовою саме «жар-птиця», завдяки її зовнішнім характеристикам.

Окремо слід виділити в казках такий вид онімів, як фітонім, тобто власну назву рослин, адже вона також досить часто є елементом німецьких літературних казок і несе в собі особливе значення. До фітонімів відносяться у німецьких казках як звичайні квіти : *лілея*, *троянда*; так і дерева: *дуб*, *верба*, *горіх*. Рідше і як правило в якості фантазій автора використовуються трави та плоди.

Яскравим авторським утворенням за допомогою елементів літературної мови можуть слугувати такі фітоніми, як трава Сmachночих (*Niesmitlust* – чхай з задоволенням) та трава Шлунковтіха (*Magentrost*). В основі перекладу цих фітонімів В. Гауфа на сторінках казки «Карлик Ніс» (нім. «*Der Zwerg Nase*») [14, с. 170].

У казці «Білосніжка» (нім. «*Schneewittchen*») – казка братів Грімм [11, с. 326] використовується фітонім *чорне (ебенове) дерево*. Згідно з сюжетом казки, в один зимовий сніжний день королева сидить і шиє у вікна з рамою з чорного дерева (*das Ebenholz*). Випадково вона коле голкою палець, упускає три краплі крові і думає про те, що хотіла б народити дитинку, білу як сніг, рум'яну як кров і чорняву як чорне дерево. Адже саме ця рослина має власну символіку. Чорне дерево дійсно оточене містичним ореолом. Вирізані з нього фігурки служили оберегом і в той же час використовувалися в чорній магії. Тому при перекладі цього фітоніму є сенс не замінювати цю лексичну одиницю, а використовувати словниковий еквівалент.

Також слід згадати сюжет відомої казки братів Грімм «Діва Малейн» (нім. «*Jungfrau Maleen*») [11, с. 403]. Навіть на сторінках цієї казки присутній фітонім, що несе в собі дещо метафоричне значення. Цією власною назвою є кропива (*der Brennesselbusch*). Ця рослина врятувала життя героїням, і доказом чудодійного впливу кропиви є її символічне значення. У народній культурі вона грає роль оберега і відгінного засобу; разом з тим наділяється символікою родючості. Щодо передачі цієї лексичної одиниці, то фітонім «*der Brennesselbusch*» перекладається як «кущ кропиви». Але в українському перекладі казки, лексема «кущ» опущена, тобто йде скорочення фітоніму, що не важливе для сюжету казки.

Висновки. Аналіз фольклорних текстів дозволяє виявити міфологічні уявлення народу, виявити елементи дохристиянської культури і їх зв'язок з більш пізніми християнськими уявленнями про світ. Таким чином, зооніми (один з найменш досліджених класів онімів) мають універсальне значення у символічній системі німецької казки. Кожний клас тварин має свій специфічний діапазон значень і функцій: кішка хитра та небезпечна, вовк жадібний і дурний, осел наївний тощо. Але при цьому кожен персонаж має свою специфічну характеристику, свій

вигляд, свої певні якості. Образ тварини може вживатися для характеристики об'єкта (людини, предмета). Але не слід забувати про нескінченний і різноманітний світ казки, в якому кожен персонаж може постати перед читачем в поганому і хорошому світлі. Адже світ казки сповнений вимислу і невичерпної фантазії. Ця фантазія створює міфічних персонажів таких як дракон або жар-птиця.

Найменш представлений в літературних текстах клас онімів – фітоніми, також відіграють в казці велику роль. В незалежності чи йдеться про реально існуючі рослини (квіти, дерева, кущі) чи про створені авторською фантазією чарівні рослини вони можуть допомагати казковим героям або навпаки наводити морок і хвороби. Отже часто є самостійними персонажами казки.

Щодо передачі розглянутих зоонімів українською мовою, то треба зазначити, що частіше за все вони перекладаються за допомогою підбору лексичного еквівалента, або ж транскрибуванням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: короткий нарис. К. : Вища школа, 2006. 143 с.
2. Seibicke W. Die Personennamen im Deutschen. Berlin : Walter de Gruyter, 1982. 227 S.
3. Белей Л. О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX – XX ст. Ужгород : Патент, 1995. 212 с.
4. Голуб Л. Теоретичні засади дослідження поетичного ономастикону. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2013. Вип. 6 (3). С. 42–49.
5. Калінкін В. М. Теоретичні основи поетичної ономастики: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01. К., 2000. 24 с.
6. Бучко Д. Г. Словник української ономастичної термінології. Харків : Ранок-НТ, 2012. 256 с.
7. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика. *Інтегральна теорія англомовної комунікації*: монографія. Одеса : Одеська міська друкарня (КП ОМД), 2015. С. 13–64.
8. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. Київ : Українська енциклопедія, 2000. 752 с.
9. Манакин В. М. Мова і міжкультурна комунікація. К.: ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
10. Торчинський М. Основи денотатно-номінативного групування онімної лексики. *Вісник Прикарпатського університету*. 2011. Вип. 29–31. С. 27–31.
11. Brüder Grimm. Märchen : Gebundene Ausgabe. Stuttgart : Thienemann Verlag, 2010. 432 S.
12. Brüder Grimm. Kinder- und Hausmärchen : Gebundene Ausgabe. Frankfurt am Main : FISCHER Taschenbuch, 2008. 800 S.
13. Hoffmann E. T. A. Nussknacker und Mausekönig : Gebundene Ausgabe. – Köln : Anaconda, 2011. 96 S.
14. Hauff W. Hauffs Märchen. Vollständige Ausgabe. Köln : Anaconda Verlag, 2012. 608 S.

УДК 811.161.2'276.6: 796

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-14>

УКРАЇНСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ СФЕРИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ: ВИТОКИ, СТАНОВЛЕННЯ, ОСОБЛИВОСТІ

UKRAINIAN TERMINOLOGY IN THE FIELD OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS: ORIGINS, FORMATION, FEATURES

Воронюк І. О.,

orcid.org/0000-0003-2900-7700

Web of Science Researcher ID: JFA-5818-2023

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства та загальної мовної підготовки
Національного університету «Запорізька політехніка»

У науковій статті розглянуто витоки, специфіку становлення національної термінології сфери фізичної культури і спорту, а також її лексико-семантичні та граматичні особливості на сучасному етапі. Доведено, що теоретичне дослідження галузевих терміносистем є актуальною проблемою сучасної науки, адже наукова термінологія фіксує досягнення людей, нові наукові поняття, термінологія будь-якої галузі твориться та уніфікується разом із розвитком цієї науки. Завдання розвідки – розглянути формування спортивної термінології у контексті історичного розвитку фізкультурно-спортивного руху в Україні, уточнити і поглибити знання про відповідну термінологію на сучасному етапі. Авторка показала, що українська спортивна терміносистема почала формуватися з к. XIX ст., із використанням надбання інших мов у цей період було закладено національну основу для її подальшого розвитку. Доведено, що поява спортивно-гімнастичних товариств та українськомовної спортивної періодики сприяли появі перших спортивних термінів. У розвідці вмотивовано, що формування спортивної терміносистеми відбувалося у тісному зв'язку з особливостями історичного розвитку фізкультурно-спортивного руху в Україні, а також в умовах входження земель України до складу інших державних утворень. Сучасну термінологію сфери фізичної культури і спорту проаналізовано і класифіковано за лексико-семантичними парадигмами, встановлено тенденції частиномовної належності, простежено синтагматичні характеристики досліджуваної термінології, зафіксовано основні способи творення термінів і терміносполук, а також ненормативні терміноодиниці, до яких дібрано адекватний відповідник. Обґрунтовано необхідність спрямування фокусу наукової уваги на історичний досвід термінотворення під час подальшого вивчення спортивної термінології та її активного застосування у процесах унормування та уніфікації на сучасному етапі.

Ключові слова: фізкультурно-спортивний рух, спортивна періодика, тіловиховні інституції, термінологія сфери фізичної культури і спорту, спортивний термін, українські національні терміноодиниці.

The article examines the origins, specifics of the formation in the national terminology of physical culture and sports, as well as its lexical, semantic and grammatical features at the present stage. It is proved that theoretical study of sectoral terminology systems is an urgent problem of modern science, since scientific terminology records human achievements and new scientific concepts. The terminology of any field is created and standardized along with the development of this science. The purpose of the study is to consider the formation of sports terminology in the context of the historical development of the sports and cultural movement in Ukraine, as well as to clarify and deepen knowledge about the relevant terminology at the present stage. The author shows that the Ukrainian sports terminology system began to form in the late nineteenth century and during this period the national basis was laid down for its system using the heritage of other languages for further development. It is proved that the emergence of sports and gymnastic societies and Ukrainian-language sports periodicals contributed to the emergence of the first sports terms. The article substantiates that the formation of the sports terminology system took place in close connection with the peculiarities of the historical development in the physical culture and sports movement in Ukraine, as well as in the context of the Ukrainian lands to become part of other state entities. In the sphere of physical culture and sports the modern terminology is analyzed and classified according to the defining criteria. The modern terminology in the field of physical culture and sports has been analyzed and classified according to lexical-semantic paradigms. The tendencies in part-of-speech are established, the syntagmatic characteristics of the studied terminology have been traced, the main ways of creating terms and term combinations have been recorded, as well

as non-standard terminological units have been selected to appropriate equivalents. The necessity of directing in the focus of scientific attention to the historical experience of terminology creation in the course of further study in sports terminology and its active use in the processes of standardization and unification is substantiated at the present stage.

Key words: physical culture and sports movement, sports periodicals, physical education institutions, terminology of physical culture and sports, sports term, Ukrainian national terminology units.

Постановка проблеми. Кожна мова взаємопов'язана із соціумом, у якому вона функціює. Що вищий рівень розвитку суспільства, то на вищому ступені перебуває мова, оскільки саме мова зберігає досвід, інтелектуальні здобутки поколінь. Теоретичне дослідження галузевих терміносистем є актуальною проблемою сучасної науки, адже наукова термінологія фіксує досягнення людей, нові наукові поняття. Термінологія будь-якої галузі твориться та уніфікується разом із розвитком цієї науки. Український вчений і митрополит Іван Огієнко зазначив: «Термінологія не повстає відразу, а звичайно витворюється самим життям упродовж віків духового життя, потребує державницької традиції для свого усталення» [1, с. 335].

Українська термінологія фізичної культури та спорту є відносно новим пластом лексичної системи мови. На її формування впливали мовні та позамовні чинники. Дослідниця зазначеної термінології О. Боровська до позамовних чинників зарахувала розвиток власне спорту та фізичної культури, соціально-культурну та військово-політичну ситуацію в суспільстві, до мовних – процес формування української мови, вплив на її розвиток інших мов, спроби унормування всієї науково-технічної термінології [2, с. 8]. Пріоритетним напрямом сучасного розвитку сфери фізичної культури є, як ствердив дослідник І. Янків, реальне впровадження української мови в практику діяльності усіх суб'єктів галузі, адже український спорт і система фізичного виховання чи не найбільш зросійщені порівняно з іншими ділянками культури, освіти, суспільно- громадського життя [3]. Для розв'язання цієї проблеми в Україні видано низку нормативів і документів, зокрема державну мову у сфері спорту регламентує стаття 34 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Важливим теоретичним підґрунтям вирішення окресленого питання є також наукові студії. Окремі аспекти розвитку української спортивної термінологіки були предметом вивчення в наукових працях М. Паночка (1978), В. Осінчука й І. Попеску (1995), Л. Головатой (1997), А. Кочура (1998).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лексику сфери фізичної культури і спорту вивчали і мовознавці, й історики, і фахівці власне цієї галузі. Вагомим внеском у дослідження термінології названої галузі на сучасному етапі (у XXI столітті) зробила д. пед. н., к. філол. н. О. Боровська. Її дисертацію «Співвідношення національних та інтернаціональних термінів в українській термінології галузі фізичної культури та спорту» (2003) присвячено проблемі розвитку й формуванню термінологічної системи фізичної культури і спорту. Дослідниця визначила екстра- та інтралінгвальні чинники впливу на терміносистему, співвідношення національних та міжнародних термінів, а також основні шляхи та способи поповнення термінологічної системи галузі з автентичних джерел та за рахунок іншомовних запозичень [4]. О. Боровській належить низка статей із відповідної проблематики, а також «Короткий тлумачний словник термінології галузі фізичної культури та спорту» (2003) [5].

Історико-методологічному аналізу української спортивної термінології присвячено дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата наук з фізичного виховання і спорту І. Янкова (2000) [3]. У роботі автор визначив основні етапи історичного розвитку системи української спортивної термінології, роль і місце спеціалізованого словникарства у розвитку української спортивної термінології, проаналізував джерела спортивної термінології.

Певні аспекти спортивної термінологіки, зокрема становлення національної спортивної термінології на прикладі перших спортивних часописів Галичини, вивчала О. Вацеба, про-

фесор, к. пед. н., відмінник освіти України, почесний працівник фізичної культури [6]. Теоретичну концептуалізацію української спортивної терміносистеми обґрунтував Ю. Самсон [7], викладач кафедри педагогічної та спортивної майстерности Олімпійського коледжу імені Івана Піддубного. Він дослідив наукові підходи щодо формування української спортивної терміносистеми в умовах полікультурного середовища та впливу чужомовних термінів, розглянув поняття української спортивної терміносистеми як науково-теоретичної категорії українського мовознавства, якій притаманна єдність цілісної номінації та композитивності й схильність до запозичень й універсалізації.

Я. Ворушило та Н. Таценко предметом вивчення обрали лексико-семантичні особливості сучасних спортивних термінів [8], Л. Гошовська, І. Гальченко, В. Сосіна – питання термінотворення у сучасній українській терміносистемі оздоровчих видів фізичної культури [9], Б. Матулкін дослідив джерела до вивчення українського спорту в Галичині кінця XIX століття – 1939 р. [10]. Термінологію окремих видів спорту розглядали О. Коваль [11], І. Процик [12], Ю. Рисіч [13], Ю. Струганець [14] та ін.

Мета дослідження. Метою цього дослідження є з'ясувати витоки вузькоспеціальних термінів сфери фізичної культури і спорту, а також встановити лексико-семантичні та граматичні особливості останніх. *Завдання розвідки* – розглянути формування спортивної термінологіки у контексті історичного розвитку фізкультурно-спортивного руху в Україні, уточнити і поглибити знання про відповідну термінологіку на сучасному етапі, зокрема класифікувати за лексико-семантичними групами, встановити тенденції частинимовної належності, проаналізувати синтагматичні характеристики та продуктивні способи творення.

Виклад основного матеріалу. У тексті роботи вживатимемо словосполучення «спортивний термін». Під «спортивним терміном» матимемо на увазі слово або словосполучення, що вживають на позначення спортивної дії, предметів спортивної дії, спортивного спорядження, місця спортивної дії, певних рис та особливостей спортивної дії, виконавців спортивної дії та діячів спорту, спортивних титулів і звань.

Формування термінології фізичної культури і спорту відбувалося на тлі та у плідній взаємодії з розвитком фізкультурно-спортивного руху в Україні. У цьому процесі можна виокремити 3 етапи: 1) етап розвитку спортивної термінології на Заході України к. XIX – першої половини XX століття; 2) етап розвитку в УРСР початку 30–х рр. – кінця 80–х рр. XX століття; 3) період сучасної Української державності. На кожному історичному етапі фіксують особливі тенденції: від переважання національних над міжнародними у 20–х рр. XX століття до змосковщення національної термінології у 30–80 рр. XX століття. Творення української терміносистеми відбувалося здебільшого в умовах входження українських земель до складу інших державних утворень: Австро-Угорщини, Польщі, Румунії, Радянського Союзу.

Отож активний розвиток української спортивної термінології спостерігаємо з кінця XIX століття на Заході України. Появі перших спортивних термінів сприяли виникнення спортивно-гімнастичних товариств та розвиток українськомовної спортивної періодици. Такий сплеск учені пов'язують із загальним станом української мови та українського суспільства на цих землях, що сприяв розвитку українського термінотворення. На думку І. Янкова, окреслена терміносистема формувалася у європейському контексті та була зорієнтована на утвердження української мови і Української державності. Лібералізм у мовній політиці, розвиток освіти та культури Галичини сприяли формуванню національної терміносистеми в галузі фізичного виховання і спорту [3]. Поява перших тіловиховних інституцій – «Сокіл» (1894), «Січ» (1900), «Пласт» (1911), «Луг» (1926) – стають поштовхом до формування термінів фізичної культури і спорту, тобто організований спортивний рух спричиняє потребу у творенні рідномовної термінології, нових слів для номінування видів спорту, інвентарю, правил, команд тощо. У своїй статті «Спортові організації й рідна мова» згадуваний Іван Огієнко підкреслював величезне значення української мови та термінології у сфері фізичної культури і спорту. Він наголошу-

вав на тому, що усі спортові організації мають плекати соборну літературну мову й вимову, «пильно дбати про добрий розвиток своєї фахової рідномовної термінології», кожен член таких організацій «мусить виказатись перед своєю владою відповідним свідощтвом, що знає соборну літературну мову й вимову та соборний правопис» [15, с. 65].

Спортивні товариства, що виникають у цей час, мають свою спеціалізовану пресу – «Вісті з Запорожа» (1911 – 1914), «Січові Вісті» (1912, 1913, 1922 – 1924), «Сокільські вісті» (1928 – 1939), «Пластові вісті» (1934 – 1936), «Змаг» (1937 – 1939) тощо. Найбільш стабільною була сокільська періодика, на сторінках якої звучала гімнастична термінологія. Це пов'язано з популярною на той час у Галичині чеською сокільською системою фізичного виховання, що широко використовувала гімнастичні вправи. Тож і розбудова української спортивної термінології розпочинається з гімнастичної термінології. Спочатку українські терміни добирали як аналоги чеських чи польських слів. Деякі лексеми, що стали термінами, були відомі українцям у його мовному вжитку, як-от: *булавки*, *веслування*, *гойдак* (гойдалка), *драбина*, *дручник* (перекладина), *дужання* (боротьба), *жердка*, *кізли* (козел), *ковбня* (гімнастична колода), *коні* (кінь), *линва* (канат), *пливацтво* (плавання), *поміст*, *порука* (бруси), *санкарство*, *стріляння*, *шерм* (фехтування), *вправи вільноруч*, *вправи на дручнику*, *вправи на коні*, *вправи на поручні*, *доліткові вправи* тощо. Інша частина нових термінів була абсолютно новою. Однак усі нові терміни відповідали українській мовній традиції, допомагали зберегти особність української мови. Траплялися у пресі й полонізми: *тасьма* (стрічка), *брамка* (ворота), *пилка* (м'яч) тощо. Аналіз української періодики Галичини, здійснений О. Вацебою [6], показав, що терміни іншомовного походження рівноправно існували з національними: *бій навкулачки* – *бокс*, *копаний м'яч* – *футбол*, *гаківка* – *гокей/хокей*, *столова ситківка* (настільний теніс) – *пінг-понг*. Уживання міжнародних термінів не заперечувалося: *бейсбол*, *атлетика*, *хокей*, *бокс* тощо.

Беззаперечну роль у формуванні термінології фізичної культури і спорту тогочасся відіграли фундаментальні наукові та навчально-методичні праці І. Антонича, І. Боберського, С. Горука, З. Кузеля, В. Лаврівського, Я. Рудницького, Т. і П. Франків та ін. Кожна з них варта окремої розмови. Назвемо деякі з них: «Рухові забави і гри» (1904, 1905, 1906), «Впоряд» (1909), «Нові шляхи до тілесного виховання» (1911), «Українське сокільство (1894 – 1939)» (1939) І. Боберського, «На лецетах довкола Львова» (1910), «Пластуни» (1911), «Кид каменем і кулею» (1911), «Підбиванка» (1913), «Пластові гри і забави» (1913), «Підручник шведської руханки» (1924) П. Франка, «Змагання» (1911), «Руханка у греків» (1913), «Історія і теорія руханки» (1923), «Розвій руханки серед українців» (1925), «Українська ситківка» (1926), «Нове в шкільній руханці» (1933), «Футбалекий тренінг і тактика» (1933) Т. Франка та багато інших.

Завдяки діяльності провідних галицьких науковців та спортсменів українська мова збагатилася словотворами *біжня* (бігова доріжка), *гінці* (естафета), *дружина* (команда), *змаг* (змагання, спорт), *карний мет* (штрафний мет / удар), *коп*, *мет ратищем* (метання спису), *наплечник*, *одягальня* (роздягальня), *рухівня* (спортзал), *санкарство* (санний спорт), *ситківка* (теніс), *скіжня* (трамплін), *скок*, *совгарство* (ковзанярство), *спортовець*, *стусан кулею* (штовхання ядра) тощо. Саме фундатор українського тіловиховання Іван Боберський запровадив українські аналоги різних видів спорту – *відбиванка* (волейбол), *гаківка* (хокей), *копаний м'яч* (футбол), *кошиківка* (баскетбол), *лецетарство* (лижний спорт), *наколесництво* (велоспорт), *пориванка* (гандбол), *руханка* (гімнастика), а також зафіксував у своїх підручниках такі легкоатлетичні та футбольні терміни: *біг через вориння* (біг із перешкодами), *коп кінцем ноги* (удар носком), *копун* (футболіст), *мет ратищем у розкроці*, *наріжняк* (кутовий удар) тощо. Питомі атрибутивні сполуки з прислівником або іменником в орудному відмінку в ролі залежного слова *скок жердкою*, *скок увисочинь*, *скоки удовжінь* згодом, у радянську добу, будуть витіснені калькованими конструкціями «іменник + прийменник + іменник».

У цілому в 30–х роках ХХ століття на Галичині був сформований корпус національних терміноодиниць, що у подальшому зберігся в мові української діаспори. Спостерігаємо у цей

період прагнення створити власну терміносистему, очистити її від іншомовних одиниць, знайти український відповідник чи сконструювати новотвір. З приходом радянської влади процес термінотворення був припинений, спортивна термінологія практично не розвивалася, мала хаотичний характер, що було обумовлене забороною української мови і початковим етапом спортивного руху.

Проголошення незалежності України 1917 р. дало шанс українській мові повноцінно функціонувати у всіх сферах. Провідною установою став Інститут української наукової мови (1921 р.). У 20–30-ті роки спостерігаємо піднесення у розвитку української термінології не лише на Галичині, а й на Наддніпрянщині. Було підготовлено низку методичної літератури українською мовою, почав виходити ілюстрований щомісячник «Вісник фізичної культури». Проте все це становило, за даними І. Янкова, близько 10% від усієї спортивної літератури, решта виходила московською. Багато термінів у галузі фізичної культури було створено на базі власного національного словникового фонду: *грач, спортовий, лижви, перегони, плавба*. На радянському етапі лексика поповнювалася майже виключно через московську мову так званими інтернаціоналізмами (*футбол, хокей, картинг, бадмінтон* тощо). Або ж московські терміни входили в українську мову шляхом їх калькування (*фізкультура, півишагат, підйом розгином, віджимання* тощо). Це був період значної мовної інтерференції російської мови щодо української [2].

У період 1956–1968 років спостерігаємо певну лібералізацію мовного курсу. Почали видавати спеціалізовану літературу: «Легка атлетика взимку на повітрі» (Київ, 1953), «Сучасне п'ятиборство» (Київ, 1956), виходила й періодика. Перший московсько-український спортивний словник, який уклали Н. Фірсель та В. Калюжна, за ред. С. Головащука, підготували у Києві 1973 року (7000 слів). Першу дисертацію з української спортивної термінології захистив М. Паночко 1978 р. – «Українська спортивна лексика» (московською мовою). Загалом радянська система втручалася у внутрішню будову національних мов на всіх рівнях. Українська термінолексика, зокрема спортивна, фактично втратила свою оригінальність.

Із проголошенням незалежності України українська мова конституційно утвердилася як державна. Перед ученими постали проблеми боротьби зі змосковщенням, засиллям іншомовних запозичень, неадекватного перекладу спортивної термінології та відродження питомих одиниць – надбань початку ХХ століття.

Термінолексику сфери фізичної культури і спорту сьогодення, зафіксовану в монографіях, наукових фахових публікаціях, у словниках, підручниках і посібниках, можна класифікувати за кількома лексико-семантичними парадигмами. Це найменування спортсменів: *гирьовик, ковзаняр, скаут*; назви видів спорту: *біг на ковзанах / ковзанярський спорт, бойовий гопак, веслування, їзда верхи / верхова їзда / кінний спорт, плавання, спас*; назви спортивного обладнання: *жердина, колода, скейтборд, спис, стрічка*; назви педагогічних процесів і засобів фізичного виховання *вишкіл, герць, гра, здвиг, зліт, змагання, руханка, січовий рух, система фізичного виховання сокільська, скаутизм, спорт, стройова підготовка, тілобудування, турнір, фізичне виховання, фізичні вправи*; назви фізичних вправ, стилів і технік виконання, положень тіла: *батерфляй, біг, бій навкулачки / кулачний бій, боротьба, лазіння, метання, рух головою, стійка, стрибки, фляк, ходьба, шпагат, штовхання ядра*; назви навичок і вмінь *витривалість, влучність, гнучкість, сила, швидкість*; назви спортивних споруд, місць тренування: *арена, басейн, зал, льодова ковзанка, манеж, поле, стадіон* тощо.

Досліджувана термінолексика представлена переважно іменниками або іменниковими сполученнями (*ковзанярство, позиція, темп бігу*). Зафіксовано активність віддіслівних іменників (*відтискання, кидок, забіг*). Дієслівні та прикметникові терміни поширені в цій галузі менше, причому значна частина останніх входить до складу термінологічних словосполучень: *контратакувати, нокаутувати; водне поле, фінський хід*. Синтагматичні особливості спортивних термінів передбачають можливість сполучатися з оцінними словами, адже у спорті

завжди є елемент змагання, що зумовлює оцінювання дій спортсмена (якісне виконання, неофіційний командний залік). Це не властиво переважній більшості наукових термінів. Зафіксовано й утворення словосполук із прислівником у функції термінів (*біг наввипередки, вправи лежачи*). Синонімія також має місце, однак це переважно дублети (*голкіпер – воротар, форвард – нападник*).

Розглядаючи способи творення термінів галузі фізичної культури та спорту в українській мові на сучасному етапі, можемо констатувати, що спортивні терміни утворено двома основними шляхами: внутрішніми ресурсами мови і шляхом лексичного запозичення. Щодо першого. Продуктивним є лексико-семантичний спосіб: *булава, відрізок, господар поля, груша, ланка, обруч, стрічка, щит*; афіксація, зокрема нульова: *заявка, змагання, перенапруження, підстрибування, тренування; забіг, переворот, перехід, пробіг*; складання та аббревіація *лижжоролер, півзахисник, півнападник, самозахист, самопідготовка; ДЮСШ*; синтаксичний: *баскетбольний кошик, вільний удар, вільні вправи, двокроковий лижний хід, метання молота, передавати естафету, стиль гри, тренувальні форми змагальних вправ, триразовий чемпіон, штовхання ядра*. Щодо другого. Українська термінологія і термінологія галузі фізичної культури та спорту як її складник сьогодні активно поповнюється за рахунок іншомовних запозичень: *допінг, драйв, фристайл* тощо. Близько 70% спортивних термінів є запозиченими і лише 30% – питомо українськими. За даними О. Боровської, 42% запозичених термінів є за походженням англійські [4, с. 7] (*армрестлінг, бутси, джеб, чемпіон*), 13% – французькі (*батут, журі, паркур, реванш*), 13% – давньогрецькі (*атлет, гімнастика, диск, стадіон*), 4% – німецькі (*бліцтурнір, кеглі, шайба, шпагат*), 3% – перські (*гурия, мат, ферзь, шахи*), 2% – італійські (*естафета, гамбіт, фінал*), 2% – латинські (*арбітр, дистанція, команда*), 2% – нідерландські (*вимпел, яхта*); 1,5% – японські (*карате, татамі*). Серед іншомовних запозичень виокремлюємо шар міжнародної, чи міжнаціональної, лексики. Як стверджує І. Кочан, термін «інтернаціональний» останнім часом набув негативних конотацій на ідеологічному рівні [16], тому його варто замінювати синонімами. Для більшості міжнародної термінології існують питомі українські відповідники: *офсайд – поза грою, пас – передача, рефері – суддя*. На думку лінгвістів, наявність у мові понад 70 % лексичних запозичень становить загрозу існуванню національної мови. Справді, сфера спорту та фізичної культури належить до однієї з тих, де міжмовні контакти відбуваються інтенсивно. Запозичення є продуктивним шляхом збагачення української термінології галузі фізичної культури та спорту, є активним джерелом творення терміносистеми. Проте варто пам'ятати, що вибір чужомовної чи питомої лексеми у фаховій комунікації має бути вмотивованим і обґрунтованим. Тож варто дотримуватися поради, сформульованої мовознавцями: іншомовне слово запозичуємо тоді, коли потрібна номінація нових, відсутніх у культурі явищ і понять, а свого відповідника ми не маємо. Кожен такий окремий текст з мінімумом питомої термінології ускладнює сприйняття інформації, та й взагалі спричиняє появу запитання до культури мови його автора.

І публіцистичні, і науково-навчальні тексти рясніють англізмами *роуп-джампінг* замість *стрибок із мотузкою*, *овертайм* замість *додатковий час*, *форвард* замість *нападник* і под. Окрім невмотивованого вживання англізмів, існує ще проблема вживання московізмів. Частина зафіксованої термінолексики є дискусійною щодо її адекватності та відповідності лексичним нормам української літературної мови: *лідирувати (замість «вести перед»), *фігурне катання (замість «фігурне ковзання», інколи вживають паралельно). На сторінках посібників трапляється калькована термінолексика *віджимання, *веслувальні гонки, *льодовий каток, *парусний спорт тощо, але паралельно спостерігаємо і нормативні українські відповідники *відтискання, лижні перегони, льодова/крижана ковзанка, вітрильний спорт*.

У фахових навчальних словниках і підручниках подибуємо не лише лексико-стилістичні хиби, а й порушення граматичних та орфографічних норм української літературної мови, як-от: *навчання руховим діям (замість нормативного родового відмінка «навчання рухових дій»),

*підскіки (замість нормативного чергування «підскоки»), *плей-оф / *плей-офф (замість нормативного написання разом і без подвоєння *плейоф*, адже навіть мовою оригіналу пишемо разом *playoffs*), *бодіблдинг (замість нормативного написання слова іншомовного походження *бодиблдинг*) і под.

Висновки. Отже, дослідження української спортивної термінології дало змогу зробити такі висновки. Розвиток спортивної термінології спостерігаємо з к. XIX століття. Формування спортивної термінологіки відбувалося у тісному зв'язку з особливостями історичного розвитку фізкультурно-спортивного руху в Україні. Поява спортивно-гімнастичних товариств та розвиток українськомовної спортивної періодики сприяли появі перших спортивних термінів. У цей період було закладено національну основу для її подальшого розвитку. Можна виокремити 3 основні етапи становлення національної спортивної термінології: к. XIX – поч. XX століття, Захід України; поч. 30–х рр – к. 80–х XX століття, доба УРСР; період сучасної Української держави. Творення української терміносистеми відбувалося переважно в умовах входження земель України до складу Австро-Угорщини, Польщі, Румунії, Радянського Союзу. За цей час спостерігаємо коливання між орієнтацією на суто питомі національні одиниці, використанням міжнародних термінів, органічним поєднанням цих компонентів.

Спортивну термінологіку сьогодення класифіковано за лексико-семантичними парадигмами, встановлено тенденції частиномовної належності, проаналізовано синтагматичні характеристики досліджуваної термінологіки, зафіксовано основні способи творення термінів і терміносполук, а також ненормативні терміноодиниці, до яких дібрано адекватний відповідник. Сучасні процеси унормування, стандартизації, уніфікації термінології сфери фізичної культури і спорту вимагають активного залучення історичного досвіду, позаяк розв'язання актуальних проблем термінотворення потребує дослідження витоків, специфіки становлення національної термінології. Перенасичення термінології іншомовними запозиченнями є мовною агресією, призводить до денаціоналізації терміносистеми. Засилля іншомовної лексики змушує активніше шукати питомі терміни, проте не слід забувати, що багато вже зроблено у цій царині ще понад сто років тому, варто просто зазирнути трішки глибше. Знання української національної термінології має велике навчальне та виховне значення для спеціаліста, тому що розвиває як його загальний фаховий, так і мовнокомунікативний рівень, розширює і поповнює термінологічний апарат мови обраного фаху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Митрополит Іларіон. Історія української літературної мови. Вінніпег: Наша культура, 1950. 383 с.
2. Боровська О. Національні витoki української термінології з фізичної культури та спорту. *Молода спортивна наука України*: зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. Львів, 2002. Вип. 6. Т. 1. С. 8–10.
3. Янків І. Українська спортивна термінологія (історико-методологічний аналіз): дис. канд. наук з фіз. виховання і спорту: 24.00.02. Львів, 2000. 183 с.
4. Боровська О. Співвідношення національних та інтернаціональних термінів в українській термінології галузі фізичної культури та спорту: автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту : [спец.] 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення». Львів, 2003. 20 с.
5. Боровська О. Короткий тлумачний словник термінології галузі фізичної культури та спорту. Львів, 2003. 54 с.
6. Вацеба О. Перші спортові часописи Галичини і становлення національної спортивної термінології. *Старт*. 1993. № 7–8. С. 14–15.
7. Самсон Ю. Теоретична концептуалізація української спортової терміносистеми. *Проблеми української термінології*: зб. наук. праць XVI міжнар. наук. конф. (м. Львів, 1–3 жовт. 2020 р.). Львів, 2020. С. 151–156.
8. Ворушило Я., Таценко Н. Лексико-семантичні особливості сучасних спортивних термінів. *Матер. наук.-теорет. конф. викл., асп., співробіт. та студ. гуманітар. ф-ту* (18–29 квітня 2005 р.). Суми : СумДУ, 2005. Ч. 1. С. 45–50.

9. Гошовська Л., Гальченко І., Сосіна В. До питання термінотворення у сучасній українській терміносистемі оздоровчих видів фізичної культури. *Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія : Філологічна*. 2011. Вип. 20. С. 222–228.
10. Матулкін Б. Джерела до вивчення українського спорту в Галичині кінця XIX ст. – 1939 р. Приклади інтерпретацій у світлі історії повсякдення. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2016. Вип. 17. С. 154–162.
11. Коваль О. Особливості терміна тенісу як одиниці спортивної термінології. *Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 54. С. 117–119.
12. Процик І. Українська футбольна лексика першої половини XX ст. : втрачена своєрідність чи польський вплив? *Проблеми слов'янознавства*. 2016. Вип. 65. С. 77–95.
13. Риси́ч Ю. Футбольна термінологія в різних слов'янських мовах з погляду структурного і конфронтативного вивчення. *Slavia Orientalis*. 2011. Т. LX. № 2. С. 277–286.
14. Струганець Ю. Семантика, структура, функціонування футбольної лексики в українській літературній мові початку XXI століття: дис. ... канд. філол. наук : [спец.] 10.02.01. Тернопіль, 2016. 228 с.
15. Огієнко Іван (митрополит Іларіон). Рідна мова / Упоряд., авт. передмови та коментарів М. С. Тимошик. Київ: Наша культура і наука, 2010. 436 с.
16. Кочан І. Термінологія: національна чи міжнародна? *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2009. № 648. С. 3–8.

УДК 811.133.1'373.46:53

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-15>

ПОНЯТТЯ ТЕРМІНА ТА ЙОГО МІСЦЕ В МОВНІЙ СИСТЕМІ

CONCEPT OF TERM AND ITS PLACE IN THE LANGUAGE SYSTEM

Галян О. В.,*orcid.org/0000-0002-1811-0107***Scopus Author ID: 56605087400***кандидат філологічних наук, доцент,**старший викладач кафедри романської філології**Волинського національного університету імені Лесі Українки***Гуз О. П.,***orcid.org/0000-0002-2058-1477**старший викладач кафедри романської філології**Волинського національного університету імені Лесі Українки*

У статті розглядаються особливості терміна як основної одиниці терміносистеми, основні ознаки, шляхи та способи утворення термінів. Існує безліч визначень, які розкривають фонетичну, морфологічну, семантичну та синтаксичну суть терміна. Термін – це слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо. Встановлено, що основна ознака, яка виділяє термін із загальноживаних слів, – це функція вираження спеціального професійного поняття. Термін є елементом системи мовних знаків, необхідних для спілкування в певній галузі. Основними вимогами до терміну є системність, моносемія і конкретність у межах термінологічної системи, стилістична нейтральність, причетність до поняттєвої системи певної галузі, точність і лаконічність, дериваційна спроможність, висока інформативність.

Проаналізовано, що семантика терміна формується в галузі спеціальних знань, а тому не належить до літературної мови. Загалом будь-який термін – це складова того поняттєвого апарату окремої галузі знань, яким користується обмежене коло фахівців, тому його не можна вважати всенародним національним надбанням. У зв'язку із цим термінотворення має свої особливості порівняно з формуванням загальноживаних слів і потребує появи нових термінів.

У статті розглянуто термінологію як систему термінів певної галузі науки, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя або сукупність термінів мови. Термінологія становить автономну частину лексики, елементи якої в основному не входять до складу лексики літературної мови.

Визначено, що будь-який термін є пов'язаний із поняттям. Цей взаємозв'язок на відміну від загальноживаних слів є домінантним. Науковий термін номінує поняття, що розкриває дефініцію лише в конкретній поняттєвій системі, оскільки семантика формується зі спеціальних знань, які не належать до літературної мови.

Ключові слова: термін, терміносистема, термінологія, термінотворення.

The article examines the features of a term as the main unit of a terminological system, its key characteristics, as well as the ways and methods of term formation. There are numerous definitions that reveal the phonetic, morphological, semantic, and syntactic essence of a term. A term is a word or phrase that denotes a clearly defined specialized concept in a particular field of science, technology, art, social life, etc. It has been established that the primary feature distinguishing a term from commonly used words is its function of expressing a specific professional concept. A term is an element of the system of linguistic signs necessary for communication in a specific field. The main requirements for a term include systematicity, monosemy, and specificity within the terminological system, stylistic neutrality, relevance to the conceptual system of a particular field, accuracy and conciseness, derivational potential, and high informativeness.

It has been analyzed that the semantics of a term is formed within the field of specialized knowledge and, therefore, does not belong to literary language. In general, any term is an integral part of the conceptual framework of a specific field of knowledge used by a limited circle of specialists, which means it cannot be considered a universally national asset. In this regard, term formation has its own peculiarities compared to the development of commonly used words and necessitates the creation of new terms.

The article discusses terminology as a system of terms specific to a particular field of science, technology, art, social and political life, or a collection of terms in a language. Terminology constitutes an autonomous part of the vocabulary, whose elements generally do not belong to the literary language vocabulary.

It is defined that any term is connected to a concept. This relationship, unlike that of common words, is dominant. A scientific term nominates a concept, which reveals its definition only within a specific conceptual system, as its semantics is formed from specialized knowledge that does not belong to the literary language.

Key words: term, term system, terminology, term formation.

Постановка проблеми. Розвиток суспільства, науково-технічний прогрес, розширення світогляду людей обумовлює виникнення нових слів. Удосконалення техніки, розвиток культури, мистецтва – це стимули для зародження у відповідній галузі «спеціальних» слів. Їх виникнення відбувалося в різні історичні часи у всіх мовних групах незалежно від державного устрою та рівня розвитку. Стихійне утворення термінів у науці та техніці без упорядкування та систематизації з боку лінгвістів може призвести до хаотичного накопичення мовних одиниць і непорозумінь в інформації між фахівцями у відповідних галузях знань. Утворення нових спеціальних слів у мовних системах – це досить поширене і універсальне явище, що потребує аналізу як у теоретичному аспекті, так і в дослідженні семантичної природи конкретних галузевих наук.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічні основи дослідження термінології в мовознавстві пов'язані з іменами таких вітчизняних та зарубіжних лінгвістів: А.С. Д'яков [1], В.І. Карабан [2], Т.Р. Кияк [3], А.Я. Коваленко [4], В.С. Марченко [5], Ж. Дюбуа [6] та інші, які зробили значний внесок у розвиток загальної термінології.

Мета дослідження – особливості терміна як елемента системи мовних знаків, основні ознаки та семантика наукового терміна.

Виклад основного матеріалу. Найменша смислова одиниця мови – це слово, що вільно відтворюється для побудови висловлень. На основі значення слова мислення людини виділяє загальне в частковому і отримує можливість побудувати абстрактні відображення предметів, тобто сформувати загальні уявлення і поняття про навколишню дійсність.

Значення слова у свідомості людини формується через денотативне (зв'язок *слово-предмет*) і сигніфікативне (зв'язок *слово-поняття*) [7, с. 6]. Така модель пізнання значення слова основна для дослідження семантики як загальнонавчаних слів, так і лексем, що віднесені до термінологічної лексики (рис. 1).

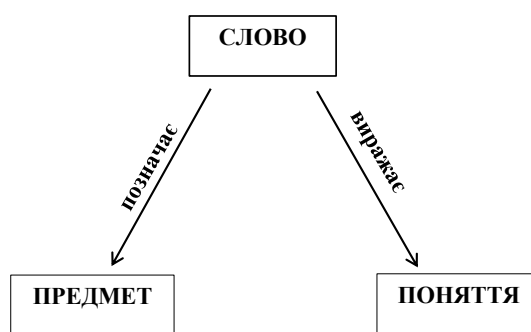

Рис. 1. Структурна семантика слова

Існує безліч визначень, які розкривають фонетичну, морфологічну, семантичну та синтаксичну суть терміна. Саме слово «термін» у перекладі з латини *terminus* означає межу, кордон, кінець [8, с. 636]. У Філософському енциклопедичному словнику авторами було запропоновано таку дефініцію: термін являє собою «слово або словосполучення, яке позначає поняття, що використовується в певній галузі знання з максимально точним смисловим визначенням» [8, с. 636]. Словник української мови дає точне і лаконічне, порівняно з іншими, визначення

терміну: «слово або сполучення, яке точно позначає спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя» [9, с. 88].

Разом із загальноновживаною лексикою, термін є елементом системи мовних знаків, необхідних для спілкування в певній галузі. Основними вимогами до терміну є системність, наявність класифікаційних дефініцій, моносемія і конкретність у межах термінологічної системи, прагнення до прозорості внутрішніх форм, стилістична нейтральність, причетність до поняттєвої системи певної галузі, точність і лаконічність, дериваційна спроможність, висока інформативність.

У літературі [10, с. 30], що присвячена методам дослідження спеціальних слів, виділяють компоненти терміна, які називають терміноелементами. Згідно із цим, виділення терміноелементів відбувається внаслідок:

- морфологічного поділу слів-термінів;
- синтаксичного поділу термінологічного словосполучення;
- графічного членування, утворення символів, які є графічними виразами.

На відміну від єдиного терміна, терміноелемент не номінує термінологічне поняття, а виділяє лише окремі його риси та ознаки. Особливо актуальний такий структурний поділ для дослідження технічних та фізичних термінів із відповідними терміноелементами греко-латинського походження: *photo*, *ultra*, *nano*, *micro*, *infra*, *hyper* і т.ін. Зауважимо, що значення терміна не утворює сума значень окремих терміноелементів. Його формує дефініція, яка з розвитком фахової дисципліни може змінюватись. Тому основне значення термін набуває лише в конкретній термінологічній і понятійній системах.

Загалом виділяють два принципи щодо аналізу «внутрішньої природи» терміна [10, с. 31]: субстанціональний і функціональний. Відповідно до субстанціонального уявлення, термін – знак, який подібний до математичних символів і за змістом характеризується однозначністю, а за вираженням чіткою мовною граматичною структурою. Зауважимо, що значення математичних символів завжди інтерпретують однозначно. Наприклад, символ: $\Leftrightarrow$ визначає еквівалентність математичних виразів; $\int$ – знак інтеграла; Σ – сумування даних; математичний вираз $a^2 - b^2$ завжди рівний $(a - b) \cdot (a + b)$.

У мовознавстві слова часто виявляють декілька семантичних інтерпретаційних станів. Очевидно, що явище полісемії в загальноновживаних словах не еквівалентне багатозначності в термінології. В останньому випадку, коли виділяють термін як особливу лексичну одиницю, необхідно розуміти його категоріальну багатозначність. Основна ознака, яка виділяє термін із загальноновживаних слів, – це функція вираження спеціального професійного поняття. Якщо загальноновживані слова представляють назви речей, то науково-технічний термін неодмінно визначає назву поняття. Необхідно зауважити, що загальноновживаними словами теж можна виразити наукові поняття. Очевидно, в цьому випадку змінюється семантика слів. Якщо термін вживано в умовах комунікації спеціалістів, тоді він номінує професійне наукове поняття. Коли ж термін використано в художніх творах або в умовах побутового спілкування, тоді він виражає загальне уявлення, тобто побутове поняття. Водночас приналежність терміна до терміносистеми зовсім не виключає його участі в лексико-семантичній системі мови. З урахуванням когнітивного аспекту, відношення значення слова і терміна досить складне, тому становить окремий предмет для дослідження [11, с. 157].

Особливо актуальне питання співвідношення термінів і загальноновживаних слів у контексті функції мови як цілісної системи. Отже, будь-яка мова – це широка система моделей, що організовує, впорядковує форми та категорії, з допомогою яких людина спілкується і здійснює аналіз відношень та явищ. Тому в такій системі для розвитку мови важливий чинник – чітка поняттєва дефініція та розмежування понять. Номінація наукових понять, однозначний опис їх семантичного поля неодмінно пов'язані із можливостями мови та особливостями мислення конкретного народу. У зв'язку з цим існують припущення про ненауковість мови для невели-

ких мовних систем, які неспроможні описати наукові поняття. Справді, об'єм понять для різних народів, що пов'язані з одними і тими самими мовними знаками, відрізняється, тобто одне поняття у французькій чи англійській мові може мати декілька відповідників в українській і навпаки, наприклад: 'житель, мешканець' – *habitant* (фр), *inhabitant, resident* (англ). У термінології для позначення наукових понять такі неоднозначні відповідники часто можуть приводити до плутанини, особливо в роботі з декількома мовними системами. Отже, дослідження лінгвістів в аспекті розвитку і збагачення термінологічних систем украй важливі, особливо для підвищення наукового рівня в комунікаціях із різними мовними групами.

Шляхи та способи утворення термінів не залежать від так званого «мовного пуризму», а з іншого боку – від надмірного запозичення. Спеціальні слова утворено в конкретній науковій системі, в якій використано відібрані автохтонні або іншомовні елементи, що відірвані від первинних семантичних відношень. Крім того, семантика терміна формується в галузі спеціальних знань, а тому не належить до літературної мови. Загалом будь-який термін – це складова того понятійного апарату окремої галузі знань, яким користується обмежене коло фахівців, тому його не можна вважати всенародним національним надбанням. У зв'язку із цим термінотворення має свої особливості порівняно з формуванням загальноновживаних слів і потребує появи нових термінів [12, с. 38].

Спеціальні слова, які номінують наукові поняття разом із можливими взаємозв'язками, можна об'єднати в єдину систему, яку називають термінологією. У термінологічних словниках можна знайти визначення термінології, наприклад Д. І. Ганич тлумачить термінологію як систему термінів певної галузі науки, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя або сукупність термінів мови [13, с. 307]; в Українській енциклопедії представлено таке визначення: «Сукупність термінів, що обслуговують певну сферу знань, пов'язаних з системою понять: мистецтво, техніку, виробництво тощо. Це особливий пласт лексики, який піддається свідомому регулюванню та упорядкуванню» [14, с. 631].

Отже, термінологію розуміють як сукупність термінів і як науку про терміни, тобто загальну теорію терміна. Термінологія становить автономну частину лексики, елементи якої в основному не входять до складу лексики літературної мови. Отже, термінотворення необхідно виділити в самостійну лінгвістичну галузь, закономірності якої можуть не збігатися з правилами літературної мови. Такий підхід до розуміння термінології дозволить збагатити національні мови неологізмами і допоможе спеціалістам із конкретних галузей знань виявити особливості семантики фахових лексик.

Для побудови термінології як розділу мовознавства у будь-якій галузі знань необхідно встановити основні завдання цієї теорії, а саме визначити:

- 1) методологічні принципи;
- 2) об'єкти;
- 3) основні поняття;
- 4) зміст, субординації та взаємні зв'язки.

Чітко впорядкована терміносистема виділяє пріоритети в системі понять, а також дозволяє прогнозувати основні напрямки розвитку термінотворення та є потужним інструментом для подальшого розвитку лінгвістики. Спеціалісти з загальної термінології виділяють закономірності, які спільні для багатьох терміносистем, тому їх професійна підготовка повинна бути досить широкою. Таким чином, предмет загальної термінології такий [10, с. 34]:

- виявлення загальних рис, які властиві для множини термінів;
- дослідження формування та вживання спеціальних слів, які відображають інформацію, накопичену людством;
- оптимізація шляхів створення нових термінів і відповідних систем;
- удосконалення терміносистем, які вже існують;
- дослідження закономірностей, спільних для термінологій із різних галузей знань.

Термінології з різних наукових галузей – це потужний інструмент, за допомогою якого генерують закони, положення, а також нові теорії. Кожен крок наукового дослідження обов'язково супроводжує виникнення нових термінів. Розвиток термінології як невід'ємної складової мовознавства – це наслідок продуктивного і тривалого термінотворення, що відбувається внаслідок накопичення значної кількості спеціальних слів, об'єднаних за галузевим напрямком [15, с. 8]. У французькій мові термінологічні системи соціально-гуманітарного напрямку формувалися в основному в епоху Відродження.

Утворення великої кількості термінів, що відбувалось протягом століть – це лише необхідна, але не достатня умова створення термінології. Відбір термінів супроводжується трансформаційними процесами в семантиці слова і відповідними йому поняттєвими зв'язками. Для термінологічних лексичних одиниць, на відміну від загальновживаних слів, домінує зв'язок «слово – поняття» (рис. 1.1). Слова-терміни, які перейшли з загальновживаної лексики, іменують спеціальні денотати і водночас втрачають зв'язок із традиційними денотатами. Лексема із загальновживаної лексики в спеціалізації стає незрозумілою для носіїв мови без зв'язку з новим спеціальним денотатом. Крім зміни або обмеження денотата, терміни можуть виникати через запозичення або штучно конструюватись з урахуванням закономірностей мовної системи. Такі новоутворення виникають для позначення явищ, об'єктів або дій, які не були відомі раніше і не отримували спеціального позначення. У своїй книзі Г. Рондо [16, с. 129] подає класифікаційну схему утворення нових термінів, які увійшли в термінологічне поле з допомогою запозичення (рис. 2).

Старі мовні фонди (*fonds anciens de la langue*) включають архаїчні непродуктивні словотвірні моделі в загальновживаній лексиці, які можуть бути використані для термінотворення. Недоліком такої схеми є те, що запозичення з інших мовних систем подаються на тому ж рівні, що й загальновживані слова своєї, материнської, мови, в яких відбулись зміни в семантиці. Вважаємо, що такі зміни представляють лише перехід з однієї лексичної підсистеми в іншу, а поняття «запозичення» необхідно застосовувати до іншомовних слів.

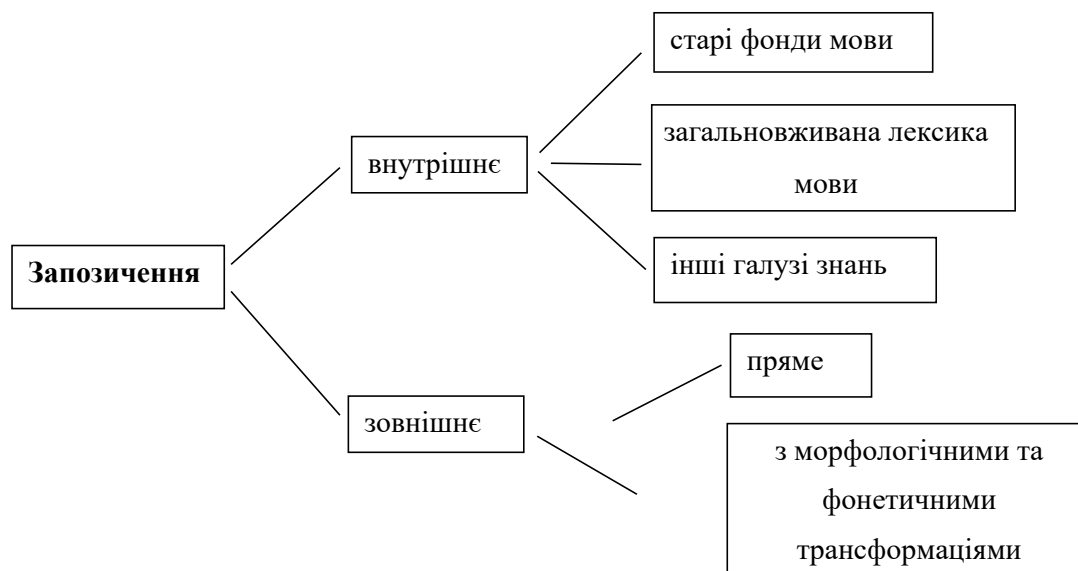

Рис. 2. Схема утворення термінів-неологізмів шляхом запозичення

Кожне слово в будь-якій мові представляє поняття, що через взаємоузгоджені зв'язки утворює поняттєву систему. Науковий термін теж номінує поняття, але безпосереднього зв'язку з предметом не існує, оскільки в ньому відбувається сумування окремих рис для групи індивідуальних об'єктів. Наприклад, фізичний термін *photoluminescence* 'фотолюмінесценція'

означає «випромінювання електромагнітних хвиль під дією світлових променів». Отже, в цей термін закладено такі об'єкти, як світловий промінь, електромагнітна хвиля, випромінювання з відповідними їм денотатами, які зрозумілі лише обмеженому колу спеціалістів. Тому будь-яка терміносистема, співвіднесена з відповідною їй системою понять, чітко організована, раціональна і замкнена. Необхідно зауважити, що система найменувань узагальнених предметів, що визначають цілі класи об'єктів, не замкнена. На відміну від системи термінів, з неї можна виключити окремі номени або ряди без зміни системи загалом.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, будь-який термін є пов'язаний із поняттям. Цей взаємозв'язок на відміну від загальнонавжаних слів є домінантним. Науковий термін номінує поняття, що розкриває дефініцію лише в конкретній понятійній системі, оскільки семантика формується зі спеціальних знань, які не належать до літературної мови. Термінотворення як окрема галузь мовознавства реалізується через внутрішні мовні джерела, а також через запозичення. Термінологія об'єднує терміни в єдину систему, що враховує всю сукупність зв'язків між її елементами.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в аналізі динаміки розвитку фахових терміносистем у семантичному аспекті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Д'яков А. С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ: КМ Academia, 2000. 216 с.
2. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова книга, 2002. 564 с.
3. Кияк Т. Вузькогалузові терміни як основа формування та квазіреферування фахових текстів. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. 2008. № 620: Проблеми української термінології. С. 3–5.
4. Коваленко А. Я. Науково-технічний переклад. Т.: Видавництво Карп'юка, 2001. 284 с.
5. Марченко В. С. Основні способи термінотворення (на матеріалі будівельної термінології). К.: Наук. думка, 1980. С. 36–40.
6. Dubois J. Introduction à la lexicographie: le dictionnaire. Paris: Librairie Larousse, 1971. 217 p.
7. Галян О. В. Формування та функціонування фізичних термінів у французькій мові: автореф. дис. ... к-та філол. наук: 10.02.05 «романські мови». Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 20 с.
8. Філософський енциклопедичний словник. К.: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. С. 636.
9. Словник Української мови: в 11 томах. К.: Наукова думка, 1980. Т. 10. 923 с.
10. Галян О. В. Формування та функціонування фізичних термінів у французькій мові. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.05 «Романські мови». Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України, Київ, 2018. 228 с.
11. Галян О. В., Мартинюк О. М. Формування акронімів як спосіб утворення неологізмів у науково-технічних текстах (на матеріалі французької мови). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*, Вінниця: ТОВ «фірма Планер», 2021. Вип. 32. С. 154 – 163.
12. Halyan Oksana. La structure et la sémantique des groupes de mots termes physiques de français. *Romanica Cracoviensia: Uniwersytet Jagielloński w Krakowie*. 2014. Tom 14. Núm. 1. P. 38–48.
13. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів. К.: Вища школа, 1985. 360 с.
14. Українська мова: Енциклопедія. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2007. 750 с.
15. Галян О. В. Аналіз двокомпонентних фізичних термінів-словосполучень (на матеріалі французької мови). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки. Мовознавство»*. Луцьк: СЛУ імені Лесі Українки, 2013. № 20 (269). С. 8–13.
16. Rondeau G. Introduction à la terminologie. Quebec: Chicoutimi, 1984. 238 p.

УДК 811.111'42

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-16>

ВІДТВОРЕННЯ РЕАЛІЙ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ АНГЛОМОВНОЇ АНІМАЦІЇ

REPRODUCTION OF REALIA IN UKRAINIAN TRANSLATIONS OF ENGLISH ANIMATION

Головенко К. В.,

orcid.org/0000-0003-0614-9650

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики
Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Стаття присвячена анімаційному фільму – особливому типу креолізованого тексту, що утворюється комбінацією вербальних та невербальних семіотичних знаків. Визначено роль сучасної анімації як засобу пізнання дійсності, її сутність та функції. Особлива увага приділена аудіовізуальному перекладу, основна мета якого – досягнення адекватності. Еквівалентність перекладу аудіовізуального продукту – це відповідність між вербальними і невербальними структурами у творах оригіналу та перекладу. Основним завданням медіаперекладача для досягнення адекватності є не лише вміле використання чотирьох основних каналів надходження інформації, а й врахування жанрової специфіки анімації, методу її створення та цільової вікової категорії.

З лінгвістичної точки зору анімаційний фільм є різновидом медіадискурсу. Мова мультиплікаційного фільму – різноманітна й різнорідна. Діалогічне мовлення персонажів насичене емоційно-експресивною лексикою, багатозначними образними елементами, фразеологізмами, прислів'ями, жартами, каламбурами, алюзіями та реаліями. В анімаційному фільмі реаліями називають слова та словосполучення, які відображають об'єкти та явища, пов'язані з побутом, культурою, мистецтвом, географією, історією, державним ладом, суспільним життям тощо. Об'єктом даної розвідки постають особливості функціонування реалій англomовних анімаційних фільмів. Предметом є способи перекладу англomовних реалій українською мовою. Матеріал дослідження представлений серією американських анімаційних фільмів франшизи «Мадагаскар», а також їхніми перекладами українською мовою.

У ході аналізу кінотекстів американських анімаційних фільмів франшизи «Мадагаскар» було виокремлено тематичні групи реалій. Серед них – етнографічні, географічні, суспільно-політичні реалії, реалії-імена персонажів, суто мовні реалії. Досліджено основні способи перекладу реалій на матеріалі анімаційних фільмів: транскодування, калькування, наближений переклад, описовий та контекстуальний переклад. Адекватний переклад реалій включає у себе багато аспектів: стилістичну та жанрову приналежність тексту, лінгвістичні особливості реалій, їх значущість та функцію у тексті. Вивчення особливостей функціонування реалій та способів їх перекладу є перспективним напрямом лінгвістичних досліджень, спрямованих на збагачення українського перекладознавства та популяризацію англomовної культури.

Ключові слова: анімаційний фільм, аудіовізуальний переклад, реалія, адекватний переклад.

The article is devoted to the animated film – a special type of creolized text, formed by a combination of verbal and non-verbal semiotic signs. The role of modern animation as a means of understanding reality, its essence and functions are determined. Special attention is paid to audiovisual translation, the main goal of which is to achieve adequacy. Equivalence of translation of an audiovisual product is the correspondence between verbal and non-verbal structures in the original and translated texts. The main task of a media translator to achieve adequacy is not only the skillful use of the four main channels of information, but also taking into account the genre specificity of animation, the method of its creation and the target age category.

From a linguistic point of view, an animated film is a type of media discourse. The language of an animated film is diverse and heterogeneous. The dialogical speech of the characters is rich in emotionally expressive vocabulary, figurative elements, phraseological units, proverbs, jokes, puns, allusions and realia. In animated film, realia are words and phrases that reflect objects and phenomena related to everyday life, culture, art, geography, history, government, social life, etc. The object of this investigation is the peculiarities of the realia functioning in the English-language animated films. The subject is the methods of English-language realia translation into Ukrainian. The material of

the study is represented by a series of American animated films of the “Madagascar” franchise, as well as their translations into Ukrainian.

During the analysis of the film texts of American animated films of the “Madagascar” franchise, thematic groups of realia were identified. Among them are ethnographic, geographical, socio-political realia, character names realia, purely linguistic realia. The main methods of realia translation based on the material of the animated films are studied: transcoding, loan translation, approximate translation, descriptive and contextual translation. Adequate translation of realia includes many aspects: stylistic and genre affiliation of the text, linguistic features of realia, their significance and function in the text. Studying the features of realia functioning and methods of their translation is a promising direction of linguistic research aimed at enriching Ukrainian translation studies and popularizing English-speaking culture.

Key words: animated film, audiovisual translation, realia, adequate translation.

Постановка проблеми. Сучасний кінематограф пропонує глядачам досить широкий спектр анімаційної кінопродукції. Дослідження анімаційного кінотексту дозволяє не лише знайомитись із способом життя певного суспільства, а й також вивчати різні лінгвістичні явища у сучасних мовах. Невід’ємну частину анімаційного кінотексту складають реалії – національно-специфічні елементи міжмовної та міжкультурної комунікації. Детальне вивчення реалій допомагає заглибитись у колорит та самобутність кожного народу. При цьому постає необхідність в аналізі сучасних підходів до класифікації реалій та способів їх перекладу в анімаційному кінотексті. Розуміння особливостей функціонування реалій уможливорює здійснювати адекватний переклад, застосовуючи необхідні перекладацькі стратегії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед провідних зарубіжних науковців, які вивчають теорію аудіовізуального перекладу слід зазначити Х. Діас Сінтаса, Й. Іварсона, Г. Райда, К. Райса, П. Райха. В Україні перші кроки у дослідженні аудіовізуального перекладу роблять В. Вострецова, А. Кулікова, М. Савко, А. Мельник, Т. Монахова, О. Полякова. Наукові доробки на тему безеквівалентної лексики та реалій належать О. Бурдейній, Р. Зовірчак, К. Невинній, Н. Новіковій, І. Корунцю, Н. Миропольській.

Мета дослідження – розглянути анімаційний фільм як особливий тип креолізованого тексту, дослідити його лінгвістичні особливості, а саме – реалії, проаналізувати класифікацію реалій та способи їх перекладу на матеріалі кінотекстів американських анімаційних фільмів франшизи «Мадагаскар» та їх перекладів українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Анімація є різновидом медіа-мистецтва, що формує картину світу, розширює кругозір, програмує спосіб життя, систему цінностей, адже пропонує модель навколишнього світу й способи поведінки в ньому. М. М. Юрковська вважає, що сучасна анімація є, з одного боку засобом пізнання дійсності, а з іншого, відображенням «найбільш актуальних процесів у суспільстві» [1, с. 273]. За визначенням дослідниці: «анімаційний фільм – це особливий тип креолізованого тексту, тобто складне семіотичне утворення, зміст якого утворюється комбінацією різноманітних семіотичних знаків: вербальних, які у свою чергу складають лінгвістичну систему фільму (персональне, авторське, закадрове мовлення, спів, титри, заголовки, написи, назви вулиць тощо, які є частиною світу речей фільму), та візуальних, які складають нелінгвістичну систему анімаційного фільму (природні шуми, музика, візуальні образи, рухи персонажів)» [2, с. 49]. Аудіовізуальний продукт характеризується синхронним використанням акустичного та візуального каналів, тому важливо звертати увагу не лише на мовний код, але й на інші коди значень, що вступають у взаємодію в аудіовізуальному тексті.

Серед функцій, які виконує сучасна анімація можна виокремити розважальну, когнітивну та дидактичну. Розважальна функція полягає в тому, що середньостатистичний глядач очікує від анімаційних фільмів не глибоких конфліктів зі складними, серйозними темами, а задоволення та втіхи. В основі такої анімації завжди прості, але впізнавані герої з оригінальними, незвичайними та зрозумілими характерами. Когнітивна функція реалізується в тому, що анімаційні фільми є засобом формування думки, демонструють глядачам різні способи взаємодії з навколишнім світом, розвивають мислення, формують світогляд. Дидактична функція поля-

гає в тому, що анімація виконує домінуючу роль у вихованні й розвитку особистості, допомагає зрозуміти та засвоїти базові шаблони поведінки у різних соціальних відносинах.

Розвиток анімації на фоні глобалізації світу супроводжується стрімким зростанням інтересу до аудіовізуального перекладу, визначальною рисою якого є синхронізація вербальних та невербальних компонентів. Основна мета будь-якого перекладу – досягнення адекватності, яка враховує змістову й прагматичну еквівалентність. «Еквівалентність перекладу аудіовізуального продукту – це не тільки відповідність між лінгвістичними елементами у двох мовах, а й адекватний зв'язок між вербальними і невербальними структурами у творах оригіналу та перекладу» [3, с. 167]. Основним завданням медіаперекладача для досягнення адекватності є вмiле використання чотирьох основних каналів надходження інформації: 1) вербальний аудіоканал: діалоги, голоси за кадром, пісні; 2) невербальний аудіоканал: музика, звукові ефекти, звуки за кадром; 3) вербально-візуальний канал: титри, знаки, записки, написи, що з'являються на екрані; 4) невербальний візуальний канал – картинка на екрані [4, с. 245].

Важливим для аудіовізуального перекладу є також врахування жанрової специфіки анімації, методу її створення та цільової вікової категорії. За жанровою приналежністю виокремлюють пригодницьку анімацію, комедійний екшн, комедію, драму, навчальну анімацію, мюзикл, дошкільну анімацію, наукову фантастику тощо [5, с. 61]. За способом творення анімаційних фільмів виокремлюють намальовану вручну анімацію, ротоскопіювання, силуетну анімацію, пісочну анімацію, пряму анімацію, лялькову або модельну анімацію, комп'ютерну анімацію, піксіляцію, покадровий кінематограф [6, с. 36]. За структурою анімаційні фільми складаються з таких основних елементів: назва, доріжка зображення, звукова доріжка (музика та звукові ефекти), історія (сюжет), персонажі та імпліцитне (непряме) авторство. Фільм може складатись із різноманітних структур, а саме: структури сюжету, зображення, звуку тощо. Загальна сюжетна структура поділяється на три частини: у першій частині глядач знайомиться з персонажами, їхнім світом та дилемою, яка постає перед ними; друга частина розвиває сюжет, щоб простежити справжні мотиви персонажів та виявити глибину їхніх взаємин, ця частина завершується проблемою для головного героя, яку неможливо вирішити; третя частина показує вирішення цієї проблеми [7, с. 22–24].

Цільова аудиторія анімаційних фільмів є не менш важливою характеристикою для виконання перекладу. Відповідно до вікового критерію її поділяють на дитячу та дорослу [8, с. 129]. Дитячу групу класифікують на три підгрупи: від 1 до 3 років; від 4 до 9; від 10 до 16. Серед них є анімаційні фільми, які придатні для всіх груп, так і призначені лише для певної вікової групи. Анімація першої вікової групи (від 1 до 3 років) повинна мати дидактичний зміст та бути привабливою водночас, щоб привернути увагу дітей та сприяти їхньому розвитку [8, с. 130]. Їй характерне переважання зображення над текстом. З перекладацького погляду важливо зважати на те, що діти у цьому віці лише вчаться розмовляти та опановують мову, тому ні оригінал, ні переклад не повинні бути занадто важкими для розуміння. Для анімації другої вікової групи (від 4 до 9 років) характерна перевага естетично гарних картинок, рухів та форм персонажів. На цьому етапі дитячого розвитку зміст розповіді стає складнішим, але продовжує залишатись дидактичним та педагогічним за своєю природою, хоча починає містити і інші елементи, такі як гумор [8, с. 134]. Остання дитяча група (від 10 до 16 років) найбільш чутлива та вибаглива, підлітки надають перевагу темам, створеним для молоді та дорослих. Щоб привернути увагу підлітків, персонажі та атмосфера анімаційних стрічок стають більш витончені, а теми більш релевантними по відношенню до смаків та інтересів юнацької аудиторії [8, с. 136].

З лінгвістичної точки зору анімаційний фільм є різновидом медіадискурсу. Мова мультиплікаційного фільму об'єктивна по відношенню до індивіда; історична, формується людьми в певну епоху та відповідно до конкретних умов соціального життя; характеризується особливим оцінним ставленням до дійсності; виконує функцію інтеграції індивідів в соціум; різноманітна і різнорідна, диференційована за сферами людської діяльності і спілкування; є опо-

рою для творчості [5, с. 21]. Дослідження лінгвістичних особливостей анімаційних фільмів зосереджуються на аналізі лексичних або граматичних характеристик мовлення персонажів. Діалоги, що стають основною формою подання інформації в анімаційних фільмах, насичені емоційно-експресивною лексикою, багатозначними образними елементами, фразеологізмами, прислів'ями, жартами, каламбурами, алюзіями та реаліями.

Реалії розглядають як монологічні та полілексемні одиниці, що вміщують як основне лексичне значення, так і традиційно закріплений комплекс краєзнавчої інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови сприймача [9, с. 58]. У художньому творі реаліями називають слова та словосполучення, які відображають об'єкти та явища, пов'язані з побутом, культурою, мистецтвом, географією, історією, державним ладом, суспільним життям. Для анімаційного фільму на позначення терміну реалія М. М. Юрковська пропонує використовувати поняття віртуальної реалії – художньої деталі, яка створюється аніматором за аналогією з реальним світом, але існує лише у просторі конкретного анімаційного фільму, тобто у віртуальному анімаційному світі, і відіграє ключову роль у його моделюванні. Так, у розумінні дослідниці віртуальними реаліями слід називати імена персонажів, власні назви, назви унікальних предметів, явищ, подій у конкретному анімаційному фільмі [10, с. 309]. Серед таких можна виокремити предметні та мовно-психологічні реалії. До предметних належать географічні назви; імена персонажів; засоби масової інформації; рекламні оголошення, вивіски, написи, слогани, рекламні ролики, анонси; денотати сфери послуг; імена історичних чи сучасних діячів; назви шкіл, коледжів; назви компаній, фірм, підприємств з відповідними віртуальними професіями; назви предметів господарства, приладів, засобів гігієни тощо; назви грошових одиниць; почесні звання, титули; назви захисних підрозділів тощо [10, с. 310]. До мовно-психологічних реалій належать явища нематеріальні (звичай, закони, правила, норми поведінки), а також суто мовні (оказіоналізми, фразеологізми, сталі вирази тощо), які існують та діють виключно на віртуальній “території” певного анімаційного фільму [10, с. 310].

У даному дослідженні аналіз англійських реалій було здійснено на матеріалі кінотекстів американських анімаційних фільмів франшизи «Мадагаскар» [11]. Жанр анімацій – комедійний екшн. Цільова аудиторія – діти другої та третьої вікових груп, віком від 4 до 16 років. Сюжет трьох частин оснований на спробі чотирьох головних героїв – лева Алекса, зебри Марті, жирафа Мелмана та бегемота Глорії – повернутися у свій зоопарк, після того, як вони випадково потрапили на острів Мадагаскар. Зоопарк розташований у Нью-Йорку, і це грає неабияку роль у сюжеті та характерах персонажів. Саме через це сценарій насичений реаліями, специфічними для Нью-Йорку, а цільовою аудиторією жартів та покликань є американські глядачі.

У ході аналізу кінотекстів американських анімаційних фільмів франшизи «Мадагаскар» було виокремлено декілька тематичних груп предметних реалій. Найуживанішими серед них виявилися **етнографічні реалії**, що пояснюється етнічною інклюзивністю мультфільму та вищезгаданою специфікою сюжету. Вони включають в себе побутові реалії на позначення їжі, напоїв, одягу, житла, посуду й начиння, транспорту та ін. (*Popsicle sticks, Metro-North train, Airbus A-380, Stamford local, whoopie cushion*), реалії на позначення людей праці, знаряддя праці, організації праці (*D.D.S., AWOL, ETA*), реалії, пов'язані з мистецтвом і культурою на позначення музики, танців, музичних інструментів, фольклору, театру, звичаїв та ритуалів, свят (*Hanukkah, Halloween, Kwanzaa, Seniors' Day, Puffy party*), реалії на позначення одиниць мір, грошей (*500 feet, 1 mile*). Другою за частотністю є група **географічних** реалій, до яких належать назви континентів, штатів, міст (*Antarctica, Connecticut, New Jersey, New York City, San Diego*), назви районів міст, вулиць і т.п. (*Monte Carlo, Fifth Avenue, Lexington, Park Avenue, West 42nd, Times Square*), назви комерційної та некомерційної нерухомості (*Duane Reade, Hotel Ambassador, Vanderbilt, JFK*), назви визначних місць та пам'яток (*Statue of Liberty, the Brooklyn Bridge, the Triborough Bridge, Lincoln Center*). Менш вживаною є група **суспільно-політичних реалій** на позначення соціальних явищ та рухів, соціальних верств, класів, станів та ін. (*rabbi,*

comandante, bolshevik). Пояснити невелику кількість реалій цієї групи можна розважальною функцією та цільовою аудиторією цієї анімації. Середньостатистичний глядач не завжди зрозуміє посилання на історію, громадські рухи тощо.

До предметних реалій також належать **імена персонажів**. У трилогії імена використовують як прямий засіб передачі культурної інформації про персонажів. Наприклад: *Kowalski* – друге за популярністю польське прізвище, *Mankiewicz* – прізвище польського походження, *Chantel DuBois* – ім'я та прізвище, характерні для жителів Франції, *Makunga* – ім'я, популярне серед народу Суахілі, має африканське походження. У кінотексті також присутні квазіреалії – створені уявою автора об'єкти для характеристики вигаданого, казкового або фантастичного світу: *San Di-lame-o Zoo* (жартівлива варіація назви каліфорнійського зоопарку San Diego Zoo), *Casa del Wild* (запозичена з іспанської мови лексема Casa del, що використовують на позначення споруд, наприклад, Casa del Toro), *Air Penguin* (пародія на існуючі авіакомпанії, наприклад Air India, Ryanair та ін.). Існують реалії, що не підходять під вищезгадані класифікації предметних об'єктів. Це – **суто мовні реалії**, серед яких є загальноновживані сталі вирази (*No soliciting*), прислів'я (*the fat lady has sung*), колоквиалізми (*Miss Daisy*), сленг (*trippin'*), цитати з поп-культури (*It's raining men. Hallelujah!*).

Вибір методу перекладу реалій в анімаційному фільмі передбачає їх глибоке осмислення, аналіз лінгвістичних особливостей та зваження значимості для контексту. На фоні глобалізаційних процесів, завдяки широкій співпраці в галузях міжнародної політики, економіки та медійних комунікацій, культурна різниця між країнами поступово зменшується. Деякі реалії стають добре відомими, їх можна знайти у словниках. Словникові реалії, що мають високу семантичну активність та стилістичне забарвлення, передаються в мові перекладу шляхом **транскрипції / транслітерації**. *You should take Lexington. – Йдіть по Лексінгтон. If you hit the Chrysler Building, you've gone too far. – А побачиш Крайслер Білдинг – отже прогавив. I heard Tom Wolfe is speaking at Lincoln Center. – Я чув сьогодні в Лінкольн Центрі лекція про анархію. There's Times Square with its modern-day corporate lack of character. – Це Таймс-Сквер, з абсолютною відсутністю індивідуальності*. Наведені приклади реалій з анімаційних фільмів франшизи «Мадагаскар» *Lexington, Chrysler Building, Lincoln Center, Times Square* є загальновідомими, тому транслітеруються мовою перекладу *Лексінгтон, Крайслер Білдинг, Лінкольн Центр, Таймс-Сквер*. Метод безперекладного вживання іноземного слова також фіксуємо у деяких суто мовних реаліях, що залишаються оригінальними за звучанням у мові перекладу: *Arrivederci! – Арівідерчі! It's raining men. Hallelujah! – Скільки хлопців. Алілуга! Au revoir, Dubois! – Au revoir, Дюбуа!* Користь використання транскодування у наведених прикладах полягає у взаємозбагаченні лексичного складу мови і культури реципієнта.

Якщо реалія є маловідомою, вона потребує більш детального осмислення. У цьому випадку перекладач вдається до інших методів перекладу, які допоможуть йому максимально розкрити значення реалії у контексті для читача. Один із найбільш підходящих методів передачі реалій – **калькування** – буквальний переклад іншомовного елементу. *What you gotta do is go straight back down West 42nd. – Підеш прямо по Західній 42-ій. Gloria, you're the Statue of Liberty! – Глорія, ти як Статуя Свободи! It's obvious I'm just an emotional whoope cushion for you to sit on! Це ж ясно, я – емоційна подушка, щоб ти могла сидіти!* При цьому реалії зберігають семантичне значення, але інколи втрачають колорит.

Передавати предметне значення реалій допомагає **наближений** або приблизний переклад. Він полягає в підборі близької за значенням відповідності в мові перекладу відповідно до оригіналу. Замість конотативного еквіваленту, перекладач використовує слово нейтральне за своїм стилем. Одним із різновидів наближеного перекладу є генералізація: рід заміняють видом, поодинокі заміняють загальним. *Nine Duane Reads on the same street! – Дев'ять однакових аптек на одній вулиці! Grit, spit and a whole lot of duct tape. – Сунь, плюнь, а зверху скотчем. Our Omega-3 slick will take them down. – Нехай скуштує риб'ячого жиру. I'm like a candy cane in a*

black and white movie. – Я наче цукерка в біло-чорному фільмі. *This is like a Puffy party!* – Схоже на реперську тусню! Різновидом наближеного перекладу також є функціональний аналог, що найчастіше використовується при перекладі реалій на позначення одиниць мір, величин, ваги. *We're only 500 feet from the main sewer line.* – До колектора залишилось 150 метрів. *Predator side – 3 miles.* – До території хижаків – 5 км. Наближений переклад використовується незважаючи на недоліки, адже перекладені реалії втрачають національний колорит.

Поряд із наближеним перекладом використовується переклад **описовий**. Він полягає в розкритті значення реалії за допомогою розгорнутих словосполучень, які розкривають суттєві ознаки предмета чи явища. У цьому випадку реалія перекладається не прямо, а описово, через характерні їй риси. *You're on the Jersey side of this cesspool!* – Район гнилих негрів і глушина! У наведеному прикладі штат США *Jersey*, відомий гіршою якістю життя, ніж більшість інших штатів, перекладено як *район гнилих негрів*. Для адекватного розуміння специфіки реалії, під час перекладу було опущено сам топонім і замінено його пояснювальною фразою. Опис є підвидом наближеного перекладу, що застосовується у тих випадках, коли немає іншого шляху як пояснити поняття. *Now I'll have to compete with Shamu.* – Мені доведеться конкурувати з їхньою косаткою-кінозіркою. У наведеному прикладі реалія *Shamu* вжита на позначення відомої косатки, що виступала в американському парку розваг *SeaWorld San Diego*. На українську мову реалія перекладена за допомогою описово-пояснювальних елементів.

Ще один спосіб відтворення реалій – **контекстуальний** переклад, при якому значення передається за допомогою лексичних одиниць, що не є словниковим відповідником. Контекстуальний переклад є протилежним прямому перекладу, він передбачає, що переклад реалії можливо виконати лише керуючись контекстом, змістом твору. *OK. But let me warn you that I am a protégé of...Fosse and Robbins!* – Давай. Попереджаю зразу, що я вчився танцювати... аж на Бродвеї! У наведеному прикладі прізвища бродвейських хореографів *Fosse and Robbins* вилучено у перекладі і замінено всім відомою назвою Нью-Йоркської вулиці, що асоціюється з комерційним театральним мистецтвом – *Бродвеєм*. *Group George Peppard, you'll handle craft services.* – Група Чак Норріс – чай і бутерброди. У даному випадку перекладач вдається до заміни ім'я *George Peppard* (американський актор 70-х років) на ім'я краще знайомого українським глядачам американського актора – *Чака Норріса*. Компенсація однієї реалії іншою відшкодовує експресивність та сприяє кращому розумінню жарту.

Висновки. Динамічний розвиток анімаційних фільмів сприяє зростанню інтересу до різних аспектів анімаційного кінотексту з боку лінгвістів та перекладознавців. В суто лінгвістичному ракурсі анімаційний кінотекст трактується як складне семіотичне утворення, зміст якого утворюється комбінацією вербальних та візуальних семіотичних знаків. Визначальною рисою аудіовізуального перекладу є синхронізація й адекватний зв'язок між вербальними і невербальними структурами у творах оригіналу та перекладу. Мова мультиплікаційного фільму насичена реаліями – словами та словосполученнями, що вміщують традиційно закріплений комплекс краєзнавчої інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови сприймача. Серед них – етнографічні, географічні, суспільно-політичні реалії, реалії-імена персонажів, суто мовні реалії. Особливої уваги вимагає переклад реалій на матеріалі анімаційних фільмів. В залежності від того чи являється реалія своєю або чужою у тексті оригіналу, перекладач вирішує транскодувати її чи перекладати. Якісний переклад реалій анімаційних фільмів відображає баланс між відтворенням культурної автентичності оригіналу та адаптацією контексту для легкого сприймання цільовою аудиторією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Юрковська М. М. Культурні явища у гуморі сучасних англomовних анімаційних фільмів. *Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи*. 2009. № 3. С. 273–281.
2. Юрковська М. М. Дискурс англomовної анімаційної комедії: дис. ... канд. філолог. наук: 10.02.04. Київ, 2011. 390 с.

3. Pisarska A. Współczesne tendencje przekładowe: Podręcznik dla studentów neofilologii. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1998. 253 p.
4. Gottlieb H. Subtitling. Routledge Encyclopedia of Translation Studies [ed. M. Baker]. L.; N. Y.: Routledge. P. 244–248.
5. Мельник А. П. Лінгвокультурні особливості перекладів сучасних анімаційних фільмів (на матеріалі української, німецької та англійської мов): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Київ, 2013. 219 с.
6. Pikkov U. Animasophy. Theoretical writings on the animated films. Tallin: Estonian Academy of Arts, 2010. 202 p.
7. Hahn D. The Alchemy of Animation: Making an Animated Film in the Modern Age. N. Y.: Disney Enterprises, 2008. 147 p.
8. Yebenes P. Cine De Animacion En Espana. Barcelona: Ariel Editorial, 2002. 222 p.
9. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози). Львів: Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. 216 с.
10. Юрковська М. М. Комічне серед вербальних і невербальних реалій анімаційного світу (на матеріалі сучасних англомовних анімаційних фільмів). *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2010. Вип. 24. С. 307–316.
11. «Madagascar», «Madagascar 2», «Madagascar 3». Director Eric Darnell, Tom McGrath. DreamWorks Animation, 2005, 2008, 2012.

УДК 81'37=811.11

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-17>

ІМЕННИКОВІ КОМПОЗИТИ-НОВОТВОРИ ТА ЇХ СКЛАДНИК-ДОМІНАНТА ПОЛІСЕМІЧНОЇ МОДЕЛІ З ДВОМА ЗНАЧЕННЯМИ У СТРУКТУРІ РЕЧЕННЯ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ПРЕСИ: СИНЕРГЕТИЧНИЙ ВИМІР

NOUN COMPOSITES-NEOLOGISM AND THEIR COMPONENT-DOMINANT OF THE POLYSEMIC MODEL WITH TWO MEANINGS IN THE SENTENCE STRUCTURE OF THE GERMAN PRESS: SYNERGISTIC DIMENSION

Дребет В. В.,

orcid.org/0000-0003-2824-793X

доктор філологічних наук, професор,

*професор кафедри німецької філології та методики навчання німецької мови
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

Представлена робота є черговим етапом дослідження генерування та декодування складних іменників-новотворів з різним семантичним обсягом їх домінантної складової у простих та складних реченнях сучасної німецькомовної преси з позицій лінгвосинергетики. У запропонованій статті такий синергетично скерований аналіз сфокусовано на іменникові композити-новотвори з складником-домінантою, що представлений у словнику полісемічною моделлю іменника з двома значеннями. Методологічно важливим у дослідженні є положення про те, що рушійним фактором виступає синергетичний закон збереження мовної енергії та мінімізації зусиль, що скеровує ментальний лексикон людини на декодування складних іменників-новотворів з домінантою семантичного обсягу полісемічної моделі слова з двома значеннями. У синергетичному розумінні проведено паралелі між словником як представником мовного узагальнення про структуровану суму знань засвоєної позамовної дійсності та ментальним лексиконом, який не є довільним накопиченням унесень, а становить структуровану ієрархічну систему таких унесень. Отримані на підставі синергетично-квантитативного підходу результати екстрапольовано на синергетичні моделі у співвіднесенні декодованих номінацій головного та похідного другого значення складника-домінанти досліджуваного полісемічного формату з простими та складними реченнями німецькомовної преси. Була підтверджена синергетично скеровано гіпотеза, що залучення з резервуару полісемічної моделі, яка має два значення на мовному рівні, похідного другого значення як найближчого до головного значення слова для домінантної складової композитів-новотворів у простих та складних синтаксичних конструкціях оптимально сприяє потребам мінімізації зусиль для ментального лексикону людини у просторі німецькомовного світу преси. Така лінгвосинергетична розвідка відкриває перспективи моделювання і прогнозування можливої лексикалізації складних іменників-новотворів та поповнення германського мовознавства новими знаннями про німецькомовну іменникову лексику.

Ключові слова: складний іменник-новотвір, складник-домінанта, полісемічна модель з двома значеннями, декодовані номінації головного / похідного другого значення, ментальний лексикон людини, лінгвосинергетика, принцип мінімізації зусиль.

The work is one of the stages of the study of the generation and decoding of complex nouns-neologisms with different semantic volume of their dominant component in simple and complex sentences of the modern German press from the standpoint of linguistic synergy. In the proposed article, such a synergistically directed analysis is focused on noun composites-neologisms with a dominant constituent, which is represented in the dictionary by the polysemic model of the noun with two meanings. The statement, which is methodologically important in the study declares that the driving factor is the synergistic law of language energy conservation and effort minimization, which directs the mental lexicon of a person to decode complex nouns-neologisms with the dominant semantic volume of the polysemic model of a word with two meanings. In the synergistic understanding, parallels are drawn between the dictionary as a representative of language generalization about the structured sum of knowledge of the extra-linguistic reality and the mental lexicon, which is not an arbitrary accumulation of entries, but constitutes a structured hierarchical system of such entries. The results obtained on the basis of the synergistic-quantitative

approach were extrapolated to synergistic models in the correlation of decoded nominations of the main and derived second meaning of the dominant component of the studied polysemic format with simple and complex sentences of the German-language press.

The synergistically directed hypothesis was confirmed that the involvement of the derived second meaning from the reservoir of a polysemic model, which has two meanings at the Langue level, as the closest to the main meaning of the word for the dominant component of innovative composites in simple and complex syntactic constructions successfully contributes to the needs of preserving linguistic energy and minimizing efforts for the human mental lexicon in the space of the German world of the press. Such linguistic synergistic exploration opens the prospects of modeling and forecasting the possible lexicalization of complex nouns-neologisms and replenishing Germanic linguistics with new knowledge about the German noun vocabulary.

Key words: compound noun-neologism, dominant constituent, polysemic model with two meanings, decoded nominations of the main/derived second meaning, human mental lexicon, linguistic synergy, principle of effort minimization.

Постановка проблеми. Засвоєння позамовної дійсності не може обійтись без слів-новотворів, які прокладають свій шлях лексикалізації від okazіоналізмів до неологізмів, а отже й до їх маніфестації у словниковому складі мови. Переважно досягнуті речі та явища об'єктивної реальності у циклі такої лексикалізації субстантивуються, тобто стають іменниками і за своєю частиномовною природою надають назву предмету, дії, явищу та ознаці. Для нас є очевидним, що складні іменники-okazіоналізми або слова одного моменту, які є відсутніми у словнику, заслуговують на особливе дослідження у дихотомії «мова-мовлення». У цьому контексті доцільним буде представити запропонований нами у цій статті лінгвосинергетичний підхід до вивчення генерування іменникового змісту шляхом утворення композитів-новотворів зі складником-домінантою полісемічної моделі слова з двома значеннями у кореляції зі структурною будовою речення у німецькомовних текстах преси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Словам-новотворам та відповідно приналежним до них композитам-новотворам присвячено цілу низку праць, зокрема, у галузі германського мовознавства (напр. Г. Вельманн [1], К. Цюрн [2], М. Шонебом [3], Г. Ельзен [4], К. Копф [5]). Але потрібно зауважити, що ще й досі недостатньо вирішеними є розгляд іменникової лексики німецької мови з позицій лінгвосинергетики. Передумовою тлумачення значення мовного знаку у руслі лінгвосинергетики став її розвиток як нової наукової парадигми (Т. І. Домброван [6], О. О. Селіванова [7]). Це дало змогу залучати квантитативні методи дослідження синергетичних процесів нелінійності, ієрархічності та динамічності мови (Г. Альтманн [8], Р. Келер [9], К. Майндл [10]), досліджувати синергетичну циклічність розвитку внутрішньомовних і міжмовних омонімів (С. В. Кійко [11]). Зважаючи на все викладене вище, бачимо перспективи дослідити системність генерування складних іменників-новотворів з позицій лінгвосинергетики за принципом мінімізації зусиль і збереження мовної енергії. Лінгвосинергетичний підхід із залученням квантитативних методів дослідження дає змогу об'єктивно проаналізувати на синхронічному зрізі результати саморегуляції й становлення композитів-новотворів з огляду на пройдений ними синергетичний цикл *порядок – хаос – порядок*, зокрема й у рамках вибудовування іменникового змісту на рівні мовлення, і в такий спосіб поповнити германське мовознавство новими знаннями про життєвий цикл іменника у сучасній німецькій мові.

Мета дослідження полягає у вивченні дії синергетичного закону збереження мовною енергії мінімізації найменших зусиль, направлених на декодування складних іменників-новотворів з їх домінантною складовою полісемічної моделі з двома значеннями у співвіднесенні з простою та складною структурною будовою речень у сучасній німецькомовній пресі.

Виклад основного матеріалу. Одним з основних понять синергетики є поняття самоорганізації. Г. Хакен бачить завдання синергетики у тому, щоб знайти універсальні закономірності поведінки та загальні закони самоорганізації складних динамічних систем (детальніше див. [12]). Американський лінгвіст Дж. Ціпф, у свою чергу, екстраполював універсальний принцип найменшого докладання зусиль у поведінці та діях людини на мову [13, с. 255]. Р. Келер зазна-

час, що «принцип дії докладання найменших зусиль постулює існування двох потреб мовців, які тією чи іншою мірою може задовольнити мовна система, а саме – мінімізація необхідних затрат пам'яті та мінімізація необхідних затрат продукування» [9, с. 20]. Таким чином, цей принцип дії повинен охоплювати не тільки оптимізацію функціонування мови, але й потреби мовців. У нашому дослідженні, очевидно, під збереженням мовної енергії та мінімізацією зусиль потрібно розуміти синергетичний принцип саморегуляції, що скеровано на новотвір складних іменників, семантичне кодування і декодування яких повинно бути найзручнішим і найоптимальнішим для ментального лексикону людини.

Людина звертається до слів та їх значень для потреб комунікації, внаслідок чого активуються знання, акумульовані пам'яттю. Пам'ять виступає у ролі ментального лексикону людини. У цьому відношенні повністю поділяємо думку С. Лебнера про те, що «лексеми утворюють лексикон мови, велетенську комплексну структуру у головах мовців» [14, с. 48]. Погоджуємось з автором, що лексичні значення можна розглядати і як зафіксовані концепти у головах мовців, які не можна плутати з поясненнями значень у словниках. Звичайно, що ментальний лексикон не акумулює тлумачення лексичних значень, як це ми спостерігаємо у словникових довідниках. Але лексему, яку С. Лебнер попередньо характеризував як «велетенську комплексну структуру у головах мовців» (див. вище), сам він потім визначає і як мовну одиницю з лексичним значенням у словнику (пор. [14, с. 51]). Це, на перший погляд, суперечливе визначення скоріш є аргументом того, що між словником та ментальним лексиконом людини потрібно бачити схожості в структуризації та організації.

Лексикографи при укладанні словника подають перше або головне значення слова як таке, що найперше з'являється у свідомості мовців. А з позицій когнітивізму ментальний лексикон «не є довільним накопиченням внесеної інформації, він представляє собою структуровану систему, в якій кожне внесення визначається своїм рангом, тобто своїм відношенням до інших внесень у лексикон, тому лексичні одиниці зберігаються у вигляді організованих взаємозв'язків» [15, с. 126]. У такому трактуванні значення співвідноситься із знаннями, внесеними у ментальний лексикон людини. Отже, в синергетичному розумінні доцільно проводити паралелі між словником як представником мовного узагальнення про структуровану суму знань засвоєної позамовної дійсності та ментальним лексиконом, який не є довільним накопиченням унесення, а становить структуровану ієрархічну систему таких унесення. Якщо в синергетичному розумінні лексичні одиниці та їх значення на мовному рівні містять закодовану структуровану інформацію, то в цьому ж руслі потрібно розглядати реалізацію слова в одному зі своїх значень на мовленнєвому рівні як декодування інформації.

У цьому контексті повинна йти мова і про реалізацію складних слів-новоутворень, які відсутні у словнику. Німецький дослідник П. Поленц називає їх складними утвореннями для одного моменту (*Augenblicks-Zusammensetzung*), оскільки вони є «складними словами, які виникли у словотворі автора тексту під час формулювання думки» [16, с. 41]. Очевидно, такий вид складання декількох слів в одне слово-блок є проявом мовної економії, коли скорочення довжини речень може здійснюватися шляхом вилучення коротких слів-артиклів.

Факт складних словотворень для одного контексту показує невичерпність роботи над удосконаленням методів укладання словників. Коли певне складне утворення відсутнє у словнику, очевидно є необхідність вдаватись до його описового перефразування. Саме через це Е. Майнеке звертає увагу на те, що головне слово повинно служити вихідним пунктом при перефразуванні значення [17, с. 290]. Пояснюючи різні фактори, які впливають на виникнення складних слів, він пише про необхідність існування морфологічної та лексичної змістовності їх компонентів: «Неможливим є утворення складного слова як у морфологічному, так і у лексичному відношенні, якщо носій мови сприймає поняття як беззмістовне. У морфологічному відношенні утворення *Küchenziegel* є не менш «коректним», ніж *Dachziegel*. Але у мовному відношенні існування першого складного слова є неможливим через відсутність речі. Для

детермінованих складних слів це означає, що, очевидно, у мовному відношенні, атрибутивні слова перебувають у такому відношенні з головним словом, що може утворюватися змістовна детермінація. ... Складні слова служать для того, щоб у формі понять описувати наявний зміст думок» [17, с. 292, 307]. Специфіка складного словотвору передбачає при цьому, що значення атрибутивної і головної частини синтезуються в єдиний зміст, тобто семантичний обсяг складного слова демонструє об'єднання декількох змістів в один складний змістовий опис. Тому дослідники відмічають, що 1) «складні слова мають вищий ступінь зливання, семантичної компресії» [18, с. 293] та 2) „більшу схильність до консолідації понять» [19, с. 321]. Відповідно, згадані нами вище складні слова, які не входять до словника, проявляють семантичну компресію або консолідацію понять для одного контексту.

Якщо практикована семантична компресія досягне такої міри відомості, що стане нормою у певному мовному суспільстві, то з часом частина з цих слів стає словниковим надбанням, а тому це передбачає необхідність дослідження можливої лексикалізації складних слів. Е. Майнеке пише про непередбачуваність шляху лексикалізації: «Але куди веде лексикалізація, коли вона має відбутись, передбачити неможливо, оскільки вона пов'язана зі складними змінами у відношеннях між словами та речами» [17, с. 312]. У цьому відношенні, мабуть, потрібно говорити про шлях лексикалізації від okazіonalіzmів до neologіzmів. Okazіonalіzми є словами, що відсутні у словнику, а тому належать до слів одного контексту (див. вище). У свою чергу, neologіzми представляють собою нові лексичні одиниці, які зафіксовані у словниковому складі певної мови як узусальні. Але було б не доцільним їх розмежовувати як відмінні сутності. Заслужовує уваги думка про те, що okazіonalіzми належать до neologіzmів, як це трактує дослідниця Г. Ельзен: «Поза межами словникових досліджень okazіonalіzми є природною частиною neologіzmів. ... У такому розумінні okazіonalіzm вказує на початкову стадію. Okazіonalіzми можуть перетворитися на справжні neologіzми і, зрештою, на усталені лексичні одиниці або ж зникнути ще до цього.» [4, S. 33]. Для нас є очевидним, що на шляху лексикалізації okazіonalіzми та neologіzми об'єднані рушійною силою новотвору. Тому доцільним бачимо оперувати поняттям новотвору як альтернативою до інтерпретації okazіonalіzmів та neologіzmів.

Представлена робота є другим етапом дослідження декодування іменників-новотворів з різним семантичним обсягом їх домінантної складової у простих та складних реченнях. На цьому етапі пропонуємо проаналізувати декодування іменникових композитів-новотворів з їх домінантною складовою полісемічної моделі з двома значеннями на словниковому рівні, а значить і на рівні *Parole*.

Висунута у роботі гіпотеза з позицій лінгвосинергетики передбачає наступний цикл оптимізації: оскільки лексична структура полісемічної моделі з двома значеннями представляє найближчі відстані у зіставленні зі структурами знань ментального лексикону людини, то й залучення у такому семантичному вимірі похідного другого значення як найближчого до головного значення слова для домінантної складової композитів-новотворів у простих та складних синтаксичних конструкціях оптимально сприятиме потребам мінімізації зусиль для ментального лексикону людини у просторі німецькомовного світу преси.

Матеріалом дослідження слугують тексти з інтернет-видань сучасної німецької, австрійської та швейцарської преси. Для отримання даних про семантичні характеристики іменникової лексики у співвіднесенні з трансформованими номінаціями залучено авторитетний тлумачний словник *Duden Onlinewörterbuch* [20]. Таким чином, на цьому етапі дослідження шляхом фрагментарної вибірки отримано 695 іменників-новотворів зі складником-домінантою полісемічної моделі з двома значеннями, реалізованих у простих реченнях німецькомовної преси, та 1033 таких іменників-новотворів – у складних реченнях. Відповідно, це склало 1728 реалізацій з поміж усіх 5000 складних іменників-новотворів, взятих для дослідження у співвіднесенні зі структурною будовою речень у німецькомовній пресі. Узагальнення та інтерпретацію результатів дослідження здійснено з позицій лінгвосинергетики.

Кодований семантичний обсяг полісемічної моделі з двома значеннями у словнику скорочено позначатимемо як ПМСО 2 (полісемічна модель, семантичний обсяг 2 значення). Декодований семантичний обсяг першого або головного значення полісемічної моделі слова тлумачитимемо як реалізовану у реченнях досліджуваної нами німецькомовної преси номінацію семантичного обсягу першого значення (скорочено – НСО 1), а декодований семантичний обсяг другого похідного значення – як реалізовану номінацію семантичного обсягу другого значення (скорочено – НСО 2).

Для виконання поставленої перед нами мети ефективним статистичним методом нам бачиться критерій χ^2 (хі-квадрат). Мінімальна теоретично значуща сума критерію хі-квадрат складає $\chi^2=3,84$, що свідчатиме про існуючий зв'язок між досліджуваними величинами з показником від 3,84 і більше (детальніше див. [21, с. 86 і далі]). Тому всі показники від 3,84 і вище є позитивними, а ті, що менше – негативними. Чим вищими від 3,84 будуть показники форми хі-квадрат, тим сильніше це свідчатиме про відповідність кількості реалізованих номінацій окремого семантичного виміру синергетичному закону збереження зусиль, направлених на декодування іменників-новотворів з складником-домінантою полісемічного формату з двома значеннями. Відповідно крива у синергетичній моделі декодування йтиме вгору у напрямку плюс. І, навпаки, чим нижчими від 3,84 будуть показники, тим слабшим буде проявлятися дія цього закону. Відповідно крива моделі декодування йтиме донизу у напрямку мінус.

1. Декодування складних іменників зі складником-домінантою ПМСО 2 у простих реченнях німецькомовної преси. Наприклад:

1) „*Friedensquelle*“ *nennen die Türken ihren Einmarsch* [22].

У наведеному простому реченні ми спостерігаємо реалізацію складного іменника-новотвору *Friedensquelle*, якого на час нашого дослідження не було зафіксовано у словнику, а тому він належить до складних слів-новотворів для одного контексту. У цьому випадку складне утворення *Friedensquelle* можна трансформувати в описовий контекст *Quelle des Friedens*.

У словнику ДУДЕН наведені дефініції окремо для іменника *Frieden* і окремо для іменника *Quelle*. Перша частина новотвору, якою є іменник *Frieden*, враховуючи контекстуальний зміст речення, представлена словниковими дефініціями головного або першого значення: **der Friede – 1.a)** <meist Frieden; > [*vertraglich gesicherter*] *Zustand des inner- od. zwischenstaatlichen Zusammenlebens in Ruhe u. Sicherheit* (Duden). Другий і основний компонент, яким є слово *Quelle*, у змістовому зіставленні з семантикою першого компонента *Friede*, є реалізацією похідного, зокрема, другого словникового значення: **die Quelle – 2. etw., wodurch etw. entsteht** (Duden).

У наведеному прикладі іменник *Quelle* як основна частина складного слова (das Grundwort) виступає вихідним пунктом або домінантою для тлумачення складного слова *Friedensquelle*. Семантичний обсяг на словниковому рівні або рівні мови представлений полісемічною моделлю з двома значеннями (ПМСО 2). З урахуванням атрибутивного компонента, яким є слово *Frieden*, іменник *Friedensquelle* демонструє декодування складного новотвору з домінуванням семантичного обсягу номінації другого значення слова *Quelle*, тобто НСО 2.

Таким чином, з позиції лінгвосинергетики констатуємо у нашому випадку конденсацію іменникового змісту, що передбачає мінімізацію зусиль і вироблення мовної економії у синергетичному форматі співвіднесення кодованого і декодованого обсягу ПМСО 2 – НСО 2 з простим реченням німецькомовної преси.

Всього у простих реченнях німецькомовної преси зафіксовано 695 реалізацій складних іменників-новотворів з домінуванням семантичного обсягу полісемічної моделі слова з двома значеннями (ПМСО 2). Номінації семантичного обсягу першого значення (НСО 1) цієї полісемічної моделі домінують у 521 реалізації іменників-новотворів, а номінації семантичного обсягу другого значення (НСО 2) – у 174 реалізаціях. Створену на основі показників хі-квадрат синергетичну модель декодування цієї групи подано на рисунку 1:

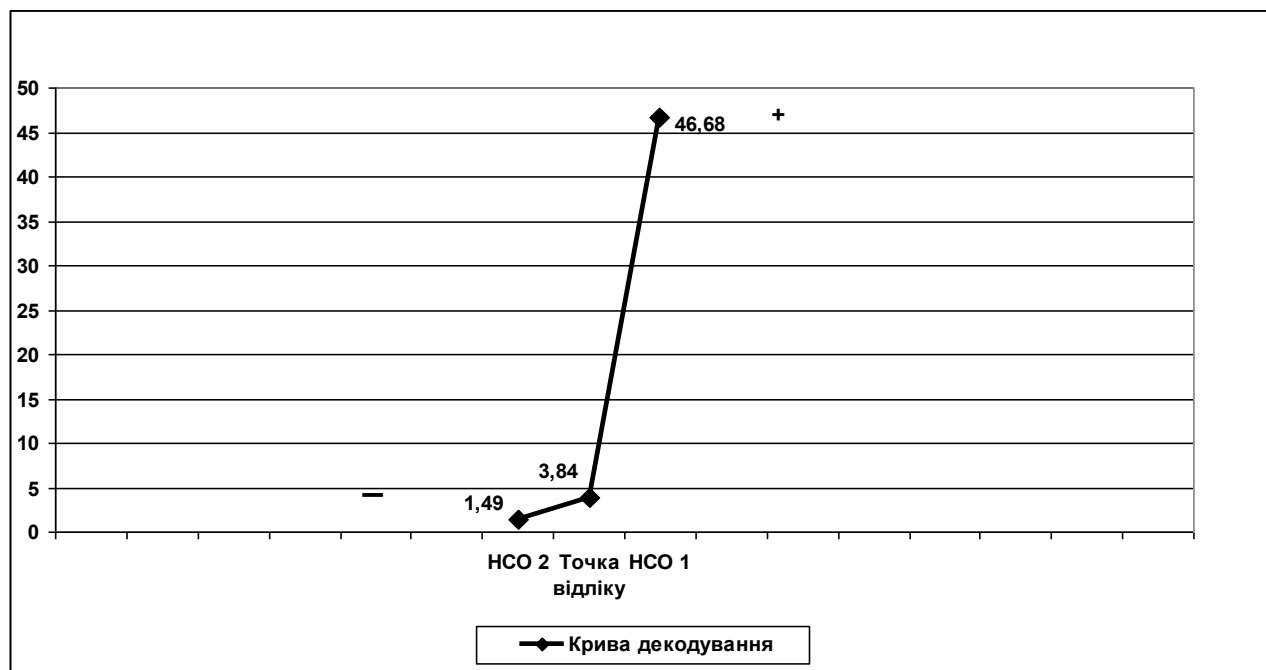

Рис. 1. Синергетична модель взаємозв'язку між кодованим семантичним обсягом 2 значення полісемічної моделі слова та декодуванням його номінацій як складників-домінант іменникових композитів-новотворів у простих реченнях німецькомовної преси

Графічне зображення рисунка 1 показує, що крива декодування складних іменників-новотворів з домінантою номінацій семантичного обсягу другого значення цієї полісемічної моделі сягнула точки 46,68 у напрямку плюс. У напрямку мінус спостерігаємо декодування складних новотворів з домінантою номінацій семантичного обсягу першого значення (1,49). Отож констатуємо статистично доведений і теоретично значущий зв'язок між кодованим семантичним обсягом полісемічної моделі з двома значеннями (ПМСО 2) та декодуванням номінацій семантичного обсягу другого значення (НСО 2) в основному компоненті складного новоутворення у простих реченнях німецькомовної преси.

2. Декодування складних іменників зі складником-домінантою ПМСО 2 у складних реченнях німецькомовної преси. Наприклад:

2) *Die Besetzung der Teheraner US-Botschaft am 4. November 1979, die den Beginn der jahrzehntelangen Sanktionspolitik gegen den Iran markierte, lehnt sie jedoch bis heute ab* [23].

У наведеному вище складному реченні ми спостерігаємо реалізацію іменникового композиту-новотвору *Sanktionspolitik*, який на час нашого дослідження ще відсутній у словнику. Відповідно, цей іменник демонструє okazionalne утворення на мовленнєвому рівні.

У словнику ДУДЕН наведені дефініції окремо для іменника *Sanktion* і окремо для іменника *Politik*. Перша частина новотвору, якою є іменник *Sanktion*, враховуючи контекстуальний зміст речення, представлена словниковими дефініціями похідного, зокрема, другого значення у словнику: **die Sanktion – 2.a)** *Maßnahme, die (zur Bestrafung oder zur Ausübung von Druck) gegen einen Staat, der das Völkerrecht verletzt [hat], angewandt werden kann* (Duden). Другий компонент новотвору іменник *Politik* тут виступає складником-домінантою. У змістовому зіставленні з семантикою першого компонента він демонструє реалізацію головного або першого словникового значення: **die Politik – 1)** *auf die Durchsetzung bestimmter Ziele besonders im staatlichen Bereich und auf die Gestaltung des öffentlichen Lebens gerichtetes Handeln von Regierungen, Parlamenten, Parteien, Organisationen o. Ä.* (Duden). У таких змістових кореляціях трансформуємо слово *Sanktionspolitik* в описовий контекст, який

у семантичному вимірі буде ширшим: *die Politik, die mittels Sanktionen auf die Durchsetzung bestimmter Ziele gerichtet ist*.

Повертаючись знову до іменникового новотвору *Sanktionspolitik*, констатуємо, що іменник *Politik* як основна частина складного слова (das Grundwort) виступає вихідним пунктом або домінантою для тлумачення нашого okazіонального утворення. Семантичний обсяг на словниковому рівні або рівні мови іменника *Politik* представлений полісемічною моделлю з двома значеннями (ПМСО 2). З урахуванням атрибутивного компонента, яким є слово *Sanktion*, іменник *Sanktionspolitik* демонструє декодування складного новотвору з домінуванням семантичного обсягу номінації головного значення слова *Politik*, тобто НСО 1.

Таким чином, з позиції лінгвосинергетики констатуємо у нашому випадку конденсацію іменникового змісту, що передбачає мінімізацію зусиль і вироблення мовної економії у синергетичному форматі співвіднесення кодованого і декодованого обсягу ПМСО 2 – НСО 1 зі складним реченням німецькомовної преси.

Створену на основі показників хі-квадрат синергетичну модель декодування цієї групи подано на рисунку 2:

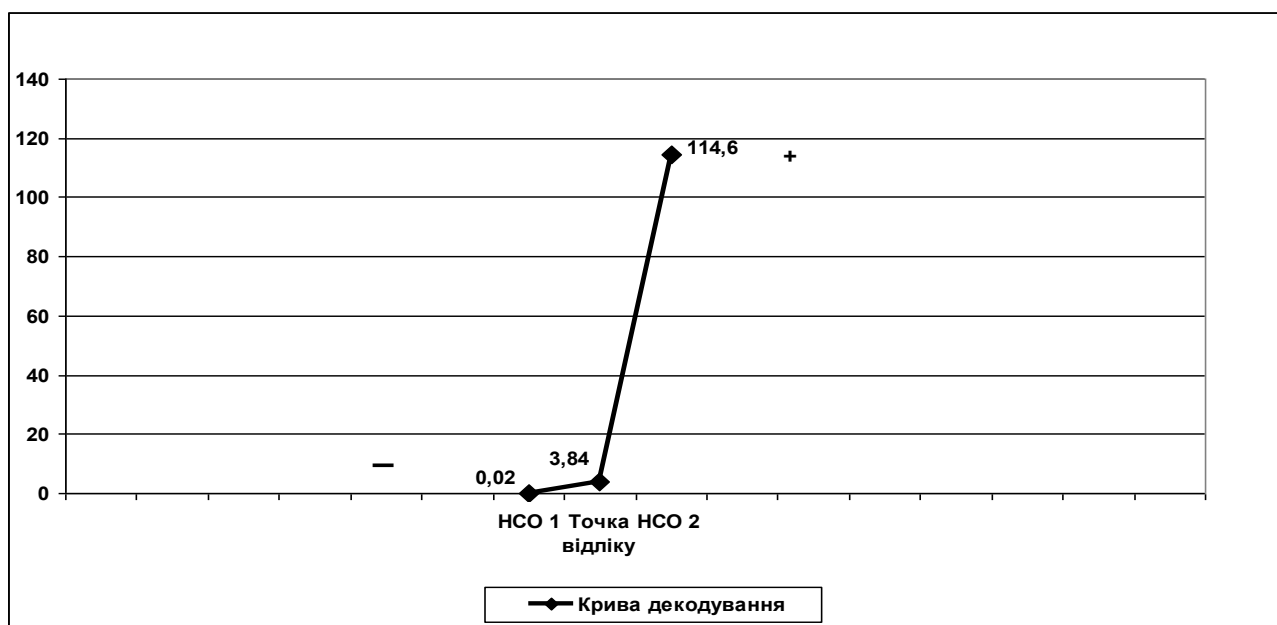

Рис. 2. Синергетична модель взаємозв'язку між кодованим семантичним обсягом 2 значення полісемічної моделі слова та декодуванням його номінацій як складників-домінант іменникових композитів-новотворів у складних реченнях німецькомовної преси

Графічне зображення рисунка 2 показує, що крива декодування складних іменників-новотворів з домінантою номінацій семантичного обсягу другого значення цієї полісемічної моделі сягнула точки 114, 60 у напрямку плюс, що є найкращим показником для НСО 2 у нашому дослідженні. Як і раніше у простих реченнях, так і у цій групі зі складними реченнями знову спостерігаємо у напрямку мінус декодування складних новотворів з домінантою номінацій семантичного обсягу першого значення (0,02). Отож констатуємо статистично доведений і теоретично значущий зв'язок між кодованим семантичним обсягом полісемічної моделі з двома значеннями (ПМСО 2) та декодуванням номінацій семантичного обсягу другого значення (НСО 2) в основному компоненті складного новоутворення у складних реченнях німецькомовної преси.

Висновки. У результаті дослідження синергетичного формату кодування і декодування іменникових композитів-новотворів з їх складником-домінантою полісемічної моделі з двома значеннями у структурі речення німецькомовної преси ми дійшли наступних висновків:

1) синергетичний формат співвіднесення кодованого і декодованого обсягу «ПМСО 2» – «НСО 2» з простими та складними реченнями німецькомовної преси є оптимальним форматом, що демонструє мовний логіцизм конденсації іменникового змісту на користь 1) вироблення мовної економії та 2) мінімізації зусиль, що скеровує ментальний лексикон людини на декодування складних іменників-новотворів з домінантою номінацій семантичного обсягу другого значення полісемічної моделі слова. Конденсація іменникового змісту у синергетичному форматі співвіднесення домінанти кодованого і декодованого обсягу «ПМСО 2» – «НСО 2» оптимально врівноважує потреби вибудовування як простих, так і складних синтаксичних конструкцій у німецькомовних текстах преси і тому демонструє вплив зовнішньої енергії у напрямку прогресу. Але вже для синергетичного формату співвіднесення кодованого і декодованого обсягу «ПМСО 2» – «НСО 1» у групах з простими та складними реченнями спостерігаємо вплив зовнішньої енергії у напрямку регресу;

2) синергетичний механізм мінімізації зусиль у німецькій мові сформував на сьогодні такий семантичний вимір, що полісемічна модель іменника з двома значеннями як фактор економії обмеженої кількості мовних знаків завдяки активаціям свого другого похідного значення ефективно конденсує зміст складних іменників-новотворів для позначення ними набагато більшої кількості реалій позамовної дійсності у структурній будові як простого, так і складного речення німецькомовної преси;

3) можна прогнозувати, що якщо під впливом флуктуацій або зовнішньої енергії співвіднесення кодованого і декодованого обсягу «ПМСО 2» – «НСО 1» у складних новотворах й надалі не відповідатиме синергетичному закону збереження мовної енергії та мінімізації зусиль, то синергетичний закон відтіснятиме формат «ПМСО 2» – «НСО 1» на задній план і розвиватиме для іменників-новотворів формат домінанти «ПМСО 2» – «НСО 2». Згодом такі зміни у лексичній структурі іменника, які пройшли синергетичний цикл *порядок – хаос – порядок*, прогнозують і проектують відповідну фіксацію змін на мовний рівень, носієм якого є словниковий склад німецької мови.

Отож висунута у роботі **гіпотеза** з позицій лінгвосинергетики підтверджує наступний цикл оптимізації: оскільки лексична структура полісемічної моделі з двома значеннями представляє найближчі відстані у зіставленні зі структурами знань ментального лексикону людини, то й залучення у такому семантичному вимірі похідного другого значення як найближчого до головного значення слова для домінантної складової композитів-новотворів у простих та складних синтаксичних конструкціях оптимально сприяє потребам мінімізації зусиль для ментального лексикону людини у просторі німецькомовного світу преси.

Перспектива подальших досліджень передбачає вивчення генерування іменникових композитів-новотворів зі складником-домінантою не лише полісемічної моделі іменника з двома значеннями, але й інших полісемічних моделей. Моделі, які у семантичному вимірі мають ще більш віддалені відстані в ієрархічно структурованому полісемічному ланцюгу слова та відповідно вищий індекс полісемічності на мовному рівні, будуть зіставлені з ментальним лексиконом людини та досліджені у руслі лінгвосинергетики за принципом мінімізації зусиль.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Wellmann H. Morphologie der Substantivkomposita. *Deutsche Wortbildung 4: Substantivkomposita (Komposita und kompositionsähnliche Strukturen I). Sprache der Gegenwart*. Hrsg. vom Institut für deutsche Sprache. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1991. Bd. 79. S. 3-111.
2. Zürn Constanze. Untersuchungen zur Semantik okkasioneller Nominalkomposita: Doktorarbeit. München: GRIN Verlag. 2013. 331 S.
3. Schonebohm Manfred. Wortbildung, Text und Pragmatik: Am Beispiel der Teil-von-Relation im Bereich der deutschen Nominalkomposition. In *Lunder germanistische Forschungen*. Lund, Gleerup. 1979. Bd. 49. 142 S.
4. Elsen Hilke. Neologismen: Ein Studienbuch. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag, 2022. 195 S.

5. Kopf Kristin. Fugenelemente diachron: Eine Korpusuntersuchung zu Entstehung und Ausbreitung der verfügbaren N+N-Komposita. In *Studia Linguistica Germanica*, Berlin, Boston: Walter de Gruyter, 2018. Bd. 133. 470 S.
6. Домброван Т. І. Актуалізація синергетичного підходу в сучасних лінгвістичних дослідженнях. *Записки з романо-германської філології*. Одеса: Фенікс, 2011. Вип. 26. С. 51-58.
7. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія Полтава: Довкілля. Київ, 2012. 844 с.
8. Altmann G. Modelling diversification phenomena in language. *Diversification Processes in Language: Grammar*. Hagen: Margit Rottmann Medienverlag, 1991. S. 33–46.
9. Köhler R. Zur linguistischen Synergetik: Struktur und Dynamik der Lexik. Bochum: Studienverlag Brockmeyer, 1986. 200 S.
10. Meindl C. Methodik für Linguisten : Eine Einführung in Statistik und Versuchsplanung. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag, 2013. 302 S.
11. Кійко С. В. Мовна і міжмовна омонімія в німецько-українських паралелях: лінгвосинергетичний аспект: дис. ... докт. філол. наук: 10.02.04 – Германські мови, 10.02.15 – Загальне мовознавство. Чернівці, 2015. 509 с.
12. Haken H. Beiträge zur Geschichte der Synergetik: allgemeine Prinzipien der Selbstorganisation in Natur und Gesellschaft. Wiesbaden: Springer Spektrum, 2016. 328 S.
13. Zipf G. K. Human behavior and the principle of least effort. Cambridge: Addison–Wesley, 1949. 573 p.
14. Löbner S. 2015. Semantik: Eine Einführung. 2., aktualisierte und stark erweiterte Aufl. Berlin/Boston: Walter de Gruyter. 462 S.
15. Schwarz-Friesel M. Einführung in die Kognitive Linguistik. 2. überarbeitete Aufl. Tübingen und Basel: Francke Verlag, 1996. 238 S.
16. Polenz P. Deutsche Satzsemantik. Berlin–New York: Walter de Gruyter, 2012. 389 S.
17. Mainke E. Das Substantiv in der deutschen Gegenwartssprache. Heidelberg: Universitätsverlag WINTER, 1996. 496 S.
18. Serebrennikow B. A. Allgemeine Sprachwissenschaft: Die innere Struktur der Sprache: in drei Bänden. München–Salzburg, 1975. Bd. II. 521 S.
19. Fleischer W. Kommunikativ-pragmatische Aspekte der Wortbildung. *Sprache und Pragmatik: Lunder germanistische Forschungen*. 1979. № 48. S. 317 – 329.
20. Duden Onlinewörterbuch. URL: <https://www.duden.de>
21. Дребет В. Декодування іменників у німецькомовних текстах художньої прози та преси (синергетично-квантитативний підхід): монографія. Тернопіль: Астон, 2016. 400 с.
22. Wie die USA und Europa die Kurden im Stich ließen. URL: <https://www.stern.de/politik/ausland/wie-die-kurden-von-den-usa-und-europa-im-stich-gelassen-wurden-8958168.html>
23. Iran: "Wir fühlen uns nicht wie Menschen behandelt". URL: <https://www.profil.at/ausland/Iran-US-Sanktionen-11198453>

УДК 811.161.2'373.43

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-18>

СЛОВОТВІРНА СПЕЦИФІКА НЕУЗУАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙ ГІБРИДНИХ СПОСОБІВ ТВОРЕННЯ В СУЧАСНОМУ МІЛІТАРИДИСКУРСІ

WORD-FORMATION SPECIFICITY OF NON-USUAL INNOVATIONS PRODUCED BY HYBRID MODELS OF CREATING MODERN MILITARISTIC DISCOURSE

Дюкар К. В.,

orcid.org/0000-0001-5364-1985

кандидат філологічних наук,

доцент закладу вищої освіти кафедри української мови
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Пропонована стаття присвячена дослідженню сучасних тенденцій у неузусальному словотворенні сучасної української мови. На матеріалі текстів мілітаридискурсу, вилучених із українськомовного контенту фейсбуку, телеграму, ютубу тощо, українських і зарубіжних часописів, інформаційних платформ, автор досліджує неузусальні інновації гібридних способів творення. Мета роботи полягає у вивченні словотвірних особливостей неузусальних інновацій, утворених на базі гібридних словотвірних зразків. Наукова новизна отриманих результатів полягає в гіпотезі про те, що останнім часом у мовленнєвих практиках мілітаридискурсу активізується творення похідних, які становлять переважно результат комбінації відомих неузусальних інструментів і способів творення яких варто кваліфікувати як гібридно-неузусальний. Спостережена тенденція до виходу неогенних процесів у сучасному словотворенні на новий рівень. Інновації, утворені із застосуванням гібридного неузусального інструментарію, часто становлять структурно-логічні аналогії до подібних за формою і спродукованих раніше неузусальних інновацій. З'ясовано, що найбільш продуктивно поєднуються з різними видами способів творення компресія, графікація та поліграфікація. Акцентована потреба в додатковій верифікації одиниць, стосовно котрих можна припускати залучення гібридних словотвірних зразків. Семантична специфіка наслідків неузусальних дериваційних процесів нерідко призводить до непрозорості мотиваційних стосунків, а отже полімотивованості новотворів. Указано, що полімотивованість властива одиницям, які в межах однієї оболонки одночасно містять два (подеколи й більше) сигніфікати. Перспективи подальших досліджень автор убачає у вивченні структурно-семантичної організації інновацій, утворених із застосуванням неузусального «чистого» і гібридного інструментарію, і функційних особливостей таких похідних.

Ключові слова: інновація, новотвір, деривація, гібридна словотвірна модель, узус, структурно-семантична девіація.

The article is devoted to the study of current trends in non-usual word formation in the modern Ukrainian language. Based on the material of military discourse texts extracted from the Ukrainian-language content of Facebook, Telegram, YouTube, etc., Ukrainian and foreign magazines, and information platforms, the author examines non-usual innovations of hybrid ways of creation. The purpose of the work is to study the word-formation features of non-usual innovations formed on the basis of hybrid word-formation patterns. The scientific novelty of the obtained results lies in the hypothesis that recently in the speech practices of military discourse the creation of derivatives has been intensified, which are mainly the result of a combination of known non-usual tools and whose method of creation should be qualified as hybrid-non-usual. The observed tendency for neogenic processes in modern word formation to reach a new level. The innovations created with the use of hybrid non-usual tools are often structurally similar to similarly shaped and previously produced non-usual innovations. It is found that compression, graphification and polygraphification are most productively combined with other types of non-usual creation. The need for additional verification of the units for which hybrid word-formation patterns can be assumed is emphasized. The semantic specificity of the consequences of non-usual derivational processes often leads to the opacity of motivational relations, and hence to the polymotivization of new words. It is indicated that polymotivation is inherent in units that simultaneously contain two (sometimes more) significant

characters within one shell. The author sees the prospects for further research in the further study of the structural and semantic organization of innovations formed with the use of non-usual “pure” and hybrid tools, and the functional features of such derivatives.

Key words: innovation, new word, derivation, hybrid word-formation model, usus, structural and semantic deviation.

Постановка проблеми. Конвенційна фаза російсько-української війни, що триває понад десять років і ставить українськомовну особистість в екстремальні умови, потребує відповідного вокабуляру, активному розширенню якого сприяє словотвірний рівень. Реалії сьогодення через відсутність у попередньому досвіді мовців певних явищ, предметів, оцінок тощо часто спричиняють надзвичайну неогенність із залученням неuzuального інструментарію. Найбільш показовим у контексті засвідчення структурно-семантичної специфіки новотворів є мілітаридискурс, що, віддзеркалюючи «сферу соціально-політичного та культурного життя, психологічні та історичні процеси періоду війни, <...> націлений не тільки відображати життя війська, але й воєнні події та повсякденні реалії, предмети та явища <...> за допомогою засобів стилістики, неологізмів, мовної гри, евфемізмів» [1, с. 161]. Висока неогенність мовлення українців, а отже безперервне оновлення бази ілюстративного матеріалу для академічного студіювання, із одного боку; відсутність фахових праць, присвячених вивченню безпосередньо гібридних неuzuальних зразків для продукування інновацій, із другого, указують на актуальність та своєчасність пропонованої нами розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес світової наукової спільноти (Б. Бегерал, Г. Вокальчук, Д. Мазурик та ін.) до неології протягом останніх десятиліть залишається стабільно високим. Академічні студії фокусуються і на питаннях словотвірної специфіки інновацій (праці В. Адамс, М. Т. Діаз-Форміго, Є. Карпіловської та ін.). Незважаючи на це, учені наразі не можуть дійти консенсусу щодо багатьох моментів, насамперед термінології. Так, у спеціалізованих джерелах фіксуємо велику кількість позначень нових слів, з-поміж яких номінації з указівкою на особу комунікатора (*егологізм*); номінації з апеляцією до джерела появи (*контекстуальне утворення*); номінації, що акцентують на короткочасності існування (*ефемерна інновація*); номінації, що безпосередньо чи опосередковано відображають структуру, вигляд або склад (*ай-стопер-дериват*); номінації з маркером відповідності/невідповідності мовній нормі чи узуальному канону (*слово-беззаконник*); номінації, що містять указівку на суб'єктивний або емоційно-оцінний параметр (*креатема*); номінації, у яких виразно простежується зв'язок із інноваційними явищами (*неолексема*); номінації, що відбивають ситуацію, умови виникнення чи вживання (*слово ad hoc*) [2, с. 17–18]. У пропонованій розвідці оперуємо найбільш поширеними в науковому обігу поняттями *інновація*, *нова одиниця*, *неологізм*, *новотвір*, *неолексема*. Усвідомлюючи відмінності «прогресу номінацій» [3, с. 81] і відзначаючи «...різний змістовий обсяг поданих термінів, а також наявність між ними відношень взаємозаміни чи підпорядкування» [4, с. 10], уважаємо термін *інновація* родовим до видових *неодериват* і *неовербалізатор*.

Інновацію та *неологізм* у сучасних мовознавчих студіях постулюють переважно як абсолютні синоніми, що не викликає принципових заперечень. Зміст і обсяг указаних понять науковці тлумачать по-різному. Із позицій С. Гриценко, якщо певне явище «стає звичним, слово, що його називає, стає загальноновживаним (узуальним), властивим мовленню багатьох людей» [5, с. 9], то таку номінацію варто виводити за межі категорії *нео*.

Професор О. Стишов розуміє під неологізмами «слова, словосполучення, фразеологізми, окремі їхні значення, що з'явилися на певному етапі розвитку мови для позначення нових реалій і понять, периферійних номінацій, актуалізація яких зумовлена соціальними і територіальними чинниками функціонування літературної мови, а також okazіоналізми (індивідуально-авторські новації), використані одноразово в мовній практиці певного автора, видання, редак-

ції чи в конкретному тексті; новизну цих номінацій ще усвідомлюють мовці; вони належать до пасивного шару лексики» [6, с. 118]. До неологізмів, указує Д. Борис, належать і оживлені архаїзми (квазінеологізми), які актуалізуються під впливом екстралінгвальних чинників: «Суперечливість новизни в цьому випадку реалізується у протиставленні *мовна система – колективний мовний досвід*, адже оживлений архаїзм, новий для колективного мовного досвіду певної епохи, не є таким з погляду мовної системи» [7, с. 56]. Приймаючи наведені вище концепції загалом, зауважимо однак, що будь-який неологізм з'являється як okazіональна одиниця, яка має свого креатора, особа котрого часто залишається невідомою. Свого часу Ж. Колоїз влучно підмітила, що «будь-яке нове явище, саме внаслідок своєї новизни, є водночас і okazіональне, випадкове, незвичне. <...> Okazіональність можна розглядати як початковий етап “життя” кожного неологізму: усе нове при своєму “народженні” є випадковим, створюється не всіма носіями мови одночасно, а окремим індивідом» [3, с. 82]. Крім того, ситуативність актуалізації певної лексеми, на наш погляд, не є достатньою підставою для надання слову статусу неологізму, якщо не виконується засаднича для інноваційної лексеми вимога – не оформлюється концептуально нове за формою, чи змістом, чи формою і змістом поняття.

Протягом останніх десяти років накопичений солідний досвід вивчення нових одиниць у межах окремих дискурсів (роботи С. Гриценко, О. Кирилюк, О. Стишова та ін.), зокрема воєнного (розвідки Л. Гмирі, В. Заскалети, М. Хар, та ін.). Наголосимо на тому, що високий ступінь розробленості питань, пов'язаних із дискурсом, не сприяє одностайності вчених у поглядах на природу цього явища, його ознаки та визначення. У межах нашої студії дискурс, слідом за Ф. Бацевичем, трактуємо як «тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників...» [8, с. 138]. Із-поміж масиву визначень мілітаридискурсу своєю лаконічністю та вичерпністю імпонує тлумачення І. Стаднік, згідно з яким маємо на увазі «результат політичного, соціокультурного, психологічного та історичного процесів, що реалізується у вигляді воєнно-художньої літератури, воєнної публіцистики, воєнно-політичних матеріалів, створених групою суб'єктів або окремими суб'єктами» [9, с. 64].

Метою роботи є аналіз словотвірних особливостей неuzuальних інновацій, які утворені за гібридними словотвірними зразками і функціонують у межах сучасного мілітаридискурсу. **Об'єктом** дослідження є інновації, спродуковані за допомогою неuzuальних гібридних способів словотвору. **Предмет** вивчення – структурно-семантична організація одиниць. **Джерельну базу** розвідки склали тексти дописів та коментарів, вилучені методом суцільної вибірки з українськомовного контенту фейсбуку, телеграму, ютубу тощо, а також українських і зарубіжних часописів, інформаційних платформ.

Виклад основного матеріалу. Аналіз фактичного матеріалу засвідчує те, що неогенні процеси в сучасному українському словотворенні загалом відбуваються дедалі активніше в неuzuальних межах, коли нормативні та/чи узуальні лінійні та комбіновані способи продукування одиниць утрачають свою продуктивність і регулярність. Ідеться про таку опозицію, «як протиставлення нормативне – ненормативне словотворення» [10, с. 92]. Наголосимо, що йдеться про широке розуміння складників указаної опозиції, де нормативним чи ненормативним може бути наслідок творення одиниці не лише в парадигмі *норми*, а й *узусу*. Ми свідомі того, що узуальні явища можуть як відповідати нормі, так і протистояти їй, регулярно відтворюючись у мовленнєвих практиках. Наслідки неuzuального словотвору сьогодні, за нашими спостереженнями, мають кілька помітних особливостей. Із одного боку, постаючи до okazії в конкретному комунікативному акті, похідні, номінативний складник яких часто потлумлений і поступається емоційно-експресивному, зберігають стійкий зв'язок на структурному, семантичному, асоціативному тощо рівні з відповідними твірними: *ASMRустович* ← *Арестович, деППОвіза-*

ція ← ППО, уТРАМПувати ← Трамп тощо. Із другого боку, співвіднесеність із мотиватором, а нерідко й структурним аналогом, не сприяє однозначності в установленні способу продукування інновації. Приміром, новотвори *блядорусь*, *крівославіє*, *обдроченець*, *шольцбургер*, *хуютін* є структурно-семантичними аналогіями до *Білорусь*, *православ'є*, *ополченець*, *гамбургер*, *Путін* відповідно. До речі, Н. Стратулат свого часу справедливо зауважила тяжіння до словотвірної аналогії як загальної внутрішньої тенденції в мові [11, с. 208]. Водночас установити, чи постала, скажімо, інновація *спецобісрація* шляхом контамінації частин словосполучення підрядного типу з оказіональним іменником у його складі (*спеціальна обісрація*), чи внаслідок заміни серединного неморфемного сегмента *-пе-* на *-біс-*, а чи завдяки складній суфіксації (*спецобісрація* ← *спеціально обісрати*), не видається можливим. У цьому разі констатуємо полімотивованість новотвору, пов'язану з «різною спрямованістю семантичних зв'язків похідного слова й асиметричним дуалізмом» [12, с. 34, 35]. Припускаємо, що саме непрозорість мотиваційних стосунків підсвічує асоціативний зв'язок між похідним *спецобісрація* та умовно твірним *спецоперація*.

За нашими спостереженнями, полімотивованість властива одиницям, які в межах однієї оболонки одночасно містять два (подеколи й більше) сигніфікати. До того ж один із них здебільшого представлений експліцитно на рівні структури, а другий – імпліцитно (*розхероко* ← *бароко+розхерачити*), хоч в окремих випадках фіксуємо й експліцитне представлення кількох лексем у межах однієї форми (*Арістрелкович* ← *Арестович+Стрелков*). Підмічаємо, що в інноваціях на зразок *бульбашенко*, *дрисня*, *могілізація*, *отсосія*, *шлюхед* та ін. рівнозначно ймовірними способами творення є як амальгамація (різновид контамінації з деформацією однієї з базем): *Мертвечук* ← *мертвий+Медведчук*, так і субституція (заміна неморфемного сегмента слова): *Ме[рт]вечук* ← *Ме[д]ведчук*. А в одиницях на кшталт *путіночет* можемо припускати як аплікацію, коли обидва твірні матеріально представлені в структурі похідного з деформаціями чи без них (*путіночет/путіночет*), так і тмезис, за якого відбувається вставка неморфемного сегмента із накладанням (*путіночет* ← *Путін+Піночет*).

У зв'язку зі сказаним дозволимо собі висунути гіпотезу про те, що протягом останніх десятиліть формуються нові словотвірні зразки. Скажімо, у новотворах – маркерах *shit-культури* *Гомнюшенко*, *Дупашенко*, *Насральний*, *Пердьоожин*, *Сракашвілі* та ін. однозначно стверджувати, що йдеться саме про схрещення мовних одиниць, не маємо достатніх підстав. По-перше, контамінація передбачає наявність між поєднуваними одиницями парадигматичних (рідше – синтагматичних) відношень, чого внаслідок «розмитості» та ймовірнісного характеру одного з мотиваторів у стійкому вияві не спостерігаємо. По-друге, у похідному неодмінно мають одночасно й однозначно, навіть на рівні логічних чи асоціативних зв'язків, зчитуватися обидві бази. У наведених вище прикладах достеменні мотиватори спливають у свідомості мовця винятково в контексті, становлячи своєрідну відсилку до певної особи, ситуації, явища, події тощо: «**Насральний** хоче стати президентом, тобто зайняти місце Хуїла, а той дуже небезпечний суперник, з величезними можливостями та досвідом» (допис користувача *bitter_opion* від 15.03.2021 на платформі *LiveJournal*); «**Пердьоожин** вихопив ручку з рук бульбофю-рера і швидко зробив розчерк під документом. – Вот і всьо. Об'явіте договір всім ЧВК. Всех ждѣют амністія...» (допис користувача *Stas Nikolenko* від 25.06.2023 на платформі *Facebook*).

Припущення стосовно формування нових словотвірних зразків опосередковано підтверджують емпіричні дані в розвідках монографічного і дисертаційного рівня, присвячених неузальному словотвору. Так, Ж. Колоїз обґрунтовує, що неузальним словотворенням є «процес матеріалізації, актуалізації мовних словотворчих потенцій, процес утворення нових похідних лексичних одиниць, відсутніх у системі мови, на основі вже “відпрацьованого”, адаптованого в “мовному просторі” матеріалу» [13, с. 7]. Дослідниця на широкому фактичному матеріалі робить узагальнення щодо типового неузального інструментарію, залучуваного до продукування новотворів. Спостерігаємо, зі свого боку, що велика кількість інновацій сьогодні за

структурно-семантичними параметрами не вписується в жоден із параметризованих раніше, зокрема й Ж. Колоїз, способів творення неuzuального похідного. Скажімо, формально подібні до наслідків компресії деривати, як-от *внеспаліткі*, *мудакиблустітелібезопасності*, *натур-жеспабіділі*, *нуічо*, *патєрьнет* тощо, закономірно ставлять перед нами низку запитань, чи не є одиниці запозиченими й суто графічно адаптованими, чи компресія відбувалася одночасно із графічним освоєнням, а чи після запозичення і т. ін.

З аналізу апробованих часом і усталених у мовленнєвих практиках одиниць *какаяразніца*, *мисамібипабеділі*, *ярускій* видається, що компресію супроводжує транскрибування, оскільки в мові-донорі бачимо своєрідну ідіоматизацію, семантичне зрощення, однак на структурному рівні зберігається автономність складників, які формально становлять різні слова. Однозначно висновувати увиходження у вокабуляр українців транскрибованих словосполучень (частин речення) не маємо достатніх підстав. Крім того, показник регулярності відтворення вказаних інновацій в українській мові як монослова робить припущення про формальне злутування із одночасним транскодуванням достатньо вірогідним: «Ох зараз почне пригоряти в деяких любителів “дедываєвали” і “мисамібипабеділі”» (допис Павла Бондаренка від 12.06.2022 на платформі Wordpress); «“Какаяразніца”, або Чому не в мові справа» (допис у блозі Олександра Мехельсона від 01.02.2021 на платформі ДетекторMedia); «“Ярускій” співак-путініст SHAMAN “кинув зигу”» (замітка Євгена Журавльова від 06.08.2024 на платформі dsnews.ua). Свідомі ми й того, що наведені одиниці та подібні до них інновації потребують залучення релевантних у хронологічному плані дискурсивних практик мови-донора, щоб установити достеменний шлях появи інновації в українському комунікативному просторі. Так, утворення *адіннарот*, *дедываєвали*, *іхтамнет* тощо є транскрибованими адаптаціями запозичених компресивів. Із цих позицій видається доречним говорити про дію структурно-асоціативної аналогії, що спричиняється до появи формально подібних монослів на зразок *аштослучілась*, *мивасту-данєпасилалі*, *миможемчемтапамочь* тощо, у яких транскодування супроводжує компресію. Упадає в око активізація транскодування, на чому свого часу акцентував професор Т. Снайдер, аналізуючи інновацію *рашизм* і висновуючи, що йдеться про показовий репрезентант, «сконструйований ізсередини, з кількох мов, як комплекс каламбурів і відсилань, що показує двомовне суспільство, <...> демонструє, як люди, котрі перемикають коди, можуть збагачувати мову, <...> українська ідентичність так само пов'язана зі здатністю жити між мовами, як і з використанням будь-якої з них» [14]. Вочевидь, спостережена науковцем особливість частково пояснює активізацію транскодування в сучасних неогенних процесах. Як мали змогу переконатися, графічна адаптація супроводжує і нормативні морфологічні способи на зразок складання основ (*спідорашка*) чи слів (*сексот-ссикунішка*), однак здебільшого її спостерігаємо під час амальгамації (*петушенко* ← *петух*+*Лукашенко*), анаграмації з компресією (*дамбіть-бамбас*), графіксації (*вечерінОЧКА*), поліграфіксації (*мацкоVія*), редеривації (*узкоговорящий*), субституції (*[П]єтьман* ← *гєтьман*), тмезису (*рососія*) тощо.

Особливо помітно тенденція до усталення нових словотвірних зразків набуває вияву в неuzuальних похідних на кшталт *дамбас*, *Є-Могила*, *ПеВеА*, *руЦЦня*, *Z-нелюди* тощо. Як бачимо, дедалі продуктивнішими стають графіксація, під час якої відбувається графічне виділення через збільшення (*зеОП* ← *офіс президента Зеленського*) чи зменшення (*Н_мсил* ← *німесил*) кегля в сегменті слова, і поліграфіксація, що полягає у вкрапленні елемента з іншої кодової системи (*Володья* ← *Володя*). Гібридний характер творення зазначених одиниць полягає в комбінуванні інструментів графіксації із анаграмацією (*ГУРдень* ← *грудень* – час ГУР), аплікацією (*ФСБляді*), компресією (*ВесьСвітЗНами*), тмезисом (*краЗСУнчик* ← *красунчик із ЗСУ*) тощо. Тут варто зацентувати на тому, що припущення щодо застосування гібридного типу словотвірного інструментарію потребує додаткової верифікації. Приміром, новотвір *АдінНа-Рот* є наслідком чистої графіксації, а мотиватором виступає оказіональний компресив *адіннарот*, функціонування якого в інформаційному просторі фіксуємо раніше за появу графік-

сата: «“Мишибраття” та “адіннарот”, або Як ви відчули себе українцем?» (матеріал Альони Балаби від 28.03.2019 на платформі UAinfo); «Чорнозем знову хоче АдінНаРом» (підпис відео користувача @MykytaSichen від 23.02.2023 на платформі YouTube). У контексті описаного вище, на нашу думку, є підстави говорити про поступове формування гібридних словотвірних неuzuальних зразків, що здебільшого становлять комбінування «чистих» неuzuальних моделей і водночас є контрастними до останніх. Справедливо свого часу Є. Карпіловська зауважила, що неuzuальний словотвір, як і «гра без правил» [15], має свої закономірності, попри, на перший погляд, хаотичність і різноплановість і дериваційних процесів, і їхніх наслідків.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, зауважимо, що наша спроба проаналізувати структурно-семантичну специфіку неuzuальних інновацій, спродукованих гібридними способами словотвору і зафіксованих у сучасному мілітаридискурсі, не претендує на вичерпність та однозначність викладених позицій і висновків. Убачаємо потребу в подальшому вивченні структурно-семантичної специфіки інновацій, утворених із застосуванням неuzuального «чистого» і гібридного інструментарію, та розгляді функційних особливостей таких похідних. Аналіз дає підстави висновувати те, що неогенні процеси в сучасному українському словотворенні виходять на якісно новий рівень. Підкреслимо, дедалі активніше до продукування інновацій залучаються гібридні способи, які становлять переважно комбінації відомих неuzuальних інструментів. Водночас похідні, утворені із застосуванням гібридного типу неuzuального інструментарію, часто є структурними аналогіями до посталих раніше неuzuальних інновацій. Найбільш продуктивно поєднуються з іншими видами неuzuальних способів творення компресія, графіксація та поліграфіксація. Відзначаємо потребу в додатковій верифікації одиниць, стосовно яких можемо припускати залучення гібридних словотвірних зразків. Оскільки ступінь неогенності в мовленні є надзвичайно високим, тож вірогідний неuzuальний мотиватор потенційно може існувати, однак не бути зафіксованим із тієї чи тієї причини. Семантична специфіка наслідків неuzuальних дериваційних процесів часто спричиняється до непрозорості мотиваційних стосунків, а отже полімотивованості новотворів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Хар М. Є. Воєнний дискурс: процеси неологізації. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 24, Т. 1. 2022. С. 160–166. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.1.31>
2. Дюкар К. В. Оказіоналізми в поетичних ідіостилях В. Голобородька, Т. Мельничука, С. Сапелюка (структурно-семантичний і функційний аспекти): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2015. 262 с.
3. Колоїз Ж. В. До питання про диференціацію основних понять неології. *Вісник Запорізького державного університету: Філологічні науки*, № 3. 2002. С. 78–83.
4. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: монографія. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с.
5. Гриценко С. Мовні інновації російсько-української війни 2022 року. *Вісник київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. № 2(32). 2022. С. 9–13. <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2022.32.02>
6. Styshov O. Neologisms of the Military Sphere in the Modern Ukrainian Language. *Logos (Lithuania)*. 2022. № 113. Р. 116–128. doi.org/10.24101/logos.2022.79.
7. Борис Д. П. Проблема неоднозначності поняття «неологізм» крізь призму лінгвофілософської теорії. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки»*. Мовознавство. № 3. 2015. С. 54–61.
8. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Академія, 2004. 344 с.
9. Стаднік І. О. Лінгвістична відповідність понять «воєнний» дискурс vs «військовий» дискурс. *Science and Education a New Dimension. Philology*. IV(22). Issue: 99. 2016. С. 63–66.
10. Архангельська А. *Femina cognita*. Українська жінка у слові й словнику. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 444 с.
11. Стратулат Н. В. Інноваційна лексика як результат соціальних умов мовного існування (на матеріалі тлумачного словника української мови в 20 т.). *Науковий часопис Національного педагогіч-*

ного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство). Вип. 6. 2014. С. 207–2013.

12. Іншакова І. О. Явище множинної словотвірної мотивації в мовознавстві. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. Філологічні студії*. Вип. 3. 2009. С. 30–34.

13. Колоїз Ж. В. Неузале словотворення: монографія. Кривий Ріг: НПП Астерікс, 2015. 156 с.

14. Snyder Timothy The War in Ukraine Has Unleashed a New Word. *The Times*. 2022. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2022/04/22/magazine/ruscism-ukraine-russia-war.html>

15. Карпіловська Є. А. Неузале словотворення: правила «гри без правил». *Вісник Київського національного лінгвістичного ун-ту: Серія: Філологія*. Т. 8. № 1. 2005. С. 106–117.

УДК 811.111:338

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-19>

ВТОРИННА ПРЕДИКАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ЕКОНОМІЇ МОВНИХ РЕСУРСІВ В АНАЛІТИКО-ІНФОРМАЦІЙНОМУ ЖАНРІ АНГЛОМОВНИХ БІЗНЕСОВИХ МЕДІАВИДАНЬ

SECONDARY PREDICATION AS A MEANS OF LANGUAGE ECONOMY IN THE ANALYTICAL AND INFORMATIONAL GENRE OF ENGLISH-LANGUAGE BUSINESS MEDIA

Іваницька Н. Б.,

orcid.org/0000-0002-9925-1285

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету

Іваницька Н. Л.,

orcid.org/0000-0001-8111-3645

доктор філологічних наук, професор кафедри української мови
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

У статті досліджено питання економії мовних ресурсів в аналітико-інформаційному жанрі сучасних англomовних бізнесових текстів, розміщених у відкритих медіавиданнях. Актуальність теми визначена пріоритетністю використання лаконічних форм для передачі смислів в умовах глобалізаційного ті інформаційно перенавантаженого масмедійного комунікативного середовища. В основу дослідження покладено концепцію лінгвістичної економії, яка охоплює різні мовні рівні, у тому числі й синтаксичний, на якому економія досягається через скорочення структур та заміну складних підрядних речень більш компактними формами. Мовну економію описано через аналіз вторинних предикативних конструкцій, покликаних зменшити складність мовного висловлювання, зберігаючи при цьому семантичну точність та ефективність комунікації. У статті проаналізовано частоту використання структур вторинної предикації в текстах сучасних англomовних бізнесових видань, зокрема таких, як *TechCrunch*, *Harvard Business Review*, *Business Insider*, *Wired* та *Springwise*. Для дослідження був сформований власний корпус текстів обсягом 100 тис. слів, що забезпечило достовірність отриманих результатів.

У статті запропоновано класифікацію структур вторинної предикації в межах інфінітивних, дієприкметникових та герундіальних конструкцій. З'ясовано, що інфінітивні конструкції виявилися найбільш ефективними у збереженні змістовної насиченості без зайвих синтаксичних ускладнень. Дієприкметникові структури, хоча і менш поширені, також забезпечують мовну економію за допомогою скорочення численних пояснень, дозволяючи зробити висловлювання більш компактними та функціональними. З іншого боку, герундіальні структури рідше використовуються, що можна пояснити їхньою специфічною семантикою, яка зазвичай стосується опису процесів чи тривалих дій, менш орієнтованих на швидке повідомлення конкретних фактів чи майбутніх результатів, важливих для бізнесового контексту.

Результати дослідження засвідчили, що структури вторинної предикації є доволі поширеним явищем в аналітико-інформаційному жанрі масмедійних бізнесових видань, яке сприяє лаконічності й результативності комунікації в сучасному інформаційно перенавантаженому комунікаційному просторі. Загалом, стаття висвітлює важливість економії мовних ресурсів у контексті сучасної лінгвістики та прагматичних потреб мови, пропонуючи нові підходи до аналізу синтаксичних структур та їх застосування в реальному мовленні.

Ключові слова: вторинна предикація, мовна економія, неособові форми дієслова, аналітико-інформаційний жанр, бізнесові медіавидання, комунікація, інформаційне перенавантаження.

The article examines the issue of language resources economy in the analytical and informational genre of modern English-language business texts published in open media. The topic's relevance is determined by the priority of using laconic forms to convey meanings in a globalised and information-overloaded mass media

communication environment. The study is based on the concept of language economy, which covers various linguistic levels, including the syntactic level, where the economy is achieved by reducing structures and replacing complex subordinate clauses with more compact forms. Language economy is described through the analysis of secondary predicative constructions designed to reduce the complexity of a linguistic utterance while maintaining semantic accuracy and communication efficiency. The article analyses the frequency of use of secondary predication structures in the texts of modern English-language business publications, such as TechCrunch, Harvard Business Review, Business Insider, Wired, and Springwise. For the study, the author created a corpus of 100 thousand words, ensuring the results' reliability.

The article proposes a classification of secondary predication structures within infinitive, participial and gerund structures. It has been found that infinitive constructions are the most effective in preserving semantic richness without unnecessary syntactic complications. Although less common, participatory structures also provide linguistic economy by reducing numerous explanations, making statements more compact and functional. On the other hand, gerund structures are less commonly used. They can be explained by their specific semantics, which usually relate to describing processes or lengthy actions. They are less focused on quickly communicating specific facts or future results important in a business context.

The study results showed that secondary predication structures are pretty common in the analytical and informational genre of mass media business publications, contributing to the conciseness and effectiveness of communication in the modern information-overloaded communication space. In general, the article highlights the importance of saving linguistic resources in the context of modern linguistics and the pragmatic needs of the language, offering new approaches to analysing syntactic structures and their application in actual speech.

Key words: secondary predication, language economy, impersonal verb forms, analytical and informational genre, business media, communication, information overload.

Постановка проблеми. Дослідження в галузі лінгвістики утворюють думку про те, що розвиток та функціонування мови регулюється взаємодією двох протилежних тенденцій: мовної надмірності та мовної економії. Мовна надмірність забезпечує детальність і точність передавання смислів, тоді як мовна економія сприяє оптимізації комунікації через скорочення або спрощення мовних засобів [1; 2]. Джордж Ципф свого часу зазначав: «Мова прагне до принципу найменших зусиль, балансуючи між економічністю мовного вираження та ясністю, необхідною для ефективної комунікації» [3, с. 24.]

Проблема мовної економії набуває актуальності з огляду на кілька важливих факторів. Глобалізація та стрімкий розвиток цифрових технологій створюють нові виклики для мовного середовища. В умовах інтенсивного інформаційного обміну виникає потреба швидко передавати та обробляти великі обсяги даних. Інформаційне перенавантаження стає серйозною проблемою, яка може призводити до втрати важливих смислових аспектів. Це вимагає розробки більш лаконічних і зрозумілих форм повідомлень для різних дискурсивних жанрів з метою зменшення когнітивного навантаження на реципієнта та покращення засвоєння інформації. Крім того, в умовах домінування цифрових комунікацій мовна економія стає інструментом, який допомагає адаптуватися до обмежень цих форматів.

Актуальність дослідження підсилює і той факт, що в світлі нових реалій мовна економія може стати ключовим чинником у розробці інноваційних підходів до навчання, перекладу та створення контенту [2; 4; 5]. Таким чином, актуальність дослідження мовної економії зумовлена потребою в ефективних механізмах передачі інформації, здатних відповідати викликам сучасного інформаційного середовища та забезпечувати комфортне сприйняття інформації.

Своєчасність дослідження підсилена залученням до аналізу бізнесових медіавидань. Відомо, що в сучасному глобалізованому бізнес-середовищі англомовні медіа виконують ключову роль у передачі інформації, впливаючи на прийняття рішень компаніями, інвесторами та іншими зацікавленими сторонами. Аналітично-інформаційні жанри цих видань орієнтовані на передавання інформації з максимальною ефективністю та точністю [5; 6; 7]. Вторинна предикація як один із важливих засобів економії мовних ресурсів дозволяє компактно передавати складні змістові відтінки. Очікується, що аналіз частоти використання таких структур у бізне-

сових текстах дасть змогу прослідкувати ефективність їхнього впливу на сприйняття інформації в умовах інформаційного перевантаження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під економією мовних ресурсів (засобів) розуміють лінгвістичне явище, яке полягає в прагненні мовців виражати думки максимально просто, швидко та ефективно, використовуючи мінімальну кількість мовних засобів. Цей принцип є універсальним для всіх мов і має вияв на різних мовних рівнях: фонетичному, лексичному, граматичному та синтаксичному [8, с. 163].

Зауважимо, що питання мовної економії не є новим для лінгвістичної науки. Вивчення цієї проблеми було започатковано у 80-х рр. XX століття П. Пассі, Г. Суїтом, О. Есперсеном. Так, П. Пассі вказує на дві причини економії мовних засобів: 1) постійне прагнення мови звільнитися від зайвого; 2) постійне прагнення мови виокремити необхідне. На питанні економії мовних ресурсів зупинявся у своїй праці і Б. де Куртене. Вчений розглядав мовне життя як безперервну органічну працю, в якій помітним є прагнення до економії сил і до невитрачання їх без потреби. О. Есперсен пов'язує мовленнєву економію з «теорією прогресу». Він вважав, що розвиток англійської мови від флексії до аналітизму є прогресивним процесом, оскільки економні мови досягають більшої виразності за найменшої затрати зусиль [9].

Незважаючи на тривалу традицію наукових розвідок, досі відсутнє єдине трактування ролі принципу економії у розвитку мови. У сучасних працях теми економії мовних ресурсів торкалися О. Попкова [2], яка стисло оглянула поняття мовної економії та визначила основні причини її виникнення в річці медіалінгвістики. М. Навальна поглиблено аналізує нові прояви мовної економії, зокрема такі лексичні інновації, як універбати, які активно функціонують у мові інтернет-видань [1]. Про закони економії мовних ресурсів згадують Д. Сизонов [5], Ю. Макарець [8], І. Карамішлева [10] та ін. У зарубіжному мовознавстві ця тема також знайшла часткового висвітлення [11; 12; 13; 14].

Попри давній інтерес науковців до цієї проблематики, єдиного підходу до розуміння феномена мовної економії досі не сформовано, оскільки різні аспекти цього явища вивчаються в межах окремих наукових напрямів. У нашій роботі ми зупинимось на одному із виявів мовної економії, а саме на структурах вторинної предикації.

Мета дослідження. Метою статті є дослідити особливості використання вторинної предикації в аналітично-інформаційних жанрах англomовних бізнесових медіавидань, визначити їхню ефективність для економії мовних ресурсів та забезпечення ефективної комунікації.

Методика дослідження. Для отримання валідних результатів дослідження нами було створено корпус аналітико-інформаційних текстів сучасних англomовних бізнесових медіавидань. До аналізу було залучено медіасайти, які публікують актуальні новини та аналітику про бізнес та технології, а саме: **TechCrunch** (<https://techcrunch.com/>), **Harvard Business Review** (<https://hbr.org/>), **Business Insider** (<https://www.businessinsider.com/>), **Wired** (<https://www.wired.com/>), **Springwise** (<https://springwise.com/>). Під час роботи було використано корпусний менеджер AntConc, розроблений Ентоні Лоуренсом. Цей корпусний менеджер є однією з найкращих пошукових систем, оскільки він здійснює пошук даних та надає користувачеві статичну інформацію у досить зручному вигляді [15; 16; 17]. Для формування джерельної бази використовувалися інструменти Concordance (для пошуку ключових дієслів, що вводять структури вторинної предикації в речення), Clusters / N-grams (для прослідковування синтагматичної природи сформованих структур вторинної предикації). Для забезпечення наукової обґрунтованості дослідження було зібрано 80 текстів із зазначених джерел загальним обсягом 100 тис. слів.

Виклад основного матеріалу. Варто зауважити, що сучасні дослідження лінгвістичної економії торкаються всіх рівнів мовної системи. Закони мовної економії поширюються не лише на фонетику (як це вважалося раніше). Фокус уваги все частіше переміщується на лексичний і граматичний рівні, де найактивніше актуалізується комунікативна функція. На основі про-

веденого огляду впливає висновок, що явище економії зумовлене функціональними потребами мови, але «матеріальне» втілення економії реалізується в мовленні. Саме з цих причин дане дослідження зорієнтоване на виявлення та систематизацію маркерів дії закону економії мовних засобів в умовах поєднання власне мовних та дискурсивних параметрів різних типів сучасного англomовного комунікативного універсуму.

На синтаксичному рівні економія мовних ресурсів досягається завдяки опущенню деяких елементів синтаксичної структури, використанню стислих синтаксичних конструкцій замість розгорнутих або ланцюжка препозитивних конструкцій замість підрядного речення тощо. У нашій роботі ми зосередимося на вторинних предикативних конструкціях, побудованих на основі неособових форм дієслова, здатних «згортати» підрядні речення (пор.: *I insist on your coming* (замість: *I insist that you should come*).

Коротко зупинимося на тому, що в мовознавчій літературі такі конструкції дістали різного металінгвістичного опису. Так, в традиційному синтаксисі виділяють складні додатки і складні підмети («complex object» та «complex subject»). Іншим поширеним терміном є номінація «non-finite complement», який було уведено для опису певних типів другорядних членів речення, сформованих нефінітивними формами дієслів (інфінітивом, герундієм або дієприкметниками). Термін «non-finite complement» активно використовувався і розвивався в роботах таких лінгвістів, як Ноам Хомський, Реймонд Хікі, Р. М. В. Діксон та ін. У рамках генеративної граматики конструкції на кшталт *I saw him coming* розглядаються як «small clauses» (термін Едвіна Вільямса). Термін «complex condensation» був запроваджений Вілемом Матезіусом. Він використовував цей термін для опису мовних конструкцій, що дозволяють економити мовні ресурси шляхом заміни складних підрядних речень більш компактними структурами, такими як інфінітиви, герундії або дієприкметники.

Дослідження структур вторинної предикації існує й у вигляді їхнього представлення як предикативних зворотів, предикативних словосполучень (Гефрі Ліч), предикативних комплексів (А. Загнітко), вторинно-предикативних синтагм (Л. Шевченко, І. Корунець), абсолютних конструкцій (Регдольф Квирк, Сідні Грінбаум), результативних конструкцій (Талмі Гівон, Джон Р. Тейлор). Зауважимо, що основні відмінності в термінології, помічені в працях українських та зарубіжних лінгвістів, спираються на підходи, з позицій яких витлумачують такі конструкції. Українські мовознавці більше акцентують на синтаксичних та семантичних функціях таких утворень у межах традиційної граматичної теорії [10; 18]. Зарубіжні дослідники нерідко інтегрують вторинну предикацію в теорію генеративної чи когнітивної граматики [14; 19; 20; 21; 22].

У нашій роботі ми послуговуємося терміном «вторинна предикація», який є усталеним для вітчизняної граматики [18, с. 24; 23]. За такого підходу в простому реченні дослідники традиційно виділяють декілька видів предикації (праці І.Р. Вихованця, К.Г. Городенської, М.В. Мірченка, Н.В. Гуйванюк, О.В. Кульбабської та ін.). На думку вчених, крім первинної, існує ще й вторинна предикація, що виявляється у приписуванні предмету (або іншому об'єкту) певної ознаки. Речення, у яких реалізується вторинна предикація є результатом процесів синтаксичної компресії та редукції, супроводжуваних замінами синтаксичних зв'язків між компонентами реченнєвої структури. Вона не має самостійного модально-часового значення і, ускладнюючи речення, містить у собі широкі можливості інформативного насичення висловлення [18, с. 34].

У лінгвістичних працях структури вторинної предикації зазнають різної класифікації. Класифікаційні групи виділяють з опорою на синтаксичні відношення, наявність прийменників тощо. У нашій роботі ми схилиємося до думки української науковиці І.Д. Карамішевої, яка, досліджуючи вторинну предикацію в англійській мові, зауважувала, що за основу класифікації структур вторинної предикації «доцільно взяти компонент, що виражає вторинний присудок» [10, с. 82]. Відповідно можна виокремити інфінітивні, дієприкметникові та герундіальні структури вторинної предикації.

До структур вторинної предикації інфінітивного типу відносимо об'єктно-інфінітивні (*We use **them to change** our emotional states in many different ways*), суб'єктно-інфінітивні (***She is said to be** very clever*) та прийменниково-інфінітивні (*There was no need for **him to be** there*) конструкції.

До структур вторинної предикації дієприкметникового типу належать структури, в яких вторинний предикат виражено дієприкметниками теперішнього та минулого часу, з прийменниками чи без. При цьому можна виокремити об'єктно-дієприкметникові (*He can hear **you coming** upstairs*), суб'єктно-дієприкметникові (***She was seen crying** in the corner*), абсолютні (*And so he left, with **Elvira running** after him*) конструкції.

Структури вторинної предикації герундіального типу виокремлюються на основі вираження вторинного присудка формою герундія (*There was nothing to stop **her going***).

У нашому корпусі інфінітивні предикативні структури склали найбільшу частку (196 речень-невих конструкцій, або 67%). За нашими спостереженнями, найбільшу частку охоплюють інфінітивні структури вторинної предикації, які дають змогу зосередити увагу на дії чи оцінці, уникаючи зайвих синтаксичних ускладнень. При цьому в досліджуваному дискурсі часто використовують як об'єктні інфінітивні структури, так і суб'єктні.

Розглянемо економію мовних ресурсів на прикладі використання об'єктної інфінітивної конструкції в реченні *Smith and other premiers have asked **Trudeau to come up with a comprehensive border security plan***. Основна предикація в цьому реченні передає ключову дію, виконану підметом (*Smith and other premiers have asked*). Комплекс *Trudeau to come up with a comprehensive border security plan* з формального боку виступає складним додатком. Із семантичного погляду виділений інфінітивний комплекс уводить в речення додаткову предикативну дію. «Trudeau» можна розглядати як вторинний суб'єкт, від якого очікується виконання дії «to come up with». Безумовно, що використання структури вторинної предикації економить мовні ресурси, надаючи реченню лаконічності та результативності. Порівняємо речення без вторинної предикації: *Smith and other premiers have asked Trudeau something. They want him to come up with a comprehensive border security plan*. У такій розгорнутій формі з'являється додаткова конструкція *They want him to ...*, яка повторює суб'єкт та дублює семантику. Компактність і когезія порушуються через розрив між головною дією (*asked*) і метою прохання (*come up with*). Використання інфінітивного комплексу дозволяє об'єднати ці дії в межах одного речення. Отже, інфінітивний комплекс як форма вторинної предикації дозволяє значно економити мовні ресурси, інтегруючи додаткові ідеї (очікування дії чи наслідку) в компакту структуру.

Розглянемо ще один приклад: *Newer peer-to-peer car rental services like Turo (think Airbnb for cars) also allow **potential business owners to rent out their vehicles***. Основна предикація в реченні передає головну дію: *Newer peer-to-peer car rental services like Turo allow*. Інфінітивний комплекс *to rent out their vehicles* виконує функцію вторинної предикації, додаючи рівень інформації про можливі дії власників авто. Це дозволяє з'єднати кілька смислових рівнів у межах одного речення. Без інфінітивного комплексу передача тієї ж інформації вимагала б створення двох або більше окремих речень на кшталт *Newer peer-to-peer car rental services like Turo (think Airbnb for cars) provide opportunities for potential business owners. These owners can rent out their vehicles*.

Іншими прикладами використання об'єктних інфінітивних комплексів можуть бути наступні приклади із досліджуваних нами текстів: *Brian had a look at me expecting **me to have** a good answer for this; But I always end by asking if there's one thing you want our **listeners to remember** about the Pernod Ricard case, what would it be? Under what circumstances—or why—would you want **the machines to “unlearn”** all or parts of that? Zhao wants his **company to be** structured like this; That enables **them to adjust** their work and clear up misunderstandings; This will allow **you to see** if you like it and help you build a reputation with potential clients; Applications represent the ultimate*

*abstraction – they allow **users to perform** specific tasks without ever contemplating the complex interactions taking place in the actions underneath.*

Не менш поширеними в жанрі аналітико-інформаційних бізнесових повідомлень виявилися суб'єктні інфінітивні комплекси. У бізнесовому дискурсі такі конструкції дозволяють уникати надмірного розгортання. Наприклад, замість повного підрядного речення типу *It is expected that the project will succeed* використовується скорочений варіант *The project is expected to succeed*. Це скорочує текст, зберігаючи його зміст. Суб'єктні інфінітивні комплекси в аналітико-інформаційних повідомленнях забезпечують нейтральність і об'єктивність, властиву медійному бізнес-повідомленню, дозволяють уникати вказівки на конкретне джерело оцінки (напр., *The plan is considered to be effective*). Крім того, суб'єктні інфінітивні конструкції легко адаптуються до різних контекстів, таких як прогнозування (напр., *The market is expected to grow by 10% next year*) або формулювання завдань, вимог тощо (напр., *Employees are required to adhere to the new policy*).

Розглянемо більш детально прагматичні ресурси суб'єктного інфінітивного комплексу в реченні *The Apple Watch is reported to be the world's best-selling smart watch*. Ця структура дозволяє повідомити інформацію про статус Apple Watch (найкраще продаваний смарт-годинник у світі) без уточнення джерела або активного суб'єкта дії (хто саме зробив цей звіт). Замість використання підрядного речення на кшталт *It is reported that the Apple Watch is the world's best-selling smart watch* суб'єктний інфінітивний комплекс скорочує конструкцію до *The Apple Watch is reported to be the world's best-selling smart watch*. Це зменшує кількість слів і зберігає лаконічність, яка важлива для сучасного медіаповідомлення. Предикат «*is reported*» дозволяє опустити джерело звіту, наголосити на суті повідомлення, а не його походженні, що надає реченню.

Далі наведемо ще кілька прикладів використання суб'єктних інфінітивних комплексів як засобів економії мовних ресурсів в аналітико-інформаційному жанрі бізнесових медіавидань: *The Chinaman is a born railroad builder; and as such **he** is destined to be most useful to California....; **The Chinese Exclusion Act** is widely considered to be the first significant crackdown on immigration in American history; **The feature** was supposed to epitomize Microsoft's integration of AI into its hardware, software, and infrastructure; **Companies** are forced to comply with regulations like the EU's new rules; A report from Statista forecasts that **the global electronics repair service market** is expected to double in size from \$122bn (£96bn) in 2021 to \$240bn (£190bn) in 2033; **The timing** is expected to lead to a "super Saturday" on 21 December as shoppers snap up last-minute gifts before travelling to their festive destination.*

Дієприкметникові структури вторинної предикації в аналітико-інформаційному жанрі сучасних медійних бізнесових видань вживаються рідше порівняно із інфінітивними комплексами. Їхня частка в нашому корпусі становить 25% (72 одиниці). При цьому нами було зафіксовано вживання різних форм дієприкметників. Так, наприклад, у реченні *They see **the proposal, being reviewed by the team**, as a key step for the company* дієприкметник «*being reviewed*» вказує на поточний процес, в якому перебуває пропозиція, і виконує функцію додатка після дієслова «*see*» (пор. із реченням без вторинної предикації *They see the proposal as a key step for the company, and it is currently being reviewed by the team*).

У реченні *The MoJ said it would continue to consider **the fees paid** in other categories of civil legal aid, including as part of the second phase of the government's spending review due next spring* дієприкметник «*paid*» функціонує як частина комплементативної після дієслова «*consider*» і слугує для вказівки на дію, яка вже відбулася.

Подібні механізми економії мовних ресурсів помічено і в таких прикладах: *It took us six months to get **the model trained**, because our infrastructure wasn't up to the task; Boats hauled out of the water for the winter or even just for mid-season repairs will need their **hulls cleaned**; Here, we know you need (various) **stations covered** and then we have a sense of how a demand shock*

like a delivery platform will amplify existing demand fluctuations; Content calendars can keep your strategy organized.

Загалом меншу кількість дієприкметникових структур вторинної предикації у досліджуваному жанрі, ймовірно, можна пояснити тим, що дієприкметники нерідко можуть ускладнювати розуміння інформації, вимагати більшого заглиблення в контекст та граматику речення. Крім того, дієприкметникові структури вторинної предикації можуть містити інформацію, яка не є критично важливою для основної комунікації.

Герундіальні структури вторинної предикації в аналітико-інформаційному жанрі бізнесових медіавидань зустрічаються найрідше порівняно з іншими структурами (24 конструкції, або 8%). Ймовірно, таке співвідношення можна пояснити низкою причин. Незважаючи на те, що герундій є дієвим засобом економії мовних ресурсів, його використання у функції вторинного предиката вимагає додаткового занурення в контекст. Крім того, семантична специфіка герундія передбачає його використання для позначення загального процесу або діяльності, що вже відбувається або відбулася. У досліджуваному жанрі пріоритетним є акцентуація на майбутніх планах, діях чи результатах. У цьому контексті інфінітивні та дієприкметникові структури вторинної предикації видаються більш універсальними. Пор., наприклад герундіальний зворот у реченні *The success of the project depends on **completing** the tasks on time* (описується загальний процес завершення завдання) та інфінітивну конструкцію в реченні *The success of the project depends on **the team to complete** the tasks on time* (вказується на конкретну ціль).

Непоширеність герундіальних структур вторинної предикації пояснює і той факт, що інфінітив та дієприкметники синтаксично є більш гнучкими. Мова йде про розширене коло ключових дієслів, після яких можливе їхнє використання.

Проаналізуємо економію мовних ресурсів під час використання герундіальної структури вторинної предикації у реченні *The company was criticised for producing too many cars of the wrong type*. У ньому герундіальна структура *producing too many cars of the wrong type* є вторинною предикацією, яка виконує роль обставини причини (пояснює, за що саме компанію критикували). Економія мовних ресурсів забезпечена можливістю герундіальної структури об'єднати інформацію, яка інакше потребувала б окремого підрядного речення, пор. : *The company was criticised because it produced too many cars of the wrong type* (використовується підрядне речення, що збільшує загальну довжину та складність висловлення). Герундій «producing» економить мовні ресурси, оскільки виконує функцію уточнення дії, залишаючи основну структуру речення простою.

Далі наводимо інші зафіксовані нами приклади використання герундіальних структур вторинної предикації: *We discussed **the client requesting** additional services before the contract was signed; They mentioned **the supplier delaying** the shipment due to unforeseen circumstances; Araghchi said Europe had done little to seek compromise since the election in the summer of the reformist president, Masoud Pezeshkian, **who** is committed to **lifting** sanctions by offering a more balanced policy between east and west.*

Узагальнену інформацію щодо використання структур вторинної предикації в досліджуваному дискурсі відображено на рисунку 1.

Як видно з діаграми, інфінітивні конструкції з-поміж виділених зразків займають найбільшу частку, що свідчить про їхню високу ефективність в аналітико-інформаційному жанрі англomовних бізнесових медіавидань. Це підтверджується їхньою здатністю забезпечити значну економію мовних ресурсів, дозволяючи об'єднати кілька рівнів інформації в межах одного речення. Дієприкметникові структури охоплюють значно меншу частку на діаграмі (25%). Такі конструкції дають змогу зберегти функціональність повідомлення, зменшуючи кількість слів, проте для чіткого розуміння сенсу читачам треба більше зусиль для заглиблення в контекст. Герундіальні конструкції, які займають найменшу частку в діаграмі, є менш ефективні для швидкої і точної передачі інформації в бізнесовому контексті.

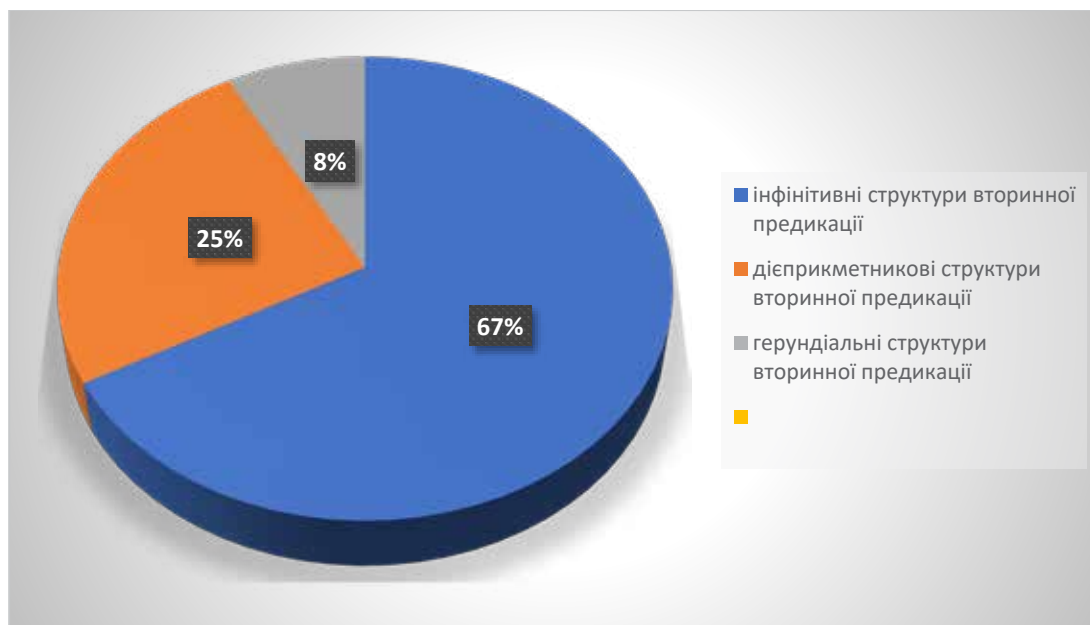

Рис. 1. Частота використання структур вторинної предикації в аналітико-інформаційному жанрі англomовних бізнесових медіавидань

Висновки. Дослідження вторинної предикації як засобу економії мовних ресурсів у текстах англomовних бізнесових медіавидань дозволяє зробити наступні узагальнення. Специфікою аналітико-інформаційного жанру є чіткість і лаконічність висловлення думок, фокусування на основних тезах і ключових моментах, орієнтація не лише на інформування, але й надання практичних рекомендацій та прогнозів. Для забезпечення описаних прагматичних функцій нерідко використовують структури вторинної предикації, які дозволяють уникати надлишкової інформації та відповідно синтаксичного ускладнення речення, економлячи мовні зусилля авторів. Цільова аудиторія досліджуваного контенту часто стикається з великим обсягом інформації. Скорочення мовних ресурсів, зокрема через введення структур вторинної предикації, дозволяє створювати текст, який легко сприймається навіть за умов інформаційного перенасичення.

Кожен із виділених нами типів структур вторинної предикації (інфінітивні, дієприкметникові та герундіальні) виконує специфічні функції в контексті економії мовних ресурсів. Інфінітивні конструкції виявились найбільш ефективними у забезпеченні лексичної та синтаксичної економії, дозволяючи поєднувати кілька рівнів інформації в межах одного речення. Дієприкметникові та герундіальні структури зустрічаються значно рідше. Це свідчить про їхню обмежену функціональність у контексті англomовного бізнесового дискурсу, де простота і чіткість подання інформації є домінуючими критеріями. Економія мовних ресурсів через вторинну предикацію відображає загальну тенденцію сучасного англomовного бізнесового дискурсу до мінімізації мовної надмірності. Це сприяє підвищенню сприйняття текстів аудиторією, для якої важливі оперативність і змістовність.

Аналіз вторинних предикативних конструкцій може стати корисним для подальших досліджень, особливо щодо їхнього використання в реальному мовленні та створенні ефективних комунікативних моделей, побудованих із залученням можливостей корпусної лінгвістики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Навальна М. Нові вияви мовної економії (на прикладі матеріалів інтернетного видання «Українська правда»). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2012. Т. 26 (65). № 1. С. 51–56.

2. Попкова О. Мовна економія як запорука успішної медіаграмотності. *Зб. статей Сьомої між-нар. наук.-метод. конф. «Сучасний простір медіаграмотності та перспективи його розвитку»*. Київ: Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2019. С. 74–79.
3. Zipf G. K. Human behavior and the principle of least effort. Cambridge: Addison Wesley Press, 1949.
4. Крецу І. Н., Гузун М., Василик Л. Підручник з крос-медіа. Schiller Publishing Youse: Bonn / Germany – Sibiu/ Romania. 2015. 140 с.
5. Сизонов Д. Психолінгвістичні основи медіаграмотності: до проблеми інтерпретації медіатекстів. *Наука і освіта*. 2017. № 7. С. 82–88. <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-7-13>
6. Лешко У. Типологія жанрів інтернет-журналістики: теоретичні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2018. Випуск 44. С. 246–253.
7. Рябокінь Н.О. Жанри медійного дискурсу. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Том 34 (73). № 4. С. 35–39.
8. Макарець Ю.С. До питання про принцип економії в мові та мовленні. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2013. Вип. 10. С. 161–168.
9. Jespersen Otto. The Philosophy of Grammar. ImprintRoutledge (eBook), 2013. <https://doi.org/10.4324/9780203716045>
10. Карамішева І.Д. Структури вторинної предикації у англійській мові: до питання класифікації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми лінгвістики науково-технічного і художнього тексту та питання лінгвометодики*. Львів: Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2002. No 465. С. 82–86.
11. Carreira B. Marcos, José Foltran Maria, Knöpfle Andrea. Small Clauses: origins and state of affairs. *Revista Linguística*. 2017. 13(2). P. 383. DOI: 10.31513/linguistica.2017.v13n2a14040
12. Hawkins John A. Efficiency and Complexity in Grammars. Oxford Academic, 2010.
13. Levinson Stephen C. Presumptive meanings: the theory of generalized conversational implicature. Cambridge, MA: MIT Press, 2000. 480 p.
14. The Small Clause node. *Small Clauses in English: The Nonverbal Types*. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton, 1992. P. 171–190. <https://doi.org/10.1515/9783110861457.171>
15. Білик К.М., Махачашвілі Р.К. Корпусне дослідження текстів рубрики «Надзвичайні новини» у французькій, англійській та українській мовах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2019. № 43. С. 151–154.
16. Капранов Я.В. Корпусний менеджер AntConc та його можливості для визначення частоти ключових слів різних мов. *Інженерія знань як фактор міжкультурної кооперації України з Японією, КНР і Республікою Корея: матеріал II міжнародної науково-практичної відеоконференції*, 1–2 грудня 2021 року. Видавничий центр КНЛУ, 2021. С. 100–102.
17. Abdullayeva O. Programs used to create the language corpus and their principles. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*. 2020. № 10. С. 1778. <https://doi.org/10.5958/2249-7137.2020.00749.1>.
18. Кульбабська О.В. Вторинна предикація у простому реченні. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. 672 с.
19. Davlatova M. On the types of results structures expressed by a secondary predikat. *International Journal of Literature and Languages*. 2023. 3(03). P. 52–58. <https://doi.org/10.37547/ijll/Volume03Issue03-10>
20. Irimia M.-A. Types of secondary predication. *Toronto Working Papers in Linguistics*. 2005. # 25. Retrieved from <https://twpl.library.utoronto.ca/index.php/twpl/article/view/6181>
21. Lee Juwon. A New Type of Secondary Predicate Construction in English. *Korean Journal of English Language and Linguistics*. 2022. Vol 22. P. 1428–1442.
22. Rapoport T. Secondary Predication. *Oxford Handbook of Event Structure*. Oxford University Press, 2019. P. 426–455. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199685318.013.19>
23. Ісаєва Г.Т., Патрушева Ж.Л. Поліпредикативне ускладнення речення структурами вторинної предикації. *Іноземна філологія*. 1990. Вип. 97. С. 10–16.

УДК 811.111'373.43'42

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-20>

**ОПИС ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ СИНОНІМІЧНИХ
ТА АНТОНІМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У СФЕРІ КОМП'ЮТЕРНИХ
НЕОЛОГІЗМІВ НА ПРИКЛАДІ ТЕЗАУРУСНОГО МЕТОДУ
ТА МЕТОДУ КІЛЬКІСНОГО АНАЛІЗУ**

**DESCRIPTION OF THE LINGUISTIC ANALYSIS OF SYNONYMOUS
AND ANTONYMIC CONNECTIONS IN THE SPHERE
OF COMPUTER NEOLOGISMS USING THE THESAURUS METHOD
AND THE METHOD OF QUANTITATIVE ANALYSIS**

Кирикилиця В. В.,*orcid.org/0000-0002-0663-7462**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри іноземних мов природничо-математичних спеціальностей
Волинського національного університету імені Лесі Українки***Шевчук Т. Р.,***orcid.org/0000-0002-6341-306X**асистент кафедри іноземних мов природничо-математичних спеціальностей
Волинського національного університету імені Лесі Українки***Ясінська О. В.,***orcid.org/0000-0002-6902-6079**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри іноземних мов природничо-математичних спеціальностей
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

У статті детально описано лінгвістичний аналіз синонімічних та антонімічних зв'язків у сфері комп'ютерних неологізмів на прикладі тезаурусного методу та методу кількісного аналізу. Розглянуто важливі проблеми, специфіку вже існуючих поглядів науковців в галузі даного наукового дослідження. Окреслено позицію відомих лінгвістів щодо необхідності розмежування даних лінгвістичних аспектів. Визначено різні підходи до здійснення опису лінгвістичного аналізу щодо даної наукової розвідки. Представлено поділ аспектів дослідження за значенням і лінгвістичною сутністю. Доведено, що лексична одиниця має двостороннє явище. Використано набір конкретних методів, що дозволило якісно здійснити наукове дослідження та обґрунтовано представити його результати. Закцентовано увагу на труднощах, які виникають при складанні тезаурусу кібернеологізмів. Представлено алгоритм тезаурусного моделювання комп'ютерних неологізмів. Доведено, що метод тезаурусного моделювання може бути здійснений лише через кіберблоки. Висвітлено той факт, що одиниці будь-якого мовного рівня мають сталі для певного періоду кількісні показники їхнього застосування. Визначаються перспективи подальшого дослідження цієї наукової проблеми, які полягають у необхідності та потребі значних різногалузевих колективів науковців для розвитку даної наукової проблематики. Розглянуто методологічні засади тезаурусного підходу виявлені при характеристиці словникових дефініцій і встановленні синонімічних та антонімічних особливостей досліджуваних кібернеологізмів в англомовному середовищі. Проаналізовано проблеми неології, зокрема виявлення нових слів та правильне розуміння їх значення, формування нових тенденцій розвитку мови на основі нових мовних одиниць, визначення способів їх утворення, перекладу та лексикографічного опису. Висвітлено питання синхронного огляду англійської неології. Доведено той факт, що за джерелами формування, способами номінації, комп'ютерна сфера сучасної англійської мови є досить складною. Закцентовано увагу на важливій ролі екстралінгвістичного фактору при побудові лексичної системності англійської мови. Розроблено тезаурусну модель синонімічно-антонімічних взаємозв'язків між кібернеологізмами у кіберблоці.

Ключові слова: лінгвістичний аналіз, тезаурусний метод, метод кількісного аналізу, кібернеологізми, наукові підходи, кіберблоки, моделювання.

The article describes in detail the linguistic analysis of synonymous and antonymous relationships in the field of computer neologisms using the thesaurus method and the method of quantitative analysis. Considered important problems, specifics of already existing views of scientists in the field of this scientific research. The position of famous linguists regarding the need to distinguish these linguistic aspects was outlined. Different approaches to the implementation of the description of the linguistic analysis in relation to this scientific research have been determined. The division of research aspects by meaning and linguistic essence was presented. It was proved that the lexical unit has a bilateral phenomenon. A set of specific methods was used, which made it possible to qualitatively carry out scientific research and reasonably present its results. Attention was focused on the difficulties that arise when compiling a thesaurus of cyberneologisms. An algorithm for the thesaurus modeling of computer neologisms was presented. It has also been proven that the thesaurus modeling method can be implemented only through cyberblocks. The fact that the units of any language level have fixed quantitative indicators of their use for a certain period was highlighted. Prospects for further research of this scientific problem were determined, which consist in the necessity and need of significant multidisciplinary teams of scientists for the development of this scientific issue. The methodological principles of the thesaurus approach were examined, revealed when characterizing dictionary definitions and establishing synonymous and antonymic features of the investigated cyberneologisms in the English-speaking environment. The problems of neology are analyzed, in particular, the identification of new words and the correct understanding of their meaning, the formation of new trends in language development based on new linguistic units, the determination of methods of their formation, translation and lexicographic description. The issue of simultaneous review of English neology was highlighted. The fact has been proven that the computer sphere of the modern English is quite complex in terms of sources of formation, methods of nomination. Attention was focused on the important role of the extralinguistic factor in the construction of the lexical system of English. A thesaurus model of synonymous-antonymous relationships between cyberneologisms in the cyber block has also been developed.

Key words: linguistic analysis, thesaurus method, method of quantitative analysis, cyberneologisms, scientific approaches, cyberblocks, modeling.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку філологічної науки актуальне когнітивне дослідження мови, метою якого є розуміння того, як здійснюються процеси сприйняття, категоризації та осмислення світу, як відбувається накопичення знань, які системи забезпечують різні види діяльності інформацією.

Природа мовної номінації особливо яскраво і виразно проявляється при розгляді тих лексичних явищ, що порівняно недавно з'явилися в мові, адже вони виявляють ті риси, які ще не закріпилися, які продовжують функціонувати, набуваючи щоразу нових відтінків. Із функціональної погляду словниковий фонд мови репрезентує сукупність номінацій. Зважаючи на те, що номінація – необхідний компонент комунікації і регуляції, наявність підсистеми номінації обов'язкова для кожної мови.

Особливий статус у цьому контексті посідають неолексеми, або так звані інноваційні лексеми тих сфер, які сьогодні мають мегашвидкі темпи розвитку, зокрема комп'ютерні технології. Зростання кількості нових номінацій призвело до появи нової науки – неології, яка займається пошуком нових слів, їх класифікацією, аналізом факторів та способів їх утворення.

Серед проблем та завдань неології можна виділити такі: виявлення нових слів та правильне розуміння їх значення, формулювання нових тенденцій розвитку мови на основі нових мовних одиниць, визначення способів їх утворення, перекладу та лексикографічного опису.

Синхронний огляд англійської неології комп'ютерної сфери дає виразне уявлення про те, наскільки складна вона й різноманітна за джерелами формування, за часом появи окремих кібернеологізмів і цілих кібернеологічних систем, а також способами номінації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для комплексного лінгвістичного опису кібернеологічних одиниць важливо поставити у дослідженні ті завдання, успішне виконання яких неможливе без надійних методологічних засад. Здійснюючи аналіз інноваційних лексем у номінативному (функціональному) аспекті, зокрема в синонімічних та антонімічних зв'язках, необхідно підібрати адекватні методи системного опису цих мовних одиниць.

Метод як спосіб опису – це манера викладу отриманих результатів і ведення доказів, зовнішня форма того чи того прийому і методики аналізу. Аспекти дослідження розрізняються

за своїм значенням і лінгвістичною сутністю, завдяки чому виділяють: 1) власне лінгвістичні методи; 2) запозичені методи-аспекти. Лінгвістичний метод зазвичай трактують як власний науково-дослідний метод, застосований у лінгвістиці [1, с. 31; 2].

Найперше важливо виокремити ті лінгвістичні підходи, на яких як на складових ґрунтіється обрана методика дослідження. Серед них першорядну роль відіграє структурний підхід, що дозволяє аналізувати лексичні одиниці в синхронному аспекті, його семантичну структуру, парадигматику і синтагматику [4, с. 289].

Саме системний підхід до вивчення мовних явищ, започаткований структуралістами, є одним із основоположних принципів сучасної лінгвістики.

Присутній у дослідженні і логіко-семантичний підхід до вивчення неологічної лексичної системи англійської мови, де головне завдання відводиться аналізу зв'язку та співвіднесенню мови з позамовною реальністю, що на сьогодні залишається одним із важливих напрямів лінгвістичних студій.

Комунікативно-функціональний підхід зумовлений тим, що на сучасному етапі світова лінгвістична парадигма переорієнтувалася в бік комунікативно-функціонального дослідження мовних явищ, і дедалі частіше мовознавці говорять про необхідність звернення до вивчення мови (мовного коду) у процесах комунікації.

Керуючись тим, що лексичні інновації одночасно стають об'єктом уваги семасіології та ономасіології, при науковому описі кібернеологізмів застосовано також семасіологічний та ономасіологічний підходи. Поява у слова нового значення з позиції семасіології сприймається як процес семантичної деривації, що ґрунтується на структурних зв'язках мови.

З іншого погляду – ономасіологічного – нове значення слова є результатом когнітивної мислетворчої діяльності номінатора, який, спираючись на власне пізнання навколишньої дійсності і чуттєвий досвід, здійснює вторинну номінацію, пов'язуючи нове поняття з мовною картиною світу на основі метафоричного чи метонімічного перенесення. Як стверджують дослідники, об'єднання двох підходів дозволяє ширше і повніше досліджувати лексичні інновації [1, с. 32; 2]. Такі погляди відповідно представлені в структурній і когнітивній лінгвістиці.

Так, представники структурної лінгвістики мовні одиниці розглядають на синхронному рівні на основі зв'язків і відношень між ними, а лексичне значення слова репрезентують як деяку ієрархічну багатокомпонентну модель [1, с. 32; 2].

Зауважимо, що лексична одиниця репрезентує двостороннє явище, нерозривне поєднання структури і втіленої ідеї, що зумовлює двоаспектність методів аналізу семантики в цілому. Такий двосторонній підхід допомагає повніше розкрити значення слів і вказати механізми і моделі їхньої сполучуваності. Так, когнітивістика допомагає показати семантичну деривацію в динаміці, а структуралізм дає повніший і чіткий набір характеристик фрейма.

Не менш важливий у лінгвістичному дослідженні й антропоцентричний підхід, що зумовлює інтерес до вивчення людського фактора в мові і навпаки – відображення лінгвотрасами діяльності і світогляду індивіда. Це виразно відображено на функціонуванні в лексичному пласті нових номінацій на позначення комп'ютерних реалій, що особливо пов'язане з технологічною діяльністю людини.

На основі запропонованих підходів у монографії для лінгвістичного аналізу явищ синонімії та антонімії у сфері кібернеологізмів англійської мови використано набір конкретних методів, що дозволяють якісно здійснити наукове дослідження та обґрунтувати його результати. Підбір інтегрованої методології відіграє головну роль у потрактуванні емпіричного матеріалу, адже на основі вдало підібраних лінгвометодів можливо об'єктивно оперувати гіпотезами та робити власні наукові судження.

Поряд із загальними методами наукового пізнання (описом, спостереженням, узагальненням, індукцією, дедукцією) використано ті лінгвістичні методи, які слугують надійним підґрунтям для мовознавчих пошуків у сфері кібернеологічної системи англійської мови.

Метою даної статті є обґрунтування специфіки опису лінгвістичного аналізу синонімічних та антонімічних зв'язків у сфері комп'ютерних неологізмів на прикладі тезаурусного методу та методу кількісного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Тезаурусний метод. Методологічні засади тезаурусного підходу виявлені при характеристиці словникових дефініцій і встановленні синонімічних та антонімічних особливостей досліджуваних кібернеологізмів в англомовному середовищі. При побудові системи кібернеологізмів потрібно враховувати, на нашу думку, логічну і лексичну системність. Дослідники зазначають, що логічна системність – основний фактор, що пов'язує окремі слова у систему, що ґрунтується на загальності понять. Лексична системність представляє використання однакових морфем, слів і словосполучень для вираження одного класифікаційного рівня. Важливу роль при побудові такої системи відіграє й екстралінгвістичний фактор – дійсність, згідно з потребами якої реалізовується розвиток і функціонування лінгво-системи [5, с. 106].

Спостерігаємо таку тенденцію, що в системі вивчення лінгвоявищ метод прямого спостереження змінюється системно-модельним підходом, який дозволяє проникнути у внутрішню структуру досліджуваних об'єктів [5, с. 106].

Сьогодні метод тезаурусного моделювання набуває більшого значення як у вітчизняній, так і в зарубіжній лексикографії. Зважаючи на те, що одним із найбільш актуальних напрямів є тезаурусний опис терміносистем, доцільним у цьому контексті вбачаємо і дослідження кібернеологічних явищ через тезаурусне моделювання. Термін (у нашому випадку кібернеологізм – Я. О.) як двостороння знакова одиниця, нерозривно пов'язаний із мисленням, яке відображає динамічний процес пізнання людиною дійсності і формує знання індивіда. У плані вираження термін має звукову оболонку, а в змістовому плані – поняття. Для того, щоб об'єднати ці дві сторони знака і завдяки цьому пізнати дійсність, відображену в мові, можна використовувати тезаурусний метод, який групує слова за семантичною подібністю і створює систему, аналогічну системі дійсності [1, с. 36; 2].

Тезаурус – 1) словник, у якому максимально повно представлені всі слова мови з великою кількістю їх використання в текстах; 2) ідеографічний словник, у якому показані семантичні відношення (родові, синонімічні тощо) між словами. Тезаурус – одна із можливих моделей семантичної системи лексики; практично – засіб збагачення індивідуального письмового словника, у широкому значенні – весь об'єм знань, накопичених людством. У межах нових концептуальних досліджень можна охарактеризувати тезаурус як систему родо-видових концептуальних зв'язків [5, с. 106]. З одного боку, тезаурус – описовий словник, інструмент пошуку, він повинен містити всі можливі випадки слововживання, його синоніми. З іншої сторони, тезаурус – нормативний словник професійної лексики. Стандартний тезаурус аналогічний тлумачному словнику.

Доведено, що тезаурус створює компактне представлення семантичного простору мови в системних відношеннях у ній і дозволяє спостерігати рівневу організацію лексики (роль ключових слів у сегментації семантичних полів [5]. Дослідники переконані, що в тезаурусі класифікують не лише терміни, але й семантичні відношення, оскільки їх диференціація зумовлює класифікацію [1, с. 37; 2; 3]. Тезаурусний прийом передбачає використання словникових дефініцій як особливого методологічного прийому опису лексичної семантики [1, с. 37; 2; 3].

Таким чином, якщо нам потрібно створити тезаурус будь-якої галузі знань, то необхідно виділити із корпусу текстів терміни, встановити між ними семантичні. Отже, тезаурус – це максимально повний об'єм лексики, організований за тематичним принципом із відображенням певного набору базових семантичних відношень. Тезаурусний опис лексичної системи вимагає її систематизації. Крім того, тезаурус – модель мови науки, а не лише її словника, і більше того – модель структури відповідної галузі знань [1, с. 37; 2; 3].

Тезаурусно-сіткова методика, застосована для побудови моделей кіберблоків англійського словникового фонду, дозволяє простежити синонімічні й антонімічні зв'язки, гіперо-гіпонімічні відношення, а також нові для англійської неології семантичні відношення.

Як зазначають лінгвісти, важливим моментом при побудові тезаурусу виступає розуміння основних цілей дослідження, тобто виділення всіх лексем, що належать певній предметній області, а також встановленні ієрархії відношень, що пов'язують слова в одну систему [5].

У нашому дослідженні основні труднощі при складанні тезаурусу комп'ютерних неологізмів пов'язані передовсім із визначенням меж між кібернеологізмом і не-кібернеологізмом, побудові логіко-понятійної сфери кібернеології. Кібернеологізми фіксуємо, накопичуємо їх і паралельно втілюємо формування логіко-понятійної схеми. Важливий також правильний вибір лексичного моделювання кіберблоків.

Представляємо орієнтовний алгоритм тезаурусного моделювання кібернеологізмів:

- слово-неологізм розглядаємо як систему, сукупність компонентів (розуміння від частини до цілого і навпаки);
- слово розділяємо на словоутворювальні елементи;
- у кібернеологізмі виявляємо багатоскладність компонентів і зв'язків;
- компоненти нового слова досліджуємо за допомогою семантичного й етимологічного ключів;
- визначаємо зміст кожного елемента слова, доводимо розбіжність і подібність між елементами;
- уточнюємо основні ознаки кібернеологізму за складом і розташуванням у лексичній системі;
- встановлюємо значення кібернеологізму в діалектному зв'язку із суміжними галузями, виявляємо позаконтекстні зв'язки, які виходять за рамки предметної області;
- з'ясовуємо розташування лексеми в лінгвосистемі англійської мови.

Отже, метод тезаурусного моделювання (тезаурусний метод) включає дослідження кібернеологізмів, установлення семантичних відношень між ними (зокрема синонімічних й антонімічних) і побудову тезаурусних моделей через кіберблоки.

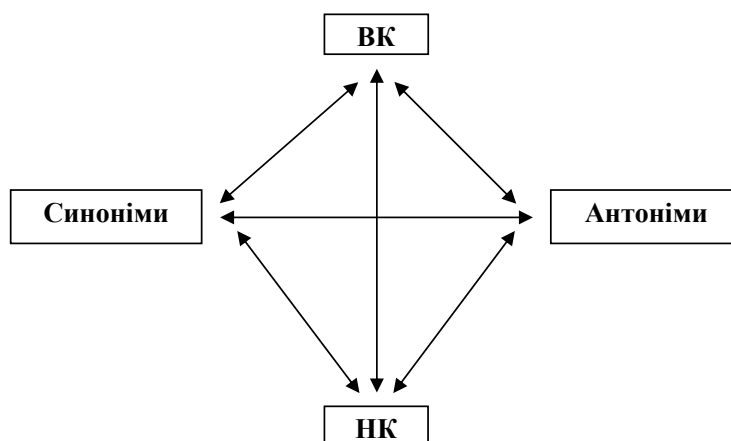

Рис. 1. Тезаурусна модель синонімічно-антонімічних взаємозв'язків між кібернеологізмами у кіберблоці

Стрілками на рис. 1 показані відношення між лексемами тезаурусної моделі. Вертикальна вісь поєднує ті кібернеологізми, що розташовані вище (ВК) і нижче (НК). На горизонтальній осі розміщені синоніми та антоніми, пов'язані з кібернеологізмами, розміщеними семантично вище і семантично нижче. Зауважимо, що ці тезаурусні моделі зазвичай відкриті, що свідчить про їх потенційні можливості і розвиток.

Насамкінець необхідно підсумувати, що тезаурусний метод найбільш ефективний при розв'язанні завдань формалізації семантики багатозначних лінгвоодиноць, їхньої систематизації та класифікації.

Метод кількісного аналізу. Кількісний метод у лінгвістиці зводиться передовсім до простого підрахунку частоти вживання мовних одиниць. Математичні, зокрема статистичні методи, мають самостійну цінність у дослідженні мови і, крім того, можуть входити як складова частина інших методів. Останнім часом застосування цих методів до вивчення мовного матеріалу значно зросло, і можна говорити, що в математичній лінгвістиці виокремилися два розділи, або напрями, – лінгвостатистика і стилестатистика. Основна увага лінгвостатистики звернена на дослідження того, що в мові визначається правом вибору мовця, а що зумовлено її іманентною структурою і як ці два параметри кількісно співвідносяться між собою. Виявляється, що одиниці будь-якого мовного рівня мають сталі для певного періоду кількісні показники їхнього використання. Подібність між членами одного мовного колективу полягає не тільки в тому, які мовні одиниці (фонема, лексеми, граматичні форми і синтаксичні конструкції) вони використовують, а й у тому, як часто вони їх вживають. Це зумовлено тим, що сьогодні перед лінгвістикою поставлене основне завдання – позначення кількісної сторони мови і мовлення, кількісних закономірностей, пов'язаних із функціонуванням і розвитком мовної структури.

Як зазначають дослідники, важко знайти лінгвістичну роботу, у якій непотрібні були елементарні підрахунки. Кількісні методи допомагають правильно організувати лінгвістичні спостереження, забезпечити надійність, точність, достовірність висновків у науці про мову. Ці методи ввійшли до мовознавчої практики, а лінгвістична статистика як наука існує ось уже 40 років [1; 2; 6, с. 139].

Висновки. У зв'язку з цим формування статистичних вибірок під час опрацювання великого масиву лексики актуальне. Лише завдяки кількісному підходові можна одержати нові дані або перевірити набуті знання про лінгвістичний об'єкт, коли дослідник переконаний в імовірнісній природі лінгвістичного об'єкта і ставить перед собою завдання описати його в кількісних показниках [1; 2; 7, с. 132].

Можливість використання кількісних методів у мовознавстві ґрунтується на особливостях будови мови та мовлення. Можна вказати на декілька факторів, що дають змогу застосовувати кількісні методи при дослідженні мовних і мовленнєвих даних:

- 1) дискретність одиниць;
- 2) масовість мовних одиниць (а у мовленні практично нескінченний ланцюжок);
- 3) повторюваність їх у висловлюваннях;
- 4) можливість вибору певного елемента з ряду однорідних.

Основним завданням статистичної лінгвістики є застосування кількісних методів для розкриття закономірностей функціонування одиниць мови у мовленні [1; 2; 6, с. 140; 7].

Розпочинаючи статистичне дослідження матеріалу, мовознавець повинен чітко дати відповідь принаймні на три питання: що є об'єктом дослідження, із якою метою виконує аналіз, які методи застосовує для розрахунків. Зважаючи на те, що всі рівні мовної системи підпорядковані дії статистичних законів, підрахункам можуть підлягати одиниці будь-якого рівня – фонема або звуки, склади, морфеми, лексеми, словосполучення, синтаксичні конструкції тощо (у нашому випадку – лексичні одиниці).

При застосуванні кількісного методу необхідно враховувати обсяг досліджуваного матеріалу для одержання статистично об'єктивних результатів, обчислення статистичних характеристик, зіставлення статистичних параметрів різних сукупностей, статистичних методів визначення зв'язку досліджуваних одиниць у сукупності. При використанні методу кількісного аналізу обстеження лексичного масиву певної мовної системи необхідно керуватися поняттям “генеральної сукупності”, одним із важливих понять математичної статистики. Генеральною сукупністю називають однорідний масив деяких одиниць, які належить обстежити.

Обсяг і характер генеральної сукупності залежить від завдання дослідження [1; 2; 7, с. 138].

У випадку дослідження нами тенденцій комп'ютерної неології англійської мови генеральною сукупністю буде слугувати повний фактаж кібернеологізмів цієї мови.

Зрозуміло, що чим більший обсяг досліджуваного матеріалу, тим точнішими будуть його результати. Але не потрібно досліджувати нескінченну кількість фактажу. Достатньо визначити той мінімум, який був би необхідним для одержання надійних і виправданих результатів.

Отже, застосування у дослідженні методу кількісного аналізу дозволило з'ясувати питому вагу неологізмів сфери комп'ютерних технологій у межах виділених кіберблоків, встановити та підрахувати слоти, які синонімізують або антонімізують, а також розробити табличні дані їх спорідненості та розбіжності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ясінська О. В. Комп'ютерні неологізми сучасної англійської мови: синонімічні та антонімічні зв'язки: монографія. Луцьк: Вежа – Друк, 2019. 184 с.
2. Ясінська О.В. Концептуалізація синонімічно-антонімічних зв'язків у сфері комп'ютерних неологізмів сучасної англійської мови : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Ясінська Оксана Володимирівна. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2013. 214 с.
3. Radavska O.M., Shevchuk T.R., Yasinska O.V. Difficulties of Modern English Translation Terminology. Equivalence *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. Випуск 1 (208). Кропивницький: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 302–306.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : навчальний посібник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 711 с.
5. Yasinska O. Cybernetics Is the Important Source of the Modern English Lexical Replenishment. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (Філологічні науки)*. 2013. № 17 (266). С. 106–108.
6. Заяць В.М. Підходи до побудови систем захисту інформації від несанкціонованого доступу. *Вісник Національного університету „Львівська політехніка” (Інформаційні системи та мережі)*. 2008. № 631. С. 138–147.
7. Заяць В. М. Аналіз динаміки та умов стійкості дискретних моделей коливних систем. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка” (Інформаційні системи та мережі)*. 2004. № 519. С. 132–142.

УДК 81.411.1:620.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-21>

СПОСОБИ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ ГАЛУЗІ ЕНЕРГЕТИКИ

METHODS OF TERM FORMATION IN THE UKRAINIAN TERMINOLOGICAL SYSTEM OF THE ENERGY SECTOR

Ковальчук О. Я.,

orcid.org/0000-0002-8935-597X

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Постійний розвиток науки і техніки висуває потребу номінувати нові поняття різних галузей. Вивчення закономірностей утворення термінологічної лексики вважається одним із актуальних завдань сучасного мовознавства. У статті розглянуто процеси терміноутворення в українській термінології галузі енергетики з метою виявлення у ньому домінуючих тенденцій. Матеріалом дослідження слугували українські термінологічні одиниці фахової мови, відібрані із сучасних джерел. Зосереджено увагу на морфологічному та синтаксичному способах творення терміноодиниць, які вважаються основними джерелами поповнення словникового складу сучасної української мови. Здійснено аналіз особливостей афіксації, осново- та словоскладання, аббревіації. Вивчення синтаксичного способу терміноутворення здійснюється шляхом аналізу терміносполук, в межах якого визначено продуктивні словотвірні моделі. Визначено відсоткове співвідношення одно- та багатоконпонентних термінів.

Виявлено два структурні типи термінів: одноконпонентні і багатоконпонентні, із переважанням останніх. Для одноконпонентних термінів найбільш продуктивним є морфологічний словотвір. Терміни-derivati найчастіше утворюються суфіксальним та префіксально-суфіксальним способами. Одним із найпродуктивніших способів творення українських енергетичних термінів є осново- та словоскладання, яке частіше трапляється в одноконпонентних термінах, ніж у багатоконпонентних. Кількісно найбільшу частку серед багатоконпонентних конструкцій становлять дво- та триконпонентні словосполучення. Аббревіація застосовується для творення одноконпонентних і багатоконпонентних термінів, проте незначно поширена. В аналізованій термінології прикладів морфолого-синтаксичного способу словотвору не виявлено. Спостерігається тенденція до зростання синтаксичного способу словотвору, що пояснюється потребою постійної конкретизації багатьох понять.

Ключові слова: термін, термінологія, енергетична терміносистема, морфологічний спосіб словотвору, синтаксичний спосіб словотвору, словотвірні моделі.

The constant development of science and technology puts forward the need to nominate new concepts of various fields. The study of the regularities of the formation of terminological vocabulary is considered one of the urgent tasks of modern linguistics. The article examines the processes of term formation in Ukrainian terminology of the energy industry in order to identify dominant trends in it. The material of the study is Ukrainian terminological units of professional language, selected from modern sources. Attention is focused on the morphological and syntactic methods of creating terminological units, which are considered the main sources of replenishment of the vocabulary of the modern Ukrainian language. The analysis of the features of affixation, compounding, abbreviation is carried out. The study of the syntactic method of term formation is carried out by analyzing terminological compounds, within which productive word-forming models are identified. The percentage ratio of single- and multi-component terms is determined.

Two structural types of terms have been identified: single-component and multi-component, with the latter predominating. For single-component terms, morphological word formation is the most productive. Derivative terms are most often formed by means of suffixal and prefixal-suffixal methods. One of the most productive ways of forming Ukrainian energy terms is compounding, which occurs more often in single-component terms than in multi-component ones. Quantitatively, the largest share among multi-component constructions is made up of two- and three-component word compounds. Abbreviation is used to form single-component and multi-component terms, but it is not very common. In the analyzed terminology, no examples of the morphological-syntactic method of word formation have been found. There is a tendency towards the growth of the syntactic way of word formation, which is explained by the need for constant specification of many concepts.

Key words: term, terminology, energy terminological system, morphological method of word formation, syntactic method of word formation, word-forming models.

Постановка проблеми. Терміни є основою технічної комунікації і становлять невід'ємну складову науково-технічних текстів. Вони становлять більшість нових лексичних одиниць у будь-якій мові, що зумовлено стрімким розвитком науки і техніки та потребою номінувати нові поняття. Одним із найважливіших завдань сучасного мовознавства є вивчення закономірностей утворення термінологічної лексики. Протягом останніх десятиліть науковці посилено досліджують процеси термінотворення різних галузей науки і техніки, які є завжди актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним основам термінотворення присвячені праці багатьох мовознавців, серед яких А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько [1], Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк [2], М. О. Вакуленко [3], А. Л. Міщенко [4]. Формуванню та системній організації української електроенергетичної терміносистеми присвячено дисертаційне дослідження Л. В. Харчук [5]. Ріба-Гринишин О. М. зосередилася на структурно-семантичних особливостях англійських термінів галузі енергозбереження [6]. Проте українські терміни галузі енергетики потребують ширшого дослідження.

Метою дослідження є розглянути процеси творення українських термінів галузі енергетики з метою виявлення певних закономірностей. Матеріалом дослідження послужив «Глосарій технічних термінів у сфері енергоефективності та відновлюваних джерел енергії» [7], з якого опрацьовано 900 одиниць.

Виклад основного матеріалу. Терміни є невід'ємною складовою лексичної системи будь-якої мови, впливаючи на її розвиток і словотворчі процеси. Енергетична терміносистема, так само як і інші фахові терміносистеми, охоплює поняття, кожному з яких відповідає нормативний фаховий термін.

У нашому дослідженні розглянемо морфологічний (афіксація, аббревіація, скорочення, аббревіатури та інше) та синтаксичний типи словотвору наукових термінів, які є основними джерелами поповнення словникового складу української мови.

Функціонування та основні принципи творення термінологічної лексики такі самі, як і відповідні принципи лексики загальноновживаної. Проте термінологія галузі енергетики має свої дериваційні особливості, що виявляються в продуктивності способів, засобів та моделей термінотворення.

У результаті аналізу української термінології галузі енергетики виявлено, що найбільшу кількість в ній становлять багатоконпонентні терміни (81.78 % від загальної кількості досліджуваних термінів). Кількість одноконпонентних термінів у терміносистемі енергетики становить 18.22%.

Найбільш поширеним способом творення кореневих термінів української енергетичної терміносистеми є морфологічний словотвір. Українські енергетичні терміни-derivati представлені трьома структурними типами: префіксальним, суфіксальним та префіксально-суфіксальним. Суфіксальний спосіб творення є одним із найбільш поширених, в межах якого можна виділити кілька продуктивних моделей. Суфікси латинського походження **-ацій(а)**, **-цій(а)** широко використовується для творення термінів від дієслівних основ із суфіксами **-ува-** на позначення дії, процесу або стану: *герметизувати* – *герметизація*, *деградувати* – *деградація*, *конденсувати* – *конденсація*. Іншомовний суфікс **-ій(а)** у цьому ж значенні теж є продуктивним: *імісія*, *конверсія*, *концесія*, *ексергія*. Запозичені суфікси **-ор** та **-ер** поширені при творенні термінів на позначення пристроїв і механізмів: *абсорбер*, *сепаратор*, *генератор*, *калорифер*. За допомогою цього ж суфікса творяться назви професій та спеціальностей: *енергофермер*, *коминар*, *інженер-конструктор*. Derivati зі значенням характеристики предметів, процесів, властивостей речовин творяться й за допомогою суфікса **-ість**: *герметичність*, *результативність*, *сталість*. Усі ці іменники утворені від безафіксних прикметників, крім того, суфікс **-ість** може приєднуватися і до складних прикметників: *радіоактивність*, *енергоефективність*, *енергоємність*. Терміни із суфіксом **-анн(я)**, **-яnn(я)**, які додаються до дієслівних основ, вжи-

ваються у значенні опредметненого процесу дії: *мурування, зонування, приймання*. Кількість запозичень суфікса **-інг (-инг)** збільшилася останнім часом і він повністю адаптувався в українській мові: *рісайклінг, контрактинг, даунсайклінг*. За допомогою суфікса **-ник** творяться іменники чоловічого роду зі значенням назви предметів, за допомогою яких виконується дія (*пальник, забрудник, крапельник*).

В аналізованій термінології важливе місце посідають прикметники, які вживають для характеристики понять, предметів і явищ, їх класифікації та диференціації. Прикметники входять до складу словосполучень. Продуктивними словотворчими моделями, за якими творяться терміни-прикметники, є: 1) **основа іменника + -н(ий)**. Відносні прикметники, утворені за цим типом, виражають відношення до матеріалу, речовини, призначення або загальну відносність: *когенераційний, протипожежний, каркасно-обшивний, інженерно-технічний, гідравлічний*. 2) **основа іменника + -ичн(ий), -ічн(ий)**. Терміни-прикметники, утворені за допомогою цих суфіксів переважно від запозичених іменникових основ, вказують переважно на відношення до чогось: *кліматичний, енергетичний, електричний, екологічний*. 3) **основа іменника + суфікс -ов (-ев, -єв)**. Названі суфікси у поєднанні із власномовними або чужомовними основами іменників, утворюють відносні прикметники на позначення відношення до матеріалу, речовини, призначення, місця чи простору: *житловий, ґрунтовий, вуглецевий, вальмовий*.

Префіксальний спосіб є значно менш продуктивним у порівнянні із суфіксальним. Активним засобом творення термінів є префікси **за-** (*затінення, забрудник*), які вказують на початок опредметненої дії, **від-** (*відбивання, відстежування*) на позначення усунування чогось, відокремлення частини від цілого, префікс **пере-** (*перевірка, передача*) із значенням повторюваності або напрямку дії, префікс **о-** (*озеленення, остигання, охолодження*), які вказують на «поширення дії на всі боки, на всю поверхню». Трапляється префікс іншомовного походження зі значенням заперечення **де-**: *деградація, декарбонізація*.

Префіксально-суфіксальним способом творяться терміни-іменники та терміни-прикметники. Найбільш поширені іменникові словотвірні моделі містять префікси **від-** (*відстежування, відбивання*), **о-** (*остигання, охолодження*), **за-** (*затінення, запотівання*) у поєднанні із суфіксами **-анн(я), -енн(я)**. Інші префікси із суфіксами трапляються поодинокі: **зне-** (*знецінення*), **з-** (*згоряння*), **піді-** (*підігрівач*), **по-** (*подача*), **роз-** (*розкладання*), **про-** (*провітрювання*), **об-** (*обслуговування*). Цей спосіб словотвору теж широко використовується у прикметниках, більше, ніж чиста префіксація, особливо у віддієслівних утвореннях. Виявлено кілька продуктивних поєднань: 1) префікс **від-** + суфікс **-н-**: *відкидний, відновлюваний, відхідний*; 2) префікс **за-** + суфікс **-н-**: *забруднений, задувний, затискний*; 3) префікс **з-** + суфікс **-н-**: *збалансований, з'єднувальний, змінний*; 4) префікс **ви-** + суфікс **-н-**: *вивільнений, викопний*. Деривати можуть бути утворені і від іменникових основ: *антирефлексивний, безбар'єрний, міжкровокняний*.

Основоскладання – один із найпродуктивніших способів творення українських енергетичних термінів. Компонентами композитів можуть бути як власномовні, так і запозичені терміноелементи. Залежно від їх походження існує три різновиди складних слів: 1) один із терміноелементів є іншомовним, інший – національним (*енергоносій, пароізоляція*); 2) обидва терміноелементи є іншомовними (*екоаудит, електросмог*); 3) обидва терміноелементи є національними (*благоустрій, теплоносій*). Найбільш продуктивними у ролі першого компонента є іншомовні елементи грецького походження: **біо-** (*біогаз, біодім, біоконверсія, біомаса, біопаливо, біорізноманіття, біосфера, біотоп*), **енерго-** (*енергоефективність, енергоємність, енергозбереження, енергоносій, енергофермер*), **газо-** (*газобетон, газопроникність*), **геліо-** (*геліостат, геліотермія*), **електро-** (*електрорадіатори, електросмог*). Інколи трапляються й інші аброморфеми: **гео-** (*геотермія*), **гідро-** (*гідроенергія*), **радіо-** (*радіоактивність*), **еко-** (*екоаудит*).

Для складних термінів характерні наступні словотворчі моделі: 1) основа іменника + інтерфікс **о** або без нього + іменник (*системотехніка, піноскло, скловолокно, теплогенератор*); 2) основа іменника + **о** + віддієслівний іменник (*повітрообмін, теплоносій, теплообмінник*,

вітронепроникність). Складне слово може містити основу з кількісною семантикою, як-от, термін-прикметник *одновалентний*, утворений за моделлю “відчислівникова основа + прикметник”. Майже всі складні терміноодиниці виступають іменниками і утворюються поєднанням двох основ. Виявлено окремі складні прикметники, що позначають комплексну ознаку предмета чи дії: *вуглецево-нейтральне*. Приклади юктапозиції трапляються рідко серед енергетичних термінів (*сендвіч-панелі*, *клімат-контроль*, *інженер-конструктор*).

Абревіація є малопоширеним способом творення українських енергетичних термінів. В аналізованій термінології виокремлюємо такі структурні типи абревіації: 1) ініціальний тип скорочень, які вимовляються за звуковим типом: *МЕА* (*Міжнародна енергетична агенція*); 2) ініціальний тип скорочень, які вимовляються за буквеним типом: *ПВХ* (*полівінілхлорид*), *РЗЕ* (*рідкісноземельні елементи*); 3) скорочення комбінованого типу, що включають поєднання початкових складів і перших літер слів: *ЕСКО* (*Енергосервісна компанія*); 4) усічення кінцевої частини слова: *РІО* (*Ріо-де-Жанейро*) *конференція*; 5) графічні (умовні) скорочення: *МВт* (*мегават*), *Дж* (*джоуль*), *кВт-год* *кВт-лік*, *Вт-год* (*Ват-година*), *ГВт* (*гігават*). Крім того, абревіатура є складовою частиною багатокомпонентних термінів: *елементи ДІМ*, *екомаркування ЄС*, *газ ВЕ*. Іншомовні скорочення теж можуть входити до таких терміноодиниць: *стандарт EN*, *важкий мазут HFO*, *пінопілістирольні ізоляційні плити EPS*.

Окрему групу становлять символи-знаки: *значення лямбда (λ)*, *показник U* (*коефіцієнт теплопередачі*), *коефіцієнт k* (*застаріле позначення коефіцієнта теплопередачі U*), *показник «g»* (*коефіцієнт пропускання енергії*), *показник якості (Q)*, *сонячна константа «s»*.

За допомогою синтаксичного способу твориться переважна більшість українських термінів галузі енергетики. Це пояснюється здатністю термінів-словосполучень передати суттєві ознаки зображуваного, належність до класифікаційного ряду. Найбільшу частку серед складених номінацій становлять двокомпонентні терміни (54.66%), які реалізуються за такими моделями: **1. прикметник + іменник**. Ця модель є найбільш продуктивною як для українських енергетичних терміносполук, так і для термінів загалом. Ключовим словом у таких сполуках виступає іменник, а прикметник вказує на ознаку поняття, позначеного іменником: *аварійний генератор*, *автономне енергопостачання*, *альтернативна енергія*, *антилегіонельне переміщення*, *атомна електростанція*, *енергетичний аудит*. Роль означення виконують відносні прикметники, які стосуються власномовних або запозичених іменників. **2. іменник + іменник**. Такі терміни-словосполучки мають різновиди: а) опорний компонент виражений іменником, а залежний – іменником у родовому відмінку: *генерування електроенергії*, *висота вітрогенератора*, *густина енергії*; б) цей тип може бути ускладнений прийменником: *вентиляція через шви*, *ізоляція по периметру*, *втрати на лінії*; в) складовою частиною словосполучення є відантропонімічна назва, тобто прізвище, яке вказує на винахідника: *показник Петтенкофера*, *процес Карно*. **3. дієслівна форма + іменник**: *поновлювана (відновлювана) енергія*, *розсіяне випромінювання*, *теплогенеруюче підприємство*. Прикладом правильного мовного оформлення терміна служать використані замість дієприкметників на *-ачий*, *-ячий*, *-учий*, *-ючий*, які не властиві українській мові, прикметників із суфіксом *-альн*: *сміттєспалювальна установка*, *теплоізолювальна опалубка*, *опалювальні установки*.

За значенням компонентів двочленні енергетичні терміни можна поділити на такі групи: 1) термінологічні словосполучення, що складаються із загальновживаних слів: *ефективність роботи*, *програма стимулювання*; 2) термінологічні словосполучення, один із компонентів якого має термінне значення, а другий – загальновживане значення: *зовнішня теплоізоляція*, *когенераційна установка*; 3) термінологічні словосполучення, обидва компоненти яких є термінами: *екструдований пінопілістирол*, *інфрачервона термографія*, *насосно-акумулювальна електростанція*.

Значну кількість українських енергетичних термінів становлять трикомпонентні конструкції (20.33%), утворені за такими схемами: **1. іменник + прикметник + іменник**: *регенерація*

стічних вод, регулятор кімнатної температури. Ця модель інколи буває ускладнена прийменником: *стяжка для теплої підлоги*. 2. **прикметник + прикметник + іменник**: *робоча проєктна документація, тверда поліуретанова піна*. Прикметники у складі цих термінів вказують на властивість відповідного предмета чи процесу і конкретизують спеціальне поняття. 3. **іменник + іменник + іменник**: *програма стимулювання ринку, ступінь використання теплогенератора*. Елементи таких сполук поєднуються послідовною підрядністю. Різновидом цієї моделі є використання прийменника, що трапляється рідко: *положення про витрати на опалення*. 4. **прикметник + іменник + іменник**: *річний коефіцієнт використання, розділений пристрій кондиціонування*. Ускладнені прийменниками сполуки цієї моделі є малопродуктивними: *теплові втрати при передачі*. Перші дві моделі є найбільш активними в межах трьох-компонентних терміносполук.

В українській енергетичній термінології наявні і чотири-, п'яти-, шести, семи- та інші полікомпонентні термінологічні конструкції. Основою для творення чотирикомпонентних сполук (4%) виступають дво- та трикомпонентні терміни-словосполучення. Чотиричленні термінологічні конструкції формуються за такими схемами: 1. **іменник + іменник + прикметник + іменник**: *стеження за точкою максимальної потужності, спроможність забезпечення базової потужності*. 2. **прикметник + іменник + прикметник + іменник**: *сонячна електростанція багатового типу, річна потреба у тепловій енергії*. 3. **іменник + прикметник + прикметник + іменник**: *специфікація старого житлового фонду, площа зовнішніх огорожувальних конструкцій*. 4. **іменник + іменник + іменник + іменник**: *право на подання заявки на будівництво, перемикання для запобігання розмноженню легіонел*.

В аналізованій термінології трапляються також і такі малопродуктивні моделі, як-от: 1. **«прикметник + прикметник + прикметник + іменник»**: *поверхова ґрунтова тепла енергія, інтегральні енергетичні концепції для будівель*. 2. **«прикметник + іменник + іменник + іменник»**: *теплова помпа «повітря – повітря», «Національний план дій з енергоефективності»*. 3. **«іменник + прислівник + прикметник + іменник»**: *механізм екологічно чистого розвитку, маркування «Екологічно чиста електроенергія»*. У всіх конструкціях, крім останньої, можливе ускладнення шляхом вживання прийменників.

Проведений аналіз свідчить, що інші багатокомпонентні моделі є малопродуктивними. Так, п'ятикомпонентні конструкції становлять 1% загальної кількості розглянутих термінів. Вони творяться різноманітними способами, при цьому переважає підрядний спосіб зв'язку між його елементами, а також використання прийменників і сполучників: *сонячні електростанції з використанням потоку повітря, оптимізація зовнішніх огорожувальних конструкцій будівлі*.

Виявлено поодинокі конструкції, які складаються із шести компонентів (0.24%) (*теплові помпи, що використовують тепло ґрунтових вод*) та семи компонентів (0.36%) (*ступінь покриття енергетичних потреб за рахунок сонячної енергії*). Найдовша конструкція містить вісім компонентів (0.12%): *зобов'язання оператора мережі купувати електроенергію з відновлювальних джерел енергії*.

Аналізована термінологічна лексика містить велику кількість прикметників, які відіграють важливу роль в описі понять, утворюючи при цьому тематичні гнізда. Виявлено, що найбільш активними ад'єктивними лексемами є: **електричний (а)** (*теплова помпа, опалення, автомобіль*), **енергетична (і, ий)** (*бідність, ефективність, поверхні, інвентаризація, контрактинг*), **енергоефективна(е)** (*реконструкція, будівництво*), **енергоощадна(ий)** (*лампа, фарба, фундамент*), **кліматичний(і)** (*чинник, зони, конвектори*), **екологічний(а,е)** (*баланс, сумісність, будинок, податок*), **корисна(е)** (*енергія, площа, площа будівлі, тепло*), **мінеральний(а)** (*вата, тиньк, теплоізоляційна плита*), **навісний(а,і)** (*вентильовані фасади, оболочка, елемент*), **опалювальний(і,е)** (*навантаження будівлі, сезон, установки*), **повітряна(і,ий)** (*лінія електропередачі, герметичність, потік*), **природний(а)** (*вентиляція, електроенергія, газ*), **проточний(а)** (*теплообмінник, водонагрівач*), **сонячна(е,ий,і)** (*електроенергія, панель*,

модуль, накопичувач), **тверда(е)** (поліуретанова піна, паливо), **тепла(е,ий,і)** (обшивка, помпа, втрати) та інші.

Для української термінології галузі енергетики морфолого-синтаксичний спосіб словотвору не є характерним, оскільки жодного конверсивного терміну не виявлено.

Висновки. Отже, проведений аналіз української термінології засвідчив наявність у ній двох структурних типів термінів: однокомпонентних і багатокомпонентних, які становлять відповідно 18.22% і 81.78 %. Для однокомпонентних термінів найбільш продуктивним є морфологічний словотвір, який охоплює афіксацію, основоскладання/словоскладання та аббревіацію. Терміни-derivати найчастіше утворюються суфіксальним та префіксально-суфіксальним способом. Одним із найпродуктивніших способів творення українських енергетичних термінів є основоскладання, яке частіше трапляється в однокомпонентних термінах, ніж у багатокомпонентних; для них характерне поєднання різноманітних національних та запозичених елементів. Аббревіація застосовується для творення однокомпонентних і багатокомпонентних термінів, проте незначно поширена. Енергетична термінологія активно поповнюється двома- та трьомакомпонентними словосполученнями, які номінують відповідні поняття галузі. Інші багатокомпонентні моделі, які складаються із чотирьох, п'яти, шести та семи компонентів, є малопродуктивними. Для багатокомпонентних сполук характерна семантична цілісність, точність, конкретизація змісту, закладеного в терміні. Кількісно найбільшу частку серед двокомпонентних конструкцій української енергетичної термінології становлять моделі «прикметник + іменник», «іменник + іменник», «дієслівна форма + іменник». Серед трикомпонентних терміносполук найпродуктивнішими є схеми «іменник + прикметник + іменник», «прикметник + прикметник + іменник», «іменник + іменник + іменник». Поширеними моделями, за якими творяться чотирикомпонентні конструкції, є «іменник + іменник + прикметник + іменник», «прикметник + іменник + прикметник + іменник», «іменник + прикметник + прикметник + іменник», «іменник + іменник + іменник + іменник». До складу термінів входять прикметники, які утворюють тематичні гнізда. Прикладів морфолого-синтаксичного способу словотвору не виявлено.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розгляді особливостей термінотворення інших галузей, у тому числі його різних способів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти : монографія. К.: Вид. дім «KM Academia», 2000. 218 с.
2. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство : підручник. Львів : Світ, 1994. 216 с.
3. Вакуленко М. О. Українська термінологія : комплексний лінгвістичний аналіз : монографія. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 361 с.
4. Міщенко А. Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу: монографія. Вінниця : «Нова книга», 2013. 448 с.
5. Харчук Л. В. Формування та системна організація української електроенергетичної терміносистеми : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01/ Львів. нац. ун-тет ім. І. Франка. Львів, 2017. 393 с. URL: <http://surl.li/vmjomi> (дата звернення: 16.07.2024).
6. Ріба-Гринишин О. М., Рильчук. В. Структурно-семантичні особливості англійських термінів у галузі енергозбереження. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2019. № 42. Т. 2. С. 102–104.
7. Глосарій технічних термінів у сфері енергоефективності та відновлюваних джерел енергії / за ред. О. Масняка, С. Павлюка, І. Яремко, Г. Траяновського; пер. з нім. О. Блащук. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2019. 212 с.

УДК 811.161.2'373: [378.013:37.011.3-051]

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-22>

МОВНИЙ СКЛАДНИК ПРОФЕСІОГРАМИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ (ЛЕКСИЧНИЙ АСПЕКТ)

LANGUAGE COMPONENT OF THE FUTURE TEACHER'S PROFESSIONAL PROGRAM (LEXICAL ASPECT)

Купіна І. О.,

orcid.org/0000-0003-3009-1604

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії і методики викладання філологічних дисциплін у дошкільній,

початковій і спеціальній освіті

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

У розвідці зазначено, що одним із ключових завдань вищої освіти в контексті сучасних реформ, є підвищення професіоналізму й кваліфікації майбутніх фахівців. Це вимагає впровадження інноваційних підходів у вишкіл генерації спеціалістів, базованих на чітких концептуальних засадах. Уся система навчання в закладах вищої освіти повинна бути структурованою та логічно організованою, з ієрархічно побудованими елементами. Передбачений зміст підготовки здобувачів освіти має охоплювати всі аспекти, необхідні для їхньої майбутньої діяльності, з урахуванням змін у професійних вимогах, спрямовувати на стимулювання творчості, креативності й здатності до нестандартного розв'язання проблем. Студенти повинні навчатися переходу від репродуктивного отримання знань до конструктивної діяльності, що дозволяє не лише засвоювати матеріал, але й застосовувати його в практичній діяльності.

У статті висвітлено як теоретичні, так і практичні аспекти формування лексикологічної компетентності здобувачів освіти, що є невід'ємним складником професійної підготовки майбутнього вчителя. Особливу увагу приділено таким основам, як зміст і обсяг, обґрунтовано використання лінгводидактичного підходу у формуванні компетентностей, особливо в процесі студіювання лексичних явищ, і враховано їхню специфіку.

У дослідженні наведено орієнтовні завдання й вправи, які спрямовані на ефективне засвоєння студентами лексичних норм. Такий практичний інструментарій дозволяє оптимізувати процес навчання та досягти якісних результатів у володінні мовленнєвими компетенціями та подоланні анормативів у письмовій та усній комунікації.

Зазначені підходи сприяють підвищенню результативності опанування студентами мовних явищ на лексичному рівні та динаміки необхідних професійних навичок.

Зауважено, що формування лексикологічної компетентності майбутнього вчителя відбувається через послідовний, поетапний і цілеспрямований процес засвоєння професійно значущих знань, умінь і навичок.

Ключові слова: професіограма, компетентність, майбутній учитель, лексичні норми, анормативи, комунікація.

The article notes that one of the key tasks of higher education in the context of modern reforms is to improve the professionalism and qualifications of future specialists. This requires the introduction of innovative approaches to the training of a new generation of specialists based on clear conceptual principles. The entire system of training in higher education institutions should be structured and logically organized, with hierarchical elements. The content of education should include all aspects necessary for their future activities, taking into account changes in professional requirements, and should be aimed at stimulating creativity, originality and the ability to solve problems in a non-standard way. Students should learn to move from reproductive knowledge acquisition to constructive activity, which allows them not only to learn but also to apply it in practice.

The article describes theoretical and practical aspects of the formation of students' lexicological competence, which is an integral part of the future teacher's professional training. Particular attention is focused on such aspects as the content and scope of lexicological competence, the use of a linguodidactic approach in its formation, especially in the process of studying lexical phenomena, taking into account their specificity, is substantiated.

The article presents indicative tasks and exercises aimed at effective learning of lexical norms by students. This practical instrument allows optimizing the learning process and achieving high-quality results in the formation of language competencies and overcoming anomalies in written and speaking communication.

These methods help to improve the effectiveness of students' mastery of language phenomena at the lexical level and the formation of the necessary professional skills.

It is noted that the formation of the lexicological competence of a modern teacher takes place through a consistent, phased and purposeful process of mastering professionally relevant knowledge, skills and abilities.

Key words: professionogram, competence, modern teacher, lexical norms, anorms, communication.

Постановка проблеми. Професіограма майбутнього вчителя будь-якої царини передбачає поєднання фахових знань і вмінь із високим рівнем комунікативної культури, що охоплює дотримання правописних норм і розвиток навичок усного ділового спілкування, її складниками є лінгвістична грамотність, тобто фундаментальний аспект, що віддзеркалює патріотичність педагога та його повагу до української мови. Знання державної мови на досконалому рівні свідчить про відповідальність і прагнення підтримувати її престиж у суспільстві. Успішний учитель повинен володіти мовою як інструментом виховання й просвіти, дбати про її унормованість і чистоту в усіх сферах діяльності, демонструючи взірець для своїх учнів і колег.

Виконання професійних обов'язків вимагає досконалості у володінні такими розділами мовознавства, як орфографія та пунктуація (забезпечення нормативності письмових документів), орфоепія та фонетика (правильне звукове оформлення мовлення), лексика й фразеологія (збагачення мовлення та його емоційна виразність), морфологія та синтаксис (побудова грамотних висловлювань), стилістика та термінологія (адекватне використання мови в різних комунікативних ситуаціях).

Лінгвістична грамотність є не лише показником професійної компетентності майбутнього вчителя, але й важливою умовою його соціальної та громадянської позиції. Вона сприяє формуванню позитивного іміджу педагога як носія й популяризатора культури мовлення, є вагомим складником у вихованні поколінь із високим рівнем володіння мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгводидактиці сформовано значну кількість досліджень, що стосуються формування різних компетенцій майбутнього педагога, зокрема й лінгвістичних. Вагомий внесок у цьому напрямі зробили такі науковці, як Н. Бабич репрезентувала основи методики викладання української мови; С. Дорошенко висвітлив вимоги техніки і культури усного мовлення; С. Єрмоленко зосередила праці на нормах сучасної української літературної мови; Л. Мацько та О. Пономарів ґрунтовно розв'язали питання лексичних і стилістичних норм.

Наукові розвідки З. Мацюк стосуються проблем орфоепії та культури мовлення. М. Волощак та О. Мазніченко зосереджували увагу на формуванні мовленнєвих компетенцій. Л. Голіченко, Н. Станкевич, О. Черемська акцентували на лінгвістичній підготовці вчителів у сучасному освітньому середовищі. С. Шевчук детально проаналізувала нормативно-стильові основи професійного спілкування.

Формування лінгвістичних компетентностей майбутнього вчителя ґрунтується на поєднанні теоретичних знань та практичних умінь, що спираються на здобутки провідних науковців.

Мета статті – розкрити особливості мовного складника професіограми майбутнього вчителя будь-якої царини, зосередитися на лексичному аспекті, визначити його значення у формуванні лінгвістичних компетентностей педагога, проаналізувати найтиповіші лексичні помилки.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі підготовки педагогів у закладах вищої освіти особлива увага приділяється формуванню мовленнєвих компетентностей, що забезпечують здатність майбутнього фахівця реалізувати себе як висококваліфікованого. Майбутній учитель будь-якої царини повинен ефективно комунікувати з учнями, слугувати для них узірцем, сприяти їхньому особистісному розвитку та стимулювати до безперервного засвоєння нових знань.

Професіограма майбутнього вчителя передбачає наявність низки ключових характеристик, зокрема:

1. Особистісні професійно значущі якості.
2. Глибокі професійно-педагогічні знання з фахових дисциплін та методик їх викладання.
3. Комунікативні навички та лінгводидактична компетентність.
4. Знання сучасних освітніх технологій.
5. Організаторські вміння та навички.
6. Здатність реалізовувати життєві програми в умовах сучасних реалій.
7. Досконало володіти усним і писемним літературним мовленням.
8. Уникати порушення мовних норм.

Одним із фундаментальних елементів професіограми майбутнього вчителя є володіння глибокими знаннями з культури мовлення. Такі знання мають не лише забезпечити систематизоване розуміння навчальних дисциплін, але й сформувати вміння граматично та стилістично правильно використовувати їх із комунікативною метою.

Лексичні помилки – це один із найпоширеніших та найбільш проблемних аспектів усного і писемного мовлення. Явище семантичної модифікації лексем як лексико-семантичний процес унаслідок якого слово частково або повністю втрачає своє первинне значення й структуру, набуває властивостей, що суперечать мовним нормам: *виключити світло* – **вимкнути світло**; *у першу чергу* – **насамперед, передусім, найперше**; *пеняй на себе* – **начувайся**; *у повній мірі* – **повною мірою, цілком**.

У сучасному мовленні часто допускаємо помилки, уживаючи лексично неправомірні форми, зокрема: *Даний напрямок роботи є перспективним* / **Цей напрям роботи є перспективним**; *У статті відзначено, що професія вчителя є важливою* / **У статті зазначено, що професія вчителя є важливою**; *Кожна хвилина на рахунок* / **Не можна гаяти ані хвилини**.

Один із найчастотніших в усному та письмовому мовленні є анорматив *вірний* замість *правильний*: *твоя адреса вірна*. У цьому разі потрібно: *твоя адреса **правильна***, оскільки *вірний*, який заслуговує на довіру; постійний у своїх поглядах і почуттях; відданий. Помилкові конструкції *вірна порада, вірна відповідь, вірний спосіб* необхідно замінити на ***слухна порада, правильна відповідь, надійний/дієвий спосіб*** [2].

До таких помилок належать ненормативні утворення, пов'язані із вживанням лексеми *рахувати*. Слово *рахувати* потрібно використовувати лише тоді, коли йдеться про лічбу. Коли ж говоримо про думку з якогось приводу, про визначення чогось, тоді доречними є вважати, на мою думку: *я рахую, що вмію лічити* – **я *вважаю*, що вмію *рахувати***.

Лічити – з'ясовувати кількість (переважно ціле число, а як ні, то обов'язково дійсне). Рахувати – те саме, що обчислювати, тобто робити будь-які математичні операції, результатом яких буде число (не завжди ціле чи навіть дійсне) [2].

Зміст лексеми *відтак* (*потім, після того*) порушують зазвичай у тих конструкціях, у яких вона презентована зі значенням *отже*. Необхідно також замінювати нехарактерну для української мови вставну конструкцію *таким чином* стилістично кращими варіантами: *отже* або *отож*. Якщо ця лексема вживана у функції обставини, тоді прийнятними є словформи *так, у такий спосіб, таким способом*.

Зробити не *слідуючим чином*, адже слова *слідуючий* немає в українській мові. І не *наступним чином*, бо *наступний* – це той, хто йде або з'являється за кимось або чимось, найближче, після когось, тобто, коли мова йде про чергу. Єдиний правильний варіант – зробити *таким чином*. *Я хочу наголосити не на наступному, а на **такому**. Мені треба виконати не наступні вправи, а **такі***.

Не можна *підводити підсумки*, якщо йдеться про формування висновків із якоїсь справи, ситуації, наукового дослідження, правильно говорити: *підбивати підсумки, підсумовувати, висновувати, узагальнювати, робити висновки*.

Неточне слововживання, що суперечить основному лексичному навантаженню слова *варто*, застосоване в таких поширених у мовленні конструкціях: *варто наголосити, варто сказати*.

Замість цих помилкових лексем доречними будуть *необхідно чи потрібно: Варто мені взятися за роботу, як директорка одразу ж кличе мене до себе. / Тільки (або, тільки-но, як тільки) візьмусь за роботу, директорка одразу кличе мене до себе.*

У непритаманному йому значенні вживають і слово відноситися. Наприклад, *відноситися до когось, відноситися до проблеми*. Ця лінгвістична одиниця має значення «перебувати в певній відповідності з чим-небудь», а «виявляти свої почуття до когось або чогось» передається словом *ставитися*: *Я добре відношуся до друзів / Я добре ставлюся до друзів* [2].

Конструкції в більшості випадків, з точки зору: у більшості випадків особиста безпека залежить; з точку зору патріотизму; з точки зору літератури; з філософської точки зору; з точки зору лінгвістики, що слід замінити на нормативні **здебільшого, переважно; з погляду або з огляду на**. Аналогічно й зі сполуками в тому числі та *тієї чи іншої*, що вживають дуже часто, коли нормативно писати й говорити потрібно **зокрема, і навіть, так само та тієї чи тієї**.

Пароніми є особливою групою слів, що можуть спричинити помилки в усному та письмовому мовленні, які виникають через плутанину значень слів, що мають подібне звучання, яке призводить до неточностей. Фонетична схожість паронімів сприяє некоректному вживанню замість потрібного слова.

Помилково вживати лексему *діючий* замість *дієвий* або *чинний*: *діючий засіб, діючі особи, діюче законодавство*, адже *дієвий* «здатний активно діяти, спроможний здійснювати вплив на що-небудь»: **дієвий засіб, дійові особи, чинне законодавство**. Сплутування семантики паронімів зумовлюється кількома причинами: структурною та фонетичною подібністю таких лексем, неточним розумінням значення компонентів паронімічної пари: *воєнний* (стосується війни, пов'язаний з нею) – *воєнний стан*, військовий (який стосується війська, військовослужбовця) – *військовий шпиталь, воєнізований* (дієпр. пас. стану, мин. часу до воєнізувати – переводити на обслуговування воєнних потреб; пристосовувати до воєнних умов; навчати військової справи цивільне населення, озброювати) – *воєнізований підрозділ; серцевий* (який стосується серця, пов'язаний з хворобою серця; призначений для його лікування) – *серцевий напад, сердечний* (пов'язаний з почуттями, настроями, переживаннями людини; добрий, чулий (про людину та її вдачу); пов'язаний із почуттям закоханості) – *сердечні таємниці, сердешний* (який викликає співчуття; бідолашний) – *сердешна дівчина* [2].

У нашому мовленні часто трапляються плеоназми й тавтології, які зазвичай ускладнюють або засмічують висловлювання. Надмірне використання слів виникає переважно через нерозуміння значення слів іншомовного походження чи через зосередження мовця на повторенні однакових характеристик того чи того явища або предмета. Уникнути таких помилок можна завдяки ретельному аналізу значення кожної мовної одиниці. Найпоширенішими є конструкції, що порушують лексичну нормативність. Переважають такі негативні, з огляду на лексичну нормативність, конструкції, як *кваліфікований фахівець, головні пріоритети, на сьогоднішній день, вільна вакансія, перша прем'єра, пам'ятний сувенір, прейскурант цін, адреса проживання, у січні місяці замість фахівець, пріоритети, сьогодні (тепер), вакансія, прем'єра, сувенір, прейскурант, адреса, у січні*.

Плеоназм як очевидний недолік мовлення є комбінацією слів, де одне з них зайве, оскільки вже містить у своїй семантиці всю необхідну інформацію. Важливо відрізнити плеоназм від тавтології, бо в плеонастичних конструкціях не відбувається повторення, а лише спостерігається частковий збіг змісту між лексемами: *народний фольклор* (плеоназм); *запитати питання, проливний ливень, дзвінкий дзвінок* (тавтологія).

У художній літературі цей тип повтору зазвичай використовується для стилістичного увиразнення, оскільки часто передає додаткову інформацію з експресивним забарвленням.

Функція синонімів у мовленні полягає в запобіганні монотонності, уникненні повторів і наданні викладу більшої різноманітності. Завдяки значеннєвим відтінкам слів можна уточнити зміст висловлювання, наголосити на основному та максимально точно передати думку:

горизонт (домінанта) – *небозвід, небосхил, крайнебо, круговид, кругозір, кругогляд, виднокруг, видноколо, виднокрай, небокрай, овид*. Кожен із цих синонімів має певний відтінок значення, що може вказувати на розмір, обсяг, перспективу або емоційний стан. *Кругозір* наголошує на широту уявлень, а *виднокрай* – на межі, за якою починається невідоме.

До активного вжитку поступово повертаються відроджувані синоніми, що роблять мовлення більш виразним, додають йому оригінальності, колориту та унікальності, зокрема: *бігун* (полюс), *вислід* (наслідок, результат), *вихвала* (реклама), *вишкіл* (підготовка), *водограй* (фонтан), *двірець* (вокзал), *дісйменник* (інфінітив), *життєпис* (біографія), *книгозбірня* (бібліотека), *летовище* (аеропорт), *наплічник* (рюкзак), *наросток* (суфікс), *первень* (елемент), *південник* (меридіан), *підсоння* (клімат), *поземний* (горизонтальний), *приросток* (префікс), *прямовисний* (вертикальний), *реченець* (строк), *робітня* (майстерня), *світлина* (фотокартка), *середник* (крапка з комою), *славень* (гімн), *хідник* (тротуар), *часопис* (журнал). Такі синоніми мають на меті збагачення мовлення, збереження історичної спадщини, уникнення мовної одноманітності.

Висвітлена орієнтовна система завдань допоможе майбутньому вчителю набуту умінь і навичок професійного спілкування на лексичному рівні:

Завдання 1. Відредагуйте й запишіть

Відпочиваючий учитель, хвилюючий момент, виконуючий роботу, працюючий здобувач освіти, вражаючий ефект, діючий вулкан, діюче законодавство, домінуюча ідея, знаючий міру, зростаючі вимоги, існуючі проблеми, плаваючий графік, слідуюча зупинка.

Завдання 2. Виправте лексичні помилки в сполученні слів

Нанести збитки, на слідуючий рік, участковий лікар, учбовий корпус, вищий учбовий заклад, бувші студенти, наступаючий Новий рік, приймати участь, цікаві міроприємства, білет на потяг, невірна відповідь, оточуюче середовище, більша половина здобувачів освіти, зустрілися помилки, виключення з правопису, призвести до успіху, здавати екзамен, придбати в розстрочку, обезболючий засіб, оточуючі люди, підростаюче покоління, по крайній мірі, підвести підсумки, пігулка натошак, заключити договір, залишити в спокої, приносити вибачення, по понеділках лекції.

Завдання 3. Утворіть пари словосполучень із паронімами

Військовий, воєнний, воєнізований (квиток, період, охорона); інформативний, інформаційний (характер, канал); музичний, музикальний (інструмент, голос); хутовий, хутрянний (звір, одяг); хресний, хрещений (хід, батько); мимохіть, мимохідь (ненароком, по дорозі); уявлення, уява (дитячий, чіткий); дружний, дружній (сміх, бесіда).

Завдання 4. Доберіть синоніми до слів

Нюанс, абітурієнт, ароматний, аргумент, резерв, апелювати, саміт, кофе, фіаско, шеф, юрист, фон, менеджмент, феномен, полюс, процент, фонтан, вокзал, бібліотека, аеропорт, аплодисменти, клімат, горизонтальний, вертикальний, прогрес, майстерня, фотокартка, тротуар, журнал, фактор, автограф.

Завдання 5. Доберіть українські відповідники до поданих іншомовних слів

Абсолютний, категоричний, кардинальний, методичний, парадоксальний, субтильний, тотальний, креативний, трендовий.

Завдання спрямовані на допомогу в підготовці фахівців нової генерації, які мають досконало й ґрунтовно володіти українською літературною мовою в повсякденно-професійній, офіційно-діловій сфері, набуту навичок комунікативно виправданого використання засобів мови [3].

Висновки. Студіювання фахового мовлення маніфестує, що неадекватне використання лексичних конструкцій є поширеною проблемою. Зокрема, плеонастичні конструкції, невдале калькування, незнання синонімічних рядів та паронімічних відмінностей, а також некоректне вживання іншомовних слів призводять до семантичних непорозумінь, порушення логіки висловлювання та загального зниження якості фахової комунікації.

Мовний складник професіограми майбутнього вчителя, зокрема його лексичний аспект, є одним із найважливіших, оскільки від багатства словникового запасу, уміння варіювати залежить ясність, точність і виразність педагогічного спілкування. Учитель повинен не лише володіти вербальним запасом, але й розуміти особливості використання слів у різних комунікативних ситуаціях. Лексична грамотність формує основу для ефективності комунікації, сприяє чіткому віддзеркаленню інформації, формуванню культури мовлення й створенню сприятливого простору в навчальному процесі.

Розвиток лексичних компетентностей у майбутніх педагогів повинен передбачати засвоєння мовних норм, роботу з паронімами, синонімами, а також вміння уникати помилок. Це забезпечує не лише високий рівень комунікації, а й формує мовленнєвий авторитет, що є важливим компонентом образу вчителя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Академічний тлумачний словник сучасної української мови: в 11 т.: онлайн-версія. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 14.01.2025).
2. Клименко Н. Українська легко! Харків, 2017. 283 с.
3. Купіна І. Українська мова (за професійним спрямуванням) : навч.-метод. матеріали для проведення практ. занять. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2021. 50 с.

УДК 821.133.1: 82-32

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-23>

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТРУЮВАННЯ ПРОСТОРУ ПІДЛІТКОВОСТІ У ЗБІРЦІ Ж. М. Г. ЛЕ КЛЕЗІО «ВЕСНА ТА ІНШІ ПОРИ РОКУ»

PECULIARITIES OF CONSTRUCTING THE SPACE OF ADOLESCENCE IN J. M. G. LE CLEZIO'S COLLECTION 'SPRING AND OTHER SEASONS'

Кушнір І. Б.,

orcid.org/0000-0001-5812-2543

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри світової літератури

Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті на прикладі доль жіночих персонажів Ж. М. Г. Ле Клезіо вивчено особливості конструювання простору підлітковості. Дослідження здійснено на матеріалі новел збірки «Весна та інші пори року» (1989), що раніше не ставала об'єктом нашого вивчення. Ж. М. Г. Ле Клезіо має на меті показати різні долі персонажів з різною національною ідентичністю для ілюстрації пошуку себе через подолання самотності дівчат-підлітків. Акцентовано, що письменник конструє антиномію «там» (у щасливому дитинстві, на батьківщині) і «тут» (у підлітковості до дорослішання, у еміграції, у великому місті, у чужій Європі). Національна ідентичність жіночих персонажів є маркером природності у протистоянні європейській ідентичності, стримуваній цивілізаційними рамками поведінки (Саба є марокканкою, інша персонажка є ромкою, Зубіда арабкою, Зінна єврейкою). Оскільки Ж. М. Г. Ле Клезіо знаний новоруссоїст, відповідно доведено, що цивілізаційні обмеження функціонують як пригноблення природності особистості, так званого «світла дитинства», тому жіночі персонажі виділяються чистотою, природністю, сексуальністю, тілесністю. Як складові підлітковості виділяємо емоційно-почуттєву сферу та тілесність. Він у досліджених новелах виявляється простором подолання викликів задля віднайдення ідентичності. Констатовано символічність назви збірки, оскільки письменник прагне дати шанс персонажам на радість та відновлення у весні. Виявлені символічні об'єкти-атрибути щастя: книга, собака Лессі, зоряна ніч, одужання, вигадані імена, очі, волосся, запах, апельсин. На прикладі персонажів дівчат-підлітків виділені маркери дитинства-підлітковості: безтурботність, страждання, бунт, самотність, втеча-блукання, пошук ідентичності та бажання жити. Визначені головні топоси дитинства-підлітковості: від радісного, відкритого простору природи до міста, квартири як топосу пригноблюючого, закритого. Доведено колоподібність географічного переміщення персонажів: для віднайдення ідентичності важливий елемент – дім як свій простір.

Ключові слова: простір дитинства/підлітковості, ідентичність, персонаж-підліток, образ, новела.

The article examines the peculiarities of constructing the space of adolescence on the example of the fates of female characters by J. M. G. Le Clézio. The research is based on the short stories of the collection 'Spring and Other Seasons' (1989), which has not previously been the object of our study. It has been emphasized that J. M. G. Le Clézio aims to show different fates of characters with different national identities to illustrate the search for self through overcoming the loneliness of teenage girls. It has been stated that the writer constructs an antinomy 'there' (in a happy childhood, in the homeland) and 'here' (in adolescence to adulthood, in emigration, in a big city, in a foreign Europe). The national identity of the female characters is a marker of naturalness in opposition to the European identity, which is constrained by civilised behavioural frameworks (Moroccan, Gypsy, Arab, Jewish). As J. M. G. Le Clézio is a well-known newrousseauist, it has been proved that civilizational restrictions function as an oppression of the naturalness of the personality, the so-called 'light of childhood', so female characters stand out for their purity, naturalness, sexuality, and corporeality. The space of adolescence turns out to be a space of overcoming challenges to find identity. The symbolism of the title of the collection has been stated, as the writer seeks to give the characters a chance for joy and renewal in spring. The symbolic objects-attributes of happiness have been identified: a book, Lassie the dog, a starry night, recovery, fictitious names, eyes, hair, smell, orange. On the example of the characters of girls-teenagers the markers of childhood and adolescence have been highlighted: carelessness, suffering, rebellion, loneliness, escape-wandering, search for identity and the desire to live. The main topoi of childhood and adolescence

are identified: from the joyful, open space of nature to the city, the apartment as a topos of oppression. The circularity of the characters' geographic movement has proved to be an important element for finding identity.

Key words: space of childhood and adolescence, identity, adolescent as a character, feminine image, short story.

Постановка проблеми. Новелістика Ж. М. Г. Ле Клезіо продовжує та поглиблює його улюблені теми про пошук ідентичності та свого місця у світі у традиції новоруссоїзму. Вона цікава у дослідженні саме аспекту простору дитинства та підлітковості; як саме персонажі долають перехід до дорослішання, і які виклики їх очікують у реальності, звідси актуальність нашого дослідження.

Слід вказати, що у збірці новел «Весна та інші пори року» (1989), Ле Клезіо має на меті показати різні долі персонажів з різною національною ідентичністю. Темою зображення стає процес пошуку себе через подолання самотності дівчат-підлітків. Паралельно фоном виступають краєвиди дитинства письменника: Прованс, Ніцца, африканське побережжя, краєвиди побережжя Середземного моря. Природа стає притулком для дівчини-підлітка, місцем відкриттів і подиву; вони ідуть туди з міста, коли їх пригноблює самотність, щоб відчувати справжність і любов. Одним із лейтмотивів у збірці є подорож-ініціація, що показана як подорож-блукання у просторі як шлях до своєї самотності-як-унікальності. Персонажі збірки перебувають в русі: це пов'язане з переходом від дитинства-підлітковості до дорослішання, пошуком себе та потребою відкривати світ. Пам'ять для них стає важливим елементом ідентичності: знати своїх батьків, щоб ідентифікувати себе, мати своє місце у світі. Пам'ять – це також і спогади про дитинство для протиставлення себе у дитинстві-як-радості та себе у підлітковості-до-дорослішання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Ж. М. Г. Ле Клезіо достатньо добре вивчена українськими дослідниками-літературознавцями. Відзначимо доробок Р. Савчук та Г. Каратєєвої, А. Біласа та ін., що головним чином звертаються до аналізу романів цього автора, дослідивши і ввівши у літературний обіг текстовий концепт-константу подорож [1], вивчивши наративні особливості романів [2], особливості питально-мовленнєвої ідентичності персонажа [3]. У нашому доробку відзначимо статтю про проблему ідентичності у романі «Пустеля» [4], а також наше звернення до докладного аналізу новелістики [5], що є важливою складовою творчості Ж. М. Г. Ле Клезіо. Звідси актуальним бачимо дослідження раніше не залученої збірки «Весна та інші пори року» для виокремлення образів дівчат-підлітків у прозі цього письменника, що є не менш цікавими, ніж його жіночі персонажі романів «Рітурнель голоду», «Пустеля», «Блукаюча зірка», «Золота рибка».

Мета. Стаття має на меті вивчити особливості функціонування образів дівчат-підлітків та їхній простір дитинства-підлітковості у новелістиці Ж. М. Г. Ле Клезіо задля вияву особливостей формування їхньої ідентичності. Предметом дослідження стали образи Саби, Зубіди, дівчинки-ромки, Зінни, Габі; об'єктом дослідження новели збірки «Весна та інші пори року», а саме «Весна», «Зачарування», «Час не минає», «Зінна», «Пора дощів». Завданнями визначаємо окреслити функцію природи як супутнього фону для увиразнення емоційності персонажів, акцентувати на подорожі-блуканні задля очищення від «цивілізаційного бруду», вивчити пошук своєї ідентичності саме на прикладі образів дівчат-підлітків, виокремити проблеми, з яким вони зіштовхуються у ХХ-поч. ХІХ ст., встановити роль батька та матері у формуванні ідентичності, визначити атрибути радості та головні топоси підлітковості.

Виклад основного матеріалу. Розпочнемо з першої найдовшої новели «Весна», що задає самотньо-меланхолійну тональність усій збірці. «Весна» – про молоду берберську дівчину-підлітка на ім'я Саба, чи будь-яке інше, яке вона могла б мати (чому б не символічне ім'я Свобода, що їй дала служниця Амі: «J'ai mon sac Liberty, avec mes affaires. C'est Morgane qui m'a donné le sac. Je lui avais dit mon petit nom, Libby, celui qu'Amie m'avait trouvé, alors elle m'avait montré ce qui était écrit sur la fermeture à glissière, Liberty: « Tu vois, il est à toi » [6, с. 84]). Прийом множинності імен має широке узагальнення: її доля є долею багатьох дівчат. Мати продає її ще дитиною фран-

цузькій заможній родині, що живе в Марокко. «Je pensais à ma mère, à la façon dont elle m'avait abandonné. Je pensais à l'argent que Monsieur et Madame Herschel lui avaient donné pour qu'elle me laisse. Elle m'avait vendue. C'était cela, ma mère m'avait vendue comme une esclave. Cela, je ne l'ai pas su. C'est ma mère qui me l'a dit. <...> j'étais si mal que je pleurais, je lui disais qu'elle n'était rien du tout, qu'elle n'était pas ma mère, que c'était Amie qui était ma mère. Alors elle m'a parlé de l'argent qu'ils avaient donné, beaucoup d'argent pour qu'elle s'en aille et qu'elle me laisse à eux. Quand elle m'a dit ça, d'abord je ne voulais pas la croire, mais elle l'a dit et redit, elle a dit combien, elle a dit qu'Amie avait apporté les billets, tout neufs, par petits paquets, sur la table de la salle à manger, devant elle, et ma mère faisait le geste de compter les billets l'un après l'autre, de les fourrer dans son sac. Elle était partie, elle m'avait laissée, à Nightingale, dans une boîte en carton parce qu'elle n'avait pas de berceau. Elle disait cela, et elle pleurait sans faire de bruit. Elle avait 16 ans » [6, c. 20]. Далі читач поринає у постійне тупцювання у роздумах дівчини, що шукає відповідь на єдине питання: чому? Новела постає як простір абсолютної самотності підлітка, визначаємо її як новелу з домінуванням подорожі-блукання фізичного задля відображення блукання емоційного: «J'errais dans les rues jusqu'à la nuit, j'allais me promener avec un homme marié, j'écrivais moi-même des lettres d'excuses au lycée et j'inventais le nom de ma mère. Il ne restait vraiment plus rien de la petite fille que j'avais été, plus rien de ma vie d'autrefois. C'était comme si j'étais devenue tout d'un coup orpheline » [6, c. 65]. Дівчина прагне зрозуміти вчинок матері, її причини. Пошук відповіді важливий для конструювання її ідентичності та пошуку приналежності до певної етнічної групи. Щоб подолати кризу без-ідентичності вона намагається сконструювати свій світ пізнаючи інших: невдала спроба кохання з Люсьєном, таким самим загубленим підлітком; з Гріном, одруженим чоловіком та батьком родини; з Морганю, розчарованою у чоловіках бісексуальною жінкою, що приваблена винятково тілом Саби. Для Саби ідеальним залишається образ батька, якого вона не знала: «Peut-être que je rêve que mon père revient, non pas ici, en France, mais à Nightingale, et que rien ne reste inachevé» [6, c. 18]. «Quand ma mère est venue, et qu'elle m'a emmenée, je me souviens, j'avais tout préparé, prête à frapper, à mordre, j'avais en moi une dureté incomparable, une méchanceté. Je ne voulais pas qu'elle parle de mon père. Je ne voulais pas qu'elle dise son nom. Rien qui pouvait me faire croire qu'il avait existé. Je crois bien qu'elle avait senti, qu'elle avait deviné cette haine [6, c. 18] <...> et j'avais eu envie de disparaître comme mon père » [6, c. 19]. Єдиним маркером національної та особистісної ідентичності стає прізвище батька як точка опори у світі: «moi, je ne sais même pas comment s'appelait mon père, son petit nom. Je n'ai que le nom qu'il m'a laissé ce nom de Zayane» [6, c. 17]. Так само важливо-маркованим є пошук схожості дочки та батька: «A l'école, une amie m'a dit que les filles rassemblent toujours à leur père. Alors je me regardais souvent dans le miroir, pour essayer de le voir dans mon reflet. Je fronçais les sourcils et avec de l'eau je collais mes cheveux en arrière pour ressembler à un homme» [6, c. 16].

Крім цього, акцент зроблений на образі матері, поясненні мотивації її вчинку. Вперше зустрічаємо маніфестацію ненависті дочки до матері на початку твору, коли вона приходить до дочки Саби, що хворіє: «Ma mère essayait de me soigner. Elle restait à côté de moi, jour et nuit, pendant des semaines. Elle avait quitté son travail de mécanicienne pour rester avec moi. Elle, la personne que j'avais le plus haïe au monde, était sans cesse à côté de moi, me tenait la main, m'épongeait le front, me donnait à boire du thé brûlant [6, c. 12] <...> Je n'aurais pas supporté une seule de ces paroles, elle devait le savoir. Et quand je m'assoupissais, elle aussi dormait sur sa chaise, la tête appuyée sur son bras, et dès que je la regardais, elle se réveillait » [6, c. 12]. Надалі лейтмотив ненависті у новелі роз'яснюється через пошук відповідей та отриманих пояснень: «Ma mère m'a dit un jour qu'elle avait reçu une lettre en français [6, c. 74] <...> Dans la lettre on disait que mon père était mort à Marseille. Ensuite, mes oncles et mes tantes Zayane sont venus de la montagne, pour ramener ma mère, parce qu'ils voulaient lui trouver un autre mari, et me garder avec eux. Ma mère a dit oui, et une nuit elle s'est échappée, elle s'est cachée dans un fondouc jusqu'à ce que les frères et les sœurs se lassent de la chercher et retournent dans la montagne. Alors elle a décidé de partir, elle aussi. Elle

m'a mise dans une boîte de carton, et elle a voyagé en camion et en autocar. Dans les marchés elle s'asseyait par terre avec la boîte à côté d'elle, et elle attendait qu'on lui donne à manger. Et un jour elle est arrivée en Nightingale, et elle a déposé le carton sur le sol de la cuisine, elle a pris les billets de banque du Colonel, et elle est partie. Tout ça, c'est mon histoire... » [6, с. 75]. Персонаж-підліток коливається між крайніми полюсами від ненависті до любові до матері. Виявом материнської любові є день, коли вона вмиває, переодягає від крові перших місячних і приносить чай до вимушеного походу для гінекологічного огляду, де Саба бреше, що мала контакти з багатьма чоловіками. Вияв недовіри матері до дочки руйнує крихітні спроби любові з її боку.

Простором дитинства-як-радості стає поле у маєтку прийомних батьків, що дає дівчинці відчуття свободи: «C'est cela que je voudrais retrouver, maintenant, cette impression de dureté et de bonheur, l'odeur de la terre sèche et des plantes, le goût de cuivre des raisins, le bruit coupant les feuilles de maïs qui s'entrechoquaient dans le vent. C'est en moi, c'est entré en moi comme un soleil, cette année-là, peut-être parce que c'était la dernière année à Nightingale » [6, с. 30]. Атрибутом дитинства-як-радості визначаємо очі: «je voulais avoir toujours un visage comme les enfants, avec en front comme un caillou lisse, des yeux qui n'ont pas de vide, qui n'ont pas l'air de regarder à travers les trous d'un masque. C'est bizarre les yeux. Ils sont comme des fenêtres, quand on voit à travers eux ...» [6, с. 77]. Вигадування собі імен для дівчини-підлітка постає як спроба змінити долю свою і матері, дати їм шанс на любов: «J'invente les prénoms : Saba, Henriette, Lucienne. J'invente les adresses, le numéro de téléphone. J'invente ma mère. Elle ne s'appelle plus Mariem, elle s'appelle Jamila. Elle s'appelle Elsa, ou Sarah, elle s'appelle Hélène» [6, с. 59] ; «Je suis vraiment seule, personne ne pourra me dire ce que je dois faire. Mon nom, mon âge, ma famille, mon lycée, mes amis, j'invente tout, je suis libre d'en faire ce que je veux» [6, с. 71].

Спостерігаємо інертекстуальний перегук з романом Гектора Мало «Без сім'ї»: цей твір є для Саби проєкцією шансу на щасливе дитинство: стати віднайденою дитиною, як це сталося з Ремі: «Il y a aussi un livre que j'aurais aimé emporter, mais je n'ai pas osé. C'est une édition ancienne de "Sans famille" qui appartenait à Mme Herschel. Je l'aime beaucoup. Je me souviens, elle me l'a donné, un jour <...> je crois que jamais rien ne m'a fait autant plaisir, parce que c'était son livre, et qu'elle me le donnait avec tout ce qu'il contenait, ces images que j'avais regardé si souvent <...> Vitalis est Remi marchant dans la neige au milieu de la forêt des loups, et les mots, surtout la première phrase du livre qui me donnait le frisson: « Je suis un enfant trouvé ». C'étaient ces mots qui resonnaient en moi, parce que je devais apprendre plus tard que j'étais moi aussi une enfant trouvée, et je frissonnais comme si j'avais deviné dans le livre ma propre histoire, et que Romy était mon frère » [6, с. 85].

Одужання Саби після хвороби є символічним: до неї приходить весна як новий початок: «Après cela, j'ai guéri, et le printemps est arrivé. Jamais je n'avais attendu le printemps avec autant d'impatience. Maintenant, il était là, j'étais libre. J'allais disparaître. Je partirais 10 ans, 20 ans, le temps qu'il faudrait pour qu'ils soient tous morts. Tous, Amie, le colonel Herschel, ma mère, Morgane, Green. Qu'il ne reste que le ciel, la lumière qui explose, la mer» [6, с. 24]. Весна також є порою її дитинства-як-радості, бо це спогад про весілля Жаміли та про відвідини матір'ю у прийомній родині («c'est peut-être un de mes plus vieux souvenirs, l'année où ma mère était revenue à Mehdia. Elle était si jeune qu'elle avait l'air encore d'une enfant. Elle riait et elle chantonnait tout le temps. <...> elle passait son temps avec moi, elle m'emmenait me promener, et elle me faisait danser, pieds nus, en martelant le sol de plus en plus vite. Cela, je ne l'ai pas oublié. Même maintenant, je me souviens d'elle en ce temps-là, et je ne peux pas m'empêcher de l'aimer, et pourtant je la déteste » [6, с. 48]) ; порою юності та свободи, коли оптимізм перемагає всі виклики долі: «Moi aussi, je vais marcher devant mon ombre. Maintenant que je le sais, mon cœur bat très fort, je sens des fourmillements dans les jambes. Comme autrefois. Je vais sortir, et dehors la nuit sera brillante. Il y aura une lune pleine, non pas la lune qui fait saigner les femmes, mais une lune libre et ronde, lisse comme le visage des enfants. Je veux courir contre le vent, je vais aller dans d'autres villes <... > peut-être que je vais rencontrer l'homme qui sera mon mari, il me semble que je le vois marcher sur la

route, grand et sombre comme mon père. Avec lui j'irai jusqu'au bout du monde. Je suis libre, je suis nouvelle. Je suis quelqu'un d'autre. Je ne peux plus attendre » [6, с. 80]. Констатуємо символічність назви новели як «Весна» як відродження до життя персонажа.

У кінці новели, коли прийомна родина через загрозу війни повертається на континент і покидає дівчинку, Саба стукає у двері матері. Письменник дає шанс обом жінкам на примирення та позбавлення статусу безсімейності: «Je pensais: si elle crie, si elle dit quelque chose de désagréable, je m'en vais pour toujours. J'irai à l'autre bout du monde, même au Canada. Elle m'a paru si frêle, si petite. Elle avait des lunettes que je ne connaissais pas. Elle avait son tablier à fleurs roses et bleues qui lui donnait l'air d'une petite fille. Elle n'arrivait pas à parler. Elle a fait un pas vers moi, elle m'a serrée contre elle, et nous nous sommes entrées ensemble dans la porte étroite comme si nous dansions. Elle disait mon nom, elle disait aussi « ya kbidi », c'est drôle, ça veut dire « mon petit foie ». Tout d'un coup, j'ai été très fatiguée. Je me suis assise sur la chaise, devant la table en formica, et j'ai commencé à pleurer, pendant qu'elle m'apportait un verre de thé brûlant, je crois bien que j'ai mêlé mes larmes au breuvage amer» [6, с. 126].

На прикладі новели «Весна» бачимо два полюси емоційної сфери підлітка: від любові до ненависті до матері, що завершується колоподібно – шансом на примирення. Р. Савчук зазначає, що «весь географічний простір переміщень оповідача та персонажів у романі (“La Quarataine”) “вписується” у геометричну форму кола» [2, с. 487]; констатуємо, що це характеризує і новелу «Весна» у географічному переміщенні дівчини: від матері – до прийомної родини – до матері (тобто, від сімейності до безсімейності і назад до матері), що важливо для формування ідентичності підлітка. Втіленням дитинства-як-не-радості стає особа матері, то відповідно іншим полюсом радості стає особа незнамого батька як ідеального та маркера національної ідентичності за прізвиськом. Визначаємо топосами дитинства-як-радості поля маєтку родити Гершель та узбережжя Середземного моря, відкритий простір вулиць містечка; топосами дитинства-як-не-радості – квартиру у злиденному районі матері, закритий простір готелів, де були спроби кохатися з чоловіками. Атрибутами радості стають роман «Без сім'ї» Г. Мало, собака Лессі, ясна зоряна ніч, одужання, вигадані імена, очі. Акцентуємо на символічності весни у назві новели (і збірки загалом) як головного символу долі Саби.

Новела «Зачарування» – про зустріч оповідача з двома ромками, які продають квіти. Краса молодої ромки спричиняє у нього сп'яніння від бажання, і засобом зорової асоціації веде у яскравий спогад дитинства, коли він, тринадцятилітній, був захоплений красою ромської дівчинки: «Maintenant le pont du regard de la bohémienne m'unissait à l'autre versant de moi-même, et abolissait l'irrégulière frontière du temps. J'étais moi-même, enfin, de nouveau moi-même. Rien n'avait changé en moi, j'étais cet enfant de 13 ans qui rentrait chez lui après la classe » [6, с. 134]. Погляд вже дорослої ромки стає мостом між дитячими спогадами і життям дорослого чоловіка: « <...> la petite fille. Son visage est très pâle, mangé par son épaisse chevelure noire, par ses yeux immenses, brillants. Comme j'avance, elle se tourne un peu vers moi, et elle me regarde, et comme aujourd'hui, son regard m'envahit et me libère, me change. Mais je ne devrais pas parler d'aujourd'hui, puisqu'aujourd'hui n'existe pas. C'est son regard d'alors, brûlant, fiévreux, dans son visage pâle, ce regard de détresse, d'interrogation aussi, cet appel, cette annonce qui n'ont pas cessé, année après année. Il est resté en moi, semblable à une lumière qui brûle dans la nuit, qui ne cesse pas de brûler. Je crois que je me suis arrêté un instant sous ce regard. Jamais je n'avais imaginé que ce regard pouvait exister, ici, dans cette maison... » [6, с. 136-137]. Погляд стає символічним засобом переходу між реальністю-дорослістю і дитинством-радістю. Головним стрижнем цієї новели стає протистояння природності поведінки ромської дівчинки та неприродності контролю природного потягу у цивілізаційних рамках поведінки підлітка, що боїться вияву своїх почуттів. Ця новела є прикладом головного лейтмотиву творчості Ле Клезіо: природне – штучне (тобто, цивілізація) у його концепції ново-русоїзму. «La lumière brillait sur ses cheveux est dans ses yeux, et pour la première fois, elle souriait, et son visage exprimait la liberté, une sorte de joie sauvage. C'était une expression si forte, si brûlante

dans ses yeux que je ne pouvais pas soutenir son regard. Alors elle n'était pas une enfant. Elle était une femme vraiment, elle venait à moi comme une femme, belle, libre, désirable <...> Je n'ai plus jamais ressenti cela nulle part, cette impression d'avoir perdu mon apparence, d'être devenu un pur regard, un désir. Puis quelque chose s'est rompu. J'ai senti la crainte, à nouveau, non plus la solitude, ni le vide, mais la crainte d'être dérobé, de devenir un autre, de changer mon destin. J'ai dû reculer, et elle, l'enfant vêtue de noir, elle a dû sentir ce froid qui était en moi, qui gagnait » [6, c. 141]. Хоча тема дитинства не є головною у цій новелі, бачимо її цікавий вияв як спогад про закоханість підлітка у дівчинку іншої національної ідентичності. Відповідно символом природності постає узагальнено безіменна ромська дівчинка на противагу персонажеві-європейцю.

Новела «Час не минає» у стилі прустівського розмірковування про минуле, бо теперішнє – час скороминучої підлітковості за Ле Клезію. Руху часу персонажі не помічають, поринувши у щасливий період закоханості та фізичного запаморочення, хоча цей період підлітковості дуже швидко стане спогадом минулого. У творі продовжується проблема природності тілесності, важлива для підлітків зокрема на прикладі історії закоханості Давіда і Зубіди. Образ Зубіди, що приносить світло і радість у життя Давіда, перегукується з персонажем Мондо зі збірки «Мондо та інші історії». «Tout cela est différent peut-être parce que Zoubéïde n'est plus là. Elle a disparu, non seulement du présent, mais aussi du passé, comme si on l'avait effacée, comme si elle s'était jetée du haut d'une falaise» [6, c. 147]. Атрибутами радості стають погляд дівчини («c'est ce regard que je ne peux pas oublier» [150]), її волосся та очі («ce que je vois c'est son visage surtout, le visage qu'elle a à cet âge, sur la photo, l'arc parfait de ses sourcils comme dessiner au charbon, ses yeux sombres et profonds, brillants et cette chevelure noire ou s'accroche la lumière» [6, c. 149]), її запах («je me souviens de l'odeur du Zoubéïde, jamais je n'avais senti une telle odeur, piquante, violente, qui me gênait au début, puis que j'aimais, que je ne pouvais plus oublier. Une odeur qui voulait dire quelque chose de sauvage, un désir, et ça faisait battre mon cœur plus fort» [6, c. 154]) та фотографія Зубіди на пам'ять шістнадцятилітньому Давідові. Топосами радості визначаємо те літо кохання і ніч. «Maintenant, chaque été qui approche est une zone vide, presque fatale. Le temps ne passe pas. Je suis toujours dans les rues, à suivre l'ombre de Zoubéïde, pour essayer de découvrir son secret, jusqu'à cet immeuble au nom si ridicule et triste, *Happy days*» [6, c. 161]. Персонаж ніби зависає у щасливому періоді, і не випадково іронічно будинок Зубіди називається *Щасливі дні*. Отож, для підлітка радість пов'язана перш за все із сферою почуттєвості (кохання) та переживанням першого досвіду тілесності.

У новелі «Зінна» підліток Томмі приваблений не тільки відмінною від європейської красою єврейки Зінни, а й її голосом. На жаль, кар'єра дівчини руйнується через негативний вплив на її долю афериста Орсоні. Визначаємо символічність переміщення як блукання для показу страждання персонажа («C'était elle que je voulais voir. Depuis qu'elle était partie, un jour, sans dire où elle allait, je l'avais cherchée. Après la maladie de Juliette, j'étais dans un état de choc, je ne savais plus ce que je faisais. J'errais dans les rues, la nuit, dans l'espoir d'apercevoir Zinna, au hasard, comme un éclair...» [6, c. 188]). Символом нереалізованого почуття кохання підлітка стають помаранчі, які він приносить і очищує від шкірки старіючій оперній діві Зінні. Трагічність долі підсилена інтермедіальними перегуками з оперними партіями героїнь, що є символом страждання (опери «Отелло», «Дон Жуан»). Новела демонструє простір підлітковості-як-страждання спричиненого нерозділеними коханням.

Центральною історією новели «Пора дощів» є доля креолки Габі до та після приїзду на європейський континент. Фоном проходить доля закоханого у неї підлітка Ті Коко, що штрихами намальована на початку, виринає у кінці твору: «Ti coco n'avait jamais quitté l'île, il n'était pas allé à la guerre. Il n'avait jamais voulu se marier. Toute sa vie il s'était occupé du magasin de tissu <...> comme il n'avait pas besoin d'argent, il était devenu très riche. Sa seule fantaisie c'avait été de mettre de roupies de côté, de les faire envoyer à Gaby, tous les 3 mois, comme si c'était une pension. C'était son secret <...> comme autrefois, quand elle marchait sur la route et qu'elle passait

à côté de Ti coco sans le voir, avec cette cruauté inconsciente des filles trop belles. Sur le ciment de la tombe dans le petit cimetière de Phoenix, Ini a fait graver leurs noms avec seulement les dates de naissance et de décès. Maintenant ils sont enfin couchés l'un contre l'autre pour l'éternité» [6, с. 248]. Образ Габі постає як втілення радості юності, що триває навіть після життєвих випробувань на схилі віку: «Pour elle la vie était une fête, une promesse. C'était cela que l'on cherchait en elle, qu'on voulait lire : la jeunesse comme si elle était éternelle, la gaité, la liberté créole, qui transparaissaient dans sa voix, dans son accent chantant» [6, с. 210].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Доведено, що на прикладі доль жіночих персонажів Ле Клезіо конструює антиномію «там» (у щасливому дитинстві, на батьківщині) і «тут» (у підлітковості до дорослішання, у еміграції, у великому місті, у чужій Європі). Недаремно національна ідентичність жіночих персонажів є маркером природності у протистоянні європейській ідентичності, стримуваній цивілізаційними рамками поведінки (Саба є марокканкою, інша персонажка є ромкою, Зубіда арабкою, Зінна єврейкою). Цивілізаційні обмеження функціонують як пригноблення природності особистості, що йде від періоду дитинства, тому жіночі персонажі притягують інших своєю відмінністю, чистотою, природністю, сексуальністю. На жаль, на їхньому шляху трапляється не кохання, а використання їхнього фізичного тіла. Джерелом сили стає природа, куди вони втікають з міста (як топос природності і свободи).

Важливою складовою підлітковості персонажів виділяємо емоційно-почуттєву сферу та тілесність. Простір дитинства-підлітковості у досліджених новелах виявляється простором подолання викликів задля віднайдення ідентичності. Вивчені роль матері та батька для набуття сімейності як важливої для ідентичності підлітка («Весна»). Констатовано символічність назви збірки, оскільки письменник прагне дати шанс персонажам на радість та відновлення у весні. Виявлені символічні об'єкти-атрибути радості: книга, собака Лессі, зоряна ніч, одужання, вигадані імена, очі, волосся, запах, помаранч. Головними маркерами дитинства-підлітковості на прикладі цих образів дівчат-підлітків виділені: безтурботність, страждання, бунт, самотність, втеча-блукання, пошук ідентичності та бажання жити. Визначені головні топоси дитинства-підлітковості: від радісного, відкритого простору на природі до міста, квартири як пригноблюючого, закритого. Доведено колоподібність георафічного переміщення персонажів: для віднайдення ідентичності важливий елемент – свій дім, сімейність («Весна»). Відзначаємо поліадресованість новелістики Ж. М. Г. Ле Клезіо: від дорослої аудиторії до підліткової. Бачимо перспективу у дослідженні жанрових особливостей новелістики цього письменника та продовженні дослідження його менш відомих творів через призму конструювання часово-просторових координат дитинства зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Каратеева Г. М. Текстовий концепт-константа подорож: позиція мети (на матеріалі творів Ле Клезіо). *Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія Філологічна*. 2014. Вип. 48. С. 192–194. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_48_61 (дата звернення 10.02.2025).
2. Савчук Р. Географічні переміщення персонажів у просторі як світопороджувальні маркери можливих світів: семіотичний аспект (на матеріалі роману Ж.М.Г. Ле Клезіо «La Quarataine»). *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2016. Вип. 145. С. 483–488.
3. Білас А. Відтворення питально-мовленнєвого вираження ідентичності персонажа в українському перекладі роману Ж. М. Г. Ле Клезіо «Золотошукач». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2021. № 50. Том 2. С. 78–81.
4. Кушнір І. Роман Ж.-М. Г. Ле Клезіо «Пустеля»: проблема самореалізації та пошуку своєї ідентичності. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Філологічні науки*. 2014. № 3. С. 31–35.
5. Кушнір І. Дитячі образи у добірці Г. Ле Клезіо “Мондо та інші історії”. *Зарубіжні письменники і Україна: зб. наук. праць*. Полтава, 2012. С. 146–151.
6. Le Clézio J. M. G. Printemps et autres saisons. 1989. Paris : Gallimard. 249 p.

УДК 811.111'373.231-057.341(73)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-24>

АНГЛІЙСЬКОМОВІ ПРИЗВИСЬКА ПРЕЗИДЕНТІВ США: СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА МОТИВИ ПОЯВИ

ENGLISH NICKNAMES OF THE USA PRESIDENTS: SEMANTIC PECULIARITIES AND MOTIVES OF EMERGING

Куш Е. О.,

orcid.org/0000-0002-7220-3806

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри «Іноземна філологія та переклад»
Національного університету «Запорізька політехніка»

Шовкопляс Ю. О.,

orcid.org/0000-0003-1473-4411

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри викладання другої іноземної мови
Запорізького національного університету

Статтю присвячено вивченню особливостей значення та мотивів появи англійськомовних прізвиськ американських президентів. У статті визначаються поняття «прізвисько», «мотив появи», встановлюються характерні ознаки прізвиськ та причини поширення прізвиськ президентів США в англійській мові та її різних комунікативних сферах. Детальну увагу приділено в статті з'ясуванню особливостей значення англійськомовних прізвиськ американських президентів та мотивів їх появи, що визначають особливості їх значення та форми.

Прізвисько є номінацією людини, додатковою до її офіційного імені. Відмітними рисами прізвиськ є неофіційність, пізнаваність. Прізвиська функціонують у будь-якій сфері. У політичній сфері прізвиська виконують оцінну та експресивну функції, виступаючи засобами створення іміджу політичного діяча. Англійськомовні прізвиська президентів США є переважно оцінними одиницями або містять одиниці, що набувають оцінного значення у складі прізвиськ. Суто позитивними є прізвиська батьків-засновників країни. Подібні прізвиська містять компоненти на позначення ролі перших американських президентів у створенні США. Англійськомовні негативно-оцінні прізвиська американських президентів кількісно переважають над позитивно-оцінними.

Мотив появи прізвиська є причиною вербалізації інтенції мовця, пов'язаної з наданням характеристики людини або висловлення ставлення до неї. Мотиви появи прізвиськ є зовнішніми та внутрішніми. Зовнішні мотиви появи прізвиськ американських президентів є позамовними, визначеними фактами та особливостями їх професійної діяльності, місцями, пов'язаними із їх життям і діяльністю, їх особистими та професійними якостями, віком, зовнішністю, релігійною приналежністю. Зазначені фактори відбиваються в семантиці прізвиськ американських президентів. Внутрішні мотиви появи прізвиськ пов'язані з мовними ресурсами їх створення, власне із можливостями зміни форми офіційних номінацій президентів. Це відбувається в появі зменшувальних, скорочених або свідомо викривлених офіційних номінацій президентів із оцінним та експресивним потенціалом.

Ключові слова: англійська мова, значення, інтенція, мотив, прізвисько, президент, форма.

The article is devoted to the study of the peculiarities of meanings and motives of emerging of English nicknames of American presidents. Notions of nickname and motive of their emerging are defined in the article. Peculiar features of nicknames and the reasons of the spread of nicknames of the US presidents in the English language and its different communicative spheres are revealed in it. Special attention is given in the article to the analysis of meanings of nicknames of American presidents and the motives of their emerging influencing the peculiarities of their meanings and forms.

A nickname is a lexical nomination of a person, additional to his or her official name. The distinctive features of nicknames are their informality and recognizability. Nicknames function in any communicative sphere. As a means of creating an image of a politician these units perform evaluative and expressive functions in the sphere of

political communication. Nicknames of US presidents are evaluative units. The nicknames of the founding fathers of America have only positive meanings. Such nicknames contain components revealing the role of the first American presidents in the creation of the USA. Negative nicknames of American presidents in English prevail in quantity over positive ones.

The motive for the nickname emerging is understood in the article as a reason for verbalizing the speaker's intention to characterize a person or express an attitude towards him or her. The motives for nicknames can be differentiated into external and internal ones. The external motives for the emerging of nicknames of American presidents are extra-linguistic, determined by the facts and peculiarities of their professional activities, places associated with their lives and activities, their personal and professional qualities, ages, appearances, and religious affiliations. These factors are reflected in the semantics of the nicknames of American presidents. The internal motives for the emergence of the nicknames are related to the linguistic resources of their creation, i.e. the possibilities of changing the form of official means of presidential designations. This is reflected in the emerging of diminutive, abbreviated or intentionally distorted official means of nomination of American presidents with evaluative and expressive potential.

Key words: the English language, meaning, intention, nickname, president, form.

Постановка проблеми. Антропоцентричний характер дослідження мови виявляється зокрема у вивченні різних антропонімічних назв, що є власними назвами людини. Подібні назви не є однорідними, вони представлені іменами, прізвищами, по-батькові, псевдонімами, прізвиськами, нікнеймами та ін. Хоча будь-які антропоніми є етно- та соціокультурно забарвленими одиницями, вивчення яких дозволяє отримати додаткову позамовну інформацію про носіїв мови, в якій вони з'явилися, ключова роль у отриманні подібної інформації належить саме неофіційним назвам осіб, зокрема прізвиськам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри той факт, що прізвиська загалом достатньо активно вивчаються лінгвістами [1; 2; 3], недостатньо вивченими з-поміж інших залишаються прізвиська відомих політичних діячів, зокрема президентів США, розмаїття та значення яких дозволяють виявити різноманітну соціокультурну, історичну, політичну та іншу інформацію про країну та її мешканців.

Метою цієї статті є вивчення семантики та мотивів появи прізвиськ американських президентів. Завдання статті полягають у наданні визначення понять політичне прізвисько, мотив його утворення, встановленні причин поширення прізвиськ президентів США, з'ясуванні видів мотивів, що визначають появу різних видів прізвиськ американських президентів, виявленні та аналізі особливостей значення та специфіки вмотивованості вказаної групи прізвиськ, що потребує аналізу екстралінгвальних факторів їх породження та поширення.

Виклад основного матеріалу. Прізвиськом вважаємо неофіційне ім'я, яке вживається замість основного задля надання характеристики особі. Характеристикою прізвиськ вважають не тільки неофіційний характер, але й пізнаваність [2, с. 158]. Прізвиська виступають засобами висловлення ставлення до людини у різних сферах, в тому числі й у політичній.

Свої прізвиська президенти США отримували від широкого загалу, родичів, друзів та інших політиків. Незважаючи на той факт, що політична є інституційною сферою спілкування, деякі із прізвиськ, переважно з позитивними конотаціями на позначення батьків-засновників країни, вживаються й у офіційному мовленні американських політиків.

Розглянемо семантичні складові найбільш відомого прізвиська першого президента США (1789–1797 рр.), учасника боротьби за незалежність країни (1775–1797 рр.) Джорджа Вашингтона. Своє прізвисько *the Father of the country* політик отримав на честь того, що він практично без сторонньої допомоги створив перший уряд країни з політичними інститутами та правилами, які існують і донині. Безумовно, компонент *father* у складі прізвиська набуває позитивно-оцінного значення, а саме прізвисько відзначає унікальність дій Дж. Вашингтона стосовно своєї країни.

Позитивно-оцінними конотаціями володіють і інші прізвиська президентів, які вважаються батьками-засновниками США. Подібні прізвиська містять компоненти, що звеличують цих

осіб, підкреслюють їх внесок у розвиток країни, відсилають до певних подій, у яких вони брали участь, зокрема:

the Colossus of Independence – Джон Адамс;
the Apostle of Democracy – Томас Джефферсон;
the Father of the Constitution – Джеймс Медісон;
People's President – Ендрю Джексон;
Washington of the West – Вільям Генрі Гаррісон;
the Great Emancipator / the Liberator – Авраам Лінкольн.

Зазначимо, що багато президентів США мають декілька прізвиськ, наприклад:

the Colonel, the Lion, the Trust Buster – Т. Рузвельт;
Junior, 43, Bush 43 – Дж. В. Буш (молодший);
Senior, Bush Sr. – Дж. Х. В. Буш (старший);
Idol of Ohio, the Major, the Napoleon of Protection – В. Маккінлі;
Grover the Good, His Obstinacy – Гр. Клівленд;
the Hero of New Orleans, King Andrew – Е. Джексон;
the American Cincinnatus, His Excellency, the American Fabius – Дж. Вашингтон;
the Emancipation President, Father Abraham – А. Лінкольн;
Father of the Declaration of Independence – Т. Джефферсон.

Багато прізвиськ американських президентів різних часів і епох містять однакові лексеми, що вказують на мудрість, відданість своєму народові очільників їх країни, наприклад:

the Sage of Mount Vernon – Дж. Вашингтон;
the Sage of Monticello – Т. Джефферсон;
the Sage of Montpelier – Дж. Медісон;
the Sage of Hermitage – Е. Джексон;
the Sage of Kinderhook – М. ван Бюрен;
the Sage of Wheatland – Дж. Бучана;
the Sage of Springfield – А. Лінкольн;
the Sage of Princeton – Гр. Клівленд;
Man of the People – Т. Джефферсон;
the People's President – Е. Джексон;
the Man of the People – А. Лінкольн;
the People's President – Гр. Клівленд.

Зауважимо, що далеко не всі прізвиська президентів є позитивно-оцінними, такими, що підкреслюють велич цієї категорії політиків країни. За допомогою прізвиськ президенти США висміюються представниками широкого загалу або політичними опонентами. Прізвиська можуть також виражати презирство або негативне ставлення до них, про що зокрема свідчать наступні приклади:

the Fraud President – Р. Б. Хейс;
the Great Pretender – Дж. Буш (молодший);
that Man in the White House – Ф. Рузвельт;
Rat Face – Дж. Ф. Кеннеді;
Slick Willie – Б. Клінтон.

Аналіз семантичного значення прізвиськ американських президентів вказує на виключно позитивне значення тих із них, що слугують засобами позначення перших чотирьох президентів країни: Дж. Вашингтона, Дж. Адамса, Т. Джефферсона, Дж. Медісон. Позитивні конотації превалюють у прізвиськах американських президентів Е. Джексона, В. Гаррісона, Дж. Полка, З. Тейлора, А. Лінкольна. Негативне значення переважає у прізвиськах президентів Е. Джонсон, Р. Ніксон, Дж. Буш, Б. Клінтон, Дж. В. Буш. Прізвиська президентів з негативно-оцінними конотаціями переважають за кількістю над позитивно-оцінними. Поява та поширення

негативно-оцінних прізвиськ розпочинається з часів президенства Р. Ніксона (1969–1974 рр.) [4, с. 401].

У більшості випадків використання прізвиськ вмотивоване бажанням тих, хто їх створює або використовує їх, виразити своє ставлення до індивіда. Під мотивом появи прізвиська ми розуміємо причину, що обумовлює вербалізацію інтенції мовця, пов'язану з характеристикою референта, який позначається ним.

Потреба того, хто говорить, виразити своє ставлення за допомогою прізвиська, базується при цьому або на певній характеристиці референта, що позначається ним (наприклад, *Old Rough and Ready (Zachary Taylor)*), або ж прізвисько є похідним від власного імені референта (наприклад, *Ike (Dwight D. Eisenhower)*).

Зазначимо, що Захарій Тейлор, дванадцятий президент США (1849–1859 рр.), був першим із тих, кого обрали на посаду президента без попереднього політичного досвіду. Захарія Тейлора було обрано партією Вігів в кандидати на посаду виключно тому, що він був героєм війни. Тейлор провів сорок років в армії, командує підрозділами з боротьби з індіанцями, і, в кінці кінців, заслугував славу героя під час війни з Мексикою. Прізвище *Old Rough and Ready* Тейлор отримав від своїх солдат за грубість і прямоту манер.

Прізвище *Ike* супроводжувало тридцять четвертого президента США (1953–1961 рр.) Ейзенхауера з дитинства. Воно стало частиною популярного слогана *I like Ike* [5, с. 181]. Ейзенхауер з його простим походженням і військовим минулим користувався популярністю виборців. Незважаючи на те, що американські президенти до Ейзенхауера отримували прізвиська, що походили від зменшувально-пестливих імен, він став першим президентом, чиє прізвисько визначеного типу стало широко використовуватися. Зазначимо також, що завдяки Ейзенхауеру вираз *In God We Trust* став національним девізом країни в 1956 році.

Обґрунтованим є, на нашу думку, прийнятий підхід до класифікації прізвиськ на основі їх мотивації їх творення. Науковці розрізняють зовнішні та внутрішні мотиви або фактори утворення прізвиськ [3, с. 44; 6, с. 53]. Вважається також, що зовнішні мотиви стосуються, в першу чергу, значення прізвиськ, у то час, як внутрішні – є визначальними для їх форми [3, с. 45].

До зовнішніх мотивів утворення англійськомовних прізвиськ президентів США відносимо їх політичну діяльність на посаді або певні характеристики чи факти, які вказують на неї. Прізвиська, творення яких вмотивоване визначеним фактором, містять компоненти, що позначають пост президента в цілому (наприклад, *Father of His Country, Stepfather of His Country (George Washington), Last of the Whigs (Millard Fillmore)*), а також вказують на конкретну подію його служби («*No New Taxes*» *Bush (George Bush), The Emancipation President (Abraham Lincoln)*).

Мотивом творення прізвиськ президентів США є також їх діяльність до вибрання на пост президентів. Подібні прізвиська утворюються із вживанням засобів позначення військових заслуг майбутніх президентів, особливо в період формування країни та набуття нею незалежності у різні часи на різних територіях (наприклад, *the Savior of His Country (George Washington), the Hero of New Orleans (Andrew Jackson)*); йменування іншої професійної діяльності майбутніх президентів (*the Canal Boy (James Carfield), the Wool-carder President (Millard Fillmore), the Farmer President (William Harrison), the Rail Splitter (Abraham Lincoln)*).

Також основою творення прізвиськ американських президентів є їх особисті та професійні якості, що відбивається у значенні їх компонентів, наприклад:

the Driving Force – одне з прізвиськ президента Б. Харрісона, що віддзеркалює його сильний характер і вміння залучати людей у спільну справу [4, с. 387];

Прізвиська можуть містити також топонімічні одиниці на позначення місця проживання президента (найчастіше того, що пов'язане з періодом відставки), наприклад:

Sage of Monticello – прізвисько Т. Джефферсона;

Duke of Braintree – прізвисько Дж. Адамса;

Kinderhook Fox – прізвисько М. вен Бурена.

Поява прізвиськ може бути вмотивована і особливостями зовнішності президентів, наприклад:

Handsome Frank – прізвисько Ф. Фірса;

Little Ben – прізвисько Б. Франкліна.

Основою прізвиськ американських президентів ставали також і певні значні події у їх житті. Так, наприклад, поява одного із прізвиськ президента Гровера Клівленда США (1885–1889 рр., 1893–1897 рр.) є *the Buffalo Hangman*. Поява вказаного прізвиська пов'язано з одним із випадків з життя Клівленда, коли він був шерифом у Ері Каунті (штат Нью-Йорк), а йому було доручено повісити людину, яка здійснили вбивство [4, с. 311]. Прізвисько *the Father of the University of Virginia* було надано Томасу Джефферсону, який заснував університет штату Вірджинія [4, с. 34].

Основою та мотивом створення прізвиськ американських президентів може також бути їх походження (*the Log Cabin Candidate* – *William Harrison*);

релігійна приналежність (*Puritan President* – *Calvin Coolidge*);

вік (*Old Granny* – *William Harrison*, *Oldest and the Wisest* – *Ronald Reagan*).

На основі аналізу фактичного матеріалу прізвиська американських президентів, мотив творення яких є внутрішнім, можна поділити на такі групи:

зменшувальні (*Jerry* – *Rudolf Ford*);

скорочення, що супроводжуються або не супроводжуються додатковими компонентами (*TR* – *Theodor Roosevelt*, *Old Zach* – *Zachary Taylor*);

викривленням (перетворенням) імен (*Useless Grant* – *Ulysses S. Grant*).

Зовнішня форма подібних прізвиськ також слугує засобом виразу певного ставлення до президента. Кількість прізвиськ американських президентів, на творення яких вплинули переважно зовнішні фактори, переважають ті, що сформовані внутрішнім мотивом, мовним, що визначає форму прізвиська. У політичному середовищі прізвиська виконують оцінну та експресивну функції, виступаючи засобами створення іміджу політичного діяча та висловлення ставлення до нього загалом. Мовні засоби, що входять до складу прізвиськ президентів США, є оцінними або ж набувають оцінного значення у них, апелюючи у більшості випадків до ціннісної системи американського суспільства.

Висновки. Отже, прізвиська є неофіційними номінаціями людини, що виявляють ставлення до неї інших осіб. Прізвиська можуть надаватися будь-кому, про що зокрема свідчить існування великої кількості прізвиськ американських президентів. Подібні прізвиська є здебільшого позитивно та негативно-оцінними одиницями, що виявляють ставлення до президентів США інших та слугують засобами надання їм характеристик. Основною вмотивованості цих одиниць є зовнішні та внутрішні фактори. Зовнішніми мотивами, що визначають їх появу, є діяльність президентів на посаді або до неї, їх особисті та професійні якості, релігійна приналежність, вік, зовнішність, місце походження чи перебування. Внутрішні мотиви пов'язують із власне мовними ресурсами створення та трансформування прізвиськ, зміною їх форми, внаслідок чого з'являються зменшувальні номінації американських президентів, а також прізвиська, які було утворено скороченням або навмисним трансформуванням офіційних імен, що призвело до їх викривлення. Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з детальним аналізом способів творення та лінгвокультурного забарвлення англійськомовних прізвиськ американських президентів і інших видатних осіб країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Павлюк В. Лінгвістичний статус прізвиська та його місце в антропонімії. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство)*. 2014. № 19. С. 157–162.

2. Святюк Ю. В., Левицький А. Е. Етнономінації у дзеркалі міжкультурної комунікації : Монографія. Київ : Логос, 2011. 192 с.
3. Pyles T. Words and Ways of American English. N. Y. : Random House, 1952. 310 p.
4. DeGregorio W. A. The Complete Book of U.S. Presidents. New York : Dembner Books, 1989. 740 p.
5. Dye T. R., Zeiger H. The Irony of Democracy : as Uncommon Introduction to American Politics. Monterey : Brooks Cole Publishing Co, 1987. 512 p.
6. Куц Е. О., Шовкопляс Ю. О. Соціокультурні аспекти формування та тематичні групи англійськомовних прізвищ президентів США. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2024. Т. 35 (74). № 3. Ч. 1. С. 50–55.

УДК 821.161.2-321.4(Винничук)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-25>**ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ РЕТРОДЕТЕКТИВУ
«ВІЛЛА ДЕККЕРА» ЮРІЯ ВИННИЧУКА****GENRE FEATURES OF THE RETRO DETECTIVE
"DEKKER'S VILLA" BY YURI VYNNYCHUK****Ліпницька І. М.,*****orcid.org/0000-0001-6318-3076****кандидат філологічних наук, доцент,**професор кафедри української літератури**Українського державного університету імені Михайла Драгоманова***Савченко І. В.,*****orcid.org/0000-0001-8279-2192****кандидат філологічних наук, доцент,**професор кафедри української літератури**Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

Стаття присвячена дослідженню жанрових ознак ретродетективу «Вілла Деккера» Юрія Винничука – титульного представника сучасної української постмодерністської літератури. У статті визначено домінантні ознаки ретродетективу як жанру, в контексті яких досліджено формальні ознаки роману «Вілла Деккера» як інваріанту жанру ретродетективу.

Доведено, що ретродетектив – синтетичний жанр, який відрізняється специфікою сюжетобудування: основний акцент в такій жанровій модифікації зроблено на історичних паралелях осмислення сучасності в контексті подій інших епох, а включення у твір широкого пласта історичних контекстів дає можливість сучасному читачеві не лише стежити за детективною інтригою, але і розгадувати численні покликання, алюзії, натяки, цитати тощо. Жанр ретродетективу Ю. Винничука поєднує елементи класичного та історичного детективу, психологічного роману, елементів пригодницького та політично-шпигунського жанрів, які динамізують сюжет, любовного та урбаністичного роману.

Розвиток сюжету роману нагадує лабіринт із несподіваними ходами, пастками, пошуками виходу тощо, а відтак передбачити розгортання дії, як і хід самого розслідування, розгадку таємничих жахливих подій, читачеві неможливо до самого фіналу. У романі паралельно розвивається декілька сюжетних ліній – кримінальна, політична, любовна, які постійно переплітаються, створюючи напружену та динамічну атмосферу.

Специфіка жанру ретродетективу Ю. Винничука полягає у здатності поєднувати різноструктурні семіотичні системи, реалізуючи властивість історичної багатшаровості жанру, коли кожен компонент несе в собі певну інформацію про минуле.

Ретродетектив «Вілла Деккера» якісно вирізняється з-поміж подібних жанрових форм точною реконструкцією атмосфери і реалій відповідної доби та панорамністю зображення конкретного історичного часу, акцентом на впізнаваних урбаністичних локаціях, синтезом містичних елементів та іронічної гри, традиційними для цього жанру напруженим та динамічним сюжетом.

Ключові слова: ретродетектив, детективний хронотоп, герой-розслідувач, міدل-література, Ю. Винничук.

This article is devoted to the study of the genre features of the retro detective "Dekker's villa" by Yuriy Vynnychuk – the titular representative of modern Ukrainian postmodernist literature. The article identifies the dominant features of the retro detective as a genre, in the context of which the formal features of the novel "Dekker's villa" as an invariant of the retro detective are studied.

It is proved that the retro detective is a synthetic genre that is distinguished by the specificity of plot construction: the main emphasis in such a genre modification is made on historical parallels of understanding the present in the context of events of other eras, and the inclusion of a wide layer of historical contexts in the work allows the modern reader not only to follow the detective intrigue, but also to unravel numerous references, allusions,

hints, quotes, etc. The genre of the retro detective Yu. Vynnychuk combines elements of a classical and historical detective, a psychological novel, elements of adventure and political-espionage genres that dynamize the plot, a love and urban novel.

The development of the plot of the novel resembles a labyrinth with unexpected moves, traps, searches for a way out, etc., and therefore it is impossible for the reader to predict the unfolding of the action, as well as the course of the investigation itself, the solution of mysterious terrible events, until the very end. Several plot lines develop in parallel in the novel – criminal, political, love, which are constantly intertwined, creating a tense and dynamic atmosphere.

The specificity of the retro-detective genre of Y. Vynnychuk lies in the ability to combine differently structured semiotic systems, realizing the property of the historical multi-layeredness of the genre, when each component carries certain information about the past.

The retro detective "Dekker's villa" qualitatively stands out among similar genre forms with its accurate reconstruction of the atmosphere and realities of the corresponding era and the panoramic depiction of a specific historical time, its emphasis on recognizable urban locations, its synthesis of mystical elements and ironic play, and its tense and dynamic plot, traditional for this genre.

Key words: retrodetective, detective chronotope, hero-investigator, middle literature, Yu. Vynnychuk.

Постановка проблеми. Жанрова парадигма сучасної літератури надзвичайно рухлива. Постмодернізм інспірував виникнення цілої низки синтетичних жанрів, які урізноманітнюють літературний процес новими формами та насиченою тематикою, забезпечуючи найрізноманітніші потреби читача: від інтелектуальної до розважальної прози міدل-прози. Серед таких жанрів і ретродетектив, про популярність якого свідчать не лише тиражі найвідоміших творів зарубіжної літератури, але й звернення до цього жанру українських письменників, більшість з яких є авторами «серйозної» літератури.

До таких письменників належить Юрій Винничук, один із чільних представників української літератури межі ХХ–ХХІ ст., творчість якого є яскравим зразком постмодерністського дискурсу сучасного літературного процесу. Прозовий доробок письменника відзначається актуальністю порушених суспільно-політичних питань минулого та сучасного буття українців, жанровою експериментальністю, пошуками ресурсів для оновлення формальних ознак сучасної української епіки.

Розширюючи амплітуду жанрової природи українського роману, Ю. Винничук експериментує з елементами психологічної, історичної, біографічної, пригодницької, фантастичної, готичної романних форм. Особливо цікавим видається один із останніх експериментів митця – ретродетектив. У творчості Ю. Винниченка два ретродетективи. Першою спробою стала повість «Нічний репортер» (2019), який дістав неоднозначну критику – від негативної (Я. Поліщук) до цілком позитивної (К. Родик). Однак письменник не зупинився і 2021 року опублікував ще один ретродетектив «Вілла Деккера», в якому продовжив історію головного героя і деякі сюжетні лінії. Проте останній твір досі не став об'єктом наукового дослідження в українському літературознавстві, хоча автор надав ретродетективу «Вілла Деккера» нових структуротворчих якостей, посилив історичну основу роману, ввівши його в дискурс Другої світової війни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Творчість Ю. Винничука як представника постмодерної прози сьогодні привертає увагу багатьох літературознавців: Я. Поліщук та І. Бондарем-Терещенко акцентували на постмодерних рисах прози митця; І. Ковбаса, Р. Харчук, М. Рябченко, С. Чернюк та ін. особливою рисою романної творчості Ю. Винничука вважають оригінальну комбінацію елементів різних жанрових видів роману: детективу та хорору, фентезі та історичного роману, еротики та пригод, які органічно поєднуються засобами іронії, гротеску та бурлеску. Форми комізму, які широко використовує письменник, досліджує Р. Семків, який простежив генезу стилю письменника, що розвивається від готичних та ранньомодерних «засновків до стилізацій та містифікацій, характерних для постмодерного світогляду» [1, с. 94]. Основне завдання митця, на думку Я. Голобородька, «адаптувати цінності з західно-

європейської та східноєвропейської літератури до українського літературного контексту і пропонувати фабульно-образну стилістику, яка раніше не застосовувалася для приготування національного літературного меню» [2, с. 101]. У цьому сенсі автор, експериментуючи в різних жанрах та наближаючи національне письменство до провідних тенденцій світового мистецтва слова, спробував себе і в жанрі ретродетективу. Роман «Вілла Деккера» викликає інтерес як один із інваріантів жанру ретродетективу. Сучасні науковці активно вивчають цей жанр, визначаючи його синтетичну жанрову природу. Так, О. Харлан відзначила провідні риси ретродетективу, проаналізувавши англійські романи, літературознавці В. Гусєв, Н. Валуєва, Г. Ключіко акцентують увагу на генологічних рисах цього виду детективу, сюжетних компонентах, просторо-часовому континуумі, дослідивши великий пласт зарубіжних зразків жанру. Акцент на формальних якостях українського ретродетективу як інваріанту детективу зробила в своїй дисертації дослідниця Я. Бригадир, яка простежила генезу та розвиток цього жанру в національному письменстві та визначила тематичний діапазон вітчизняного жанру, однак роман «Вілла Деккера» Ю. Винничука ще не став об'єктом її аналізу, оскільки з'явився пізніше.

Метою дослідження є аналіз типологічних ознак ретродетективу, жанрова природа роману Ю. Винничука «Вілла Деккера», особливості сюжетотворення та стильової специфіки твору, функціонування історичного компонента в романі.

Виклад основного матеріалу. У сучасній постмодерній літературі жанр детективу є одним із найулюбленіших жанрів масової літератури, однак, як і більшість романних форм, детектив зазнає кардинальних змін – стає продуктом багатожанрового синтезу. Серед сучасних модифікацій жанру детективу виділяють: інтелектуальний, психологічний, іронічний, політичний, шпигунський, трилер тощо. Особливе місце в українській літературі сьогодні займає ретродетектив. Науковці вважають, що ретродетектив має багато спільного з історичним детективом, Як слушно підкреслює О. Харлан, «історичний детектив – це твір, присвячений минулим подіям, у якому достовірно і в деталях відтворюється зображувана епоха, незалежно від того, чи є там історичні персонажі чи немає» [3, с. 85]. Однак ретродетектив має власні генологічні якості. Обов'язковими елементами жанру є містифікація події, історичне тло, достовірна історична атмосфера, соціальний аналіз буття суспільства відповідної історичної епохи, багатолінійний, насичений різноманітними подіями сюжет, детективний елемент, протистояння злочинців та розслідувачів злочинів, пародійність, гра тощо. До цього жанру відносять романи «Ім'я рози», «Баудоліно» У. Еко та твори послідовників письменника – Д. Брауна, К. Дж. Сенсома, Є. Тейлора, А. Маццоли, Р. Маккамона, Х.-К. Сомоза, та ін.

Популярністю серед читачів цей жанр завдячує декільком чинникам. По-перше, це інтерес до таємничих подій минулого, які є структуротворчим компонентом сюжету ретродетективу. Амплітуда історичного матеріалу, який використовують письменники, досить широка: від найдавніших часів історії цивілізації до подій середини ХХ ст. По-друге, в ретророманах часто з особливою ретельністю зображується тоpos (найчастіше урбаністичний), що дає читачеві можливість не тільки дізнатися про те, як виглядала та чи інша місцевість у недавньому чи далекому минулому, але також порівняти минуле та сьогодення.

Важливу роль у створенні та підтримці ретрокомпоненту відіграють власні імена, особливо особисті імена та патроніми. Сенс ономастикону в творах роману також вказує на час і місце дії і є важливим аспектом ретрокомпоненту.

На відміну від інших типів ретропрози, зокрема історичного роману, як зазначає Я. Бригадир, ретродетектив відрізняє наявність авантюрно-пригодницької історії, яка розгортається або «довкола скарбів, раритетів, часто відомих художніх полотен, стародруків чи мистецьких творів, може бути доповнена любовною історією», або «пов'язана з відомими подіями або діями, однак значні історичні трансформації в творах зображуються лише побіжно» [4, с. 86]. Ретродетектив задовольняє не тільки естетичні, морально-етичні та пізнавальні потреби читача, але виконує розважальну функцію та водночас створює можливості для реалізації

потреб читача інтелектуального характеру, пропонуючи реципієнтові своєрідну гру в розгадуванні кримінальних таємниць та загадок, пов'язаних із подіями минулого. І в цьому сенсі ретродетектив близький до з таких сучасних способів інтелектуального проведення часу, як комп'ютерні ігри, квести, клуби за інтересами тощо.

Ретродетектив – синтетичний жанр. Він має, схожі з історичним детективом риси, однак відрізняється специфікою сюжетобудування: основний акцент в такій жанровій модифікації на історичних паралелях осмислення сучасності в контексті подій інших епох і навпаки, включення у твір широкого пласта як художніх, так і історичних текстів, що дають можливість сучасному читачеві не лише стежити за детективною інтригою, але і розгадувати численні покликання, алюзії, натяки, цитати тощо. Як підкреслюють автори колективної монографії «Ретродетектив як жанр міدل-літератури», провідним сюжетотворчим елементом ретродетективу є «процес розслідування злочину, що протікає в художній моделі світу, стилізованого під тексти, що репрезентують певну історичну епоху» [5, с. 21]. До цього жанру можна віднести твори сучасних ретродетективістів М. Краєвського, М. Вронського, К. Бохуса та ін. В українській літературі ознаки ретродетективу мають твори «Око прірви» В. Шевчука, «Маска» В. Лиса, «Капітан Алоїз» О. Гавроша, «Хроніка пригод Геня Муркоцького» О. Думанської, «Срібний павук» В. Кожелянка, «Куля для вовкулаки. Нотатки Семена Паливоди» Ю. Сороки та ін.

Свою версію цього рухливого синтетичного жанру дав у власній творчості Ю. Винничук, який 2019 року опублікував ретродетективний роман «Нічний репортер», матрицею якого, як і більшості творів Ю. Винничука, стало місто Львів, а історичною епохою, неодмінною складовою цього жанру, – переддень окупації Західної України радянськими військами та початку Другої світової війни. В основу твору покладено події, що відбулися у Львові у вересні 1938 року. Головний герой журналіст Марко Крилович разом із комісаром львівської поліції проводить розслідування смерті кандидата на посаду президента міста. Сюжет роману відзначається динамічністю, заплутаним сюжетом і витонченим галицьким гумором.

Через рік після виходу «Нічного репортера», Ю. Винничук публікує новий ретродетектив «Вілла Деккера» (2021), пов'язаний із попереднім не лише жанровими особливостями, стильовою своєрідністю, але локацією головних подій – місто Львів, історичною епохою, головним героєм журналістом-детективом Марком Криловичем.

Роман, отже, став продовженням попереднього твору «Нічний репортаж», в основі якого складно вибудовані кримінальні головоломки переплітаються з авторським прочуттям до історії Львова.

Події другого роману розгортаються у Львові у серпні 1939 року, напередодні кривавих подій початку II світової війни, розділення Польщі між двома тоталітарними імперіями. Отже, атмосфера роману – передчуття невідворотності війни як великого жаху, яка передається автором в стилі готичних романів: Львів наповнюється чутками про жорстокі безглузді вбивства жінок, які вражають і жахають мешканців міста. Щодня в місцевій газеті у відділі кримінальної хроніки, де працює головний герой твору журналіст-репортер Марко Крилович, з'являється інформація про вбивство. Нагнітання тривожності в стилі жанру трилера на початку роману дещо врівноважує легковажність постаті головного героя, який ставиться до життя, як до цікавої гри.

Сюжет роману «Вілла Деккера» має складну розгалужену структуру: провідна сюжетна лінія твору ускладнюється розгортанням ще декількох, зокрема пов'язаних з передчуттям майбутньої катастрофи єврейського населення багатонаціонального Львова, особливостей побутування кримінального світу тощо. Багаті євреї, до яких поступово доходила інформація про ставлення фашистської влади Німеччини до цієї нації, відчайдушно шукають способи покинути Європу й вивезти власні кошти та цінності подалі, а оскільки було зрозуміло, що Польща ось-ось стане жертвою агресора, налякані люди часто ставали жертвами не лише аферистів, але звичайних злочинців, здатних на злочин, заради легкої наживи.

Історія будується на низці жахливих і загадкових подій: в один день знайшли мертву танцівницю з випаленими очима, попередньої ночі місцевий адвокат і його коханка згоріли живцем у його будинку, а водночас із міста зник місцевий гангстер Ігнац Деккер. У центрі цих, на перший погляд, не пов'язаних подій опиняються двоє друзів – Марко, якого в місті знають як «Нічного Репортера», і Роман Обух, комісар львівської поліції. Саме комісар звертається до відомого і популярного в місті журналіста за допомогою в розслідуванні однієї з цих справ, оскільки однією з жертв убивці стала і його донька. Розкриття злочинів ускладнюється вpleтанням у справу двох конкуруючих агресивних політичних сил: місто наповнене радянськими та німецькими резидентами, які мають підготувати мешканців до зустрічі з агресорами. Сюжет розкручується навколо питань: «Хто стоїть за цим усім?», «Куди зникають люди?», «Чи зможуть друзі розгадати убивства, перш ніж їхні життя опиняться під загрозою?».

Автор, спираючись на традиції детективного жанру, зокрема, французького письменника Гастона Леру (героєм його детективу «Таємниця жовтої кімнати» (1907) також був журналіст Рультабій, котрий переслідував злочинця-фантома Боллмейєра), та іронічних детективів французьких письменників М. Аллена та П. Сувестра (героєм яких був злочинець-фантом Фантомаса, а розслідувачами – комісар Жува та журналіст Фандор критично мислячий інтелектуал з розвинутою інтуїцією), формує образ головного героя, додаючи йому власне національних рис: розважливість, комунікабельність, сентиментальність у ставленні до рідного міста. Йому, як і герою Пуаро з романів Агати Крісті, завжди вдається опинитися в потрібному місці і потрібний час, щоб добути інформацію.

Розвиток сюжету нагадує своєрідний лабіринт із несподіваними ходами, пастками, пошуками виходу тощо, а відтак передбачити розгортання дії, як і хід самого розслідування, розгадку таємничих жахливих подій, читачеві неможливо до самого фіналу. У романі паралельно розвивається декілька сюжетних ліній – кримінальна, політична, любовна, які постійно переплітаються, що створює напружену та динамічну атмосферу подій та пошуків розгадок: вбивства дівчат; злочини проти євреїв (вбивства, обкрадання, обман); кримінальне життя Львова; історія Львова напередодні війни, який представлений як напружений простір передчуття катастрофи, що швидко наближається.

Розгортання жахливих злочинів переплітаються зі шпигунськими іграми, дипломатичними інтригами, аферами, пов'язаними із втечею євреїв за кордон перед загрозою Другої світової війни: *«Усі хочуть не тільки євреїв позбутися, а ще й на них заробити. На початках нацисти конфісковували у тих, які намагалися виїхати, лише 25 відсотків від вартості їхнього майна і коштів. З кожним роком цей відсоток продовжував рости. І до 1938 року вже становив цілих 90 відсотків»* [6, с. 35].

Увага автора прикута не лише до кримінального світу. Митець прагне відтворити повнокровне життя Львова напередодні війни і показує його як бенкет під час чуми: життя у місті розділяється на денне і нічне, на життя маргіналів і поважних громадян міста, бідних і заможних. Місто пропонує багато розважальних закладів для різних груп населення. Автор скрупульозно вимальовує не лише неповторну атмосферу міста, в якому вирує життя за часто неписаними законами різних соціальних та національних груп населення, топографічно точно відтворює карту Львова, місця злочинів, фіксує увагу читача на топосах і архітектурних спорудах, яких з різних причин сьогодні вже немає, але які в історії роману відіграли важливу роль. Письменник, відтворює атмосферу старих вулиць, кнайп і ресторанів, специфічну мову львів'ян, причому різних етносів і соціальних груп, зокрема, гвару та аргю кримінального світу.

Окрім цього, традиційно для романів Ю. Винничука, на фоні усіх подій у творі розгортається любовна сюжетна лінія. Марко Крилович, енергійна, творча особистість, привабливий зовні молодий галичанин утілює донжуанівський тип героя, який притягує до себе увагу жінок. Такий у всіх відношеннях позитивний герой (який дуже нагадує різних літературних аматорів-розслідувачів від Фандора уже згаданих авторів до Джима Квіллера сучасної рома-

ністки Л.Д. Браун) створює особливу привабливість твору, нагадуючи улюблені любовні романи з еротичними елементами: «Я намащував канапки маслом та кав'яром і підносив їй до вуст, вона відкушувала і жувала, не зводячи з мене очей. Я відчував, як починаю наливатися полум'ям кохання. Воно вже палахкотіло й гуло в мені, як у кратері» [6, с. 137].

Систему образів розширюють розмаїті жіночі образи, які відрізняються темпераментом, рисами характеру, зовнішністю, але є те, що у творі об'єднує жінок, – спонтанність поведінки. Вони швидко і легко вступають в інтимні стосунки з головним героєм, створюючи додатковий елемент сюжету.

Специфіка жанру ретродетективу Ю. Винничука полягає у здатності поєднувати різноструктурні семіотичні системи, реалізуючи властивість історичної багатошаровості жанру, коли кожен компонент несе в собі певну інформацію про минуле. Це стосується усіх побутових описів роману: зовнішності персонажів, одягу, який вони носять; страв, які їдять; меблів, які їх оточують; слів, які вони вимовляють; подій, які обговорюють тощо.

Висновки. Роман «Вілла Деккера» Ю. Винничука свідчить про рухливість і синтетичність сучасного детективного жанру, в якому поєднуються: елементи класичного детективу, історичного детективу, психологічного роману, елементів пригодницького та політично-шпигунського жанрів, які динамізують сюжет; любовного та урбаністичного роману.

Ретродетектив «Вілла Деккера» якісно вирізняється з-поміж подібних жанрових форм точною реконструкцією атмосфери і реалій відповідної доби та панорамністю зображення конкретного історичного часу, акцентом на впізнаваних урбаністичних локаціях, синтезом містичних елементів та іронічної гри, традиційними для цього жанру напруженим та динамічним сюжетом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Семків Р.А. Юрій Винничук як центральна постать галицької бурлескної літератури. *Після модернізму*. 2012. С. 83–98. URL: <http://surl.li/oryda> (дата звернення 15.10.2024)
2. Голобородько Я. Артеграунд. Український літературний істеблішмент: 36 статей. К.: Факт, 2006. 180 с. URL: <http://surl.li/orydu> (дата звернення 22.10.2024)
3. Харлан О. Д. Ретродетектив у сучасній європейській літературі: модифікації жанру. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Сер.: Філологія. Літературознавство. 2010. Т. 135. Вип. 122. С. 84–88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufl_2010_135_122_20 (дата звернення 22.10.2024)
4. Бригадир Я. О. Український ретродетектив початку ХХІ століття: генеза і жанрові особливості: дис... канд. філол. наук: 10.01.01 «Українська література». Київ, 2017. 234 с. URL: <https://surl.li/cisvaj> (дата звернення 10.12.2024 р.)
5. Гусев В.А., Валуєва Н.М., Ключко Г.С. Ретродетектив як жанр міddl-літератури. Монографія / За ред. В. Гусева. К.: Вид. дім Дмитра Бураго, 2015. 160 с. URL: <http://surl.li/orygc> (дата звернення 07.10.2023)
6. Винничук Ю. П. Вілла Деккера: роман. Харків: Фабула, 2021. 301 с.

УДК 81'276.3-055.1/.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-26>

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА МОВНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ

GENDER STEREOTYPES AND THEIR IMPACT ON LANGUAGE IDENTITY

Маковійчук Л. В.,
orcid.org/0000-0002-1357-4842

кандидат філологічних наук,
асистент кафедри іноземних мов для природничих факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У статті досліджується вплив гендерних стереотипів на мовну ідентичність. Гендерні стереотипи у мовному контексті є однією з найважливіших проблем сучасного суспільства, оскільки вони впливають на формування особистісної ідентичності та комунікативних практик, визначаючи, як індивід сприймає себе та як його сприймають інші. Дослідження цієї проблематики є ключовим для розуміння соціальних процесів, що відбуваються в суспільстві, та їхнього впливу на мовну культуру. Метою цього дослідження є аналіз впливу гендерних стереотипів на мовну ідентичність. Для досягнення поставленої мети у статті розглядаються основні поняття та концепції, що стосуються гендерних стереотипів і мовної ідентичності; досліджується взаємозв'язок між мовою та гендером; аналізується вплив гендерних стереотипів на мовну ідентичність.

Перший розділ присвячений теоретичним засадам дослідження. Гендерні стереотипи визначаються як стійкі уявлення про риси, властивості та соціальні ролі чоловіків та жінок, закріплені в культурі, тоді як мовна ідентичність розглядається як форма соціальної ідентичності, яка формується на основі мовних практик та належності до певної мовної спільноти. Особлива увага приділяється дослідженню взаємозв'язку мови та гендеру, зокрема, як мовні засоби можуть підтримувати або підривати гендерні стереотипи через лексичні одиниці, синтаксичні конструкції та прагматичні аспекти комунікації.

У другому розділі здійснюється аналіз конкретних аспектів гендерних стереотипів та їхнього впливу на мовну ідентичність. Зокрема, аналізуються лексичні засоби вираження гендерних стереотипів, які підкреслюють відмінності між чоловіками та жінками, синтаксичні конструкції, що підтримують гендерні стереотипи, а також прагматичні аспекти мовної ідентичності, такі як манера мовлення, вибір тем для обговорення та стилі дискурсу.

Третій розділ присвячений аналізу впливу гендерних стереотипів у різних мовних контекстах, таких як робота, освіта та сім'я, а також впливу гендерних стереотипів на мовну ідентичність жінок і чоловіків. У статті також розглядаються методи і стратегії, спрямовані на подолання гендерних стереотипів у мові, такі як освітні програми, впровадження гендерно-нейтральної мови та підтримка ініціатив, що сприяють гендерній рівності.

У висновках підсумовано основні результати дослідження, які демонструють значний вплив гендерних стереотипів на мовну ідентичність. Наведені результати вказують на те, що гендерні стереотипи формують мовну поведінку та соціальні уявлення про гендерні ролі, що, своєю чергою, потребує розробки стратегій для їх подолання.

Ключові слова: гендерні стереотипи, мовна ідентичність, гендерна лінгвістика, мовна поведінка, гендерна рівність.

This article explores the impact of gender stereotypes on language identity. Gender stereotypes in the linguistic context are one of the most pressing issues in contemporary society, as they influence the formation of personal identity and communication practices, shaping how individuals perceive themselves and how they are perceived by others. Studying this issue is crucial for understanding the social processes occurring in society and their impact on linguistic culture. The aim of this study is to analyze the influence of gender stereotypes on language identity. To achieve this aim, the article examines key concepts and theories related to gender stereotypes and language identity; investigates the relationship between language and gender; and analyzes the impact of gender stereotypes on language identity.

The first section is dedicated to the theoretical foundations of the study. Gender stereotypes are defined as stable representations of traits, characteristics, and social roles of men and women that are entrenched in culture, while language identity is viewed as a form of social identity formed based on linguistic practices and membership in a particular linguistic community. Special attention is paid to exploring the relationship between language and gender, particularly how linguistic means can support or undermine gender stereotypes through lexical units, syntactic constructions, and pragmatic aspects of communication.

The second section analyzes specific aspects of gender stereotypes and their impact on language identity. In particular, it examines the lexical means of expressing gender stereotypes that emphasize differences between men and women, syntactic constructions that support gender stereotypes, as well as the pragmatic aspects of language identity, such as manner of speaking, choice of topics for discussion, and discourse styles.

The third section is devoted to analyzing the impact of gender stereotypes in various linguistic contexts, such as work, education, and family, as well as the impact of gender stereotypes on the language identity of women and men. The article also discusses methods and strategies aimed at overcoming gender stereotypes in language, such as educational programs, the implementation of gender-neutral language, and supporting initiatives that promote gender equality.

The conclusions summarize the main findings of the study, which demonstrate the significant impact of gender stereotypes on language identity. The results indicate that gender stereotypes shape linguistic behavior and social perceptions of gender roles, thereby necessitating the development of strategies to overcome them.

Key words: gender stereotypes, language identity, gender linguistics, linguistic behavior, gender equality.

Постановка проблеми. Гендерні стереотипи є стійкими уявленнями про риси, властивості та соціальні ролі чоловіків та жінок, які закріплені в культурі та впливають на всі аспекти суспільного життя, включаючи мовну ідентичність. Мова, як засіб комунікації, не лише відображає, але й формує ці стереотипи, що впливають на самосприйняття та сприйняття інших. Вивчення взаємозв'язку між гендерними стереотипами та мовною ідентичністю є ключовим для розуміння того, як мова підтримує та закріплює соціальні уявлення про гендерні ролі.

Проблема гендерних стереотипів у мовному контексті полягає в тому, що вони можуть спричиняти мовну дискримінацію та нерівність. Стереотипи обмежують мовну поведінку осіб різних гендерів, нав'язуючи їм певні комунікативні норми та очікування. Це може призводити до утворення бар'єрів у міжособистісній комунікації, зниження рівня гендерної рівності та посилення соціальної нерівності. Зокрема, жінки можуть стикатися з тиском використовувати певні мовні конструкції або уникати певних тем, тоді як чоловіки можуть бути змушені демонструвати мовну агресивність або впевненість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження та публікації в області гендерних стереотипів та мовної ідентичності підкреслюють важливість розуміння взаємозв'язку між мовою та соціальними уявленнями. Наприклад, дослідження показують, що гендерні стереотипи можуть впливати на мовну поведінку, зокрема на вибір слів, тону та стилі мовлення. Жінки частіше використовують менш агресивні та менш впевнені мовні конструкції, тоді як чоловіки можуть бути змушені демонструвати більш агресивну мову.

Дослідження також підкреслюють важливість впровадження гендерно-нейтральної мови як методу подолання гендерних стереотипів. Це може допомогти зменшити мовну дискримінацію та покращити гендерну рівність у суспільстві. Важливим аспектом є аналіз конкретних мовних засобів, які підтримують гендерні стереотипи, та розробка стратегій для їх подолання. Такі дослідження підкреслюють необхідність включення гендерної рівності у навчальні програми та мовну політику, щоб зменшити вплив гендерних стереотипів на мовну поведінку. Вони також підкреслюють важливість вивчення мовної ідентичності як частини більш широкого контексту соціальних стереотипів та дискримінації.

Метою дослідження є аналіз впливу гендерних стереотипів на мовну ідентичність. Для досягнення цієї мети потрібно вирішити наступні завдання: визначити основні поняття та концепції, що стосуються гендерних стереотипів та мовної ідентичності; дослідити взаємозв'язок між мовою та гендером, а також проаналізувати вплив гендерних стереотипів на мовну ідентичність. Цей аналіз дозволить поглибити розуміння того, як мова формує та підтримує ген-

дерні стереотипи, і як ці стереотипи впливають на особистісну ідентичність людей різних гендерів. Результати дослідження можуть бути корисними для розробки освітніх програм та ініціатив, спрямованих на підвищення гендерної рівності у суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Гендерні стереотипи – це стійкі уявлення про риси, властивості та соціальні ролі чоловіків та жінок, які закріплені в культурі. Ці стереотипи формуються на основі історичних, соціальних та культурних чинників і впливають на те, як суспільство сприймає та оцінює гендерні ролі. Мовна ідентичність – це форма соціальної ідентичності, що формується на основі мовних практик та належності до певної мовної спільноти. Вона визначає не лише те, як людина говорить, але й як вона себе ідентифікує через мову, та як її сприймають інші [1].

Гендерна лінгвістика досліджує, як мова відображає та формує гендерні ролі та ідентичності. Важливим аспектом є те, як мовні засоби можуть підтримувати або підривати гендерні стереотипи. Наприклад, у різних культурах існують специфічні лексичні одиниці, які використовуються для опису чоловіків та жінок, а також синтаксичні конструкції, що відрізняються залежно від гендеру мовця. Дослідження цього взаємозв'язку є ключовим для розуміння, як мова конструює соціальні уявлення про гендер.

Крім того, аналіз гендерно-специфічної лексики може виявити приховані упередження та дискримінаційні практики, які закріплюються в мові. Це можуть бути як явні слова, що вживаються для опису певних професій або соціальних ролей, так і менш очевидні форми, такі як чоловічі та жіночі фразеологізми. Наприклад, в англійській мові часто використовуються такі вирази як «man up» або «throw like a girl», які не тільки підкреслюють гендерні відмінності, але й формують негативне ставлення до певних поведінкових моделей [2].

Мова відіграє ключову роль у формуванні особистісної ідентичності. Вона не лише відображає, але й конструює наші уявлення про себе та інших. Гендерні стереотипи впливають на те, як ми говоримо та як нас сприймають. Вплив гендерних стереотипів може бути особливо помітним у випадках, коли певні лексичні або синтаксичні конструкції закріплюють гендерні ролі. Аналіз мовної ідентичності в цьому контексті дозволяє зрозуміти, як мова сприяє формуванню соціальних уявлень про гендер [3].

Гендерні стереотипи часто виражаються через певні лексичні одиниці та фразеологізми, які підкреслюють відмінності між чоловіками та жінками. Наприклад, в українській мові існують фрази «жіноча робота» та «чоловіча логіка». Ці лексичні одиниці не лише відображають гендерні стереотипи, але й закріплюють їх у свідомості мовців, формуючи уявлення про гендерні ролі. Як зазначає Ставицька Л.: «Вживання гендерно маркованих лексем формує у мовців сталі уявлення про гендерні ролі та їхні властивості» [4; 5]. Глущенко О. додає, що «лексичні засоби, які використовуються для опису гендерних ролей, мають значний вплив на формування соціальних уявлень про гендер» [6], а Хом'як Ю. підкреслює, що «гендерні стереотипи відображаються не лише в лексичних засобах, але й у повсякденному спілкуванні» [7].

Синтаксичні конструкції також можуть підтримувати гендерні стереотипи. Наприклад, використання пасивного стану для опису дій, виконаних жінками, або активного стану для дій чоловіків. Як зазначає Осіпова Т., «переважне використання пасивних конструкцій щодо жінок підкреслює їхню об'єктну позицію в суспільстві»; «синтаксичні конструкції, що підкреслюють гендерні ролі, мають значний вплив на сприйняття мовця та його дій» [8]. Корнєва Л. додає, що «синтаксичні особливості можуть підсилювати або зменшувати вплив гендерних стереотипів на мовлення» [9].

На додаток до цього, дослідження синтаксичних конструкцій показує, що мовці різної статі можуть використовувати різні граматичні форми для вираження одних і тих самих ідей. Наприклад, жінки можуть частіше використовувати питальні речення або модальні дієслова для пом'якшення висловлювань, тоді як чоловіки можуть надавати перевагу більш категоричним формам висловлювання. Це свідчить про те, що мова є не тільки засобом комуні-

кації, але й важливим інструментом для відтворення та трансформації гендерних відносин у суспільстві [1].

Гендерні стереотипи впливають на мовну поведінку та ідентичність через прагматичні аспекти комунікації, такі як манера мовлення, вибір тем для обговорення та стилі дискурсу. Ставицька Л. зазначає: «жінки частіше використовують м'якші форми звертання та ввічливіші фрази, що відображає вплив гендерних стереотипів на їх мовну поведінку» та додає, що «прагматичні аспекти мовної ідентичності дозволяють краще зрозуміти, як гендерні стереотипи впливають на реальну комунікацію та взаємодію мовців» [5]. Крім того, дослідниця вказує, що «гендерні стереотипи не лише визначають манеру спілкування, але й формують очікування щодо комунікативної поведінки, що створює додатковий тиск на індивідів для відповідності цим очікуванням» [4].

Гендерні стереотипи можуть проявлятися у різних мовних контекстах, таких як робота, освіта та сім'я. У робочому середовищі жінки часто стикаються з очікуванням дотримання певних комунікативних норм, які відрізняються від чоловічих. Наприклад, від жінок можуть очікувати більшої дипломатичності, ввічливості та співчутливості у спілкуванні. Це може призводити до обмеження їх можливостей виявити свої справжні емоції або висловити свою думку прямолінійно, що впливає на їхню мовну ідентичність та професійне становище. Чоловіки в робочому середовищі також можуть стикатися з очікуванням демонструвати жорсткість, рішучість та впевненість у спілкуванні, що обмежує їх можливість проявляти емпатію та емоційну підтримку.

В освітньому контексті гендерні стереотипи також мають значний вплив. Вони можуть визначати вибір предметів та професій, які вважаються «прийнятними» для певного гендеру. Наприклад, дівчата можуть піддаватися тиску з боку суспільства або родини вибирати гуманітарні предмети або професії, пов'язані з доглядом, тоді як хлопців частіше заохочують до вивчення точних наук та технічних спеціальностей. Це обмежує їх можливості у виборі кар'єри та самореалізації, а також впливає на їхню мовну ідентичність, оскільки мовлення в різних професійних сферах може значно відрізнятися.

У сімейному контексті гендерні стереотипи також відіграють важливу роль. Жінки можуть стикатися з очікуванням виконувати роль основних вихователів та домогосподарок, що впливає на їхню мовну ідентичність і стиль спілкування у родині. Чоловіки, в свою чергу, можуть відчувати тиск бути головними годувальниками і демонструвати емоційну стриманість. Аналіз цих ситуацій допомагає виявити, як гендерні стереотипи впливають на мовну поведінку та соціальні взаємодії, і сприяє пошуку шляхів подолання цих впливів для створення рівноправного мовного середовища.

Гендерні стереотипи можуть по-різному впливати на мовну ідентичність жінок та чоловіків. Жінки часто піддаються тиску через очікування від суспільства використовувати певні мовні конструкції або уникати обговорення певних тем. Наприклад, традиційні стереотипи можуть вимагати від жінок бути ввічливими, тактовними та використовувати м'якші вирази. Це може обмежувати їхнє самовираження, оскільки вони можуть уникати прямої мови чи конфліктних тем, щоб відповідати очікуванням оточуючих. Така мовна поведінка впливає на їхню мовну ідентичність, змушуючи підлаштовуватися під стереотипні ролі.

Чоловіки, в свою чергу, можуть стикатися з очікуванням демонструвати мовну агресивність або впевненість. Традиційні гендерні стереотипи часто вимагають від чоловіків бути рішучими, самовпевненими та навіть домінуючими в мовленні. Це може призводити до того, що чоловіки частіше використовують більш жорсткі вирази, висловлюють свої думки прямолінійніше та менш обережно, ніж жінки. Така мовна поведінка може також стати обмеженням, оскільки вона заважає виражати м'якші або емоційніші аспекти їхньої особистості.

Аналіз впливу гендерних стереотипів на мовну ідентичність дозволяє зрозуміти, як ці стереотипи формують мовну поведінку та самосприйняття осіб різних гендерів. Гендерні

стереотипи можуть мати значний вплив на вибір мовних конструкцій, стиль спілкування та вибір тем для обговорення. Наприклад, жінки можуть бути більш схильними до використання ввічливих та емоційних виразів, тоді як від чоловіків очікується більш рішучий та прямолінійний стиль мовлення. Це може обмежувати свободу вираження особистості та її мовну ідентичність.

Розуміння цього впливу важливе для подолання стереотипів та сприяння більш інклюзивному та рівноправному мовному середовищу. Виявлення та аналіз гендерних стереотипів у мовленні дозволяє не тільки зрозуміти їхній вплив, але й розробити стратегії для їх подолання. Освіта, медіаграмотність та зміна мовленнєвої поведінки можуть сприяти зменшенню впливу стереотипів та підтримці гендерної рівності у спілкуванні.

Це також допомагає висвітлити важливість індивідуального підходу до мовлення, який враховує особисті особливості та потреби кожної людини, незалежно від її гендерної ідентичності. Підтримка різноманітності у мовленні сприяє створенню середовища, де кожна особистість може вільно виражати себе та відчувати себе прийнятою. Це не тільки сприяє розвитку мовної ідентичності, але й формує більш гармонійні та толерантні соціальні взаємодії.

Існують різні методи та стратегії, спрямовані на подолання гендерних стереотипів у мові. Наприклад, проведення освітніх програм, спрямованих на підвищення обізнаності про гендерні стереотипи, впровадження гендерно-нейтральної мови та підтримка ініціатив, що сприяють гендерній рівності. Ці методи дозволяють зменшити вплив гендерних стереотипів на мовну ідентичність та сприяють формуванню більш рівноправного суспільства [2].

Подолання впливу гендерних стереотипів на мовну ідентичність є важливим завданням, оскільки стереотипи можуть обмежувати розвиток і самовираження особистості. Гендерні стереотипи, закріплені в мовній поведінці, можуть впливати на формування самосприйняття та мовної ідентичності, обмежуючи можливості для вільного вираження своїх думок та почуттів. Це може призводити до того, що окремі особи змушені дотримуватися усталених мовних норм і уникати висловлювань, які не відповідають суспільним очікуванням.

Існують різні методи, які сприяють мінімізації впливу гендерних стереотипів, забезпечуючи рівноправність та інклюзивність в мовному середовищі. Одним із ключових підходів є освітні програми, спрямовані на підвищення обізнаності щодо гендерних стереотипів і їхнього впливу на мовлення. Навчання критичному мисленню та навичкам аналізу медіаконтенту допомагає виявляти та протистояти гендерним упередженням, забезпечуючи більш свідоме та інклюзивне спілкування.

Важливо також запроваджувати політики та стандарти, що сприяють використанню гендерно-нейтральної мови у всіх сферах життя, включаючи роботу, освіту та соціальні взаємодії. Підтримка різноманітності у мовленні, яка враховує особисті особливості та потреби кожної людини, незалежно від її гендерної ідентичності, сприяє створенню більш гармонійного та толерантного середовища. Це не тільки сприяє розвитку мовної ідентичності, але й формує більш справедливі та рівноправні суспільні взаємодії.

Одним із ефективних способів є проведення освітніх програм, семінарів та воркшопів, спрямованих на підвищення обізнаності про гендерні стереотипи та їхній вплив на мовлення. Аналіз прикладів гендерно-нейтрального мовлення та обговорення способів уникнення стереотипних висловлювань сприяють формуванню більш інклюзивного мовного середовища. Зміна мовленнєвої поведінки також може бути корисною: заохочення використання гендерно-нейтральних термінів та уникнення гендерно-забарвлених слів допомагають мінімізувати вплив стереотипів.

Окрім цього, важливо підтримувати та популяризувати рольові моделі, які демонструють успішне подолання гендерних стереотипів. Відомі особистості, які відкрито говорять про важливість гендерної рівності, виступають за зміну усталених норм та сприяють створенню рівноправного мовного середовища. Таким чином, застосування цих методів сприяє розвитку більш

рівноправного та інклюзивного мовного середовища, зменшуючи вплив гендерних стереотипів на мовну ідентичність.

Висновки. Основні результати показують, що гендерні стереотипи мають значний вплив на мовну ідентичність. Вони формують нашу мовну поведінку та соціальні уявлення про гендерні ролі. Гендерні стереотипи закріплюються у мові через певні лексичні засоби, синтаксичні конструкції та прагматичні аспекти комунікації, що впливає на самосприйняття та сприйняття мовців іншими людьми. Аналіз впливу гендерних стереотипів на мовну ідентичність дозволяє зрозуміти, як мова підтримує та відтворює соціальні уявлення про гендер і як ці уявлення впливають на особистісну ідентичність осіб різних гендерів. Дослідження показало, що гендерні стереотипи можуть спричиняти мовну дискримінацію та нерівність, що вимагає розробки стратегій для їх подолання.

Майбутні дослідження можуть зосередитися на вивченні методів подолання гендерних стереотипів у мовній комунікації та розробці програм для підтримки гендерної рівності. Зокрема, важливо дослідити ефективність освітніх програм, спрямованих на підвищення обізнаності щодо гендерних стереотипів, а також впровадження гендерно-нейтральної мови в різних мовних контекстах. Крім того, перспективними є дослідження впливу новітніх медіа та соціальних мереж на формування та закріплення гендерних стереотипів, а також ролі мови в інтерсекційності гендеру з іншими соціальними категоріями, такими як раса, клас і сексуальна орієнтація. Такі дослідження допоможуть глибше зрозуміти складні механізми формування гендерної ідентичності та розробити ефективні стратегії для підтримки гендерної рівності у сучасному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Куравська Н. Гендерні стереотипи як джерело гендерної дискримінації та сексизму. *Збірник наукових праць : психологія*. Вип. 22. 2018. С. 55–62.
2. Бондаренко О. Концепти «чоловік» і «жінка» в українській та англійській мовних картинах світу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Донецьк, 2005. 19 с.
3. Мирошнеченко А. Гендерна ідентифікація як соціально-психологічний феномен. *Збірник наукових праць «Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова». Психологічні науки*. Серія 12. Вип. 35 (59). 2011. С. 24–31.
4. Ставицька Л. Мова і стать. *Критика*. 2003. № 6. С. 29–34.
5. Ставицька Л. Гендер: мова, свідомість, комунікація. Інститут української мови НАН України. К. КММ. 2015. 440 с.
6. Глущенко О. Вивчення гендерних особливостей мовлення в історичному аспекті. *Наукові праці. Філологія. Літературознавство*. Том 70. Випуск 57. Видання ЧДУ імені Петра Могили, 2007. С. 108–111.
7. Хом'як Ю. Лексичні засоби вираження гендерних стереотипів в українській мові. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Мовознавство*. Вип. 10. 2016. С. 89–95.
8. Осіпова Т. Гендерний аспект комунікативної поведінки людини: параметри вербальної і невербальної комунікації. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького національного університету: зб. наук. Праць / ред.: Ж.В. Колоїз (відп. ред.), П. І. Білоусенко, В. П. Олексенко та ін. Кривий Ріг : ТОВ «Центр-Принт». 2012. Вип. 7. С. 110.*
9. Корнева Л. Гендерний аспект комунікації. *Філологічні науки*. 2013. Вип. 13. С. 106–113.

УДК 811.161.2'42:791.221.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-27>

МОВНА КРЕАТИВНІСТЬ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДИТЯЧІЙ АУДІОВІЗУАЛЬНІЙ ПРОДУКЦІЇ: НА ПРИКЛАДІ АНІМАЦІЙНОГО ФІЛЬМУ «МАВКА. ЛІСОВА ПІСНЯ»

LANGUAGE CREATIVITY IN MODERN UKRAINIAN AUDIOVISUAL PRODUCTION FOR CHILDREN: BASED ON THE ANIMATED FILM «MAVKA. THE FOREST SONG»

Мунтян О. О.,

orcid.org/0000-0002-7004-0249

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри філології та перекладу

Київського національного університету технологій та дизайну

У статті вивчаються особливості прояву мовної креативності в сучасній українській дитячій аудіовізуальній продукції на прикладі анімаційного фільму «Мавка. Лісова пісня». Актуальність пропонованого дослідження визначається тим, що анімаційні фільми завдяки яскравим діалогам, гумору та оригінальним виразам, можуть розвивати у дітей позитивне ставлення до рідної мови, зберігаючи національну культуру та ідентичність, а анімаційний фільм «Мавка. Лісова пісня» є яскравим прикладом такого підходу, виступаючи ефективним інструментом популяризації української мови та міфології серед молоді. Метою дослідження є визначити ключові аспекти мовної креативності в сучасній українській дитячій аудіовізуальній продукції на прикладі анімаційного фільму «Мавка. Лісова пісня». Відповідно до мети, окреслено такі завдання дослідження 1) визначити поняття анімаційного фільму та подати загальну характеристику цього виду продукції; 2) дослідити поняття мовної креативності та можливості її прояву в художніх текстах; 3) проаналізувати основні прийоми мовної креативності в анімаційному фільмі «Мавка. Лісова пісня». У ході дослідження виявлено, що анімаційні фільми, завдяки здатності залучати різні вікові групи, виконують не тільки розважальну, а й культурно-виховну функцію. Вони використовують мовну креативність через метафори, жаргонізми та гумор, що сприяє розвитку мовлення дітей, передаючи культурні цінності та мовні норми. Мовна креативність в анімації збагачує мовний арсенал і формує образи персонажів через нові мовні конструкції та стратегії. Анімаційний фільм «Мавка. Лісова пісня» став важливим культурним феноменом, поєднавши українські мотиви з інноваційними мовними рішеннями. Мовна креативність в анімаційному фільмі «Мавка. Лісова пісня» реалізується через переосмислення та модифікацію традиційних ідіом, створення оказіоналізмів та використання сленгу, що дозволяє передати атмосферу міфічного світу та водночас зберегти живу, розмовну українську мову, близьку до сучасного глядача.

Ключові слова: анімаційний фільм, «Мавка. Лісова пісня», мовна креативність, модифікація ідіоми, оказіоналізм, сленг.

The article studies the specifics of the manifestation of language creativity in modern Ukrainian audiovisual production for children based on the animated film «Mavka. The Forest Song». The relevance of the proposed research is determined by the fact that animated films, thanks to bright dialogues, humor, and original expressions, can develop a positive attitude towards one's native language in children, preserving national culture and identity, and the animated film «Mavka. The Forest Song» is a vivid example of such an approach, being the effective tool for popularizing the Ukrainian language and mythology among young people. The aim of the research is to identify key aspects of language creativity in modern Ukrainian audiovisual production for children based on the animated film «Mavka. The Forest Song». In accordance with the aim, the following research objectives have been outlined: 1) to define the concept of an animated film and provide a general characteristic of this type of production; 2) to explore the concept of language creativity and the possibilities of its manifestation in artistic texts; 3) to analyze the main techniques of language creativity in animated film «Mavka. The Forest Song». The research demonstrates that animated films, due to their ability to attract different age groups, perform not only entertaining function but also cultural and educational ones. They reveal language creativity through metaphors, jargon, and humor, which contributes to the development of children's speech, conveying cultural values and language norms. Language creativity in animation enriches the linguistic arsenal and shapes the characters' images through new

linguistic constructions and strategies. The animated film «Mavka. The Forest Song» became an important cultural phenomenon combining Ukrainian motifs with innovative linguistic solutions. Language creativity in the animated film «Mavka. The Forest Song» is realized through rethinking and modification of traditional idioms, creation of occasionalisms, and use of slang allowing to convey the atmosphere of a mythical world and at the same time to preserve the living, colloquial Ukrainian language, close to the modern viewer.

Key words: animated film, «Mavka. The Forest Song», language creativity, modification of idiom, occasionalism, slang.

Постановка проблеми. У сучасному медіапросторі аудіовізуальні медіа займають важливу роль, особливо у розвитку дитячої культури та мовлення. Швидкий розвиток мультимедійних технологій та зростання популярності іноземних контентів ставлять перед вітчизняними культурними продуктами нові завдання: не тільки розважати, але й зберігати та популяризувати національну мову й національну культуру. Анімаційні фільми як потужний засіб комунікації можуть бути використані для формування у дітей позитивного ставлення до рідної мови та культури, розвиваючи в них інтерес до національних традицій і особливостей рідної мови. Через яскраві та креативні діалоги, використання гумору та оригінальних виразів, анімаційний фільм може зацікавити дітей і створити позитивне ставлення до української мови, допомагаючи їм не лише розвивати навички мовлення рідною мовою, а й закріплювати культурні знання, що відображають національну ідентичність.

Анімаційний фільм «Мавка. Лісова пісня», що вийшов на великі екрани у 2023 році, має велике значення для України, оскільки сприяє збереженню національної ідентичності та популяризації української культури серед молоді. Поєднуючи українську міфологію та сучасні технології анімації, передаючи важливі культурні цінності та традиції, цей анімаційний фільм допомагає популяризувати українську мову, що має особливу роль у збереженні національної спадщини. Використання рідної мови в таких великих проєктах дозволяє закріпити її статус та зацікавити нові покоління. Цей аудіовізуальний продукт стає не лише важливим культурним явищем в Україні, а й представником української спадщини на міжнародній арені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиліття анімаційні фільми нерідко ставали об'єктом досліджень. Зокрема, Дж. Ленбург [1] розглядав загальну історію анімації, у той час, як К. Д. Мараховська й Т. І. Уварова [2] сконцентрували увагу на історичному розвитку української анімації та її особливостях. У. Моріц [3] розглядав анімаційні фільми як експериментальну й авангардну форму мистецтва. Б. М. Крижанівський [4] досліджував технологічні та художні принципи мультиплікації, тоді як Д. В. Стеценко [5] аналізувала лексичні особливості анімаційного дискурсу, розглядаючи його емоційний та когнітивний вплив, а в роботах А. Горчевич [6; 7] вивчалися конкретні мовні особливості персонажів, такі як евфемізми, жаргонізми та змішання стилів.

Мовну креативність науковці також розглядали у різних аспектах. Так, А. Поуп [8] досліджував історію, теорію та практику креативності, наголошуючи на творчому використанні мовного матеріалу; Е. П. Торренс [9] вивчав творче мислення та його вплив на інтелектуальний розвиток суспільства; М. Ілляхова [10] досліджувала поняття креативності та її роль у пошуку нових рішень і самопрезентації. Педагогічні аспекти мовної креативності розглядає Е. М. Герасименко [11], акцентуючи увагу на розвитку мовної креативності в навчанні мови, визначаючи її як здатність комбінувати мовні ресурси. Своєю чергою, лінгвістичне дослідження мовної креативності проведено С. В. Воропай [12], яка розглядає її прояви у соціальних мережах, зокрема у Facebook.

Однак аналіз останніх досліджень і публікацій переконливо демонструє недостатній ступінь вивченості обраної теми, зокрема, необхідність вивчення мовної креативності у сучасній українській анімаційній продукції як способу зацікавити аудиторію, привернути її увагу не лише до самого продукту, а і до української культури загалом.

Мета дослідження. Пропоноване дослідження має на меті визначити ключові аспекти мовної креативності в сучасній українській дитячій аудіовізуальній продукції на прикладі анімаційного фільму «Мавка. Лісова пісня». Відповідно до мети, дослідження покликане досягти таких завдань: 1) визначити поняття анімаційного фільму та подати загальну характеристику цього виду продукції; 2) дослідити поняття мовної креативності та можливості її прояву в художніх текстах; 3) проаналізувати основні прийоми мовної креативності в анімаційному фільмі «Мавка. Лісова пісня».

Виклад основного матеріалу. Вже понад століття анімаційні фільми приваблюють не лише дітей, а й представників усіх вікових груп, підкорюючи серця цілої армії шанувальників з різних культур яскравими персонажами, створюючи приємний настрій і повертаючи глядача у дитинство широким діапазоном сюжетів [6, с. 26]. Причиною такої тривалої прихильності до анімаційних фільмів, на думку Дж. Ленбурга, є втілення фантастичного світу, який варто берегти, яким варто насолоджуватися і, головне, який варто згадувати знову і знову, незалежно від місця або часу, або від того, які зміни відбулися в реальному світі навколо нього [1, с. 1].

Мультиплікацію, чи анімаційний фільм, визначають як відображення дійсності за допомогою низки рухомих малюнків, або низки рухомих фотографій об'ємних об'єктів, змонтованих на кінострічці. Робиться це для того, щоб надати серії малюнків руху (саме слово «мультиплікація» походить від латинського *multiplicatio* і може бути перекладене як «множення», тобто, вже сама назва вказує на технологічний принцип мистецтва [4, с. 5]. Початковий матеріал для анімації й мультиплікації – не просто малюнок, а малюнок, який оживає, оскільки головне – не в малюнку, а в тому, що народжує пов'язана серія малюнків. Якщо «хоч на мить зупинити фільм – персонаж негайно “загине” і перетвориться у статичний малюнок» [2, с. 157].

Історик кіно В. Моріц розглядає анімаційні фільми як експериментальну або принципово авангардну форму вираження як у культурному, так і в лінгвістичному аспекті [3, с. 21]. Мова анімації розмовна, жива, розповідна; вона має навчальний та виховний вплив, і часто є більш складною, метафоричною, ніж може здаватися на перший погляд. Кожен анімаційний фільм несе в собі інформацію, яка міститься у візуальному образі персонажів або в їх діях. Інформація може бути емоційною і містити раціональні та когнітивні елементи [5, с. 66].

Автори та сценаристи ретельно обирають теми своїх фільмів і подають мовлення персонажів у дуже оригінальний, пишний і «показовий» спосіб [7, с. 75]. Для цього специфічного типу мовлення характерне використання різних стилів мови з досить частим використанням елементів жаргону або навіть вульгарного мовлення, а їх змішання є його невід'ємною частиною, маючи подекуди навмисно жартівливий або іноді саркастичний характер [6, с. 27].

Саме тому мовна креативність є невід'ємною складовою анімаційних фільмів. Креативність як ментальний та культурний феномен довгий час була предметом міждисциплінарних досліджень, входячи до кола інтересів представників різних дисциплін (психологія, соціокультурологія та антропологія). Тому це поняття можна вважати відносно новим у лінгвістичних розвідках [12, с. 7]. Креативність розуміється як цілеспрямована, прагматична активність особистості, яка спрямована на пошук ефективних шляхів вирішення життєво-професійних проблем, що характеризується створенням нових і оригінальних ідей, результатом яких є інновація та самопрезентація. З огляду на це одним з ключових компонентів креативності є прагматичність, тобто розуміння того що саме необхідно створювати, навіщо це створювати, для кого це створювати і яким є бажаний результат [10, с. 99].

У лінгвістиці креативність, в сенсі мовної творчості, сприймається дещо по-іншому ніж у загальноприйнятому сенсі. Із позиції цієї науки, креативність багато в чому зводиться до продуктивності: тобто на скільки саме можна використовувати усталені абстрактні мовленнєві схеми для створення нових висловлювань [11, с. 83]. Однак, враховуючи прагматичність креативності як діяльності особистості, доцільно розуміти мовну креативність як процес творення мовцем необмеженої кількості нових продуктів образного характеру шляхом використання

обмеженої кількості вже існуючих мовних ресурсів [8, с. 10], тобто, можливість творчо перформатувати існуючий мовний матеріал задля задоволення конкретної комунікативної мети [12, с. 9]. Мовна креативність виявляється через певні засоби і прийоми, які «культивують мисленево-мовленєву свободу сучасних людей, збагачують їхні знання, розвивають уподобання, розширюють наявні асоціації та сприяють загальній інтелектуалізації суспільства» [9, с. 28].

Український анімаційний фільм «Мавка. Лісова пісня» від студії Animagrad (FILM.UA) став одним з найуспішніших міжнародних релізів незалежної анімації 2023 року. Це – перший український анімаційний фільм, який вийшов у надширокий світовий кінопрокат: мультфільм побачили на великих екранах в 148 країнах, а загальні касові збори сягнули позначки в понад 20 мільйонів доларів. Душа Лісу заговорила 32 мовами, а в Україні до створення «Всесвіту Мавки» долучилося щонайменше 30 національних брендів [13].

В анімаційному фільмі «Мавка. Лісова пісня» близьким та привабливим для глядача є не лише світ легенд, а й аудіокомпонент. Так, мовлення персонажів адаптоване до сучасної аудиторії, зокрема молоді. Для озвучення головних героїв залучено відомих українських артистів, що підвищує впізнаваність та привабливість фільму для глядачів. Наприклад, роль Мавки виконала акторка Наталка Денисенко, а Лукашем став співак Артем Пивоваров. Таке залучення популярних особистостей не лише підвищує інтерес до фільму, але й сприяє кращому сприйняттю мовлення персонажів молодією аудиторією. Використання сучасної лексики та інтонацій, притаманних молодіжному середовищу, робить діалоги більш природними та доступними для глядачів [13].

Практичний аналіз специфіки мовлення персонажів в анімаційному фільмі «Мавка. Лісова пісня» дозволив виявити низку ключових прийомів мовної креативності авторів тексту, які роблять цей анімаційний фільм більш привабливим для сучасного юного глядача.

У першу чергу це – використання переосмислених ідіоматичних виразів, які є впізнаваними для глядача, але через несподівану форму або контекст використання створюють комічний ефект. Наприклад: Гук: *Братуку, ти куди? Корінці склеїти хочеш?* Лукаш: *Хай загину, та я маю її врятувати* [14, 01:24:30–01:24:33]. У цьому випадку персонаж Гук, який взагалі є одним із найбільш строкатих носіїв мовної креативності, трансформує загальномовну ідіому *склеїти ласти* «померти», те саме, що «зіграти в ящик» (коли людину ховають, то руки (вони ж ласти) акуратно складають на грудях («склеюють»)) [15]. Оскільки Гук – дух лісовий, то він замінює *ласти* на *корінці*, що ближче до його розуміння, однак ідіома залишається впізнаваною, а сама заміна змушує глядача посміхнутися із самого світобачення цього лісового духу, який свої знання застосовує до людини, в якій, очевидно, жодних корінців немає.

Окрему увагу привертає і спосіб вигаданих істот ідіоматично лягати, наприклад: Гук: *Що? І не мрій, жук мене точи! Не буде, не буде, не буде цього!* [14, 00:29:15–00:29:18]. Вираз *жук мене точи* схожий на українське *вдар мене грім*, що вживається як заприсягання у правдивості своїх слів, запевнення в чому-небудь [15]. У цьому випадку ідіома трансформована повністю та не зберегла лексичної близькості до вихідної ідіоми, однак вона є впізнаваною за граматичною структурою та загальним значенням для персонажа: якщо для людини небезпечним є грім, то для деревини – жуки.

Наступним характерним проявом мовної креативності в цьому анімаційному фільмі є досить широке розповсюдження оказіональної лексики, припустимої лише в контексті сюжету цього фільму. Наприклад, через давню ворожнечу людей та лісових істот останні іменують людей *людовиськами*: Гук: *О-о-о! Людовисько! Я пригляну за ним. Поклич русалок* [14, 00:23:48–00:23:50]. *Людовисько* є похідним від *людина* + *чудовисько*, що акцентує увагу глядача на тому, що залежно від куту сприйняття чудовиськами можуть вважатися не лише міфічні істоти, а будь-які істоти, що приносять шкоду іншим.

Окрім того, в анімаційному фільмі «Мавка. Лісова пісня» розповсюджені елементи сленгу, такі як *ульотний* «неймовірний, чудовий» [15]: Гук: *Спокундра! Гук – доктор ульотних наук згоден стати хранителем* [14, 00:16:52–00:16:55]. У цьому ж випадку *спокундра* «спокійно»

[15] вже тяжіє до жаргону, що також може звеселити юну аудиторію, особливо стилістичною недоцільністю, використовуючись у контексті анімаційного фільму про українську міфологію.

Окремі комічні евфемізми можуть мати розважальний характер, як у наступному прикладі: Мавка: *Гуку, та ти літати вмієш! Оце так новина!* Гук: *Я, люба, той, хто й сонце осідлає! Тільки нігугу Лісовику, скаже, я головою лелекнувся* [14, 00:05:25–00:05:30]. У цьому випадку *нігугу* (пор. *нічичирк*) та *лелекнувся* (пор. *вдарився* у значенні «лишився розуму»). У цьому випадку глядач чує живу, не «нудну» українську мову та може відчувати дивакуватість персонажів, які так говорять.

Таким чином, мовна креативність в анімаційному фільмі «Мавка. Лісова пісня» робить його привабливим для молодшої аудиторії. Виявлені прийоми, такі як модифікація ідіом, використання okazіональної лексики та елементів сленгу, поєднуються з атмосферою фентезі та української міфології. Вони не лише створюють комічний ефект, але й дають глядачеві можливість по-новому поглянути на мову, що особливо важливо для дітей, адже такий підхід сприяє розвитку уяви та розуміння гри слів. Крім того, використання вигаданих виразів і специфічних термінів додає фільму особливої легкості та чарівності, що викликає позитивні емоції у юного глядача та відповідає казковій атмосфері анімаційного фільму.

Висновки. Анімаційні фільми завдяки своїй здатності залучати представників різних вікових груп виконують не лише розважальну, але й культурно-виховну функцію. Вони активно використовують мовну креативність, що проявляється через застосування метафор, жаргонізмів та гумору, сприяючи розвитку мовлення дітей. Таким чином, анімація стає інструментом, що забезпечує передачу як культурних цінностей, так і мовних норм, водночас створюючи позитивне ставлення до рідної мови. Мовна креативність, що є важливою складовою анімаційного дискурсу, характеризується використанням нових мовних конструкцій і стратегій, які відповідають прагматичним цілям комунікації. Вона не лише збагачує мовний арсенал, а й формує образи персонажів через певне мовне вираження.

Анімаційний фільм «Мавка. Лісова пісня» став важливим культурним феноменом, який поєднав традиційні українські мотиви з інноваційними мовними рішеннями, що сприяло його успіху як в Україні, так і за її межами. Автори фільму, залучаючи популярних артистів для озвучення головних персонажів, зробили мовлення героїв ближчим та зрозумілішим для молодіжної аудиторії. Мовна креативність, що є невід'ємною частиною анімаційного фільму «Мавка. Лісова пісня», реалізується через численні прояви, такі як переосмислення й модифікація традиційних ідіом, створення okazіоналізмів та використання сленгу. Це дозволяє передати атмосферу міфічного світу, зберігаючи при цьому живу, розмовну українську мову, яка є близькою і зрозумілою для сучасного глядача. Такий підхід не лише сприяє кращому сприйняттю фільму, але й підвищує культурну значимість анімації, інтегруючи особливості сучасної української мови в контекст національної міфології.

Проведене дослідження демонструє широкі перспективи для подальших розвідок. Зокрема, перспективним напрямом подальшого дослідження вбачається більш ґрунтовний аналіз специфіки використання в анімаційній продукції модифікованих ідіом, дослідження їх типології та функцій. Окрім того, доцільно прослідкувати особливості творення okazіональної лексики в україномовній анімації та українських перекладах англійськомовних анімаційних фільмів та, таким чином, виявити сучасні тенденції озвучування аудіовізуальної продукції в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Lenburg J. The Encyclopaedia of Animated Cartoons. New York: VB Hermitage, 2009. 704 p.
2. Мараховська К. Д., Уварова Т. І. Феномен української анімації: історичний контекст. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2019. № 31. С. 157–160.
3. Moritz W. Some observations on non-objective and non-linear animation. *Canemaker*. 1988. Vol. 2. P. 21.

4. Крижанівський Б. М. Мистецтво мультиплікації. Київ: Радянська школа, 1981. 118 с.
5. Стеценко Д. В. Лексичні особливості анімаційного дискурсу. *Актуальні питання сучасної філології*. 2014. С. 65–70.
6. Gorčević A., Dazdarević S., Zoranić A. L. Investigation of animated film blends in English discourse. *Facta Universitatis. Series: Linguistics and Literature*. 2016. Vol. 14, No 1. P. 25–40.
7. Gorčević A. Euphemisms in Animated Films. *Proceedings of the 3rd International Conference on Foreign Language*. Sarajevo: FLATAL, 2013. P. 75.
8. Pope R. Creativity: Theory, History, Practice. New York : Routledge, 2005. 302 p.
9. Torrance E. P. Guiding Creative Talent. Englewoodcliffs, N.Y.: Prentice-Hall, 1962. 360 p.
10. Ілляхова М. Креативність і творчість: дефініції понять. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2019. № 23. Т. 2. С. 95–100.
11. Herasymenko E. M. The Linguistic Creativity Development in Language Teaching. *Інновації та традиції у мовній підготовці іноземних студентів*: матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, 6 груд. 2019 р. Харків: Видавництво Іванченка І. С., 2019. С. 83–87.
12. Воропай С. В. Лінгвістична креативність та її реалізація у мові користувачів соціальних мереж (на прикладі соціальної мережі Фейсбук). *Філологічні трактати*. 2014. № 4. Т. 8. С. 7–13.
13. Мавка.UA. URL: <https://mavka.ua/uk/news/text/329-686ab3> (дата звернення: 15.01.2025).
14. Мавка. Лісова пісня. Реж. О. Рубан, О. Маламуж; прод. І. Костюк, Є. Олесов, А. Єлісєєва. Animagrad, Film.UA Group, 2023. 99 хв.
15. MySlovo. URL: <https://myslovo.com/> (дата звернення: 15.01.2025).

УДК 811.161.2'36(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-28>

МІЖРІВНЕВИЙ ХАРАКТЕР КАТЕГОРІЇ ОСОБИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

INTERLEVEL NATURE OF GRAMMATICAL PERSON IN UKRAINIAN LANGUAGE

Нестеренко Т. А.,*orcid.org/0000-0001-8987-4350**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української філології та журналістики**Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка***Кричун Л. П.,***orcid.org/0009-0007-2520-7269**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української філології та журналістики**Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка*

У статті зроблено спробу на засадах функційно-категорійної граматики визначити міжрівневий характер категорії особи в українській мові. Доведено, що категорія особи становить центр семантики особовості, відображена в морфологічній структурі дієслова за допомогою спеціальних морфологічних і синтаксичних показників; притаманна не лише дієслову, а й іменнику; відіграє вагомий роль у структурно-семантичній та комунікативній організації речення. Проаналізовано значення особи, відображені в морфологічній структурі дієслова за допомогою власних граматичних показників у їхньому зв'язку з семантикою займенникових іменників, та здійснено їхню проекцію у сферу комунікативного синтаксису.

Аналіз формально-граматичних та семантичних аспектів категорії особи засвідчує їхні зв'язки з іншими мовними рівнями. У формальному плані обсяг категорії особи дієслова в сучасній українській мові обмежується лише особовими формами, які мають у своєму складі маркери особи – особові закінчення, водночас дієвідмінювані дієслова перебувають у тісному зв'язку із займенниковими іменниками. Центр морфологічного втілення особовості як міжрівневого категорійного утворення становить невластива категорія особи дієслова, а семантично центральною є особа іменника.

Категорія особи знаходить свій вияв і на синтаксичному рівні. Грамами мовця та адресата безпосередньо підпорядковані підкатегорії особи, а грамами неучасника виділяють людей, інших істот або предмети, які не беруть участі в комунікативних актах.

Категорію особи можна кваліфікувати як міжрівневу, що знаходить вияв на рівні морфології, семантико-синтаксичної структури речення та комунікативного синтаксису. На формальному рівні ядро міжрівневої категорії особи становить відповідна невластива морфологічна особа, а на рівні семантики центральною є особа іменника.

Ключові слова: функційно-категорійна грамика, морфологія, синтаксис, міжрівневі категорії, категорія особи, структурно-семантична організація речення.

The article attempts to determine the interlevel nature of grammatical person category in Ukrainian language on the basis of functional-categorical grammar. Grammatical person constitutes the center of semantics of personhood, it is reflected in morphological structure of the verb with the help of special morphological and syntactic indicators; it is inherent not only to the verb, but also to the noun; plays a significant role in the structural-semantic and communicative organization of the sentence. The article analyses the meanings of grammatical person reflected in the morphological structure of the verb with the help of its own grammatical indicators in their connection with the semantics of pronominal nouns, and projects them into the sphere of communicative syntax.

The analysis of the formal-grammatical and semantic aspects of grammatical person attests to their connection with other linguistic levels. In formal terms, the scope of grammatical person of the verb in modern Ukrainian language is limited only to personal forms that have in their composition markers of person: personal inflectional

suffixes. At the same time, inflected verbs are in close connection with pronominal nouns. The center of the morphological embodiment of personhood as an interlevel categorical formation is the grammatical person category that has been adopted by the verb, and semantically grammatical person of the noun is central.

The category of person also finds its expression at the syntactic level. The tagmemes of the speaker and the addressee are directly subordinate to the subcategory of person, while the tagmemes of the non-participant distinguish people, other beings, or objects that do not participate in communicative acts.

Grammatical person can be qualified as interlevel, as it is manifested at the levels of morphology, semantic-syntactic structure of the sentence and communicative syntax. At the formal level, the core of the interlevel category of grammatical person corresponds to morphological person, and at the level of semantics, the person of the noun is central.

Key words: functional-categorical grammar, morphology, syntax, interlevel categories, grammatical person category, structural-semantic organization of the sentence.

Постановка проблеми. Міжрівневі категорії, які реалізують свою семантику спеціальними засобами на різних ярусах мови, постійно перебувають у фокусі уваги категорійної граматики. Категорії, що мають вияви на кількох мовних рівнях, розглядали І. Вихованець, К. Городенська, А. Загнітко, Н. Костусяк, М. Мірченко, Н. Ясакова та ін [1; 2; 3; 5; 6; 8; 11]. Як твердить Н. Костусяк, функційно-категорійне спрямування наукових праць дало змогу з'ясувати статус та функціонування одиниць у різних комунікативних ситуаціях, виявити кількісні та якісні зміни, що відбулися в корпусі української мови, і на їхньому тлі увиразнили проблему вивчення категорій, що мають стосунок до різних мовних ярусів [6, с. 7].

Представники категорійної граматики доходять висновку, що міжрівневий характер має більшість категорій, які традиційна граматика відносить до морфологічних, зокрема, категорії істот-неістот, відмінка, ступенів порівняння прикметників, валентності дієслова, модальності. Особливу увагу вчених привертала категорія відмінка, валентності, темпоральності, модальності (у тому числі й морфологічної) [6]. Н. Ясакова систематизувала різні рівневі засоби вираження семантики персональності в українській літературній мові, схарактеризувала морфологічну категорію особи як граматичне ядро персональності [11]. Водночас пов'язана з персональністю категорія особи залишається цікавим об'єктом граматичних досліджень, оскільки вона становить центр семантики особовості, відображена в морфологічній структурі дієслова за допомогою спеціальних морфологічних і синтаксичних показників; притаманна не лише дієслову, а й іменнику; відіграє вагомий роль у структурно-семантичній та комунікативній організації речення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційна українська граматика визначає категорію особи дієслова як таку, що виражає відношення дії до її виконавця (суб'єкта дії) з погляду мовця. Зміст і статус категорії особи дієслова вчені визначали по-різному. Це пов'язано з тим, що вона знаходить вияв у різних семантико-граматичних класах слів і на різних ярусах мови. На думку І. Матвіяса, граматична особа притаманна тільки відіменниковим займенникам і дієсловам [7, с. 38]. Аналізуючи семантику особи в дієслові, М. Плющ визначає статус особи в іменнику і займеннику як функційно-семантичний, а в дієслові – морфологічний [9]. І. Вихованець твердить: «Категорія особи в дієслові граматична, вона виражає своє значення флексією, а в іменнику – семантична [1, с. 104].

На засадах функційного (семантико-граматичного) підходу в українському теоретичному мовознавстві переглянуто статус морфологічних категорій дієслова, у тому числі й категорії особи. Особу й число, як зауважує К. Городенська, варто відносити до невластивих дієслівних морфологічних категорій, що не мають семантичної мотивації та зумовлені зв'язками й відношеннями з іменниками, передусім з іменниками, ужитими в ролі підмета, з яким дієслово в позиції присудка формує предикативне ядро речення [4, с. 30–47].

Мета дослідження. У статті ставимо за мету окреслити міжрівневий статус категорії особи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорія особи властива лише дієвідмінюваним дієсловам, які посідають центральне місце в системі дієслівних форм. Особа хоч і не

є суто дієслівною категорією, але її значення відображені в морфологічній структурі дієслова за допомоги власних граматичних показників. У формальному плані обсяг категорії особи дієслова в сучасній українській літературній мові обмежується лише особовими формами, які мають у своєму складі маркери особи – особові закінчення. Це дієслова теперішнього / простого майбутнього часу дійсного способу: (я) *ходжу*, (ти) *ходиш*, (він, вона, воно) *ходить*, (ми) *ходимо*, (ви) *ходите*, (вони) *ходять*; складна форма майбутнього часу: (я) *ходитиму*, (ти) *ходитимеш*, (він, вона, воно) *ходитиме*, (ми) *ходитимемо*, (ви) *ходитимете*, (вони) *ходитимуть*; складена форма майбутнього часу: (я) *буду ходити*, (ти) *будеш ходити*, (він, вона, воно) *буде ходити*, (ми) *будемо ходити*, (ви) *будете ходити*, (вони) *будуть ходити*; дієслова наказового способу: (ти) *ходи*, (він, вона, воно) *хай ходить*, (ми) *ходімо*, (ви) *ходіть* (*ходите*), (вони) *хай ходять*. У цих формах особа передається морфологічним способом, а засобом особовості є дієслівне закінчення, яке бере на себе також функцію виразника значень способу, часу, дієслова. Категорія особи природним чином пов'язана з виявом значень інших категорій особових утворень: часу, способу, що свідчить про їхній взаємозв'язок і взаємозумовленість. Зокрема, категорії особи і числа виявляються в дієслівних формах теперішнього і майбутнього часу та наказового способу.

Категорія особи базується на протиставленні трьох граем (першої, другої та третьої особи), які взаємодіють з невластивістю дієслівною категорією числа (шестичленна опозиція). Парадигма наказового способу є неповною, не існує спільного погляду на її обсяг, бо представники формального напряму особову опозицію наказового способу обмежують формами 2-ї особи однини та 1-ї і 2-ї особи множини.

Інші дієвідмінювані дієслова, зокрема форми минулого часу, умовного способу передають значення особи синтаксично, найчастіше через посередництво особового займенника: *Я сів не в той літак / Спочатку / Думав я / Що сів у той літак / Але я сів / Не в той літак / Він був / З одним крилом / Другим крилом / Мав стати / Я / Я / Ним не став* (М. Вінграновський). В. Русанівський пише: «У часових формах минулого часу та умовного, спонукального і бажального способів позицію категорії особи заступає категорія роду, яку формують грамами чоловічого, жіночого та середнього роду» [10, с. 156]. Так звані «родові» форми (дієслова), яким представники формально-граматичного напряму в морфології відмовляють у статусі особових, насправді не позбавлені можливості означати особу виконавця дії, але роблять це в синтаксичний спосіб. Історичні зміни в складі дієслівних форм призвели до того, що допоміжні дієслова, які були компонентами складених дієслівних форм і передавали значення особи в давньоукраїнській мові, були втрачені і роль виразника особи перебрало на себе займенникове слово (або особовий займенник).

Дієвідмінювані дієслова перебувають у тісному зв'язку із займенниковими іменниками. Головною функцією словоформ, які за традиційного поділу слів на частини мови мають статус особових займенників, є вказівка на особу *я, ми, ти, ви* або ж особу чи не-особу: *він, вона, воно, вони*. Позбавлені лексичного значення, займенникові слова дають лише узагальнену вказівку на характеристику предмета. При цьому особові займенникові іменники, подібно до особових закінчень дієслів, «формують граматичну категорію особи, що складається з трьох граем: грами першої особи – *я, ми*; грами другої особи – *ти, ви*, грами третьої особи – *він (вона, воно, вони)*» [3, с. 190]. Особові закінчення дієслів мають ті ж самі граматичні значення, що й особові займенники. Перша особа (*я*) вказує на мовця або групу осіб (*ми*), до складу яких входить мовець. Напр., *Я теж умру. І кари не уникну* (О. Забужко); *Ми шукаємо собі місця / прудконогі олені / і повинні знайти його / там, звідки стони, / де безкровна смерть – / ми, ми – молоді авіатори / майбутнього* (М. Семенко). Дієслова та займенникові іменники другої особи позначають співрозмовника, адресата мовлення, слухача (*ти*) або групу слухачів (*ви*), які беруть участь в акті мовлення. Напр., *Шматок землі, / ти зवेशся Україною. / Ти був до нас. Ти будеш після нас* (Л. Костенко); *Де зараз ви, кати мого народу?* (В. Симоненко).

Форми першої та другої особи становлять центр граматичної категорії особи, оскільки вказують лише на особу виконавця / виконавців дії. Особливістю відзначаються форми наказового способу, де ядро становить форма другої особи: *Любіть / своє, ви його створили й воно належить вам / чи нам / спокутувати гріх?* (М. Семенко). Форми першої та другої особи стосуються не-осіб лише у разі їхньої персоніфікації: *Гей ви, зорі ясні!.. тихий місяцю мій... Де ви бачили більше кохання?..* (В. Сосюра).

В українській мові спостерігаємо транспозицію форм другої особи у сферу першої у випадку вживання: а) пошанної множини: *Ну для чого це все, ну кому це потрібно, маестро?.. / Озирніться на хвилю – таж ми в цьому залі одні!* (О. Забужко); б) авторської множини: *Ми дослідили «новинні пустелі» у всіх регіонах України і готові презентувати результати дослідження!;* в) титульної множини: *В кедрових палатах, мов несамовитий, / Давид похощає і, о цар неситий, / Сам собі говорить: «Я... Ми повелим! / Я цар над Божієм народом! / І сам я Бог в моїй землі!* (Т. Шевченко) тощо.

Специфіку української мови становить те, що в реченні граматичне значення першої та другої особи однини / множини одночасно можуть передавати як особові закінчення дієслів, так і форми особових іменників (*я, ми, ти, ви*). Поряд же існують односкладні означено-особові речення, де значення особи (суб'єкта дії), а також дія чи стан сконцентровані в головному члені односкладного означено-особового речення, еквівалентному присудкові. Напр., *Я на гору круту крем'яную / Буду камінь важкий підіймать / І, несучи вагу ту страшную, / Буду пісню веселу співать* (Леся Українка); *Ви, байстрюки катів осатанілих, / Не забувайте, виродки, ніде: / Народ мій є! В його гарячих жилах / Козацька кров пульсує і гуде!* (В. Симоненко).

Репрезентація особовими займенниками суб'єкта мовлення й адресата мовлення в синтаксичній позиції підмета двоскладного речення на формально-граматичному рівні часто надлишкова, оскільки мовці паралельно застосовують відповідні особові форми дієслова-присудка. Утім, означені випадки граматичної надмірності не порушують норм сучасної української літературної мови. На нашу думку, традиція вживати двоскладні речення з підметами, вираженими особовими займенниковими іменниками в українській мові спричинена тим, що частина дієслів у своєму історичному розвитку втратила можливість морфологічно виражати особу й компенсувала цю втрату за рахунок уживання особових форм займенникових іменників. Тоді як, до прикладу, у сучасній польщизні збережена особова парадигма дієслів минулого часу, умовного способу, тому в комунікації перевага надається односкладним реченням.

У реченнях, де функцію присудка виконує дієслово з морфологічно вираженим родовим значенням (минулий час, умовний спосіб), особа передається виключно синтаксично, формою іменника, у тому числі займенникового: *У синьому морі я висіяв сні, / У синьому морі на синьому глеї / Я висіяв сні із твоєї весни, / У синьому морі з весни із твоєї* (М. Вінграновський).

Мають свою специфіку форми третьої особи, які зазвичай виражені дієсловами й займенниковими іменниками. По-перше, вони дають вказівку як на особу, так і на предмет. Ця особливість визначається генезою особово-вказівних займенників, що первинно вказували на предмет і лише згодом поширили цю здатність на особу. З огляду на зазначене функціонал третьособових форм виходить далеко за межі кореляції дії та суб'єкта її виконавця. К. Горденська в праці «Теоретична морфологія української мови» (2004) зазначає, що займенникові іменники вказують: 1) на особу-діяча: *Страшний скрипаль уже підняв смичок. Він буде грати реквієм річок* (Л. Костенко); 2) на інших істот: *А зібравшись, вирушає [Данило] в дорогу, кликнувши за собою малого, проте бідового песика Кузьку – він-бо справді як той жучок, що живе на колоска – малий та криволапий* (Гр. Тютюнник); 3) на конкретні предмети: *Як збережеш у собі серце, коли воно не кам'яне?* (Л. Костенко); 4) на абстрактні назви, поняття: *Ми, на жаль, менше знаємо про українсько-французькі зв'язки. А вони були* (М. Рильський) [3, с. 190]. Специфіку займенників третьої особи становить те, що вони завжди заступають іменник. Виконуючи анафористично-вказівну функцію, заступають назви людей, інших істот, предметів, явищ,

згаданих раніше. К. Городенська пише: «Вони відсилають (частіше) до власне іменника, що виступає в попередньому місці тексту або (рідше) до власне-іменника в наступному складникові тексту (випереджувальна функція)» [3, с. 191]. Що ж до третьоособової грамеми дієслова, то вона координується в роді й числі з підметом, вираженим іменником, у тому числі особовим іменником у третій особі: *Вже згадки дихають в обличчя, наче коні... / Вони біжать, ночами днями повні* (М. Вінграновський). *То небезпечно – генія цькувати. Він у безсмерті страшно вам воздасть* (Л. Костенко).

На морфологічному рівні особа отримує вияв у невласне-дієслівній категорії, значення якої транспоновані від власне-іменника або займенникового іменника й синтагматично зумовлені опорним словом у ролі підмета.

Аналізуючи семантику особи в іменниках, займенниках і дієслові, М. Плющ розглядає її в тісному зв'язку з категорією персональності [9]. У рамках функційно-семантичної граматики, з опорою на теорію ФСП, Н. Ясакова визначає морфологічну категорію особи ядром значення міжрівневої категорії персональності, що найточніше передає її семантику на формальному рівні. Водночас авторка наголошує на неоднорідності категорії особи, бо та охоплює іменникові та дієслівні засоби вираження персональності. Неоднорідність її виявляється ще й у тому, що семантика особи не існує відокремлено від сфери речення і передається засобами різного порядку – морфологічними, синтаксичними, семантичними [11, с. 39]. Тож з погляду морфологічного втілення центр особовості як міжрівневого категорійного утворення становить невласне-дієслівна категорія особи дієслова, а з позицій семантики центральною є особа іменника.

Категорія особи знаходить свій вияв і на синтаксичному рівні А. Загнітко пов'язує її з поняттям агентивності в структурі речення: «...у семантико-синтаксичній структурі речення агентивність виражається іменником – назвою істоти, який виконує функцію суб'єкта, а об'єктивність – іменником – назвою неістоти, який виконує функцію об'єкта, адресатність – іменником – назвою особи, якій приписується виконувана дія та ін.» [5, с. 291]. М. Мірченко наголошує на синтаксичному характері категорії особи і ставить її в один ряд з комунікативно орієнтованими часом і модальністю. Тож з позицій функційного синтаксису особа є актуалізованою комунікативною категорією, що «вказує на роль суб'єкта дії, процесу, стану тощо в акті спілкування з точки зору мовця» та виділяє три ролі мовця у висловлюванні: мовця, адресата мовлення та роль неучасника спілкування [8, с. 321]. Грамеми мовця та адресата безпосередньо підпорядковані підкатегорії особи, а грамеми неучасника виділяють людей, інших істот або предмети, які не беруть участі в комунікативних актах.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, категорію особи з позицій категорійної граматики можна кваліфікувати як міжрівневу категорію, яка знаходить свій вияв на рівні морфології, семантико-синтаксичної структури речення та комунікативного синтаксису. На формальному рівні ядро міжрівневої категорії особи становить відповідна невласне-дієслівна морфологічна особа, а на рівні семантики центральною є особа іменника. Перспективу подальших досліджень становить опис функційно-категорійних виявів особових значень на кожному охопленому нею ярусі мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті : монографія. Київ : Наук. думка, 1988. 256 с.
2. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : монографія Київ : Наук. думка, 1992. 222 с.
3. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови : академ. граматика української мови ; за ред. чл.-кор. НАН України Івана Вихованця. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 398 с.

4. Городенська К. Морфологічні категорії дієслова у традиційних і нових семантико-граматичних вимірах. Мовознавство. 2024. № 1. С. 39–47.
5. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови. Морфологія : монографія. Донецьк: ДонДУ, 1996. 435 с.
6. Костусяк Н. М. Структура міжрівневих категорій сучасної української мови : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 452 с.
7. Матвіяс І. Г. Синтаксис займенників в українській мові. Київ : Вид-во АН УРСР, 1962. 131 с.
8. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій : монографія. 2-е вид., переробл. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. 392 с.
9. Плющ М. Я. Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення : монографія. Вид-ня 2-ге, доповнене ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 203 с.
10. Русанівський В. М. Структура українського дієслова. Київ : Наук. думка, 1971. 315 с.
11. Ясакова Н. Ю. Категорія персональності : природа, структура та репрезентація в українській літературній мові : монографія. Київ : НаУКМА, 2016. 328 с.

УДК 811.111'27

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-29>

ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕКСПРЕСИВНОСТІ В КОРПОРАТИВНИХ ВИДАННЯХ ФОРМАТУ B2P

LINGUISTIC MEANS OF EXPRESSIVENESS IN CORPORATE MEDIA OF B2P FORMAT

Нечипоренко В. О.,*orcid.org/0000-0002-2429-9487**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету*

Статтю присвячено дослідженню лінгвістичних засобів вираження експресивності у корпоративних медіа. Актуальність дослідження корпоративного дискурсу в різних його аспектах обумовлена роллю, яку відіграють корпоративні видання у процесі комунікації і створенні єдиного корпоративного інформаційного простору. Корпоративні видання розглядаються як внутрішньо корпоративні PR-інструменти або як окремі інформативні різновиди сучасної преси. Аналіз аудиторії корпоративного видання як критерій категоризації уможливив виділення трьох форматів медіа: B2B (business-to-business); B2C (business-to-client); B2P (business-to-personnel).

Метою даної розвідки є виявлення і опис засобів вираження експресивності в корпоративному медіадискурсі формату B2P на матеріалі корпоративного видання транснаціональної компанії Volvo Group. Під експресивністю розуміємо все, що робить мовлення яскравішим, впливовішим, вражаючим. У контексті даного дослідження варто підкреслити, що експресивність виражає ставлення суб'єкта мовлення до адресата/дійсності і не лише виконує функцію повідомлення, але й посилено впливає на реципієнта. Більше того, експресивність посилює сприйняття повідомлення за рахунок емоційної реакції, викликаной його образністю, а також через здійснення емоційного впливу на отримувача повідомлення.

У корпоративному дискурсі формату B2P експресивність виражається на всіх рівнях мови. На фонетичному рівні для вираження експресивності використовуються фонемні повтори різних типів. Граматично експресивність виражається на синтаксичному рівні за допомогою різних стилістичних фігур. Експресивність на лексичному рівні виражається шляхом використання прикметників з експресивно-підсилювальним значенням, ступенями порівняння прикметників і прислівників, а також використанням фразеологізмів. Окрему увагу приділено аналізу супраграфемних елементів (шрифтове виділення), адже використання шрифтового варіювання є характерним способом вираження експресивності, що дозволяє виділяти одні елементи на тлі інших.

На всіх мовних рівнях текстів формату B2P експресивність спрямована на підкреслення ціннісних характеристик корпоративних стосунків.

Ключові слова: корпоративні медіа, B2P формат, експресивність, транснаціональна компанія Volvo Group.

The research focuses on analyzing linguistic means of expressiveness used in corporate media. The relevance of the study of corporate discourse in its various aspects is determined by the role corporate publications play in the process of communication and the creation of a global corporate information space. Corporate media are considered internal corporate PR tools or separate informative varieties of the modern press. Analysis of the audience of the corporate edition as a categorization criterion made it possible to distinguish three media formats: B2B (business-to-business), B2C (business-to-client), B2P (business-to-personnel). This investigation aims to identify and describe the means of expressiveness in corporate media of B2P format. The corporate edition of the transnational corporation Volvo Group is the source of empiric materials. By expressiveness, we understand everything that makes speech brighter, more influential, and more impressive. In the context of this study, it should be emphasized that expressiveness shows the attitude of the subject of speech to the addressee/reality and not only performs the function of a message but also strongly influences the recipient. Moreover, expressiveness enhances the reception of the message due to the emotional reaction caused by its imagery and through the emotional impact on the recipient of the message.

In the corporate discourse of the B2P format, expressiveness is uttered at all levels of language. At the phonetic level, phonemic repetitions of various types are used to express emotions. Grammatically, expressiveness is realized at the syntactic level through various stylistic figures. Expressiveness at the lexical level is expressed through adjectives with an expressive-strengthening meaning, degrees of comparison of adjectives and adverbs, and the use of phraseological units. Particular attention is paid to the analysis of supragraphemic elements (font selection) because the use of font variation is a characteristic way of uttering expressiveness, which allows the highlighting of some elements against the background of others.

At all linguistic levels of texts in the B2P format, expressiveness emphasizes the value characteristics of corporate relations.

Key words: corporate media, B2P format, expressiveness, transnational corporation Volvo Group.

Постановка проблеми. Нові технології, які прийшли на зміну традиційним способам передавання інформації, кардинально змінили контури сучасного медіа-простору. Йому стали притаманні величезні обсяги повідомлень, що відрізняються конвергентним характером, який виражається у поєднанні тексту, звуку і зображення, супроводжується активним розвитком нових типів масмедіа. Аналіз корпоративного дискурсу в різних його аспектах – це актуальна тема у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці. Її значущість пояснюється тим, що мова йде про новий тип дискурсу, який досить активно проявляє себе у соціальному середовищі. Лінгвісти відносять корпоративний дискурс до групи домінантних дискурсів сучасності. Але незважаючи на роль, яку відіграють корпоративні видання у процесі комунікації і створенні єдиного корпоративного інформаційного простору, ступінь наукової розробки даного питання ще не достатньо високий.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Корпоративні видання розглядаються як внутрішньо корпоративні PR-інструменти або як окремі інформативні різновиди сучасної преси. Український науковець Д. Олтаржевський терміном «корпоративні медіа» позначає «різновид ЗМІ, які видаються компаніями, підприємствами, установами з метою інформаційної підтримки власного основного виду діяльності шляхом формування позитивного іміджу, обміну інформацією всередині організації між співробітниками та поширення її назовні, серед клієнтів, партнерів тощо» [1, с. 53]. Зазначаючи, що корпоративні медіа неоднорідні у своїй масі, дослідник виділяє головні типоутворювальні ознаки таких медіа: аудиторну і цільову [2, с. 8–9].

Аналіз аудиторного складу корпоративного видання як основний критерій уможливорює виділення трьох видів фірмових видань:

- 1) B2B (business-to-business) – журнали, орієнтовані на бізнес-партнерів і постачальників, тобто профільні корпоративні журнали і видання для широкого загалу;
- 2) B2C (business-to-client) – видання, орієнтовані на клієнтів;
- 3) B2P (business-to-personnel), поділяються на видання для усіх працівників підприємства і видання лише для певної частини працівників.

Корпоративний дискурс є невід’ємною складовою корпоративної культури. Під корпоративною культурою науковці розуміють цінності, уявлення, очікування, норми, які існують у межах певної компанії. Основні положення корпоративної культури сприяють вирішенню різноманітних проблем, формують необхідну поведінку працівників, створюють певне ставлення до партнерів та реакцію на конкурентів [3, с. 38].

Аналізуючи різке якісне і кількісне зростання корпоративних медіа у сьогоdnішньому світі, науковці визначають його основні об’єктивні причини, а саме: трансформація інформаційного середовища і збільшення ролі внутрішніх і зовнішніх бізнес-комунікацій. У сучасних умовах корпоративні медіа відіграють роль медіатора і активного модератора корпоративного діалогу між бізнесом і суспільством, допомагають створювати і удосконалювати дружній, позитивний імідж [4, с. 144].

Різні аспекти вивчення англомовного корпоративного дискурсу висвітлено в дослідженнях Р. Ананко, О. Василюк, О. Воловик, Е. Куш, Р. Бріз, К. Нікерсон та ін. Проте праці україн-

ських і зарубіжних учених, присвячені теоретичним і практичним проблемам корпоративних комунікацій, недостатньо вивчають питання лінгвістичних засобів вираження експресивності в корпоративних виданнях, що поглиблює актуальність даної розвідки.

Метою дослідження є виявлення і опис засобів вираження експресивності в корпоративному медіадискурсі формату B2P на матеріалі корпоративного видання транснаціональної компанії Volvo Group.

Виклад основного матеріалу. У сучасному житті вираження емоцій практично у всіх сферах людських стосунків стає все активнішим. Пов'язано це із глобальними змінами, які відбуваються у світі, численними соціальними і політичними подіями, військовими конфліктами, природними катастрофами, загальним виявом свободи і повного розкріпачення людини тощо.

У мовознавстві категорії «емоція» і «експресія», «емоційність» і «експресивність» часто розглядають як абсолютні синоніми, а інколи вважають частково подібними, але автономними явищами. Деякі дослідники їх розмежовують, але визнають двома найважливішими складовими категорії виразності.

У даному дослідженні ми розглядаємо емоційність як прояв у мовленні почуттів і настроїв мовця по відношенню до дійсності або, іншими словами, суб'єктивне ставлення до дійсності. Експресивність (букв. «виразність», від лат. *expressio* – вираження, вияв) – це властивість певної сукупності мовних одиниць, яка забезпечує їх здатність передавати суб'єктивне ставлення мовця до змісту або адресату мовлення, а також сукупність характеристик мовлення і тексту, організованих на основі таких мовних одиниць. Під експресивністю розуміємо все, що робить мовлення яскравішим, впливовішим, вражаючим. Експресивність є однією з рушійних сил у розвитку мови, оскільки сприяє створенню нових засобів, які, в свою чергу, слугують для повнішого передавання думок і почуттів мовця. У контексті даного дослідження варто підкреслити, що експресивність виражає ставлення суб'єкта мовлення до адресата/дійсності і не лише виконує функцію повідомлення, але й посилено впливає на реципієнта. Більше того, експресивність посилює сприйняття повідомлення за рахунок емоційної реакції, викликаної його образністю, а також через здійснення емоційного впливу на отримувача повідомлення.

Експресивність притаманна одиницям усіх рівнів мови, тому можемо говорити про фонетичні, граматичні і лексичні мовні засоби її вираження у тексті.

На фонетичному рівні експресивність виражається за допомогою фонемних повторів (алітерація і асонанс) і особливого фонемного складу слова (ономатопія). Дані засоби вираження експресивності характерні для усного мовлення, однак слід зауважити все частіше використання фонемних повторів у публіцистиці (заголовки), рекламі (гасла та слогани) і прозових текстах.

Граматично експресивність може виражатися на двох рівнях. На морфологічному рівні – за допомогою незвичного використання артикля, присвійного відмінка, множини, персоніфікації (утворення присвійного відмінка від неживих іменників). На синтаксичному рівні використовуються стилістичні фігури (парцеляція, парантеза, еліпсис, інверсія, паралелізм тощо) і транспозиція синтаксичних структур (риторичні питання, вигуки тощо).

Лексичні засоби вираження експресивності (тропи) включають епітет, метафору, порівняння, іронію, гіперболу, літоту, перифраз, архаїзми, жаргонізми, діалектизми і фразеологічні одиниці.

Залучення все ширшого кола засобів, пов'язаних з передаванням інформації і її сприйняттям, у сферу лінгвістики обумовило всебічне вивчення зв'язків мови з іншими семіотичними системами та викликало інтерес до паралінгвістичних (невербальних) засобів, які використовуються у процесі передавання інформації.

Визначаючи невербальні, або параграфемні, засоби як засоби, що існують навколо графемної системи мови, супроводжують вербальне мовлення і слугують для вираження різних конотацій, дослідники, проте, доволі широко описують засоби, які можна класифікувати як пара-

графемні. Параграфемні засоби тлумачаться як різноманітні невербальні засоби письмового мовлення, які задіяні для передавання інформації. До таких засобів належать: графічна сегментація тексту і його розташування на папері, довжина рядка, пробіли, шрифт, колір, курсив, типографічні і допоміжні знаки, графічні символи, цифри, засоби іконічної мови (малюнки, фотографії, карикатури, таблиці, схеми тощо), незвична орфографія слів, розташування пунктуаційних знаків, формат паперу та інші засоби, перелік яких може змінюватися залежно від характеру певного тексту.

Крім того, одні паралінгвістичні засоби можуть виступати як самостійні носії інформації, оскільки є самодостатніми для розкриття змісту тексту (малюнок, світлина, карикатура, схема), в той час як інші можуть бути використані як допоміжні, такі, що доповнюють текст додатковими семантичними і експресивними відтінками (шрифт, розрядка, використання великих літер). Частина паралінгвістичних засобів безпосередньо не стосується змісту тексту і використовується для створення найкращих умов для його сприйняття (формат, відтінок, якість паперу).

Як уже зазначалося, корпоративна преса видається для різних цільових аудиторій (співробітників, партнерів, клієнтів тощо). Але кінцева мета корпоративного медіа завжди одна – формування лояльності клієнтів і співробітників, оскільки успішна діяльність організації багато у чому залежить від ступеня ефективності її взаємодії зі громадськістю.

Гарантом ефективності діяльності компанії є її персонал. Корпоративне медіа для персоналу покликане виконувати певний перелік функцій: формування єдиного комунікативного простору всередині організації, згуртування трудового колективу, розпорошеного інколи на тисячі кілометрів, просування і популяризація організаційної і корпоративної культури компанії, формування позитивного іміджу компанії, інформування про поточні проекти та їх підтримка, забезпечення розуміння цілей і задач організації усіма співробітниками, мотивація співробітників. Видання виступає як головний провідник інформації, що дозволяє знайомити читача з головними особами компанії, її поточними завданнями, ідеологією і філософією, а також слугує засобом зворотного зв'язку. Крім цього, внутрішньокорпоративна преса відіграє важливу роль у процесі інформування персоналу про конкурентну ситуацію на ринку, контролю комунікації і адаптації нових співробітників.

Звертаючись до аналізу засобів вираження експресивності в корпоративному медіадискурсі формату B2P, почнемо з характеристики компанії, чие корпоративне видання слугувало емпіричним матеріалом – транснаціональної компанії Volvo Group, оскільки дискурсивний аналіз передбачає чітке уявлення про адресанта, адресата і контекст комунікації.

На сьогодні концерн Volvo є шведським виробником-постачальником вантажівок, автобусів і будівельного обладнання, систем морських двигунів, космічних компонентів і фінансових послуг. Концерн поділяється на 9 виробничих компаній і 11 бізнес-підрозділів. Продукція Volvo Group виробляється у 18 країнах світу. Компанія налічує 104 000 співробітників майже у 190 країнах [5]. Для згуртування трудового колективу, просування єдиної культури компанії, інформування про поточні проекти і про їх підтримку, а також для мотивації усіх співробітників компанія видає журнал формату B2P «Agenda Magazine», який виходить 4-5 разів на рік шведською, англійською, голландською і китайською мовами і розповсюджується серед виробничого персоналу концерну.

Як зазначає Т. Ананко, передусім знайомство з корпоративною культурою певної компанії відбувається через її місію, яка описує основну мету та стратегії компанії щодо позиції на ринку, а також складається з цінностей та норм поведінки [3, с. 41]. Місію компанії формують як гасло, яке виокремлює її з низки інших компаній, що ведуть аналогічну діяльність. Так, концерн Volvo має девіз *Our mission – driving prosperity* [5]. Це гасло декларує прагнення компанії забезпечити споживачів високоякісним обслуговуванням та продукцією. Дослідження в галузі економіки свідчать, що великі компанії, які досягли успіху, мають сильну, орієнтовану на цін-

ності та запити споживачів корпоративну культуру. Відповідно до сучасних вимог суспільства діяльність компаній полягає не тільки у забезпеченні ринка якісними товарами за доступними цінами, але й у демонстрації етичних принципів щодо рішення соціальних проблем.

Компанія Volvo заявляє про себе як про компанію, сконцентровану, в першу чергу, на людях. Турбота про людей та їхню безпеку, про світ, в якому вони живуть, і є місією корпорацією і сутністю її бізнесу:

At Volvo, everything we do starts with people. So our mission to make people's lives easier, safer and better is something that comes naturally to us. It's the Volvo way.

As a human-centric car company, we are a brand for people who care about other people and the world in which we live. This is at the core of our business. It makes us think again every time we take decisions that affect the world and the lives of people.

Ретрансляція корпоративних цінностей безперервно проходить через усі матеріали випусків корпоративних видань. Розкриваючи у публікаціях конкретні приклади реалізації кожної корпоративної цінності, компанія залучає до них своїх співробітників.

Так, до прикладу, корпоративна цінність *Safety* розкривається в публікації, присвяченій високим стандартам безпеки і технології Safe Space Technology. Відповідність змісту публікації конкретній корпоративній цінності реалізується через спеціально відібрану лексику, яка організована в синтагми, націлені на здійснення маніпулятивного впливу на адресанта.

Volvo Cars has been a leader in automotive safety for decades, caring about the world we live in and the people around us. With our Safe Space Technology which includes all the standard safety features in a Volvo car, we help to keep you safe and make you feel safe.

We aim to pioneer safe and intelligent technology solutions in mobility to protect what is important to people in their everyday lives.

We focus on safety so you can drive with peace of mind.

У статті «Safety. Child safety» підкреслюється важливість безпеки для кожного учасника дорожнього руху:

Everyone's included. Safety for everyone – driver, passengers, other motorists and, of course, pedestrians – is our number one priority. We've always been an innovative leader in the field of safety, and child safety is no exception.

Далі мова йде про нове покоління дитячих крісел, які випускає компанія:

Our unique approach to child safety includes tests based on real-life traffic situations. That's why we strongly recommend rearward-facing child seats for children aged four and under.

Крім опису нового продукту, який відповідає останнім вимогам зручності і безпеки, наведено інфографіку – ілюстровану часову шкалу модифікації дитячих крісел з часів випуску першого крісла до останньої нової розробки.

Рис. 1. Фотографія до статті «Safety. Child safety» [6]

Супраграфемні елементи (шрифтове виділення) присутні в кожному тексті різних типів корпоративних видань, оскільки різноманітність шрифтів, їх зміна і виважене розташування мають значущий вплив на адресата. Крім того, використання різних типів шрифтів підпорядковується певним задачам, які ставить перед собою адресант. Такі задачі визначають основні функції шрифтів як елементів креолізованого тексту. Використання шрифтового варіювання є характерним способом вираження експресивності, що дозволяє виділяти одні елементи на тлі інших. При цьому межі цього прийому доволі вузькі – шрифтове виділення охоплює найчастіше текстові фрагменти від одного слова до одного абзацу. Найбільш розповсюдженим способом шрифтового варіювання є варіювання розміру і кольору літер. Так, для акцентування частини висловлювання або висловлювання в цілому використовується написання фрази або її частини великими літерами. Крім того, для виділення окремих слів і виразів можуть використовувати жирний шрифт, курсив, а також різноманітні типи і кольори шрифтів. До прикладу, стаття про дитячу безпеку проілюстрована фотографією з написом, виконаним різними за розміром шрифтами.

Маємо підкреслити, що експресивність корпоративного видання залежить від редактора. Редакторська колонка, або в даному випадку, звернення президента компанії до співробітників посідає особливе місце у виданні. Справа у тому, що колонка редактора має особливу значущість для цільової аудиторії. Вступне слово президента компанії Volvo починає кожен номер журналу «Agenda Magazine». На перших шпальтах видання звернення голови компанії до своїх співробітників доповнюється його фотографією і особистим підписом, що відіграє суттєву роль у сприйнятті інформації: з перших сторінок співробітники знають людину, яка до них звертається. Своїм виступом президент формує у цільовій аудиторії – колективу компанії – уявлення про «порядок денний». Так, у річному звіті компанії за 2023 рік звернення президента і CEO Volvo Мартіна Лунстедта опубліковано під заголовком «*Strong performance providing solid foundation for the transformation*» [5]. Логічно передбачити, що стаття буде присвячена огляду результатів і досягнень компанії у минулому році. Використання в одному контексті словосполучень з прикметниками *strong* і *solid* та лексеми *transformation* ілюструє застосування риторичної фігури антитези, що допомагає підсилити зміст, надати виразності та підкреслити той факт, що інколи суперечливі явища можуть співіснувати і навіть доповнювати одне одного. Крім тексту на кількох шпальтах, автори знову використовують інфографіку: розміщують велику фотографію президента компанії, збільшеним і різнокольоровим шрифтом подають окрему цитату (рис. 2), завершують текст персональним підписом *Martin Lundstedt*.

“Decarbonizing the
transport and infrastruc-
ture industries is a criti-
cal step toward a more
sustainable future.”

Рис. 2. Цитата з статті Президента і CEO Volvo [5]

Цитата зі статті Президента і CEO Volvo оформлена шрифтом, який за своїми розмірами значно перевищує розмір літер усього тексту статті. Крім того, автори графічно цю фразу подають як цитату, обмежуючи її лапками. Частина висловлювання наведена у звичному чорному кольорі, а фінальна – у зеленому. Колір є одним з найважливіших елементів креолізованого тексту, оскільки виконує одразу кілька функцій: атрактивну (привертання уваги адресата), смисловидільну (виділення значущих у смисловому плані елементів вербального компоненту) і експресивну (вплив на емоційний рівень реципієнта). Зелений колір є найзвичнішим для

органу зору кольором, а також фізіологічно оптимальним і найспокійнішим кольором. В наведеній цитаті зеленим кольором виділена найважливіша частина – слова про майбутнє, що обумовлено здатністю даного кольору концентрувати увагу.

Про досягнення позитивних фінансових результатів президент повідомляє з оптимізмом про виплати дивідендів по інвестиціях і коштах для сталого розвитку компанії:

Our strong performance allows us to both provide our shareholders with a good return on their investments and at the same time fund the activities that are driving the transformation of our industries to more sustainable solutions.

Отже, підсумовуючи проаналізовані статті корпоративних медіа компанії Volvo, з точки зору синтаксису можна виділити наступні прийоми вираження експресивності:

- Градація: *This helps make Volvo even better, quicker and more efficient.*

We've done, redone and done again until we got it just right, time after time after time.

- Інверсія: *Just how are we to know what decisions we are taking*

Not only did lease applications increase but so did the approval rate.

- Емфатичні конструкції: *It is we who create our future.*

It was an idea that prompted some surprise.

... it is the customer's wishes that are in firm focus in the project.

- Парцеляція: *Tauter, more robust, more urban feel.*

- Риторичне питання: *Is this good enough? Is this something on which we want to put the Volvo seal of approval?*

- Парантеза (вводні конструкції і речення): *The range of wheels – an important market sector for the company – has been expanded.*

In the assembly process – which employs about 750 people – 40 or so

product specialists have been trained to deal with the change.

Під час аналізу лексичних засобів вираження експресивності звертає на себе увагу вживання прикметників, які завдяки своєму невизначеному предметно-логічному значенню і великому модальному навантаженню мають високий ступінь експресивності. Прикметники набувають експресивного відтінку у сполученні з певними іменниками, оскільки самі не несуть експресивного навантаження. У текстах медіадискурсу атрибутивні словосполучення (прикметник + іменник) є сполученнями найпоширенішого типу: *next generation, innovative approach, long experience.*

У текстах корпоративного видання використовуються прикметники з позитивним знаком: *new models, industrial project, total sales, considerable attention, positive milestones/momentum, genuine appreciation, courageous employees.*

Також відмічаємо, що в аналізованих текстах активно вживаються суб'єктивно-оцінні прикметники і прислівники широкої семантики, які мають не лише предметно-логічні значення, а й експресивно-підсилювальні:

A truly gigantic manifestation of the global automobile industry

Absolutely amazing way

Highly competent team

Almost unique situation

Крім того, часто використовується вищий ступінь порівняння прикметників:

Lower material costs, reduced administrative costs, higher quality

Greater tolerance

More efficient, more powerful, more intelligent

Ще одним засобом вираження експресивності на лексичному рівні є використання фразеологізмів:

Those companies that are successful have built up their operations brick by brick

... we are securing the company's transformation step by step

... focus on cost means that we are now back in black figures

Як вже зазначалося, експресивність може виражатися за допомогою фонемних повторів, функція яких полягає у тому, що вони висуюють і об'єднують окремі слова та їхні групи. Особливо це характерно для заголовків.

- Анафорична алітерація: *Joint effort turned wrong to right*

Sharper shapes

- Епіфорична алітерація: *Thousands of reasons to celebrate*

Stepping up quality

- Епіфоричний асонанс: *Quality steadily improving*

- Літературний консонанс: *Boosting customer satisfaction*

Eco-competition

Висновки. Корпоративний медіадискурс експресивний. Однак, залежно від типу і функцій корпоративного медіадискурсу експресивність виражається по-різному. У виданнях для персоналу експресивність сприяє актуалізації цінностей компанії і дозволяє демонструвати роль працівників для їх збереження і реалізації, що, в свою чергу, є важливим для формування лояльних співробітників, які можуть бути послами компанії, представляючи її у соціумі.

У корпоративному дискурсі формату B2P експресивність виражається на всіх рівнях мови. На фонетичному рівні для вираження експресивності використовуються фонемні повтори різних типів. Граматично експресивність виражається на синтаксичному рівні за допомогою різних стилістичних фігур. Експресивність на лексичному рівні виражається шляхом використання прикметників з експресивно-підсилювальним значенням, ступенями порівняння прикметників і прислівників, а також використанням фразеологізмів.

На всіх мовних рівнях текстів формату B2P експресивність спрямована на підкреслення ціннісних характеристик корпоративних стосунків. Тематичний аналіз текстів доводить, що в корпоративному медіадискурсі даного формату експресивність носить етичний характер і підкреслює високі моральні якості компанії та її персоналу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Олтаржевський Д. О. Корпоративні медіа та сучасне інформаційне суспільство. *Бібліотечний вісник*. 2010. № 3. С. 51–57.
2. Олтаржевський Д. О. Внутрішньофірмові медіа та їх значення в корпоративних комунікаціях. *Інформаційне суспільство*. 2012. Вип. 16. С. 5–9.
3. Ананко Т. Р. Англomовний корпоративний дискурс : дис. ... канд. філ. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Ізмаїл, 2007. 237 с.
4. Oltarzhevskiy D., Todorova O. Contemporary Corporate Media: Current State, Innovations and Trends in Ukraine. *Zarządzanie Mediami*. 2019. Vol. 7, No. 3. P. 143–158.
5. Volvo Group Annual Report 2023. URL: <https://cutt.ly/1e5e3XSK>
6. Volvo Cars Global Newsroom. URL: <https://www.media.volvocars.com/global/en-gb>

УДК 821.161.2.09

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-30>**ПОЕТИКА ТОПОСІВ ПРИРОДИ В ЛІРИЧНОМУ ЦИКЛІ
«КОХАННЯ ПО-ЛЮДСЬКОМУ» АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО****POETICS OF NATURE TOPOSES IN THE LYRIC CYCLE
“LOVE IN THE HUMAN WAY” BY AGATHANGEL KRYMSKY****Ніконова В. Г.,*****orcid.org/0000-0002-0324-4217****доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри романо-германських мов
Національної академії Служби безпеки України*

Стаття присвячена осмисленню поетики топосів природи у циклі «Кохання по-людському» з ліричної збірки «Пальмове гілля» Агатангела Кримського. У науковій розвідці розкрито специфіку ліричного героя-космополіта як мандрівника давно відомими йому місцями в гонитві за власними думками, простежено поетичні стратегії інтеграції топосів до поетичного циклу «Кохання по-людському».

Вивчення оригінальних поезій А. Кримського в контексті літературної доби *fin de siècle* (кінець XIX – початок XX ст.) є напрочуд актуальним, адже надає змогу скласти загальне уявлення про специфіку системи образів і символів, тематику та проблематику творів доби українського модернізму.

Топіка лірики «зламу віків» зазвичай розгортається у фабулу сходження людини до «трансцендентного прихистку» шляхами трьох стихій – води, землі та повітря. Світ ліричного героя умовно поділений на «високе» та «приземлене», що виражаються особливими природними топосами гір, лісів, моря та землі. Універсальні топоси природи у творчій свідомості А. Кримського не завжди відповідають загальноновстановленим уявленням про них, оскільки багато в чому пов'язані із власним життєвим досвідом лірика, а не типовими образами. Гори для ліричного героя А. Кримського є простором саморефлексії, краси, вони встановлюють зв'язок із Богом. Степ у рецепції автора збігається з традиційним його сприйняттям в українській літературі і тісно пов'язаний зі зціленням душі, пошуками власного коріння. Поетика топосу моря контрастує із традиційними фольклорними уявленнями про стихію води. Осмислення поетики топосів природи у циклі «Кохання по-людському» надає можливість стверджувати, що лірика Агатангела Кримського звучить в каноні літературної доби кінця XIX – початку XX ст., збагачуючи традиційну топіку новими сенсами, джерелом натхнення для яких є передусім власний життєвий досвід автора.

Ключові слова: А. Кримський, лірика, модернізм, наратор, інтертекстуальність, літературна рецепція, топоси природи.

The article is devoted to the understanding of the poetics of nature topos in the cycle “Love in a Human Way” from the lyrical collection “Palm Branch” by Agathangel Krymskyi. The research reveals the specificity of the lyrical hero-cosmopolitan as a traveller to places known to him before in pursuit of his own thoughts; the poetic strategies of integrating topos into the poetic cycle “Love in a Human Way” are also traced.

The study of A. Krymskyi's original poems in the context of the *fin de siècle* literary era (the end of the 19th – beginning of the 20th century) is relevant, as it allows us to form a general idea of the specificity of the system of images and symbols, the themes and problems of the works of the era of Ukrainian modernism.

The topic of the lyrics of the “turn of the century” usually unfolds in the plot of a person's ascent to a “transcendental shelter” through the paths of three elements – water, earth and air. The world of the lyrical hero is conventionally divided into “high” and “down to earth”, which are expressed by special nature topos of mountains, forests, sea and earth. Universal nature topos in the creative consciousness of A. Krymskyi do not always correspond to generally established ideas about them, since they are largely connected with the lyricist's own life experience, and not with typical images. Mountains for the lyrical hero A. Krymskyi are a space of self-reflection, beauty, they establish a connection with God. The steppe in the author's reception coincides with its traditional perception in Ukrainian literature and is closely connected with the healing of the soul, the search for one's own roots. The poetics of the topos of the sea contrasts with traditional folklore ideas about the element of water. Understanding the poetics of nature topos in the cycle “Love in a Human Way” makes it possible to assert that the lyrics of Agathangel Krymskyi is in tune with the canons of the literary era of the late 19th – early 20th

centuries, enriching the traditional topic with new meanings, the source of inspiration for which being primarily the author's own life experience.

Key words: A. Krymsky, lyrics, modernism, narrator, intertextuality, literary reception, nature topos.

Постановка проблеми. Сучасна вітчизняна наука про словесність, одночасно зі стрімким розвитком, усе частіше повертається до витоків або тяжіє до вивчення спадщини знакових постатей, без яких її існування в нинішніх реаліях неможливо уявити. Одним із завдань літературознавства є створення комплексного уявлення про етапи й особливості розвитку вітчизняного письменства, виокремлення специфічних рис, що вирізняють українську літературу з-поміж інших літератур світу.

В умовах російсько-української війни, справедливої боротьби нашого народу з новітніми варварами, напрочуд актуальним видається вивчення української літератури початку ХХ століття, творчого спадку митців, репресованих в імперську добу. Це сприятиме поглибленому розумінню життєдіяльності вітчизняної інтелігенції періоду «червоного терору». Особливу увагу в цьому контексті привертає художня творчість Агатангела Кримського, вченого-орієнталіста, письменника, лінгвіста, етнографа, громадського діяча. На жаль, до відновлення державної незалежності України уявлення про А. Кримського, справжнього велетня вітчизняної науки й культури, було вкрай збідненим. Іще менше дослідницької уваги випало на долю його художніх писань, зокрема й поетичної збірки «Пальмове гілля». Натомість осмислення поетики збірки й окремих її частин (циклу «Кохання по-людському») дозволить реципієнтові глибше зануритись у складний художній світ митця і вченого та доповнити картину сприйняття топосів природи в українській літературі, що становить актуальність пропонованої розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постать А. Кримського у вітчизняному літературознавстві і нині залишається мало дослідженою, з огляду на низку причин, найголовнішою з яких є репресії щодо митця і вченого, а також знищення значної частини його приватного архіву. Аналізу його творчого доробку, зокрема і поетичного, присвячено низку вітчизняних наукових розвідок. Це, зокрема, праці О. Бабишкіна (літературний портрет А. Кримського) [1]; О. Тележкіної та О. Кір'янової, які вивчали специфіку художньо-виражальних засобів у мовно-поетичній палітрі митця [2]; Н. Поляруш та І. Хоцянівської, які присвятили особливу увагу вивченню багатогранності творчої особистості письменника [3]. Втім зазначені наукові розвідки лише підтверджують необхідність подальшого вивчення художнього спадку А. Кримського в розрізі доби модернізму, оскільки студій такого плану досі немає.

Метою дослідження є аналіз рецепції топосів природи у творчій свідомості А. Кримського й осмислення специфіки поетичних стратегій інтеграції топосів до поетичного циклу «Кохання по-людському» зі збірки «Пальмове гілля».

Виклад основного матеріалу. Ліричні твори А. Кримського, представлені у єдиній поетичній збірці «Пальмове гілля», є досконалим поєднанням авторського самовираження та рецепції літературних тенденцій епохи *fin de siècle*. О. Бабишкін у літературному портреті митця зазначає, що в поезіях «Пальмового гілля» вимальовується образ людини епохи *fin de siècle*. Літературознавець характеризує представників цієї доби як знервованих і, по суті, безплідних героїв, котрі мучилися над питанням, чи можуть вони любити як усі, і страждали від нерішучості, від того, що міркували над своїм коханням, а не любили [1, с. 43].

Саме такими рисами наділений ліричний герой митця і вченого-орієнталіста впродовж практично всіх оригінальних поезій ліричного циклу «Кохання по-людському». Модерн у літературознавстві пов'язують з експериментаторством, формотворчістю, тяжінням до умовних засобів [4, с. 392]. Поезії «Пальмового гілля» від початку до кінця просякнуті художніми пошуками, вони надають нового дихання традиційним образам і сюжетам, цілком відповідаючи духу європейського модернізму.

Літературознавиця С. Павличко зауважує, що лірика модерністів, по суті, не була поезією в точному розумінні цього поняття, радше виявом теоретичного дискурсу; натомість мала описувати любов і ряд інших почуттів (самотність, самогубчі поривання, нудьгу, меланхолію), а краса виявлялася тільки в описах природи [5, с. 191]. Дослідниці Л. Ткач та І. Рибалко чітко окреслюють проблематику літератури декадансу, виокремлюючи, передусім, тему швидкоплинності людського життя, а також прагнення наповнити кожен мить красою, насолодою, повнотою почуттів [6, с. 187].

Мотив швидкоплинності буття, меланхолії, самотності та роздумів над тим, що таке кохання і які його форми, – центральні теми «Кохання по-людському», тоді як описи природи є одними з основних формотворчих засобів поезій циклу. Особливої уваги, з огляду на те, що А. Кримський, як лірик-модерніст, крізь призму власної літературної рецепції акумулював у поетичній творчості загальновідомі образи і сюжети, заслуговує аналіз способів інтерпретації образних універсалій – топосів природи.

Т. Динниченко, аналізуючи роль і місце топосів у творчості модерністів, визначає топос як культурну константу, що «несе в собі культурний генетичний код, забезпечує спадковість культурного й літературного процесів і, водночас, під впливом світоглядних установок кожної епохи нарощує нові смисли, які, накопичуючись, складають парадигму конкретного топосу у визначений момент часу» [7, с. 12].

З огляду на тематику української поезії *fin de siècle*, варто погодитися з твердженням науковців про те, що топіка лірики означеної доби розгортається в особливу фабулу сходження людини трьома шляхами: морем, землею та повітрям (небом) – до трансцендентного «прихистку» [6, с. 189].

Топоси природи в інтимній та громадянській ліриці А. Кримського є не лише інтекстами; на стилістичному рівні вони відіграють роль пейзажу, що оприявлено автором за допомогою так званого психологічного паралелізму – «контрастного протиставлення, або зіставлення картин природи з душевним, емоційним станом людини» [8, с. 159]. Поезії «Кохання по-людському» – це динамічна мандрівка ліричного героя-космополіта давно відомими йому місцями в гонитві за власними думками. Т. Доній зазначає, що поети, відображаючи у своїх творах певний географічний простір, відтворюють не стільки сам простір, як своє уявлення про «першоджерело», що було прамоделлю простору, що існує насправді [9, с. 189]. Тому топоси природи, які формують експозицію циклу «Кохання по-людському», і змінюються в синхронії з розвитком подій, є нічим іншим, як формою репрезентації уявлення та сприйняття Агатангела Кримського.

Пошуки, поневіряння та сумніви ліричного героя А. Кримського резонують із картиною навколишнього середовища. У рядках поезій «Кохання по-людському» наратор подає (на відміну від циклу «Нечестиве кохання») зокрема і плотське кохання, в якому намагається розібратися його герой; традиційно звертається до пошуків сенсу буття; присвячує окрему увагу любові до батьківщини та дихотомії понять «свій» – «чужий».

А. Кримський у підзаголовку до циклу «Кохання по-людському» заявив, що поезії є «спостереженнями з Кавказу», хоча переважна більшість із них виходить за межі окресленого автором хронотопу. Ліричний калейдоскоп переносить читача сторінками біографії автора, стрімко змінюючи локації, пейзажі, образи, настрої. Наскрізним мотивом циклу, попри те, що у ньому розкрито багато екзистенційних питань, є тема національної ідентичності та самоусвідомлення письменника-космополіта. Автор неодноразово наголошує, що ліричний герой перебуває на чужині, та натякає реципієнтам на його духовний родовід різними інтертекстуальними формами, зокрема алюзіями на творчість корифея українського письменства Тараса Шевченка (у заголовках, образах тощо). Окрему роль у розкритті теми національної ідентичності відіграло змалювання таких природних топосів як гори, земля.

Поетика топосів природи у циклі «Кохання по-людському» має чітку структуру: простір у поезіях ніби розділений навпіл – є «вгорі» і є «внизу» («божественне» і «земне»). Гірські

вершини в поезіях циклу не є константою, вони щоразу викликають у ліричного героя нові думки та емоції, відповідно ліричний герой щоразу опиняється у новому місці, яке змальовує багата уява митця. Топос гірських вершин у літературі є символічним утіленням чистоти, недоторканості, дива та божественності [9, с. 184]. Еволюцію топосу гір у рецепції українських письменників можемо простежити ще від Г. Сковороди. У художньому світі видатного українця скелясті верхи гір є підвалинами духовного злету, простором, звідки особливо легко підноситься молитва [10, с. 5]. До образу гір та оспівування краси недосяжних висот у прозі та ліриці зверталось багато українських модерністів, зокрема І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський, М. Драгоманов, Ю. Федькович, Г. Хоткевич та інші. Так, наприклад, у творчості Лесі Українки топос гір асоціюється насамперед із Голгофою, а герої, що обрали божественне, небесне, у земному житті мусять пройти власний тернистий шлях до омріяного [10, с. 335].

Гори у поезіях циклу є поліполярними. Якщо в одних ліричних творах реципієнт може чітко уявити пейзаж і локацію, в якій перебуває ліричний герой, то в інших читач може лише здогадуватися про експозицію. Кавказькі гори в рецепції А. Кримського є місцем сили, звільнення від тягарів, зв'язку з божественним. Письменник зображує їх вище «земного», порівнює з райським садом, а ліричний герой у горах знаходить себе і для нього настає новий світанок: *«Де Кавказькі гори / Хиляться над морем, / Там я розлучився / З застарілим горем. / Де Кавказькі кори / Квітнуть райським садом, / Там я розлучився / З давнім сумом-гадом»* [11, с. 40].

Оскільки цикл «Кохання по-людському» складається не лише з авторської лірики, а й з переспівів європейських і східних поетів, топос гір набуває й іншого тлумачення. Так, скажімо, у перекладі із Саффо немає чіткої згадки про місце подій, втім розуміємо, що автор переніс ліричного героя на Олімп – місце для обраних, воно нерозривно пов'язане з божественним і вічним: *«То щастя небесне – сидіти з тобою! / Зрівнявся з богами щасливець такий»* [11, с. 45]. У цій же поезії спостерігається симбіоз метафоричної і буквальної рецепції: ліричний герой фізично відчуває своє перебування на вершині під пекучим сонцем, водночас він готовий прийняти холод та увійти у вічний світ потойбіччя: *«Обличчя горить і скроплюється потом, / Ба й трепет холодний мене обгорта. / Я блідну, неначе посохле бадилля, / І чую, як смерть надліта»* [11, с. 46].

У переспіві з роману про Антару перед читачами з'являється інший образ гір, просякнутий колоритом Сходу й окреслений його кліматичними особливостями. Якщо Кавказ бував барвами, Олімп був вершиною божественного, то близькосхідні гори є зневодненими, практично неживими. Життя в них може вдихнути тільки божественне створіння – жінка: *«Дикі, голі, сірі скали!.. / Хай в о н а по них іде, / То зіллями і квітками / Кожна скеля поросте»* [11, с. 44].

Гори – центральний образ і елемент пейзажу інтимних поезій циклу. Вони є місцем, де ліричний герой має можливість зупинитися та насолодитися життям, де він осмислює буття й отримує насолоду від безмежності світу, здобуває абсолютний спокій. Підтвердження цій емоційній палітрі у автора поезій знаходимо у його приватному епістолярії. Так, у листі до брата Юхима від 19 (31) грудня 1896 року А. Кримський писав: *«Я не можу пояснити тобі те відчуття, що постійно охоплює мене при виді природи, скажу тільки, що це почуття неймовірне. Я прийшов сюди (гори – авт.) децю засмученим (серце знову починає боліти), але через дві хвилини я одразу відчув, що у мене все відлягло від серця. Через п'ять хвилин вигляд високих гір зі сніжною вершиною Санін і вигляд безмежного моря привели мене у стан напівзабуття, напівдрімоти. Чекай, пройде ще декілька хвилин, – і на душі з'явиться таке відчуття повного задоволення, значимості, які ні з чим порівняти не можна. Природа ця не наводить на мене мрійливості, а навпаки, породжує таку незвичайну душевну рівновагу, таку безпристрасність, що не залишається і місця для того, щоб мріяти»* [12, с. 78].

Східними подорожами та сходженнями ліванськими вершинами навіяна практично вся кольорова палітра топосів природи у поезіях «Кохання по-людському». У листі до Юхима

Кримського від 6 липня 1897 р. поет в усіх барвах змальовує гірські пейзажі, що залишили в його пам'яті відбиток на все життя: *«Я сьогодні дивився на лівий (західний) хребет Шуейрської подошви. Яка краса! ... Не можу описати. Знаю лиш те, що за чверть години, яку я провів на одній із вершин, я відчув, що моє серце стиснулося від захвату, потім я був готовий плакати, а потім забув про все. ... Сонце (багряне) тонуло в морі. Море було кольору ніжної лазурі. Приморська смуга Сирії, глибоко-глибоко внизу, була вкрита «розсипаними, як комашня, містами (або селами) і лісами, що схилилися, як дрібна травичка». ... Санін, який зазвичай є білим, на заході сонця перетворився у ніжно-рожевий. Скелясті гори виглядали то блакитними, то фіолетовими, а лісисті гори переливалися зеленими кольорами, як смарагд, і виблискували під останнім промінням сонця»* [12, с. 165].

Топос моря також широко представлений у поезіях циклу. Однак у художній рецепції наратора він є не завжди співзвучним з образами української мариністичної традиції [13, с. 111-118], оскільки у фольклорних творах море співвідноситься здебільшого з негативними змістовими конотаціями («далеке», «чуже», «незнане», «небезпечне», «суєтне») і виступає у якості алегорії.

Саме ж море у поезіях А. Кримського є, ймовірно, ще одним символом вічності, воно не ідентифікує бурхливість і нестримність: *«Спить морська глибина / Води тихі і положі»* [11, с. 41]; *«В тих морях ми й по смерті / Зійдемося знов, / І знову нам засяє / Свята любов»* [11, с. 49]; *«Голубеє море і Кавказ зелений / Чаром, мов кадилом, дихають на мене, / Я дивлюсь, дивлюся в бірюзову даль ...»* [11, с. 44]. Солоне море виступає алегорією життя без солодкого кохання: *«Ой не пийти воду з моря: / То ж солоні гіркота!.. / Дасть вона своєї слини – / Посолодшає вода»* [11, с. 44].

Окрім того, водна стихія в поезіях «Кохання по-людському» представлена декількома додатковими локусами – невеликих течій, а також фонтану. Наприклад, у поезії на іспанський мотив, з'являється образ такого ж нестримного та запального, як самі іспанці, фонтану: *«З-поза срібного туману / Хвиля срібного фонтану / Плеще та бринить»* [11, с. 52]. Молода течія з'являється у текстах поезій для контрасту з морем, адже море асоціюється з вічністю, а «течійки» символізують незайманість, недосвідченість, свіжість, що приваблюють ліричного героя: *«І течійка тут журкоче / Та й до себе заклика ... / Ні, ніхто-ніхто не зможе / Проминуть цього кутка!»* [11, с. 41]; *«Привітно несе течія-дзюркотонька / Прозору воду»* [11, с. 58].

Стихія землі представлена різними топосами – це зокрема ліс, степ, сад. Сам образ землі як краю у літературній рецепції А. Кримського постає у двох іпостасях: рідні землі та чужина. З певною циклічністю у поезіях з'являються чітко окреслені пейзажі незнайомих або знайомих, але далеких місць. Водночас окремі вірші циклу сповнені автентичними образами, локальними фітосимволами, що контрастують з екзотичними, визначеними експозицією твору. Наприклад, у рядках *«Кипарис уквітчала гірляндами / Чайная роза. / Бідне серце закручує путами / Вродниця гожа. / На задумане дерево віється / Любе дихання. / А до серця мого добувається / Голос кохання»* [11, с. 41] простежуємо паралель між зраненим серцем ліричного героя та кипарисом – екзотичною рослиною, що символізує печаль і скорботу, до яких намагається достукатися голос кохання, уособленого чайною рожею.

Топос степу, представлений різними локусами (ниви, лани тощо), є для ліричного героя «Кохання по-людському» місцем сили, душевного спокою та рівноваги. Поділяємо думку І. Приліпко про те, що перебування ліричних героїв, як, власне, і автора, в межах топосу степу формує усвідомлення етногенетичних коренів, зцілює душу, загострює відчуття рідної землі [14, с. 58]. Певною мірою топос степу з усіма його локусами й образами у поезіях А. Кримського резонує з впорядкованістю життя, циклічністю, закономірністю: *«Глянь, прийшла весна-красна; / ... / Загорівся людський труд, / Скрізь – поорані ниви»* [11, с. 41]; *«Роза, лілії, тюльпани – / Щастя літньої пори»* [11, с. 42]; *«Ніколи, ніколи тобі не вернутися / В душу мою! / Одірваний фінік не вернеться знову / На гілку свою»* [11, с. 56].

Різновекторно представлений на сторінках збірки А. Кримського топос лісу. На думку Н. Тихолоз, ліс як символ душі, зокрема несвідомого її шару, міцно пов'язаний із архетипним для людської психіки мотивом блукання [15, с. 672]. Ліричний герой виходить у невідомий, незвіданий простір (топос лісу): *«Я покинув хату любки / І ступаю тихо вниз / Серед сутінку нічного / У густий, розлогий ліс»* [11, с. 51]. У поезіях з'являється локус бору, що нанизує на мотив блукання певну безпроглядність і приреченість: *«Я йду серед бурі / В дрімучий бір»*; *«Єсть гіршії пущі, дикішії гущі: / Мої думки»* [11, с. 55]. Протилежним до топосу лісу в поезіях А. Кримського є топос саду – далекого від цивілізації божественного простору, у якому ліричному героєві нарешті вдається знайти себе та душевну рівновагу: *«Де Кавказькі гори / Квітнуть райським садом, / Там я розлучився / З давнім сумом-гадом»* [11, с. 40].

Саме земля як узагальнений топос – центральний елемент побудови громадянських поезій циклу, оскільки процес національної самоідентифікації ліричного героя найяскравіше простежується у паралелізмі із земними елементами. Громадянським маніфестом А. Кримського виступають рядки, присвячені Україні: *«Мій краю! За тебе прийнять не лякаюсь / Найгіршого лиха, / Бо всякеє горе, недоля, скорбота / Тепер мені втіха»* [11, с. 50].

У ліриці А. Кримського знаходимо притаманне творам українського модернізму протиставлення топосів землі та гір: реального та небесного. Поетику цих топосів у творчості лірика частково пояснює його біографія, адже з листа до сестри Марії (серпень 1897 року) дізнаємось про рецепцію цих образів у свідомості самого автора: *«Красивд дуже гарний, але здавленість гір іноді мене обтяжує. Вічні гори і гори іноді мене просто пригнічують і уві сні я іноді бачу, ніби навколо мене безмежні рівнини, з усіх сторін видніється горизонт, і мені дуже вільно, дуже радісно. ... Гори, правда, навіюють думки про незалежність, але іноді думається, що лише рівнини здатні врятувати людину від вузьких поглядів у прямому і переносному сенсі»* [12, с. 198-199].

А. Кримському, як і його ліричному герою, який може досягнути будь-яких висот і дивиться на світ із висоти власного багатого досвіду, для того щоб жити і рухатися вперед, важливо мати і відчувати землю під ногами. В широкому сенсі саме цю ідею розкриває поетика топосів природи у ліричному циклі «Кохання по-людському». Світ ліричного героя поділений між двома просторами, що існують «вгорі» і «внизу» – у горах і на землі. Своєрідною «буферною зоною» для ліричного героя є ліс – середовище, де він залишається наодинці з собою, блукає і намагається вийти з невідомості, та море, яке попри типові образи, що асоціюються з ним, у ліриці А. Кримського є уособленням вічності, помірності, подекуди мудрості.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Поетичний цикл А. Кримського «Кохання по-людському» зі збірки «Пальмове гілля» є яскравим літературним твором епохи fin de siècle. Модерністська поезія передбачає залучення різних форм інтекстів до оригінальних поезій цієї доби. Однією з основних форм інтертекстуальності в досліджуваному поетичному циклі є використання універсальних топосів природи (гори, степ, море), що у творчій свідомості А. Кримського не завжди відповідають загальноновстановленим уявленням про них, оскільки багато в чому пов'язані з власним життєвим досвідом лірика, а не універсальними образами.

Гори викликають у ліричного героя різні асоціації. Якщо традиційно гірські вершини асоціюються із недоторканістю, божественністю та чистотою, для лірика це простір саморефлексії, відповідей та питань, зв'язку з Богом і краси. Степ у рецепції А. Кримського збігається з традиційним його сприйняттям в українській літературі і тісно пов'язаний зі зціленням душі, пошуками власного коріння та загостренням почуття рідного краю. Бурхливе та неспокійне море у поезіях «Кохання по-людському» видається тихим, спокійним, символом вічності, що досить різко контрастує із традиційними фольклорними уявленнями про стихію води.

Отже, у художній рецепції А. Кримського простежується накладання авторських спостережень на національний досвід. Поету вдалося майстерно вплести топоси природи, створивши

з них передовсім художні прийоми: ці топоси є елементами пейзажу, відбивають душевний стан ліричного героя, виступають метафорами. Топоси природи формують експозицію лірики, відповідають за її настрій, без перебільшення є одними із формотворчих елементів у процесі створення поетичного циклу, що підкорив читачів не лише згадками про Орієнт, а й традиційним, зрозумілим їм, але, подекуди і новим, сприйняттям традиційних топосів природи в українській культурі.

Перспективи подальших досліджень убагаємо в осмисленні архетипних образів збірки «Пальмове гілля» та її інтертекстуального поля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабішкін О. К. Агатангел Кримський: літературний портрет. Київ : Дніпро, 1967. 114 с.
2. Тележкіна О., Кір'янова О. Художньо-виражальні засоби в мовно-поетичній палітрі Агатангела Кримського: типологія і функції. *Культура слова*. 2021. № 95. С. 174–183.
3. Поляруш Н. С., Хоцянівська І. В. Агатангел Кримський – багатогранна творча особистість. *Modern researches in philological sciences* : Collective monograph. Riga : Izdevniecība «Baltija Publishing», 2020. С. 323–338.
4. Галич О. А. Теорія літератури : підручник для студ. філол. спец. вищ. закладів освіти. Київ : Либідь, 2001. 486 с.
5. Павличко С. Д. Теорія літератури. Київ : Основи, 2002. 679 с.
6. Ткач Л. М., Рибалко І. В. Літературознавчий аспект категорії «топос» на прикладі української літератури fin de siècle. 2015. *Філологічні науки. Young Scientist*. № 1 (16). С. 186–189.
7. Динниченко Т. А. Типологія форм інтертекстуальності у французькій модерністській прозі (на матеріалі творів Андре Жіда) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Київ, 2016. 21 с.
8. Галич О. А. Теорія літератури : підручник для студ. філол. спец. вищ. закладів освіти. Київ : Либідь, 2001. 486 с.
9. Доній Т. М. Архетипи і топоси постмодерністської поезії України та США : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.05. Київ, 2018. 230 с.
10. Ісіченко І. Жорновий камінь серця: зі спостережень над метафориною Григорія Сковороди. *Слово і Час*. 2022. № 5 (725). С. 3–16.
10. Моклиця М. В. Модернізм як структура : філософія, психологія, поетика. Ред.-вид. відділ Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки. Луцьк. 2002. 391 с.
11. Кримський А. Ю. Пальмове гілля : екзотичні поезії / редактор Г. Т. Сингаївська. Київ : «Дніпро», 1971. 371 с.
12. Кримський А. Ю. Твори в п'яти томах ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 5. Кн. 2 : Листи з Сирії та Лівану (1896–1898). 335 с.
13. Колінько О. Мариністика у світовій літературі: теоретичні виміри і художньо-естетичні домінанти. *Актуальні питання гуманітарних наук. Мовознавство. Літературознавство*. 2019. Вип. 26. Т. 1. С. 111–118.
14. Приліпко І. Л. Особливості топосу степу в прозі Олеся Гончара. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2019. Vol. VII (58). С. 58–64.
15. Тихолоз Н. «Той ліс – зразок ще первісного світа...» (Ліс у життєтворчості Івана Франка). *Іван Франко: дух, наука, думка, воля* : Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження І. Франка, м. Львів, 27 вер. – 1 жовт. 2006 р. Львів, 2008. Т. 1. С. 660–676.

УДК 811.112.2: 81'37.72: 81'373.6

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-31>

ВПЛИВ КУЛЬТУРНИХ КОНТЕКСТІВ НА ФОРМУВАННЯ АКСІОЛОГІЧНОЇ СЕМАНТИКИ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

THE INFLUENCE OF CULTURAL CONTEXTS ON THE FORMATION OF AXIOLOGICAL SEMANTICS IN MODERN GERMAN

Петрочук О. В.,

orcid.org/0000-0003-3496-7829

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри німецької філології

Київського національного лінгвістичного університету

У статті досліджено на практичному матеріалі вплив культурних контекстів на формування аксіологічної семантики лексем та фразеологізмів. З'ясовано, що культурні контексти відображають загальну природу соціальних, історичних, географічних, культурних, духовних змістів для розуміння та відтворення мови. Висвітлено різноманіття аксіологічних значень, уживаних у повсякденному спілкуванні, що ілюструють основні ціннісні уявлення характерні для німецької нації. Обґрунтовано, що незважаючи на окреслені основні типи культурних контекстів, у кожному типі є змістовні підгрупи, які забезпечують формування аксіологічної семантики різних тематичних груп. Доведено важливість мови у віддзеркаленні національно-культурних атрибутів народу крізь призму аксіологічних значень. Аргументовано, що нерозуміння відмінностей у сприйнятті аксіологічних значень можуть призвести до суттєвих змістовних порушень та відсутності комунікації. Проаналізовано та показано на практичному матеріалі, що організація збереження ресурсів та захисту навколишнього середовища глибоко вкорінені в німецькій культурі та виявляються в позитивній семантиці лексем та фразеологізмів завдяки географічному та культурному контексту; культура святкування та традиції святкування розглядаються як частина релігійного та ідеологічно-духовного культурного контексту та забезпечують аксіологічну семантику мовних одиниць даної групи; згадування відомих особистостей у фразеологічних одиницях є символами німецької культури у всесвіті і створюють позитивну або негативну семантику. Ставлення німців до власної історії розкриває культурний історичний контекст і є підґрунтями оцінного значення; основою для аксіологічної семантики прояву індивідуалізму та особистої свободи є соціальний культурний контекст. Роль культурних контекстів (історичного, соціального, географічного, релігійного та ідеологічно-духовного й мовного) у формуванні аксіологічної семантики має вирішальне значення.

Ключові слова: аксіологічна семантика, культурний контекст, оцінність, цінність.

The article investigates the influence of cultural contexts on the formation of axiological semantics of lexemes and phraseological units on the basis of practical material. It has been found that cultural contexts reflect the general nature of social, historical, geographical, cultural, spiritual meanings for understanding and reproduction of a language. The article highlights the variety of axiological meanings used in everyday communication, which illustrate the basic value conceptual characteristic of the German nation. It is stated that despite the outlined main types of cultural contexts, each type has substantial subgroups that ensure the formation of axiological semantics of different thematic groups. The importance of language in reflecting the national and cultural attributes of the people through the axiological meanings is proved. It is argued that a misunderstanding of the differences in the perception of axiological meanings can lead to significant substantive violations in senses and lack of communication. It is analysed and shown on practical material that the organisation of resource conservation and environmental protection are deeply rooted in German culture and are manifested in the positive semantics of lexemes and phraseological units due to the geographical cultural context; the culture of celebration and celebration of traditions are considered as part of the religious and ideological-spiritual cultural context and provide the axiological semantics of linguistic units of this group; the mention of famous personalities in phraseological units are symbols of German culture which construct positive and negative semantics. The attitude of Germans to their own history reveals the cultural historical context and is the basis for evaluative meaning; the social cultural context is the basis for the axiological semantics of individualism and personal freedom. The role of cultural contexts (historical, social, geographical, religious, ideological, spiritual and linguistic) in the formation of axiological semantics is crucial.

Key words: axiological semantics, cultural context, evaluation, value.

Постановка проблеми. Мова будь якого культурного осередку виступає ключовим інструментом спілкування. Мова дає змогу обмінюватися думками, передавати інформацію, налагоджувати соціальні зв'язки. Оскільки навколишній світ сприймається крізь призму індивідуального світогляду, цінність та оцінка об'єктів і явищ відіграє важливу роль у формуванні уявлень про дійсність. Культурний контекст утворює те підґрунтя, на якому створюється аксіологічна семантика притаманна культурній спільноті. Фокусом даного дослідження є фразеологічні і лексичні одиниці сучасної німецької мови, аксіологічне значення яких сформувалося на основі культурних контекстів різних типів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення культурних контекстів здійснюється у сучасній лінгвістиці як у межах однієї мови (формування, розвиток тощо) так і з точки зору впливу на інші мови. Структурні впливи німецької мовної системи на українську завдяки мовним контактам між німецькою та українською мовами аналізуються Г. Сенік та Ю. Кійком [1], що відображає культурний контекст «порядок і структура». Аналіз специфічного використання аксіологічної семантики слів часів НДР показують роботи В. Ткачівського та М. Ткачівської [2], що віддзеркалює культурний контекст «історична обізнаність». Розвиток і зміна мовних структур, які відображають ціннісні орієнтації та культурні уявлення в німецькій мові й дослідження того, як певні мовні вирази та лексичні елементи кодують і трансформують цінності, такі як мораль, свобода, порядок або солідарність, описано у М. Вебер [3], що відбиває «мовний контекст». Аналізу форм вираження, які передбачають оцінку та ціннісні судження присвячено роботи Шнайдер Б. Йдеться про мовні засоби, завдяки яким цінності та судження виражаються у сучасній німецькій мові. Автор аналізує різні типи текстів і форми використання мови, щоб показати, як мова і суспільство впливають одне на одного [4]. Фогель Г. досліджуючи, як мова слугує інструментом для зміцнення німецької ідентичності та приналежності до спільноти, наголошуючи на спільних цінностях і нормах, розглядає лінгвістичні стратегії в різних текстах, що використовуються для підкреслення аксіологічних значень [5].

Мета статті – проаналізувати та показати на практичному матеріалі як культурні контексти впливають на формування аксіологічної семантики мовних одиниць сучасної німецької мови.

Виклад основного матеріалу. Достеменні ціннісні уявлення німецької культури яскраво проявляються у мові. В аксіологічній семантиці лексем і фразеологізмів, у метафоричних поняттях відображаються основні цінності та естетичні ідеали німців [6; 7; 8; 9]. Такі лексеми, як «Schönheit», «Harmonie», «Reinheit», «Natur» відображають головні аксіологічні орієнтири німців. Їхнє використання у повсякденному спілкуванні, літературі, мистецтвознавстві ілюструє основні ціннісні уявлення характерні для німецької нації. Значення виразів «schön wie ein Gemälde», «klar wie ein Bergsee» доводять, що природа для німців часто є ціннісним пріоритетом. Фразеологізми на кшталт «Das Auge isst mit», «Schönheit liegt im Auge des Betrachters» відбивають культурні уявлення про красу, а «goldene Mitte» віддзеркалює гармонію та рівновагу.

Стиль німецької мови часто сприймається як чіткий і точний, тому відображає культурні ідеали, такі як «Ordnung» (порядок) і «Struktur» (структура). Прихильність німецької мови до чіткого синтаксису (порядок слів у підрядному реченні, послідовність другорядних членів речення за схемою «TeKaMoLo» та ін.) й логічних структур є вираженням порядку («Ordnung») та структури («Struktur»). Поняття «Gemütlichkeit» (затишок) і «Ordnung» (порядок) мають аксіологічні аспекти, які не завжди мають подібні значення в інших культурах. Нерозуміння відмінностей у сприйнятті аксіологічних значень може призвести до суттєвих змістовних порушень. Необхідно розуміти культурний контекст, щоб правильно інтерпретувати зміст.

Культурні контексти віддзеркалюють різні аспекти світогляду нації, вони висвітлює загальну природу соціальних, історичних, географічних, культурних та ідеальних контекстів, які впливають на розуміння та інтерпретацію мови, поведінки, символів і цінностей. Виділяють різні аспекти культурних контекстів.

Історичний контекст охоплює історію культури, яка включає її політичний, соціальний та економічний розвиток, впливає на цінності, стандарти та традиції. Наприклад, німецька культура базується значною частиною на ідеях і досягненнях реформації та промисловій революції. Соціальний контекст – це соціальні структури, розподіл соціальних ролей та ієрархії, спільні цінності людей і те як вони впливають на людську комунікацію. Цінність рівноправного та відкритого спілкування є обов'язковою серед німців. Географічний контекст включає географічні особливості, такі як клімат, ландшафт і ресурси, що мають вплив на культурні звичаї та спосіб життя. Німецька культура демонструє сильний зв'язок із природою, що може бути пов'язане з особливо дбайливим ставленням до лісів і до всього навколишнього середовища. Релігійні переконання та філософські ідеї утворюють релігійний та ідеологічно-духовний контекст й впливають на цінності та символи. Відомо, що німецька культура формувалася та удосконалювалася крізь призму християнських цінностей і завдяки сакральній філософії Канта та Ніцше. Мовний контекст ґрунтується на мові однієї культури і відображає світогляд, цінності та сприйняття нації. Німецькі «*Gemütlichkeit*», «*Weltschmerz*», містять специфічні аксіологічні значення, які важко перекласти на іншу мову або зрозуміти представникам інших культур. Символи, ритуали та традиції створюють символічний контекст і є результатом культурних цінностей. Різдво як свято в Німеччині поєднує релігійно-християнські традиції та народні традиції [3; 5; 6; 9; 10; 11; 12; 13].

Мова відображає і передає національні цінності різними мовними засобами [7; 8; 13]. Вони створюють та виражають різноманітні аксіологічні значення. Мова є не лише засобом комунікації, а й носієм цінностей і норм, вона формує мислення та поведінку людини [4]. Мовні засоби, такі як вибір слів, вибір структури речень, вибір риторичних фігур, що обираються для вираження аксіологічної семантики, підкреслюють роль мови у формуванні та передачі національно-культурних атрибутів народу.

Порядок і структура як типовий німецький культурний контекст проявляється в тому, що у Німеччині дуже цінується пунктуальність, планування та чітка організація та структурованість загалом [14]. Це відображається як у повсякденному житті, так і в культурі трудових відносин. Культурний контекст як основа для формування аксіологічного значення забезпечує оцінну семантику для речення «*Pünktlichkeit ist die Höflichkeit der Könige*», відображає важливість вчасного приходу і позитивне ставлення до людини, яка так вчиняє. Об'єктивно, час для всіх культур однаковий, однак, сприйняття часу є досвідом, який базується на культурному коді. Відмінності в сприйнятті часу викликають відмінності в тому, як люди різних культур організовують своє життя, діють і спілкуються, тому правила про пунктуальність варіюються від культури до культури [15]. Використання формальних займенників «*Sie*» та «*du*» чітко регулює соціальні відносини. Лексеми «*direkt*» і «*ernst*» часто мають аксіологічну семантику зі знаком «плюс»: *direkte Kommunikation, direkte Antwort, direkte Hilfe, ernsthafte Bemühungen, ernsthaftes Interesse, ernsthafte Absichten, ernsthafte Haltung* [16]. Поняття «*Verantwortung*» і «*Pflicht*» мають позитивну семантику: *Pflichtbewusstsein, pflichtbewusstes Verhalten, gesellschaftliche Verantwortung, verantwortungsbewusstes Handeln*. Слова «*Perfektionismus*», «*Effizienz*», «*Praktikabilität*» є важливими в бізнесі, тому мають позитивне оцінне значення: *Perfektionismus als Qualitätsmerkmal, gesunder Perfektionismus, effiziente Arbeitsweise, hohe Praktikabilität, überzeugende Praktikabilität* [16].

Природа відіграє центральну роль у самосвідомості німців. Захист довкілля, принцип ведення лісового господарства, згідно з яким не можна вирубувати більше деревини, ніж може відновитися, принцип, згідно з яким не можна споживати більше деревини, ніж може відрости, відновитися і знову стати доступною в майбутньому, організація збереження ресурсів та захисту навколишнього середовища (наприклад, DPG – Deutsche Pfandsystem GmbH) глибоко вкорінені в німецькій культурі та свідомості. Тісний зв'язок з природою виявляється у популярності піших прогулянок, невеликих присадибних ділянок, засіяних по більшості

декоративними культурами. Все це є підґрунтями для формування аксіологічних значень таких мовних одиниць: *nachhaltige Produktion, nachhaltige Ressourcennutzung, umweltfreundliche Alternativen, umweltfreundliche Technologien, ökologisches Bewusstsein, ressourcenschonende Verfahren, ressourcenschonender Umgang, klimafreundliche Energiequellen, grüne Energie, grüne Politik, energieeffiziente Gebäude; den grünen Weg einschlagen, mit der Natur im Einklang leben, der Umwelt zuliebe handeln, die Weichen für eine grüne Zukunft stellen, Wurzeln schlagen, ein Zeichen für den Umweltschutz setzen, jede kleine Tat zählt, Die Natur schützen – die Zukunft sichern* [16].

Хоча суспільне життя є важливим, індивідуальна свобода та самовизначення мають достатньо високу цінність. Індивідуалізм та особиста свобода наділяються позитивною семантикою. Основою для такої аксіологічної семантики є соціальний культурний контекст. Наприклад «Mein Zuhause ist meine Burg» – реалізують аксіологічне значення «повага до приватного життя». Свобода вираження своєї думки і прагнення до особистої самореалізації мають позитивну оцінність: *die Freiheit hochhalten, Freiheit ist ein hohes Gut, frei denken und handeln, Jeder ist seines Glückes Schmied, den eigenen Weg gehen, sich nicht verbiegen lassen, seinen eigenen Kopf haben, aus der Reihe tanzen, seinen eigenen Stil durchziehen, leben und leben lassen, frei wie ein Vogel sein, sein eigener Herr sein, nach seiner Façon leben, sich die Freiheit herausnehmen* [16].

Позитивне оцінювання прямотинності у спілкуванні є проявом соціального культурного контексту. Німецьке спілкування зазвичай є прямим і чітким, що вважається виявом чесності та ефективності. Критику часто висловлюють відкрито, не вдаючись до завуальованих фраз та натяків; перевагу віддають точним і функціональним виразами: *klare Worte sprechen, klein Blatt vor den Mund nehmen, Tacheles reden, Farbe bekennen, Wie es ist, so wird es gesagt* [16].

Історична обізнаність німців як частина культурного історичного контексту розкриває ставлення німців до власної історії, особливо до нацистської епохи та поділу Німеччини, характеризує культурну самосвідомість: *aus der Geschichte lernen, die Vergangenheit aufarbeiten, die Erinnerungskultur pflegen, die Verantwortung für die Vergangenheit übernehmen, Geschichte nicht vergessen, sondern als Mahnung sehen* [16].

Освіта, дослідження та наукові досягнення високо цінуються в Німеччині. Наприклад, такі німецькі університети, як Гейдельберзький університет або Геттінгенський університет, мають давні традиції. Відомі особистості, такі як Альберт Ейнштейн та Йоганн Вольфганг фон Гете та ін., створюють німецьку культуру та є її символами у всесвіті: *Goethe war kein schlechter Dichter. Schillernd wie Schiller. Luthers Sprache sprechen. Nach Kant leben. Einstein hätte seine Freude daran. Da hat Beethoven mitgehört. Bismarck hätte das anders gemacht* [16]. Позитивна оцінність орієнтації на освіту та науку прослідковуються у виразах: *Bildung ist der Schlüssel zur Zukunft. Wissen ist Macht. Man lernt nie aus. Wer viel fragt, wird viel wissen. Lesen bildet. Neugier ist der Anfang allen Wissens. Ohne Forschung kein Fortschritt. Der Weg zur Wahrheit führt durch die Wissenschaft. Innovationen treiben die Welt voran* [16].

Незважаючи на стереотипну серйозність, німці люблять святкувати і поважають релігійні та традиційні свята. Культура святкування та традиції святкування розглядаються як частина релігійного та ідеологічно-духовного культурного контексту або як частина символічного контексту й забезпечують аксіологічне значення таких виразів: *Feste soll man feiern, wie sie fallen. Feiern bis in die Puppen. Lass die Korken knallen. Das Leben ist ein Fest. Hoch die Tassen! alte Traditionen hochhalten, Was wäre Weihnachten ohne den Weihnachtsbaum? O'zapft is! Karneval ist die fünfte Jahreszeit. Zusammen ist es am schönsten. Ein Prosit der Gemütlichkeit! Geteilte Freude ist doppelte Freude* [16].

Висновки. Культурний контекст віддзеркалює культурний фон, на якому створюється та сприймається аксіологічна семантика. Він складається з соціальних, політичних, історичних, релігійних та ін. особливостей, традицій та звичаїв, які впливають на те, яким чином розуміється, сприймається, інтерпретується навколишній світ. Культурні контексти є важливими для розуміння значення слів, фразеологізмів, речень, текстів. Вони допомагають краще зрозуміти

те, що було сказано або написано. Культурний контекст впливає на сприйняття та враження, він є основою для формування аксіологічної семантики і забезпечує своєрідність розуміння та інтерпретації дійсності в різних культурах та на різних мовах. Відмінності аксіологічної семантики відображають культурні пріоритети і цінності німців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Senyk H., Kiyko Y. Deutsch-ukrainische Sprachkontakte in der Bukowina. *Glottology* 2021. URL: https://www.ivysci.com/en/articles/4281668__Deutschukrainische_Sprachkontakte_in_der_Bukowina (дата звернення 26.12.2024)
2. Tkachivskyi V., Tkachivska M. Die Übersetzung ukrainischer literarischer Texte ins Deutsche unter Berücksichtigung des DDR-Sprachgebrauchs. *Studien zu Fach, Sprache und Kultur (SFSK, volume 11)*. 2024. S. 217–229.
3. Weber M. Wertorientierte Sprachstrukturen im Deutschen: Eine diachrone Betrachtung. *Historische Linguistik* 39(2). 2023. S. 205–223.
4. Schneider B. Werte und Bewertungen: Sprachliche Ausdrucksweisen im modernen Deutsch. *Germanistische Studien*. Band 52. 2022. S. 145–162.
5. Vogel H. Wertvorstellungen und ihre sprachliche Umsetzung im Deutschen. Bielefeld: Transcript Verlag, 2019. 191 S.
6. Паничок Т.Я. Культурний контекст як визначальний чинник ефективного викладання перекладу німецької мови з урахуванням міжкультурної комунікації. *Наукові праці викладачів Західноукраїнського Національного Університету*. 2023. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/4886> (дата звернення: 08.01.2025).
7. Fischer M. Kulturelle und sprachliche Aspekte der Bewertung im Deutschen. *Linguistische Berichte* 265. 2021. S. 79–102.
8. Peters J. Die Rolle von Kultur und Werten in der deutschen Sprache. *Heidelberg : Universitätsverlag Winter*. 2021. S. 120–145.
9. Петрів Х.В. Концепт національна ідентичність: синтаксичні засоби реалізації у публіцистиці Оксани Пахльовської. *Національна ідентичність в мові та культурі* : зб. наук. праць Київ, 2018. URL: <https://er.nau.edu.ua/items/011a5dd4-6609-42ef-8ca1-e6073c485672> (дата звернення 26.12.2024)
10. Кононенко В.І. Мова у контексті культури: монографія. Київ-Івано-Франківськ. 2008. 390 с.
11. Ehlich K. Die Vertreibung der Kultur aus der Sprache. 13 Reflexionen zu einem reflexionsresistenten Thema. *Zeitschrift für germanistische Linguistik*. 2006. S. 50–63. <https://doi.org/10.1515/ZGL.2006.004> (дата звернення: 03.01.2025).
12. Spitzmüller J. Kultur‘ und ‚das Kulturelle‘: Zur Reflexivität eines begehrten Begriffs. *Zeitschrift für Angewandte Linguistik*. 2017. S. 3–23. <https://doi.org/10.1515/zfal-2017-0016> (дата звернення: 08.01.2025).
13. Müller T. Kulturelle Werte und ihre sprachlichen Manifestationen im Deutschen. *Journal für Kultur- und Sprachwissenschaften* 14(1). 2019. S. 55–70.
14. Колесник О.С. Діалог контекстів як принцип культурологічної герменевтики. *Культурний контекст – основа саморозвитку національно свідомої особистості* : Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Стаханов, 24 квітня 2014 р. Стаханов, 2014. С. 225–239.
15. Колінько М. Вплив культурних контекстів на міжкультурну комунікацію. *Світогляд-Філософія-Релігія*. Вип. 13. 2018. С. 108–116.
16. Duden. Online-Wörterbuch. URL: <https://www.duden.de/>. (дата звернення: 20.01.2025).

УДК 821.161.2-32.09"19/20"

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-32>

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МІСТИЧНОЇ ПРОЗИ

PECULIARITIES OF POETICS OF UKRAINIAN MYSTICAL PROSE

Починок Л. І.,***orcid.org/0000-0002-4786-8398****кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри історії української літератури та компаративістики
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка***Компанієць В. О.,*****orcid.org/0009-0000-0238-4026****здобувачка магістерського ступеня вищої освіти**Навчально-наукового інституту української філології та журналістики
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*

Стаття присвячена дослідженню основних особливостей поетики української містичної прози. Це дозволяє не лише зрозуміти художні прийоми українських авторів містичної белетристики, але й глибше розкрити культурно-історичні, філософські та психологічні аспекти творів. Детальний аналіз цього питання допоможе заповнити прогалини у літературознавчій науці щодо специфіки української містики у прозі. Саме тому проблема дослідження особливостей поетики української містичної прози досі залишається актуальною для сучасного українського літературознавства. Основна мета дослідження – окреслити характерні жанрово-стильові риси української містичної белетристики, визначити художні прийоми, специфіку та функції містичних елементів. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: визначити основні теоретичні поняття – містика, символіка, архетипи; окреслити історичні витоки та традиції розвитку містичної прози в українській літературі; осмислити архетипи та символи, які є ключовими для української містичної прози; з'ясувати, як архетипи і символи відображають культурні та духовні цінності українського народу. У процесі виконання поставлених завдань використано такі методи наукового дослідження: теоретичний метод – аналіз та осмислення наукових праць, присвячених темі містики в художній літературі, з метою систематизації та узагальнення знань; культурно-історичний метод – окреслення історичного та культурного контексту написання містичної прози; психоаналітичний метод – застосування концепцій психології для аналізу символіки, архетипів та містичних мотивів у текстах; герменевтичний метод – інтерпретація текстів для виявлення прихованих смислів, символів, архетипів та релігійно-міфологічних мотивів; фольклорно-етнографічний метод – осмислення фольклорних елементів у текстах (образи, міфи, обряди) для розуміння їхнього значення та функцій.

Ключові слова: містична проза, містика, архетип, символ, міфологічний світогляд, філософія буття, людська природа.

The article is devoted to the study of the main features of the poetics of Ukrainian mystical prose. This allows us not only to understand the artistic techniques of Ukrainian authors of mystical fiction, but also to more deeply reveal the cultural-historical, philosophical, and psychological aspects of the works. A detailed analysis of this problem will help to fill the gaps in literary science regarding the specifics of Ukrainian mystical prose. That is why the problem of researching the peculiarities of the poetics of Ukrainian mystical prose still remains relevant for modern Ukrainian literary studies. The main goal of the research is to outline the characteristic genre and stylistic features of Ukrainian mystical fiction, to determine the artistic techniques, specifics, and functions of mystical elements. The realization of the set goal involves the solution of the following tasks: to define the main theoretical concepts – mysticism, symbolism, archetypes; to outline the historical origins and traditions of the development of mystical prose in Ukrainian literature; to research the poetic devices used in the texts (symbols, metaphors, allegories, folkloric motifs, etc.); to understand the archetypes and symbols that are key to Ukrainian mystical prose; to find out how the archetypes and symbols reflect the cultural and spiritual values of the Ukrainian people. In the process of fulfilling the tasks set, the following scientific research methods were used: theoretical method – analysis and understanding of scientific works devoted to the topic of mysticism in fiction, with the aim of

systematizing and generalizing knowledge; cultural-historical method – outlining the historical and cultural context of writing mystical prose; psychoanalytic method – the application of psychological concepts to analyze symbolism, archetypes, and mystical motifs in texts; hermeneutic method – interpretation of texts to reveal hidden meanings, symbols, archetypes and religious and mythological motifs; folklore-ethnographic method – analysis of folklore elements in texts (images, myths, rituals) to understand their semantic meaning and functions.

Key words: mystical prose, mysticism, archetype, symbol, mythological worldview, philosophy of being, human nature.

Постановка проблеми. Українська містична проза має багату традицію, яка сягає корінням у фольклор та слов'янський містицизм. У сучасному контексті літературознавства спостерігається відродження інтересу до містичних мотивів у літературі. Дослідження поетики української містичної прози дозволяє не лише зрозуміти художні прийоми авторів, але й розкрити культурно-історичні, філософські та психологічні аспекти творів. Детальний аналіз цього питання допоможе заповнити прогалини у літературознавчій науці щодо специфіки містики в українській прозі. Тому проблема дослідження поетики української містичної прози досі залишається актуальною для сучасного українського літературознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні українське літературознавство розпочало активно досліджувати особливості використання містики в прозі, здебільшого у сучасній українській літературі. Так, у статті О. Юрчук та О. Чаплінської «Поетика містичного в художній літературі: теоретичний аспект» [1] проаналізовано, як містичні елементи створюють унікальні смислові структури та впливають на художнє сприйняття. У статті виокремлено основні риси містичного, його жанрові прояви та способи реалізації в текстах. Історію становлення та жанрову систему української літератури жахів досліджено у роботі А. Трофименко «Гене́за жанру горор в українській літературі» [2]. Авторка описує поєднання містики, таємничості та міфологічної образності в українській прозі. О. Вещикова висвітлює еволюцію уявлень про літературну містику протягом XIX–XX століть, наголошуючи на зміні акцентів у трактуванні цього феномену. Одним із ключових аспектів роботи «Категорія містичного: науковий дискурс і репрезентація в сучасній прозі» [3] є аналіз містикознавчого термінологічного апарату, що дозволяє дослідити особливості дефініцій містичного в літературі та запропонувати нове, авторське розуміння цього поняття. Серед досліджень поетики містичної прози варто виокремити також і працю Ю. Кравченко «Жанрово-стильова парадигма сучасного українського містичного оповідання XXI століття» [4]. Дослідження літературознавців демонструють, що містичні образи в українській літературі є не лише відображенням багатой народної міфології, але й ключовими у розкритті духовних і культурних аспектів. Вони зберігають зв'язок із традиціями, водночас інтегруючись у сучасні літературні контексти. Це дозволяє авторським текстам розширювати горизонт художнього мислення.

Мета дослідження – розкрити особливості поетики української містичної прози XIX–XX століття, визначити її жанрову специфіку, художні прийоми та функції містичних елементів у творах І. Франка «Терен у нозі», Б. Лепкого «Старий двір» та «Гостина», С. Васильченка «В хуртовину», В. Короліва-Старого «Вовкулака Хреб», С. Ольшенка-Вільхи «Фіолетова тінь» та «Рудий кіт», М.-А. Голод «Як Михайло з духами розмовляв». Основний вектор дослідження спрямований на висвітлення характерних аспектів поетики української містичної прози, відкриття нових перспектив для її аналізу та інтеграції в літературознавчий дискурс.

Виклад основного матеріалу. Проблема пізнання таємничого, невідомого і містичного завжди привертала увагу людства. О. Горбонос зауважує: «Розуміння містичності прийшло з часів поширення древніх містерій, які зосереджували окультні знання і практики, об'єднували в синкретичній формі різноманітність сакральних дій: магічних, релігійних, духовно-енергетичних» [5, с. 8]. Містика безпосередньо пов'язана з властивостями сприйняття явищ у людській свідомості. Під «містичним» розуміється глобальна трансформація свідомості. В. Лімонченко зазначає, що «пильна, твереза і неспяча свідомість не може не помітити у всій повноті

людського досвіду щось таке, що виходить за межі того, що розуміється засобами здорового глузду» [6, с. 192].

Найбільшим розквітом містичного контексту в українській літературі стає період романтизму, якому властиві екзотичні фольклорні мотиви. Як стверджує А. Трофименко, «звернення до фольклору здійснювалось за допомогою містичних образів» [2, с. 73]. Проте й ранній український модернізм та постмодернізм також тісно взаємодіють з народними містичними уявленнями та віруваннями й відтворюють своєрідність світобачення та життєвої філософії українців.

Так, у новелі І. Франка «Терен у нозі» ключовим містичним кодом є примара хлопця, який, за словами центрального героя Миколи Кучеранюка, на його очах втопився під час сплаву по Черемошу, але якого ніхто з Миколиного товариства не бачив і не пам'ятав. Варто виокремити значення цього містичного явища: «Примара (привид, фантом, дух) – образ з градаціями достовірності, «фізичне» відображення духовної сутності» [7, с. 84]. Микола, хоч і розуміє, що безпосередньо не винен у смерті хлопця, не може звільнитися від глибокого почуття провини. Я. Мельник зауважує, що «загадкова смерть чужої дитини в бистрині Черемоша стала для Франкового героя причиною тяжких переживань, його «гріхом і мукою». Водночас – джерелом порятунку для цієї надмірно гордої, опанованої злобою й лихими пристрастями душі» [8]. Дух померлого стає уособленням сумління героя, що змінило його розгульне життя на екзистенційні переживання. Постійне відчуття тривоги переслідує Миколу: «Відтоді хлопець снівся йому час від часу» [9, с. 8]. Привид стає важливим каталізатором змін у характері героя, схиляючи його до частих сповідей перед священиком. Однак, навіть сповідь не може заспокоїти Миколу. Цей конфлікт між прагненням спокою і неможливістю його знайти є основою психологічного розвитку героя. Терен у нозі – болісний досвід дитинства Миколиного товариша Юри. Терен, що забився в ногу, врятував його життя під час повені. Подібним «терном» для Миколи став привид хлопця: «Бог не хотів тобі дати загинути <...> сумління вичарувало ту примару, щоб дати спасенного штурханця» [9, с. 16]. Посередництвом містичності у новелі автор передає силу каяття, що дозволяє героєві звільнитися від тяжкої провини та знайти внутрішній мир перед смертю.

Б. Лепкий в оповіданні «Старий двір» також майстерно використовує містичні елементи, щоб створити атмосферу таємничості й загадковості. Для цього письменник використовує концепт дому з паранормальними явищами. Маєток був домом давньої родини воеводи. «Поняття ДІМ, – зауважує І. Давиденко, – сходить до біблійних та міфологічних уявлень. З прадавніх часів ДІМ мислиться як центр світу і персоніфікується у вигляді духів предків. ДІМ – місткий космічний символ, зменшена модель всесвіту» [10, с. 144]. Одним з головних мотивів, що акцентуються у творі Б. Лепкого, є мотив часу та його руйнівного впливу. Маєток – символ минулого: «Двір майже пустий. Слуга Ксаверій, який обслуговує гостя, розповідає історії про старих господарів і не приховує смутку за тим, як теперішнє знищує пам'ять про колишню велич: "Тепер головна річ – столиця і заграниця, а про рідне гніздо ніхто не дбає"» [9, с. 43]. Двір майже порожній – це місце, де природа й історія поступово перемагають людське прагнення до багатства і влади, перетворюючи розкішний будинок на примарну руїну. Значну роль у створенні містичного настрою відіграє дзвінок, який використовується як засіб розкриття трагічної історії: «Цей дзвінок... був сильніший від хлопського черепа» [9, с. 49]. Б. Лепкий створює образи предметів, що зберігають пам'ять про жажливі дії мешканців маєтку. Завершальним акцентом у творі є сцена, де Ксаверій розповідає гостю про примару наймолодшої доньки воеводи, покоївка якої колись наклала на себе руки, змушена панночкою працювати до знемоги. Тепер дух панночки спокутує провину й щонаочі чистить паркет цього маєтку: «Підпне шовкову сукню, на білій сап'янці надіне щітки та чистить, чистить, поки не запіють кури. І не всміхається тоді, так як на портреті. Прижмурить очі, закусить, губи і чистить» [9, с. 51]. За допомогою згубного впливу часу і спогадів про трагічні долі людей, автор показує,

як нерозкаяні гріхи і помилки минулого продовжують тяжіти над цим місцем, перетворюючи його на оселю примар.

У новелі Б. Лепкого «Гостина» автор майстерно втілює мотив потойбіччя та містичності через поєднання психологічних деталей, тривожних образів і натяків на незбагненні події. Присутність містичного сприймається через неясні прояви, які переживає головний герой у домі свого товариша-священника, що вказує на зв'язок із потойбічним світом. Священик виражає неспокій і тривогу, особливо коли починає зауважувати невідомі звуки та рухи. Він блідне, відгукується на ледве помітні шуми та навіть залишає свого гостя, щоб перевірити джерело звуків: «Не гнівайся. Але бачиш, є речі, які не снилися філософам. Вона була у мене. Звідтам, – тут показав на цвинтар. Приходить часом і грає» [9, с. 63]. Це занепокоєння вказує на його глибокий внутрішній зв'язок із потойбіччям та ймовірним взаємозв'язком від нього. У творі виокремлено образи: *образ вікна та відчинених дверей* – автор символічно використовує вікно як кордон між внутрішнім і зовнішнім світами, живими та мертвими, відчинивши його, герой ніби відкриває доступ до таємничого; *образи ночі та осіннього дощу* – нічні шуми, шелест листя та звуки подібні до тихих зітхань, це підсилюється осіннім дощем, який «вколисує» героя до сну, немов змушує прийняти невидиму присутність.

Містика у творчості Б. Лепкого глибоко пов'язана з темами потойбіччя, пам'яті та незримих зв'язків між життям і смертю. Автор розкриває мотив потойбіччя і загадковості через символи, незвичний часопростір і атмосферу «застиглого часу». Він передає присутність містичного, яке охоплює героя і змушує його осмислювати важливість життя та пам'яті. У оповіданнях «Старий двір» та «Гостина» Б. Лепкий створює особливий простір, де межа між реальним і надприродним розмивається. Завдяки символам, тривожним образам і специфічному часопростору, автор передає думку про невидиму, але постійно присутню силу потойбічного, яка впливає на життя людини. Отож містика у творчості Б. Лепкого виражає глибоку філософську ідею про життя і смерть як взаємопов'язані сили, що мають вплив одна на одну. Б. Лепкий показує, що потойбіччя – це не просто світ привидів, а невіддільна частина реальності, яка зберігає пам'ять про минулі гріхи та нагадує про важливість чесного життя.

Тема потойбіччя та спілкування з духами в українській літературі є складною та багатогранною. Новела М.-А. Голод «Як Михайло з духами розмовляв» демонструє цю тему з особливою виразністю. Через історію Михайла Туркевича, який з дитинства виявляє надзвичайні здібності, авторка розкриває символічну глибину потойбічних явищ. Здатність ясновидіння в героя виявляється у передчуттях майбутніх подій: «Михайло <...> одного дня несподівано приїхав додому та довго умовляв батька, щоб уважав на себе... не простудився» [11]. За кілька тижнів його батько, о. Микола, помирає від застуди, що стає підтвердженням дару передбачення Михайла. Подібні пророцтва у творах вказують на нерозривність долі людини та її життя, слугують символом зв'язку між минулим, теперішнім і майбутнім. Розмови Михайла з померлими родичами та знайомими стають для нього своєрідною місією – він виконує їхні прохання, які залишилися невиконаними при житті, допомагаючи душам знайти спокій. Михайло стає посередником між двома світами, повертаючи гармонію між живими та померлими людьми. На думку Н. Понікаровської, «ставлення до смерті та померлих, розділення їх на чистих (предків) та нечистих (зложних) покійників демонструють світоглядні установки, що амбівалентно впливають на життя певної соціокультурної спільноти в цілому» [12, с. 36]. У новелі М.-А. Голод цей мотив розкривається через присутність духів як повсякденної реальності, яка допомагає Михайлу зрозуміти суть життя. Сцена появи привида ксьондза, котрий з'являється до Михайла з проханням упорядкувати залишені ним документи символічно нагадує, що потойбічне – це не лише особисті, а й суспільні зв'язки, і їх важливо підтримувати в гармонії, навіть коли життя людини обірвалося. Новела М.-А. Голод – це роздуми про життя, смерть і зв'язок між поколіннями. Уособлення потойбічного в образах духів і видінь стає своєрідним дзеркалом, яке відображає внутрішній світ персонажів, їхні сумніви,

тривоги, і навіть почуття провини. Потойбічне не відокремлене від повсякденного – воно присутнє поруч, впливаючи на вибір і дії живих.

У творі С. Ольшенка-Вільхи «Фіолетова тінь» тема містики та образу примар допомагає розкрити екзистенційні питання про смерть, любов і сприйняття реальності. Автор використовує символіку, атмосферу невизначеності та алегоричні образи, щоб створити світ, де реальність і надприродне переплітаються. Фіолетова тінь постає алегорією смерті, яка переслідує Мрі та Марка. Її поява супроводжується моторошною атмосферою, що підсилює відчуття фатальності: «У вікні стояла велетенська фіолетова тінь. Затрималась хвилинку на шибках, пізніше пройшла крізь них і впала на кімнату» [13, с. 240]. Цей опис створює враження, що смерть є невидимим, але постійним супутником людини. У сцені, де Мрі описує свою «гостю», містика набуває більш персоніфікованого характеру: «Прийшла до мене й кивала пальцем – кликала мене... Отака старенька бабуса у фіолетовій сукні... Принесла зі собою запах далеких морів і країн» [13, с. 238]. Цей образ уособлює смерть в культурній традиції, де старенька жінка часто асоціюється з переходом на той світ. Важливо, що Мрі сприймає цю зустріч не з острахом, а як певну неминучість. Примари у творі символізують не лише надприродні явища, але й внутрішні переживання героїв. Після смерті Мрі, Марко бачить її образ у повсякденному житті, що свідчить про неприйняття втрати коханої йому людини. Портретовий образ Мрі, на який дивиться Марко, також не позбавлений містичного підтексту: «Тепер побачив у ньому те, чого шукав раніше – очі. Так, це були сині, глибоко-розумні очі Мрі. Дивились йому просто в душу і смутно всміхались» [13, с. 239]. Ця деталь підкреслює, що навіть після фізичної смерті Мрі її духовна присутність залишилася для Марка реальною.

Містичні сили у творах також відіграють роль каталізаторів, які провокують розвиток сюжету, впливають на життя персонажів, як це сталося у сюжеті оповідання С. Ольшенка-Вільхи «Рудий кіт». Рудий кіт у цьому творі є символічною істотою, яка виконує роль провісника нещастя і смерті. Кіт з'являється у найкритичніші моменти, коли Сидір потопав або при фатальній аварії машини, що підкреслює його зв'язок із лихом. Рудий кіт у творі має зловісний вигляд, що робить його більше схожим на демона чи духа, ніж на звичайну тварину: «Рудий кіт засміявся... Кіт... Розумієш... Так, як злобна людина <...> Стояв спокійнісінько за мною і сміявся... аж білі зуби вишкірив...» [13, с. 244]. Такий моторошний образ kota дозволяє читачеві сприймати його як істоту, що знаходиться поза межами нормального світу, між світом живих і потойбіччям.

Поширене в українській містичній прозі й використання образів міфічних істот, що набувають своєрідної смислової інтерпретації і трансформації відповідно до авторського задуму. Зокрема, образ містичної істоти представлений в оповіданні С. Васильченка «В хуртовину». Автор у характерному для нього гумористичному стилі вимальовує образ чортика: «Молоденький чортик, що його випустили святами пожирувати, з радіщів брякнувся прямо в кучугуру снігу, зарився в його головою, а ногами став таке виробляти, що зразу знялася курява, за якою не видно стало світу» [13, с. 28]. Нечиста сила як уособлення бурхливої природної стихії бешкетує та бавиться з людьми – сільським старшиною Василем Мироновичем та писарем Антоном Агафоновичем, які охоче втягуються у його витівки та піддаються на чортячі підступи. Саме в цей момент на тлі традиційного народного сміховинного колориту проступають їдкі іронічні нотки: старшина та писар сваряться й безтямно гамселять один одного, виявляючи цілком людські «чортячі» риси – злостивість, нахабство, в'їдливість, гнівливність.

Натомість, В. Королів-Старий в оповіданні «Вовкулака Хреб» надає міфічній істоті глибокого й поважного сенсу, що розширює семантику міфічного архетипу перевертня – традиційного образу, «який відображає істоту, належну до двох світів, природного та надприродного, одночасно. Двоїста природа перевертня розумілася як дворушництво (наявність двох душ)» [14, с. 295]. Вовкулака Хреб, син престарої Смерті, у творі В. Короліва-Старого постає як хранитель цвинтарного спокою: «Кожної ночі виходив він зі своєї хатинки, що була під хрес-

том найстарішої могили козака-запорожця Заграйдуди, тихим кроком обходив усі могили» [13, с. 270], – та як оберіг історичної пам'яті народу: «Знав майже всі наші видатніші цвинтарі; знав, де поховано того чи іншого нашого славного небіжчика, бував на знаменитих бойовищах, де колись річками лилася кров козацька, й багато доброго зробив він для чесних кісток шляхетних мерців – запорожців» [13, с. 269]. Древній Вовкулака гуртує навколо себе усіх істот у тій місцині: Лісовика, Водяника, мавок, русалок, хух, упирів, що шанують його за мудрість і дослухаються до його розповідей. А от самі люди, що характерно для творів В. Короліва-Старого, значно поступаються «нечистій силі» своїми чеснотами, виявляючи властиві людям зажерливість, жадібність, байдужість, лицемірство й цинізм. Містичний образ старого Вовкулаки постає у творі потужним засобом для осмислення як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів двоїстої людської душі.

Висновки. Українська містична проза є унікальним культурним явищем, яке має глибоке історичне та соціальне підґрунтя. Її розвиток став можливим завдяки впливу фольклорних традицій, релігійних уявлень і міфічної символіки, що закладені у свідомості українського суспільства. Українська культура має міцний зв'язок із природою, надприродним і духовним світом. Це зумовило створення колоритних художніх образів і напружених сюжетів. Містичні елементи, які формувалися століттями, стали універсальними інструментами для осмислення складних духовних і моральних конфліктів, що непокоїли суспільство в різні історичні епохи. Однією з характерних особливостей української містичної прози є інтеграція фольклорних та міфічних мотивів у літературний контекст. Образи упирів, вовкулак, примар не лише допомагають створити атмосферу загадковості та емоційної напруги, але й виконують важливі сюжетні та символічні функції. У поетиці української літератури ці образи синтезують язичницькі, християнські та народні уявлення про світ, збагачуючи тексти багатозначною символікою. Містична проза водночас постає як засіб художньої алюзії, філософського осмислення буття та складної людської природи. Містичність стає засобом інтеграції традиції у сучасний культурний контекст, зберігаючи свою актуальність і значущість для читача. Отже, містична проза в українській літературі є надзвичайно багатограним явищем, яке поєднує естетичну складність, філософську глибину та культурну значущість. Її вивчення відкриває нові перспективи для розуміння як національної літературної традиції, так і універсальних культурних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Юрчук О.О., Чаплінська О.В. Поетика містичного в художній літературі: теоретичний аспект. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2024. № 103. С. 42–52.
2. Трофименко А.В. Генеза жанру горор в українській літературі: дис. на здобуття наук. ступ. докт. філос. спец. 035 Філологія». Київ, 2023. 259 с.
3. Вещикова О.С. Категорія містичного: науковий дискурс і репрезентація в сучасній прозі. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2017. Вип. 76. С. 129–133.
4. Кравченко Ю. Жанрово-стильова парадигма сучасного українського містичного оповідання ХХІ століття. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2023. № 1. С. 27–38.
5. Горбонос О.В., Карюхіна А.І. Містичний світ як складова простору художньої літератури: історико-культурологічний аспект. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки*. 2015. № 1. С. 6–10.
6. Лімонченко В.В. Гностичний характер революційної свідомості як свідчення дехристиянізації сучасного світу. *Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія*. 2015. Вип. 7. С. 189–193.
7. Лесняк-Пушонкова В.І. Феномен примарного як явище сучасної візуальної культури. *Вісник Черкаського університету. Серія: Філологія*. 2018. № 1. С. 79–87.
8. Мельник Я.І. Тайнопис гуцульських образків Івана Франка: аналіз містичних мотивів у творчості письменника. *Франко: Наживо / Franko: Live*. 30.11.2017. URL: <http://surl.li/cfresv> (дата звернення: 03.01.2025).

9. Антологія української містичної прози / упорядкув. і передм. Ю.П. Винничука. Харків : Фоліо, 2018. 473 с.
10. Давиденко І.В. Когнітивний аспект концепту ДІМ – HOUSE / HOME в англійській мові: особливості перекладу в межах різних доменів. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*. 2016. Вип. 84. С. 143–150.
11. Потойбічне. Антологія української готичної прози / уклад Юрій Винничук. *TextBook*. 2005. URL: <https://textbook.com.ua/literatura/1541357034> (дата звернення 03.01.25).
12. Понікаровська Н.А. Відображення танатологічної міфології в українських народних казках. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Мистецтвознавство*. 2013. Вип. 16. № 1. С. 35–40.
13. Фіолетова тінь. Добірка української містичної прози / упоряд. Анастасія Бідонько; передм. Галина Пагутяк. Київ: ВГ «Ще одну сторінку», 2024. 288 с.
14. Філоненко С.О. Вовкулаки починають і програють: мотив перевертня в сучасній українській белетристиці. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Філологічні науки*. 2014. Вип. 4. С. 295–301.

УДК 811.11: 003.083

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-33>

АБРЕВІАЦІЯ ЯК ПРОДУКТИВНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ В ГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ)

ABBREVIATION AS A PRODUCTIVE WAY OF CREATION OF LEXICAL UNITS IN GERMANIC LANGUAGES (BASED ON ENGLISH AND GERMAN)

Рябокучма Т. О.,

orcid.org/0000-0002-5498-4784

*старший викладач кафедри іноземних мов історичного та філософського факультетів
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Горбаченко А. Л.,

orcid.org/0000-0002-0516-8107

*асистент кафедри іноземних мов
факультетів психології та соціології
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Статтю присвячено дослідженню явища скорочення лексичних одиниць в германських мовах. Абревіація є настільки поширеним способом словотворення у германських мовах, що ученими розробляються спеціальні словники, в яких зібрано абревіатури та подано їх тлумачення. У роботі проаналізовано як виникають, функціонують і еволюціонують абревіатури в англійській та німецькій мовах. У дослідженні розглядаються лінгвістичні механізми та соціокультурні чинники, які керують процесами скорочення в англійській та німецькій мовах. Встановлено, що абревіатури використовуються у всіх сферах людської діяльності. У роботі виокремлено такі види лексичних скорочень: абревіатури (скорочені слова з перших літер (або з інших частин) складного словосполучення), усічення (скорочення довгого слова, зберігаючи його основне значення), та контамінації (поєднання частин двох слів, щоб утворити новий термін). Абревіатури поділяються на акроніми, які утворюються з перших літер слова чи словосполучення і вимовляються як одне слово; та абревіації, які вимовляються як окремі літери. У дослідженні також розглянуто вплив цифрової комунікації та глобалізації на розвиток скорочень в обох мовах. Встановлено, що розвиток Інтернет-комунікації сприяє частішому використанню абревіатур, адже їх творення засноване на принципі лінгвістичної економії. Виявлено, що англійська і німецька мови нерідко запозичують абревіатури одна в одній. У статті виокремлено та проілюстровано прикладами основні групи скорочень у німецькій мові, а саме: поширені загальні скорочення; скорочення, що стосуються німецького мовознавства; географічні скорочення; скорочення зі сфер релігії та історії; скорочення з різних галузей науки; скорочення, притаманні й іншим мовам. Серед головних переваг вживання абревіатур у статті виокремлено наступні: економія часу та місця в усній і письмовій комунікації відповідно; сприяння стандартизації термінології завдяки уникненню довгих термінів і фраз; забезпечення чіткого і точного спілкування; полегшення повторення часто використовуваних термінів.

Ключові слова: словотвір, абревіатури, комунікація, лексичні одиниці.

The article is devoted to the study of the phenomenon of reduction of lexical units in Germanic languages. Abbreviation is such a common way of word formation in Germanic languages that scientists are developing special dictionaries that collect abbreviations and provide their interpretations. The paper analyzes how abbreviations appear, function, and evolve in English and German. The study examines linguistic mechanisms and sociocultural factors that influence the processes of reduction of lexical units in English and German. It is established that abbreviations are used in all spheres of human activity. The following types of reduction of lexical units have been identified in the paper: abbreviations (abbreviated words created from the first letters (or

from other parts) of a complex word combination), truncation (abbreviation of a long word while preserving its main meaning), and contamination (combination of parts of two words to form a new term). Abbreviations are divided into those that are formed from the first letters of a word or phrase and are pronounced as one word; and those that are pronounced as separate letters. The impact of digital communication and globalization on the development of abbreviations in both languages have also been examined. It has been found that the development of Internet communication contributes to the more frequent use of abbreviations, because their creation is based on the principle of linguistic economy. It has been found out that English and German often borrow abbreviations from each other. The main groups of abbreviations in the German language have been identified and illustrated in the article, namely: common general abbreviations; abbreviations related to German linguistics; geographical abbreviations; abbreviations from the fields of religion and history; abbreviations from various branches of science; abbreviations inherent in other languages. The following advantages of using abbreviations have been highlighted in the article, namely: saving time and space in oral and written communication; promoting standardization of terminology by avoiding long terms and phrases; ensuring clear and precise communication; facilitating the repetition of frequently used terms.

Key words: word formation, abbreviations, communication, lexical units.

Постановка проблеми. Словотвір є вирішальним аспектом мовної еволюції, що дозволяє мовам адаптуватися до мінливих потреб спілкування. Серед різноманітних процесів словотворення значну роль у сучасній лінгвістичній динаміці відіграє аббревіація. Аббревіація є широко вживаним і продуктивним способом словотворення в германських мовах, зокрема в англійській та німецькій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поява більшої кількості скорочених лексичних одиниць відкриває широкий простір для дослідницької діяльності. Останні дослідження підкреслили зростаючу роль аббревіатур як в англійській, так і в німецькій мовах, особливо в цифровій комунікації, науковому дискурсі та корпоративній мові. Л. Денисюк та Н. Данілова досліджували аббревіацію сучасної англійської мови [1]; С. Кійко та О. Лутанюк вивчали аббревіацію у сучасній німецькомовній віртуальній комунікації [2]; О. Хитрень та І. Карамишева здійснили зіставний аналіз аббревіацій в англійській та українській мовах на матеріалі публікацій міжнародних організацій [3]; В. І. Павлюк студіювала особливості вживання англійських аббревіатур галузі освіти [4]; С. Дружбяк розглядала структурний та перекладацький аспекти аббревіації в сучасній німецькій економічній термінології [5]; І. М. Калиновська та М. М. Процик вивчали аббревіацію як прояв мовної економії [6]; Д. Крістал розглядав соціолінгвістичні наслідки широкого використання аббревіатур [7]; В. І. Кульчицький досліджував аббревіатури в рамках вивчення особливостей словотворення німецької мови [8; 9].

Технологічний прогрес і глобалізація також призвели до збільшення використання аббревіатур в обох мовах. Дослідження Інтернет-лінгвістики підкреслюють динамічну природу аббревіатур в онлайн-дискурсі, де ефективність і швидкість комунікації керують їх еволюцією.

Мета статті – дослідити особливості утворення, вживання та функціонування аббревіатур в англійськомовному та німецькомовному середовищі.

Виклад основного матеріалу. Аббревіація – один із продуктивних способів словотвору, який набув поширення у XX столітті. Термін «аббревіація» від лат. «abbreviation» («скорочення») означає скорочування слів і словосполучень, унаслідок якого утворюються слова, які називаються аббревіатурами [10]. Це стосується усіх мов загалом та англійської й німецької зокрема, які постійно використовують аббревіатури для розширення свого словникового запасу.

На сучасному етапі розвитку англійської та німецької мов кількість скорочень збільшується та розробляються спеціальні словники, в яких зібрані аббревіатури та подається їх тлумачення. Аббревіатури використовуються у всіх сферах людської діяльності: науці, літературі, документознавстві, діловій усній та письмовій комунікації, назвах закладів освіти, марках автомобілів тощо. Однак, варто зауважити, що саме в художній літературі аббревіатури вживаються порівняно рідко. Відтак, поява більшої кількості скорочених лексичних одиниць відкриває широкий простір для дослідницької діяльності.

Скорочення слів щодня набуває все більшого поширення, а відтак збільшується кількість аббревіатур. Т. М. Ніколаєва виокремлює такі види лексичних скорочень: аббревіатури, усічення та контамінації [11, с. 107].

Аббревіатури – це скорочені слова з перших літер (або з інших частин) складного словосполучення, які своєю чергою поділяються на акроніми та аббревіації. Акроніми утворюються з перших літер слова чи словосполучення і вимовляються як слова, а не окремі літери, наприклад англ. *NATO* (*North Atlantic Treaty Organization*) – укр. «Організація Північноатлантичного договору»; нім. *TÜV* (*Technischer Überwachungsverein*) – укр. «Асоціація Технічного Нагляду». Аббревіації, на відміну від акронімів, вимовляються як окремі літери і здебільшого (але не завжди) складаються з приголосних, наприклад англ. *FBI* (*Federal Bureau of Investigation*) – укр. «Федеральне бюро розслідувань»; нім. *BMW* (*Bayerische Motoren Werke*) – укр. «Баварські автомобільні заводи». У німецькій мові аббревіації зустрічаються частіше у технічному та бюрократичному контексті.

Усічення передбачає скорочення довшого слова, зберігаючи його основне значення, наприклад англ. *info* (від *information*) – укр. «інформація» і *lab* (від *laboratory*) – укр. «лабораторія», нім. *Uni* (від *Universität*) – укр. «університет» і нім. *Kino* (від *Kinematograph*) – укр. «Кінематограф». Усічення в обох мовах часто виникають у неформальному та розмовному середовищі.

Контамінації поєднують частини двох слів, щоб утворити новий термін, наприклад англ. *brunch* (*breakfast + lunch*) – укр. «бранч» і англ. *smog* (*smoke + fog*) – укр. «смог». У німецькій мові такі контамінації, як нім. *Jein* (*Ja + Nein*), що означає «так і ні» і нім. *Denglisch* (*Deutsch + Englisch*) – укр. «німецько-англійська гібридна мова» ілюструють цей процес. Контамінації є особливо ефективними у створенні нових термінів для нових культурних і технологічних явищ.

Аббревіатури спрощують спілкування, зменшуючи довжину слова, але при цьому зберігаючи його значення. Цей принцип лінгвістичної економії особливо актуальний у швидкоплинних взаємодіях, таких як цифрова комунікація та журналістика.

Розвиток Інтернету та мобільного зв'язку значно збільшив використання аббревіатур. Англійська мова домінує в онлайн-просторі із такими аббревіатурами, як англ. *LOL* (*Laughing Out Loud*) – укр. «сміятися голосно» і англ. *OMG* (*Oh My God*) – укр. «О, Господи». У німецькій мові також використовуються такі аббревіатури, як, наприклад, нім. *LG* (*Liebe Grüße*) – укр. «з повагою».

Враховуючи глобалізаційні процеси, обидві мови все частіше запозичують і адаптують аббревіатури одна в одну. Англійські аббревіатури часто інтегруються в німецьку, особливо в бізнесі та технологіях (наприклад, *IT*, *CEO*, *FAQ*). І навпаки, деякі німецькі аббревіатури, як-от *AZ* (*Arbeitszeit*, що означає «робочі години»), час від часу вживаються носіями англійської в спеціальних контекстах.

Варто зауважити, що англійська мова запозичила багато латинських аббревіатур, які функціонують у мові вже довгий час. Найпоширенішими на сьогоднішній день вважаємо такі: *e.g.*, що походить від латинської фрази «*exempli gratia*», яка дослівно перекладається як «наприклад»; *etc.*, що походить від «*et cetera*», використовувалося в англійській мові з раннього середньовіччя і перекладається як «тощо»; *i.e.*, що походить від латинського «*id est*» і означає «тобто» і використовується в англійській мові для більш повного пояснення попереднього твердження [12].

Деякі німецькі аббревіатури є широко відомими, оскільки багато офіційних скорочень базуються на міжнародних угодах, як-от: валюти та одиниці вимірювання. Інші аббревіатури належать до певної, переважно наукової галузі, і рідко зустрічаються в повсякденній мові. У німецькій мові є правила скорочень, що базуються на загальних домовленостях і можуть використовуватися в текстах. В німецькій мові скорочення можна класифікувати за такими групами [13]:

1. Поширені загальні скорочення:

- usw. – und so weiter (і так далі)
- z. B. – zum Beispiel (наприклад)
- u. a. – unter anderem (серед інших)
- ca. – circa (приблизно)
- d. h. – das heißt (тобто)

2. Скорочення, що стосуються німецького мовознавства

- Adj. – Adjektiv (прикметник)
- Subst. – Substantiv (іменник)
- ugs. – umgangssprachlich (розмовний)
- Pl. – Plural (множина)

3. Географічні скорочення та назви країн

- NRW – Nordrhein-Westfalen (Північний Рейн-Вестфалія)
- BY – Bayern (Баварія)
- CH – Schweiz (Швейцарія)
- EU – Europäische Union (Європейський Союз)

4. Скорочення зі сфер релігії та історії

- v. Chr. – vor Christus (до н.е.)
- n. Chr. – nach Christus (н.е.)
- ev. – evangelisch (протестант)
- kath. – katholisch (католик)
- Hl. – Heiliger/Heilige (Святий/Святі)

5. Скорочення з інших галузей науки

– DNA – Desoxyribonukleinsäure (Biologie) (ДНК – дезоксирибонуклеїнова кислота (біологія))

- Dr. – Doktor (akademischer Titel) (доктор (вчене звання))

6. Інші скорочення, що також розповсюджені в інших мовах

- ASAP – as soon as possible (so bald wie möglich) (якнайшвидше)
- DIY – do it yourself (Selbstmachprinzip) (принцип «зроби сам»)
- FAQ – Frequently Asked Questions (häufig gestellte Fragen) (часті запитання)
- PS – Postskriptum (Nachschrift in Briefen) (після написаного)

Таким чином, абрєвіатури відіграють важливу роль майже у всіх сферах повсякденного життя та науки. Вони полегшують спілкування, економлять час і простір і часто є невід'ємною частиною відповідного технічного словника. Хоча деякі абрєвіатури зрозумілі міжнародним стандартам, є багато таких, які використовуються лише в певних мовах або предметних галузях. Тому важливо знати контекст, щоб уникнути непорозуміння і правильно використовувати скорочення.

Варто зауважити, що незважаючи на те, що в обох мовах використовуються подібні методи скорочення, є певні відмінності. Англійські абрєвіатури, як правило, гнучкіші та легше сприймаються в повсякденній мові, тоді як німецькі часто зберігають свої формальні та технічні асоціації.

Абрєвіатури за своєю природою допомагають скорочено представити слово або вираз. Відтак, варто виокремити переваги використання абрєвіатур [14]:

1. Економія часу – абрєвіатури дають змогу швидше писати та читати інформацію, що особливо корисно під час швидкого спілкування, наприклад у чатах.

2. Економія місця – у письмових документах, формах або на вивісках абрєвіатури можуть допомогти заощадити місце.

3. Ефективність – у спеціалізованих текстах або технічній документації абрєвіатури полегшують повторення часто використовуваних термінів.

4. Стандартизація – аббревіатури сприяють стандартизації технічної мови та термінології.

5. Легке сприйняття – використання аббревіатур допомагає уникнути довгих термінів або фраз, які зробили б текст більш громіздким і розтягнутим.

6. Формальні вимоги – аббревіатури часто використовуються в офіційних документах, оскільки вони стандартизовані та забезпечують чітке і точне спілкування.

Висновки. Отже, аббревіація залишається динамічним і продуктивним способом словотвору як в англійській, так і в німецькій мовах. На процес утворення аббревіатур впливають лінгвістичні, технологічні та соціальні фактори, що сприяє безперервній еволюції обох мов. Розширення цифрової комунікації зумовлює використання та поширення аббревіатур, що й надалі формуватиме лінгвістичні тенденції в майбутньому. **Перспективи подальших розвідок** у даному напрямку вбачаємо в аналізі інших способів словотворення у германських мовах у різних видах дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Денисюк Л. Данілова Н. Аббревіація сучасної англійської мови. *Нова педагогічна думка*. 2015. № 1. С. 63–65.
2. Кійко С., Лутанюк О. Аббревіація у сучасній німецькомовній віртуальній комунікації. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 3 (9). С. 178–192.
3. Хитрень О., Кармишева І. Аббревіації в англійській та українській мовах: зіставний аналіз на матеріалі публікацій міжнародних організацій. *Universum*. 2024. №. 14. С. 305–311.
4. Павлюк В. І. Аббревіація в сучасній англійській мові: особливості вживання аббревіатур галузі освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. №. 8. С. 142–148.
5. Дружб'як С. Аббревіація в сучасній німецькій економічній термінології: структурний та перекладацький аспект. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2024. №. 1 (25). С. 42–51.
6. Калиновська І. М., Процик М. М. Аббревіація як прояв мовної економії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія»*. 2012. Т. 1. №. 26. С. 124–125.
7. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of English Language*. Cambridge : Cambridge University Press, 2019. 582 p.
8. Кульчицький В. І. Проблеми теорії словотворення німецької мови. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2009. Вип. 17. С. 136–142.
9. Кульчицький В. І. До питання про побудову функціональної моделі словотвору. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2012. Вип. 22. С. 113–126.
10. Аббревіація у мовознавстві. URL: https://vue.gov.ua/%D0%90%D0%B1%D1%80%D0%B5%D0%B2%D1%96%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D1%83_%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%82%D0%B2%D1%96. (дата звернення: 26.01.2025).
11. Ніколаєва Т. М. Перекладацькі аспекти сучасних англійських аббревіацій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2018. № 37. Т. 3. С. 107–110.
12. Digging Up the Latin Roots of 14 Abbreviations. *Merriam Webster Dictionary*. URL: <https://www.merriam-webster.com/wordplay/origin-of-latin-abbreviations-ie-eg-etc> (дата звернення: 30.01.2025).
13. Abkürzungen, gebräuchliche. *Lern Helfer*. URL: <https://www.lernhelfer.de/schuelerlexikon/deutsch/artikel/abkuerzungen-gebraeuchliche#> (дата звернення: 28.01.2025).
14. Deutsche Abkürzungen. *Deutsch Akademie*. URL: <https://www.deutschakademie.de/blog/deutsche-abkuerzungen/> (дата звернення: 29.01.2025).

УДК 811.161.2'38

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-34>

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ

LEXICAL FEATURES OF ADVERTISING TEXTS

Сібрук А. В.,

orcid.org/0000-0002-4007-2450*кандидат філологічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри української мови, історії та інформаційної діяльності
Державного університету «Київський авіаційний інститут»*

Дубик Х. М.,

orcid.org/0009-0007-2527-8753*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови, історії та інформаційної діяльності
Державного університету «Київський авіаційний інститут»*

У статті досліджено функції лексичних засобів у рекламних текстах. На матеріалі реклами, опублікованої в соціальних мережах «Інстаграм» і «Фейсбук», з'ясовано роль сленгізмів, неологізмів і діалектизмів у досягненні прагматичної мети. Завдання рекламного тексту – привернути увагу аудиторії, викликати в неї послідовність емоцій, бажання стати споживачем певної продукції чи послуги, придбати товар – зумовлює активне використання позалітературних лексичних одиниць. Сленг у рекламних текстах, особливо тих, які розміщені в інстаграмі, є засобом маніпулятивної технології, імітації усної розмовної мови, наближення до споживача, його інтелектуального й культурного рівня. Як емоційно-експресивно конотовані одиниці, сленгізми дозволяють брендам спілкуватися «мовою аудиторії», зокрема молоді, створюючи відчуття швидкості й динамічності. З метою реалізації комунікативно-прагматичної настанови рекламних повідомлень, підкреслення оригінальності і сучасності рекламованого продукту в інстаграмі й фейсбуці часто вживаються неологізми. Використання неологізмів є реакцією на сучасні тенденції та технологічний прогрес. Створені або переосмислені для реклами того чи іншого товару, послуги, нові слова надають їм актуальності. Вживання неологізмів створює ефект новизни, модерності і дає змогу швидше мотивувати адресата до відповідної дії – купівлі пропонованого товару. Важливу роль у досягненні прагматичної мети в рекламі відіграють діалектизми, які вводяться в текст для відтворення місцевого колориту, локалізації зображуваного, підкреслення автентичності рекламованого товару чи послуги. Діалектні мовні одиниці виконують також експресивну функцію, виступають засобом формування унікального стилю, визначають ідентичність бренду через автентичне лексичне наповнення, створюють емоційний зв'язок з традиціями.

Ключові слова: рекламний текст, сленг, неологізм, діалектизм, функція, інстаграм, фейсбук.

The article examines the functions of lexical means in advertising texts. Using the material of advertisements published on the social networks Instagram and Facebook, the role of slang, neologisms and dialectisms in achieving a pragmatic goal is clarified. The task of the advertising text – to attract the attention of the audience, to cause a sequence of emotions, a desire to become a consumer of a certain product or service, to purchase a product – determines the active use of extra-literary lexical units. Slang in advertising texts, especially those placed on Instagram, is a means of manipulative technology, imitation of oral conversational speech, approaching the consumer, his intellectual and cultural level. As emotionally and expressively connoted units, slang allow brands to communicate in the «language of the audience», in particular young people, creating a feeling of speed and dynamism. In order to implement the communicative-pragmatic orientation of advertising messages, to emphasize the originality and modernity of the advertised product, neologisms are often used on Instagram and Facebook. The use of neologisms is a reaction to modern trends and technological progress. New words created or reinterpreted for advertising a particular product or service give them relevance. The use of neologisms creates the effect of novelty, modernity and allows you to more quickly motivate the addressee to take the appropriate action – to purchase the offered product. An important role in achieving the pragmatic goal in advertising is played by dialectisms, which are introduced into the text to reproduce the local flavor, localize the depicted, and emphasize the authenticity of the advertised product or service. Dialectal language units also perform an expressive function, serve as a means

of forming a unique style, determine the brand identity through authentic lexical content, and create an emotional connection with traditions.

Key words: advertising text, slang, neologism, dialectism, function, Instagram, Facebook.

Постановка проблеми. Реклама сьогодні відіграє важливу роль у житті суспільства, вона є соціолінгвальним фактором, що здійснює щоденний вплив на споживача, від її ефективності залежить розв'язання низки важливих економічних і соціальних завдань. Вона має також суттєве значення в розвитку мовних процесів, є показником стану функціонування мови і чинником впливу на неї. Тому дослідження рекламних текстів набуває все більшої актуальності в сучасній лінгвістиці. Інтерес у науковців викликає рекламний текст насамперед як результат особливої сфери мовленнєвої діяльності – рекламного дискурсу, що характеризується прагматичними чинниками. «Прагматична спрямованість рекламної діяльності, маючи насамперед комерційне, економічне підґрунтя, полягає у прагненні успіху, що відповідно й формує мету мовленнєвої комунікації. Досягненню цієї мети підпорядковані як комунікативний вибір, що створює загальний смисл рекламного повідомлення, так і добір мовних засобів» [1, с. 23].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Станом на сьогодні в мовознавстві є чимало загальнотеоретичних і практичних напрацювань, присвячених специфіці і мовним особливостям текстів українського рекламного дискурсу. Зокрема, досліджено питання еволюції українськомовної реклами на межі XIX–XX століть, з'ясовано особливості рекламного дискурсу в соціолінгвістичному аспекті [2]; проаналізовано специфіку реалізації прийому протиставлення в текстах реклами [3]; виокремлено найпродуктивніші семіотичні коди в українській телерекламі (комунікативні, візуальні, культурні, ідеологічні тощо) [4]. Перспективними є дослідження рекламних текстів, у яких здійснено комплексний аналіз мовних і комунікативно-прагматичних особливостей рекламного дискурсу [2; 5]; окреслено основні комунікативні стратегії і тактики сучасного рекламного дискурсу [6; 7]. Значну частину праць присвячено дослідженню власне мовних характеристик рекламних текстів [8], зокрема їхніх синтаксичних особливостей [9; 10; 11].

Незважаючи на посилену увагу мовознавців до вивчення текстів рекламного дискурсу, окремі аспекти його дослідження ще потребують детального висвітлення, зокрема це стосується особливостей функціонування лексичних одиниць та їхнього прагматичного навантаження в рекламі, що зумовлює актуальність теми запропонованої розвідки.

Метою нашої роботи є проаналізувати лексичні засоби в мові сучасної реклами, зокрема дослідити функції таких мовних одиниць у ній, як сленгізми неологізми й діалектизми. Джерельною базою стали рекламні тексти в соціальних мережах «Інстаграм» і «Фейсбук».

Виклад основного матеріалу. Завдання рекламного тексту – привернути увагу аудиторії, викликати в неї послідовність емоцій, що в результаті призведуть до бажання стати споживачем певної продукції чи послуги, переконати придбати товар. Для досягнення цієї мети автори рекламних текстів повинні дотримуватися вимог лаконічності, зрозумілості і доступності. Закони конкуренції вимагають від копірайтерів максимальної точності, виразності, професіоналізму. Доступність, конкретність, лаконізм, зручність сприйняття, естетичність, можливість оперативного реагування на запит як обов'язкові критерії успішності реклами зумовлюють такі особливості її мови, як динамічність, креативність, іронічність – загалом експеримент поза межами норм і традицій. «Рекламний текст сьогодні є продуктом принципово нового дискурсивного типу з власним комплексом мовленнєвих технологій, стилістичних і естетичних норм. Лінгвокреативна естетика постмодернізму породжує мовленнєву дію та є універсальним інструментом маніпулювання свідомістю мовця. Наприклад, до арсеналу художньо-стилістичних засобів мови належать макаронізми, стилізації, діалектизми, неологізми, а полілінгвізм є звичним явищем. Рекламний текст стає «гіпертекстом», апелюючи до сучасної мультикультури» [12, с. 24].

Своєю специфікою характеризується реклама, розміщена в інтернеті, зокрема в соціальних мережах. Вона є опосередкованим процесом передачі інформації електронним шляхом, спрямованим на формування у свідомості адресата психологічної готовності до здійснення певних практичних дій [13, с. 26]. Реклама в інтернеті з огляду на це має низку переваг:

1) інтерактивність, активність адресата та зворотний зв'язок, що дає змогу в умовах реального часу отримувати інформацію стосовно сприймання реклами, а також щодо дій споживачів реклами;

2) мультимедійність, можливість поєднання вербального та невербального компонентів реклами і створення динамічних та інтерактивних рекламних блоків;

3) адресність, оскільки технології інтернету за правильного використання дають можливість чітко обрати аудиторію, яка буде сприймати рекламу та пропонувати товари, послуги відповідно до її інтересів та уподобань;

4) охоплення великої аудиторії при порівняно невеликих витратах. Це дає змогу спрямувати подальше дослідження реклами в мережі «Інтернет» як особливого виду соціальної комунікації;

5) гіпертекстовість, інтертекстуальність та глобальність [14, с. 12].

Важливу роль у реалізації прагматичної функції реклами відіграють лексичні засоби. Значне місце серед цих мовних одиниць посідають сленгізми – слова або вирази, характерні для мовлення людей певних професій або соціальних прошарків, які, проникаючи в літературну мову, набувають помітного емоційно-експресивного забарвлення.

Термін «сленг» має англійське походження, разом із професіоналізмами, вульгаризмами, жаргонізмами сленгізми належать до найбільшої частини нелітературної мови. «Під сленговими термінами та виразами слід розуміти жаргонні слова, кальки, метафори, мовні запозичення, неофіційні поняття та назви, спеціальні терміни, мовні скорочення, ідіоми, фразеологізми, хештеги, емоційно забарвлені найменування, якими позначають суб'єкти, предмети, дії, явища, ситуації, закони й парадокси» [15, с. 7].

У рекламних текстах сленгові слова є частотними, особливо ті, які є найновішими, тобто з'явилися зовсім недавно – *вайб, крінж, база, плюс, треш, метч, слей*, наприклад: *Напиши свою книжкову крінж-історію під цим дописом. І отримай промокод -15% на увесь асортимент книгарень або сертифікат на 300 грн на книжки Vivat! Читай умови в карусельці* (реклама книгарні «Vivat»); *Осінь – це не тільки про теплий одяг, а й про затишок вдома. Свічки, аромадифузори, килимки та інші дрібнички з Аврори додадуть оселі особливого шарму. Закутуйся в осінній вайб разом з Авророю* (реклама магазину «Аврора»). У наведених текстах сленгізми *крінж* (сором, неприємні емоції), *вайб* (приємна атмосфера) є засобом маніпулятивної технології, імітації усної розмовної мови, наближення до споживача, його інтелектуального й культурного рівня, що відповідає сформульованому дослідниками принципу реклами: рівень зрозумілості має бути нижчий ніж середній показник інтелекту.

Метою реклами є формування позитивного реального образу для стимулювання мотивації до купівлі. Рекламований продукт має бути поданий із максимально вираженою, навіть перебільшеною позитивною оцінкою – таким чином підкреслюється його цінність і престижність. Для реалізації цього завдання використовуються експресивно-оцінні сленгізми (переважно прикметникові): *драйвовий, люксовий, крутий, відпадний*. Наприклад: *Будь драйвовий разом з Galaxy! Обирай свій на сайті* (реклама «Samsung»); *Оновлена програма, два тарифи і все для того, щоб ви навчилися створювати крутий контент самостійно – ІНТЕНСИВ «ANIMATION 2.0» вже 27.09. Тож займай своє місце скоріше* (реклама курсів).

Принципу запам'ятовування підпорядковане використання сленгізмів у римованих фразах-спонуканні, наприклад: *Досить втикати – час вигравати-и-и!*; *Розстрочка в «Comfy»: повний відпад без страхування і переплат!* (реклама магазинів побутової техніки «Comfy»).

Сленгізми як стилістичний засіб більше поширений у соціальній мережі «Інстаграм», що зумовлено насамперед віковими особливостями її користувачів. Як відомо, аудиторія інста-

грама – це молодь і підлітки (за статистикою, в Україні інстаграм має значну частку користувачів 13-18 років, а найбільше є 22-річних відвідувачів застосунку [16]). Саме для цієї категорії властивим є активне вживання сленгу. Відповідно реклама, розрахована на таких споживачів, міститиме низку вказаних мовних одиниць. Використання сленгу в інстаграмі спричинене також такими специфічними його ознаками, як простота і доступність викладу матеріалу, лаконічність у формулюванні думки. Дописи в цій соціальній мережі здебільшого короткі, емоційні, некнижного стилю. Важливими тут є зображення, які привертають увагу, спонукають користувача читати текст і підписуватися на акаунт. Актуальними є теми моди, краси, психології, здоров'я, кар'єри. Цілком природно, що ця платформа, інстаграм, є прийнятною для широкого вживання сленгу як особливого, експресивно забарвленого засобу комунікації.

З огляду на те, що найактивнішими користувачами фейсбука є люди від 25 років (у цій соціальній мережі переважає аудиторія віком 25-34 роки. 49,3% – віком від 25 до 44 років [16]), сленгізми як лексичні засоби тут є менш частотними. На це впливають також і особливості контенту, який переважає у фейсбуці. Популярними в ньому є дописи на політичні і соціальні теми, авторські коментарі до важливих інфоприводів, рекомендації з розвитку бізнесу і кар'єри, щодо поліпшення професійних навичок. Дописи часто довгі, розлогі, з ознаками книжності. Все це унеможливорює широке застосування сленгу як стилістичного засобу.

Для реалізації комунікативно-прагматичної настанови рекламних повідомлень, підкреслення оригінальності і сучасності рекламованого продукту копірайтери часто вдаються до таких мовних засобів, як неологізми – слів, а також їхніх окремих значень, висловів, які з'явилися в мові на певному етапі її розвитку і новизна яких усвідомлюється мовцями або які були вжиті тільки в якомусь акті мовлення, тексті чи мові певного автора (стилістичні, або індивідуально-авторські неологізми).

На думку дослідників, завдяки вживанню лексичних засобів у рекламі, зокрема і неологізмів, «продуцент тексту, з одного боку, створює у потенційного споживача позитивне враження про якість товару або послуги, а з іншого боку, сприяє дискурсивній актуалізації імплікатур, що теж підсилює прихований вплив на споживача і спонукає його до придбання товару / послуги» [17, с. 34].

Функціями неологізмів у рекламі є:

1. Створення емоційного захоплення: нові слова часто викликають позитивні емоції та цікавість у споживачів. Вони є інструментом для створення унікального емоційного враження від продукту чи послуги.

2. Формування асоціацій та образів: неологізми в рекламі можуть бути вдало використані для створення конкретних асоціацій та образів, які сприяють утриманню у свідомості споживача [18, с. 12].

Неологізми в рекламі використовуються для характеристики рекламованого товару, для підкреслення його позитивних властивостей з метою привернення уваги потенційних покупців. Стратегії, орієнтовані на впровадження неологізмів, можуть бути застосовані для просування товарів і послуг, часто спеціально розрахованих на молодіжну аудиторію. Тому в текстах реклами, зокрема тих, які розміщені в соціальній мережі «Інстаграм», рідше – «Фейсбук», активно використовуються ті нові слова, які характерні для мовлення молоді. Наприклад: *Слей воркшоп «Без надриву». Набрид твій внутрішній лінивець? Не хочеться нічого робити, крім як **скролити** стрічку? МЦВ має рішення! Дводенний **слей** воркшоп «Без надриву» 23-24 березня створений саме для тебе!* (анонс заходу від громадської організації «Молодіжний центр Волині»). Неологізми *слей* (те, що викликає захоплення), *скролити* (прокручувати зміст на дисплеї електронного пристрою) привертають увагу до рекламного повідомлення, формують нові асоціації та залучають молодшу аудиторію.

Неологізми як творчий елемент мови дають рекламодавцям і копірайтерам можливість для створення унікальних і запам'ятовуваних текстів. Використання неологізмів є реакцією на

сучасні тенденції та технологічний прогрес. Створені або переосмислені для реклами того чи іншого товару, послуги, нові слова надають їм актуальності. Підкреслюючи інноваційність і динамічність рекламованого об'єкта, вони роблять його більш сучасним і привабливим. Наприклад: *До 33-річниці відновлення незалежності України ми створили лімітований **дроп мерчу**. До нього увійшли футболки, шопери, улюблені торбинки для книжок у новому дизайні та набори листівок і закладенок* (реклама книгарні «СЕНС» в інстаграмі). *Дроп* – розпродаж обмеженої партії рідкісного товару. *Мерч* – товари з символікою (логотипом) певного бренду, музичного колективу, фільму, комп'ютерної гри і так далі. Вживання неологізмів створює ефект новизни, модерності і дає змогу швидше мотивувати адресата до відповідної дії – купівлі пропонуваного товару.

Важливу роль у досягненні прагматичної мети в рекламі відіграють діалектизми – поза-літературні слова, що використовуються в певному регіоні і можуть бути введені в текст для відтворення місцевого колориту, локалізації зображуваного, підкреслення автентичності рекламованого товару чи послуги. Крім того, діалектні мовні одиниці виконують експресивну функцію, оскільки є іншосистемними, незвичними в загальній канві повідомлення, написаному літературною мовою. Завдяки своїй позанормативності вони вносять у текст особливу експресію, враження свіжості і небанальності.

Діалектизми в рекламі активно використовуються як у назвах брендів, так і у власне описі рекламованого об'єкта. Так, у соціальних мережах «Інстаграм» і «Фейсбук» представлено діяльність компаній із такими діалектними назвами, як «*ЧІЧКА*» ('квітка') – крамниця гуцульських виробів; «*Лушка*» ('невеликий моток ниток для ткання килимів') – український бренд вовняних виробів, що популяризує давнє ремесло та закохує в українські традиції; «*Обрус*» ('скатертина') – проєкт-поєднання українських традицій і дитячих спогадів, продаж текстилю, декору, вінтажних знахідок; «*ВЕРЕТА*» ('домоткане різнокольорове вовняне або конопляне покривало') – магазин тканих виробів, зітканих на традиційних ткацьких верстатах майстринями села Стіна на Вінниччині; «*Файна Фамілія*» ('гарна родина') – ресторан європейської кухні; «*Файний сад*» ('гарний сад') – магазин із продажу саджанців плодкових і декоративних рослин. Діалектна лексика в наведених прикладах виступає засобом формування унікального стилю, визначає ідентичність бренду через автентичне лексичне наповнення.

Іноді діалектні слова використовують в описі діяльності компанії: «*Вироби гуцульських майстрів, речі, **йкі** нагадують хто ми і **відки**. **Ше** є кав'ярня-крамниця, а **тутка** посилання на наш сайт*» (сторінка бренду «ЧІЧКА» в інстаграмі). Вживання діалектизмів *йкі*, *відки*, *ше*, *тутка* є засобом імітації живого місцевого мовлення, вказівки на регіональну приналежність бренду, створення емоційного зв'язку із традиціями, формування образу автентичності та якості.

Діалектними словами в інстаграмі та фейсбуці часто послуговуються під час створення окремих рекламних повідомлень. Особливо поширеними є діалектизми *файний* 'гарний, добрий', *газда* 'господар' як такі, що стали вже загальновідомими зокрема через актуалізацію їх у засобах масової інформації. Наприклад: ***Файний** конкурс від Фрекен БОК. Дивись **файний** ролик – отримуй **файні** подарунки! Приєднуйся та вигравай набір для **файного** прибирання!* (реклама товарів для дому Фрекен БОК); ***Файний** конспект з географії в наявності! Все розписано просто, коротко і по суті* (реклама магазину навчальних матеріалів); *Ой що то за **газда** без добротної вишиванки? Давайте виправляти ситуацію. Пригляньтеся до нашої новинки із домотканого полотна* (реклама вишиванки, магазин вишиваного одягу та аксесуарів «Калина»).

Висновки. Отже, в рекламних текстах, опублікованих у соціальних мережах «Інстаграм» і «Фейсбук», важливе значення в досягненні прагматичної мети мають лексичні засоби – сленгізми, неологізми й діалектизми. Сленгізми як емоційно-експресивно конотовані одиниці дозволяють брендам спілкуватися «мовою аудиторії», особливо молоді, створюючи відчуття швидкості й динамічності. Неологізми асоціюються з новизною та інноваціями, що робить

їх незамінними в рекламних кампаніях, спрямованих на популяризацію сучасних технологій. У тексті реклами вони допомагають звернути увагу на рекламне оголошення шляхом новизни, креативності, сучасності та легкості. Діалектизми підкреслюють автентичність і локальність продукту чи послуги, що особливо важливо для брендів, орієнтованих на національну або регіональну ідентичність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Островська Людмила. Прагматичний потенціал атрибутивних конструкцій у рекламному тексті. *Лінгвістичні студії*. 2019. Випуск 38. С. 23–29.
2. Арешенкова О. Ю. Комуникативно-прагматичні та стилістичні параметри рекламного тексту: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Кривий Ріг, 2016. 230 с.
3. Крутько Т. В. Реалізація прийому протиставлення у текстах реклами. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. 2013. Вип. 29. С. 99–101.
4. Щербак О. В. Продуктивні типи семіотичних кодів в українській комерційній телерекламі. *Записки з українського мовознавства*. 2016. Вип. 23. С. 261–270.
5. Лиса Н.С. Лінгвопрагматичні аспекти рекламного знака. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. Серія мовознавство. 2000. № 1. С. 164–169.
6. Городецька І. В. Стилiстичні фігури як засіб маніпулятивного впливу в рекламі косметичних засобів. *Наукові записки національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна»: збірник наукових праць. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. Вип. 53. С. 72–74.
7. Романюк С. К. Прагмалінгвістичний аспект рекламного дискурсу. *Слов'янський вісник: зб. наук. праць*. Серія «Філологічні науки». Рівне: Редакційно-видавничий центр Рівненського інституту слов'янознавства Київського слав'янського університету, 2009. Вип. 8. С. 151–156.
8. Зелінська О. І. Лінгвальна характеристика українського рекламного тексту: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2002. 17 с.
9. Гузенко С. В. Синтаксис рекламного дискурсу: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2010. 20 с.
10. М'яснянкiна Л. Синтаксична специфіка рекламного дискурсу. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2017. Вип. 42. С. 299–306.
11. Тюфкiй Є. С. Синтаксис української реклами: структурна та семантична типологія : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпро, 2012. 20 с.
12. Іванова І. Б. Еволюція лінгвостилістики рекламного дискурсу в мовному просторі України: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.0. Київ, 2017. 40 с.
13. Кузєбна В. В., Зозуля О. В. Лексичні особливості віртуальних рекламних текстів (на матеріалі реклами всесвітньо відомих брендів). *World Science Multidisciplinary Scientific Edition*. № 6(34), Vol. 8, June 2018. P. 25–30.
14. Sabbagh K., El-Darwiche B., Friedrich R. Maximizing the impact of digitization. N.Y.: PwC, 2012. 32 p.
15. Нестерович В. Ф. Виборча кампанія: словник сленгових термінів та виразів. Київ : Видавництво Ліра-К, 2020. 648 с.
16. Facebook та Instagram: порівняння платформ. URL: <https://itforce.ua/blog/facebook-instagram-porivniannia-platform/>
17. Безугла Т. А. Лінгвопрагматичні та стилістичні властивості рекламного дискурсу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2013. № 1052, Вип. 74. С. 31–36.
18. Весоловський О. В., Петришак Б. Я. Неологічна лексика в мові німецької реклами. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2023. № 63. С. 11–13.

УДК 811.112.2`06

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-35>

МОДАЛЬНІСТЬ НІМЕЦЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ДІЄСЛІВ. ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ

THE MODALITY OF GERMAN AND UKRAINIAN VERBS. A COMPARATIVE ANALYSIS

Сухомлин В. В.,

orcid.org/0000-0002-2667-990X

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри літературознавства

Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Модальність як лінгвістична категорія є багатогранною. Проте будь-яке дослідження модальності починається з логіко-філософської природи цієї категорії. У пропонованій роботі продемонстровано взаємозв'язок між логічної та лінгвістичною модальністю. Остання має два основні підвиди: об'єктивну та суб'єктивну, тоді як логічна модальність з огляду на модальні дієслова як її маркери може бути деонтичною та епістемічною. У статті проаналізовано різні варіанти підходів до опису лінгвістичної модальності, що запропоновані німецькими мовознавцями, досліджено модальні дієслова німецької мови, що вживаються для вираження модальності, проаналізовано їхні семантичні та граматичні особливості. З'ясовано, що у граматиці української мови немає окремого класу модальних дієслів, що відрізняє українську мову від німецької. Дієслова, які за своєю семантикою можуть виражати обидва підвиди модальності, утворюють в українській мові клас допоміжних дієслів, куди відносяться власне допоміжні дієслова та модально-допоміжні дієслова. При порівняльному аналізі семантики таких дієслів в обох мовах визначено подібності та відмінності: усі вони мають модальну силу, але різниця між ними полягає у ступені наявності останньої, а саме, одні дієслова мають ступінь необхідності / *Notwendigkeit*, а інші – ступінь можливості / *Möglichkeit*. Німецькі модальні дієслова зазнали істотної граматикалізації і це стало результатом їхньої специфічної ознаки засобів вираження модальності у цій мові. Українська мова має не таку розгалужену сітку граматичних форм модальних дієслів, для неї не принципово властивий умовний спосіб при вираженні дієсловами модальності, натомість українська мова має набагато більше семантичного розмаїття дієслів та дієслівних форм – виразників модальності. Усі виявлені відмінності важливі для вивчення, адже це гарантує правильне використання модальних дієслів та їхніх граматичних словоформ, особливо дійсного та умовного способів (*Indikativ – Konjunktiv*).

Ключові слова: деонтична модальність, епістемічна модальність, логічна семантика, логіко-семантична категорія, модальне дієслово, об'єктивне вживання, суб'єктивне вживання, синтаксичне тлумачення.

Modality as a linguistic category is multifaceted. However, any study of modality begins with the logical and philosophical nature of this category. The article demonstrates the relationship between logical and linguistic modality. The latter has two main subtypes: objective and subjective, while logical modality, given the modal verbs as its markers, can be deontic and epistemic. The article analyses different variants of approaches to the description of linguistic modality proposed by German linguists. The article studies modal verbs in German used to express modality, analyses their semantic and grammatical features. It is found that the grammar of the Ukrainian language does not have a separate class of modal verbs, which distinguishes Ukrainian from German. Verbs that can express both subtypes of modality in their semantics form the class of auxiliary verbs in Ukrainian, which includes auxiliary verbs and modal-auxiliary verbs. A comparative analysis of the semantics of such verbs in both languages reveals similarities and differences: they all have modal force, but the difference between them lies in the degree of the latter, namely, some verbs have the degree of necessity / *Notwendigkeit*, and others have the degree of possibility / *Möglichkeit*. German modal verbs have undergone significant grammaticalization as a result of their specific feature of modal expression in this language. The Ukrainian language has a less extensive network of grammatical forms of modal verbs, and the subjunctive mood is not fundamentally characteristic of verbs expressing modality, but Ukrainian has a much greater semantic variety of verbs and verb forms expressing modality. All the differences identified are important to learn, as this guarantees the correct use of modal verbs and their grammatical word forms, especially the Indicative and Conditional Moods (*Indikative – Konjunktiv*).

Key words: deontic modality, epistemic modality, logical semantics, logical-semantic category, modal verb, objective use, subjective use, syntactic interpretation.

Постановка проблеми. Проблема модальності як у логіці загалом, так і у лінгвістиці зокрема не є новою. Залежно від виду модальних логік, що досліджуються, виділяють різні її види, найпоширенішими з яких є алетична, деонтична та епістемічна модальності. Запозичена з модальної логіки категорія модальності у лінгвістиці є однією з найбільш поширених у дослідженнях, оскільки з одного боку вона присутня у кожній природній мові, що робить її універсальною категорією, а з іншого боку – через обумовлені лінгвістичні особливості кожна мова робить цю категорію унікальною. Складність викликає в першу чергу передача мислення мовними та мовленнєвими засобами носія однієї мови на іншу мову. Проте похибка у правильності сприйняття судження має бути мінімальною, адже від цього залежить результат комунікативного процесу. Оскільки німецька та українська мови є представницями різних мовних груп, існують певні складнощі для передачі логічної модальності засобами обох мов при перекладі. Модальні дієслова є одним з найбільш поширених засобів передачі даної категорії у німецькій мові, тож контрастивний аналіз модальності цього класу дієслів у обох мовах є проблемою даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. При проведенні аналізу наукових лінгвістичних розвідок ми сконцентрувалися на працях фундаторів граматичних досліджень у германістиці. Праці видатних німецьких граматистів Гергарда Гельбіга (Gerhard Helbig) та Йоахіма Буша (Joachim Buscha), що тривали протягом останнього десятиліття минулого до початку нинішнього століття, стали основним постулатом у дослідженні *категорії модальності*, у тому числі й модальності німецьких дієслів. У 1992 році Д. Райнер пропонує своє бачення *відносної* модальності, наголошуючи, що модальність має властивість відносної лінгвістичної категорії. У 2003 році виходить відома серед германістів робота Е. Гентшель та Г. Вейдта, де детально описано *функціональні класи дієслів*, серед них є і *модальні*. Г. Дівальд пропонує розмежовувати поняття *евідентності* та *модальності* (2010–2011). К. Коломо вивчає модальність у дієслівному комплексі, виділяючи *напівмодальні та модальні дієслова* у системі статусно-регулятивних дієслівних класів. Дослідниця особливо ґрунтовно вивчає цю категорію, пояснюючи *таксономію модальності* (модальність події – модальність пропозиції). Науковиця пояснює також *модальність у формальній семантиці*: модальну логіку вона розглядає як семантику можливих світів, а модальну основу – як джерело впорядкування цієї семантики. Резюмуючи, мовознавиця розмежовує епістемічну модальну основу, евідентність та вбудовуваність модальних дієслів у обидва прояви модальності [1].

Для глибшого розуміння та дослідження модальних дієслів української мови ми звернулись до граматик, словників та інших окремих досліджень з цього питання. Так, І. Вихованець досліджує частини мови в семантико-граматичному аспекті, де вказує і на модальні дієслова [2], «Словник української мови» за редакцією Б. Грінченка допомагає з'ясувати значення модальних дієслів і їх вживання у контексті, «Українська лексикографія. 1940 – 2020» М. Комової містить інформацію про різні категорії дієслів, зокрема модальних, а «Практикум з правопису і граматики української мови» І. Ющука пояснює значення та особливості вживання модальних дієслів, які він називає допоміжними.

Мета дослідження полягає у семантичному та структурно-синтаксичному аналізі подібностей та відмінностей у вираженні категорії модальності за допомогою модальних дієслів, обґрунтуванні отриманих результатів та їхньому застосовуванні у прагматичному аспекті комунікативних процесів.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні ми спираємося на семантику та синтаксичні властивості модальних дієслів в обох мовах, адже саме вони визначають роль та функції цих дієслів у системі кожної мови загалом, а також і при вираженні категорії модальності зокрема.

У німецькій мові розрізняють шість модальних дієслів, а саме: *können* / *могти* (у значенні *вміти*), *dürfen* / *могти* (у значенні *мати дозвіл*), *mögen* / *хотіти* (у значенні *подобатися*), *wollen* / *хотіти* (у значенні *мати намір щось зробити*), *sollen* (у значенні *бути повинним* (за чийось

наказам, розпорядженням, проханням тощо) і *müssen* (мусити за своїми особистими переконаннями), що відповідають названим дієсловам в українській мові. Однак, у граматиці української мови немає окремого семантико-граматичного розряду модальних дієслів, натомість маємо допоміжні дієслова, до складу яких входять модальні дієслова і пояснюють їх українські мовознавці як такі, що не тільки виступають у ролі допоміжних, утворюючи складний дієслівний присудок, а ще й змінюють модальність речення [3, с. 161]. До таких дієслів в українській мові належать споміж інших такі, як *могти*, *вміти*, *бажати*, *воліти*, *прагнути*, *хотіти*, *сміти*, *намагатися*, *мусити*, *мати* та дієслівні форми з модальним значенням, як *спроможний*, *здатний*, *схильний*, *радий*, *зобов'язаний*, *змушений*, *ладен*, *повинен*, які мають копулативне дієслово.

Е. Гентшель і П.-М. Фогель стверджують, що німецькі модальні дієслова є багатозначними. Це означає, що вони мають два значення або два тлумачення, а саме: деонтичне, що виражає реалізацію висловлювання у вигляді команд і заборон, та епістемічне, що стосується тверджень (за іншою класифікацією йдеться про об'єктивну та суб'єктивну модальності) [4, с. 236]. При порівняльному аналізі семантики цих дієслів визначаємо подібності та відмінності: усі вони мають модальну силу, але різниця між ними полягає у ступені наявності останньої, а саме, одні дієслова мають ступінь **необхідності** / *Notwendigkeit* (*müssen*, *wollen*, *sollen*), а інші – ступінь **можливості** / *Möglichkeit* (*können*, *dürfen*, *mögen*) [5, с. 556]. Г. Гельбіг і Й. Буша також зазначають, що окремі модальні дієслова мають схоже значення [6, с. 192]. Вони приблизно відповідають українським еквівалентам і в обох мовах стають підґрунтям для основного значення модальних / допоміжно-модальних дієслів, яке називають «об'єктивним значенням». У логічній семантиці використовується грецький термін «деонтична модальність».

Однак у багатьох мовах модальні дієслова мають і друге значення, яке часто називають «суб'єктивним значенням». У логічній семантиці таке значення називають вираженням «епістемічної модальності».

У німецькій мові всі модальні дієслова мають обидва значення. У граматичних дослідженнях припускають, що поява суб'єктивного значення пов'язана зі ступенем граматикизації модальних дієслів у відповідній мові. «Граматикизація» означає перетворення первісно лексичних слів на граматичні допоміжні слова. З цим важко не погодитися, адже при аналізі українських дієслів встановлено, що наша мова взагалі не має класу модальних дієслів, натомість має допоміжні дієслова, куди входять і модальні.

Сильно граматикизовані модальні дієслова у німецькій мові мають обидва значення: об'єктивне та суб'єктивне. З цього можна зробити висновок, що модальні дієслова є більш граматикизованими в німецькій мові. Це створює проблеми для українських студентів, які вивчають німецьку мову, оскільки не всі українські допоміжно-модальні дієслова мають суб'єктивне значення.

Наступна класифікація розрізняє модальні дієслова, які мають суб'єктивне значення в обох мовах (таблиця 1) та модальні дієслова, які мають суб'єктивне значення лише в німецькій мові (таблиця 2).

Таблиця 1

Вживання модальних дієслів у суб'єктивному значенні у німецькій та українській мовах

Модальне дієслово	Об'єктивне	Суб'єктивне
<i>müssen</i> (мусити)	Er muss kommen. • Er hat die Pflicht zu kommen.	Er <i>muss</i> hier sein. • Es ist <i>ganz sicher</i> , dass er hier ist. укр.: <i>мусить</i>
<i>können</i> (могти / вміти)	Sie kann schwimmen. • Sie hat die Fähigkeit zu schwimmen.	Sie <i>könnte</i> hier sein. • Es ist <i>möglich (aber nicht sicher)</i> , dass sie hier ist. укр.: <i>може (в дійсному способі)</i>

Таблиця 2

Вживання модальних дієслів у суб'єктивному значенні у німецькій мові

Модальне дієслово	Об'єктивне	Суб'єктивне
<i>dürfen</i> (могти / мати дозвіл)	Sie darf schlafen. • Man hat ihr erlaubt zu schlafen.	Sie dürfte schon schlafen. • Es ist wahrscheinlich , dass sie schon schläft. укр.: вірогідно
<i>sollen</i> (бути (через когось) повинним)	Er soll kommen. • Jemand will, dass er kommt.	Er soll hier gewesen sein. • Man sagt, er war hier. Angeblich war er hier. укр.: нібито
<i>wollen</i> (хотіти)	Er will kommen. • Er hat den Willen zu kommen.	Er will die Antwort wissen. • Er behauptet , dass er die Antwort weiß. укр.: стверджує (не допоміжне дієслово)

Е. Гентшель і Г. Вейдт також розрізняють об'єктивне і суб'єктивне вживання модальних дієслів. Об'єктивні модальні дієслова описуються ними як «об'єктивно існуючі передумови або умови для того, щоб твердження, яке міститься в повній формі дієслова, було істинним». За допомогою суб'єктивних модальних дієслів мовець висловлює свою оцінку дійсності [7, с. 76]. Мовознавці наводять такі приклади:

- Деонтичне / об'єктивне використання:

Das Kind darf lange aufbleiben.

Дитині **дозволено** засиджуватися допізна.

Sie kann lateinisch und kyrillisch schreiben.

Вона **може** писати латиницею і кирилицею.

Ich möchte dir etwas zeigen.

Я **хотіла б** тобі дещо показати.

Er muss jetzt gehen.

Він **мусить** піти.

- Епістемічне / суб'єктивне використання:

Er dürfte ausgegangen sein.

Він **може** вийти на вулицю.

Sie könnte schon da sein.

Вона **може бути** вже там.

So mag es gewesen sein.

Можливо, так воно і є (було) (Це *могло* / *може* бути так.)

Er muss krank sein.

Він, **мабуть**, захворів.

Як бачимо із прикладів, в українській мові для вираження суб'єктивної модальності здебільшого використовуються вставні модальні слова, словосполучення та предикативи з модальним значенням, натомість у німецькій мові спостерігаємо виключно модальні дієслова. Це становить специфіку вживання модальних дієслів у німецькій мові.

Вірогідно, що об'єктивна модальність описує відношення між суб'єктом речення та (по)дією і орієнтована на логічні маркери «можливість», «необхідність» і «бажання». Суб'єктивна модальність вказує на ставлення мовця до (по)дії, що описується і пов'язана з такими логічними поняттями, як «припущення», «допустовість» та «переконання».

Е. Гентшель і Г. Вейдт розглядають проблему «системного опису семантики модальних дієслів», оскільки багато праць описують лише значення окремих модальних дієслів, але нехтують зв'язками між дієсловами, що змінювали своє значення з плином часу. Йдеться про зміни у семантиці, яких зазнають модальні дієслова, а також про модифікуючі та функціональні дієслова, що близькі до модальних. Такими можуть виступати *bleiben*, *brauchen*, *scheinen*, *kommen*,

pflügen, wissen, bekommen, belieben, drohen, gedenken, suchen, verstehen, haben, sein [7, с. 79]. Згідно з К. Кесселем і С. Рейманом, це дієслова, що, як і модальні дієслова, змінюють значення висловлювання і з'являються в реченні з інфінітивом + *zu* іншого дієслова: *Der Sohn verspricht, ein guter Schüler zu werden.* / Син **обіцяє стати** хорошим учнем. Речення є прикладом вираження повнозначним дієсловом модального значення, оскільки в ньому йдеться про те, що Син, **ймовірно**, стане хорошим учнем, тобто, намір хлопчика і надію на те, що одного разу він стане хорошим учнем [8, с. 13]. Такі дієслова мають радше суб'єктивну модальність, аніж об'єктивну, адже дієслово яскраво виражає ставлення хлопчика до свого наміру стати хорошим учнем, однак не має якогось ступеня вираження дійсності. Приклад демонструє, що повнозначне дієслово може стати / бути частиною складного дієслівного присудка з моделлю «допоміжне / модальне дієслово + *zu* + Infinitiv». Переклавши основне значення дієслова, маємо варіант, що Син **обіцяє стати** хорошим учнем.

Duden описує німецьке модальне дієслово як «Verb, das in Verbindung mit dem Infinitiv eines anderen dessen Inhalt modifiziert» / «дієслово, яке змінює зміст іншого дієслова в поєднанні з його інфінітивом» [9, с. 1254]. Г. Bußmann дає схоже визначення: «Verben, die in Verbindung mit einem Infinitiv modale Bedeutungsaspekte ausdrücken [...] spezifizieren das Verhältnis zwischen Subjekt und Verbalvorgang unter semantischen Aspekten» / «Дієслова, які виражають модальні аспекти значення в поєднанні з інфінітивом [...] вказують на зв'язок між суб'єктом і дієслівним процесом із огляду на семантику» [10, с. 444].

Тож синтаксичні особливості модальних дієслів виражені у їхній властивості бути змінною складовою дієслівного присудка, що можна показати в моделі «модальне дієслово + інфінітив повнозначного дієслова», яка впливає на модальність складної синтаксичної одиниці, що називається реченням, а в усному мовленні говоримо про висловлення. У такому випадку маємо дієслівну граматичну рамку, де модальні дієслова займають другу позицію, а повнозначні стоять у формі інфінітива в кінці речення. Модальні дієслова можуть вживатися як повнозначні, як у прикладі *Ich mag dich.* / *Tu тебе подобається мені.* Вони також можуть керувати іншим модальним дієсловом, але це поодинокі випадки: «*verkaufen können müssen*» [9, с. 556].

На синтаксичному рівні існує розбіжність між модальними дієсловами в об'єктивному та суб'єктивному значеннях. При аналізі синтаксичних особливостей модальних дієслів очевидно, що модальне дієслово у об'єктивному значенні вказує на суб'єкт речення: це завжди «вона» або «він», який може, повинен чи хоче щось робити. Синтаксично ситуацію можна уявити так, що модальне дієслово стоїть безпосередньо в реченні: [*Sie müssen hier sein.*] / Вони повинні бути тут.

Зазвичай модальні дієслова можуть використовуватися для вираження суб'єктивної модальності, якщо потрібно описати оцінку дійсності. В суб'єктивному значенні модальне дієслово відноситься не до підмета, а до всього речення: наприклад, *Sie müssen hier sein* = [*«Es muss sein, dass sie hier sind.»*] / Вони повинні бути тут. = [*«Мабуть, вони тут»*]. Синтаксично ситуацію можна уявити таким чином, що модальне дієслово стоїть за межами речення і вставляється в речення лише на поверхневій структурі: *müssen* [*Sie sind hier.*] / має так бути [Вони тут].

Окремо зупинимося на модальних дієсловах зі значенням припущення / допустовості (Vermutung), адже вони є дуже поширеними у німецькій мові і не мають прямих відповідників в українській мові. До цієї групи належать модальні дієслова *müssen, dürfen, können* і *mögen*. Крім того, модальне значення припущення може виражатися дієсловом *werden*. Мовець може використовувати ці дієслова для вираження припущення. Залежно від форми (спосіб дієслова (Indikativ / Konjunktiv)) та значення (семантика) ці дієслова виражають припущення в суб'єктивному висловлюванні, змінюючи зміст речення відповідно до ступеня ймовірності певного твердження. Існує поступова градація між модальними дієсловами. Їх можна класифікувати за ступенем ймовірності наступним чином [11]:

Таблиця 3

Градація ступеня ймовірності припущення модальних дієслів у німецькій мові

Modalverb	Umschreibung / опис	Prozentual / відсоткове співвідношення*
<i>muss</i> (теп. час, дійсний спосіб)	ganz sicher, bestimmt, zweifellos	99%
<i>müsste</i> (теп. дія, умовний спосіб)	ziemlich sicher, höchstwahrscheinlich	90%
<i>dürfte</i> (теп. дія, умовний спосіб)	wahrscheinlich, vermutlich	75%
<i>kann</i> (теп. час, дійсний спосіб)	vielleicht, eventuell	50%
<i>könnte</i> (теп. дія, умовний спосіб)	etwas für möglich halten	40%
<i>mag</i> (теп. час, дійсний спосіб)	wohl (unsicher)	30%

*Відсоткові показники призначені для навчальних цілей і не є статистично підтвердженими або строго лінгвістично визначеними.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Семантичний та структурно-синтаксичний аналіз модальних дієслів, що використовуються для вираження модальності в українській та німецькій мовах має свою специфіку в обох мовах і пояснюється це різними структурними особливостями цих мов. У німецькій мові модальні дієслова є основними репрезентантами категорії вираження модальності, на відміну від української мови, де немає розряду модальних дієслів, а є допоміжно-модальні дієслова. Однак, вставні модальні слова, словосполучення та предикативи з семантично модальним компонентом є специфічними для вираження модальності в українській мові. Водночас було встановлено, що вагому роль у вираженні суб'єктивної модальності у німецькій мові відіграє спосіб дії (Indikativ – Konjunktiv), чого не спостерігаємо в українській мові. Тож граматичне розмаїття способів вираження модальності властиве німецькій мові, натомість семантичне розмаїття модальних лексем більш притаманне українській мові. Ці особливості варто розуміти та застосовувати у навчальних та комунікативних процесах з метою дотримання автентичності обох мов. Семантичний аспект модальних слів та модальних дієслів, що виступають виразниками суб'єктивної модальності в обох мовах є перспективою дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Colomo K. Modalität im Verbalkomplex Halbmodalverben und Modalitätsverben im System statusregierender Verbklassen. *Bochumer Linguistische Arbeitsberichte*. 2011. Band 6. S. 355. URL: <https://www.linguistics.rub.de/forschung/arbeitsberichte/6.pdf> (дата звернення: 31.01.2025).
2. Вихованець І. Частини мови в семантико-граматичному аспекті : монографія. Київ : Наукова думка, 1988. 255 с.
3. Українська мова: Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 833 с. URL: <https://archive.org/details/UkrMovEnts/page/161/mode/2up> (дата звернення: 31.01.2025).
4. Hentschel E., Vogel P. M. *Deutsche Morphologie*. Berlin, 2009. 480 S.
5. Helbig G., Buscha J. *Übungsgrammatik Deutsch*. Leipzig, Berlin, München: Langenscheidt, 1995. 382 S.
6. Helbig G., Buscha J. *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Leipzig, Berlin, München, Wien, Zürich, New York. 1996. 735 S.
7. Hentschel E., Weydt H. *Handbuch der deutschen Grammatik*. Berlin, 2003. 524 S.
8. Kessel K., Reimann S. *Basiswissen Deutsche Gegenwartssprache: Eine Einführung*. Tübingen. 2010. 310 S.
9. *Die Grammatik. Unentbehrlich für richtiges Deutsch*. Mannheim, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2009. Bd. 4. 1344 S.
10. Bußmann H. *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart, 2008. 28 S.
11. Modalverben in subjektiver Bedeutung. *Der Musiker soll eine Affäre haben*: веб-сайт. URL: <https://sprachekulturkommunikation.com/modalverben-subjektiver-gebrauch/> (дата звернення: 31.01.2025).

УДК 81'25'367.4.622

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-36>

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ РІШЕННЯ В АНІМАЦІЙНОМУ ФІЛЬМІ «МАВКА. ЛІСОВА ПІСНЯ»

TRANSLATION SOLUTIONS IN THE ANIMATED FILM «MAVKA. THE FOREST SONG»

Тимошук Н. М.,

*orcid.org/0000-0001-5638-5825**Web of Science Researcher ID: L-8431-2018**Scopus Author ID: 58094116400**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету*

Стрімкий розвиток кіноіндустрії та її превалююча роль у сучасному світі зумовлюють увагу лінгвістів до проблем кінотексту та кінодискурсу. Стаття присвячена дослідженню особливостей англо-українського перекладу анімаційного фільму «Мавка. Лісова пісня», створеному на основі однойменного твору Лесі Українки. Авторкою обґрунтовано актуальність дослідження з позицій сучасної лінгвістики та перекладознавства. У статті висвітлено особливості локалізації тексту, адаптації культурно специфічних елементів, передачі гумору, іронії та прагматичного змісту оригіналу, проаналізовано численні приклади адаптації лексичних одиниць, фразеологізмів та ідіоматичних висловів, обґрунтовано важливість їхньої відповідності локальному культурному контексту. Особлива увага приділяється використанню національного колориту та збереженню прагматичного ефекту, що досягається завдяки творчим підходам до перекладу гри слів, каламбурів та римованих фрагментів. Аналізуючи відтворення комічних елементів у перекладі, виявлено системний характер вживаних різноманітних лінгвостилістичних прийомів і засобів. Саме їх вибір і вміння використовувати забезпечують адекватне смисловідтворення, яке має при цьому бути доступним для сприйняття представниками іншої мовної культури. Результати дослідження демонструють, що перекладацькі рішення, реалізовані в анімаційному фільмі «Мавка. Лісова пісня», ефективно виконують завдання локалізації, адаптуючи текст до культурних і лінгвістичних особливостей української аудиторії. Перекладачі вдало інтегрували українські реалії, зокрема через використання ідіом, фразеологізмів та стилістичних прийомів, які підкреслюють місцевий колорит і роблять текст близьким до розмовної української мови. Використання українських фразеологізмів сприяло збереженню змісту оригіналу та досягненню схожого емоційного ефекту, при цьому забезпечуючи органічність у сприйнятті тексту.

Ключові слова: анімаційний фільм, переклад, локалізація, культурна адаптація, фразеологізми, прагматична адаптація.

The research paper investigates the peculiarities of the English-Ukrainian translation of the animated film «Mavka. The Forest Song». The author substantiates the study's relevance from the standpoint of modern linguistics and translation studies. The article highlights the peculiarities of text localization, an adaptation of culturally specific elements, conveying humor, irony, and pragmatic content of the original, analyzes numerous examples of the adaptation of lexical units, phraseological units, and idiomatic expressions, and substantiates the importance of their compliance with the local cultural context. We focused on preserving the pragmatic effect achieved through creative approaches to translating wordplay, puns, and rhyming fragments. When translating animated films, it is necessary to consider the differences in mental and cultural traditions. Analyzing the reproduction of comic elements in translation, the article reveals the systematic nature of various linguistic and stylistic techniques and means. Their choice and the ability to use them ensure adequate meaning reproduction, which should be accessible to representatives of other linguistic cultures. The results of the study demonstrate that the translation solutions implemented in the animated film «Mavka. The Forest Song» effectively fulfill the task of localization, adapting the text to the cultural and linguistic peculiarities of the Ukrainian audience. The translators have successfully integrated Ukrainian realities, mainly through idioms, phrases, and stylistic devices that emphasize the local flavor and make the text close to the spoken Ukrainian language. Ukrainian

phraseology helped preserve the original's meaning and achieve a similar emotional effect while ensuring an organic perception of the text.

Key words: animated film, translation, localization, cultural adaptation, phraseology, pragmatic adaptation.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток кіноіндустрії та її превалююча роль у сучасному світі зумовлюють увагу лінгвістів до проблем кінотексту та кінодискурсу. На слушну думку Наталі Іваницької, «специфіка мови кіно та кіноперекладу є об'єктом дослідження філологів не випадково» [1, с. 103], адже сучасна кіноіндустрія є потужним інструментом у формуванні масової культури, фільми знаходять глядачів по всьому світу і не обмежуються аудиторією країни, в якій вони були створені.

Анімаційний фільм – це культурний феномен, який визначає, зміцнює і перетворює світогляд глядача; він є соціально-мовним витвором, що поєднує в собі різні семіотичні системи. Загальна орієнтованість анімаційного фільму на надання культурно-естетичного впливу на глядача, а також його комунікативний соціально-мовний феномен ускладнюють роботу перекладача, найважливіше завдання якого полягає в тому, щоб зберегти прагматичний ефект оригіналу й запропонувати адекватний переклад, який відповідає вимогам передачі прагматичного значення вихідного висловлювання.

Актуальність нашої публікації зумовлена необхідністю аналізу особливостей перекладу англійськомовних анімаційних фільмів, які сьогодні є сферою контакту культур. Численні розвідки українських і зарубіжних лінгвістів щодо проблем кіноперекладу також засвідчують актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою для написання цієї розвідки стали дослідження українських і європейських вчених у галузі мовознавства та перекладу, зокрема Г. Готтліба, Х.Д. Сінтаса, Ф. Карамітроглу, Г.М. Кузенко, Н.В. Бідашук, О.В. Борисової, Н.Б. Іваницької, Л.Я. Терещенко та інших. У своїх працях вони зосереджували увагу на вивченні аудіовізуального перекладу, ролі субтитрування у формуванні професійної ідентичності перекладачів, жанрово-стилістичних особливостей перекладу, а також на технічних аспектах цього виду перекладу.

Вітчизняне перекладознавство лише поодинокими публікаціями долучилося до вивчення особливостей перекладу анімаційних фільмів. Зокрема, І.І. Шахновська та О.В. Кондратьєва досліджували прагматичний аспект відтворення культурно специфічних лексичних одиниць в українських перекладах американських анімаційних фільмів [2]. Способи відтворення фразеологізмів в англо-українському перекладі анімаційних фільмів вивчали Гастинщикова Л.О. та Полякова О.В. [3]. Наукові розвідки О.В. Полякової присвячено розкриттю проблематики ліпсінк-відповідника як одиниці ліпсінк-перекладу в українському дубляжі англійськомовних анімаційних фільмів, науковиця запропонувала стратегії та підстратегії добору ліпсінк-відповідників під час проведення передперекладацького та перекладацького етапів в дубляжі анімаційних фільмів [4; 5; 6].

Мета дослідження. Цією публікацією ми маємо на меті проаналізувати особливості перекладу одиниць кінотексту і визначення перекладацьких прийомів їх передання з мови оригіналу на мову реципієнта.

Виклад основного матеріалу. У 2023 році на екрани вийшов анімаційний фільм «Мавка. Лісова пісня», створений за мотивами однойменного твору Лесі Українки. Режисери Олександра Рубан та Олег Маламуж визначили жанр як фентезі, романтичну історію та комедію. Прем'єра відбулася 2 березня 2023 року, після чого стрічка підкорила серця глядачів і встановила вражаючі рекорди. «Мавка» увійшла до двадцятки найкасовіших фільмів, ставши справжнім феноменом. Анімаційний фільм, створений англійською мовою на студії «Animagrad» («Film.UA Group»), був націлений на міжнародну аудиторію, а його покази пройшли у 140 країнах із дубляжем на 32 мови. Продюсерка Ірина Костюк зазначила, що «англійський оригінал

дав те, що ми експортували нашу українську культуру» [7]. Таким чином, глядачі з усього світу отримали можливість познайомитися з цією чудовою історією. Оригінал «Мавки» – англійською мовою, і він був також продубльований для українського прокату.

За словами О.В. Борисової, основна специфіка перекладу анімаційних фільмів – їх приналежність до аудіовізуального перекладу. «Під час аудіовізуального перекладу тлумач повинен відтворити єдність візуального й акустичного складників, передати культурні, жанрові та інші особливості оригіналу» [8, с. 77]. Цікавою особливістю, на нашу думку, є заміна прізвища героя на український манер. Наприклад: «*I am extremely clumsy. My childhood nickname was Clumsy Lucas*» [9]. – «Я такий незграбний, мене знаєте як звали у дитсадку Лукаш Незграбченко» [10]. При перекладі прізвища *Clumsy Lucas* було адаптоване для українського мовного контенту, прикметник *clumsy* було перекладено як *незграбний* та представлено у формі іменника з характерним для українських прізвищ суфіксом *-енко*, що допомогло не лише зберегти зміст висловлювання, а й створити культурно відповідний еквівалент для української аудиторії.

Переклад наступного прикладу видається теж доволі цікавим, оскільки спостерігаємо повну заміну виразу: «*And the fans go wild!*» [9] – «Село просто стоїть на вухах!» [10].

Фразеологізм *стояти на вухах* не є буквальним еквівалентом *go wild*, але вони мають схожу емоційну конотацію, що дозволяє передати зміст через український ідіоматичний вислів. Використання метонімічного виразу «село просто стоїть на вухах» замість «фани шаленіють» краще узгоджується з візуальним контекстом, адже дія розгортається в українському селі на Волині. Така адаптація дозволяє перекладачу органічно інтегрувати реакцію персонажів у конкретну культурно-просторову ситуацію.

Загальновідомо, що з метою кращої адаптації текстів для їх подальшої локалізації слід звертатися до оригінальних українських ідіом, такий переклад не втрачає змісту, а контекстуальна заміна робить його більш «живим», емоційним та наближеним до розмовного стилю. Наприклад:

«*Where are you going? You're gonna die!*» [9] – «Братику, ти куди? Корінці склеїти хочеш?» [10].

При перекладі питання «*Where are you going?*» використано «Братику, ти куди?». Додавання слова *братику* підсилює емоційність, створює атмосферу турботи та підкреслює близькість персонажів. Замість прямого «*You're gonna die!*» при перекладі обрано жартівливий вираз «Корінці склеїти хочеш?», що дозволило зробити фразу експресивною, водночас додати іронію, властиву українській розмовній мові.

Проаналізуємо ряд прикладів:

«*I'm a... borscht belt in combat polka*». – «Я маю борщепояс з бойового гопака».

Полька – швидкий танець, добре відомий в Європі та Америці, а ось гопак, національний танець нашого народу, знайомий кожному. Зробивши таку заміну, автор не лише наблизив персонажа до нас, а й інтерпретував англійський іменник *belt* у значенні рівня майстерності (аналогічно до поясів у бойових мистецтвах), адже гопак асоціюється з національним бойовим мистецтвом.

«*Nothing about the tree, but he just said he will go into the forest again to see the nice forest ... the magma! Boy, what a fool*» [9]. – «Ні, ані словечка про рослинність. Проте він торочив, що знов піде у ліс, де його чекає якась лісова мавпа. Бовдур, які мавпи на Волині?» [10].

Як ми можемо побачити у нашому прикладі в тексті оригіналу автор використовує *tree*, а у тексті перекладу конкретне поняття замінюється загальним *рослинність*, тобто є більш узагальненим, але відповідає контексту. Використання дієслова *торочив* в українському тексті надає висловлюванню додаткового емоційного забарвлення, підкреслюючи багатослівність та певне дратування від мови персонажа, що контрастує з нейтральним *just said* в англійському оригіналі.

Фрол, не знаючи імені головної героїні в оригіналі використовує іменник *magma*, який є співзвучним до Мавка, однак в українському перекладі використано словосполучення «лісова

мавна», яке зберігає гумористичний тон оригіналу, але додає українського колориту через згадку про Волинь. Додавання цієї географічної назви робить фразу ближчою українській аудиторії й підсилює гумористичний ефект через недоречність мавп у цьому регіоні. Принагідно зазначимо, що використання цього топоніма не є випадковим, адже Леся Українка зазначала, що «Лісова пісня» з'явилася в результаті спогадів про дитинство, проведене на Волині, коли її навіки зачарував образ лісової русалки, мавки. Лексема *бовдур* зберігає тон саркастичного засудження оригінального *what a fool* і додає українського стилістичного відтінку.

Розглянемо наступний приклад: «*Madam, I am a fashion tsar in the making, not a spy*» [9]. – «Мадам, я майбутня ікона моди, а не якийсь там шпигун» [10].

Тут «*fashion tsar in the making*» замінено на «майбутня ікона моди», що є більш зрозумілим і звичним терміном для української аудиторії, використання прикметника *майбутня* замість дослівного перекладу надає виразу чіткого натяку на амбіції персонажа. Додавання зневажливого «*якийсь там*» передає іронію й гумористичний відтінок, закладений в оригіналі, підкреслюючи впевненість персонажа у своїй значущості.

У наступному прикладі переклад творчо адаптований для української аудиторії, пропонуючи яскравий і зрозумілий еквівалент: «*Now, I'll be Hercu-Leo*» [9]. – «Я підкую хоч чорта» [10]. У англійському оригіналі *Hercu-Leo* – це гра слів, що об'єднує ім'я грецького героя Геракла (*Hercules*) з іменем Лев (*Leo*), використана задля підкреслення сили та впевненості героя. В українському перекладі використано широковідомий українському глядачеві фразеологізм, який ефективно зберігає сенс і стиль оригіналу, водночас доповнює його народним колоритом і гумором.

У наступному прикладі в українському перекладі *Romeo* замінено на *юначе*, що є нейтральним і більш відповідним для локальної аудиторії: «*Well, your call, Romeo. We're always happy to have you with us*» [9]. – «Вирішуй, слово за тобою, юначе! Ми завжди будемо тобі раді!» [10]. Репліка звучить доброзичливо, зрозуміло та органічно для українського глядача.

«*Just don't tell Lesh. He'll think I'm stork-raving mad*» [9]. – «Hi гу-гу Лісовику, скаже я головою лелекнுவя [10]».

Англійський варіант містить каламбур *stork-raving mad*, який обіграє відомий англійський вислів *stark-raving mad* (повністю божевільний), де розбіжність між словосполученнями полягає у заміні *stark* на *stork* (лелека). Український переклад передає аналізоване словосполучення шляхом створення аналогічного каламбуру: «головою лелекнувя», що зберігає іронію та є адаптованим для українського глядача. Український фразеологізм «ні гу-гу» також робить переклад більш колоритним і близьким до українського мовного середовища.

У репліках персонажів часто зустрічаються римовані вислови, які мають значення для сюжету. У таких випадках перекладачі стикаються зі складним завданням: зберегти оригінальну риму, перекласти текст дослівно або ж обрати варіант, який передаватиме зміст, але не буде римованим. В анімаційному фільмі «Мавка» перекладач намагався зберігати римування, якщо це було можливо, а подекуди створював нові віршовані фрагменти для досягнення комічного ефекту. Наприклад: «*Silks, ribbons and laces don't have to be disgraces. That's the Soul of Frol*» [9]. – «Не страши нам перепони, коли дуна в панталонах. Слоган бутика Фрола» [10].

В оригіналі йдеться про атрибути моди (*silks, ribbons and laces*), а в українському перекладі з'являється гумористичний образ «дуна в панталонах», що додає несподіваної іронії та викликає сміх. Оригінал містить риму між *laces* і *disgraces*, тоді як український переклад римує «перепони» з «панталонами», що робить мову персонажа ритмічною. Побутовий вислів «дуна в панталонах» додає перекладу народного гумору, що добре сприймається локальною аудиторією.

Перекладачі додають національний колорит у текст перекладу, щоб підсилити комічний ефект. Розглянемо, наприклад: «*What the hometown hurricane is that?*» [9] – «Святі кобилячі підкови, що це за ураган?» [10].

В оригіналі використано вислів *hometown hurricane* задля номінування місцевого феномену, однак в українському перекладі обрано питому автохтонну українську лайку, а саме «святі кобилячі підкови», яка не тільки додає гумору, відповідає характерному стилю емоційних висловів у народній мові, але й вдало локалізує репліки головного героя. На основі наведених вище прикладів ми можемо стверджувати, що локалізація та адаптація є дійсно важливими перекладацькими техніками для правильної передачі гумору при дублюванні.

Висновки. Результати дослідження демонструють, що перекладацькі рішення, реалізовані в анімаційному фільмі «Мавка. Лісова пісня», ефективно виконують завдання локалізації, адаптуючи текст до культурних і лінгвістичних особливостей української аудиторії. Перекладачі вдало інтегрували українські реалії, зокрема через використання ідіом, фразеологізмів та стилістичних прийомів, які підкреслюють місцевий колорит і роблять текст близьким до розмовної української мови. Використання українських фразеологізмів сприяло збереженню змісту оригіналу та досягненню схожого емоційного ефекту, при цьому забезпечуючи органічність у сприйнятті тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Іваницька Н. Б. Англомовні фільмоніми в українському перекладі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32 (71), № 4, Ч. 2. С. 103–111.
2. Шахновська І.І., Кондратьєва О.В. Прагматична адаптація під час перекладу англомовних анімаційних фільмів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»* 2019. Вип. 40. Т. 3. С. 96–99.
3. Гастинщикова Л.О., Полякова О.В. Відтворення фразеологізмів у кіноперекладі анімаційних фільмів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація*. 2018. Вип. 4. С. 78–82.
4. Гудманян А. Г., Полякова О.В. Критерії добору ліпсінк-відповідників в українському дубляжі англомовних анімаційних фільмів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». 2017. Вип. 67. С. 93–95.
5. Полякова О. В. Стратегії добору ліпсінк-відповідників в українському дубляжі англомовних анімаційних фільмів : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Одеса, 2015. 262 с.
6. Полякова О. В. Стратегія відбору ліпсінк-відповідників за принципом фонетичного синхронізму у дубляжі англомовних анімаційних фільмів українською. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія: Філологічна*. 2014. Вип. 45. С. 305–307.
7. «Мавка. Лісова пісня» у світовому прокаті – продюсерка про успіх мультфільму, сиквел і критику. URL: <https://suspilne.media/culture/438489-mavka-lisova-pisna-u-svitovomu-prokati-produserka-pro-uspih-multfilmu-sikvel-i-kritiku/>
8. Борисова О. В. Відтворення комічного в англо-українському перекладі як перекладознавча проблема (на матеріалі американських анімаційних фільмів). *Вчені записки Таврійського національного університету імені ВІ Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Том 31 (70). С. 76–80.
9. Mavka: The Forest Song (2023). Transcript. URL: <https://scrapsfromtheloft.com/movies/mavka-the-forest-song-transcript/>
10. Мавка: Лісова пісня (2023). URL: <https://mavka.ua/uk/news/video>

УДК 811.161.2'221'243

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-37>

МІЖКУЛЬТУРНІ ПАРАЛЕЛІ НЕВЕРБАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ: ШЛЯХИ ДО ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ

INTERCULTURAL PARALLELS OF NON-VERBAL COMMUNICATION: PATHS TO MUTUAL UNDERSTANDING

Фецько І. М.,

orcid.org/0000-0001-9396-8608

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри українського прикладного мовознавства
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Статтю присвячено вивченню особливостей використання невербальних засобів комунікації в міжкультурному спілкуванні. Вказано на важливості невербальних засобів у процесі спілкування, які не тільки дублюють і замінюють мовну комунікацію, але й підтверджують або заперечують інформацію, доповнюють зміст висловлювання. Проаналізовано „культурну” невербальну поведінку, яка притаманна окремому народові чи етнічній групі й обумовлена культурними традиціями та національним характером. Здійснено аналіз вивчення невербального спілкування в сучасній лінгвістиці, а також його значення в міжкультурній комунікації, що є важливим питанням для значного кола наукових досліджень. Охарактеризовано види жестів рук і пальців рук та вказано на їхню роль у комунікативній діяльності. Описано роль вказівних жестів, жестів схвалення, захоплення, вітання, прощання, символіку лічби, зневажливі жести тощо, які в різних країнах можуть мати зовсім протилежні значення з образливим відтінком чи відтінком погрози. Особливу увагу зосереджено на тих невербальних знаках різних народів, що можуть зумовити непорозуміння у міжкультурній взаємодії. Визначено групи народів із надмірною жестикуляцією (греки, італійці, французи тощо), а також з'ясовано, у яких країнах жестикуляцією послуговуються мінімально (представники Сходу, мусульманського світу, англійці тощо). Підсумовано, що вивчення жестів інших культур дає можливість уникнути ситуацій непорозуміння з носіями мови, відкрити для себе захопливий аспект цільової культури, пізнати, зрозуміти та з повагою поставитись до способу спілкування інших культур. Підкреслено, що опанування іншомовною вербальною системою треба доповнювати засвоєнням всього інструментарію невербального спілкування, щоб сприятиме більш ефективній та безконфліктній комунікації між представниками різних країн.

Ключові слова: невербальні засоби спілкування, міжкультурна комунікація, жест, українська мова як іноземна.

The article explores the application of nonverbal communication in intercultural interactions. The significance of nonverbal cues in the communication process is highlighted, emphasizing their role not only in duplicating or replacing verbal communication but also in confirming or contradicting verbal messages and enriching the content of spoken statements. The concept of "cultural" nonverbal behavior, which reflects the traditions and national character of specific peoples or ethnic groups, is analyzed.

The study examines the role of nonverbal communication in modern linguistics and its critical importance in intercultural communication, an area that has become increasingly significant for contemporary research. Various types of hand and finger gestures are characterized, and their communicative functions are discussed. The role of specific gestures, such as pointing, gestures of approval, admiration, greeting, farewell, numerical symbolism, and contemptuous gestures, is described. Notably, it is shown that these gestures may hold opposite meanings in different cultural contexts, occasionally carrying offensive or threatening connotations.

Special attention is given to nonverbal signs that could lead to misunderstandings in intercultural interactions. Groups characterized by extensive use of gestures, such as Greeks, Italians, and French, are identified, as well as cultures where gesticulation is minimal, such as those in the East, the Muslim world, and English-speaking countries.

The article concludes that studying the gestures of other cultures can help avoid misunderstandings in intercultural communication. It enables individuals to gain a deeper understanding of the target culture, fostering respect and appreciation for its unique modes of interaction. Mastery of a foreign language's verbal system should

be complemented by proficiency in nonverbal communication tools to ensure more effective and conflict-free interactions between individuals from different cultural backgrounds.

Key words: nonverbal means of communication, intercultural communication, gesture, Ukrainian language as a foreign language.

Постановка проблеми. Становлення України як незалежної держави та її входження у Європейський простір відбувається на фоні процесів глобалізації, яка створює передумови для зростання міжетнічної взаємодії представників різноманітних народів та культур. Більшість країн активно співпрацюють та взаємодіють в усіх галузях життя – від особистого спілкування чи навчання до міжнародних переговорів на вищих рівнях [1, с. 146]. Розвиток міжкультурної комунікативної компетентності, що передбачає функціональні вміння розуміти погляди й думки представників іншої культури, корегувати свою поведінку, долати конфлікти у процесі комунікації, визнавати право на існування різних цінностей, норм поведінки є максимально необхідним для сучасності [2, с. 82]. Вивчення різних видів комунікації доводить, що успіх чи невдача спілкування залежить від засобів та способів передачі інформації. У процесі контактування та взаєморозуміння людей важлива роль належить не лише мові, але й так званому невербальному спілкуванню. Невербальні засоби відіграють важливу роль у процесі спілкування. Вони не тільки дублюють і замінюють мовну комунікацію, але й підтверджують або заперечують інформацію, доповнюють зміст висловлювання. Саме невербальні засоби дають можливість зрозуміти справжні почуття й думки співрозмовника. Невербальна поведінка дає можливість пізнати людину, формує ставлення до неї. Компетентність у спілкуванні має загальнолюдські характеристики. Сильні емоції всі люди переживають однаково, тому знаки цих почуттів мають інтернаціональний характер. Але альтернативно існує інша невербальна поведінка – „культурна”, яка притаманна окремому народові чи етнічній групі й обумовлена культурними традиціями та національним характером. Подібність чи відмінність моральних, етичних вимірів, звичаїв, мовних і немовних стандартів може призвести до багатьох проблем у міжкультурній комунікації. Тому сьогодні стає важливим не лише оволодіння іноземною мовою, а й набуття навичок спілкування з представниками різних народів, різних культур [3, с. 39–40].

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Вивчення невербального спілкування в сучасній лінгвістиці, а також його значення в міжкультурній комунікації є важливим питанням для значного кола наукових досліджень. Так, наприклад, І. Байбакова визначає загальну роль невербального спілкування в контексті міжкультурної комунікації [4], А. Паславська проводить типологічний аналіз невербального заперечення, виокремлює потенційні сфери дії заперечення та окреслює специфічні параметри [5], Ю. Косенко вивчає особливості використання невербальних засобів комунікації в міжкультурному спілкуванні, з'ясовує найбільш впливові на комуніканта невербальні елементи [6], Л. Курченко аналізує невербальні засоби спілкування й пропонує власну їхню класифікацію, робить висновки щодо необхідності внесення тематики невербальної комунікації до курсу викладання іноземних мов [7], О. Письменна й А. Кирда порушують питання, пов'язані з навчанням міжкультурної комунікації у процесі викладання гуманітарних дисциплін, зокрема іноземних мов [8], М. Бондар вивчає значення жестів у різних культурах як елемента невербальної комунікації [9], О. Шевченко присвячує дослідження використанню жестів як способу спілкування з іншими культурами під час вивчення французької мови [10], І. Козинець висвітлює особливості застосовування невербальних засобів комунікації в процесі спілкування, розглядає види і роль несловесних компонентів у комунікативній діяльності, особливу увагу звертає на специфічні невербальні знаки, властиві окремим народам, що можуть зумовити непорозуміння у міжкультурній взаємодії [11]. Сьогодні в умовах підвищеного інтересу до проблем міжнаціональної, міжкультурної комунікації особливої **актуальності** набуває дослідження інтерпретації невербальних засобів, зокрема жестикуляції як стереотипів поведінки та елементів невербального культурного коду.

Мета статті – виявити особливості використання невербальних засобів спілкування, зокрема, жестів рук та пальців рук, значення та функціонування яких національно або культурно обумовлено, оскільки відмінності культур, як і семантичні бар'єри, у процесі обміну інформацією можуть створювати значні перешкоди для взаєморозуміння.

Виклад основного матеріалу. Оволодіння невербальним мовленням важливе не лише для комунікації, але й для формування внутрішнього світу іноземця, його ставлення до носіїв мови, до культури, до їхнього способу життя. Вивчення будь-якої іноземної мови нерозривно пов'язане з оволодінням національної культури, яка передбачає не тільки засвоєння культурологічних знань, а й формування здатності й готовності розуміти ментальність носіїв мови, а також особливості комунікативної поведінки. Найбільш різноманітними засобами передачі невербальної інформації є жести. Вони виконують важливі семантичні й прагматичні функції, які можуть відрізнятися в різних культурах. Тому вивчення жестів інших культур дає можливість уникнути ситуацій непорозуміння з носіями мови, відкрити для себе захопливий аспект цільової культури, пізнати, зрозуміти та з повагою поставитись до способу спілкування інших культур. Спілкуючись із носієм іншої мови чи мандруючи закордон, ми можемо не лише дізнатися про рівень різноманітності жестів, але й про їхнє використання [10].

Жести-символи часто обмежені рамками культури або місцевості – для різних народів значення жестикуляції не завжди однакове. Наприклад, у Греції люблять жестикулювати. Навіть жартують, якщо греку зв'язати руки, він не зможе розмовляти. Традиційно вважають, що південні народи більш емоційні на відміну від північних, тож ця риса так чи так виявляється в жестикуляції. У Європі багато жестів використовують італійці: так, захоплення жіночою красою вони висловлюють не менше ніж п'ятьма способами. За годину невимушеного спілкування мексиканець робить у середньому 180 жестів, італієць – 80, француз – 20, фін – один жест, англієць – жодного. Часту жестикуляцію жителі Фінляндії схильні вважати ознакою нестриманості [12, с. 215]. Практично не жестикулюють представники Сходу та мусульманського світу, оскільки стримана поведінка засвідчує гідність людини [13, с. 76], а англійці зазвичай користуються жестами тільки в тому випадку, якщо це абсолютно необхідно – наприклад, коли показують дорогу або ж наполегливо відстоюють свою позицію [3, с. 43].

Національні звички закріпились у способах лічби на пальцях та вказівки на предмети (рис. 1). У європейців та американців вказувати на щось прийнято власне вказівним пальцем – звідси й назва пальця, як і в англійській та більшості інших європейських мов (рис. 2).

Рис. 1. Жести як способи лічби

Рис. 2. Жест як спосіб вказівки

В Індонезії для вказівки використовують не вказівний палець, а великий, а філіпінці вказують на об'єкт очима і витягнутими губами. Такий незвичайний для нас вказівний жест досить широко поширений також серед американських індіанців і деяких африканських народів [14, с. 95]. У японців та деяких інших східних народів показувати на щось одним пальцем невічливо, і тому вони використовують для цього цілу руку. Українці рахують на пальцях, загинаючи їх до себе, а європейці – розгинаючи від себе. Символи цифр, що закріплені за пальцями рук, також неоднакові. Наприклад, з метою передачі цифри „один” українець підніме

вказівний палець, в той час як угорець – великий. Великий палець – це „1” й у Німеччині, „5” – у Японії; середній палець – „1” в Індонезії [12, с. 215].

Найбільше проблем у невербальному міжкультурному порозумінні зумовлюють однакові за формою, але різні за значенням жести.

Досить часто схожі жести мають не тільки різне, але й прямо протилежне значення. Наприклад, до жестів схвалення можна зарахувати знаменитий американський жест „о’кей” (кільце, утворене великим і вказівним пальцем), який означає „все гаразд” (рис. 3).

Схоже на те, що коло у жесті символізує літеру О. „ОК” в англomовних країнах застосовують із метою передавання інформації про те, що все гаразд. В інших культурах він може мати зовсім відмінне значення. Наприклад, у Франції його інтерпретують як „нуль”, „нічого”, у Японії символізує „гроші”, прохання дати гроші у борг, а також використовують в ситуації купівлі-продажу (наприклад, як прохання касиру дати вам решту монетками). В Іспанії, Греції та Південній Америці цей жест має образливий відтінок. Цю саму конфігурацію пальців у Єгипті сприймають як знак погрози, у Бразилії цей жест свідчить про роздратування й лютю, а на Мальті ним характеризують людину нетрадиційної орієнтації [9, с. 120].

Піднятий вгору великий палець теж має кілька значень (рис. 4). Так, в Америці, Англії, Австралії і Новій Зеландії має три значення. Зазвичай ним послуговуються під час „голосування” на дорозі, у спробі спіймати машину. Друге значення – „все гаразд”, а ось коли великий палець різко „викидають” догори, він стає образливим, вульгарним знаком. Цей самий жест у Греції використовують як неввічливе прохання перервати розмову („замовкнути”). На Близькому Сході, наприклад, в Ірані, цей жест сприймають непристойним. Для турків цей жест також є образливим і має значення з несхвальним відтінком.

Рис. 3. Жест як спосіб схвалення

Рис. 4. Жест як спосіб згоди, вказівки, що все добре

Поширений у світі жест „пальці у вигляді латинської літери V” здебільшого означає перемогу (рис. 5). Як стверджують науковці, цей знак, наприклад, у Великобританії та Австралії має також образливе тлумачення. Якщо в цьому жесті рука повернута долонею до себе, то жест набуває образливого значення „замовкнути”. У більшості країн Європи V-жест у будь-якому разі означає „перемога”, а його образливе значення європейцям невідоме [15, с. 100].

У Парагваї зневажливим є жест, який у США означає побажання успіху: схрещені вказівний і середній пальці. Імовірно подібна інверсія позитивного і негативного змісту не випадкова: в Україні та Росії ритуал побажання успіху також складається з фраз, буквальный зміст яких далекий від доброзичливого („Ні пуху, ні пера! – До біса!”) (рис. 6). Якнайшвидше припинення відносин зі співрозмовником, а не побажання йому успіху символізують схрещені пальці в Туреччині. Ударяючи схрещеними вказівними пальцями, японці демонструють, що дві люди „на ножах” [9, с. 122].

Різні варіації жестів можуть мати особливі конотації в одній культурі і не мати їх в іншій. Наприклад, для німців характерно покликати людину жестом витягнутої руки і рухами всіх пальців (крім великого) до себе (рис. 7). Якщо ж покликати людину одним лише вказівним

пальцем, це носить для німця зневажливий або насмішкуватий характер [7, с. 437]. Звичний для українців „ключний жест”, коли рука піднята на рівень грудей, пальці спрямовані вгору і здійснюють погойдування до себе, можуть прочитати деякі народи, наприклад, араби, в прямо протилежному значенні – як вимога піти. Щоб покликати когось, араби (й іспанці та латиноамериканці, що перейняли жест у них) перевертають руку долонею вниз і рухають пальцями, неначе риють землю. Точно так само кличуть людей у Японії, Китаї та Гонконгу (рис. 8). Правда, там можна побачити і людину, яка манить когось вказівним пальцем. Але, згідно з поглядами дослідників, можна бути впевненими, що людина на такий заклик ніколи не відгукнеться, оскільки цей жест призначений лише для тварин [14, с. 95–96].

Рис. 5. Жест як спосіб вказівки на перемогу

Рис. 6. Жест як спосіб побажання удачі

Рис. 7. Жест як спосіб прохання підійти

Рис. 8. Кличний жест у Японії, Китаї, Гонконгу

Різноманітність значень жестів вражає. Французи, німці та італійці, демонструючи, що вважають щось безглуздом, постукують по голові. Німці лупцюють по лобу долонею, маючи на увазі „Ти з’їхав з глузду!”. Англійці та іспанці цим жестом свідчать, що вони задоволені собою. Голландці, стукаючи по лобі і при цьому витягуючи вказівний палець, повідомляють, що ідея їм сподобалась, але вони вважають її злегка божевільною. Там же, в Голландії, обертання вказівного пальця біля скроні (рис. 9) означає, що хтось сказав розумну і дотепну фразу, тоді як аналогічний знак у більшості слов’янських культур інтерпретують як відсутність розумових здібностей у співрозмовника.

Рис. 9. Жест як спосіб вказівки на безглуздість в Україні

Говорячи про себе, європеець вказує рукою на груди (рис. 10), а японець – на ніс. Коли француз тріє основу носа вказівним пальцем, він демонструє недовіру, підозру в обмані. У Нідерландах той же жест має інше значення: свідчить про те, що людина вжила спиртне. Щоб попередити, що інформація таємна або висловити прохання тиші, українці, росіяни й німці прикладають вказівний палець до губ (рис. 11), англійці – до носа, а в Італії той самий жест служить попередженням про небезпеку.

Рис. 10. Жест як спосіб вказівки на себе

Рис. 11. Жест як спосіб вказівки на тишу

Для того, щоб виявити захоплення, жителі Франції, Іспанії та Мексики складають три пальці, притискають їх до губ і, підіймаючи підборіддя, відтворюють звук поцілунку (рис. 12). В Ізраїлі складені пучком пальці однієї або двох рук показують водіям автомашин на дорозі, що означає: „Почекайте, дозволять пройти!”.

Східні слов'яни, прощаючись, махають рукою, розвертаючи долоню від себе і розгойдуючи нею вперед і назад (рис. 13), тоді як англійці розгойдують нею з боку в бік, а італійці розвертають долоню до себе і розгойдують нею вперед та назад. Цей італійський жест по-українськи чи по-польськи означає „йдіть сюди!”, тому легко зрозуміти, яким чином виникають непорозуміння. Жест запрошення в японців точно збігається з нашим жестом прощання – долоню обертають від себе і розгойдують нею вперед і назад. А наш жест вітання – долоня, звернена до співбесідника, розгойдується вліво / вправо – тлумачать японці як жест прощання.

Рис. 12. Жест як спосіб вияву захоплення

Рис. 13. Жест як спосіб вияву прощання

Висновки. Таким чином, володіння невербальними засобами комунікації та знання їхніх особливостей у різних культурах сприяє розвитку міжкультурної компетентності особистості в сучасному світі. Змістовий аналіз жестів рук та пальців рук у різних народів дав змогу виявити значні розбіжності в їхньому значенні, що створює перешкоди для взаєморозуміння між носіями різних національностей. У зв'язку із цим опанування іншомовною вербальною системою повинне доповнюватись засвоєнням всього інструментарію невербального спілкування, щоб сприятиме більш ефективній та безконфліктній комунікації між представниками різних країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сніда Т. Є. Міжкультурна комунікація як суспільний феномен. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2014. Вип. III. С. 146–153.
2. Ольхович О. В. Невербальна комунікація як складова міжкультурної компетентності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2009. Вип. 11. С. 81–90.
3. Пустовойченко Д. В. Міжкультурний аспект невербальної комунікації (на прикладі англійських та французьких комунікативних жестів). *Zbiyr artykułw naukowych. Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej «Literatura, socjologia i kulturoznawstwo. Osiągnięcia naukowe, rozwój, propozycje na rok 2016» (30.12.2016)*. Warszawa : Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2016. С. 39–45.
4. Байбакова І. Значення невербального спілкування у контексті взаємодії культур. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія 6 : Проблеми лінгвістики, науково-технічного і художнього тексту та питання лінгвометодики. 2007. № 586. С. 52–55.
5. Паславська А. Невербальне заперечення в міжкультурній комунікації. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2007. Вип. 2. С. 138–144.
6. Косенко Ю. В. Особливості невербальної передачі інформації в процесі міжкультурної комунікації. *Філологічні трактати*. 2010. № 1. С. 45–51.
7. Курченко Л. М. Міжкультурний аспект невербальної комунікації (на матеріалі німецьких і українських комунікативних жестів). *Studia Linguistica* : зб. наук. праць. 2010. Вип. 4. С. 433–438.
8. Письменна О. О., Кирда А. Г. Навчання міжкультурної комунікації у процесі іншомовної підготовки. *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. Вип. № 35. С. 261–271.
9. Бондар М. В. Мова жестів: шляхи до взаєморозуміння. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ*. Серія : Філологія. Педагогіка. Психологія. 2013. Вип. 27. С. 119–122.
10. Шевченко О. В. Жести, як спосіб спілкування з іншими культурами в ході вивчення французької мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2014. Вип. 46. С. 234–236.
11. Козинець І. Особливості формування засобів невербальної комунікації. *Педагогічні науки*. 2015. № 63. С. 20–25.
12. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація : навч. посіб. К. : ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
13. Барташева Г. І. Автономне функціонування невербальних компонентів у комунікативній ситуації домінування. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2004. Вип. 17. С. 82–86.
14. Ковалинська І. В. Невербальна комунікація. К. : Вид-во «Освіта України», 2014. 289 с.
15. Юр'єва О. Ю. Особливості невербальної передачі інформації в процесі міжкультурної комунікації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2009. Вип. 11. С. 95–102.

УДК 81'33:502:378.015-053.6:63

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-38>

ЛІНГВОЕКОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

LINGUECOLOGICAL APPROACH IN THE EDUCATIONAL PROCESS IN THE CONDITIONS OF MODERN CHALLENGES

Цвид-Гром О. П.,*orcid.org/0000-0003-4348-9398**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри філології, педагогіки та методики викладання
Білоцерківського національного аграрного університету***Зелінська В. А.,***orcid.org/0000-0003-2227-7994**асистент кафедри філології, педагогіки та методики викладання
Білоцерківського національного аграрного університету*

Стаття присвячена дослідженню еколінгвістичного підходу в освітньому процесі. Досліджено, що екологічний підхід до мови – це збереження мовних традицій, захист мови від засилля іноземних запозичень, активне використання нормативної лексики у повсякденному спілкуванні, збагачення лексичного складу мовлення, уникнення негативізму в мові.

Доведено, що лінгвоекотологічний підхід до освітнього процесу є частиною компетентнісного підходу у вищій освіті, який передбачає, що, окрім спеціальних, фахових компетентностей, випускники повинні володіти загальними компетентностями; у них мають бути сформовані ціннісні якості, зокрема – компетенції глобального громадянства, мультикультурності та інші аспекти екологічної комунікації. Якісні характеристики випускників включають не тільки результати навчання, але можуть розглядатися як відмінна риса навчання у кожному окремому університеті у доповнення до отриманого у процесі навчання багажу знань.

У статті досліджується поняття «екологічна комунікація» як спілкування, що не має шкідливого впливу на психоемоційний стан і здоров'я людини; і навпаки – «неекологічна комунікація» – комунікативна поведінка, що не відповідає етичним мовленнєвим нормам, негативно впливає на ментальне здоров'я людини. Проаналізовано мовлення сучасної молоді/студентства, яке, у більшості, – експресивне, лаконічне, інформативне, інколи наділене згрубілофамільярними рисами.

У статті акцентується увага на тому, що в умовах сучасних викликів, зумовлених війною, простежуємо певний негативізм у мовленні. Попри все, пріоритетним у освітній діяльності мають бути захист і збереження нормованих лексем – виразників духовних цінностей суспільства. Для екологізації літературної мови студентів необхідно постійно працювати над дотримання мовних норм, доречного вживання мовленнєвих засобів, пропагування моральних норм, традиційних національних надбань, естетики висловлювання, високої мовної культури.

Ключові слова: лінгвоекотологія, освітній процес, екологія мови, екологічна комунікація, молодіжний сленг, комунікативні компетенції.

The article is devoted to the study of the ecolinguistic approach in the educational process. It has been studied that the ecological approach to the language is the preservation of language traditions, the protection of the language from the influx of foreign loanwords, the active use of the Ukrainian language in everyday communication, the enrichment of the lexical composition of speech, and the avoidance of negativism in the language.

It has been proven that the linguistic-ecological approach to the educational process is part of the competence approach in higher education, which assumes that, in addition to special, professional competences, graduates must possess general competences; they should have valuable qualities, in particular, the competencies of global citizenship, multiculturalism and other aspects of environmental communication. Qualitative characteristics of graduates include not only study results, but can be considered as a distinguishing feature of study at each individual university in addition to the knowledge acquired in the process of study.

The article explores the concept of «ecological communication» as communication that does not have a harmful effect on the psycho-emotional state and health of a person; and vice versa – «non-ecological communication» – communicative behavior that does not meet ethical speech norms, negatively affects a person's mental health. The speech of modern youth/students is analyzed, which, in most cases, is expressive, laconic, informative, sometimes endowed with coarse and familiar features.

The article focuses attention on the fact that in the conditions of modern challenges caused by war, we can trace a certain negativism in speech. Despite everything, the priority in educational activities should be the protection and preservation of standardized symbols – expressions of the spiritual values of society. In order to ecologize the literary language of students, it is necessary to constantly work on the observance of language norms, appropriate use of speech means, promotion of moral norms, traditional national heritage, aesthetics of expression, high linguistic culture.

Key words: linguistic ecology, educational process, ecology of language, ecological communication, youth slang, communicative competences.

Постановка проблеми. Сьогодні Україна переживає глибоку екологічну кризу з комплексом складних соціально-політичних і соціально-економічних проблем, які посилилися в умовах війни. Екологічна проблема набула глобального характеру, імплементувалася на усі сфери життя суспільства. Стає очевидним той факт, що поняття «екологія», яке на початку стосувалося лише природи, її захисту від людської діяльності, набуває ширшого змісту. Його окреслюють такі смисли як «екологія культури», «екологія мислення», «екологія слова», «екологія мови», «еколінгвістика» тощо. Екологізація наукового знання – закономірний процес у формуванні екологічного мислення, сутністю якого є усвідомлення, підлаштування дій під закони біосфери [1]. Еколінгвістичний підхід в освітньому процесі актуалізувався в складних умовах сьогодення. Його міждисциплінарність передбачає інтеграцію гуманітарних і природничих наукових знань, взаємозв'язок соціокультурної та освітньої діяльності.

Екологічний підхід до мови – це збереження мовних традицій, захист мови від засилля іншомовних запозичень, активне використання української мови у повсякденному спілкуванні, збагачення лексичного складу мовлення, уникнення негативізму в мові, конфліктогенних текстів, що містять елементи маніпуляційних технологій. Адже мовне середовище впливає на моральний стан і духовну екологію людини, є ефективним методом підтримки ментального здоров'я.

Лінгвоекотологічний підхід до освітнього процесу є частиною компетентнісного підходу у вищій освіті, який передбачає, що, окрім спеціальних, фахових компетентностей, випускники повинні володіти загальними компетентностями; у них мають бути сформовані ціннісні якості, «зокрема – компетенції глобального громадянства, мультикультурності та інші аспекти міжкультурного спілкування, а також якості, котрі допомагають підготувати випускників як творців соціального блага у невизначеному майбутньому. Якісні характеристики випускників включають не тільки результати навчання, але можуть розглядатися як відмінна риса навчання у кожному окремому університеті у доповнення до отриманого у процесі навчання багажу знань» [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Еколінгвістика – один із сучасних напрямів у мовознавстві, що перебуває на стику екологічного дискурсу мовної системи та навколишнього світу. Теоретичне підґрунтя для вивчення питань екології мови було закладене Е. Хаугеном у 70-х роках ХХ століття. Мовознавець ввів у науковий обіг поняття «екологія мови», сформулював проблеми екології мови як окремого напрямку в лінгвістиці. Особливу роль у становленні еколінгвістики відіграв А. Філл. Австрійський мовознавець узагальнив наукові напрацювання у сфері еколінгвістики та визначив основні її завдання – формулювання певних теорій мови; дослідження мовних систем і текстів; дослідження окремих мов із позиції екологічного змісту; ролі мови у «екологічній грамотності»; використання «екологічної лексики»; застосування «екологічної коректності» [3].

Проблемне поле еколінгвістичних пошуків постійно розширювалося, враховуючи соціальні, психологічні, біологічні та правові аспекти лінгвістичних студій. Так, еколінгвістиці й лінгво-

екології присвятили свої праці мовознавці – М. Мірченко, С. Клочко, К. Тараненко та ін., простежуючи витoki та історію розвитку еколінгвістичної думки, окреслюючи проблемні питання еколінгвістики у вітчизняній та світовій науці. У сучасних еколінгвістичних наукових розвідках досліджуються соціальні питання мови та культури, зв'язок дискурсу, екології й природи: Л. Ажнюк (екологія офіційного мовлення як об'єкт правового захисту); А. Раду (напрями та проблеми мовної екології), О. Семенець (проблеми мовного вираження суспільних цінностей); О. Хряпченкова (міжкультурний комунікативний канал у еколінгвістичному вимірі); Л. Солощук (невербальна комунікація в еколінгвістичному вимірі); еколінгвістичні дослідження на матеріалі ЗМІ – О. Скочинець, С. Чемеркін та ін.; еколінгвістичні розвідки у фокусі риторики, стилістики та культури мовлення – Л. Масенко, В. Пасинок; теоретичні основи понятійно-термінологічної складової – О. Селіванова, І. Петренко, А. Стібб та ін.

Мета дослідження. Інтерес до вивчення проблем еколінгвістики у наукових пошуках значно активізувався у зв'язку з її міждисциплінарністю та глобальним характером екологічних проблем, які імплементувалися на усі сфери життя. Лінгвоекоекологічний підхід до освітнього процесу є частиною компетентнісного підходу у вищій освіті, зокрема – формування «екологічної грамотності»; використання «екологічної лексики»; застосування «екологічної коректності» і т.п., що і є об'єктом нашого дослідження. Адже мовне середовище впливає на моральний стан і духовну екологію людини, є ефективними методами ментального здоров'я.

Мета статті – простежити стан і значимість лінгвоекоекологічного підходу в освітньому середовищі у формуванні позитивної взаємодії суб'єктів освітнього процесу, підтримки ментального здоров'я; сприятти досягненню відповідних результатів навчання.

Виклад основного матеріалу. В епоху глобальних екологічних проблем еколінгвістика відображає сучасний процес екологізації суспільної свідомості, де екологічний підхід – свідомі дії людини, спрямовані на збереження культурного та біологічного різноманіття [4]. Еколінгвістика має вагомий вплив на свідомість сучасної людини – констатуючи і пояснюючи природні явища та екологічні проблеми, вона спроможна впливати на становлення екологічного мислення і дії суспільства.

Екологія сьогодні – «міждисциплінарна галузь, що розвивається на межі біології, географії, фізики та суспільних наук і досліджує широкий діапазон взаємодії природних, технічних, соціальних, моральних і етичних чинників, серед яких соціальні є визначальними. Екологізація наукових знань формує екологію культури, духовну екологію, екологію слова, екологічну філософію [5].

Сучасні виклики у сфері вищої освіти, які постали внаслідок російської агресії проти України, дали поштовх для посилення соціально-гуманітарної складової на усіх освітніх програмах. Дана складова за своїм змістом формує у студентів такі загальні компетентності як фактор самоідентифікації, національної єдності, самобутності, етнокультурної приналежності, екологічного мислення, екологічної грамотності і т.п.

Мова є потужним засобом впливу на когнітивний і соціокультурний процес в освітній діяльності. Мовне середовище впливає на моральний стан і духовну екологію людини, є ефективним засобом для ментального здоров'я. О. Потебня вважав, що мова зумовлює думки, бачив залежність розвитку мови та її багатства від діяльності людини, від стану середовища, в якому перебуває та діє людина [6, с. 171–172].

Поняття «екологічна комунікація» можна трактувати як спілкування, що не має шкідливого впливу на психоемоційний стан і здоров'я людини. І навпаки – «неекологічна комунікація» – комунікативна поведінка, що не відповідає етичним мовленнєвим нормам, створює дискомфорт у спілкуванні та негативно впливає на ментальне здоров'я людини.

У лексичному складі сучасної української мови, мовознавці виокремлюють субстандартну (ненормативну) лексику, яка найбільше реагує на нові тенденції мовного розвитку. Взаємодіючи з нормативною частиною мови, субстандартна лексика активно впливає на неї, у резуль-

таті чого відбувається входження елементів субстандарту в літературну мову, виникає своєрідна «легалізація» [7].

Субстандартна лексика поділяється на аргі, жаргон, сленг, суржик та територіальні діалектизми. *Аргі* – умовна говірка для закритих груп людей, в якій є специфічні слова й вислови, незрозумілі для сторонніх. *Жаргон* – це субстандартна лексика, соціальної чи професійної групи, містить специфічні слова, вирази і функціонує в межах неформального спілкування відокремленими групами. Основними різновидами є соціальнопрофесійний жаргон і молодіжний жаргон. *Сленг* – розмовний варіант професійного мовлення, використовується у неформальних сферах спілкування для вираження емотивності, експресивності, комунікативності. *Суржик* – елементи двох чи кількох мов, об'єднані штучно, без дотримання норм літературної мови. Наприклад, процеси мовної політики щодо тривалої насильницької русифікації та її непрогнозованих наслідків. *Територіальні діалектизми* – слова, що вживають як засіб спілкування між людьми певної території; функціонують переважно в усному мовленні, оскільки і сам діалект – це переважно усна розмовно-побутова мова жителів переважно сільської місцевості [8].

Мова молодіжної субкультури завжди дуже експресивна, лаконічна, інформативна, вона має елементи розмовності, інколи наділена згрубілофамільярним забарвленням. Часто за допомогою студентського жаргону відбувається відтворення колориту молодіжного середовища, опис реалії сьогодення молоді, характеристика та оцінка суспільно-політичних процесів у країні. Водночас, простежуються загальні негативні процеси, характерні для будь-якого сучасного мовного середовища, серед них – примітивізація мовлення, засилля англійських елементів, варваризмів, вульгаризмів. Так, обмінюючись в Інтернеті повідомленнями, молодь застосовує скорочення: *хз* – хтозна, *зроз* – зрозуміло, *спс* – спасибі, *нп* – найкраща подруга, *матеша* – математика, *контроша* – контрольна робота, *футзалки* – кросівки для футболу та ін. Сленгові запозичення (*мікет* – квиток, *бакси* – долари; *тічер*, *тічерка* – учитель, учителька). В освітній сфері простежуємо витіснення власне українського слова учитель запозиченими – *коуч* (англ. *coach* – персональний тренер), *тьютор* (англ. *tutor* – репетитор), *фасилітатор* (англ. *facilitator* – координатор, помічник), *ментор*, *едвайзер* (англ. *adviser* – радник, консультант).

Молодіжний сленг відображає поточні тенденції та інтереси окремих субкультур. Значний вплив на розвиток сленгу мають інтернет і соціальні мережі, фільми, музика, знаменитості, елементи поп-культури тощо. Вважається, що змінам сленгу сприяють соціальні, культурні та технологічні новації. Адже нові соціальні тренди, рухи та культурні явища сприяють появі нових слів та виразів. Наприклад, популяризація певних субкультур може запроваджувати нові терміни. Також модний молодіжний сленг часто відбиває поточні тенденції та інтереси. Так, групи людей із загальними інтересами, наприклад, «геймери» та «фендоми», часто створюють специфічні сленги, які можуть вийти за межі цих спільнот. Наприклад: *LOL* (*Laughing Out Loud*) – скорочення, яке означає сміх і поширене завдяки онлайн-спілкуванню; *мем* – термін, що став популярним завдяки інтернет-культурі та позначає вірусні зображення, відео чи фрази; *фейк* – слово, що означає брехню; *форсити*, тобто просувати в інтернеті щось незвичне, яскраве та нове. (англ. *to force* – примушувати або проштовхувати; *рофлити* – кепкувати, глузувати або жартувати (англ. *ROFL* – *rolling on the floor laughing* – катаюся по підлозі від сміху); *ізі* (англ. *easy* – легкий) – це сленговий термін, що означає те, що виконане легко або без особливих зусиль; *вайб* – емоційний стан, атмосфера (англ. *vibration* – вібрація, коливання) [9]. Простежується, що молодь використовує слова іншомовного походження (найчастіше англійськими), не перекладаючи їх.

Інформаційний простір у суспільстві постійно змінюється, що впливає на мову та мовлення українців. Так, повномасштабна війна росії проти України зумовила появу військової субстандартної лексики – неологізмів-сленгів, які характеризуються новизною форми та змісту, найменують нові реалії й поняття, людей та їх чесноти. На Інтернет-платформах створені вікісловники неологізмів війни, які умовно можна об'єднати у категорії: 1) нові реалії: «аналоговнест»

(щось, на думку росіян, унікальне, чого нема ніде, окрім росії); «іхтамнетити» (війська, яких там нема, але які потрібно знищувати); «рашизм» (російський фашизм); «рашисти» («русня», «свинособаки», «чмоні») (армія рф); «тіток-війська» – війська кадіровців, які викладали в соцмережах «переможні» відео та світлини, але в реальний бій їти боялися; «z-окупанти» – російські злочинці; «сепари» і «ватники», «ждуни» які, по суті, позначали перших колаборантів. 2) слова, які розширили своє значення: «бавовна» (вибухи в рф); «дискотека» (бойові дії); «мордор»; «орк»; 3) слова (словосполучення)-меми: «чорнобаїти», «шойгувати», «йти за російським кораблем»; байрактарити, енлоїти, джавелініти, стінгерити, хаймарсити – нищити ворога, влаштовувати засідки, наступати, партизанити із використанням цього озброєння; «відхаймарсити» – успішно й результативно атакувати позиції ворога Хаймарсами (американськими ракетними артилерійськими системами); «задвохсотити» – знищити ворога (сленг. «двохсотий» – мертвий); «закобзонити» – знищити ворога (від прізвища співака-путініста кобзона, який підтримував агресію росії проти України); «зукраїнити» – гідна відсіч рашистам на підлий підступний напад; «бандеромобіль» – бойовий автомобіль ЗСУ та ін. [10]. Воєнні неологізми свідчать як про багатство української мови, так й інтелектуальну дотепність українців. Водночас, мовні реакції на нові воєнні обставини є дуже ціннісним етапом подальшого розвитку української мови та країни в цілому [11].

Попри складні обставини в країні, зумовлені війною, що призводять до певного негативізму у мовленні та нестабільності ментального здоров'я, пріоритетним у освітній діяльності мають бути захист і збереження нормованих лексем – виразників духовних цінностей суспільства.

Висновки. Отже, з огляду на глобальну екологічну парадигму пріоритетними завданнями в освітньому середовищі ЗВО є врегулювання комунікативних відносин, гармонізація комунікативної взаємодії та забезпечення екологічного спілкування, що не матиме шкідливого впливу на ментальне здоров'я. Культура мови і культура мовлення є складовими екології культури. Літературна мова є свідченням і показником рівня духовного розвитку народу впродовж певного відрізка часу. Для екологізації літературної мови студентів необхідно постійно працювати над формуванням лінгвістичного смаку в мовленні, що передбачає дотримання мовних норм, доречного вживання мовленнєвих засобів, пропагування моральних норм, традиційних національних надбань, естетики висловлювання, високої мовної культури. Важливим завданням лінгвоекотологічного підходу в освітньому процесі є формування та збереження ціннісних духовних орієнтирів суспільства через усталені та нормовані лексеми. Лінгвоекотологія як міждисциплінарна наукова галузь покликана формувати в освітньому середовищі позитивну моральну взаємодію та компетентності, а також сприяти досягненню відповідних результатів навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мірченко М.В. Основи екології української літературної мови: проблеми, можливості, перспективи. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. URL: <https://surl.li/fsajhe> (дата звернення: 15.12.2024).
2. Цвид-Гром О.П. Лінгвокультурологічна складова як чинник формування загальних компетентностей у здобувачів аграрних ЗВО. *Актуальні питання інтернаціоналізації вищої освіти в Україні в умовах сучасних освітніх реалій* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (БНАУ, 21-22 березня 2024 р.). Біла Церква. 2024. С. 51-53. URL: <http://rep.btsau.edu.ua/handle/BNAU/11038> (дата звернення: 10.01.2025).
3. Fill A., Mühlhäusler P. The ecolinguistics reader: language, ecology and environment. London, New York: Continuum, 2001. 296 p. URL: <https://surl.li/uuqvex> (дата звернення: 15.01.2025).
4. Пасинок В.Г. Еколінгвістичні аспекти у фокусі риторики, стилістики та культури мовлення. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Іноземна філологія*. 2015. № 81. С. 6–13. URL: <https://surl.li/lwphye> (дата звернення: 20.12.2024).
5. Бондар О. Лінгвістична екологія: становлення нової галузі науки. *Вісник Львівського університету. Серія «Філологія»*. 2006. Вип. 38. Ч. II. С. 79–85. URL: <https://z-lib.io/book/16625364> (дата звернення: 15.01.2025).
6. Потебня О.О. Естетика і поетика слова. К.: Мистецтво, 1985. 302 с.

7. Левченко Т.М. Субстандартна лексика в мові засобів масової комунікації: стилістика і прагматика : автореф. ...дис. д-ра філол. наук: 10.02.01. Луцьк, 2021. 40 с. URL: <https://surl.li/wtqmqi> (дата звернення: 10.12.2024).
8. Словник української мови. URL: <http://surl.li/mkrjnn> (дата звернення: 11.12.2024).
9. Марченко Н. Молодіжний сленг: повний посібник із сучасних термінів. URL: <https://surl.li/caovsu> (дата звернення: 29.01.2025).
10. АрміяInform представляє словник неологізмів української мови. URL: <http://surl.li/qvnulx> (дата звернення: 10.01.2025).
11. Кремінь Т. Новітні сленгізми-неологізми – мовне віддзеркалення війни. Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. URL: <http://surl.li/bqmezk> (дата звернення: 18.01.2025).

УДК 811.161.2'373

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-39>

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ОБРАЗУ ШЕВЧЕНКА В ЛІРИЦІ ДМИТРА КРЕМЕНЯ

CONCEPTUALIZATION OF SHEVCHENKO IMAGE IN THE LYRICS OF DMYTRO KREMIN

Юр'єва Ж. А.,

orcid.org/0000-0002-2235-5895*викладач кафедри практики англійського усного і писемного мовлення
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*

Статтю присвячено дослідженню сполучень антропонімів у ліриці відомого українського поета Дмитра Дмитровича Кременя. Актуальність дослідження визначена увагою сучасної філології до проблеми вивчення онімосфери поетичного ідіостилу. Власні назви, які вживає Дмитро Кремень, формують онімний простір його творчості, в якому представлені імена яскравих персонажів і відомих топонімів. Завдяки багатьом науковим розробкам постійно підвищується зацікавленість лінгвістів до проблеми використання власних назв у художньому тексті. Лінгвісти Ю. Карпенко, А. Критенко та багато інших вивчають стилістичні функції онімів у художньому тексті. Мовознавці М. Бережна, К. Голобородько, А. Романченко, О. Сколозdra, Я. Шебештян приділяють увагу наступним проблемам: співвідношення ономастикона художнього тексту та реального світу; лінгвопоетична інтерпретація антропонімів у мовній картині світу поета; літературна ономастика та її роль у формуванні структури художнього тексту. Дослідження сполучень антропонімів у віршованих текстах є актуальним шляхом для вивчення онімного простору твору та поетичного ідіостилу автора. Мета статті – охарактеризувати художньо-семантичне наповнення концепту Шевченка в поетичних творах Дмитра Дмитровича Кременя.

Матеріалом для статті послужили фрагменти його віршів. Дослідження частин поетичних творів Дмитра Дмитровича Кременя, у яких помітно з'єднання імені Шевченка з іншими антропонімами, демонструє, що лірик з'єднує імена відомих історичних постатей, виділяючи їх якусь спільну рису: мудрість, милосердя, бунтарство проти неволі, спроможність створити інновації, самопізнання, прагнення боротися за незалежність і майбутнє України, бажання врятувати народ від зла. Кремень вважає, що всі ці риси зібрані в Шевченку. Антропоніми – це імена поетів, письменників, філософів, історичних та державних постатей – називають у сполученні з ім'ям Шевченка тих, хто є для Дмитра Дмитровича видатною особистістю, схожою за внутрішнім світом і морально-етичними принципами.

Ключові слова: Тарас Григорович Шевченко, Дмитро Дмитрович Кремень, ідіостиль, онімосфера, сполучення антропонімів, віршований текст, мандрівний філософ.

The article is devoted to the study of anthroponym combinations in the lyrics of the famous Ukrainian poet Dmytro Dmytrovych Kremin. The relevance of the study is determined by the attention of modern philology to the problem of studying the onymosphere of poetic idiostyle. The proper names used by Dmytro Kremen form the onymic space of his work, which presents the names of bright characters and famous toponyms. Thanks to many scientific developments the interest of linguists in the problem of using proper names in a literary text is constantly increasing. Linguists Y. Karpenko, A. Krytenko and many others study the stylistic functions of onymics in a literary text. Linguists M. Berezhna, K. Holoborodko, A. Romanchenko, O. Skolozdra, Y. Shebeshtyan pay attention to the following problems: the relationship between the onomasticon of a literary text and the real world; linguopoetic interpretation of anthroponyms in the poet's linguistic picture of the world; literary onomastics and its role in forming the structure of a literary text. The study of combinations of anthroponyms in poetic texts is a relevant way to study the onymic space of the work and the author's poetic idiostyle. The purpose of the article is to characterize the artistic and semantic content of the Shevchenko concept in the poetic works of Dmytro Dmytrovych Kremin.

The material for the article was fragments of his poems. The study of parts of the poetic works of Dmytro Dmytrovych Kremin, in which the combination of the name Shevchenko with other anthroponyms is noticeable, demonstrates that the lyricist combines the names of famous historical figures, highlighting some common feature: wisdom, mercy, rebellion against slavery, the ability to create innovations, self-knowledge, the desire to fight for the independence and future of Ukraine, the desire to save the people from evil. Kremin believes that all these

features are collected in Shevchenko. Anthroponyms are the names of poets, writers, philosophers, historical and state figures – in combination with the name of Shevchenko, they are called those who are for Dmytro Dmytrovych an outstanding personality, similar in inner world and moral and ethical principles.

Key words: Taras Hryhorovych Shevchenko, Dmytro Dmytrovych Kremin, idiostyle, onymosphaera, combination of anthroponyms, poetic text, wandering philosopher.

Постановка проблеми. Літературна ономастика є актуальним напрямом сучасного мовознавства. Власні назви розглядаються як частина теорії тексту і лінгвопоетики. У сучасних ономастичних розвідках науковці розробляють загальну теорію оніма і досліджують семантично-функціональні особливості антропонімів і топонімів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З давніх часів проблема значення власних назв була важливою для дослідників. Окремі одиничні об'єкти можуть бути зазначені онімами, тому основна особливість власних назв – це належність певній одиниці.

Несучи в собі певну інформацію, оніми дають можливість зазначити етноісторичні зв'язки мовного простору та зв'язок з культурами інших країн. Власні назви – символи певних століть, соціальних груп, ідеологій. Як індивідуалізуюча, так і символізуюча функція онімів є важливою. Власні назви завжди мають підтекст, тобто завдання письменника – передати концепцію або придумати певний літературний персонаж.

Лінгвіст О. О. Селіванова пропонує наступне визначення власної назви, як «онім (від грец. *ονυμα* – ім'я) – це будь-яке власне ім'я, яке служить для виокремлення названого ним об'єкта серед інших об'єктів, його індивідуалізація та ідентифікація» [1, с. 511]. Ономастика – розділ мовознавства, який досліджує власні назви у мові та мовленні у літературному і діалектному просторах. Використовуючи англійську термінологію (англ. *name* – ім'я), науковці на позначення власних назв вживають Proper Nouns, іноді – Speaking Names [2].

Літературознавча енциклопедія надає наступне визначення: «ономастика – наука про прізвища та імена, в якій виокремлюють етноніміку, антропоніміку, топоніміку, астроніміку тощо. Стилiстичні функції імен у художній літературі виражені значно повніше, ніж у побутовому мовленні». «Ономастикон – словник власних назв або імен та їх пояснень» [3, с. 154].

Дослідник ономастичної науки М.М. Торчинський визначає власні назви, як «периферійно найбільш поширені у мові і мовленні одиниці, виконують передусім номінативну й інформаційну функції, характеризуються опосередкованим зв'язком із поняттям і мають специфічні семантичні, граматичні, функціональні та інші особливості» [4, с. 7].

Науковець М.Л. Худаш зазначає, що літературна ономастика – це «нова комплексна дисципліна, яка виникла на межі ономастики зі стилістикою, поетикою, естетикою слова, лінгвістикою тексту, лексичною семантикою та ін.» [5, с. 23].

Літературна ономастика вивчає не тільки власні назви у текстах художньої літератури, а і за їх межами. Мовознавець Ю.О. Карпенко писав, що «під літературною (поетичною) ономастикою розуміють суб'єктивне відтворення об'єктивного, «гру», що здійснює автор, загальномовними ономастичними нормами» [6].

На даний момент в лінгвістиці існує проблема визначення власних назв. Філолог Д. Янчура підкреслила, що «метамова літературної ономастики базується на термінах, що функціонують у науці про оніми загалом» [5, с. 109]. О.Ю. Карпенко ж вважає, що термін літературна ономастика не є єдиним підходящим, і деякі дослідники радше використовують інші терміносполучення, такі як стилістична ономастика, поетична ономастика, ономопоетика чи літературно-художня ономастика. Для позначення власної назви, яка функціонує у художньому творі, використовують терміни – літературний онім, поетонім, ономопоетичні власні назви [6].

Літературні оніми виконують важливу роль у розкритті характерів персонажів і всього змісту сюжету художнього тексту. У кожного художника слова поетоніми можна розглядати як

стилістично і семантично маркований засіб. Власні назви, формуючи онімосферу художнього твору, виконують важливу текстотвірну роль, надають можливість складання структури тексту.

У літературному творі всі оніми утворюють ономастичний простір, в якому власним назвам окрім семантичних можливостей, властиві додаткові (конотативні) контексти, за допомогою яких поети та прозаїки демонструють якості персонажів: емотивність та емоційність.

Отже, актуальність роботи полягає в спрямованості сучасного мовознавства на вивчення онімів. У лінгвістичних студіях останніх років значна роль приділяється розробці різних методик і класифікацій у літературній ономастиці. Останнім часом набув актуальності аналіз онімів у поетичних текстах. Щоб отримати зв'язок з реальністю, письменники дають власні імена своїм персонажам. Саме вивчення структури, семантики та етимології онімів віршованих текстів пропонує читачу краще розуміння власних назв й водночас сприяє покращенню сприйняття та розуміння фабули поетичного твору й образів дійових осіб. Твори видатного митця Дмитра Кременя є одним з прикладів української літератури поетичного жанру та включають велику кількість поетонімів, які мають зв'язок з минулим, сучасним і майбутнім.

Завдяки багатьом науковим розробкам постійно підвищується зацікавленість лінгвістів до проблеми використання власних назв у художньому тексті. Дослідники Ю. Карпенко [7], А. Критенко [8] та багато інших вивчають стилістичні функції онімів у літературному тексті. Науковці М. Бережна [9], К. Голобородько [10], А. Романченко [11], О. Сколоздра [12], Я. Шебештян [13] розглядають наступні теоретичні питання: співвідношення ономастикона художнього тексту та реального світу; лінгвопоетична інтерпретація антропонімів у мовній картині світу поета; літературна ономастика та її роль у формуванні структури художнього тексту. Дослідження сполучень антропонімів у віршованих текстах є актуальним шляхом для вивчення онімного простору твору та поетичного ідіостилу автора.

Мета статті – охарактеризувати художньо-семантичне наповнення концепту Шевченко в поетичних творах Дмитра Дмитровича Кременя.

Виклад основного матеріалу. Власні назви, які вводить Дмитро Дмитрович Кремін, формують онімосферу його лірики, особливий космос, який демонструє зацікавленість поета до персонажів та топосів. Завдяки нашим спостереженням сполучення власних назв дозволяє зазначити про особливості онімного відбору, які характеризують поезію Дмитра Кременя. Виокремлюючи риси та якості креативних особистостей, лірик зазвичай з'єднує імена художників слова та мистецтва. Розглянемо сполучення антропонімів, у яких один із компонентів є ім'я Шевченка. Вибір таких сполучень є не випадковим. У поетичних текстах Дмитра Дмитровича Кременя ім'я Шевченка це прецедентне ім'я: «Поезія може бути такою чи інакшою, традиційно-класичною чи модерною – таж у трактаті Митрофана Довгалецького чи ізборниках Іоанна Величковського чи не весь «модерний арсенал» художніх тропів андеграунду ХХ століття, від дадаїстської піктографії до сюрреальної інфернальності, від слабосилої силабіки – до ізографіки. Сам **Шевченко** – геній словесної новації – інтуїтивно витворював не тільки сюжетні ліроепічні собори своїх інвектив, у коломийковій стихії його вірша – такі алітерації та асонанси, котрі прокреслили зоряну траєкторію в пошуки всієї поезії століття, рідної – також, і за обрієм віку ХХ не закінчили свій політ у вулканічній магмі Слова». Це – з Шевченківської промови Дмитра Кременя» [14, с. 9].

У поезії «Фата фатуму» поет використовує антропонім Шевченко для усвідомлення винятково великої ролі Тараса Григоровича у формуванні української нації. Доля не жаліє лірика і подає різні випробування, серед яких було і десятирічне заслання: «*І Ладю Костомарова привітна, / І сам боярин ще не жмуриць віч... / Пливе **Шевченко**. З ним плывуть «Три літа». / Огненні літа. Десять літ – навстріч*» («Фата фатуму») [15, с. 47].

Вживаючи антропоніми Тарас, Кобзар і онімне словосполучення Кобзарєва доля у віршованому творі «Орська зоря», Дмитро Кремін демонструє психологічний стан поета, коли він у шинелі крокував орськими пісками: «*Тут, на річці Орі, у степу а чи у полі, / де в солдатській*

шинельці проходив **Тарас**, / як же хочеться й нам **Кобзареві долі**, / коли доля, мов паня, улецує нас» («Орська зоря») [16, с. 198]; «Ах, я маю усе, що належить людині. / Та повік не домчати мені в **Кобзарі**. / Бо не кожен **Кобзар** на моїй Україні. / Був єдиний – в солдатах, на річці Орі...» («Орська зоря») [16, с. 198]. Дмитро Дмитрович вважає, щоб стати Кобзарем, у якого було життєве кредо: караюсь, мучусь, але не каюсь, треба пройти через низку випробувань і мати велике бажання свободи, незалежності та освіти для українського народу.

Використовуючи антропонім Шевченко у вірші «Бабиного літа нить тоненька...», автор звертається до Тараса Григоровича і повідомляє з болем у серці, що в період заслання люди більше міркували, як повернутися живими в Україну: «Все минає. Навіть культ **Шевченка**. / Україна вся на засланні. / Натягти шинель, у кирзу взутись, / «Захалявну» лірику плести... // Як нам в Україну повернутись? / І не в Канів – мертвими, як ти?» («Бабиного літа нить тоненька...») [14, с. 188]. Митець пропонує ставити пам'ятники і вивчати творчість українського поета Шевченка: «Ставте замість Леніна **Шевченка**, / А народ-кобзар – на засланні...» («Бабиного літа нить тоненька...») [14, с. 188]. Поет вводить антропонім Тарас, щоб підкреслити важливу роль Шевченка як борця за волю проти імперської держави: «Полчища імперських істуканів / І тепер ідуть і йдуть на нас, / Де йшли дорогою на Канів / Ми колись, і з нами йшов **Тарас**» («Бабиного літа нить тоненька...») [14, с. 188]. Розглянемо антропонім Таразі, який Дмитро Дмитрович демонструє у вірші, говорячи про Косарал (застаріле – Кос-Арал) – острів в Аральському морі, на якому перебував Тарас Шевченко під час роботи в Аральській описовій експедиції. Мешканці Казахстану поважали Шевченка, у нього було багато друзів-казахів, які називали його «акин-Таразі», що перекладається «поет Тарас». Завдяки цьому вони називають своїх дітей на честь геніального українського поета. Спілкуючись з місцевими мешканцями, Тарас Григорович знаходив багато спільного в історичних долях народів України та Казахстану. Дмитро Кремінь використовує антропонім Таразі в поетичному творі: «Золото світило на емалі / І в поета-парубка сльозі... / Більше вже тепер на Кос-Аралі / Хлопчиків на ймення **Таразі**» («Бабиного літа нить тоненька...») [14, с. 188].

У наступному вірші «Хоральна меса пам'яті художника Ференца Семана» Дмитро Дмитрович розповідає про угорського художника, який з любов'ю і пошануванням говорить про життя і творчість Тараса Григоровича Шевченка, акцентує увагу на таланті поета: «... А Ференц Семан – п'є вино. Малює, всіх пославши на... / Як геніальний цей мадяр любив **Шевченка** й Україну!... / А Семан Седнева шукав, і знав **Шевченкове імення**, / І дух «Кавказу», дух вина, і край містичний, як могила, / Де геніального – княжна поета в Седневі любила» («Хоральна меса пам'яті художника Ференца Семана») [14, с. 137]. Ім'я Шевченка асоціюється з мальовничим краєм, у якому жив талановитий художник слова.

Окрему сторінку Кременевої Шевченкіани посідає вірш «Так жаль мені саду, який сам собою цвіте...», у якому автор використовує антропонім Шевченко для розуміння спадщини поета – національного героя і символу України. Науковець Тарас Кремінь зазначає, що поет, говорячи про липу, «міфологізує це дерево, тому вважає його символом незнищенності України» [17, с. 3]. Перед читачем виникають краєвиди і липа, під якою любив працювати й відпочивати Шевченко, коли відвідував Седнів навесні 1846 року і в березні 1847 року за завданням Археографічної комісії при Київському університеті імені Святого Володимира: «Барокові, панські, мазепинські Снов і Турець, / І десть там, у Седневі, слід молодого **Шевченка**... / І я на заплаву гребу, на малий острівець: / Княгине, яскине, яка ти мені далеченька! / П'ємо на плері з мольберта, і хай йому грець!» («Так жаль мені саду, який сам собою цвіте...») [15, с. 53].

У вірші «Асфальтівка звертає на Седнів...» Дмитро Кремінь використовує отонімний дериват «Шевченкова липа», щоб зазначити помітний вплив творчості Кобзаря на мандрівника, якому поталанило відвідати Шевченківські міста: «Проминули часи золотії, / Відкричали народні витії, / Але б'ється у мене під серцем, / Що **Шевченкова липа** – одна» («Асфальтівка звертає на Седнів...») [15, с. 38].

У поезії «Седнів. Шевченкова липа», написаною за Шевченковими мотивами, автор вживає онімне словосполучення «Шевченкова липа». Улюблений образ липи дає можливість зрозуміти життєве кредо автора – право бути вільним: «Я спинився – / за крок од безслав'я... / І мене пронизало умиць: / Легко жив я і легко писав я, / А **Шевченкова липа** – шумить!» («Седнів. Шевченкова липа») [15, с. 44]. Повторення образу додає імпульсивності поетичному тексту. Шевченкова липа – символічне дерево, яке пов'язане з космосом, якому притаманний постійний рух вперед: «Та **Шевченкова липа** – / жива! ... Де **Шевченкова липа** цвіте! ... Бо **Шевченкова липа** не всохла, / Бо **Шевченкова липа** – / Шумить!» («Седнів. Шевченкова липа») [15, с. 44 – 45].

Художня спадщина Тараса Григоровича Шевченка для Дмитра Дмитровича Кременя стала джерелом натхнення, а протягом «казанківського періоду» – спасіння внутрішнього світу. У поетичному творі «**Тарасова верба**» з першої збірки «Травнева арка» (1978), а потім «Вербовий шпідрутен», у якому описуються роки заслання Шевченка, поет включає антропоніми Тарас і Шевченко та онімне словосполучення у назву поезії «Тарасова верба». Письменник вводить порівняння: обрію із шинеллю царя та закривавленого шпідрутена із пагоном майбутньої верби. Дмитро Кремень демонструє страждання Кобзаря на чужині: «А вночі понад Кос-Аралом – / Линуть згуки у млі сирій. / І кривавиться обрій помалу, / Мов **Тараса** проводять крізь стрій!» («Вербовий шпідрутен») [15, с. 50]. Автор вірить у воскресіння поета і бунтарський дух, який потрібний для боротьби за виживання: «...Та минаються езекуції, / Час іде, воскресає поет. / І підходить **Тарас**, пригнічений, / Хоч не час для поетових мук» («Вербовий шпідрутен») [15, с. 51]. Болісний слід на долях письменників залишає кров'ю мічений шпідрутен. Поет підтримує Шевченка і вірить у краще майбутнє: «Не журися, **Шевченку**, не треба. / З цього прутика бути вербі... / І під клаптем чужого неба / Ще саяне її зелень тобі. / Бо поетова воля – простити / хоч замучену, та судьбу... / бо поетова доля – / зростити / із нікчемної різки – / вербу» («Вербовий шпідрутен») [15, с. 51].

У наступних рядках вірша поет створює образ Шевченка-пророка і стверджує, що завдання письменника – боротися, не дивлячись на загрозу життю: «А все збувається, збувається, / Немов **Шевченків** заповіт. / І лиш травою забивається / Печальна повість наших літ. / А я – поет. Живу скорботою. / Я ні на кого не плюю... / Серпом? / Зорею? / Під Голготою / Уже розіп'ятий стою...» («Повість наших літ») [14, с. 31].

У поезії «Автопортрет зі свічкою» Дмитро Кремень вводить антропонім Шевченко у порівняння, акцентуючи увагу на спорідненості почуттів Дмитра Дмитровича і Тараса Григоровича, а саме внутрішній спротив до життєвих проблем, які піднесла доля. Високо цінуючи талант лірика, Варвара Миколаївна Рєпніна – онука гетьмана Розумовського – захопилася письменником і закохалася в нього, піклувалася про поліпшення його долі. Княжна дуже хотіла бути поряд із Тарасом Шевченком все життя: «Як **Шевченко**, бережу донині / Спогад богорівної княгині, – / Я, княгине, думаю про вас. / Ми удвох виходили до річки. / І була любов, мов племінні свічки, / Тільки погасили – і нема...» («Автопортрет зі свічкою») [15, с. 55].

Вставляючи отонімний дериват Тарасик у поетичному творі «І садок вишневий біля школи...», Дмитро Дмитрович ласкаво називає Шевченка пестливим ім'ям і з боєм описує нелегке дитинство у суворого пана. З дитинства влада намагалася зламати бунтарський дух українців: «Виб'ють із **Тарасика** на стайні / Український, гайдамацький дух? / І музикувати, і радіти / Буде пан за кавою глясе. / Ви питали, як там наші діти? / Просто не народяться. І все...» («І садок вишневий біля школи...») [15, с. 46].

Поєднуючи антропоніми Тарас Григорович Шевченко і Павло Василіч Енгельгардт у поемі «Anno Domini Пропала поема», Дмитро Кремень повідомляє про закінчення важливого періоду життя, пов'язаного з Енгельгардтом – власником кріпосного поета Шевченка: «Пішли з вертепу далеченько, / І вже пішли із перших карт / **Тарас Григорович Шевченко** / Й **Павло Василіч Енгельгардт**» («Anno Domini Пропала поема») [14, с. 153].

Кремінь об'єднує імена улюблених, талановитих поетів різних часів і національностей: *«Ані вік золотий, ані срібний... / Помаранчевий тане туман. / І стоїш ти такий непотрібний. / А довкола вирує майдан. / У нові, у старі кабінети / Йдуть читці Кобзаря і Ду-Фу. / А колись тут стояли намети. / А колись тут ловили поети, / Мов жар-птицю, вогненну строфу...»* («Ані вік золотий, ані срібний...») [18]. Ду Фу, як і Шевченко, у своїй творчості говорить про допомогу бідним, моральну цінність, яку нечасто зустрінеш у світі. У китайській літературі Ду Фу має титул «шишен» [19, с. 420], що значить священномудрий поет.

У наступних рядках поетичного твору «І мова Тараса, і мова Франка...» з ім'ям Тараса лірик з'єднує ім'я Франка в отонічних дериватах: *«І мова Тараса, / і мова Франка... / Я також старався: / – Ні дня без рядка! / Щасливо писалось / І довго жилось»* («І мова Тараса, і мова Франка...») [14, с. 210]. Дмитро Дмитрович зазначає, що в поезії цих художників слова помітна не тільки подібність світосприйняття, спільність почуттів та настроїв, внутрішня душевність двох національних носіїв волі та освіти України, а й новітнє використання традицій, розробки образотворчого мистецтва, які відповідають сучасним віянням нової епохи. Саме мова Шевченка і Франка мала величезний вплив на Дмитра Кременя, який не зупинявся і вважав, що роль митця у суспільстві – продовжувати своїми творами боротьбу за волю і майбутнє України. І після смерті Великий Кобзар і Великий Каменярь залишаються національними поетами-бунтарями, тому що їх твори вважаються кращими зразками європейської поезії: *«...Прийшов я у старість, / І бачив не раз: / По смерті zostались / Франко і Тарас»* («І мова Тараса, і мова Франка...») [14, с. 210].

У ліриці Кременя Шевченко і Сковорода представлені як справжні творці мистецтва. З'єднуючи ці імена, митець актуалізує роль поетів-класиків, які мали значний вплив на сучасників і подальші покоління своїми байками, віршами, піснями, філософськими творами. У вірші «Це ти мандрівецький філософ» Дмитро Дмитрович звертається до поета, який під час мандрів стає філософом і вчить самопізнавати, самовдосконалювати себе та боротися за освіту, правду, волю: *«Це ти мандрівецький філософ / І ти – мандрівецький поет... / Бери ж мандрівецький свій посох / І – в світ. І в життя. І – вперед!»* [20, с. 137]. Поет болісно сприймає сучасність, проблеми всесвіту, філософські та морально-етичні питання: *«Наробиш у Каневі твалту, / Боже не приведи... / А світять сліди з-під асфальту – / Шевченка й Сковороди»* [20, с. 137]. У наступних рядках помітно принцип алюзій, автор вірить, що завдяки дотриманню заповітів, справедливих законів, істині життя може наступити відродження українців як нації: *«І з посохом – правда, босоніж, / І правдині в крові сліди. / Бо ми ще, бо ви ще. Бо совість / Шевченка й Сковороди...»* («Це ти мандрівецький філософ») [20, с. 137].

У поезії «З України» Дмитро Кремінь, поєднуючи антропоніми Месія і Тарас, задає питання відомому українському художнику Андрію Антонюку: *«Учителю, хто ми? – / Ми діти Месії й Тараса. / Народу не стало, зосталося плем'я Хоми. / І – хрестиком, хрестиком ці рушники й килими...»* («З України») [14, с. 60]. Поет вважає Тараса Григоровича Шевченка своїм вчителем, який, як і Месія, звільнить людей від хвороб, страждань і смерті.

Висновки. Дослідження частин поетичних творів Дмитра Дмитровича Кременя, у яких помітно з'єднання імені Шевченка з іншими антропонімами, демонструє, що лірик з'єднує імена відомих історичних постатей, виділяючи їх якусь спільну рису: мудрість, милосердя, бунтарство проти неволі, спроможність створити інновації, самопізнання, прагнення боротися за незалежність і майбутнє України, бажання врятувати народ від зла. Кремінь вважає, що всі ці риси зібрані в Шевченку. Антропоніми – це імена поетів, письменників, філософів, історичних та державних постатей – називають у сполученні з ім'ям Шевченка тих, хто є для Дмитра Дмитровича видатною особистістю, схожою за внутрішнім світом і морально-етичними принципами.

Перспективу подальших досліджень бачимо у вивченні літературних онімів у ліриці Дмитра Кременя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / за ред. Богданович Г. Ю. та ін. Полтава: Довкілля. К., 2010. 844 с.
2. Derik M. The problem of rendering anthroponyms 'speaking names' in literature translation. *Записки з ономастики*. Вип. 18. 2015. С. 179–188.
3. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2 / Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. К.: ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
4. Торчинський М.М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: 10.02.01. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Інститут філології. К., 2010. 35 с.
5. Янчура Д. функціональне навантаження онімів та проблема становлення метамови літературної ономастики. *Лінгвістичні дослідження*. Випуск 47. 2018. С. 108–112.
6. Карпенко О.Ю. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження. *Записки з ономастики*. Вип. 4. Одеса: Астропринт, 2000. С. 68–74.
7. Карпенко Ю.О. Власні назви в художній літературі. *Наукові записки*. Вип. 37. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. С. 170–172.
8. Критенко А.П. До теорії власних назв. Ономастика. Київ, 1966. С. 18–21.
9. Бережна М.В. Антропонімія дитячої літератури жанру фентезі. *Нова філологія*: зб. наук. пр. Запоріжжя: ЗНУ, 2007. № 27. 333 с.
10. Голобородько К.Ю. Ідіостиль Олександра Олеся: лінгвокогнітивна інтерпретація: [монографія]. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2010. 527, [1] с.
11. Романченко А.П. Ономастичний простір літературної казки Всеволода Нестайка. *Записки з ономастики*: зб. наук. пр. Одеса: Астропринт. Вип. 14. 2011. С. 161–171.
12. Сколоздра О.Р. Літературно-художня ономастика як предмет дослідження у вищій школі. *Вісник Львів. ун-ту. Серія: Філологічна*. Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. 2010. Вип. 50. С. 355–360.
13. Шебештян Я.М. Виразальні можливості літературно-художньої зоохімії. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2005. № 12. С. 71–73.
14. Кремінь Д.Д. Замурована музика: лірика, симфонії, поеми. Київ: Ярославів Вал, 2011. 400 с.
15. Кремінь Д. Сльози Сухого Фонтану. Лірика – Миколаїв: Видавець Шамрай П. М., 2014. 72 с.
16. Кремінь Д. Мовчання волхвів. Ужгород: Видавництво «Гражда», 2013. 864 с.
17. Кремінь Т. Віршований дискурс новітньої української літератури Дмитра Кременя. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2013. № 9. С. 11–14. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ulvzsh_2013_9_4.
18. Кремінь Дмитро. Полювання на дикого вепра: поезії. *Вітчизна*. 2006. № 1-2. URL: http://vitchyzna.ukrlife.org/1_2_06kremin.htm
19. Schmidt, Jerry Dean; (2003). Harmony Garden. Routledge. ISBN 978-0-7007-1525-1
20. Лампада над Синюхою : альб.-антол. / А.Д. Антонюк, Д.Д. Кремінь ; літ. ред. Т.Д. Кремінь. Миколаїв : Атол, 2007. 216 с. : іл.

НОТАТКИ

Наукове видання

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:
Філологічні науки

Випуск 1 (212)

Коректор *І. М. Чудеснова*
Комп'ютерне верстання *О. І. Молодецька*

Підписано до друку 14.04.2025 р.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 31,16. Зам. № 0425/297
Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.